

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**ESKİ UYGUR MEKTUPLARININ İNCELENMESİ VE SÖZ VARLIĞININ
HAKAŞÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Hüsnü Çağdaş ARSLAN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**ESKİ UYGUR MEKTUPLARININ İNCELENMESİ VE SÖZ VARLIĞININ
HAKAŞÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Hüsnü Çağdaş ARSLAN

Danışman: Prof. Dr. Engin ÇETİN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ceval KAYA

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Erhan AKTAŞ

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Engin ÇETİN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Üye: Prof. Dr. Ceval KAYA

Üye: Doç. Dr. Erhan AKTAŞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2021

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. ... / / 2021

Hüsnü Çağdaş ARSLAN

ÖZET

ESKİ UYGUR MEKTUPLARININ İNCELENMESİ VE SÖZ VARLIĞININ HAKAŞÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Hüsnü Çağdaş ARSLAN

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Engin ÇETİN

Nisan 2021, 406 sayfa

Eski Türkçedeki genel adları *esengü bitig* ‘esenlik mektubu’ olan Eski Uygurca özel mektuplar, Dunhuang’daki Bin Buda Mağaraları’nda bulunan yazmalar arasında yer almaktaydı. Eski Uygur mektuplarının tarım, çalışma hayatı, devlet idaresi, ticaret, günlük hayat ve insan ilişkileri gibi çeşitli konular üzerine yazıldıkları görülmektedir. Eski Uygurlardan kalma Budist, Manihaist ve Hristiyan çevrelerine ait birçok mektup bulunmaktadır. Bu çalışmada Dunhuang’da bulunmuş olan, Takao Moriyasu’nun tabiriyle Doğu İpek Yolu’ndan Eski Uygurca mektuplar, fragmanlar ve yayımlanan çalışmalar üzerinden incelenmiştir. Mektupların söz varlığı, belirli sayıda Hakaşça metinden oluşan derlem ve ilgili temel sözlükler aracılığıyla Hakaşçanın söz varlığı ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın yapılma nedenini; Sarı Uygurca ve Fu-yü Kırgızcası ile birlikte Türk lehçelerinin azak / tağlığ grubunda yer alan Hakaşçada, Arapça ve Farsçadan alıntılarının çok az olması ve Tuvaca, Altayca ve Yakutçaya göre Moğolcadan alıntılarının daha az sayıda olmasıyla açıklayabiliriz. Ayrıca bugün Eski Uygurcaya, yazı dili olmayan Sarı Uygurcadan sonra en yakın çağdaş Türk lehçelerinden biri olması önemlidir. Eski Uygurca ile Hakaşçanın karşılaştırmalı dizinleri iki grupta (ortak ve farklılaşan) verilip kavram alanlarına ayrılmıştır. Ayrıca Eski Uygurca ve Hakaşça ortak sözcükler, M. Swadesh’in 1971’de yayımlanan son 100 kelimelik listesine göre değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Uygurca, mektuplar, Hakaşça, söz varlığı.

ABSTRACT**THE EXAMINING THE OLD UIGHUR LETTERS AND COMPARING ITS
VOCABULARY WITH KHAKASSIAN****Hüsnü Çağdaş ARSLAN****Ph.D. Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Prof. Dr. Engin ÇETİN****April 2021, 406 pages**

The Old Uighur individual letters, the general writing in Old Turkic, which is the *esengü bitig* ‘welfare letter’ were among the manuscripts found in the Thousand Buddha Caves in Dunhuang. It is seen that the Old Uighur letters identified were written on the issues of agriculture, work life, state administration, trade, daily life and human relations. There are letters from the Buddhist, Manichaeian and Christian circles from the ancient Uighurs. In this study, the Old Uighur letters found in Dunhuang - in Takao Moriyasu’s phrase, from the Eastern Silk Road - were read and interpreted through the fragments we have and the published studies. The vocabulary of the letters is compared from a limited number of Khakassian texts, with the basic dictionaries of the subject. we can explain the reason for this comparison by the fact that in Khakassian, which is in the *azaq / taylıy* group of Turkish dialects, along with Yellow Uighur and Fu-yu Kyrgyz, there are very few quotations from Arabic and Persian and there are fewer quotations from Mongolian than Tuvan, Altaic and Yakut. Furthermore it is important that today it is one of the closest Turkish dialects to Old Uighur, after the non-written Yellow Uighur. The comparative indexes of Old Uighur and Khakassian are given in two groups (common and differentiated) and divided into concept areas. In addition, the common Old Uighur and Khakassian words were evaluated according to M. Swadesh’s final 100-word ranking published in 1971.

Keywords: Old Uighur, letters, Khakassian, vocabulary.

ÖN SÖZ

Araştırmamız, Takao Moriyasu'nun 2019'da yayımlanan *Corpus*'unun da içerisinde bulunduğu Uygur mektuplarıyla ilgili çalışmalar ve çeşitli kurumlarda tutulan el yazması metinler temelinde Eski Uygurca-Hakasça ilişkisinin söz varlığı karşılaştırması aracılığıyla betimlenmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu karşılaştırmadan önce, elimizdeki sınırlı sayıda Eski Uygurca mektup fragmanı (92 adet) ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir ve metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu mektuplarda geçen sözler madde başı olarak, sözlükler ve kaynak çalışmalar üzerinden açıklanmıştır. Eski Uygurca sözlerin Hakasça karşılıkları verilmiş, ortaklaşan Hakasça sözler için cümle örnekleri eklenmiştir. Mektupların söz varlığına dayanılarak Eski Uygurca ile Hakasçanın karşılaştırmalı dizini verilmiştir. Aynı zamanda Hakasça sözcükler, üst anlam alanlarına göre kavram alanlarına ayrılmıştır. Son olarak ortaklaşan (takip edilebilir) sözcükler, '*son 100 kelimelik Swadesh Listesi*'yle karşılaştırılmıştır. Mevcut çalışmamızın verileri ve sonuçları bakımından, Eski Türkçenin çağdaş Türk lehçeleriyle ilişkisinin araştırıldığı yeni çalışmalara yararlı olmasını umuyoruz.

Bu çalışma vesilesiyle öncelikle, her an varlığını hissettiğim Sevgili Eşim Hazel KENEZ ARSLAN'a, annem Ayşe ARSLAN'a, babam Ali ARSLAN'a ve kardeşim Ayşe Sevgi ARSLAN'a koşulsuz destekleri için minnettarlığımı belirtmek isterim. Lisansüstü ders döneminde engin bilgilerinden faydalandığım ve yapıcı eleştirileriyle bu çalışmaya katkılar sunmuş olan hem bir hoca ve danışman hem de ağabey olan Sayın Prof. Dr. Engin ÇETİN'e, gerek örnek tavırlarıyla gerek bilgisiyle bizi akademik anlamda yetiştiren Sayın Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK'e, Hakasça metinlere ulaşmamı sağlayan Sayın Doç. Dr. Erhan AKTAŞ'a, tez izleme komitelerinde çok değerli görüşlerini paylaşıp yardımlarını esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU'na ve bu süreçte hem fikrî hem manevî desteğini aldığım Arş. Gör. Mehmet Güneş ŞAHBAZ'a en içten duygularım ile sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine de bu çalışma için sağladıkları maddi destekten ötürü teşekkür ederim (Proje numarası: SDK-2019-11733).

Hüsnü Çağdaş ARSLAN

Adana / 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
EKLER LİSTESİ.....	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Sınırlılıklar	4

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Eski Uygurlar ve Eski Uygurca	5
2.2. Doğu İpek Yolu'ndan Kalan Eski Uygur Mektupları ve İlgili Araştırmalar	8
2.3. Takao Moriyasu'nun <i>Corpus</i> Çalışması ve Mektupların Tasnifi.....	13
2.4. Hakasça ve İlgili Araştırmalar.....	19

BÖLÜM III

YÖNTEM VE MALZEME

3.1. Araştırmanın Yöntemi	22
3.2. Araştırmada İncelenen Eski Uygur Mektupları	23
3.3. Araştırmada Taranan Hakasça Metinler	27

BÖLÜM IV

İNCELEME VE BULGULAR

4.1. İncelenen Mektup Metinlerinde Kullanılan İşaretlerin Anlamları	29
4.2. Metinlerin Harf Çevirisi, Çeviri Yazısı ve Türkiye Türkçesine Aktarması	30

BÖLÜM V

MEKTUPLARIN SÖZ VARLIĞININ HAKAŞÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI

5.1. Mektuplara Göre Eski Uygurca ile Hakaşçanın Karşılaştırmalı Söz Varlığı	119
5.2. Eski Uygurca-Hakaşça Ortak (Takip Edilebilir) Sözcükler Dizini	269
5.3. Ortaklaşan (Takip Edilebilir) Hakaşça Sözcüklerin Kavram Alanları	287
5.4. Eski Uygurca-Hakaşça Farklılaşan Sözcükler Dizini.....	293
5.5. Farklılaşan Hakaşça Sözcüklerin Kavram Alanları	310
5.6. Ortak (Takip Edilebilir) Sözcüklerin <i>Swadesh Listesi</i> 'yle Karşılaştırılması	315

BÖLÜM VI

SONUÇ

6.1. Eski Uygurca Mektup Metinleriyle İlgili Sonuçlar	322
6.2. Eski Uygurca-Hakaşça Karşılaştırmalı Söz Varlığıyla İlgili Sonuçlar	329

KAYNAKÇA.....	333
EKLER.....	343
ÖZGEÇMİŞ.....	406

KISALTMALAR

BHS	: <i>Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary Volume II</i>
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
COUL	: <i>Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road</i>
Çev.	: çeviren
DMP	: <i>Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian</i>
DTS	: <i>Drevnetyurfskiy slovar'</i>
Ed.	: editör
EDPT	: <i>An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish</i>
ET	: Eski Türkçe
EUyg.	: Eski Uygurca
EUTG	: <i>Eski Uygur Türkçesi Grameri</i>
Hak.	: Hakasça
Haz.	: hazırlayan
HTS	: <i>Hakasça-Türkçe Sözlük</i>
KHRS	: <i>Hakassko-Russkiy slovar'</i> =Hakas-Orıs söstik, 2006
Kız.	: Kızıl ağzı
krş.	: karşılaştırınız
Moğ.	: Moğolca
MOTH	: <i>Manuscripts ouigours du IXe-Xe siècle de Touen-houang, I-II</i>
MÖ	: milattan önce
MS	: milattan sonra
NTI	: <i>The Nan Tien Institute Buddhist Text Reader</i>
O. Çin.	: Orta Çince
O. Far.	: Orta Farsça
OTWF	: <i>Old Turkic Word Formation I-II</i>
ÖHT	: <i>Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük</i>
Par.	: Partça
RSCH	: <i>Altürkische Handschriften Teil 13, Dokumente Teil I</i>
s.	: sayfa
Sag.	: Sagay ağzı
SD	: <i>Sogdian Dictionary</i>

SIGTYA-L	: <i>Sravitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Leksika.</i>
Skr.	: Sanskrit(çe)
Soğd.	: Soğdca
Sür.	: Süryanice
Şor.	: Şor ağızı
Tib.	: Tibetçe
TMEN I-III	: <i>Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I-III</i>
Toh. A	: Toharca A
Toh. AB	: Toharca AB
Toh. B	: Toharca B
t.y.	: tarih yok
USBM	: “ <i>Uigurische Sprachdenkmäler</i> ”den Beş Mektup”
USp	: <i>Uigurische Sprachdenkmäler</i>
UW	: <i>Uigurisches Wörterbuch, Neubearbeitung I: Verben</i>
UW1-6	: <i>Uigurisches Wörterbuch I-VI</i> (1977-1998)
vb.	: ve benzeri
WLK	: <i>Alttürkische Handschriften Teil 8, Manichaisch- türkische Texte der Berliner Turfansammlung</i>
YFar.	: Yeni Farsça

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Ortaklaşan Hakasça Sözcüklerin Kavram Alanları	288
Tablo 2. Farklılaşan Hakasça Sözcüklerin Kavram Alanları.....	311
Tablo 3. Swadesh Listesi'ne Göre Ortak (Takip Edilebilir) Sözcüklerin Durumu	316

EKLER LİSTESİ**Sayfa**

EK 1. Araştırmada İncelenen Eski Uyğurca Fragmanlar	343
--	-----

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamız, yalnızca bir problemin çözümüne odaklanmış olsa da başlığından anlaşılacağı gibi özünde iki farklı konuya değinmektedir. Bu araştırmada ele aldığımız problemlerden ilkin Eski Uygurlardan kalan mektupların incelenmesi; ikincisini ve asıl problemi ise Eski Uygur mektuplarının söz varlığının Hakasça ile karşılaştırılması oluşturmaktadır. Çalışmamız, birlikte ele alınmış olan bu iki farklı problemi, bir bütün hâlinde ve bu kapsamda ilk kez ortaya koymuştur.

Aşamaları bakımından bu çalışmayı, Eski Uygurca mektupların tamamının belirlenip, kullanım izni alınmış olan elimizdeki fragmanlar ile birlikte yayımlanan çalışmalar üzerinden okunması, Türkiye Türkçesine aktarılması ve söz varlığı bakımından incelenmesi, ortaya çıkan Eski Uygurca dil malzemesinin belirli sayıda Hakasça metinden oluşan derlem ve konuyla ilgili sözlükler göz önüne alınarak Hakasçanın söz varlığıyla karşılaştırmalı değerlendirilmesi, işlenen tüm metinlere dayanılarak Eski Uygurca ile Hakasçanın karşılaştırmalı dizinlerinin verilmesi olarak kısaca özetleyebiliriz.

Araştırmamızın başlığını duyan birinin aklına hâliyle ilk olarak, “Neden Eski Uygur mektupları incelenmiştir?” sorusu gelmektedir. Bu soruyu şöyle cevaplayabiliriz:

Eski Uygurca özel mektuplar, Dunhuang’daki Bin Buda Mağaraları’nda bulunan yazmalar arasında yer almaktaydı. İçerik bakımından, tespit edilen Eski Uygur mektuplarının genel anlamda tarım, hukuk, devlet idaresi, ticaret, günlük hayat ve insan ilişkileri gibi çeşitli konular üzerine yazıldıkları görülmektedir. Eski Uygurlardan kalma Budist, Manihaist ve Hristiyan çevrelerine ait pek çok mektup bulunmaktadır. Ele geçen Uygur mektuplarında tarihî olayları aydınlatacak bilgilere de rastlanmaktadır. Örneğin; Berlin Turfan Koleksiyonu’nda bulunan bir metnin arkasında Farsça “Kaşgar’dan mektup geldi.” yazılıdır. Semih Tezcan’a göre, bu durum Doğu Türkistan’da ve İslam dininin etkisinden uzakta yaşayan Uygurların 751 yılındaki Talas savaşından sonra İslamlaşan Batı Türkistan halkı ile ilişkilerini sürdürmüş olduğunu göstermektedir (Tezcan, 1978, s. 308).

O. F. Sertkaya, Eski Uygurlardan kalan mektuplarının sayısı ile ilgili olarak hazırladığı listesindeki 110 mektup ile T. Moriyasu’nun yıllarını alan *Eski Uygurca*

mektuplar ile ilgili makalesinde listelenen 40 mektuba işaret ederek 150 sayısını vermektedir (Sertkaya, 2011, s. 210-213). Eski Uygur mektuplarının 2019 yılına kadar belirli bir kısmının farklı çalışmalarla yayımlandığı görülse de en kapsamlı çalışma, araştırmamızın devam ettiği sırada 2019'da Takao Moriyasu imzasıyla, *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Doğu İpek Yolu'ndan Eski Uygur Mektuplarının Derlemi)* adıyla, *Berliner Turfantexte* serisinin XLVI (46.) cildi olarak Turnhout'ta Brepols Publishers tarafından yayımlandı. *Corpus*'ta, Eski Uygurlara ait 209 adet mektup metni paleografik bilgileri, transkripsiyonları, İngilizce çevirileri ve araştırmacının yorumları verilerek beş ana grupta değerlendirilmiş, ayrıca ayrı bir başlıkta 7 adet mektup zarfı ve üzerindeki metinler de incelenmiştir.

Yukarıda da söylendiği gibi, bu çalışmanın ikinci ve temel problemi dolayısıyla, akla gelen bir diğer ve asıl soru Eski Uygur mektuplarının söz varlığının neden Hakasça ile karşılaştırıldığıdır. Buna kısaca şöyle cevap verebiliriz:

Sarı Uygurca ve Fu-yü Kırgızcası ile birlikte Türk lehçelerinin *azak/tağlığ* grubunda yer alan Hakasçada, Arapça ve Farsçadan ödünç sözcükler çok sayıdadır. Ayrıca Tuvaca, Altayca ve Yakutçaya göre de Moğolcadan ödünçlemeler daha azdır. Bugün Eski Uygurcaya, yazı dili olmayan Sarı Uygurcadan sonra en yakın çağdaş Türk lehçelerinden biridir. Bugün Hakasların yaşadığı coğrafyanın, geçmişte egemenlik kurmuş Uygur Kağanlıklarının sınırları içerisinde veya yakınında bulunması yani doğal olarak Eski Uygurların yaşadıkları yerlerle aynı veya bu yerlere komşu olması sebebiyle Eski Uygurca ile Hakasçanın söz varlıkları karşılaştırmalı incelenmeye değerdir ve bu ilişkinin bilinmesi Türklük araştırmaları için gereklidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Eski Uygurca ile Hakasça arasındaki bağlantıyı söz varlığı karşılaştırması aracılığıyla betimleyebilmektir. Uygurlardan kalan mektupların belirlenmesiyle, elimizdeki fragmanlar ve önceden yayımlanan çalışmalar üzerinden sayısı sınırlı olmak kaydıyla harf çevrimi, çeviri yazı ve Türkiye Türkçesine aktarma şeklinde mektup metinlerinin okunup anlamlandırılması ve *COUL* yardımıyla söz varlığı bakımından bütünü kapsayacak şekilde incelenmesi bu amaca ulaşmada ilk aşamayı oluşturmaktadır. İkinci aşamada, Eski Uygurca mektupların tamamının söz varlığının, belirli sayıda Hakasça metinden oluşan derlem ve konuyla ilgili sözlükler temelinde çağdaş Hakasça ile karşılaştırılması bulunmaktadır. Ardından, bu söz varlığına bağlı kalınarak Eski Uygurca ile Hakasçanın karşılaştırmalı dizinlerinin ve

sözcüklerin kavram alanlarının verilmesi gelmektedir. Son aşamada ise dil aileleri üzerine yapılan araştırmalarda bir standart belirlemek amacıyla Morris Swadesh tarafından oluşturulan ‘son 100 kelimelik liste’ye göre Eski Uygurca ile Hakasçanın ortak sözcükleri gösterilmiştir.

Eski Uygurca ile Hakasçanın söz varlığı bakımından karşılaştırılmasının bir başka amacını ise kısaca şöyle açıklayabiliriz: *Sarı Uygurcanın Grameri ve Eski Türkçe ile Karşılaştırmalı Söz Varlığı* adını taşıyan ve Dr. Özlem Ayazlı tarafından 2017’de yayımlanan çalışma sayesinde Eski Türkçe-Sarı Uygurca karşılaştırması yapılmış oldu. Bu doğrultuda, Eski Türkçeye en yakın çağdaş Türk lehçelerinin yaşadığı değişimi göstermesi bakımından Ayazlı’nın çalışmasına paralel olarak burada yapılmış olan Eski Uygurca-Hakasça söz varlığı karşılaştırmasının da alanyazına yararlı veriler çıkarabileceği düşünülmüştür.

1.3. Araştırmanın Önemi

Hamilton’un 1986’daki yayınına kadar az sayıda oldukları düşünülen, insan ilişkileriyle, aile yaşamıyla, ticaretle ilgili veya resmî nitelikli Eski Uygur mektuplarının bir kısmı farklı çalışmalarla yayımlandıysa da 2019 yılında Moriyasu tarafından yapılan *Corpus* çalışmasına kadar henüz yayımlanmayan yalnızca *Dijital Turfan Arşivi*’nde tespit ettiğimiz en az 20 mektup bulunmaktaydı. Ayrıca bu mektupların tümünün birlikte incelendiği bir çalışma da henüz yapılmamıştı. Bu araştırmada, *Dijital Turfan Arşivi*’nde tespit ettiğimiz fragmanları incelediğimiz sırada Moriyasu, *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Doğu İpek Yolu’ndan Eski Uygur Mektuplarının Derlemi)* adlı tüm Eski Uygur mektuplarını kapsayan çalışmasını yayımlayarak bu araştırmanın asıl amacını gerçekleştirmemizi de kolaylaştırmış oldu. Bu araştırmadan elde edilecek sonuçların, Eski Türkçe araştırmalarında önemli bir yere sahip olan Eski Uygurca el yazmalarının hacimli bir kısmını kapsamasıyla, özellikle din dışı metinlerin olması ve söz varlığının günlük yaşama daha yakın olan bölümünü içermesiyle ilgili alanyazına yeni ve özgün veriler sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışma, Eski Uygurca nedeniyle bir art zamanlı inceleme özelliği gösterir. Ancak çağdaş Hakasçanın benzer içerikli, üst anlam alanlarına sahip seçilmiş çeşitli edebî metinleri ve temel sözlükleri aracılığıyla mektupların söz varlığının karşılaştırmalı olarak ele alınmasından dolayı aynı zamanda bir eş zamanlı inceleme niteliği taşımaktadır. Çalışmamızın bulgularının ve sonuçlarının, yalnızca Eski Türkçe araştırmalarını değil, bunun yanı sıra çağdaş Türk lehçeleri araştırmalarını,

mektuplardaki olası önemli tarihî olaylara dair bilgilerden dolayı Orta Asya tarihi ve Türk kültür tarihi araştırmalarını, sınırlı ölçüde Türkçenin ve kollarının konu edildiği karşılaştırmalı Çin, İran, Moğol ve Rus filoloji çalışmalarını da sunduğu verilerle destekleyebilmesi ve yarar sağlayabilmesi beklenmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Başlangıçta temel aldığımız Sertkaya'nın (2011) sınıflandırmasındaki 150 kadar mektubun; son olarak ise Moriyasu'nun *Corpus*'undaki 209 adet mektup metninin ve 7 adet mektup zarfının Berlin, Paris, Londra, St. Petersburg, Kyoto, Turfan, Dunhuang, Huhhot ve Pekin'deki fragmanlarına erişme imkânı veya tıpkıbasımlarının yayın izninin alınmasındaki zorluklar bakımından, bilhassa tüm dünyayı saran koronavirüs pandemisi sebebiyle iletişim kanallarının ve olanakların kısıtlı olmasından dolayı araştırmamızda belirli bir sayıda (92 adet fragman = 64 mektup, 832 satır) Eski Uygurca fragman 'harf çeviri – çeviri yazı – aktarma' biçiminde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Moriyasu'nun alan ve tezimiz için çok önemli olan *Corpus*'u (2019) yayımlamasıyla eksik fragmanlardaki Eski Uygurca metinlerin söz varlığına ulaşma şansı doğmuştur ve böylece söz varlığındaki eksik verilerin eklenmesi sayesinde Eski Uygurca-Hakasça söz varlığı karşılaştırılabilmiştir. Çalışmamızda ulaşabildiğimiz, kullanım izni alınmış dijital veri niteliğinde ve erişime açık olan el yazmaları, aynı zamanda daha önce yayımlanmış olup izin gerektirmeyen çalışmalardaki malzeme ile Moriyasu'nun *Corpus*'undan elde ettiğimiz söz varlığına ait bilgiler bu araştırmanın tamamlanabilmesi için yeterli veriyi sağlamış bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun St. Petersburg kentine konferansa katılmak ve bildiri sunmak amacıyla yaptığımız bilimsel araştırma gezisinin sağladığı olanaklarla ve aynı zamanda bu alanda çalışan araştırmacılarla ön hazırlık evresinde yaptığımız görüşmeler sayesinde, söz varlığı karşılaştırması yaparken gerekli olan Hakasça dil bilgisi, sözlük niteliğindeki kaynaklara ve çeşitli Hakasça edebî metinlere ulaşmakta, bunlardan araştırmamızda yararlanmakta herhangi bir engel ortaya çıkmamıştır. Çalışmanın karşılaştırmalı söz varlığı bölümünün sınırlarını, seçilen Hakasça örnek metinlerin ve sözlüklerin kapsamı belirlemiştir.

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Eski Uygurlar ve Eski Uygurca

“Uygur” adını Türk yazılı kaynaklarında ilk kez, Orhon Yazıtları’ndan Bilge Kağan Yazıtı’nın Doğu yüzünün 37. satırında görmekteyiz: *uyg(u)r (e)lt(e)b(e)r : yüzçe (e)r(i)n : ilg[(e)r]ü : t[(e)z(i)p b(a)rdı...*] “Uygurların Elteberi yüz kadar adamla doğuya doğru kaçıp gitti...” (Tekin, 2006, s. 62-63). Ebû'l-Gâzî Bahâdır Han, *Şecere-i Terâkime*’sinde “Uygur” adını: *Alarnıñ barçaları Oğuz Hân katığa keldiler. Oğuz Hân alarga Uyğur at koydılar. Uyğur Türk tili turur. Ma'nâsı barçağa ma'lûm turur. Yapışğur* (“yapışan”) *ma'nâsı turur* (Taşkent, 72a, 12-15) biçiminde açıklamaktadır (Kargı Ölmez, 1996, s. 496). Yazıcızâde ‘Alî ise *Tevârih-i Âl-i Selçuk*’ta (*Oğuznâme*) “Uygur” adından: *Ol t̃âyife ki Oğuz’a ulaşıp aña meded iderlerdi. Oğuz anlara Uyğur ad virdi ki anuñ ma'ñsi ol zaman Türkî dilince bize ulaşdı ve meded ve muvâfaqat itdi dimek bolur* (Topkapı, nr: 1390, 6a, 16-18) biçiminde söz etmektedir (Eraslan, 2012, s. 31). Uygur adının kökeniyle ilgili değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Eraslan’ın, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*’nde (= EUTG) de kısaca değindiği görüşler şunlardır: G. Németh, sözcüğü *uy-* “uymak, takip etmek” fiilinden *-gur* ekiyle yapılmış bir ad kabul etmiştir. Ancak Eski Türkçede bu fiilin /y/ sesiyle değil, /d/ sesiyle *ud-* biçiminde olması bu görüşün geçerliğini ortadan kaldırmıştır. Bir başka görüşe göre Kâşgarî’nin *Dîvânü Lûgati’t-Türk*’te verdiği *oy-* “oymak, baskı yapmak” fiilinden *-gur* ekiyle yapılmış bir addır (Atalay, 1939, s. 174). Diğer bir görüşe göre ise *uy* “akrabalık, müttefik” adından *+gur* ekiyle türetilmiş bir biçimdir (Eraslan, 2012, s. 31).

Uygurlar, Tabgaçlar döneminde (386-534) Kao-kü (Kao-chê) adı ile karşımıza çıkmış ve 5. yüzyılın ikinci yarısında bir beylik kurmuşlardır. I. Köktürk Kağanlığı devrinde Selenga ırmağı etrafında yaşamışlardır. Sir-Tarduşların 6 boydan kurulu birliğine 7. yüzyılın ilk çeyreğinde katılmışlar, daha sonra ise P’u-ku, Tongra, Bayırku ve Fu-lo-pu boyları Uygurlar etrafında toplanarak “Uygur” adını almışlardır. Uygur beyleri “erkin” unvanını taşımaktaydılar (Kafesoğlu, 2001, s. 182). Köktürkleri 745’te yıkarak, Ötüken merkezli bir devlet kuran Uygurlar 9 urugdan meydana gelmiştir (Yaglakar > Çin. Yo-lo-ko, hakanların üyesi olduğu urug, Hu-tu-ko, Tu-lo-vu, Mo-ko-si-ki, A-vo-çö, Ko-sa, Hu-vu-su, Yo-vu-ko, Hi-ye-vu). Bu birliğe, Uygurlara bağlanan Karluk ve Basmıllar da eklenince boy sayısı 11’e yükselmiştir. 747’de, Orhun kıyısındaki Uygurların başkenti Ordubalık’ı (sonraki Karabalgasun yakınında) kurmuş

olan ilk Uygur hakanı Kutluk Kül Bilge ölmüş, yerine oğlu Mo-yen-çur kağan olmuştu. Talas Savaşı (751)'nda Karlukların desteklediği İslam ordularına karşı ağır bir yenilgi alan Çin, Orta Asya'da zor duruma düşmüş, böylece Tarım Havzası da Uygurlara geçmiştir. Ayrıca Çin'de Türk anneden doğan An-lu-şan adlı bir komutan ordusuyla Lo-yang (755) ve Ç'ang-an (757)'ı ele geçirip kendini imparator ilan etmiştir. Mo-yen-çur, Çin'in yılda 200 bin top ipek vermeyi önermesiyle T'ang İmparatoru Su-stung'u destekleyerek Loyang'ı geri aldı (757) (Kafesoğlu, 2001, s. 182-183). Mo-yen-çur'un yerine 759'da Böğü Kağan (759-779) geçmiştir. Tibetlilerin saldırısına uğrayan Çin'i korumak için P'u-kı Huai-en'in çağrısıyla Böğü Kağan'ın yaptığı Lo-yang seferi (763) Türk kültür tarihi açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Böğü Kağan, seferden dönerken dört Mani rahibini de yanında getirerek Uygurların yaşamlarında birçok değişikliğe ve etkiye sahip olacak Mani dininin devlet dini olmasını ve yayılmasını sağlamıştır (Kafesoğlu, 2001, s. 183-184). Kırgızlara karşı bir zafer kazanan Böğü Kağan, Baga Tarkan tarafından öldürülmüş ve hakan değişmiştir (779-789). Bu hakan Kırgızları tekrar mağlup etmiş ve daha sonra bir Çinli prensesle evlenmiştir. Bu durum Uygur tüccarlarının Çin'deki sıkıntılarının giderilmesini sağlamıştır. Baga Tarkan'ın yerine "Ay Tengride Kut Bulmuş Külüg Bilge Kağan" (789-790) ve sonra onun oğlu Kutlug Bilge (790-796) başa geçmiştir. Bu zamanda Tibetliler, Beş-balık'taki Şa-t'o (Çöl) Türkleri ile anlaşarak Çin'e baskınlar yapmaya başlamışlardı. Çin'i korumayı bir çeşit gelenek hâline getiren Uygurlar bu baskınlara engel olmayı başaramayınca itibarı sarsılan kağan öldürülmüştür. Türkistan üzerinde hâkim olmak isteyen Tibetlileri durduran Uygur hakanı "Ay Tengride Kut Bulmuş Alp Bilge" (821-824) Kara-balgasun Yazıtı'nı da diktiren kişidir. Karlukların başına yeni bir yabgu atamış ve Soğd bölgesine kadar ticari ilişkileri geliştirmiştir. Tüm bunlara rağmen ülkede karışıklık çıkmış ve Hakan Alp Bilge öldürülmüştür (832). Alp Külüg Bilge Kağan (832-839) da buyruklarından birinin başlattığı bir isyanda ölünce Yenisey bölgesinde güçlenen ve Orhun bölgesini baskısı altında bulunduran Kırgızlar 840 yılında Uygur topraklarına girmişler ve Kara-balgasun'u ele geçirip hakanı öldürmüşlerdir. Devletleri yıkılan Uygurlardan sağ kalanlar topluluklar hâlinde yurtlarını terk ederek Çin sınırlarına, İç Asya'ya, Beş-balık'a, Turfan'a, Kansu'ya doğru göçmüşlerdir. Hakanın soyundan iki kardeşin idare ettiği bu göç sonucunda Uygur tarihinin ikinci safhası başlamıştır. Prens Vu-hi Tegin (841-846)'i kağan olarak seçen Uygurların bir kısmı Çin himayesine girerken, diğerleri eski yurtlarına, batıya doğru giderek her iki tarafta devlet kurmuşlardır. Ancak bu devletler "Bozkır Türk devleti" anlayışından farklı olarak

genişleme amacıyla olmamışlar, çatışmalara fazla girmemişlerdir; Çin ve diğer komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı amaçlamışlardır (Kafesoğlu, 2001, s. 184-185).

Türklerin bölgedeki dini inanış sistemleriyle ilk olarak tanışması 6. yy.'ın sonlarına kadar gider. Budizmin, ilk kez ne zaman Türkler arasında kabul gördüğü ve yayıldığı tam olarak bilinmemektedir. MS 2. yüzyılda Türklerin yaşadığı yerlerde de Budizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, Batı Türkistan'da Mani ve Zerdüştlüğün etkisine karşın Doğu Türkistan'da Budizmin yaygın olduğu düşünülmektedir. Türklerde, özellikle 6. yüzyıldan itibaren Budizmin güçlü olduğu, I. Köktürk hükümdarlarından Mukan Kağan'ın Budizmi kabul ettiği ve Taspar Kağan'ın da bir Budist tapınak kurdurduğu ayrıca onun isteğiyle Nirvāṇa-Sūtra'nın Türkçeye çevrildiği bilinmektedir (Gabain, 1961, s. 506). I. Doğu Türk (Köktürk ya da Göktürk) Kağanlarından Taspar (572-581) döneminde Hintli Budist Rahip Jinagupta'nın Çin'de Budizmin yasaklanması üzerine Türk kağanının davetlisi olarak 585-595 yılları arasında Köktürk topraklarında dolaştığı, bu dönemde Budizmin Türkler arasında yayıldığı, kimi dini içerikli metinlerin Türkçeye aktarıldığı Çin kaynaklarından öğrenilmektedir (Bugut Yazıtı'nda da büyük bir Budist cemaatin varlığından söz edilmektedir; bkz. (Tezcan, 1978, s. 289). Hotan'da Budizmin yayılmasında yoğun faaliyetler gösteren ünlü rahip Jinagupta da Türkler arasında etkili olmuştur. II. Köktürk hükümdarı Bilge Kağan'ın Budizmi devlet dini olarak kabul etmek istediği ancak Tonyukuk'un karşı çıktığı da bilinmektedir (Tokyürek, 2019, s. 14-15). Çin kaynaklarından Uygur prenslerinin de Budizme sıcak baktığı öğrenilmektedir. Ancak Budizm, Uygurlar arasında asıl, 840'tan yani Uygurların Doğu Türkistan'a (Turfan Bölgesi) göçünden sonra başlamıştır. Uygurlar arasında Budizmin farklı mezheplerinin kabul gördüğünü ve yayıldığını, bu dönemlerden günümüze kalan metinlerden anlamaktayız. Bir Hinayana metni olan *Maitrisimit*, klasik Mahayana sutralarından *Lotus Sutra* ve Yogacara felsefesiyle bağlı olan *Sekiz Yükme Yarak Sutra* bunlardan bazılarıdır. Manihaizm ise, Ötüken Uygur Devleti'nin üçüncü kağanı Böğü Kağan tarafından 762'de devlet dini olarak kabul edilmiştir. Çin'deki Tang hanedanlığının bir isyanı bastırması için Uygurlardan yardım istemesiyle 762'de ordusuyla Çin'e giden Böğü Kağan, 762-763 yılları arasında burada, şehrin yakınında kalmıştır. Bu esnada Manihaist rahiplerle tanışmış, isyanı bastırıp Karabalgasun'a dönerken de dört rahibi yanında götürmüştür. Böğü Kağan, zamanla ilgi ve merakının artmasıyla birlikte bazı ileri gelen komutanların karşı çıkmasına rağmen bir bildiriyle Manihaizmi kabul ettiğini resmileştirmiştir. Böylece Uygurlar arasında Manihaizm hızla yayılmıştır. Böğü Kağan'ın Manihaizmi kabul edişinin anlatıldığı

metin ise W. Bang tarafından ilk kez *Türkische Turfan-Texte II*'de yayımlanmıştır (Bang-Gabain, 1929) ve o metnin fragmanları U 72 ve U 73 numaraları ile bugün Berlin'de saklanmaktadır (Özbay, 2014, s. 21-23). Uygurlar arasında geç dönemlerde, Hristiyanlığın Nesturi kolunun da benimsendiği görülmektedir. Uygurlar içinde az sayıda Hristiyan Türk'ün bulunduğu bilinmektedir. 780'de Manihaizm'i kabul eden Böğü Kağan'ı öldürerek kağan olan Tun Baga Tarkan'ın Hristiyan ruhani lideri I. Timotheus'tan rahip gönderilmesini istemesi bunun kanıtı olmalıdır. Ancak, Hristiyan sayısının yukarıda saydığımız iki inanç sistemine oranla oldukça az olduğu düşünülmektedir. Bu, Hristiyan Uygurlardan kalma metinlerin az olması sonucunu doğurmuştur. Turfan çevresindeki kazılardan elde edilmiş az sayıda Hristiyanlık metni, Yakobus İncili'nin Uygurcaya çevirisinden kalan iki yaprak, Aziz Georg'un çektiği ölüm acılarını anlatan bir parça dışında Uygur ve Süryani harfleriyle yazılmış az sayıda küçük metin bulunmuştur. Yedisu ve Semireçiye'de bulunan Süryani harfli mezar yazıtları ise 13. ve 14. yüzyıldan kalmaz (Tezcan, 1978, s. 305; Barutçu, 2002, s. 498; Ercilasun, 2004, s. 263).

Eski Türkçenin Uygurca (Eski Uygurca ya da Eski Uygur Türkçesi) Dönemi, 8-11. yüzyıllarda Çin'in Kansu ve Koço (Turfan) bölgelerinde Uygurların kullandıkları yazı dilidir. 840'ta Ötüken Uygur Devleti'nin Kırgızlar tarafından yıkılmasının ardından Tarım Havzası'na yerleşerek burada yaklaşık 400 yıl devam edecek bir devlet inşa eden Uygurlar, Manihaizm, Budizm ve Hristiyanlık dinlerini benimseyerek yaşamışlardır. Daha az sayıdaki Uygur kabileleri de Çin'in Kansu eyaletine yerleşerek daha kısa ömürlü bir devlet kurmuşlardır (Tekin - Ölmez, 1999, s. 22-25).

Uygurlar, dinî ve din dışı nitelikte geniş bir edebiyat oluşturmuşlardır. Eski Uygur yazmalarının büyük bir bölümü, Soğd alfabesinden geliştirilen 18 harfli Uygur alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Uygurca yazma eserlerin çok azı Soğd, Mani, Brahmi ve Tibet alfabeleriyle yazılmıştır. Budist Uygur edebiyatının önemli bölümü Çince, Tibetçe, Sanskritçe, Toharca ve Soğdcadan yapılan çevirilerden oluşmaktadır. Hem Budist Uygurlar dönemini hem de Manihaist Uygurlar dönemini kapsayan Türk edebiyatını çoğunlukla çeviri metinler oluşturur. Bu metinler sutralar, çatikler, biyografi niteliğinde yapıtlar, şiir parçaları gibi ürünlerden oluşmaktadır.

2.2. Doğu İpek Yolu'ndan Kalan Eski Uygur Mektupları ve İlgili Araştırmalar

Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde (= GTS) Arapça *mektup* sözcüğü şöyle tanımlanmaktadır: “*isim* Bir şey haber vermek, sormak, istemek veya

duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, name.” (GTS, 2018). Mektup bir iletişim aracı olmasının yanında, biçimi ve yazılış nitelikleri açısından geçmişî günümüze ulaştıran bir dil verisi, yazarının üslubuna göre kimlik kazanmış bir edebî belgedir. Mektup, dünyadaki neredeyse her milletin edebiyatında edebî bir tür olarak görülmektedir. Dilinin niteliği, yazılış biçimi ve üslup gibi ölçütlere göre sınıflandırılarak türlü gruplar içinde dil biliminin bilimsel yöntem ve teknikleri içerisinde değerlendirilmektedir. İletişim kurmak amacıyla bir insanın bir başka insana gönderdiği yazılı belge mektup olarak adlandırıldığı gibi, klasik edebiyatta sanatlı, süslü ve mensur ya da manzum olan yazılı belge de mektup olarak adlandırılmaktadır (Berbercan, 2013, s. 74).

Tarihî bilgilerimize göre, Hunlar ve Köktürkler döneminde Türklerin mektup türünü kullandığı bilinmekteyse de Türk yazı dilinde varlığı tespit edilen ilk mektup örnekleri, Eski Türkçe devrinde (7-13. yy.) yazılmış Eski Uygur Türklerinden kalan ve genelde parçalar hâlinde elimize ulaşan mektuplardır. 13. yüzyıldan sonra Türk edebiyatında mektubun, özellikle Fars edebiyatından alınmış türlerin içine yerleştirilerek geliştiği ve 19. yüzyıldan sonra, Batı edebiyatının tesiriyle Türk edebiyatında yerleşen yeni biçim ve içerikler gibi yaygınlık kazandığı görülür (Berbercan, 2013, s. 74). Ayşehan Deniz Abik tarafından 2007 yılında Erzurum’da sunulan ve 2009’da yayımlanan “Ali Şir Nevâyî’nin *Münşeât*’ında ‘Arza-Daşt’ Terimi ve Birkaç Örnek” adlı çalışmada, Tarihî Türk yazı dillerinde mektup geleneğinden, özellikle Doğu Türkçesinde Timurlular Döneminde, Klasik İslami edebiyatlarda ve Anadolu Türk sahasında yazılan mektuplardan, bunların genellikle münşeât mecmualarında bulunduğu ve müşeatlardaki mektupların iç düzeninden; Fars edebiyatında Arapça ‘inşa’ sözünün, İslamiyetin İran’a girişinden sonra mektup yazma sanatı anlamında kullanılmaya başlanmasından ve zamanla İslami Türk sahasını da etkileyerek, mektup türünde Arapça örneklerin izinde belli biçimlere ulaşıldığından bahsedilmiş; Ali Şir Nevâyî’nin *Münşeât*’ında mektup kavram alanına ilişkin kelime kadrosu incelenerek bunlar sekiz ana öbekte verilmiştir (Abik, 2009, s. 33-37).¹

Bugün, dini veya din dışı olanlar da dâhil olmak üzere Eski Uygur belgeleri, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften ve Berlin’deki Museum für Asiatische Kunst (eski adıyla Museum für Indische Kunst), Paris’teki Bibliothèque

¹ “**Birinci öbek**, “mektup, gönderilen yazı” anlamına gelen kelimelerden oluşur: *arza-daşt*, *ruk’a*, *nişan*, *ikbal nişanı*, *bitig*, *mektub*, *name*, *inayetname*, *inayet nişanı*, *inşa*, *mekatib*, *imla*, *rakam*, *hat*, *safha*, *sevad*, *varak*, *nesr*, *hümayun bitig*, *ruk’a-i niyaz*, *ruk’a-i ihlas*, *ruk’a-i şefkat*, *devlet rakamı*, *havale-name*.” (Abik, 2009, s. 35-36).

Nationale de France, Londra'daki İngiliz Kütüphanesi, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Enstitüsü St. Petersburg Şubesi, Kyoto'daki Ryūkoku Üniversitesi Ömiya Kütüphanesi, Turfan'daki Academia Turfanica (Turfan Müzesi), Urumçi'deki Sincan Uygur Özerk Bölgesi Müzesi, Dunhuang'daki Dunhuang Akademisi, Huhehot'daki İç Moğolistan Özerk Bölgesi Kültürel Miras ve Arkeoloji Enstitüsü, Pekin'deki Çin Ulusal Kütüphanesi ve Türkiye'deki İstanbul Üniversitesi gibi çeşitli kurumlar tarafından tutulmaktadır (COUL, s. 5). Bu belgeler, Turfan vahası dâhil Doğu Tianshan Bölgesi'nde ve çevresinde 9. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyılın başına kadar gelişen Batı Uygur Kağanlığının insanları ve bu bölge Moğol İmparatorluğunun egemenliğine girdiğinde 13 ila 14. yüzyıl Uygurları (yani eski Batı Uygurları) tarafından yazılmıştır (COUL, s. 5). Soğd alfabesinden türetilen Uygur alfabesi kullanılarak Eski Uygur Türkçesiyle yazılmış iki yüzden fazla mektup bulunmaktadır. Kâğıt kullanımı o zamanlar henüz Avrupa'ya yayılmamış olsa da bu mektupların tümü kâğıt üzerine yazılmıştır (COUL, s. 5). Mürekkep, Çin'de kullanılabenzer, ancak mektuplar yazı fırçalarından ziyade kamış veya tahta kalemlerle yazılmıştır (COUL, s. 5). Bu mektupların çoğu 20. yüzyılda Çin'de, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Turfan Çöküntüsü'nde veya Kansu'daki Dunhuang'da ünlü Bin Budaların Mogao Mağaraları'nda keşfedildi ve az bir kısmı da Kansu Koridoru'ndaki Kara-hoto kalıntılarında ortaya çıkarıldı (COUL, s. 5). Dunhuang'daki Bin Buda Mağaraları'nda ele geçirilen yazmalar arasında bulunan Eski Uygurca özel mektuplar, Eski Türkçede genellikle *esengü bitig* “esenlik mektubu” olarak adlandırılmaktadır. Hamilton'un yayınına kadar az sayıda oldukları sanılan, aile yaşamıyla, ticaretle ilgili veya resmî amaçlı bu mektupların dördü Tezcan – Zieme tarafından yayımlanmıştı (1971) (Hamilton öncesi diğer yayınlar için bkz. Tezcan 1978, s. 307; Demir ve Yılmaz, 2006, s. 169). J. Hamilton'un 1986 tarihli yayınında, Bibliothèque Nationale'deki yayımlanmamış bütün Uygurca yazmalar ve Londra'daki British Museum'da bulunan, Dunhuang'dan getirilmiş Uygurca yazmaların harf ve yazıçevrimi ile Fransızca çevirileri, açıklamalar, analitik dizin ve yazmaların tıpkıbasımları bulunmaktadır. Bu metinlerden 14 tanesi İpek Yolu'ndan veya komşu şehirlerden Dunhuang'a gönderilmiş olan özel mektuplardır. 10. yüzyıldan kalma olduğu sanılan bu mektupların on bir tanesi tam, üç tanesi parça hâlinde. Hamilton'un yayımladığı bu mektupları inceleyen Tezcan – Zieme (1971, s. 452) ve T. Tekin (2004a, s. 293-294), mektupların genel kompozisyonları olduğunu göstermişlerdir (Demir ve Yılmaz, 2006, s. 169-170). Mektupların çoğu tarihsiz ise de başta veya sonda tarihin verildiği de görülür. Önce

alıcının, hemen sonra da gönderenin adı yazılır. Bunu *esengü bitigim*, *esengü bitigimiz* veya kısaca *esengüümüiz* (sağlık, esenlik mektubumuz) ibaresi takip eder. Hitaptan sonra ilk olarak hâl hatır ve alıcının sağlık durumu sorulur. Gönderen(ler) kendi sağlık durumları hakkında bilgi verdikten sonra mektubun yazılmasına neden olan asıl amaca geçilir. Kervanla gönderilen malların veya hediyelerin üzerlerindeki damgalara bakılarak bulunup alınması öğütlenir. Mektup, kimin tarafından yazıldığını veya kime verileceğini bildiren iki kısa cümle ile son bulur (Demir ve Yılmaz, 2006, s. 170). T. Tekin söz konusu yayınında, Hamilton'dan alınmış bazı mektup örnekleri de vermiş (2004a) ve ayrıca Hamilton yayını için ayrıntılı bir tanıtma da yazmıştır (Tekin, 2004b, s. 300-307; Demir ve Yılmaz, 2006, s. 170). Eski Uygurca mektupların bilimsel olarak ele alındığı önemli çalışmalar ise şunlardır:

1820 J. KLAPROTH, *Abhandlung über die sprache und schrift der Uiguren*. Paris: Königlichen Druckerey.

1928 W. RADLOFF, *Uigurische Sprachdenkmäler*, Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. Malov herausgegeben (*Pamyatniki uygurskogo yazıka*), materialı izdannıe posle smerti avtora s dopolneniyami S. E. Malova, Akademiya Nauk SSSR, Leningrad 1928, VIII+305 s. (Üç levha ve bir sözlük ile). (Reprint: 1972, Biblio Verlag, Osnabrück). Tanıtması için bk. R. R. ARAT, *Orientalische Literaturzeitung*, XXXIII (1930), s. 214-216.

1938 Annemarie von GABAIN, Briefe der uigurischen Hüen-tsang- Biographie, *SPAW*, 1938, 371-415.

1971 Semih TEZCAN - Peter ZIEME, Uigurische Brieffragmente, *Studia Turcica*, Budapest 1971, s. 451-460.

1971 L. Yu. TUGUŞEVA, Three Letters of Uighur Princes from the MS Collection of the Leningrad Section of the Institute of Oriental Studies, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXIV/2, 1971, s. 173-187.

1973 Sir Gerard CLAUSON, Two Uygur Administrative Orders, *Ural-Altaische Jahrbücher*, 45 (1973), s. 213-222.

1975 Larry Vernon CLARK, *Introduction to the Uighur Civil Documents of East Turkestan (I3th-I4th CC.)*, Phil. Diss. Bloomington, Edinburg 1975, X+488 s.

1982 Takao MORIYASU, An Uighur Buddhist's Letter of the Yuan Dynasty from the Tun-huang-Supplement to Uigurica from Tun- Huang, *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*, 40, s. 1-18 (Japonca).

1983 Takao MORIYASU, Gendai Uiguru Bukkyôto no ichi shokan-Tunkô shutsudo

Uiguru-go bunken hoi [An Uighur Buddhist's Letter of the Yuan Dynasty from the Tun-huang-Supplement to my previous work "Uigurica from Tun-Huang"], *Nairiku Ajia / Nishi Ajia no shokai to bunko* [Society and Culture of Inner Asia and the Muslim World], Tokyo, 1983, s. 209-231.

1986 James R. HAMILTON, *Manuscripts ouigours du IXe-Xe siècle de Touen-houang, I*, Paris 1986, s. 1-206; *Manuscripts ouigours du IXe- Xe siècle de Touen-houang, II*, s. 207-352 (seksen bir levha ve bir harita ile).

1993 Osman Fikri SERTKAYA, Eski Uygur Türklerinden hukuk belgeleri örnekleri, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları, Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar*, İstanbul 1993, s. 131-148.

1995 Peter ZIEME, An Uigur Monasterial Letter from Toyoq, *Studies on the Inner Asian Languages*, X, 1995, s. 1-7.

1999 Ayşegül SERTKAYA, *Uigurische Sprachdenkmäler*'den beş mektup, *TDAY-Belleten*, 1996, Ankara, s. 237-264.

2000 Yutaka YOSHIDA - Takao MORIYASU, Bezekuriku shutsudo Sogudo-go Uiguru-go Mani-kyôto tegami-bun = Manichaeen Sogdian and Uighur letters recently unearthed in Bezeklik, Turfan, *Studies on the Inner Asian Language*, XV, 2000, s. 135-178.

2000 Jens WILKENS, *Alttürkische Handschriften Teil 8, Manichaisch- türkische Texte der Berliner Turfansammlung. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XII, 16*, Stuttgart, 2000, 520 s.

2004 Abdurishid YAKUB, On a newly Unearthed Uyghur Letter from Dunhuang, *Turfan Revised – the first Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*, 2004, s. 398-400.

2007 Simone Christiane RASCHMANN, *Alttürkische Handschriften Teil 13, Dokumente Teil I. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 21*, Stuttgart, 2007, 306 s.

2008 Dai MATSUI, Du-a ji-tay no Uiguru-go men-zei tokkyo-go-jo to so-no shû-hen (An Uigur Decree of Tax Exemption Issued under Du'a- Khan and Related Problems), *Jin-bun sha-kai ron-sô = Studies in the Humanities, Jin-bun ka-gakuhen = Volume of Cultural Sciences*, 19, (February 2008), s. 13-24.

2008 Takao MORIYASU, Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from Central Asia. Japanese Studies in the History of Pre-Islamic Central Asia, *Acta Asiatica. Bulletin of the Institute of Eastern Culture*, 94, Tokyo, 2008, s. 127-153.

2009 Simone Christiane RASCHMANN, *Alttürkische Handschriften Teil 14, Dokumente Teil 2*. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 22, Stuttgart, 2009, 386 s.

2009 Simone Christiane RASCHMANN, Traces of Christian Communities in the Old Turkish Document, *Studies in Turkic Philology. Festschrift in Honour of the 80th Birthday of Professor Geng Shimin*, Beijing, 2009, s. 408-425.

2010 Osman Fikri SERTKAYA, Zu den Namen türkischer Christen in verlorengegangenen uigurischen Urkunden (II. Dünya Savaşı esnasında asılları Berlin'den kaybolan Uygur belgelerinde geçen Hristiyan Türklerin isimleri üzerine). 25-30 Temmuz 2010 tarihleri arasında Rusya'da Sankt-Peterburg'da, Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, St. Petersburg şubesi tarafından düzenlenen 53. *Permanent Internationalen Altaistic Conference*'da sunulan bildiridir.

2011 Takao MORIYASU, Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Part 1), *Memoirs of the Graduate Scholl of Letters Osaka University*, 51/3, Osaka, 2011, s. 1-31 (Japonca), s. 32-86 (İngilizce).

2011 Osman Fikri SERTKAYA, Eski Uygur Mektupları Üzerine. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 44: 209-228.

2012 Takao MORIYASU, Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Part 2), *Memoirs of the Graduate Scholl of Letters Osaka University*, 52, Osaka, 2012, s. 1-98.

2019 Takao MORIYASU, *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road. Berliner Turfantexte XLVI*. Turnhout: Brepols Publishers, 287+17 s.

2.3. Takao Moriyasu'nun *Corpus* Çalışması ve Mektupların Tasnifi

Moriyasu, *Corpus*'un 'Introduction (Giriş)' kısmında öncelikle bu kitapla önceki araştırmaları arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Bu kitaptan önce, Moriyasu tarafından "Doğu İpek Yolu'ndan Eski Uygur Mektuplarının Epistolar Formülleri (Bölüm 1 ve Bölüm 2)" [= Moriyasu 2011 ve 2012] başlıklı iki bölümden oluşan uzun bir makale çalışması yayımlanmıştır ve *Doğu İpek Yolu'ndan Eski Uygur Mektuplarının Derlemi* (= COUL) adlı mevcut kitap², Eski Uygur mektupları ve bu mektupların dayandığı metinler hakkında paleografik bilgileri bir araya getirerek söz konusu daha önceki

² Bu çalışmayla ilgili kısa bir değerlendirmeyi ve düzeltme önerilerini içeren ilk Türkçe tanıtma yazısı, E. Uçar tarafından yayımlanmıştır, bkz. (Uçar, 2020, s. 778-782). Moriyasu'nun *Corpus* çalışması elimizde bulunduğundan bu çalışmada doğrudan eserin kendisinden faydalanıldı. Esere sahip olmayanlar için ise söz konusu tanıtma yazısı burada anılarak kaynakça kısmında yazının tam künyesi verilmiştir.

çalışmalar için kaynak materyali sağlamaktadır.³ Bununla birlikte, aslında Moriyasu 2011'den (= Epi. Form. 1) önce, *Acta Asiatica* 94'te "Orta Asya'dan Eski Uygur Mektuplarının Epistolar Formülleri" [= Moriyasu 2008] adlı bir yazı yayımlamıştır. Bu çalışmalar hem yapıları hem de içerikleri açısından büyük ölçüde örtüşmektedir. Moriyasu 2011 (= Epi. Form. 1), Moriyasu 2008'in gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir versiyonudur. Yazar, bu çalışmasında açılış formüllerinin A ~ E Tipi olarak sınıflandırılması için önemli ölçüde yeniden yazmış olduğu "Epistolar Formüllerin Sınıflandırılması" hakkındaki Bölüm 5 ile ilgili özel dikkat gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla örneğin, D Tipi'nin işleyişi, Moriyasu 2008 ve Moriyasu 2011'de tamamen farklıdır. Yazar, bunun bir bütün olarak mevcut çalışmasında (COUL) birbirine yakın bağlantılara sahip önemli bir nokta olduğundan dolayı, COUL'un giriş bölümündeki Bölüm I-4'te 'açılış formüllerinin A ~ E Tipleri' ile ilgili herhangi bir karışıklık riskini ortadan kaldırmak için, Moriyasu 2011'in (= Epi. Form. 1) 5. bölümünün temel kısımlarını yeniden üretmiş olduğunu söylemektedir (COUL, s. 9).

Moriyasu, COUL ile önceki çalışmaları arasındaki bağlantıyı açıkladıktan sonra bu derlemde yer alan mektupların seçimiyle ilgili bilgiler vermektedir. Bu derlemde yer alan mektuplar, yalnızca A ~ E Tipi'nin açılış formüllerini, Moriyasu 2011 ve 2012'de (= Epi. Form. 1 ve Epi. Form. 2) ayrıntılı olarak anlatılanlar gibi, Eski Uygur mektuplarının karakteristiği olan diğer ana ifadeleri veya anahtar sözcükleri içerdiğine karar verilmiş olanlardır. Moriyasu'nun deyişiyle, temel odak noktası, bireyler arasında değiş tokuş edilen kişisel belgeler arasında kalıp selam ifadeleri içeren özel mektuplardır. Aynı zamanda COUL'a, kalıp selam ifadesi olmasa bile, açılış formüllerinden ve içeriklerinden dolayı mektup biçimini almış olduğu değerlendirilebilen, bireyler arasında değiş tokuş edildiği açıkça belirlenen mektuplar veya belgeler de dâhil edilmiştir. Moriyasu, söz konusu bu mektupların ve belgelerin aksine, COUL'da kararnamelerin, diplomatik mektupların, idari emirlerin, askeri emirlerin, dilekçelerin ve resmî belge olarak sınıflandırılan diğer belgelerin kural olarak çalışmanın dışında tutulduğunu söylemektedir (COUL, s. 9). Bununla birlikte yazar, herhangi bir linguistik dünyasında, sadece Uygurlar için değil, mektupların biçiminin resmî belgelerden evrimleşme eğilimi bulunduğunu belirtir ve Uygur resmî belgeleri arasında, özellikle idari talimatlar ve dilekçeler arasında, A ~ E Tipi açılış formülleri

³ Bu nedenle, Moriyasu bu kısımda, bu derlemin okuyucularından önce Osaka Üniversitesi Kütüphanesi'nin web sitesini (<https://ir.library.osaka-u.ac.jp>) ziyaret etmelerini ve Osaka Üniversitesi Bilgi Arşivi'nden (OUKA) yazarın 2011'de ve 2012'de yayınlanan çalışmalarını indirmelerini rica etmektedir (COUL, s. 9).

içeren çok sayıda belge bulunduğundan, bazı istisnalara yer verdiğinden bahsetmektedir (COUL, s. 9). Bunlar ilkin selamlama ifadeleri içeren resmî mektuplardır. C Tipi açılış formülü olan resmî mektuplarda, bir üstünden bir altındakine gönderildiği için selam ifadelerinin olmaması normaldir. İkinci olarak, COUL'a tüm metni kısa olan ve baştan sona tamamen mevcut olan ve aynı zamanda bireyler arasında değiş tokuş edildiği, ancak devlet daireleri veya manastırlar gibi kurumlar arasında değiş tokuş edilmediği düşünülen resmî belgeler dâhil edilmiştir (COUL, s. 9). Bununla birlikte, kâğıt o zamanlar değerli bir meta olduğu için, atılmış Çin Budist metinlerinden kalma kâğıtlara yazılan mektupların, taslaklar veya yazı alıştırmaları ile sınırlı olmadığı unutulmaması gerektiğinin altını çizen Moriyasu, ayrıca kalitesi oldukça iyi olan Çin Budist metinlerinden arda kalan kâğıtların arka yüzüne yazılan gerçek mektupların da varlığına verdiği bir örnekle dikkatleri çekmektedir (COUL, s. 10).

Eski Uygur mektuplarının tarihlendirilmesi ve dini ayrımlar konusu da COUL'un 'Giriş' kısmında ele alınan meselelerden bir tanesidir. Yazar, 1985'ten beri Uygur alfabesiyle yazılmış hem dinsel hem de din dışı tüm Eski Uygur metinlerinde (teorik olarak sırasıyla 8 ve 17. yüzyılın en erken ve en son zamanları ile, ancak aslında çoğunlukla 9. yüzyıldan 14. yüzyıla tarihleniyor) kullanılan Uygur yazı stillerinin dört kategoriye ayrılmasını önerdiğini ve ayrıca kullanılan Uygur alfabesinin tarzları temelinde belgelerin tarihlendirilmesinin mümkün olduğunu savunduğunu ifade etmektedir ki söz konusu dört kategori şöyledir: 1) kare (blok harflerle) yazı veya kitap yazısı, 2) yarı kare yazı, 3) yarı kursiv (el yazısı) ve 4) kursiv yazı (COUL, s. 10). Moriyasu'nun verdiği bilgiye göre; kare (blok harflerle) yazının, herhangi bir döneme ait kitaplarda veya edebî metinlerde ve yazıtlarda veya mezar yazılarında kullanılmış olabileceği düşünülebilir olsa da birkaç istisna dışında (ki bunlar yazı modelleri koleksiyonları olabilir), gerçekte sivil ve/veya dinî belgelerde kare (blok harflerle) yazının kullanımına dair hiçbir örnek yoktur (COUL, s. 10). Yazarın düşüncesine göre; herhangi bir dönemde kullanılmış olabilecek kare yazıyı bir kenara bırakırsak, Eski Uygur metinleri, el yazılarına göre geniş olarak iki gruba, yani yarı kare yazıyla (blok harflerle) yazılmış erken bir gruba (yaklaşık 10 ve 11. yüzyıllar) ve el yazısıyla (kursiv) yazılmış sonraki bir gruba (Moğol döneminden itibaren 13 ila 14. yüzyıllar) ayrılabilir (COUL, s. 10). Diğer bir deyişle, yarım kare yazı ile (blok harflerle) yazılan metinler Batı Uygur dönemine, el yazısı ile yazılanlar ise Moğol dönemine ait olabilir. Belgelerin tarihlendirilmesi ile ilgili durum, özellikle mektuplar için oldukça elverişlidir. Bunun nedeni, en geç zamanı 11. yüzyılın ilk on yılı olan, Dunhuang'daki Bin Budaların

Mogao Mağaraları'ndaki ünlü Kütüphane Mağarası'nda on beş gerçek mektup (MOTH 19 ~ 32; Dong 61) ve iki taslak veya uygulama mektubu (MOTH 5, 17) içeren kalıntıların ortaya çıkmasıdır (COUL, s. 10). Ek olarak, Mogao Mağaraları'nın Kuzey Mağaralarında Moğol döneminden kalma dört mektup veya taslakları keşfedilmiştir (COUL, s. 10). 11. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyılın başlangıcına kadar 'araya giren/ara dönem' olarak adlandırılabilen dönem boyunca, Xixia Krallığı Hexi'yi yönetti ve bugüne kadar Dunhuang'da bu döneme ait hiçbir Uygur belgesi bulunamadı (COUL, s. 10-11). Başka bir deyişle, Dunhuang'da keşfedilen Uygur belgeleri, döneme göre açıkça iki gruba ayrılmıştır, yani Hexi'nin Bağlılığa Dönüş Ordusu'nun (*guiyijun*) imparatorluk askerî komiserinin (*jiedushi*) bağımsız hükümetinin yönetimi altındaki Dunhuang'a 10. yüzyılda Batı Uygur Krallığı'ndan gelen Uygurlar tarafından getirilmiş veya oluşturulmuş belgeler ve 13. yüzyılda hem Batı Uygur Krallığı hem de Xixia Moğol İmparatorluğu'nun yönetimi altına girdikten sonra Dunhuang'da ikamet eden Uygurlar tarafından oluşturulan veya alınan belgeler (COUL, s. 10-11). Şimdiye kadar açıklandığı üzere, Uygurların din tarihindeki eğilimlerini dikkate alırken, Uygur mektuplarının tüm derlemine araştırırsanız, Maniciler tarafından Budistlerden daha fazla yarı kare (blok harflerle) yazıyla yazılmış erken grupta (yaklaşık 10 ve 11. yüzyıllar) mektup olduğu görülmüştür, kursiv yazı ile yazılmış sonraki gruptaki (13 ila 14. yüzyıllar) mektupların çoğu Budistler tarafından, her iki grupta da az sayıda mektup ise Hristiyanlar tarafından yazılmıştır (COUL, s. 11). Ancak her iki grupta da Müslümanlar tarafından yazılmış hiç mektup yoktur (COUL, s. 11). İş mektupları söz konusu olduğunda, mektubun ifadesinde dinî bağlar nadiren görülür, ancak yine de bu eğilimin içlerinde de korunduğu varsayılabilir (COUL, s. 11). Bu nedenle, hiçbir koşulda el yazısıyla (kursiv) yazılmış mektupların Manihaistlerle herhangi bir bağlantısı yoktur ve bunların Uygur Budistleri tarafından yazıldığını varsaymak güvenlidir (COUL, s. 11). Ancak Bulayık / Bulayuc veya Kurutka'dan çıkarılan belgeler söz konusu olduğunda, bunların Uygur Hristiyanları tarafından yazılmış olma ihtimalinin yüksek olduğu varsayılabilir (COUL, s. 11).

COUL'un girişinde yer alan başlıklardan bir tanesi ve belki de en önemlisi, 'I-4. Adlandırma formüllerine göre epistolar formüllerin sınıflandırılması'dır⁴ (COUL, s. 11). Moriyasu, şimdiye kadar topladığı mektup biçimini alan Uygur mektuplarında ve belgelerinde, şu sözcükleri bu belgelere atıfta bulunmak için kullanılan özel terimler

⁴ Moriyasu, bu bölümün Moriyasu 2011 = Epi. Form. 1, bölüm 4 ve 5'ten alınmış olduğunu belirtmektedir (COUL, s. 11).

olarak çıkarabildiğini belirtmektedir: *yrlğ* (*yarlığ*), *ötüg*, *söz*, *sav* ve *esengü* (COUL, s. 11). Moriyasu'nun belirttiği gibi; gerçek uygulamada, bu terimler, tekil veya çoğul birinci şahsın iyelik eki ile birlikte veya *bitig* sözcüğüyle birlikte, yazılı herhangi bir şey için genel bir sözcük (ve COUL bağlamında, genel olarak mektuplar) ile birlikte görünür ve bu nedenle yazar bunlara şu şekilde atıfta bulunmaktadır:

“Mektup” biçimini ifade eden terimler:

yarlığ formu: *yarlıgım, yarlıgımız, yarlığ bitigim, yarlığ bitigimiz, (esengü + yarlığ formu)*

ötüg formu: *ötügüm, ötügümüz, ötüg bitigim, ötüg bitigimiz, (esengü + ötüg formu)*

esengü formu: *esengüm, esengümüz, esengü bitigim, esengü bitigimiz*

sav/söz formu: *savım, savımız, sözüm, sözümüz*

basit *bitig* formu: *bitigim, bitigimiz* (COUL, s. 11).

Moriyasu tarafından, bu *Eski Uygur Mektupları Derlemi*'ndeki Eski Uygur mektupları, muhatap ve gönderenle ilgili açılış formüllerine, yani adlandırma formüllerine uygun biçimde genel olarak beş ana gruba (A ~ E Tipi) ayrılmıştır (COUL, s. 11). Araştırmacı, bu açılış formüllerine ‘muhatap formülleri’ şeklinde atıfta bulunmak istemekteyse de gerçek uygulamada gönderenin adının genellikle muhatapın adıyla birlikte yazıldığı ve hatta bazen ondan önce geldiği için, kesinlikle bunları muhatap formülleri olarak adlandırmanın uygunsuz olacağını belirtmektedir (COUL, s. 11-12). Moriyasu'nun mektupları beş grupta sınıflandırmasında en önemli olanlar ve sınıflandırmanın temel çerçevesini oluşturanlar A ve C tipleridir. Bunun nedeni, bu iki türün herkesin açıkça görebileceği bir özelliğe sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, açılış satırı (iki veya daha fazla satıra uzanabilir), bir sonraki selamlamanın başlangıcı ve mektubun ana metni ile aynı pozisyondan başlar, ancak sonraki satırın başlangıcı (iki veya üç satıra da uzanabilir) oldukça geniş bir satırbaşıyla başlamaktadır (COUL, s. 12). Araştırmacı, sınıflandırmasında bu tür açıkça beliren özellikleri “görsel” özellikler olarak tanımlamakta; A ~ E Tiplerinin ayırt edici özellikleri ve temel yapısı olduğunu, ayrıca D ve E Tiplerinin alt tiplerinin (D1, D2; E1, E2, E3, E4) bulunduğu dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (COUL, s. 12).

Moriyasu'nun, *Doğu İpek Yolu'ndan Eski Uygur Mektupları Derlemi*'nde (2019) yer alan Eski Uygur mektuplarını çeşitli özelliklerine göre birbirinden ayırıp, yapılarını formülleştirdiği tasnifi şöyledir:

A Tipi: Görsel özellikli, üste (örneğin başrahibe) özel bir mektup biçimi (özel saygıyı hak eden bir üst için kullanılır). Muhatap başlangıçta gelir. Muhatapın adının ve unvanının önünde muhatapı öven ibareler olması alışılmadık bir durum değildir.

Muhatabı belirten *ķutıķa* sözcüğüyle birlikte, bu genellikle yalnızca ilk satırı açıklar, ancak epitetler uzunsa, iki veya daha fazla satıra kadar uzanabilir. Ardından, girintili bir satır sonu ve ardından gönderenin adı gelir. Gönderenin adından önce genellikle kendini küçümseyen lakaplar gelir ve bunlar tek bir satıra sığmadığında veya gönderen büyük bir alçakgönüllülük gösterisi yapmak istediğinde, hepsi satırbaşı olarak iki veya üç satıra yayılabilirler. Bu şekilde, üst düzey bir muhatap ve daha düşük düzeydeki bir gönderen görsel olarak farklılaştırılır.

yüksek rütbeli muhatap + ķutıķa <satır sonu>

<satırbaşı> gönderen + ötüğ formu, esengü formu veya (y)inçge ötüğümüz

B Tipi: Üste (üstüne; örneğin başrahibe yazılmış) özel basitleştirilmiş mektup biçimidir. Bu, A Tipi'nin basitleştirilmiş bir şeklidir, satır sonundan sonra herhangi bir girinti olmadan bir üste yazılmış tipik mektup türüdür. Akranlara yazılan mektuplar için de bu biçim kullanılmıştır. *Ötüğ* formundaki herhangi bir mektup, A Tipi veya B Tipi olarak sınıflandırılır.

muhatap + ķutıķa <satır sonu>

gönderen + ötüğ formu veya esengü formu

Bu tür mektupların kural olarak *ķutıķa* sözcüğüne, satır sonuna ve *ötüğ* formuna sahip olması gerekir, ancak bir mektup *ötüğ* formunda olduğu sürece diğer iki özelliği eksik olsa da bu tip altında sınıflandırılmıştır. Öte yandan diğer iki özelliği taşıyor ancak *ötüğ* formundan ziyade *esengü* formunda ise yine bu tip altında sınıflandırılmıştır.

C Tipi: Görsel özelliklerle ast olan kimseye (yazılmış) özel bir mektup biçimidir (üst-ast ilişkisi iyi tanımlandığında kullanılır). Gönderen ilk satırın başında gelir. Ardından, satırbaşıyla bir satır boşluk ve ardından muhatabın adı gelir. Bu model, A Tipi'nin tersidir ve görsel olarak yüksek rütbeli bir gönderici ile düşük rütbeli bir muhatabı ayırt eder.

yüksek rütbeli gönderen + yarlığ formu, esengü formu veya söz formu <satır sonu>

<satırbaşı> muhatap + yönelme soneki -ķa/-ke

- *Ķutıķa* sözcüğü hiçbir zaman C Tipinde muhatabı ifade etmek için kullanılmaz.
- En yüksek derecedeki göndericilerin kullandığı *yarlığ*, *yarlığımız* veya *esengü yarlığımız* biçimleri de bu türe dahil edilmelidir.
- Doğrusunu söylemek gerekirse, bir üstten asta bir “buyruğa” karşılık gelen *yarlığ*, C Tipi'ndeki “mektup” için uygun terimdir.

D Tipi: Özel olmayan form I (bir mektup göstergesi olan bir terimle ve üstler,

eşitler veya astlar için kullanılır)

D1 Tipi

gönderici + *esengü* formu, basit *bitig* formu veya *sav/söz* formu << genellikle satır sonu yok, doğrudan takip eder > *muhatap* + yönelme soneki *-ka/-ke*

D2 Tipi

muhatap + yönelme soneki *-ka/-ke* veya *kutıŋa* <genellikle satır sonu yok, doğrudan takip eder> *gönderen* + *esengü* formu, basit *bitig* formu veya *sav/söz* formu

E Tipi: Özel olmayan form II (herhangi bir mektup göstergesi olmayan bir terimle ve üstler, eşitler veya astlar için kullanılır). Bu, muhatapın yönelme (veya *kutıŋa*) ile ve gönderenin çıkma durumu eki tarafından belirtildiği, bir mektubu belirten herhangi bir terim içermeyen basit bir formdur. Ayrıca, devamındaki selamı sunan kişi olarak, öznel veya zamir tarafından giriş olmadan belirtilen gönderenle hiçbir ablatif ekin kullanılmadığı durumlar da vardır.

E1 Tipi

muhatap + yönelme soneki *-ka/-ke* <satır sonu yok, doğrudan takip eder> *gönderen* + çıkma durumu soneki *-tın/-tin*

E2 Tipi

muhatap + yönelme soneki *-ka/-ke* veya *kutıŋa* <genellikle satır sonu yok, doğrudan takip eder> Ablatif eki olmayan *gönderen*, devamındaki selamları sunan kişi olarak, öznel veya zamir tarafından belirtilir

E3 Tipi

gönderen + çıkma durumu soneki *-tın/-tin* <satır sonu yok, doğrudan takip eder> *muhatap* + yönelme soneki *-ka/-ke*

E4 Tipi

çıkma durumu soneksiz *gönderici* <satır sonu yok, doğrudan takip eder> *muhatap* + yönelme soneki *-ka/-ke* (COUL, s. 12-13).

2.4. Hakasça ve İlgili Araştırmalar

Hakasça, Orta Sibirya'nın güneyindeki, Rusya Federasyonuna bağlı Hakasya Cumhuriyeti'nde (Хакасия Республикасы) Yenisey, Abakan ve Çulım ırmaklarının ortasında kalan bölgede yaşayan halklarca konuşulur. 2010 nüfus sayımına göre

Hakasya'daki nüfusun %12,1'ini oluşturan Hakasların sayısı 63.643 kişidir.⁵

Bu bölgedeki Türk halkları, eski araştırmalarda Abakan Tatarları ve Yenisey Türkleri olarak adlandırılırdı. Hakas adı, Sovyet Dönemi'nde eski Çin kaynaklarından alınmıştır. Ancak sonraları Çin kaynaklarında adı geçen bu halkın Kırgızlar olduğu anlaşılmıştır (Tekin – Ölmez, 1999, s. 76).

Çağdaş Hakasçanın yazı dili; Kaçın, Sagay, Beltir, Kızıl, Koybal ve Şor ağızlarının birleşmesinden ortaya çıkmıştır, ancak daha çok Kaçın ve Sagay ağızlarına özgü dil özelliklerine dayanmaktadır (HTS, s. 12; Hakasça üzerine son zamanlarda yapılmış olan çalışmalardan birine ayrıca bkz. Aktaş, 2016, s. 610-686). Hakasça, Sovyet Devrimi'nden sonra yazı dili olmasıyla, Türk lehçelerinin *azaq/tağlıg* grubunda birlikte anıldığı Çin'in Kansu eyaletinde konuşulan Sarı Uygurcadan ve Heilongjiang eyaletinde konuşulan Fu-yü Kırgızcasından ayrılmaktadır. Talat Tekin'in *Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi* adlı çalışmasında Sarı Uygurca, Orta Çulım, Mrass, Taştıp ve Yukarı Tom dialektleriyle birlikte *azaq* grubunda yer alan Hakasça, *çazıl* alt grubunda gösterilir (Tekin, 2013, s. 341). Hakasça üzerine yapılan bazı önemli çalışmalar ise şunlardır:

Dil Bilgisi:

1975 N. A. BASKAKOV, *Grammatika Hakasskogo yazıka*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR.

1995 M. KARA, *Hakas Türkçesinde fiiller*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

1996 E. ARIKOĞLU, *Tuva ve Hakas Türkçelerinde fiil*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

2002 G. KİLLİ, *Hakas Türkçesinin ağızları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

2005 M. KARA, *Hakas Türkçesinde isim*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

2011 E. ARIKOĞLU, *Hakas Türkçesi Grameri*. Ankara: Bengü.

Sözlük:

1953 N. A. BASKAKOV – A. İ. İNKİJEKOVA-GREKUL, *Hakassko-Russkiy slovar'* (*Hakas-Oris Slovar'*), Gosudarstvennoye İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskva.

⁵ Hakasya'nın nüfusu için bkz. https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (Erişim tarihi: 01.12.2020).

- 1961** D. İ. ÇANKOV, *Russko-Hakasskiy slovar' (Oris-Hakas slovar')*, Gosudarstvennoye İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskva.
- 1999** V. BUTANAYEV, *Hakassko-Russkiy istoriko-etnografiçeskiy slovar'*, Abakan.
- 2006** O. V. SUBRAKOVA, *Hakassko-Russkiy slovar'=Hakas-Oris söstik*. Novosibirsk: Nauka.
- 2007** E. GÜRSOY NASKALİ – V. BUTANAYEV vd., *Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 2009** Z. E. KASKARAKOVA, *Хакас тілінің омонимнер сөстігі [Hakas télénèŋ omonimner söstègè]*. Ағбан [Ağban]: Хакас книга издательствозы [Hakas Kniga İzdatel'stvozi].

BÖLÜM III

YÖNTEM VE MALZEME

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma; tarihsel, bağıntısal ve betimlemeli araştırma yöntemlerinin özelliklerini taşımaktadır, yani burada karma yapılı bir araştırma modeli söz konusudur. Araştırmamızda mümkün olduğunca niceliksel yaklaşım benimsenerek somut ve sayısal verilerle çıkarımlar yapılmıştır. Aynı zamanda, sosyal bilimlere dâhil olan dil ve edebiyat araştırmalarının yapısı gereği özellikle değerlendirme aşamasında niteliksel yaklaşımdan da yararlanılmıştır. Araştırma evrenini, Eski Uygurca ve Hakasça metinler oluşturmaktadır. Örnekleme ise Turfan'da bulunmuş Eski Uygur mektupları ve üst anlam alanları bakımından mektuplarla benzeşen Hakasçanın farklı edebî türlerine ait çağdaş dönem metinleri ve sözlükleri oluşturmaktadır.

Veri toplamada hem Eski Uygurca hem de Hakasça metinlerin elde edilmesi gayesiyle literatür tarama ile dijital veri ve kaynak tarama yöntemlerine başvurulmuştur.

‘Giriş’, ‘Kuramsal Açıklamalar ve İlgili Araştırmalar’ ile ‘Yöntem ve Malzeme’ verildikten sonra, ‘Bölüm IV İnceleme ve Bulgular’da Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, Berlin Eyalet Kütüphanesi’ndeki Prusya Kültür Varlığı, Şarkiyat Bölümü’nden (*Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz Orientabteilung*) yayın izni alınmış ve aynı zamanda daha önce farklı araştırmacılar tarafından yayımlanmış 92 adet fragmandan = 64 mektuptan = 832 satırdan oluşan metinlerin harf çevirileri, çeviri yazıları ve Türkiye Türkçesine aktarmaları verilmiştir. ‘Bölüm V Mektupların Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması’nda, ayrıntılı incelenmiş 64 mektubun ve Moriyasu’nun *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Doğu İpek Yolu’ndan Eski Uygur Mektuplarının Derlemi)* adlı çalışmasında yer alan diğer mektupların söz varlığı⁶ ile çağdaş Hakasçanın söz varlığı karşılaştırmalı olarak verilmiş ve Hakasça seçme metinlerden tanıklar atıflarla gösterilmiştir. Ayrıca, beşinci bölümün sonunda 5.2. numaralı başlıkta ‘Eski Uygurca-Hakasça Ortak Sözcükler Dizini’ ile 5.3’te ortak Hakasça sözcüklerin kavram alanları verilmiştir. Devamında 5.4. numaralı başlıkta ‘Eski Uygurca-Hakasça Farklılaşan Sözcükler Dizini’ ile 5.5’te Hakasça sözcüklerin kavram alanları bulunmaktadır. Eski Uygurca sözcüklerin Türkiye Türkçesi karşılıkları ve çağdaş Hakasçadan karşılık olarak verilen bazı sözcükler vurgulanması

⁶ Özel adlar ve özel dinî terimler hariç, ayrıca hâlihazırda tüm Eski Uygur mektuplarında geçen kişi adlarını Moriyasu ayrı bir liste hâlinde vermiştir, bkz. (COUL, s. 243-248).

gereken farklı anlamlarıyla birlikte listeler biçiminde araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. ‘Sonuç’ kısmında ise değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kaynakçadan sonra yer alan ‘Ekler’ kısmında, burada ‘harf çeviri - çeviri yazı - aktarma’ biçiminde incelenmiş 92 adet fragmanın kopyaları bulunmaktadır.

3.2. Araştırmada İncelenen Eski Uygur Mektupları

Bu araştırmada incelenen Eski Uygur mektuplarını iki kategoride ele alacağız: İlki, bizzat tarafımızca incelenen ve fragmanlar üzerinden önceki yayınlarla karşılaştırılıp söz varlığı çıkarılan mektup metinleridir. İkincisi ise bu çalışmanın ikinci tez izleme komitesi raporuyla neredeyse aynı zamanda, 2019 yılının sonlarında Moriyasu tarafından yayımlanan *Corpus*’un, ancak 2020 Temmuz ayında koronavirüs pandemisinin şartları zorlaştırması ve Belçika’daki yayınevinin hatalı baskı problemleriyle karşılaşması sebebiyle elimize geç de olsa ulaşmasıyla söz varlığı tespit edilen mektup metinleridir. Bunları katalog numaralarıyla birlikte şu şekilde verebiliriz:

a) J. Hamilton’un 1986 yılında *Manuscripts ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-houang I-II* (MOTH) adlı yayınında yer verdiği *Pelliot Chinois 3049*, *Pelliot Ouïgour 5*, *Pelliot Ouïgour 15*, Or. 8212 (120), *Pelliot Ouïgour 9*, Or. 8212 (123) recto-verso, Or. 8212 (179) recto-verso, Or. 8212 (180) recto-verso, *Pelliot Ouïgour 12*, Or. 8212 (181), *Pelliot Ouïgour 4* recto-verso, *Pelliot Ouïgour 3* recto-verso, *Pelliot Ouïgour 6* recto-verso, *Pelliot Ouïgour 7* ve *Pelliot Ouïgour 14* başlıklı 15 adet; W. Radloff’un 1928 yılında *Uigurische Sprachdenkmäler*’de işlediği, *Turfanforschung (Digitales Turfan-Archiv) Projesi* içerisinde internet üzerinden erişime açık olan ve Ayşegül Sertkaya’nın 1999’da “*Uigurische Sprachdenkmäler*’den Beş Mektup” adlı makalesinde yeniden ele aldığı *U 5320* recto-verso (*USp 92 - T II D 149 f – USBM 1*), *U 5331* Seite 1=[*USp 69 - T. II. Çıktım No. 1 (307/R. 69)-USBM 2*], *U5295* Seite 1-2=*USp 24 [T. M. 213 D. T I 188 (292 b/R. 24), USBM 3]*, *U5327= USp 9 [T. M. 231 (279 /R. 9), USBM 4]*, *U5293=USp 17 [T. M. 219 D. 200 (287/R. 17), USBM 5]* başlıklı 5 adet; *Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv*’de [Turfan Araştırmaları Dijital Turfan Arşivi] açık erişimle yayınlanan *Ch/U 6245* verso, *Ch/U 6854* verso, *Ch/U 6890* verso, *Ch/U 7426* verso, *U 181* recto, *U 181* verso (Türk runik harfli), *U 3890* Seite 1, *U 5281*, *U 5290*, *U 5318*, *U 5503*, *U 5531 + U 6066* recto (2 mektup), *U 5542*, *U 5545* recto, *U 5720*, *U 5754* recto, *U 5759* recto, *U 5759* verso, *U 5765*, *U 5795*, *U 5796*, *U 5831*, *U 5832 a*, *U 5833*, *U 5834*, *U 5835 + U 5836*, *U 5847*, *U 5850*, *U 5874*, *U 5890*, *U 5928*,

U 5933, U 5941, U 5977, U 6069 recto, U 6155, U 6194, U 6198 + U 6199, U 7252 verso katalog numaralı fragmanlardan oluşan 41 adet; orijinalleri St. Petersburg’da Doğu Araştırmaları Enstitüsü’nde bulunan SI 2 Kr 17 ve SI Kr IV 256 katalog numaralı 3 adet olmak üzere toplam 64 adet Eski Uygurca mektup metni (92 fragman = 832 satır) incelenmiştir.

b) Eski Uygur mektuplarındaki söz varlığını ortaya çıkarırken yararlandığımız Moriyasu’nun *Corpus*’undaki fragmanlar katalog numaralarıyla birlikte şunlardır⁷:

1. A Tipi Mektuplar: **COUL no. 01 = U 5281 = BTT 5, no. 30**; COUL no. 02 = K 7718 = UBr, Metin A; COUL no. 03 = 81TB 65:6 = TuMW, Mektup F; **COUL no. 04 = U 3890 recto**; **COUL no. 05 = U 5928 = BTT 5, no. 33**; **COUL no. 06 = U 6069 = BTT 5, no. 34**; COUL no. 07 = Dong 61; COUL no. 08 = 81TB 65:4 = TuMW, Mektup D; COUL no. 09 = K 7713 recto; COUL no. 10 = U 5994; COUL no. 11 = Ot.Ry. 1697; COUL no. 12 = 81TB 65:5 = TuMW, Mektup E; COUL no. 13 = Ot.Ry. 2720 + Ot.Ry. 2795; COUL no. 14 = SI 5285 (SI Kr IV 588); COUL no. 15 = Ot.Ry. 1959; COUL no. 16 = U 6251; COUL no. 17 = U 5616; COUL no. 18 = Ot.Ry. 6383 recto; COUL no. 19 = Ot.Ry. 2076 frag. A recto; COUL no. 20 = Ot.Ry. 2198; COUL no. 21 = Ot.Ry. 2692 + Ot.Ry. 2693; **COUL no. 22 = U 5835 + U 5836**; COUL no. 23 = Ot.Ry. 2822; COUL no. 24 = Ch/U 6180 + Ch/U 6169 verso; **COUL no. 25 = P. 3049, 4. metin = MOTH 5, 4. metin**; **COUL no. 26 = Ch/U 6854 verso = BTT 5, no. 32**; **COUL no. 27 = U 5503 = BTT 5, no. 31**; COUL no. 28 = Ch/U 6860 recto; A Tipinin referansı için = U 5990 recto.

2. A ya da B Tipi Mektuplar: COUL no. 29 = Ot.Ry. 1828; **COUL no. 30 = U 181 A yüzü (Uygur harfli) = UBr, Metin B recto (?)**; **COUL no. 31 = U 181 B yüzü (Türk-Runik harfli) = UBr, Metin B verso (?)**.

3. B Tipi Mektuplar: COUL no. 32 = Ch/U 6570 + Ch/U 6959; **COUL no. 33 = U 5531 + U 6066, Mektup no. I**; **COUL no. 34 = U 5531 + U 6066, Mektup no. II**; COUL no. 35 = Or. 8212 / 129, fragmanlar b+a, recto; COUL no. 36 = Ot.Ry. 1993; COUL no. 37 = Ch/U 6843 recto; **COUL no. 38 = U 5941, Mektup no. I**.

4. C Tipi Mektuplar: **COUL no. 39 = U 6198 + U 6199**; **COUL no. 40 = U 5320 = USp 92**; COUL no. 41 = SI 4094 (SI 4b Kr 222); COUL no. 42 = Or. 8212 / 115; COUL no. 43 = SI 5359 (SI Kr IV 597); COUL no. 44 = *U 9262; COUL no. 45 =

⁷ Bu çalışmada harf çevrimi, çeviri yazısı ve Türkiye Türkçesine çevirisi verilen mektup fragmanlarının katalog numaraları koyu yazılarak işaretlenmiştir. Katalog numarası normal yazılan diğer fragmanlardaki metinlerin söz varlığı doğrudan Moriyasu’nun okumalarından alınmıştır.

Ot.Ry. 1978; COUL no. 46 = Ot.Ry. 1364; **COUL no. 47 = U 6194**; COUL no. 48 = U 6272; COUL no. 49 = Ch/U 8140; COUL no. 50 = Or. 8212 / 116 verso = MOTH 17; **COUL no. 51 = U 7252 verso**; COUL no. 52 = SI 5238 (SI Kr IV 564); COUL no. 53 = Or. 12452 B-9.

5-1. D1 Tipi Mektuplar: **COUL no. 54 = Or. 8212 / 180 = MOTH 25**; **COUL no. 55 = Or. 8212 / 179 = MOTH 24**; **COUL no. 56 = P. ou. 3 = MOTH 29**; COUL no. 57 = Or. 12207 A-8 & A-10; **COUL no. 58 = P. ou. 12 = MOTH 26**; COUL no. 59 = 81TB 65-8 = TuMW, Mektup H; COUL no. 60 = Or. 8212 / 129, fragmanlar b+a, verso; COUL no. 61 = SI 4847 (SI D 11) recto; COUL no. 62 = SI 4847 (SI D 11) verso; COUL no. 63 = *U 9263; **COUL no. 64 = P. ou. 7 = MOTH 31**; **COUL no. 65 = U 6155**; COUL no. 66 = U 6180 recto; COUL no. 67 = Ot.Ry. 1914 verso; **COUL no. 68 = U 5759 A yüzü**; **COUL no. 69 = U 5759 B yüzü**; **COUL no. 70 = U 5874**; **COUL no. 71 = U 5977**; COUL no. 72 = Or 12452 B-11; **COUL no. 73 = U 5318**; **COUL no. 74 = U 5831**; **COUL no. 75 = U 5290**; **COUL no. 76 = U 5765**; COUL no. 77 = U 5526 verso; COUL no. 78 = F9: W105 verso; COUL no. 79 = U 5484; D1 tipinin referansı için, no. 1 = SI 3132 (SI Kr IV 612); D1 tipinin referansı için, no. 2 = Xuanzang Biyografisinin 7. cildinin Uyгурca versiyonunda yer alan üç mektuptan biri, II. 1862-1866.

5-2. D2 Tipi Mektuplar: **COUL no. 80 = P. ou. 4 = MOTH 28**; **COUL no. 81 = Or 8212 / 123 = MOTH 23**; **COUL no. 82 = Or. 8212 / 181 = MOTH 27**; COUL no. 83 = Ot.Ry. 1647; COUL no. 84 = 81TB 65:7 = TuMW, Mektup G; COUL no. 85 = Or. 8212 / 147 verso; COUL no. 86 = Ch/U 7555 verso; **COUL no. 87 = U 5720**.

6. E Tipi Mektuplar: **COUL no. 88 = P. ou. 15 = MOTH 20**; **COUL no. 89 = Ch/U 7426 verso**; COUL no. 90 = P. 181 ou., no. 203 grup, verso; COUL no. 91 = SI 4236 (SI Kr I 151); **COUL no. 92 = P. ou. 9 = MOTH 22**; **COUL no. 93 = P. ou. 6 = MOTH 30**; **COUL no. 94 = Or. 8212 / 120 = MOTH 21**; COUL no. 95 = Ot.Ry. 2718 recto; **COUL no. 96 = U 5890 = UBr, Metin D**; **COUL no. 97 = U 5754 recto**; COUL no. 98 = Ot.Ry. 1097 verso; COUL no. 99 = SI 4095 (SI 4b Kr 223) verso; COUL no. 100 = P. 181 ou., no. 203 grup, recto; **COUL no. 101 = U 5941, Mektup no. II**; COUL no. 102 = U 6149 recto; COUL no. 103 = B59: 68; COUL no. 104 = Ot.Ry. 6376; **COUL no. 105 = Ch/U 6245 verso**; COUL no. 106 = Dx 3654 verso; COUL no. 107 = SI 3923 (SI 4b Kr 153) verso; COUL no. 108 = *U 9003; COUL no. 109 = K 7715 = UBr, Metin C; COUL no. 110 = Ot.Ry. 6375 + Ot.Ry. 5336.

7. Tanımlanmamış Tip Mektuplar: COUL no. 111 = U 5085 recto; **COUL no.**

112 = P. ou. 14 = MOTH 32; COUL no. 113 = U 5899; COUL no. 114 = Ot.Ry. 1984 A+B; COUL no. 115 = SI 5425 (SI Kr IV 737); COUL no. 116 = SI 5291 (SI Kr IV 595); **COUL no. 117 = P. ou. 5 = MOTH 19**; COUL no. 118 = Ot.Ry. 1185 + Ot.Ry. 1187; COUL no. 119 = S. 10780; COUL no. 120 = Ot.Ry. 8131; **COUL no. 121 = U 5832 a**; COUL no. 122 = Or. 8212 / 1803 recto; COUL no. 123 = Or. 8212 / 1803 verso; COUL no. 124 = U 5569; COUL no. 125 = U 5929; COUL no. 126 = U 5974 recto; COUL no. 127 = U 5974 verso; COUL no. 128 = Ot.Ry. 1840; COUL no. 129 = Ot.Ry. 1830; COUL no. 130 = Ot.Ry. 1985; **COUL no. 131 = U 5795**; **COUL no. 132 = U 5833**; **COUL no. 133 = U 5834**; **COUL no. 134 = U 5545 recto**; COUL no. 135 = U 5924; COUL no. 136 = Ot.Ry. 1109 frag. A; COUL no. 137 = Ot.Ry. 1107; COUL no. 138 = Ot.Ry. 1842; COUL no. 139 = Ot.Ry. 1946; COUL no. 140 = U 5482; COUL no. 141 = U 5512; **COUL no. 142 = U 5542**; COUL no. 143 = U 5555; COUL no. 144 = U 5613; COUL no. 145 = U 5681; COUL no. 146 = U 5693; COUL no. 147 = U 5715; COUL no. 148 = U 6060; COUL no. 149 = U 6099 + U 6100; COUL no. 150 = U 6266; COUL no. 151 = Ot.Ry. 1148 + Ot.Ry. 1147; COUL no. 152 = Ot.Ry. 1592 A+B; COUL no. 153 = Ot.Ry. 1596 + Ot.Ry. 1594 + Ot.Ry. 1593; COUL no. 154 = Ot.Ry. 1649; COUL no. 155 = Ot.Ry. 1656; COUL no. 156 = Ot.Ry. 1874 recto; COUL no. 157 = Ot.Ry. 1944; COUL no. 158 = Ot.Ry. 1960; COUL no. 159 = Ot.Ry. 2020; COUL no. 160 = Ot.Ry. 2515A; COUL no. 161 = Ot.Ry. 2650; COUL no. 162 = Ot.Ry. 2768; COUL no. 163 = Ot.Ry. 4580; COUL no. 164 = Ot.Ry. 5328 + Ot.Ry. 5356; COUL no. 165 = Ot.Ry. 5357; COUL no. 166 = Ot.Ry. 5629; COUL no. 167 = Ot.Ry. 6372; COUL no. 168 = Ot.Ry. 11084 + Ot.Ry. 11085; COUL no. 169 = SI 5231 (SI Kr IV 557) + SI 5232 (SI Kr IV 558); COUL no. 170 = SI 5303 (SI Kr IV 611); COUL no. 171 = SI 5491 (SI Kr IV 733); **COUL no. 172 = U 5933**; COUL no. 173 = Ch/U 3917; COUL no. 174 = Ot.Ry. 7025 + Ot.Ry. 7028; COUL no. 175 = U 5618 verso; COUL no. 176 = Ch/U 6336; COUL no. 177 = Ch/U 6811 recto; COUL no. 178 = U 5632; COUL no. 179 = U 5644; COUL no. 180 = U 5783 recto; COUL no. 181 = U 5783 verso; **COUL no. 182 = U 5847**; COUL no. 183 = Ot.Ry. 1879; COUL no. 184 = Ot.Ry. 2310; COUL no. 185 = Ot.Ry. 5292; COUL no. 186 = Ot.Ry. 6371; COUL no. 187 = Or. 8212 / 136; COUL no. 188 = Or. 12452 D-4; COUL no. 189 = SI 5311; COUL no. 190 = SI 5505; COUL no. 191 = Dx 12927; COUL no. 192 = U 5991 verso; COUL no. 193 = Ot.Ry. 7094 + ST 116, verso; COUL no. 194 = Ot.Ry. 2687; COUL no. 195 = SyrHT 84 + SyTHT 83, B yüzü; COUL no. 196 = P. ou. 16 Bis; COUL no. 197 = U 5634; COUL no. 198 = U 5662 verso; **COUL no. 199 = U 5796**; **COUL no.**

200 = U 5850 a, b, c; COUL no. 201 = U 5987; COUL no. 202 = U 6122; COUL no. 203 = U 6134 + U 6184; COUL no. 204 = Ot.Ry. 1794 + Ot.Ry. 1795, recto; COUL no. 205 = Ot.Ry. 2605; COUL no. 206 = Ot.Ry. 6345 + Ot.Ry. 6346, recto; COUL no. 207 = Ot.Ry. 6345 + Ot.Ry. 6346, verso; COUL no. 208 = SI 5426 (SI Kr IV 739); COUL no. 209 = Ch/U 7462 verso.

8. Mektup Zarfi: COUL no. 210 = Ot.Ry. 2645; COUL no. 211 = Ot.Ry. 1961 + Ot.Ry. 1962; COUL no. 212 = Ot.Ry. 1963; COUL no. 213 = Ot.Ry. 5333; COUL no. 214 = Ot.Ry. 11162; COUL no. 215 = Ot.Ry. 11163; COUL no. 216 = MIK III 5003 (COUL, s. 277-281).

3.3. Araştırmada Taranan Hakasça Metinler

Eski Uygurca-Hakasça karşılaştırmanın yapılmasında sözlükler dışında kaynak olarak seçtiğimiz Hakasça edebî metinler ve onların kısaltmaları (kaynakların adlarına göre) alfabetik sırayla şöyledir:

- 1) **ALA:** *Алтын Арыг Алыптыг ныхмахтар* – *Altın Arıg Alıptıg nımahtar* (1958) [*Altın Arıg* adlı Hakas kahramanlık destanı],
- 2) **AHÇÇ:** *Астриктің Хакас Чиринче чөргени* – *Astriktēñ Hakas Çirēnce Çörgenē* (2020) [Rusça-Hakasça masal],
- 3) **АОHÇ:** *Атыгчы Оол Хакас Чонның Ныхмахтары* – *Atıgçı Ool Hakas Çonning Hımahtarı* (1969) [Hakas halk masalları],
- 4) **ASAS:** *Ах Сабдар Амтыг Алтын Сейзең* – *Ah Sabdar Attıg Altın Seyzeng* (*алыптыг ныхмах/ alıptıg nımah*) (2010) [bir kahramanlık destanı],
- 5) **İRS:** *Иртенги Салымча* – *İrtengi Salımca* (1981) [şiir],
- 6) **İRT:** *Иртенги Тан* – *İrtengi Tan* (1986) [Hakas masalları ve öyküleri],
- 7) **KRB:** *Кръловтъң Басњаларъ* – *Krılovting Basnyaları* (1935) [fabl türünde manzum masallar],
- 8) **MA:** *Мининъ Анънарым* – *Miniñ Añnarım* (1941) [Hakasça hikâyeler],
- 9) **ÖÇ:** *Öбекелерниң Чолларынча* – *Öbekelerning Çollarınca* (2011) [anlatılar],
- 10) **PH:** *Поговорим По-Хакасски. Русско-Хакасский Разговорник* – *Pogovorim Po-Hakasski. Rusko-Hakasskiy Razgovornik* (1996) [Hakasça konuşma kılavuzu],
- 11) **PLR:** *Пьесалар* – *P'yesalar* (1991) [Piyesler],
- 12) **TÇ:** *Тас Чүрек* – *Tas Çürek* (1969) [Hakas destanları],

- 13) **TM:** *Тасха Матыр – Tasha Matır* (1962) [tarihî efsane],
- 14) **TÖÇ:** *Төлібіс чулазы – Tölèbès çulazı* (2010) [*Hayat Ağacı*, şiirler],
- 15) **HNT:** *Хакаские Народные Тохнахи – Hakasskiye Narodniye Tahpahi* (1980) [Hakas halkının tahpahları, atışmalı lirik şarkıları],
- 16) **HGE:** *Хакаский Героический Эпос “Ай-хуучин” (Алыптыг Нымах Ай-хуучын) – Hakasskiy Geroičeskiy Epos “Ay-huucın” (Alıptıg Nımah Ay-huucın)* (1997) [“Ay-huucın” adlı bir Hakas kahramanlık destanı],
- 17) **HPF:** *Хакаский Песенный Фольклор – Hakasskiy Pesenniy Fol’klor* (2007) [Hakas türküleri],
- 18) **HAT:** *Хакас Тілі 2 – Hakas Tèlè* (2011) [İlköğretim düzeyinde Hakasça dil bilgisi kitabı],
- 19) **HÇH:** *Хакас Чонның Хайчы-Нымахчылары Паза Сарынчылары – Hakas Çonning Haycı-Nımahçıları Paza Sarıncıları* (2020, 2. gözden geçirilmiş baskı) [Hakas destan anlatıcıları üzerine bir eser. Manzum örnekler de bulunmaktadır.],
- 20) **HÇK:** *Хакас Чонның Көглері – Hakas Çonning Köglerè* (1955) [Hakas halk şarkıları],
- 21) **HÇKÇ:** *Хакас Чонның Кип-Чоохтары, Нымахтары – Hakas Çonning Kip-Çoohtarı, Nımahtarı* (1960) [Hakas halk masalları],
- 22) **HİZÇ:** *Хызыл Чазы – Hızıl Çazı* (1982) [diyaloglar, dizeler (şiirler), piyesler],
- 23) **HIYS:** *Хыйгаларның Сөзі – Hıyğalarning Sözè* (1968) [Hakas atasözleri],
- 24) **CHBR:** *Чахсы Хабар – Çahsı Habar* (2007) [İncil’in Hakasça çevirisi],
eserin söz varlığı üzerine yapılmış Türkçe çalışma için bkz. (Aktaş, 2018, s. 39-50).
- 25) **ÇUS:** *Чурмас Салгагында – Çurtas Salgagında* (1997) [piyes ve öyküler].

BÖLÜM IV

İNCELEME VE BULGULAR

4.1. İncelenen Mektup Metinlerinde Kullanılan İşaretlerin Anlamları

Bölüm IV'te incelenen mektup metinlerinde kullanılan ve Eski Uygurca çalışmalarda yaygın bir şekilde gördüğümüz çeşitli işaretler, Eski Uygurca mektup fragmanlarının ve metinlerinin hem özelliklerini hem de içeriklerini daha iyi açıklamak ve anlamak için pratik bir kullanım sağlamaktadır. Bunlar, okuyucular için basit ve anlaşılır olması bakımından şu şekilde açıklanabilir:

a) *Eski Uygurca metnin çeviri yazısı ve harf çevirisinde kullanılan işaretler*

kalin	Tamamen hasar görmüş harfler için önerilen düzeltmeler
<i>italik</i>	Kısmen korunmuş ve kesin olarak düzeltilmiş harfler
...	Görünen ancak okunamayan harflerin yaklaşık sayısı (her nokta 1 harf)
////	Hasarlı bölümdeki tahminî harf sayısı (yaklaşık 5'e kadar)
[]	Harf sayısı tahmin edilemeyen hasarlı bölüm
]abc	Bir satırın başlangıcında belirsiz ölçüde hasarlı bölüm
abc[	Bir satırın sonunda belirsiz ölçüde hasarlı bölüm
(abc)	Satırın sağına, soluna, kenar boşluğuna veya sözcüğe eklenen harfler
aḅḥḍ	Genellikle veya yanlışlıkla ihmal edilen, ancak düzeltilen harfler
{abc}	Silinmiş veya silinecek harflerin görünür izleri
{...}	Silinmiş harflerin tahminî sayısı
+	İki ögeye bölünebilen art arda yazılmış bir harf dizisinde kesim noktası (iyelik, çoğul ve durum ekleri dışında)
-	Bir sözcüğün birbirine bağlı iki bölümünü birleştirme veya bölümleme işareti
~	Boşluk doldurucu
• : •	Orijinal metindeki noktalama işaretleri

b) *Türkiye Türkçesine aktarma metninde kullanılan işaretler*

[ifade]	Hasar görmüş veya düzeltilmiş yerlerin aktarması
...	Hasarlı, okunaksız veya anlaşılmaz kısım
(söz/ek)	Metinde olmayan, aktarmayı geliştirme veya açıklama amaçlı söz/ek
{abc}	Silinmiş ancak görünür sözler

4.2. Metinlerin Harf Çevirisi, Çeviri Yazısı ve Türkiye Türkçesine Aktarması

Araştırmamızın bu bölümünde, Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, Berlin Eyalet Kütüphanesi'ndeki Prusya Kültür Varlığı, Şarkiyat Bölümü'nden (*Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz Orientabteilung*) yayın izni alınmış ve aynı zamanda bazıları daha önce çeşitli araştırmacılar tarafından yayımlanmış, yayın izni gerektirmeyen, erişime açık, Moriyasu'nun tasnifinde yer alan her tipe uygun örnekler barındıran Eski Uygurlardan kalan 64 mektup metninin harf çevirileri (transliterasyon), çevirisi yazıları (transkripsiyon) ve Türkiye Türkçesine aktarmaları verilmiştir.

F1) Pelliot Chinois 3049 verso 1-7

- 01** alkatmış bolzun • y(a)ruk t(e)ḡri mani burḡan
 'lq'tmys pwlzwn • yrwq tnkry m'ny pwrq'n
 Yüceltilmiş olsun ışık tanrısı Mani Buddha
- 02** y(è)me alkatmış bolzunlar • y(a)ruk fri-ṣti-ler ••
 ym' 'lq'tmys pwrzwnl'r • yrwq pry sty l'r ••
 ve yüceltilmiş olsunlar ışığ(ın) elçileri
- 03** kim t(e)ḡri-dem arıḡ nomuḡ közedür-ler •• ••
 kym tnkry d'm 'ryq nwmwq kwy'z'dwr l'r •• ••
 ki (onlar) tanrısal arı öğretiyi gözetirler.
- 04** aşnuḡı uluḡ elig t(e)ḡri ḡanı ezrua t(e)ḡri •
 'snwqy 'wlwq 'ylyk tnkry q'ny 'zrw' tnkry •
 Önceki ulu hükümdar tanrı(lar) hanı Ezrua tanrı
- 05** ekinti⁸ bilḡe öḡ t(e)ḡri • üçünḡ erdemlig
 'ykynty pylk' 'wyk tnkry • 'wyḡwnḡ 'rd'mlyk
 ikinci (olarak) bilḡe ana tanrı, üçüncü (olarak) erdemli
- 06** ḡormuzta t(e)ḡri •• törtünḡ sevinmek beṣ
 qwrmwzt' tnkry •• twyrtwnḡ s'vynm'k pys
 Hormuzta tanrı, dördüncü (olarak) sevinmek (adlı) beṣ
- 07** t(e)ḡri •• beṣinḡ tavrannak fri-roṣ(a)n t(e)ḡri •
 tnkry •• pysynḡ t'vr'nm'q pry rwsn tnkry •
 tanrı, beşinci (olarak) davranmak (adlı) ışığ(ın) elçisi/arkadaşı⁹ tanrı,

⁸ Hamilton, bu sözcüğü *ekkinti* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 38).

F2) Pelliott Chinois 3049 verso 8-26

- 08** altınç kértü vam t(e)ñri • kim künke yañı
'ltynç kyrtw v 'm tnkry • kym kwynk' y 'nky
 altıncı (olarak) gerçek Vam (/büyük mimar¹⁰) tanrı ki (o), güneşe yeni
- 09** t(e)ñri-lik y(a)rattır • yètinç¹¹ kértgünmek vişp(i)rk(a)r
tnkry lyk yr'tyr • yytynç kyrtkwnm 'k wysprkr
 tapınak yaratır. Yedinci (olarak) inanmak (adlı) Vişpirkar ...
(rulo kesimi)
- 10** sekizinç serinmek • y(a)ruk kün t(e)ñri • tokuz-
s'kyzynç s 'rynm 'k • yrwq kwyn tnkry • twqwz
 Sekizinci (olarak) katlanmak (adlı) ılık (ve) güneş tanrı(sı), dokuzun-
- 11** unç köni küçlög t(e)ñri k(e)ntünög küçin
wnç kwyny kwyçlwkw tnkry kntwnwnk kwyçyn
 cu (olarak) gerçek güçlü tanrı, (ki o) kendi gücünü
- 12** yènik t(e)ñrig kötürü tireyü tutar • onunç
Yynyk tnkryk kwytwrw tyr'yw twt'r • 'wnwnç
 hafif göğü kaldırıp düzenleyerek tutar. Onuncu (olarak)
- 13** edgü kılinç[l](ı)ğ • y(a)ruk ay t(e)ñri bir+y(è)g(i)rminç
'dkw qylynçq • yrwq 'y tnkry pyrykrmync
 iyi yaradılışlı parlak ay tanrı(sı), on birinci (olarak)
- 14** tüz köñöl(l)ög yaş(ı)n t(e)ñri k(e)ni-roş(a)n t(e)ñri •
twyz kwnkwlwk y'sn tnkry kny rwsn tnkry •
 saf gönüllü yıldırım tanrı(sı) ışığın bakiresi tanrı,
- 15** èki¹² y(è)girminç • y(a)ruk ışugma burhan-lar
'yky ykrmync • yrwq 'yswqm' pwrq'n l'r
 on ikinci (olarak) ışık saçan Buddhalar!
- 16** tükemiş boltı • y(a)ruk kün • èki¹³ y(è)g(i)rmi edgü üd

⁹ Bkz. (Tokyürek, 2019, s. 473).

¹⁰ Bkz. (Tokyürek, 2019, s. 474).

¹¹ Hamilton, bu sözcüğü *yettinç* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 38).

¹² Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 38).

¹³ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 38).

- twyk'mys pwlty • yrwq kwyn • 'yky ykrmy 'dkw 'wyd*
 Bitmiş oldu parlak güneş. On ikinci (olarak) iyi zaman(ı)
- 17** öğütmiş mani burhan • arıg y(a)ruk yul
'wykwtmys m'ny pwrq'n • 'ryq yrwq ywl
 övülmüş Mani Buddha arı (ve) parlak gölün
- 18** başı • tirig suv • meñigü evinlig • uluğ
p'sy • tyryk swv • m'nkykw 'vynlyk • 'wlwq
 başı, canlı su, sonsuz taneli ulu-
- 19** nı • tüp-tüz öğütmiş • biz yèp içip (a) • tirig ••
'y • twyp twz 'wykwtmys • pyz yyp 'yçyp tyryk ••
 su dosdoğru övülmüş. Biz yiyip içip canlı
- 20** boltumuz • tatıp ögrünçülüg boltumuz ••
pwlwtmwz • t'typ 'wykrwnçwlwk pwlwtmwz ••
 olduk. Tadıp sevinçli olduk.
- 21** inanç k(e)lürügli • ög bèrigme • biziñe meñü¹⁴
'yn'nç klwrwkly • 'wyk pyrykm' • pyzynk' m'nkw
 İnanç getiren, akıl veren, bize ebedî
- 22** öz y(a)ralağlı öğütmiş bolzun sizin
'wyzyr'l'qly 'wykwtmys pwlzwn syzynk
 öz(ü) faydalı (olan), övülmüş olsun! Sizin
- 23** atınız y(è)me ayağl(ı)ğ bolzun t(e)ñrim ••
''tynkyz ym' 'y'qlq pwlzwn tnkrym ••
 adınız da itibarlı olsun tanrım!
- 24** sizin erdem(i)ñiz bu ötüg küçlüg
syzynk 'rd'mnkysz pw 'wytwk kwyçlwk
 Sizin erdeminiz, bu istek, güçlü
- 25** t(e)ñri ordu-sıña kirmek bolzun meñigü
tnkry 'wrđw synk' kym'ky pwlzwn m'nkykw
 tanrı sarayına girmek olsun! Mutluluk
- 26** inçe bolzun
'ynçe pwlzwn
 böylece olsun!

¹⁴ Hamilton, harf çevirisini M'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *māngü* (açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 39).

(boş satır)

F3) Pelliot Chinois 3049 verso 27-46

- 27 ün aşnuķı ög t(e)ņri + sav aşnuķı-ı
 'wyn ''snwqy 'wyk tnkry + s'v ''snwqy y
 Ses öncesi ana tanrı, söz öncesi
- 28 ģormuzta t(e)ņri + ögrünçü eştürügli-i
 qwrnwzt' tnkry + 'wykrwnçw 'stwrwkly y
 Hormuzta tanrı, sevinç duyuran
- 29 aşnuķı vişp(i)rk(a)r t(e)ņri + yörüg aşnuķ-ı
 ''snwqy wysprkr tnkry + ywrwk ''snwq y
 önceki Vişpirkar tanrı, yorum öncesi
- 30 kün t(e)ņri + bilge bilig aşnuķı ay
 kwyn tnkry + pylk' pylyk ''snwqy ''y
 güneş tanrı, bilge bilgi(si) öncesi ay
- 31 t(e)ņri + kærtü aşnuķı k(e)ni roş(a)n t(e)ņri
 tnkry + kyrtw ''snwqy kny rwsn tnkry
 tanrı, gerçek öncesi ışığın bakiresi tanrı,
- 32 amranmak aşnuķı + tın-tura t(e)ņri ..
 ''mr'nm'q ''snwqy + tyn twr' tnkry ..
 sevmek öncesi esinti tanrı(sı),
- 33 kærtünmek aşnuķı + yel t(e)ņri + tükel(l)ig
 kyrtkwnm'k ''snwqy + yyl tnkry + twyk'lyk
 inanmak (/iman) önceki yel (/rüzgâr) tanrı(sı), mükemmellik
- 34 aşnuķı + y(a)ruk t(e)ņri + tatağl(ı)ğ aşnuķı
 ''snwqy + yrwq tnkry + t't'qlq ''snwqy
 önceki ışık tanrı(sı), tatlı öncesi
- 35 suv t(e)ņri + serinmek aşnuķı + ot
 swv tnkry + s'rynm'k ''snwqy + 'wwt
 su tanrı(sı), katlanmak (/tahammül) önceki ateş
- 36 t(e)ņri + am(ı)l y(a)vaş aşnuķı fri-roş(a)n
 tnkry + ''ml yv's ''snwqy pry rwsn

- tanrı(sı), sakın (ve) yumuşak huylu önceki ışığ(ın) elçisi/arkadaşı¹⁵
- 37 t(e)ḡri • tüz köḡül(l)üg aşnuḡı • vam
 tnkry • twyz kwnkwlwk ''snwq̃y • v'm
 tanrı, saf gönüllü önceki Vam (/büyük mimar)¹⁶
- 38 t(e)ḡri • suysuz yazuksuzda aşnuḡı-ı
 tnkry • swyswz y'zwqswzd' ''snwq̃y y
 tanrı, günahsız(lar)dan₂ önceki
- 39 'qşyspt t(e)ḡri • tükel urunçaḡl(ı)ḡ —
 'qşyspt tnkry • twyk'l 'wrwnç 'qlq —
 'qşyspt tanrı, tam/eksiksiz rehinli
- 40 aşnuḡı kök t(e)ḡri ḡanı • öḡdir aşnuḡ(ı)
 ''snwq̃y kwyk tnkry q'ny • 'wykdyr ''snwq̃
 önceki gök tanrı hanı, övgü önceki
- 41 wşqny t(e)ḡri • bulunç aşnuḡı • tegletḡüçi
 wsqny tnkry • pwlwnç ''snwq̃y • t'kl'tkwçy
 wsqny tanrı, bulunan(dan) öncesi(ne) ulaştırıcı
- 42 t(e)ḡri • alḡış aşnuḡı • yèr t(e)ḡri ḡanı • öḡmek
 tnkry • ''lqys ''snwq̃y • yyr tnkry q'ny • 'wykm'k
 tanrı, övgü önceki yer tanrı(sı) hanı, övmek
- 43 aşnuḡı • ḡroşt(e)ḡ t(e)ḡri • üdrülmiş bul(u)nç
 ''snwq̃y • qrwştk tnkry • 'wydrwlmys pwlnc
 önceki Hroşteḡ tanrı, seçilmiş bulunan
- 44 aşnuḡı • p(a)dvaḡt(e)ḡ t(e)ḡri • y(a)ruk ton
 ''snwq̃y • pdv'qtk tnkry • yrwq̃ tw
 önceki Padvahteḡ tanrı, ışık elbise(si)
- 45 aşnuḡı • küçlüḡ t(e)ḡri • y(a)ruk aşnuḡı
 ''snwq̃y • kwyçlwk tnkry • yrwq̃ ''snwq̃y
 önceki güçlü tanrı, ışık önceki
- 46 uluḡ nom+ḡutı • ḡam(a)ḡan tükel(l)igler ol ••
 'wlwq nwmq̃wty • q̃'mq'n twyk'lykl'r 'wl ••
 ulu öğretici saadeti hep eksiksiz olanlardır.

¹⁵ Bkz. (Tokyürek, 2019, s. 473).

¹⁶ Bkz. (Tokyürek, 2019, s. 474).

(27,5 cm beyaz)

F4) Pelliot Chinois 3049 verso 47-56

- 47 y(è)me üzeki tört
ym' 'wyz'ky twyrt
 yine üzerine dört...
- 48 y(è)me üzeki tört y(a)ruk élig **
*ym' 'wyz'ky twyrt yrwq 'ylyk ***
 Yine üzerine dört ışıık hükümdar(ı)
- 49 t(e)ñri-lerde tükel kıut+bulmuş burhanlarda-
tnkry l'rd' twyk'l qwtpwlmys pwrq 'nl'rd'
 tanrılardan eksiksiz saadeti bulmuş Buddhalardan
- 50 n ülüğ bulmuş (nomkı) nom kıutı
n 'wylwk pwlmys (nwmqw) nwm qwty
 nasip bulmuş, öğreti saadeti
- 51 t(e)ñride bilge bilig bulmuş kün **
*tnkryd' pylk' pylyk pwlmys kwyn ***
 tanrıdan bilge bilgi(si) bulmuş, gün(eş)
- 52 t(e)ñri+teg körtle ay t(e)ñri+teg y(a)ruk
tnkryt'k kwyrtil' 'y tnkryt'k yrwq
 tanrı gibi güzel ay tanrı gibi parlak
- 53 yakov frışti teg alp erdemlig eki¹⁷
y'kwv prysty t'k 'lp 'rd'mlyk 'yky
 Yakup peygamber gibi cesur (ve) erdemli iki
- 54 külüğ çoğluğ tört sıñar küsi
kwylwk çwqlwq twyrt synk'r kwysy
 ünlü (ve) parlak dört tarafa ünü
- 55 atı yadılmış eki¹⁸ törlüg(k)e tükel(l)ig
'ty y'dylmys 'yky twyrlwk' twyk'lyk
 adı yayılmış iki türlü eksiksiz

¹⁷ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 40).

¹⁸ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 41).

- 56 éki¹⁹ dıdımka t(e)gimlig yér+suvdaki
 'yky dydymq' tkymlyk yyrswvd'qy
 iki taca değer dünyadaki

F5) Pelliot Chinois 3049 verso 57-69

- 57 t(e)ñriken èl toña tègin t(e)ñrim
 tnkryk'n 'yl twnk' tykyn tnkrym
 Asil Èl Tonga Tègin Efendim(izin)
- 58 kùtî-ña kiçig yav(ı)z kùlî .
 qwty nk' kyçyk y'vz qwly .
 huzuruna, küçük (ve) kötü kulu
- 59 kşnaki alp k(a)ra yinçke ..
 qsn'ky 'lp qr' yynçk' ..
 Kşnaki Alp Kara Yinçke
- 60 ötügümüz yaş turkaru edgü .
 'wytwkwmwz y's twrq'rw 'dkw .
 Dileğimiz yaşam boyu iyi
- 61 ögli edgü saşın(a)ğlı edgüsin küse-
 'wykly 'dkw s'qynqly 'dkwsyn kwys'
 düşünceli, iyi niyetli, iyiyi iste-
- 62 gli bir kün içinte miñ ..
 kly pyr kwyn 'yçynt' mynk ..
 yen, bir gün içinde bin,
- 63 tümen kıata körgeli artuk
 twym'n q't' kwyrk'ly 'rtwq
 on bin (veya on milyon) kez gören, çok
- 64 küsüşlög kùlî alp k(a)ra ..
 kwyswslwk qwly 'lp qr' ..
 istekli kulu Alp Kara...
- 65 ıraqtın üküş üküş köñül
 'yr'qtyn 'wykwş 'wykws kwinkwl
 Uzaktan çok çok gönül (hatır)

¹⁹ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 41).

- 66 ayıtu 1-dur biz • amtı bitigde
 'ywtw 'y dwr pyz • 'mtw pytykd'
 sorup (selam) göndeririz. Şimdi mektupta
- 67 ün aşnuķı ög t(e)ņri sav aşnuķı ...
 'wyn 'snwqy 'wyk tnkry s'v 'snwqy ...
 ses önceki ana tanrı, söz önceki
- 68 ģormuzta t(e)ņri ögrünçü eştürüġli viş-
 qwrmwzt' tnkry 'wykrwnçw 'ystwrwqly wys
 Hormuzta tanrı sevinci duyuran Viş-
- 69 pirk(a)r ũküş ayı ıd(a)lım t(e)ņrim
 pyrkr 'wykws 'yy 'ydl'ym tnkrym
 p(i)rkar çok analım Efendim!

F6) Pelliot Chinois 3049 verso 69-82

- 70 ö<tü>ġümin uzķ(ı)ya açınzun
 'wykwmy'n 'wyzqy' 'çynzwn
 Dileġimi (içeren mektubu) ustaca açsın
- 71 körü titmezün t(e)ņrim ne-e
 kwyrw tytm'zwn tnkrym n' '
 görüp reddetmesin Efendim! Ne
- 72 uğurluġ ötüġümüz erti²⁰ ..
 'wqwrlwq 'wytwkwmywz 'rty ..
 uğurlu dileġimiz vardı.
- 73 eņür-ki arkışta k(e)ntü bũġü
 'nkwr ky 'rqyst' kntw pwykw
 En sonuncu kervanda kendi hikmet (ve)
- 74 uġ(a)n y(a)rl(ı)ġ boltı erki²¹ amtı •
 'wqn ylrq pwlty 'rky 'mtw •
 ilahî buyruġu oldu (mu) acaba? Şimdi
- 75 takı ne uğurluġ sav erser²² ..

²⁰ Hamilton, harf çevirisini 'RTY olarak verdiġi sözcüğün çeviri yazısını *erti* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 41).

²¹ Hamilton, harf çevirisini 'RKY olarak verdiġi sözcüğün çeviri yazısını *erki* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

²² Hamilton, harf çevirisini 'RS'R olarak verdiġi sözcüğün çeviri yazısını *ersär* (ilki kapalı e, ikincisi açık

- t'qy n' 'wqwlrwq s'v 'rs 'r ..*
de ne uğurlu söz ise
- 76** k(e)ntü salçı totok öz ağzın
kntw s'lçy twtwq 'wyz ''qzyn
kendi Salçı Totok öz ağzıyla
- 77** t(e)ñrim kutıña ne uğurluğ
tnkrym qwtynk' n' 'wqwrlwq
Efendim(izin) huzuruna ne uğurlu
- 78** ötüg erser²³ öz ağzın
'wytwk 'rs 'r 'wyz ''qzyn
istek ise kendi ağzıyla
- 79** sözleşey t(e)ñrim arķış yügürü
swyzl'k'y tnkrym 'rqys ywkwrw
söyleyecek Efendim. Kervan(ın) aceleyle
- 80** teginür üçün anın bir
t'kynwr 'wyçwn ''nyn pyr
ulaşması için onunla bir
- 81** ësengü²⁴ bitig idt(1)m(1)z • yazuk
's'nkW pytyk 'y dtmz • y'zwq
esenlik mektubu gönderdik. Günah
- 82** bolmazun t(e)ñrim
pwlm'zwn tnkrym
olmasın Efendim!

F7) Pelliot Chinois 3049, verso 1'-11'

(rulunun sonundan başlayarak, ters yönde yazılmış)

- 1'** ...lig eki²⁵
...l.k 'yky
...li iki

e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

²³ Hamilton, harf çevirisini 'RS'R olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersär* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

²⁴ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

²⁵ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

- 2' [çoğ]luğ tört sınar
...lwq twyrt synk'r
[parlak] dört taraf
- 3' [küs]i atı yadılmış eki²⁶ törlüg(k)e
...y 'ty y'dylmys 'yky twyrlwk'
[ün]ü (ve) adı yayılmış iki türlü
- 4' tükel(l)ig eki²⁷ dıdımka tegimlig
twyk'lyk 'yky dydymq' t'kymlyk
eksiksiz iki taca değer
- 5' yer suvdağı uluğ erklig küçlüg
yyr swvd'qy 'wlwq 'rklyk kwyçlwk
dünyadaki ulu yetkili (ve) güçlü
- 6' elig yègedmiş kütadmiş alkatmış
'ylyk yyk'dmys qwt'dmys ''lq'tmys
hükümdar üstün olmuş, kutsanmış (ve) övülmüş,
- 7' edgü atı miñ ögmek(k)e tümen
'dkw ''ty mynk 'wykm'k' twym'n
iyi adı bin övgüye, on bin
- 8' alķamak(k)a tegimlig kün t(e)ñride
'lq'm'q' t'kymlyk kwyn tnkryd'
kutsamaya değer, güneş tanrıdan
- 9' küt bulmuş erdemin el tutmuş
qwt pwlmys 'rd'myn 'yl twtmys
kut bulmuş, erdemiyle ülkeyi yönetmiş
- 10' alp kütluğ uluğ bilge uyğur - t(e)ñri
'lp qwtlwq 'wlwq pylk' 'wyqwr - tnkry
Alp Kutlug Ulu Bilge Uygur! Efendi(miz)
- 11' uyğur ħan kütıña
'wyqwr q'n qwtynk'
Uygur Han huzuruna!

²⁶ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

²⁷ Hamilton, bu sözcüğü *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 42).

F8) Pelliot Ouïgour 5 recto

- 01** ... sınar iletü ...
 ... *synk'r 'yl'tw(=y)* ...
 ... tarafına iletip...
- 02** ... l[e]t[ü] ... una bëlek yok tēp öpk(e)leme arkış
 ... *l.t... '(=ç)wn' pyl'k ywq typ 'wypkl'm' 'rqys*
 ...[i]letip... [...]una hediye yok deyip öfkelenme! Elçi
- 03** barır üçün anın eşengü²⁸ bitig ıdt(ı)m • m(è)n y(è)me kıdığ-
p'ryr 'wyçwn 'nyn 's'nkwytyk 'y dtm • mn ym' qydyq
 varacağı için onunla esenlik mektubu gönderdim. Ben de sınır-
- 04** ka tegi esen²⁹ teg-dim mēni üçün busaṅ-maṅ-lar çuṅul-
q' t'ky 's'n t'k dym myny 'wyçwn pws'n m'nk l'r çwnkwl
 a kadar sağ salim ulaştım. Benim için endişelenmeyin. Çuṅul'
- 05** takı sav y(è)me edgü erür³⁰ • işim ɛṅay tērک bolsar
t'qy s'v ym' 'dkw 'rwr • 'ysym ('wnk'y) tyrk pwls'r
 daki söz de iyidir. İşim (kolay) çabuk olursa
- 06** tērک yangay mēn
tyrk y'nq'y m'n
 hemen döneceğim.

F9) Pelliot Ouïgour 15

- 01** y(è)me toḡa tüzün k(ı)lınu bilge tüzün k(ı)lınç-laḡ bilge
ym' twq' twyzwn qlynw pylk' twyzwn qlynç l'q pylk'
 Doğuştan asil yaratılışlı, bilge, asil davranışlı, bilge
- 02** b(i)liglig edgü atı y(e)ṅeçimiz altun y(e)ṅeç-ke urı ..
plyklyk 'dkw 'ty ynk'çymyz l'twn ynk'ç k' 'wr(=n)y ..
 bilgili, iyi adı (olan/yayılmış) yengeciğimiz, Altın yengeciğe: Erkek ..
- 03** s(i)lig qar çor y(a)zır-dın ırak yērden yaḡuḡ köṅlin
slyk q''r çwr yzyr dyn 'yr'q yyrd'n y'qwq kwnklyn

²⁸ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 107).

²⁹ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 107).

³⁰ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 107).

Silig, Kar Çor (ve) Yazır'dan: Uzak yerden yakın hatır-gönül ile

- 04** (i)sinü amranu ësengü-leyü³¹ üküş köñül ayıtu ıdur
..synw 'mr'nw ''s'nkwl l'yyw 'wykws kwnkwl ''yytw 'ydw
 hararet ve muhabbetle selamlayarak çok hatır-gönül sora-
- 05** biz y(è)me bu b(i)tig b(i)tig(i)nçe edgü esen+e³² érür³³ biz
pyz ym' pw ptyyk ptyknç' 'dkw ''s'n' ''rwr pyz
 rız ve bu mektub(u) yazıncaya kadar iyi ve eseniz.
- 06** [a]mtı ësengü³⁴ b(i)tig-de ne üküş sav ayu ıdalım
.mtı ''s'nkwl ptyyk d' n' 'wykws s'v ''yyw 'yd'l'm
 Şimdi esenlik mektubunda ne (diye) çok söz söyleyelim?
- 07** küreg kişi kelip biziñ eçik ölti eşidtimiz
kwyr'k kyşy k'lyp pyzynk 'yçyk 'wylty 'ysydtymyz
 (Buraya) kaçak biri geldi. Bizim ağabeyciğimiz(in) öldü(ğünü) işittik.
- 08** [a]nı ölür-di tēp eşidt(i)miz anı kerikde turur
. 'ny 'wylwr dy typ 'ysydtmyz ''ny k'rykd' twrwr
 [O]nu öldürmüşler diye işittik. Gergide duruyor³⁵
- 09** [è]rdi sıgıtka öntümüz y(a)zır y(è)me öt(ü)ken-ke
.rdy syqytq' 'wyn(=r)twmwz yzyr ym' 'wytk'n k'
 [i]di. Yas tuttuk. Yazır da Ötüken'den (/Ötüken'e?)
- 10** [k.t]in kelti munçaq[a]+tegi edgü+e esen+n³⁶ érür³⁷ biz siz-
[k.t]yn k'ltı mwnç'qt'ky 'dkw' ''s'n' ''rwr pyz syz
 [son]ra geldi. Şu ana kadar iyi ve eseniz. Si-
- 11** [i]ñ b(i)tigiñiz-ler kelti yügürgeñ-te bultumuz esen[(i)ñ(i)z]³⁸-
..k ptykynkyz l'r k'ltı ywkwrk'n t' pwltwmwz ''snkz

³¹ Hamilton, harf çevirisini ''S'NKW L'YYW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü-läyü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

³² Hamilton, harf çevirisini ''S'N' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän+ä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

³³ Hamilton, harf çevirisini ''RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

³⁴ Hamilton, harf çevirisini ''S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

³⁵ Bkz. (Tekin, 2004a, s. 297). Burada T. Tekin'in verdiği anlamın metin bağlamına uygun olmadığı açıktır.

³⁶ Hamilton, harf çevirisini ''S'N' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän+ä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

³⁷ Hamilton, harf çevirisini ''RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

³⁸ Hamilton, harf çevirisini ''SNKZ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esäñiñiz* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

zin mektubunuz geldi. Yolculukta³⁹ iken bulduk. (Sağ) esen olduğunu-

- 12 [le]r-ni eşidip üküş sevintimiz erdi⁴⁰ yène küreg
..r ny 'ysydyp 'wykwš s 'vyntymyz 'rdy yyn 'kwyr 'k
 zu işitip çok sevinmiş idik. Fakat kaçag(ın)
- 13 [a]ğzınta muntağ sav eşidip ayı busant(ı)maz altun
..qzynt' mwnt'q s 'v 'ysydyp 'yy pws'ntm'z 'ltwn
 ağzından böyle (bir) söz işitip (çok) üzüldük. Altın
- 14 [ye]ñeç katıg-ılan(ı)ñ ev bark uzk(ı)ya başlap turuñ
..k'ç q 'tyq l'nnk 'v p'r q 'wzqy' p 'şl'p twrwnk
 yengeciğim katlanın! Ev(i) bark(ı) ustaca çekip çevirin.
- 15 [ay]ıg atlağ bolmañ katıg-l(a)n(ı)ñ mèn y(è)me qar
...q 'tl'q pwlm'nk q 'tyq lnnk m'n ym' q'r
 [Köt]ü adlı olmayın! Katlanın! Ben de Kar
- 16 [çor ?] birle çuñul-tın yañı ay-ka tegi kamçıu-
....pyrl' çwnkwl tyn y' 'nky 'y q' t'ky q'mçyw
 [Çor?] ile Çungul'dan yeni aya kadar Kansu'
- 17 [ka] kelgey biz yıparağ el yaruğu açınañ
..k'lk'y pyz yyp'r'q 'yl y'rwqwq 'çyn'nk
 ya geleceğiz. Yıpar'a, İl Yaruk'a bakın.

F10) Or. 8212 (120) recto

- 01 y(è)me toğa tüzün kılını bilge kópka yarağlıg alkuğa
ym' twq' twyzwn qylynw pylk' qwpq' y'r'qllyq 'lqwq'
 Doğuştan asil yaratılışlı, bilge, her şeye yararlı, herkese
- 02 seviglig ayağlıg edgü atı yadılmış inimiz ışak-ka
s'vyklyk 'y'qllyq 'dkw 'ty y'dylmys 'ynymyz 'ysq'q q'
 sevgili (ve) saygılı, iyi adı yayılmış erkek kardeşimiz Ishak'a,
- 03 yeñemiz kutluğ silig k(e)linimiz azıg-ka çeçek-ke
y'nk'myz qwtlwq sylyk klynymyz 'zyq q' ç'ç'k k'
 Yengemiz Kutlug Silig('e), gelinimiz Azıg'a (ve) Çiçek'e:
- 04 neteg siler edgü mü esen+mü⁴¹ siler-niñ esenigizlerni⁴²

³⁹ Krş. seferde (Tekin, 2004a, s. 299).

⁴⁰ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 110).

⁴¹ Hamilton, harf çevirisini 'S'NMW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esänmü* (ilki kapalı e,

- n't'k syl'r 'dkw mw 's'nmw syl'r nynk 's'nykyl'yny*
Nasılsınız? İyi mi esen mi? Sizlerin iyi olduğunuzu
- 05** eşidip ögirer sevinür b[iz] tağay çor üçün busanm(a)glar
'ysydyp 'wkyr'r s'vynwr p.. t'q'y çwr 'wyçwn pws'nmkl'r
iştirip neşelenir seviniriz. Tagay Çor için endişelenmeyin.
- 06** [a]rslan sinçi yik tüzün-de [almı]ş ol (..) ıdur m(è)n y(è)me
.rsl'n synkçy yyk twyzwn d'ş 'wl .. ydwr mn ym'
[A]rslan Singçi Yik asilden [almı]ş. O (...) gönderiyorum. Yine
- 07** .. k(e)lir êrdim⁴³ kelü umadım arkış-ta tağa çor-uğ
.. klyr 'rdym k'lw 'wm'dym 'rqys t' t'q' çwr wq
... geliyordum gelemedim... Elçiden Taga Çor'u (? Ok)
- 08** y(è)me süçyü-ke kelürgey m(è)n nahid sañun ..d.. çi vkwk-
ym' swçyw k' k'lw'k'y mn n'qyd s'nkwn ..d.. çy vkwk
ve Süçyü'ye geleceğim. Nahid Sangun ...
- 09** ka seniñ torķu savın sözledüküm türük tili amdı
q' s'nynk twrqw s'vyn swyzl'dwkwz twrwk tyly 'mdy
-a senin ipek sözünü söylediğim Türkçe (olarak) şimdi
- 10** kutluğ silig(k)e taķı bir savım biz y(è)me bu bitig bitiginçe
qwtlwq sylyk' t'qy pyr s'vym pyz ym' pw pytyk pytykynç'
Kutlug Silig'e de bir sözüm (var). Biz de bu yazıda yazıldığı gibi
- 11** barça edgü êsen⁴⁴ biz mēni üçün kırıķa arkış barsa bir
p'rç' 'dkw 's'n pyz myny 'wyçwn qwryq' 'rqys p'rs' pyr
hep(imiz) iyi (ve) eseniz. Benim için, batıya kervan varırsa bir
- 12** bitig ıd tuñak berü ıd körkle yavız boltı kör
pytyk 'yd twnk'q p'rw 'yd kwyrkl' y'vyz pwlty kwyr
mektup gönder. Buraya haber gönder. Körkle kötü oldu. Kör...

F11) Or. 8212 (120) verso

- 13** balđ(1)z(1)mız

ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 116).

⁴² Hamilton, harf çevirisini 'S'NYKYZL' RNY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esänigizlärni* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 116).

⁴³ Hamilton, harf çevirisini 'RDYM olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdım* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 116).

⁴⁴ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 116).

p'ltsmyz

Baldızımız...

- 14 kürtü eşengü⁴⁵ bitigim şaçuda

kwrtw 's' 'nkw pytykym s'çwd'

Kürtü, esenlik mektubum(u) Şaçu'da

- 15 humaru oğlu ısh(a)k-ka

qwm'rw 'wql'y 'ysqq .. q'

Humaru('nun) oğlu Ishak'a

- 16 bêrzün

pyrzwn

versin.

F12) Pelliot Ouïgour 9

- 01 kingtu açarı-ka şı şingçi ırak yêrden yağuk köñlin isinü

kynktw ''ç'ry q' sy synkçy 'yr'q yyrd'n y'qwq kwnklyn 'ysynw

Kingtu Açarı'ya Şi Şingçi: Uzak yerden yakın gönülle hararet (ve)

- 02 amranu eşengüleyü⁴⁶ üküş üküş köñül ayıtu ıdur biz köñlün

'mr'nw 's' 'nkw'lw 'yw 'wykws 'wykws kwynkwl ''yytw 'ydwr pyz kwnklwnk

sevgiyle selamlar, pek çok hatrınızı sorar (selam) göndeririz. Gönlün

- 03 edgü+mü yiniñ yenik+mü neteg érür⁴⁷ sên⁴⁸ eñür bitig k(e)lti bultu

'dkwmw yynynk yynykmw n't'k 'rwr s'n 'nkwr pytyk klty pwrtw

hoş mu? Vücudun hafif mi? Nasılsın? Uzun zaman sonra mektup geldi. Buldu

- 04 bultumuz + çumul(l)ar kiçig toyunçin y(è)gen silig kameğ y(è)me

pwltwmwz + çwmwlr kyçyk twywn(=r)çyn yk'n sylyk q'myq ym'

bulduk. Çumullar(dan) küçük rahip Yègen Silig'i, hepsini de

- 05 ırak yêrden isinü amranu eşengüleyü⁴⁹ üküş üküş köñül ayıtu

'yr'q yyrd'n 'ysynw 'mr'nw 's' 'nkw'lw 'yw 'wykws 'wykws kwynkwl ''yytw

⁴⁵ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 116).

⁴⁶ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKWL'YW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängüläyü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 121).

⁴⁷ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 121).

⁴⁸ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 121).

⁴⁹ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKWL'YW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängüläyü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 121).

- uzak yerden hararet (ve) sevgiyle selamlar, pek çok hatır sorar
- 06** ıdur biz – köñli edgü+mü neteg erür⁵⁰ siz – amtı bitigde ne
 'ydwr pyz – kwnkly 'dkwmw n't'k 'rwr syz – 'mtı pytykd' n'
 (selam) göndeririz. Gönlü hoş mu? Nasılsınız? Şimdi mektupta ne (diye)
- 07** üküş sav ayu ıdayın siziñe anta üç torķu ıdsar
 'wykws s'v 'yww 'yd'yyn syzynk' 'nt' 'wyç twrqw 'ydsar
 çok söz söyleyip göndereyim size. Oradan üç (balya) ipek göndermen (gerek),
- 08** nelük bërmediñ amtı munta bitig tèm[in] k(e)lti tørt torķu
 n'lwkw pyrm'dynk 'mtı mwnt' pytyk ty(=w)m(=t). klty twyrt twrqw
 niçin vermedin? Şimdi buraya mektup henüz geldi. Dört (balya) ipek
- 09** ötedim – sèniñ bitigde bir torķu bërdim tèt bitig
 'wyt'dym – s'nynk pytykd' pyr twrqw pyrdym typ pytyk
 ödedim. Senin mektubunda bir (balya) ipek verdim diye mektub(un)
- 10** k(e)lti bu munta bir torķu almadım tēyür – sèn⁵¹ bir torķu kimke
 klty pw mwnt' pyr twrqw 'lm'dym tywwr – s'n pyr twrqw kymk'
 geldi. Bu, buradan bir (balya) ipek almadım diyorsun. Bir (balya) ipeğ(i) kime
- 11** bërser tanuķ t(a)mğa urduñ+mu – sèn⁵² ne b(è)lek èrser⁵³ b(a)rça bultuñ
 pyrs'r t'nwq tmq' 'wrwnkmw – s'n n' pl'k 'rs'r prç' pwltnk
 ver(diy)se(n) tanık (ve) damga vurdun mu? Ne hediye (var) ise hep buldun.
- 12** bu şu t(a)var ıdmaķ èrmez⁵⁴ bēş bërser bir torķuķa tegmez —
 pw sw tv'r 'ydm'q 'rm'z pys pyrs'r pyr twrqwq' t'km'z —
 Bu şu mal(ı) göndermek değil. Beş verse bir (balya) ipeğe değmez.
- 13** kènki epçep t(a)var-ķa bēriñ – sèn⁵⁵ ıdmış miş.....
 kynky 'pç'p tv'r q' pyrynky – s'n 'ydmys myş(=ny).....
 Sonraki dağınık (? mal mülk) mala verin. Sen göndermiş...
- 14** tegşürüp toyınçın esen bultı anta yonlağ bultı –

⁵⁰ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵¹ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵² Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵³ Hamilton, harf çevirisini 'RS'R olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersär* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵⁴ Hamilton, harf çevirisini 'RM'Z olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ermäz* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵⁵ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

- t'kswrwp twywnçyn 's'n pwlty 'nt' ywnkl'q pwlty –*
değiştirip Toyınçın huzur buldu. Orada fayda buldu
- 15** *tegşürü umadımız – sèniñ⁵⁶ al.uğma/aşuğma yèti*
t'kswrw 'wm'dymyz – s'nynk 'l.(=ş)wqm' yyty
değiştiremedik. Senin alınan yedi...
- 16** *-ka takı bir savım siziñ toyunçın on.....*
q' t'qy pyr s'vym syzynk twywnçyn 'wn.....
-e de bir sözüm (var). Sizin Toyunçın on...
- 17** *siz ögirmeser sèn⁵⁷ bil tēmiş kişike ka*
syz 'wykym's' (=w)r s'n pyl tymys kysyk' q'
-siz “Sevinmezsen bil.” demiş kişiye ka...
- 18** *él(l)ig künçuy-ka ym 'w vmaç-ka şi/si ş/singluğ kāmıg*
'ylyk qwnçwy q' ym 'w v(=y='m'q q' ş(=s)y şynklwq q'myq
Ülke sahibi prensese ... Şi Şinglug'a, hepsine...
- 19** *üküş köñül ayıtu ıdur biz – tam.....*
'wykws kwynkwl 'yytw 'ydwr pyz – t'm.....
Pek çok (hatır ve) gönül sorar (selam) göndeririz. Tam...
- 20** *sèniñ⁵⁸ ol eder*
s'nynk wl 'd'r
Senin o eyer...

F13) Or. 8212 (123) recto

- 01** *tünjür(ü)müz suğdu beg tünjür künçuy evdeki uluğ*
twynkwrwz swqdw p'k twynkwr qwnçwy 'vd'ky 'wlwq
Dünürümüz Soğdu Bey (ile) Dünür Hanımefendi (ve) evdeki büyük
- 02** *kiçig-ke beg y(è)gen bay totoğ èsengü⁵⁹ bitigim(i)z*
kyçyk k' p'k yk'n p'y twtwq 's'nkwy pytykymz
küçük(ler)e, Bey Yeğen (ve) Bay Totok'(tan), esenlik mektubumuz

⁵⁶ Hamilton, harf çevirisini S'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *seniñ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵⁷ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵⁸ Hamilton, harf çevirisini S'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *seniñ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 122).

⁵⁹ Hamilton, harf çevirisini S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 125).

- 03** ıraktan isinü amranu ësengü-leyü⁶⁰ üküş üküş
 'yr'qt'n 'ysynw 'mr'nw 's'ntkw l'YW 'wykws 'wykws
 Uzaktan (sizleri) hararet ve muhabbetle selamlar, pek çok
- 04** köñül ay(ı)tu ıdur+biz köñülünüz-ler edgü+mü yiniñiz-
 kwnkwl 'ytw 'ydwrbz kwnkwlwnkwz l'r 'dkwmw yynynkyz
 hatır ve gönüllerinizi sorarız. Gönülleriniz hoş mu? Vücutla-
- 05** ler yènik+mü neteg érür⁶¹ sizler edgü èsen⁶² èrmişñiz-
 l'r yynynkmw n't'k 'rwr syzl'r 'dkw 's'n 'rmysynkyz
 rınız hafif mi? Nasılsınız? Sağlık ve afiyette olduğunu-
- 06** lerni eşidip antt(a)ğ s(e)vinür+biz – biz y(è)me munta munça-
 l'rny 'sydyp 'nttq svynwrpyz – pyz ym' mwnt' mwnç'
 zu işitip pek çok seviniyoruz. Biz de burada şu vak-
- 07** ka+tegi edgü ès[en]⁶³ érür⁶⁴ biz amtı bitigde ne üküş
 q't'ky 'dkw 's.. 'rwr pyz 'mty pytykd' n' 'wykws
 te kadar sağlık ve afiyetteyiz. Şimdi mektupta ne (diye) çok
- 08** sav ıdalım baban çor élitmiş⁶⁵ tavar üçün
 s'v 'yd'lym p'p'n çwr 'lytmyş t'v'r 'wyçwn
 söz söyleyelim? Baban Çor'un getirdiği mal (hediye?) için
- 09** baban<g> çor hıtay-ka barır èrmiş⁶⁶ siz y(è)me kanı[t]dınız
 p'p'n çwr qyt'y k' p'ryr 'rmys syz ym' q'nydynkyz
 Baban Çor Çin'e gidiyormuş. Siz de (bu maldan) tatmin oldunuz.
- 10** kanınçu-da kazğanmış tavar ol bu tavar-nıñ
 q'nynçw d' q'n q'nmys t'v'r 'wl pw t'v'r nynk
 Kanınçu'dan elde edilmiş maldır. Bu malın
- 11** uğrı neçük kıılır siz biziñe bir ad(ı)rtl(ı)ğ bitig

⁶⁰ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKW L'YW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü-läyü* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 125).

⁶¹ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶² Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶³ Hamilton, harf çevirisini 'S// olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esün* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶⁴ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶⁵ Hamilton, harf çevirisini 'LYTMYŠ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *elitmiş* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶⁶ Hamilton, harf çevirisini 'RMYŠ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ermiş* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

'wqry n'çwk qylwr syz pyzynk' pyr ''drtlq pytyk

karşılığı(nda) ne yapacaksınız? Bize ayrı (açık seçik) bir mektup

12 ıdın biz alıp élitelim⁶⁷ biz barkınça evdeki uluğ

'ydyнк pyz 'lyp 'lyt'lym pyz p'rqynç' 'vd'ky 'wlwq

gönderin. Biz alıp iletelim. Biz varınca(ya kadar) evdeki büyük

13 kiçigig tahta kèçe tegi érip⁶⁸ başlan açi[nı]n

kyçykyk t'nkt' kyç' t'ky 'ryp p'sl'nk ''çynk

küçük(ler)i gün doğumundan geceye kadar kollayıp gözetin.

F14) Or. 8212 (123) verso

14 taz élginte⁶⁹ bir teve t(e)η(k)e bèrip ıdt(ı)m(ı)z t(a)kı

t'z 'lkynt' pyr t'v' t'(=n=r)k' pyryp 'ydtmz tqy

Taz ile⁷⁰ bir deve(yi) kiraya verip gönderdik. Ayrıca

15 éki⁷¹ yig [to]rku éki⁷² kètmen-ke bu teve

'yky yyk ..rqw 'yky kytm 'n k' pw t'v'

iki (balya) ham ipek (ile) iki çapaya. Bu deve

16 öñreki arkış-ta baryuğ ol teve éki⁷³ yig

'wynkr'ky ''rqys t' p'rywq 'wl t'v' 'yky yyk

önceki kervanla gitmişti. O deve(yi) iki (balya) ham

17 torğu éki⁷⁴ kètmen birle alıp evde bèriñ teve

⁶⁷ Hamilton, harf çevirisini 'LYT'LYM olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *elitälim* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile gösterilmiş.) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶⁸ Hamilton, harf çevirisini 'RYP olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erip* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁶⁹ Hamilton, harf çevirisini 'LKYNT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *elgintä* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile gösterilmiş.) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁷⁰ Bkz. Tekin, 2004, s. 295; ayrıca bkz. "Nous avons envoyé, entre les mains de Taz, un chameau, en le donnant pour (le transport) des charges (?)." [Taz'ın el(ler)ine bir deve(yi) (nakliye) masrafları (?) için verip gönderdik.] (Hamilton, 1986, s. 127; ayrıca "taz" için *Nom de personne au sens de "chauve"* ["kel" anlamına gelen kişi adı] anlamını vermektedir bkz. s. 251). Burada "Taz" sözünü Hamilton'un kişi adı olarak görmesiyle T. Tekin de bu şekilde kabul etmiştir ve buradaki *t'z 'lkynt'* işaretlerini "Taz ile" olarak anlamlandırmıştır. Bunun yerine Tez veya Tes (Irmağı) düşünülebilir. *Teş élginte* "*Tes Beyinden/Hükümdarından*" veya "*Tes ülkesinden*"; ayrıca Hamilton'un belirttiği gibi "*Taz (adlı kişinin) elinden/el(ler)ine*" şeklinde de anlaşılabilir. Bunların yanı sıra, *elginte* sözündeki iyelik 3. teklik kişi ekinin varlığına rağmen "*tez elginte*" okunup bu ifadeye "tez elden/el(ler)inden" anlamı verilebilir.

⁷¹ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁷² Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁷³ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁷⁴ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

twrqw 'yky kytm 'n pyrl' ''lyp 'vd' pyrynkt 'v'

ipeğ(i) iki çapa ile birlikte alıp (bizim) eve verin. Deve(yi)

- 18** yaşına bérzün éki⁷⁵ yig torğu éki⁷⁶ kétmen

y'synk' pyrzwn 'yky yyk twrqw 'yky kytm 'n

otlağa versinler, iki (balya) ham ipek (ile) iki çapa(yı)

- 19** evde işletzü[n]

'vd' 'ysl'tzw.

evde kullansınlar.

F15) Or. 8212 (179) recto

- 01** lavhan çigşi bitigim(i)z el almış t(a)rkan-ka üküş köñül

l'wq'n çyksy pytykymz 'yl ''lmys trq'n q' 'wykws kwnkwl

Lav Han Çigşi, mektubumuz El Almış Tarkan'a: Çok gönül (hatır)

- 02** ay(ı)tu ıdur m(è)n negül ne kılınçınız érdi⁷⁷ siziñe ne yavız kıl(ı)nç

''ytw 'ydwrmn n'kwl n' qylyñçyñkyz 'rdy syzynk' n' y'yvz qylnç

sorar (selam) gönderirim. Nasıl (ve) ne davranışınız oldu? Ne (gibi) kötü davranış

- 03** érdi⁷⁸ k(e)rgek erken⁷⁹ éki⁸⁰ [yin]çke böz üç livki éki⁸¹ karşı bérp

'rdy krk'k 'rk'n 'yky ...çk' pwyz 'wyç lyvky 'yky q'rs pyryp

oldu? Gerek olan iki [in]ce bez, üç livki⁸², iki [parça] karşı⁸³ verip

- 04** éki⁸⁴ torğu bergey m(è)n tēp bērmedin muntağ ezüg kılsar bolur+mu saçyu-

'yky twrqw pyrk'y mn tēp pyrm'dyn mwnt'q 'zwk qyls'r pwlwrmw s'çyw

iki (balya) ipek vereceğim deyip vermedin. Böyle yalan söylerse(n) olur mu?

Şačyu'

⁷⁵ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁷⁶ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 126).

⁷⁷ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 129).

⁷⁸ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 129).

⁷⁹ Hamilton, harf çevirisini 'RK'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erkän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 129).

⁸⁰ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 129).

⁸¹ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 129).

⁸² Dokuma kumaş türü (COUL, s. 82, 219).

⁸³ Yünlü kumaş (COUL, s. 82, 223).

⁸⁴ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 129).

- 05 ka sizni birle barır m(è)n saçyu'da érser⁸⁵ m(è)n bergey m(è)n tēp
q' syzny pyrl' p'ryr mn s'çywd' 'rs'r mn pyrk'y mn typ
ya sizinle varırım. Saçyu'da ise(n) ben vereceğim deyip
- 06 arıp kalsar bolur+mu amtı kivin toyın-ta eki⁸⁶ torķu altım
''ryp q'ls'r pwlwrmw 'mty kywyn twyyn t' 'yky twrqw ''ltym
aldatıp kal(ır)sa(n) olur mu? Şimdi Kivin Toyın'dan iki (balya) ipek aldım.
- 07 bu bitig tegser eki⁸⁷ edgü yig torķu kivin toyın-ka bērgil
pw pytyk t'ks'r 'yky 'dkw yyk twrqw kywyn twyyn q' pyrkyl
Bu mektup ulaş(ır)sa iki (balya) iyi ham ipeğ(i) Kivin Toyın'a ver!
- 08 ünsüz⁸⁸ savsız bērgil tört şing boduğ tsır ayak bergey m(è)n tēp
'w[y]nswz s'vsyz pyrkyl twyrt synk pwdwq tsyr 'y'q pyrk'y mn typ
Sessiz sözsüz ver! Dört şing boya (ile) tsır (ve) çanak vereceğim deyip
- 09 y(è)me bērmediñ amtı kivin toyın-ka torķu bērser bērdim tēp
ym' pyrm'dynk 'mty kywyn twyyn q' twrqw pyrs'r pyrdym typ
de vermedin. Şimdi Kivin Toyın'a ipek ver(ır)se(n) verdim diye
- 10 bitig idğıl anın bitig idtim(ı)z
pytyk 'ydaqyl ''nyn pytyk 'ydtymz
mektup gönder! Onun için mektup gönderdik.

F16) Or. 8212 (179) verso

- 11 kivin toyın-ta eki⁸⁹ torķu almış-ta tanuķ ķul çor
kywyn twyyn t' 'yky twrqw 'lmys t' t'nwq qwl çwr
Kivin Toyın'dan iki (balya) ipek aldığı(m)a tanık (olan) Kul Çor
(tersten yazılmış)
- 12 lavħan çigşi bitigim(i)z
l'wq'n çyksy pytykymz
Lav Han Çigşi, mektubumuz
- 13 ël almış t(a)rķan-ka

⁸⁵ Hamilton, harf çevirisini 'RS'R olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersär* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 130).

⁸⁶ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 130).

⁸⁷ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 130).

⁸⁸ Sözcüğün okunuşu için bkz. (COUL, s. 82).

⁸⁹ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 130).

'yl 'lmys trq'n q'

El Almış Tarkan'a.

F17) Or. 8212 (180) recto

- 01** y(è)gen köl tarķan beg bitigim(i)z küvin açarı-ķa
yk'n kwyl t'rq'n p'k pytykymz kwv(=y)yn 'ç'ry q'
 Yeğen Köl Tarkan Bey mektubumuz Küvin Hoca'ya:
- 02** sèn⁹⁰ şaçuda turmışığ m(è)n èşi(d)tim şaçuda turup mènte⁹¹
s'n s'çwd' twrmysyq mn 'ysytym s'çwd' twrwp m'nt'
 Sen(in) Şaçu'da oturduğunu ben işittim. Şaçu'da durup bana
- 03** nelük kelmez sèniğ⁹² kılınçl(ı)ğ antağ ol sèn⁹³ berü kelmez
n'lw k'lm'z s'nynk qylynçlq 'nt'q 'wl s'n p'rw k'lm'z
 niçin gelmiyorsun? Senin yaradılış(ın) böyledir. Sen buraya gelmediğin
- 04** üçün m(è)n kaçıp anı üçün bitig bëlek ıdmaz
'wyçwn mn q'qyp 'ny 'wyçwn pytyk p'l'k 'ydm'z
 için ben kızıp onun için mektup (ve) hediye göndermiyo-
- 05** m(è)n sèn⁹⁴ bir munta kelser negül sèniğ⁹⁵ oğul kızığ
mn s'n pyr mwnt' k'ls'r n'kw s'nynk 'wqwl qzyyq
 rum. Sen bir (kez) buraya gelsen ne olur? Senin oğluna kızına
- 06** açınğuçı kim ol sèn⁹⁶ oğul kızığ ıdı mu ömez sèn⁹⁷
'çynqwcıy kym 'wl s'n 'wqwl qzyyq 'ydy mw 'wym'z s'n
 bakacak (olan) kimdir? Sen oğlunu kızını (gönderip hiç) düşünmez misin?
- 07** amtı y(è)me mèniğ⁹⁸ savığ algıl saņa munta bèrim yok

⁹⁰ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 133).

⁹¹ Hamilton, harf çevirisini M'NT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *mentä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 133).

⁹² Hamilton, harf çevirisini S'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *seniğ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

⁹³ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

⁹⁴ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

⁹⁵ Hamilton, harf çevirisini S'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *seniğ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

⁹⁶ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

⁹⁷ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

⁹⁸ Hamilton, harf çevirisini M'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *meniğ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

'mt̩ ym' m'nynk s'vyq 'lqyl s'nk' mwnt' pyrym ywq

Şimdi, artık benim sözümü dinle: Senin burada borcun yok.

F18) Or. 8212 (180) verso

- 08** s̩en⁹⁹ yavız kişi savı alma m̩enię¹⁰⁰ sav algıl berü
s'n y'vyz kysy s'vy 'lm' m'nynk s'v 'lqyl p'rw
 Sen kötü kişi(lerin) sözünü dinleme, benim söz(ümü) dinle, buraya
- 09** kel m̩enię¹⁰¹ b̩ekim bir (kap t..t) arkış barır
k'l m'nynk p'l'kym pyr (q'p t..t) 'rqys p'ryr
 gel. Benim hediyem bir (kap ...). Kervan gideceği
- 10** üçün anın bitig ı(d)t(ı)m(ı)z s̩enię¹⁰² oğul kıız y(̩)me
'wyçwn 'nyn pytyk 'yt̩z s'nynk 'wqwl qyz ym'
 için onunla mektup gönderdik. Senin oğlun kıızın da
- 11** muntakıtı ̩esen¹⁰³ ol bir iletü (yinke) yinçke b̩öz
mwnt'qyty 's'n 'wl pyr 'yl'tw (yynk') yynçk' pwyz
 buradaki gibi iyidir(ler). Bir ipek mendil (ve) ince bez
- 12** s̩ukin körü al edgü y(̩)gen ̩lginte¹⁰⁴ al
swkyn kwyrw 'l 'dkw yk'n 'lkynt' 'l
 dengini görüp al, Edgü Yeğen('in) elinden al.
 (13 ve 14. satırlar, önceki satırlara göre zıt yönlü yazılmış)
- 13** beg bars tarķan bitigim(i)z
p'k p'rs t'rq'n pytykymz
 Bey Bars Tarkan mektubumuz(u)¹⁰⁵
- 14** küvin toyun-ķa b̩ërzün
kwvyn twywn q'pyrzwn
 Küvin Toyun'a versin.

⁹⁹ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

¹⁰⁰ Hamilton, harf çevirisini M'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *meniğ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

¹⁰¹ Hamilton, harf çevirisini M'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *meniğ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

¹⁰² Hamilton, harf çevirisini S'NYNK olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *seniğ* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

¹⁰³ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *es̩n* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

¹⁰⁴ Hamilton, harf çevirisini 'LKYNT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *̩lgint̩* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 134).

¹⁰⁵ Krş. (Tekin, 2004a, s. 297).

F19) Pelliot Ouïgour 12

- 01** [a]çığ bitigim(i)z k.... ıraktın üküş köñül ıdur+biz
 ..çyq pytykymz q.... 'yr'qtyn 'wykws kwnkwl 'ydwrrpyz
 [A]çığ, mektubumuz K...(ya): Uzaktan çok gönül (hatır ile) (selam) göndeririz.
- 02** edgü+mü esen¹⁰⁶+mü net[e]g s(è)n biz y(è)me munta edgü
 'dkwmw 's'nmw n't.k sn pyz ym' mwnt' 'dkw
 İyi mi(sin)? Esen mi(sin)? Nasılsın? Biz de burada iyi (ve)
- 03** esen¹⁰⁷ erür¹⁰⁸+biz – amtı ne üküş sav ıdalım tolı
 's'n 'rwrpyz – 'mty n' 'wykws s'v 'yd'lym twl(=r/n)y
 eseniz. Şimdi ne (diye) çok söz söyleyelim. Tolu
- 04** tükel y(è)gen birle bëlek bitig bar tédim
 twyk'l yk'n pyrl' p'l'k pytyk p'r tydym
 Tükel Yegen ile birlikte hediye (ve) mektup var dedim.
- 05** kèn ayıtı-p bëlek bitig bulmadım bu bitig
 kyn 'yyty p p'l'k pytyk pwlm'dym pw pytyk
 Sonra sorunca hediye (ve) mektup bul(a)madım. Bu mektup
- 06** sekizinç ay (b[i]z bir) eki¹⁰⁹ yañıka bitimiş bitig
 s'kyzynç 'y (p.z pyr) 'yky y'nkyq' pytymys pytyk
 sekizinci ay (?) iki yeniye yazılmış mektup(tur).
- 07** ol kavdı elginte¹¹⁰ yüz yeti¹¹¹ y(è)g(i)rmi salkım yènçü
 'wl q'wdy 'lkynt' ywz yyty ykrmy s'l(=n)q(=lq)y(=')m yynçw
 O Kavdı elinden yüz on yedi salkım inci
- 08** körü al bir bitig m(a)ha sü başı elginte¹¹² bir
 kwyrw 'l pyr pytyk mq(=n)' sww p'sy 'lkynt' pyr (**mühür**)

¹⁰⁶ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 137).

¹⁰⁷ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 137).

¹⁰⁸ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 137).

¹⁰⁹ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 138).

¹¹⁰ Hamilton, harf çevirisini 'LKYNT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *elgintä* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 138).

¹¹¹ Hamilton, harf çevirisini YYTY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *yetti* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 138).

¹¹² Hamilton, harf çevirisini 'LKYNT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *elgintä* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 138).

- görüp al. Bir mektup Maha Sübaşı('nın) elinden, bir
- 09** bitig yakşıçıu ortuk elginte¹¹³ s(è)n kayuka barsa
pytyk y'qsyç(=n)y(=k)y 'wrtwq 'lkynt' sn q'ywq' p'rs'
 mektup Yakşıçı Ortuk'un elinden. Sen nereye var(ır)sa(n)
- 10** bir bitig kamilta kod bir bitig mengerü¹¹⁴ ıd
pyr pytyk q'mylt' qwd py(=')r pytyk m'nk'rw 'yd
 bir mektup Kamıl'da koy, bir mektub(u) (da) bana gönder.
- 11** yutı-ka üküş köñül ayıtu ıdur+biz anın bitig ıdt(ı)m(ı)z
ywty q' 'wykws kwnkwl 'yytw 'ydwpryz 'nyn pytyk 'ydtmz
 Yutı'ya çok gönül (hatır) sorar (selam) göndeririz. Onun için mektup gönderdik.
- 12** bèlek bu tamğa üze körü al
p'l'k pw t'mq' 'wyz' kwyrw 'l (mühür) (mühür)
 Hediye(yi) bu damga(yı) üzerinde görüp al.

F20) Or. 8212 (181)

- 01** vapşım toyın
v'psym twyyn
 Vapşım Toyın...
- 02** kuianuh (?) uluğ ki[çig]
kwy'nwq 'wlwq ky
 Kuianuh('a): Büyük(ler) (ve) küçük(ler)...
- 03** çigşi es(e)ngümüz¹¹⁵
çyksy 'snkwmwz
 Çigşi, mektubumuz...
- 04** ıdur+biz edgü+mü esen¹¹⁶+mü n[eteg]
'ydwpryz 'dkwmw 's'nmw n
 (selam) göndeririz. İyi mi(siniz)? Esen mi(siniz)? Nasıl(sınız?)..
- 05** et-öz birle esen¹¹⁷

¹¹³ Hamilton, harf çevirisini 'LK YNT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *elgintä* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 138).

¹¹⁴ Hamilton, harf çevirisini M'NK'RW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *mengärü* (/ / işaretlerinin ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 138).

¹¹⁵ Hamilton, harf çevirisini 'SN(=')KWMWZ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängümüz* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 141).

¹¹⁶ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 141).

¹¹⁷ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilki kapalı e, ikincisi açık e

- 't 'wyz pyrl' 's 'n
vücut(un) ile esen...
- 06** amtı bitigde ne ükü[ş]
'mty pytykd' n' 'wykw.
Şimdi mektupta ne (diye) ço[k]...
- 07** y(è)me satıg oğrı yok
ym' s'tyq 'wqry ywq
Yine satış(ın) karşılığı yok...
- 08** yok takı eki¹¹⁸ çığar-ı bözi ursar timin
ywq t'qy 'yky çyq'r y pwyzy 'wrs'r tymyn
Yok ve iki kadem bez(i) yükle(r)se(n) hemen
- 09** levki bulur böz mü k(e)lüreyin ne kılayın b(e)lgülüg
l'wky pwlwr pwyz mw klwr'yyn n' qyl'yyn plkwlwkw
Levki bulur. Bez mi getireyim? Ne yapayım? Belli (açık)
- 10** bitig sav ıdıñ
pytyk s'v 'ydyñk
(bir) mektup (ve) yazı gönderin.
- 11** alayın tèsar sizler birl[e]
'l'yyn tys'r syzl'r pyrl
Alayım de(r)se sizler ile...

F21) Pelliot Ouïgour 4 recto

- 01** y(è)me biziñe ayağuluk ağırlağul[uk]
ym' pyzynk' 'y'qwlwq 'qyrl'qwl..
Yine bize (göre) hürmete layık, saygı değer,
- 02** teg miñ ögmek(k)e tümen alķamak(k)a
t'k mynk 'wykm'k' twym'n 'lq'm'q'
bin övgüye, on bin kutsamaya
- 03** tegimlig ayağlağ tüzün edgü atı
t'kymlyk 'y'ql'q twyzwn 'dkw' 'ty
değer, saygıya değer, asil, iyi adı

ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 141).

¹¹⁸ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 142).

- 04** ƙar erdem inal ƙutıŋa taŋƙuŋ erdem
q'r 'rd'm 'yn'l qwtynk' t'nkqws 'rd'm
 Kar Erdem Inal huzuruna, Tangkuŋ Erdem
- 05** öge ès(e)ngümüz¹¹⁹ yırak yèrden üküŋ
'wyk' ''snkwmwz yyr'q yyrd'n 'wykws
 Öge, mektubumuz: Uzak yerden çok
- 06** köŋül ay(ı)tı ıdur biz bitigde ne üküŋ
kwynkwl 'yty 'ydwr pyz pytykd' n' 'wykws
 gönül (hatır) sorar (selam) göndeririz. Mektupta ne (diye) çok
- 07** sav ayu ıday(ı)n sizten bitig kelti bultum
s'v 'yw 'yd'yn syzt'n pytyk k'lty pwltwm
 söz söyleyelim. Sizden mektup geldi, aldım.
- 08** ne sav èrser¹²⁰ b(a)rça èŋıdtim ol bèrgim
n' s'v 'rs'r prç' 'ysydtym 'wl pyrkym
 Ne söz varsa hepsini işittim. O vereceğim
- 09** üçün t(e)ŋri ƙulı maŋa ƙolğalı ıd
'wyçwn tnkry qwly m'nk' qwlq'ly 'yd
 için Tengri Kulı bana “isteğ(ini) gönder”
- 10** tèt tèmèdi èrdi¹²¹ taŋ bir inçe tèdi èrdi¹²²
typ tym'dy 'rdy t'nk pyr 'ynç' tydy 'rdy
 diye dememişti. Tang bir (kez) şöyle demişti:
- 11** ƙarda bir bèrgim ƙodtım èrdi¹²³ bir adında
q' (=y)rd' pyr pyrkym qwdtym 'rdy pyr 'dynd'
 “Kar'da bir vereceğim(i) koymuştum. Bir başkasından
- 12** tutğu teg er ƙ(a)rabaŋ algıl tèt tèdi èrdi¹²⁴
twtqw t'k 'r qr'p's 'lqyl typ tydy 'rdy

¹¹⁹ Hamilton, harf çevirisini ''SNKWMWZ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängümüz* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²⁰ Hamilton, harf çevirisini 'RS'R olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersär* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²¹ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²² Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²³ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²⁴ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

rehin olarak erkek köle al.” diye söylemişti.

F22) Pelliot Ouïgour 4 verso

- 13** taķı negü k(e)rgek bolsar siz üntürün
t'qy n'kw krk'k pwls'r syz 'ywntwrwnk
 “Ve ne gerek(ir)se siz gönderin.
- 14** maņa bitig ıd(ı)η negü sizin bitigde m(è)n
m'nk' pytyk 'ydnk n'kw syzynk pytykd' mn
 Bana mektup gönderin. Ne (olsa) mektubunuzda ben
- 15** yana¹²⁵ yanturu ıdgay mèn¹²⁶ tēp tēmiş ērdi¹²⁷ yana¹²⁸
y'n' y'ntwrw 'ydg' y m'n typ tymys 'rdy y'n'
 yine geri gelip göndereceğim.” diye söylemişti. Yine
- 16** sizin bitigde inçe bitimiş siz m(è)n(i)η üç
syzynk pytykd' 'ynç' pytymys syz mnnk 'wyç
 sizin mektub(unuzda) böyle yazmış(sınız): “Benim için üç
- 17** dört torķu-luğ yonlağ-lıg t(a)var alyuk
twyrt twrqw lwq ywnkl'q lyq tv'r 'lywq
 dört (balya) ipekli (ve) yararlı mal aldı
- 18** ol+tēp t(e)ηri kuli almış ērser¹²⁹ mèn¹³⁰ yēne¹³¹
'w(=')ltyp tnkry qwly 'lmys 'rs'r m'n y'n'
 o.” demiş(siniz). Tengri Kuli almış ise ben yine
- 19** nelük alır mèn¹³² teηri kuli sizinten sevinç-
n'lwk 'lyr m'n t'nkry qwly syzynt'n s'vynç
 nasıl alayım? Tengri Kuli sizden sevinç-
- 20** lig kelyük ol anı birle siz bilişgey siz

¹²⁵ Hamilton, harf çevirisini Y'N' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *yenä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²⁶ Hamilton, harf çevirisini M'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *men* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²⁷ Hamilton, harf çevirisini 'RDY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erdi* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²⁸ Hamilton, harf çevirisini Y'N' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *yenä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹²⁹ Hamilton, harf çevirisini 'RS'R olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersär* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹³⁰ Hamilton, harf çevirisini M'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *men* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹³¹ Hamilton, harf çevirisini Y'N' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *yenä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹³² Hamilton, harf çevirisini M'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *men* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

lyk k'lywk 'wl ''ny pyrl' syz pyl'sk'y syz

li geldi. Onunla birlikte siz bileceksiniz.

- 21 *èki*¹³³ çıkan-laşgu ol satığ-dağı üç torğu

'yky çyq 'n l'sqw 'wl s(=q)'tyq d'qy 'wyç twrqw

İki kadem (ölçüsünde)dir. Satıştaki üç (balya) ipeğ(i)

- 22 almadım siz bil(i)η

'lm'dym syz pyl'nk

almadım, siz bilin!

- 23kim

.....*kym*

...kim

- 24*ka bèrzün k(a)malta*

.....*q(=')'p(=k)yrzwn qm'lt'*

...-a versin. Kamal'da(n)

- 25*kar* *taη kuş biti[gimiz]*

.....*(ters) q'(=y)r* *t'nk qws pyty...*

...Kar () Tang Kuş, mektubumuz.

F23) Pelliot Ouïgour 3 recto

- 01 meni silig küç tözün kutluğ tözün esengü¹³⁴ bitigim(i)z

m'nky sylyk kwyç twyzwn qwtlwq twyzwn 's'nkwy pytykymz

Mengi Silig, Küç Tüzün (ve) Kutlug Tüzün, esenlik mektubumuz

- 02 tüz y(è)gen saun-ka sanmış tüzünke ırak yerdin yağuk köñülün isinü amranu

twyz yk'n s'nkwn q' s'nmys twyzwnk' 'yr'q yyrdyn y'qwq kwy'kwlyn 'ysynw

'mr'nw

Tüz Yègen Sangun'a, Sanmış Tüzün'e: Uzak yerden yakın gönülle sıcaklık ve sevgiyle

- 03 èsengüleyü¹³⁵ üküş üküş köñül ay(ı)tu ıdur biz neteg èrür¹³⁶

¹³³ Hamilton, harf çevirisini 'YKY olarak gösterdiği bu sözcüğü, *ekki* (kapalı e ile) şeklinde ünsüz ikizleşmesi olduğunu varsayarak vermiştir (Hamilton, 1986, s. 144).

¹³⁴ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 147).

¹³⁵ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKWL'YW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängüläyü* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

¹³⁶ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

- 's'nkwl'yw 'wykws 'wykws kwynkwl 'ytw 'ydwr pyz n't'k 'rwr*
selamlayarak pek çok gönül (hatır) sorar (selam) göndeririz. Nasıl-
- 04** siz biz y(è)me munta edgü esen¹³⁷ érür¹³⁸ amtı bitigde ne üküş
syz pyz ym' mwnt' 'dkw 's'n 'rwr 'mty pytykd' n' 'wykws
sınız? Biz de burada iyi(yiz) ve esen(iz). Şimdi mektupta ne (diye) çok
- 05** sav ayu ıday(ı)n – kutluğ tüzün takı bir savım mēni çeçim
s'v 'y'w 'yd'yn – qwtlwq twyzwn t'qy pyr s'yym myny ç'çym
söz söyleyip göndereyim. Kutlug Tüzün (olarak) bir sözüm (var): Beni Çeçim
- 06** birle kodup y(è)ne çeçimke bir ağ(ı)z savıñız yok küç tüzün
pyrl' qwdwp yn' ç'çymk' pyr 'qz s'vynkyz ywq kwyç twyzwn
ile birlikte koyup, yine Çeçim'e bir ağız sözünüz yok(tur). Küç Tüzün (olarak)
- 07** sañunça bëlekim(i)z¹³⁹ bir kap kuruğ üzüm sanmış tüzünke
s'nkwnq' p'l'kymz pyr q'p qwrwq 'wyzwm s'nmys twyzwnk'
Sangun'a hediyemiz bir kap kuru üzüm(dür). Sanmış Tüzün'e
- 08** bëlekim(i)z¹⁴⁰ bir erük (kutluğ) y(è)gen bars-ka kutluğ bars-ka
p'l'kymz pyr 'rwk (qwtlwq) yk'n p'rs q' qwtlwq p'rs q'
hediyemiz bir erik(tir). Kutlug Yègen Bars'a, Kutlug Bars'a
- 09** (.....) meñ(g)üke üküş ay(ı)tu ıdur biz kulutı it+bars y(è)me
(.....) m'nkwk' 'wykws 'ytw 'ydwr pyz qwlwty 'ytp'rs ym'
..... Mengü'ye çok (hatır) sorar (selam) göndeririz. Kulutı (kulları ?) İt Bars da
- 10** köñül ay(ı)tu teginür mēn küç tüzün (y⁺) y(è)gen bars-ka bëlekim¹⁴¹
kwynkwl 'ytw t'kynwr m'n kwyç twyzwn (y⁺) yk'n p'rs q' p'l'kym
gönül (hatır) sorar, ulaştırıyorum. Küç Tüzün Yègen Bars'a hediyem
- 11** bir kap çubukan arkış tavrağ barır üçün anın bitig
pyr q'p çwpwq'n 'rqys t'vr'q p'ryr 'wyçwn 'nyn pytyk
bir kap çubukan (hünnap?), elçi çabucak varacağı için onunla mektup
- 12** ıdtım(ı)z bëlek¹⁴² la totoğda ol

¹³⁷ Hamilton, harf çevirisini 'S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esän* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

¹³⁸ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

¹³⁹ Hamilton, harf çevirisini P'L'KYMZ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläkimiz* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

¹⁴⁰ Hamilton, harf çevirisini P'L'KYMZ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläkimiz* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

¹⁴¹ Hamilton, harf çevirisini P'L'KYMZ olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläkim* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 148).

¹⁴² Hamilton, harf çevirisini P'L'K olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläk* (ilk ünlü kapalı e, ikinci

'ydtymz p'l'k l' twtwqd' 'wl

gönderdik. Hediye La Totok'tadır.

F24) Pelliot Ouïgour 3 verso

13 kutaymış

qwt'ymys

Kutaymış

14 kutluğ tüzün sañun-ğa taķı bir savım kutadmış y(è)gen

qwtlwq twyzwn s'nkwn q' t'qy pyr s'vym qwt'dmys yk'n

Kutlug Tüzün Sangun'a da bir sözüm (var): Kutadmış Yègen

15 èlginte y(è)me bitig idmiş siz sèkü üzeķi yèr-iğ

'ylkynt' ym' pytyk 'ydmys syz sykw 'wyz 'ky yyr y(=k)k(=')

elinde de mektup göndermişsiniz. Seki üzerindeki yeri

16 y(è)me tarığ tarığalı kılıç... at(t)ı-lar m(è)n idmad(ı)m m(è)n sü

ym' t'ryq t'ryq'ly qylyç.... '(=y)'ty l'r mn 'ydm'dm mn sw

de ekin ekmek için kılıç... attılar. Ben göndermedim. Ben asker

17 sıdım ètig küçep m(è)n tarıyur m(è)n tàyür m(è)n sü idmas(a)r

sydym 'ytyk kwyç'p mn t'ryywr mn tyywr mn sw 'ydm'sr

kırdım (öldürdüm), bedeni zorladım ben ekiyorum. Diyorum (ki) asker göndermez i-

18 m(è)n taķı küçep tarısar tar(ı)yur erķi ol on şık konaķ k..

mn t'qy kwyç'p t'rys'r t'rywr 'rky 'wl 'wn syq qwn'q q..

sem de zorla ekse(m) eker(im) şüphesiz. O on şık (büyüklüğünde) konağ(a)

19 barça èt(i)g evinte èltmiş aç(a)rıķa èltmemiş yağru-

p'rç' 'ytk 'vynt' 'yltmys ''çryq' 'yltm'mys y'qrw

tüm aletleri evinden götürmüş, üstada götürmemiş. Yakın-

20 daķı ot y(è)me alıp k(e)lürmiş evinte èltmiş

d'qy 'wt ym' 'lyp klwrmys 'vynt' 'yltmys

daki ot(u) bile alıp getirmiş, evine götürmüş.

(ters yazılmış)

(normal yazılmış)

21 şaçyu-da tüz y(è)gen

bèrzün

s'çyw d' twyz yk'n

pyrzwn

Şaçyu'da Tüz Yègen

versin.

- 22 saŋun-ka
s'nkwn q'
 Sangun'a.

F25) Pelliot Ouïgour 6 recto

- 01 sağ¹⁴³ toym jinüçi süğçü¹⁴⁴ silig evteki ul[uğ kiçigke]
s'q twyyn zynwçy swkçw sylyk 'vt'ky 'wl.....
 Rahip Sak, Jinüçi, Sükcü Silig (ve) evdeki bü[yük ve küçük(ler)e]
- 02 üküş üküş köñül ay(1)tu ıtur m(è)n öñre-ken bitig ıtur
'wykws 'wykws kwynkwl 'ytw 'ytwr mn 'wynkr' k'n pytyk 'ytwr
 çok çok hatır sorup (selam) gönderirim. Önceden mektup gönderiyo-
- 03 biz sèn¹⁴⁵-ler neñ bir bitig ıdmaz sèn¹⁴⁶-ler negül şaçuda keğde
pyz s'n l'r n'nk pyr pytyk 'ytm'z s'n l'r n'kwl s'çwd' k'kd'
 ruz. Sen^{ler} (siz) hiçbir mektup göndermiyorsun(uz). Neden? Şaçu'da kâğıt
- 04 yok+mu sağısı toym-ka bir savım tezek bardı edgü-ti .
ywqmw s'qsy twyyn q' pyr s'vym t'z'k p'rdy 'dkw ty .
 yok mu? Saksı Rahip'e bir sözüm (var): Tezek gitti. (Ona) iyi
- 05 açın tezek ne sav sözleşse savın sıma üse¹⁴⁷ tezek bilen
'çyn t'z'k n' s'v swyzl's' s'vyn sym' 'wys' t'z'k pyl'n
 bak. Tezek ne söz söylerse, sözünü kırma (*dediğini yap*). Mümkünse Tezek ile
- 06 kelgil kelü umasa tezekig monçulayu açın maña kaçça kırıç
k'lkyl k'lw 'wm's' t'z'kyk m'nçwl'yw 'çyn m'nk' q'ç' qwrç
 gel. Gelemezse(n), Tezek'i bu şekilde gözet. Bana kap kacak, keskin
- 07 kezlik ıdgıl sènte¹⁴⁸ boduğ yok èrse¹⁴⁹ kişite bir
k'zlyk 'ytqyl s'nt' pwdwq ywq 'rs' kysyt' pyr
 bıçak gönder. Sende boya yok ise birinden bir
- 08 torkulug boduğ alıp ıdgıl saña bir edgü

¹⁴³ Krş. Sak (Tekin, 2004a, s. 297).

¹⁴⁴ Krş. Sükcü (Tekin, 2004a, s. 297).

¹⁴⁵ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁴⁶ Hamilton, harf çevirisini S'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sen* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁴⁷ Krş. *usa* (Tekin, 2004a, s. 297).

¹⁴⁸ Hamilton, harf çevirisini S'NT' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *sentä* (ilki kapalı e, ikincisi açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁴⁹ Hamilton, harf çevirisini ''RS' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersä* (/ʔ işaretlerinin ilk ikisi kapalı e, üçüncüsü açık e ile gösterilmiştir.) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

twrqwlwq pwdwq 'lyp 'ytqyl s'nk' pyr 'dkw

(balya) ipeklik boya alıp gönder. Sana bir (balya) iyi

09 yig torķu itğay m(è)n m(è)neme süğçuda ərür¹⁵⁰ m(è)n

yyk twrqw 'ytq'y mn mn'm' swkçwd' 'rwr mn

ham ipek göndereceğim. Ben de Süğçu'da bulunuyorum.

F26) Pelliot Ouïgour 6 verso

10 anın bèlek¹⁵¹ itu umatım bèlek¹⁵² yok tēp öpk(e)l(e)me

'nyn p'l'k 'ytw 'wm'tym p'l'k ywq typ 'wpklm'

Onun için hediye gönderemedim. Hediye yok deyip öfkelenme.

11 ne uluğ bèlek¹⁵³ ərse¹⁵⁴ kēnki¹⁵⁵ arķıñ-ta itğay m(è)n

n' 'wlvq p'l'k 'rs' k'nky 'rқыys t' 'ytq'y mn

Ne büyük hediye ise sonraki kervanda göndereceğim.

12 tü.....üğ bitigim

(ters yazılmış) twy....wk pytykym

(...) mektubum

13 şaçuda sağsı toyın-ka bērzün

s'çwd' s'qsy twyyn q' pyrzwn

Şaçu'da Saksı Toyın (Rahip)'a versin.

F27) Pelliot Ouïgour 7

01 totok ēsengü¹⁵⁶ bitigim(i)z -

..... twtwq 's'nkwy pytykymz -

..... Totok, esenlik mektubumuz

02 [biz]iñe ayağuluk

¹⁵⁰ Hamilton, harf çevirisini ''RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵¹ Hamilton, harf çevirisini P'L'K olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläk* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵² Hamilton, harf çevirisini P'L'K olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläk* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵³ Hamilton, harf çevirisini P'L'K olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *beläk* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵⁴ Hamilton, harf çevirisini ''RS' olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *ersä* (/ʔ/ işaretlerinin ilk ikisi kapalı e, üçüncüsü açık e ile gösterilmiştir.) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵⁵ Hamilton, harf çevirisini K'NKY olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *kenki* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵⁶ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängü* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 157).

- *ynk' 'y'qwlwq*
 [biz]e göre saygıya layık,
03η inimiz
nk 'ynymyz
n küçük erkek kardeşimiz
04 totok-ka
 twtwq q'
 Totok'a,
05 [amran]u eşengüleyü¹⁵⁷ üküş
w 's 'nkwl'yw 'wykws
[sevgi]yle selamlayarak çok
06[yi]niñiz yënik+mü.....
nynkyz yynykmw.....
[vü]cutlarınız hafif mi?
07 ögirer sevin[ür biz].....
 'wykyr'r svyn.....
 neşelenir sevin[iriz]...
08 uluğ kiçig 'w.....
 wlwq kyçyk 'w.....
 büyük (ve) küçük(lere) ...
09ne üküş sa[v].....
n' 'wykws s'.....
 ne (diye) çok sö[z]...
10leke hanğa
l'k' q'nq'
le'ye, Han'a
11 s(è)n kelmişin
 sn k'lmysynk
 sen geldiğin...
12 ı-dt(ı)m(ı)z - - am[tı] ..
 'y dtmz - - 'm
 gönderdik. Şim[di]

¹⁵⁷ Hamilton, harf çevirisini 'S'NKWL'YW olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *esängüläyü* (ilk ünlü kapalı e, ikinci ünlü açık e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 157).

F28) Pelliot Ouïgour 14

- 01 [kõŋl]i edgü+mü yini yenik+mü neteg
y 'dkwmw yyny yynykmw n't'k
 [gönl]ü hoş mu? Vücudu hafif mi? Nasıl?
- 02 [munt]a edgü erür¹⁵⁸ biz ,, amtı
 ' 'dkw 'rwr pyz ,, 'mty
[burad]a iyiyiz. Şimdi
- 03 [ıdal]ım ,, eñür arkışta
ym ,, 'nkwr 'rqyst'
[gönderel]im. En son gelen elçiden
- 04 bultumuz ,, bitigde ne
pwltwmwz ,, pytykd' n'
(bu)lduk. Mektupta ne (diye)
- 05 eşidü y(a)rl(ı)ğ(k)ad(ı)m(ı)z ,, arkış
 'sydw yrlq'dmz ,, 'rqys
(i)şitip buyurduk. Elçi
- 06 y(a)rl(ı)ğ(k)ayu ıdt(ı)m(ı)z ,, evde
 yrlq'yw 'ydtmz ,, 'vd'
 buyurup gönderdik. Evde
- 07ğ(=z) kiçig ınal-larğa
q(=z) kyçyk 'yn' l'rq'
 küçük ınallara
- 08w uğurınta munta
w 'wqwrynt' mwnt'
 karşılığında burada
- 09 inçe tēp ötüñür
 'ynç' typ 'wytwnwr
 böyle deyip ri(ca eder).
- 10y bergey mēn¹⁵⁹ amtı
y pyrk'y m'n 'mty

¹⁵⁸ Hamilton, harf çevirisini 'RWR olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *erür* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 154).

¹⁵⁹ Hamilton, harf çevirisini M'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *men* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 160).

-y vereceğim. Şimdi
11tm ıdu bergey mên¹⁶⁰
tm 'ydw pyrk'y m'n
 gönderip vereceğim.

F29) SI 2 Kr 17, II. 1-15

- 01** içtiki y(a)rl(ı)ğ arslan öge (ögege Kr IV 256 15-16)
 'yçtyky yrlq 'rsl'n 'wyk'
 İçindeki buyruk Arslan Öge'ye
- 02** bitigde ne üküş y(a)rl(ı)ğ
 pytykd' n' 'wykws yrlq
 Mektupta ne (diye) çok buyruk
- 03** içtinki y(a)rl(ı)ğ arslan öge bitigde
 'yçtynk'y yrlq 'rsl'n 'wyk' pytykd'
 İçindeki buyruk Arslan Öge('ye): Mektupta
- 04** y(a)rıkayı ıdalım siz y(è)me iki
 yrlyq' yw 'yd'lym syz ym' 'yky
 buyurup gönderelim. Siz de iki
- 05** ne üküş y(a)rl(ı)ğ y(a)rıkayı
 n' 'wykws yrlq yrlyq' yw
 ne (diye) çok buyruk buyurup
- 06** soktu tutğun-ıg oğlanıñız
 swqtw twtqwn yq 'wql'nynkyz
 Soğd esiri oğullarınız-
- 07** siz y(è)me iki soktu tut[ğ?]unıg oğlan
 syz ym' 'yky swqtw twtwnyq 'wql'n
 Siz de iki Soğd esiri oğulları-
- 08** tın ötünü ıdmış-siz kel(i)p
 tyn 'wytwnw ydmys syz k'lp
 dan rica edip göndermişsiniz. Gelip
- 09** ıñız ötünü ıdmış-siz kel(i)p köz-ünti
 ynkyz 'wytwnw ydmys syz kwyz wnty

¹⁶⁰ Hamilton, harf çevirisini M'N olarak verdiği sözcüğün çeviri yazısını *men* (kapalı e ile) şeklinde vermiştir (Hamilton, 1986, s. 160).

nız[dan] rica edip göndermişsiniz. Gelip göründü(ler).

- 10** köz-ünti bitig ötügünüz-teki
kwyz wnty pytyk 'wytwkwnkwz t'ky
 göründü(ler). Dilekçenizdeki
- 11** bitig ötügünüz-teki soğtu-lar
pytyk 'wtwkwnkwz t'ky swqtw l'r
 Dilekçenizdeki Soğdlar
- 12** soğtu-lar tilin-teki ğayu oğurluĝ
swqtw l'r tylyn t'ky q'yw 'wqwrlwq
 Soğdlar dilindeki hangi uygun
- 13** tilin-teki ğayu oğurluĝ sav
tylyn t'ky q'yw 'wqwrlwq s'v
 dilindeki hangi uygun kelam
- 14** sav söz erti erser barça uĝa
s'v swyz 'rty 'rs'r p'rç' 'wq'
 kelam söz var idiyse hepsini dinleyip
- 15** söz erti erser barça uka y(a)rılıĝ(a)d(ı)m(ı)z
swyz 'rty 'rs'r p'rç' 'wq' yrlyqdmz
 söz var idiyse hepsini dinleyip yerine getirdik.

F30) SI 2 Kr 17, II. 16-40

- 16** y(a)rılıĝ(a)d(ı)m(ı)z basmıl-ıĝ yultuz-ĝa
yrlyqdmz p'smyl yq ywltwz q'
 yerine getirdik. Basmıl(lar)ı, Yultuz'a
- 17** basmıl-ıĝ yultuz-ĝa ünér
p'smyl yq ywltwz q' 'wyn'r
 Basmıl(lar)ı, Yultuz'a çıkar
- 18** ünér tésér anı üz-e ol yol
'wyn'r tys'r ''ny 'wyz ' 'wl ywl
 çıkar de(r)se(ler) onun üzerine o yol-
- 19** tésér anı üz-e ol yol-lar-
tys'r ''ny 'wyz ' 'wl ywl l'r
 de(r)se(ler) onun üzerine o yolla-

- 20 lar-ıg tututruŋ tɛp y(a)rl(ı)g ıdu
l'r yq twtwttrwnk typ yrlq 'ydw
 ları tutturun deyip buyruk göndererek
- 21 ıg tututruŋ tɛp y(a)rl(ı)g ıdu
yq twtwttrwnk typ yrlq 'ydw
 rı tutturun deyip buyruk göndererek
- 22 y(a)rlık(a)d(ı)m(ı)z erti basmıl-tın küreg
yrlyqdmz 'rty p'smyl tyn kwyr'k
 emretmiştik. Basmıl(lar)dan kaçak
- 23 y(a)rlıkad(ı)m(ı)z erti basmıl-tın küreg
yrlyq'dmz 'rty p'smyl tyn kwyr'k
 emretmiştik. Basmıl(lar)dan kaçak
- 24 y(è)me kelti tègin apa ıt
ym' k'lty t'kyn 'p' 'yt
 da geldi. Tègin Apa It...
- 25 y(è)me kelti tègin apa ıt-k(ı)y-a
ym' k'lty t'kyn 'p' 'yt qy '
 da geldi. Tègin Apa Itkıya
- 26 k(ı)y-a olar til y(è)me alıp
qy ' 'wl'r tyl ym' ''lyp
 kıya. Onlar haber de alıp
- 27 olar til y(è)me alıp kelti
'wyl'r tyl ym' ''lyp k'lty
 Onlar haber de alıp geldi.
- 28 kelti basmıl-ıg ögüz böğüz
k'lty p'smyl yq 'wykwz pwykwz
 geldi. Basmıl(lar)ın ırmak kayna-
- 29 basmıl-ıg ögüz böğüz-tin
p'smyl yq 'wykwz pwykwz tyn
 Basmıl(lar)ın ırmak kaynağından
- 30 intin köçüp ıla kodi
yntyn kwyçwp 'yl' qwdy
 ğından göçüp İla (ırmağına) konu

- 31 köçüp ıla kodı bartı têsêr
kwyçwp 'yl' qwdy p'rtys 'r
 İla (ırmağına) kondu vardı de(r)se
- 32 bardı têsêr muntın taķı bir til
p'rdy tys 'r mwntyn t'qy pyr tyl
 vardı de(r)se bundan da bir haber
- 33 muntın taķı bir til yınak bulup
mw'ntyn t'qy pyr tyl yynk 'q pwlwp
 bundan da bir haber yanı bulup
- 34 yınak bulup basmıl-ıg berü
yynk 'q pwlwp p'smyl yq p'rw
 yanı bulup Basmıl(lar)ı beri
- 35 basmıl-lar berü yandı têp
p'smyl l'r p'rw y'ndy typ
 Basmıllar beri döndü (geri geldi) deyip
- 36 yandı têp eşidilser y(a)rl(ı)g ıdu
y'ndy typ 'sydyls 'r yrlq 'ydw
 döndü (geri geldi) deyip işitil(ir)se buyruk göndererek
- 37 eşidilser y(a)rl(ı)g ıdu y(a)rlıkağay-biz
'sydyls 'r yrlq 'ydw yrlyq 'q 'y pyz
 işitil(ir)se buyruk göndererek emredeceğiz.
- 38 y(a)rlıkağay-biz yol-uğ yana tututruğay
yrlyq 'q 'y pyz ywl wq y'n' twtwtwrq 'y
 emredeceğiz. Yolu yine tutturacak-
- 39 yana tuturğay-siz
y'n' twtwtwrq 'y syz
 yine tutturacaksınız.
- 40 siz yana bir til yınak eşidilginçe
syz y'n' pyr tyl yynk 'q 'sydylgynç'
 sınız. Yine bir haber yanı işitildiğince

F31) SI 2 Kr 17, II. 41-63

- 41 yana bir til yınak eşidilginçe
y'n' pyr tyl yynk 'q 'sydylgynç'

- Yine bir haber yanı işitildiğince
- 42 yol-ka kişi ne etmek erser
ywl q' kysy n' 'ydm'k 'rs'r
 yola kişi ne ... ise
- 43 yol-ka kişi ne etmek erser y(è)me
ywl q' kysy n' 'ydm'k 'rs'r ym'
 yola kişi ne ... ise de
- 44 y(è)me kedin öndün balık-lar(ı)ğ
ym' kydyn 'wynktwn p'lyq l'r q
 de batı doğu (sonra önce?) şehirleri
- 45 av-çı-y(ı)ğ tarığ-çı-y(ı)ğ anı-n kodunu
'v çy yq t'ryq çy yq ''ny n qwdwnw
 avcıyı, ekinciyi, onunla koyduğunu
- 46 av-çı-y(ı)ğ tar(ı)ğ-çı-y(ı)ğ anı-n
'v çy yq t'r q çy yq ''ny n
 avcıyı, ekinciyi, onunla
- 47 açını sakl(a)nu toğru kılın anın
''çynw s'qlnw twqrw qylynk ''nyn
 bakıp saklayıp doğru yapın. Onun için
- 48 kodunu açını sakl(a)nu toğru
qwdwnw ''çynw s'qlnw twqrw
 koyduğunu bakıp saklayıp doğru
- 49 y(a)rl(ı)ğ y(a)rılıkayu ıdtım(ı)z y(a)rılığım(ı)z beşinç
yrlq yrlyq 'yw 'ydtymz yrlyqymz pysynç
 buyruk vererek gönderdik. Buyruğumuz beşinci
- 50 kılın anın y(a)rl(ı)ğ y(a)rılıkayu ıdtım(ı)z
kylynk ''nyn yrlq yrlyq 'yw 'ydtymz
 yapın. Onun için buyruk vererek gönderdik.
- 51 ay y(i)g(i)rmike y(i)g(i)rmike
'y ykrmyk' ykrmyk'
 ay(ın) yirmisine yirmisine
- 52 y(a)rılığım(ı)z beşinç ay y(i)g(i)rmike
yrlyqymz pysynç ''y ykrmyk'

- Buyruğumuz beşinci ay(ın) yirmisine
- 53** èl ögesi bilge beg
 'yl 'wyk'sy pylk' p'k
 İl danışmanı Bige Beg,
- 54** bitigim(i)z arslan tağ
 pytykymz 'rsl'n t'q
 Mektubumuz Arslan Tag
- 55** èl ögesi bilge beg bitigimiz
 'yl 'wyk'sy pylk' p'k pytykymz
 İl danışmanı Bige Beg, mektubumuz
- 56** tutukğa biz-iñ sav inçe bilgil
 twtwqq' pyz ynk s'v 'ynç' pylkyl
 Tutuk'a: Bizim söz(ümüzü) böylece bil.
- 57** arslan tağ tutuk-ğa
 'rsl'n t'q twtwq q'
 Arslan Tag Tutuk'a:
- 58** sen y(è)me aquni balık arkasıntağı
 syn ym' ''qwny p'lyq 'rq'synt'qy
 Sen de ... şehri arkasındaki
- 59** biz-iñ sav inçe bilgil sen
 pyz ynk s'v 'ynç' pylkyl s'n
 Bizim söz(ümüzü) böylece bil. Sen
- 60** iş küç uğrıntağı bodun-ğa
 'ys kwyç 'wqrynt'qy pwdwn q'
 iş güç karşılığındaki halka
- 61** y(è)me aqunyi balık arkasıntağı
 ym' ''qwyny p'lyq 'rq'synt'qy
 de ... şehri arkasındaki
- 62** küç küçke kılur ermiş sen бүкүн
 kwyç kwyçk' qylwr 'rmys s'n pwykwn
 güçlülle yaptırıyormuşsun. Bugün
- 63** iş küç uğr(1)ntağı bodunka
 'ys kwyç 'wqrnt'qy pwdwnq'

iş güç karşılığındaki halka

F32) SI 2 Kr 17, II. 64-71

- 64** te-minçe bodun-ka küç tegürser
t' mynç' pwdwn q' kwyç t'kwrs'r
 hemen halka güç göster(ir)se(n)
- 65** küç küçke kıdur ermiş sen
kwyç kwyçk' qylwr 'rmys s'n
 güçlülle yaptırmıyormuşsun.
- 66** bértür(ü)p eninkün sıtur(u)p çağşabud
pyrtwrp 'nynkwynk sytwrp ç'qs'pwd
 verdirip ... bıraktırp emri
- 67** бүкүн+te-minçe bodunka
pwykwnt' mynç' pwdwnq'
 Bugün hemen halka
- 68** бүкүн бүкүnte minçe minük
pwykwn pwykwnt' mynç' mynwk
 bugün bugünde(n) bana göre ...
- 69** küç t(e)gürser bértür(ü)p ay+kök
kwyç tkwrs'r byrdwrp 'ykwyk
 güç göster(ir)se(n) verdirip ay gök
- 70** küç tegürser bérđi tey [t(è)s(e)r?]
kwyç t'kwrs'r pyrdy t'y
 güç göster(ir)se(n) verdi diye ...
- 71** ay ... **syp** balık-tın kıterip
'y ... syp p'lyq tyn kyd'ryp
 ay ... şehirden giderip...

F33) SI Kr IV 256

- 01** [o]l yol
l ywl
 [o] yol
- 02** y(a)rl(ı)ğ ıdu
yrlq ydw

- Buyruk göndererek
- 03** y(a)rılıkadım(ı)z erdi basmıl-tın küreg
yrlyq 'dymz 'rdy p 'smyl tyn kwyr 'k
 emretmiştik. Basmıl(lar)dan kaçak
- 04** y(è)me kelti
ym ' k 'lty
 da geldi...
- 05** ... tègin apa ıtk(ı)ya
... tykyn 'p' 'ytqy'
 ... Tègin Apa İtkıya.
- 06** olar til y(è)me al(ı)p kelti basmıl
'wl'r tyl ym' 'lp k 'lty p 'smyl
 Onlar haber de alıp geldi. Basmıl(lar)
- 07** ögüz böğüz-intin köçüp ıla
'wykwz pwykwz yntyn kwyçwp 'yl'
 ırmak kaynağından göçüp İla (ırmağına)
- 08** kodi bardı tèser muntın takı
qwdy p 'rdy tys 'r mwntyn t 'qy
 kondu, vardı de(r)se bundan da
- 09** bir til yınak bulup basmıl-ıg
pyr tyl yynk 'q pwlwp p 'smyl yq
 bir haber yanı bulup Basmıl(lar)ı
- 10** bërü yandı tèt eşidiliginçe
p 'rw y 'ndy typ 'sydylykynç'
 beri döndü (geri geldi) deyip işitildiğince
- 11** yol-ka
 ywl-q'
 yola
- 12** kişi ne etmek erser y(è)me
kysy n' 'ytm 'k 'rs 'r ym'
 kişi ne ... ise de
- 13** kintin öntün balık-larığ
kyntyn 'wynktwn p 'lyq l 'ryq

- batıdan doğudan şehirleri
- 14** tututurğay siz yana bir til
twtwtwrq 'y syz y'n' pyr tyl
 tutturacaksınız. Yine bir haber
- 15** içteki y(a)rl(1)ğ arslan öge
yçt'ky yrlq 'rsl'n 'wyk'
 içteki buyruk Arslan Öge'
- 16** ke bitigde ne üküş y(a)rl(1)ğ
k' pytykd' n' 'wykws yrlq
 ye, mektupta ne (diye) çok buyruk
- 17** y(a)rılıkayu ıdalım siz y(è)me
yrlyq 'yw 'yd'lym syz ym'
 vererek gönderelim. Siz de
- 18** iki soktu tutğun
'yky swqtw twtqwn
 iki Soğd esir...

F34) Ch/U 6245 verso

- 01** kılımdu aķam-ķa şulaydu aķam-ķa eķim-ke b(a)şl(a)p ev-ķeki-
qlymdw ''q'm q' swl'ydw ''q'm q' ''çym k' pslp 'v t'ky
 K(a)lımdu ağabeyime, Şulaydu ağabeyime, amcam(dan) başlayarak evdeki-
- 02** ler-ke m(e)n buy(a)n kılı (kolu ?) nişün kısıl-tın t(e)lim t(e)lim buy(a)n
l'r k' mn pwyn qwly nyswnk qysyl tyn tlym tlym pwyn
 lere: Ben, iyilik isteyerek Nişüng Kısıl'dan pek çok iyilik
- 03** ayıdıt(ı)m • yan-a sözüm m(a)ña üç y(a)ñıķa bir ulağ-nı y(a)r(a)şdurup
'yydtm • y'n' swyz wm mnk' 'wyç ynyq' pyr 'wl'q ny yrsdwrwp
 sordum. Ayrıca sözüm (var): Bana üç güne bir ulak uydurup
- 04** ıdıñlar osal bolmaşun osal bolsar mintin y(a)vız-lık (yarar-lık) körmenler
'ydyñkl'r 'ws'l pwlm'swn 'ws'l pwls'r myntyn yvyz lyq kwrm'nkl'r
 gönderiniz. İhmalkâr olmasın. İhmalkâr olursa benden kötülük (yarar)
 görmezsiniz.
- 05** yamu yañ bėrgüçi bañşı
y'mw y'nk pyrkwçy p'qsy

Yoga metodu verecek üstad...

06 yaŋ bərgüçi baĥşı-ka bit(i)dim
 y'nk pyrkwçy p'qsy q' pytydym
 metod(u) verecek üstada yazdım.

07 baĥşı-ka bit(i)dim
 p'qsy q' pytdym
 üstada yazdım.

08 (...) ay
 (...) 'y
 ay

09 ud yıl beşinç
 'wd yyl pysynç (ters yönden yazılmış)
 İnek yılı beşinci [ay]

10 ud yıl beşinç
 'wd yyl pysynç (ters yönden yazılmış)
 İnek yılı beşinci [ay]

F35) Ch/U 6854 verso

01 [t(e)]ŋrim sön tünerig tamudaķı
 [tn]krym swyn [twyn] 'ryk t['mw]d'qy
 [Ta]nrim! Eskiden karanlık cehennemdeki

02 [t(e)]rim sön tünerig
 [tnk]rym swyn [t]wyn 'ryk
 [Tan]rim! Zamanla karanlık

03 t(e)ŋrim s'ķy amraķ t(e)ŋri
 tnkrym s'qw 'mr'q̄ tnkry
 Tanrım (?) sevgili tanrı...

04 t(e)ŋri y(a)ruķ-ķ(i)y-a
 tnkry yrwq̄ q̄y '
 Tanrı ışıkcık

05 kür kül (köl?) bay kül kül t(e)ŋri
 kwyr kwyl p'y kwyl kwyl tnkry
 Kür Köl Bay Köl Köl tanrı

- 06 t(e)ṇri mngwmydrwsn
 tnkry mnqwmydrwsn
 Tanrı...
 07 ywk prwyr'tmnty frnxwnty
 ywk prwyr'tmnty prnqwnty
 ...

F36) Ch/U 6890 verso

- 01 t(e)ṇrim bo aya[]ğ üz-ütün tar(ı)km[ış]
 t[]rym pw 'y'[]q 'wyz wtnw t'rqm[]s
 Tanrım! Bu saygı ruhuyla ekilmiş(tir)
 (1 Zeile frei, um zu markieren, daß ein neuer Text(abschnitt) folgt.- Yeni bir metnin (bölüm) takip edildiğini işaretlemek için 1 satır boş.)
 02 takı yme t(e)ṇri bitigint[e ayu yar]l(ı)-kayur şapuhr
 t'qy ym' tnkry pytykynt[]l q'ywr s'pwqr
 ve de tanrı yazısında söyleyip buy]urur Şapuhr
 03 barḥan(a)k (?) ini-si bar erti : m[ihrşah at]l[ı]ğ meşun (mişon?) uluğ
 p'r q'nk 'yny sy p'r 'rty : m[]l[]q myswn 'wlwq
 Buddha'nın küçük erkek kardeşi vardı. M[ihrşah ad]lı (ve) Meşon büyük
 04 [uluşnun]g eligi [erti :] yme mani burḥanka
 []k 'ylyky []ym' m'ny pwrq'nq'
 [ulusunu]n hükümdarıydı ve Mani Buddha'ya
 05 [ğ]uçı erti : yme o[l]
 []wcy 'rty : ym' 'w[]
 ...acak idi ve o
 06 [bi]r yemişlik [ét]d[l]
 []r ymyslyk []d[]
 ...[bi]r meyvelik [yap]t[ı].
 (umfangreiche Lücke- geniş aralık)

F37) Ch/U 7426 verso¹⁶¹

- 01 toyın-ka mn samzun-tın uluğ türlüğ s(a)ṇram-tın şarır-lık

¹⁶¹ Ayrıca bkz. (RSCH, s. 59).

- {tw}* twyyn [*q*] *mn s'mzwn tyn 'wlwq twyrlwk snkr'm [tyn] s'ryr lyq*
 Rahibe, ben Şamzun'dan: Büyük türlü tapınaktan, azizden hatıra (kalan)
- 02** orun-tın üküş telim buyan ortuğ ayıdu ıdur(m)e)n
'wrwn [tyn] 'wykws t'lym pwy'n 'wrtwq 'yydw 'ydwrmn
 yerden pek çok sevap (dileği) gönderirim.
- 03** yana sözüm m(a)ña basir-a-bidar-a-ni
y'n' swyzwm {mn} mnk' p'syr 'pyd'r 'ny
 Yine sözüm (var): Vajravidāraṇa-
- 04** -niñ körki • yana buruñ buruñ vaçirapan-nıñ
nynk kwyrky • y'n' pwrwnk pwrwnk v'çyr p'n nynk
 nın figürü, yine Bhruṃ bhruṃ Vaçirapan(i)'nin
- 05** y(a)nı munuñ oğ körki • mar(i)çi-nıñ sosı • yana
yanky mwnwnk 'wq kwyrky • m'rçy nynk swsy • y'n'
 yeni, bunun mutlaka figürü, Efendi (Hz.)İsa'nın sözü?, yine
- 6a** yana çaṇ vaçir
y'n' ç 'nk v'çyr
 Yine Çang Vaçir...
- 06** altı tapığ tüdsi (tuidsi)-ler • neteg erser m(a)ña
''lty t'pyq twydsy l'r • n't'k 'rs'r mnk' {tyl}
 Altı ayin figürü nasıl ise bana
- 07** tilep ıdgıl „, saña m(a)ña buyan kergisiz mu buyan
tyl'p 'ydlyq „ s'nk' mnk' pwy'n k'rkysz mw pwy'n
 dilediğini gönder. Sana (ve) bana sevap gerekmez mi? Sevap
- 08** alğu üçün m(a)ña tilep ıdgıl osal bolmasun „
''lqw 'wyçwn mnk' tyl'p 'ydqwl 'ws'l pwlm'swn „
 almak için bana dileyip gönder. İhmalkâr olmasın.
- 09** yana sevinç kay-a mn samzun şarır-lık-tın üküş
y'n' s'vynç q'y 'mn s'mzwn s'ryr lyq tyn 'wykws
 Yine sevinçliyim. Şamzun azizin hatırasından pek
- 10** telim buyan ortuğ ayıdu ıdur-m(e)n sen m(a)ña munçuk
t'lym pwy'n 'wrtwq 'yydw 'ydwr mn s'n mnk' mwnçwq
 çok sevap (dileği) gönderirim. Sen bana boncuk
- 11** ıdmağ açtıñ ıdmatıñ ne üçün ıdmatıñ

'ydm'q' 'çtynk 'ydm'tynk n' 'wyçwn 'ydm'tynk
göndereceğini söyledin göndermedin. Neden göndermedin?

- 12 köñül mu yaqdı • yana söz-üm
kwnkwl mw y'qdy • y'n' swyz wm
Kalb(ini) mi yaktı (kırdı) yine sözüm?

F38) U 181 recto¹⁶²

- 01 ... elig ...
'lyk ...
... el (ya da elli)...
- 02 ölteçi yaz-ukluğ bolmağ(a)y ywtmz / 'wtmz
'wylt'çy y'z wqlwq bwlm'qy ywtmz
ölecek (kişi) günahlı olmayacak...
- 03 t(e)ñrim arkış bar'ır üç'ün bu bir esengü ötüg
..nkrym 'rqys p'r'yr 'wyç'wn pw pyr 's'nkwy 'wytwk
Efendim! Kervan varacağı için bu bir esenlik istek (/duası)
- 04 bitig idur biz .. ötügümüz savam(ı)z yoğunsiğ boltı
pytyk 'ydwr pyz .. 'wytwkwmmwz s'v'mz ywqwnsyq pwlty
mektubunu gönderiyoruz. Ricamız sözümüz küstah / saygısız oldu
- 05 erser .. t(e)ñrim kutı kentü yarlıkayı birzün t(e)ñrim
'rs'r .. tnkrym qwty k'ntw y'rlyq'yw pyrzwn tnkrym
ise Efendim(izin) huzuruna kendi buyuruversin Efendim!
- 06 ... ay (?) iki (?) y(è)g(i)rmi-ke
... 'y'yky ykrmy k'
... ayın on ikisinde...

F39) U 181 verso¹⁶³

Yazmanın kataloglanma bilgisiyle birlikte metnin harf çevirisi, çeviri yazısı ve Türkiye Türkçesine aktarması için ayrıca bkz. (Yıldırım, 2017, s. 262-263).

- 01 t(e)ñri
..... tñrI
..... tanrı

¹⁶² Ayrıca bkz. (WLK, s. 471).

¹⁶³ Ayrıca bkz. (WLK, s. 471).

- 02 ...]p[...]nmış
...]p[...]*NmIsI*
...
- 03 m : s(a)bı/ç(?) : y(a)rılığı : b(a)r : (e)rdi
m : SBI/ç : YRLIGI : BR : rdI
sözü... buyruğu var idi.
- 04 bol(a)yın : t(e)ğrim : küsi : küç-
BWLYIN : tğrIm : kŴsI : kŴç
olayım. Tanrım, güç kuvvet
- 05 i : uluğ : kut : bërzün : tü-
I : WLWG : KWT : bIrzŴn : tŴ
yüce saadet (şans/talih) versin. Ge-
- 06 [-n]le : künt(ü)z : yoris(a)r : t
...]*lA : kŴntz : YWRISR : T*
ce gündüz yürüse...
- 07 ...]ins(e)r : sI/ç(?)s(a)r : t
...]*Insr : sI/ç(?)SR : t*
...

F40) U 3890 Seite 1¹⁶⁴

- 01 ...n t(e)ğrim kutıña
...*n tnkrym qwtynk'*
... Efendim(in) huzuruna...
- 02 [boş] hoş k(a)v'asuna sugvar ötügüm *teginür* ////
[*boş*] *qwş qv''swn' swkv'r 'wytwkwm t'kynwr* ////
Sugvar (Hristiyan keşiş) Koş Kav'asuna('yım), ricamı bildiriyorum...
- 03 meniñ bir uluğ şünkim avya iki y(è)g(i)rmi san tavar **tört**
m'nynk pyr 'wlwq swnkym ''vy' 'yky ykrmy s'n t'v'r t[wrt]
Benim bir büyük ... on iki parça kumaşım, dört
- 04 ayak iki anapor bir qolvatun şiktan bir küp bor bu **munça**
'y'q 'yky ''n'pwr pyr qwlv'twn sykt'n kwp pwr pw [mwnç']
kadehim, iki örtüm, bir çift maşa, emanet bir küp şarap. Bu kadar

¹⁶⁴Bkz. (RSCH, s. 60-61; COUL, s. 24-25).

- 05** tavar küçin alı tegintim erti ol uğurka tigin t(e)ñrim **ķutıña**
t'v'r kw'çyn 'ly t'kynty[m 'r]ty 'wl 'wqwrq' tykyn tnkrym q[wtynk]
 malı zorlukla elde etmiştim. O zamanda Prens Efendimin huzuruna
- 06** ötünü tegintim erti bu munça tavar il yuñlakı bolzun tip ötünü
'wytnw t'kyntym '[rt]y pw mwnç' [t']v'r 'yl ywnkl'qy pwlzwn typ 'wytnw
 ricamı sunmuştum. “Bu kadar mal devlet kullanımı olsun.” deyip ricamı
- 07** tegintim erti amtı bu munça tavarığ alsar almasar tigin t(e)ñrim **ķutı**
t'kyntym 'rty 'mtı pw mwnç' t'v'ryq 'ls'r 'lm's'r tykyn tnkrym qwty
 sunmuştum. Şimdi bu kadar malın alınıp alınmadığını Yüce Prens Efendim
- 08** bili y(a)rılıkar erki yine bir ötügüm yègedmiş bilge t(e)ñri ilig
pyly yrlyq'r 'rky yyn' pyr 'wy[t]wkwm yyk'tmys pylk' tnkry 'ylyk
 bilmeyi isteyecek değil mi? Bir başka dileğim: Yigedmiş Bilge İlig
- 09** ... tarıglağ-nıñ yir suv []
*... [t'ry]ql'q nynk yyr [s]wv []
 ... ekili alanın toprağı...*
- 10** ... barça boşuyu Y[]
*... p'rç' pwswyw y[]
 ... hepsini serbest bırakarak...*
- 11** ... ötünü teginür ertim T.[] 'W[...
*... ['wyt]wnw t'kynwr 'rtym t.[] 'w[...
 ... ricada bulunuyordum...*
- 12** ... tapınur erti 'YK...[] YNK
*... t'pynwr 'rty 'yk...[] ynk
 ... tapınıyordu (hizmet ediyordu)...*
- 13** ... sağdıç bit...[] Y bir
*... s'qtyç pyt...[] y pyr
 ... sağdıç (dost) bit...*
- 14** ... tigin t(e)ñrim **ķutı** [] .miş
*... [ty]kyn tnkrym qw[ty] [] .mys
 ... Prens Efendim huzuru[na]...*
- 15** ... tegingey ertim **men(?)** episkopa birle
*... t'kynt' y 'rtym [m']n(?) 'p[y]sqwp' pyrl'
 ... ulaşacağım. Episkopa (Başrahip) ile*

- 16 ...]da *kin* []WK turu tegingey
 ...]d' *k[y]n* []wk twrw t'kynk'y
 ... sonra... duruvereceğim.
- 17 ...] ... [...]. keli teginür tun *kör*
 ...] ... [...]. *k'ly t'kynwr twn kwyr*
 ...] ... [...]. geliverir: "Huzur gör..."

F41) U 5281

- 01 t(e)ñri koştar · kutıña
tnkry qwst'r · qwtynk'
 Tanrı Koştar huzuruna,
- 02 tömeninç kiçig yavız
twm'nynç kyçyk y'vyz
 Tömeninç Kiçig, Yavız
- 03 kılutı kılutıg bars inçe
qwlwty qwtlwq p'rs 'ynçk'
 Kulutı (kulları ?) (ve) Kutlug Bars, böyle
- 04 ötügümüz · ıraktan yinçürü
'wytwkwmmwz · 'yrqt'n yynçwrw
 ricamız: Uzaktan saygıyla
- 05 yükünü · suy yaz-uk kılmışığı suy-da yaz-ukda boşunu
ywkwnw · swy y'z wq qylmysyq swy d' y'z wqd' pwswnw
 eğilerek günah₂ işlediği (ve) günah(ın)dan kurtulmayı
- 06 ötünü teginür+biz · mn(a)star hırza t(e)ñri koştar · t(e)ñridem
'wytwnw t'kynwrpyz · mnst'r qyrz' tnkry qwst'r · tnkryd'm
 saygıyla rica ederiz, benim günahımı bağışla! Tanrı Koştar('ın) kutsal (ve)
- 07 tözün etöz-i köñli edgü+mü yini yinik+mü · neteg
twyzwn 't'wyz y kwynkly 'dkwmw yyny yynykmw · n't'k
 asil vücudu (ve) gönlü hoş mu? Vücudu hafif mi? Nasıl (ne)
- 08 y(a)rılıkar · erki esenin edgün y(a)rl(ı)ğ y(a)rılık(a)m(ı)şığ · kılut eşidü
yrlyq'r · 'rky 's'nyn 'dkwn yrlyq yrlyqmsyq · qwlwt 'ysydw
 buyurur? Şüphesiz sağlığını, iyiliğini (ve) verdiği buyruk(lar)ı Kulut (kullar ?)
 işiterek

- 09** *teginür+biz ... k̄lut y(è)me*
t'kynwrpyz ... q̄wlwt ym'
 (saygıyla) eğiliriz... Kulut (kullar ?) da...

F42) U 5290¹⁶⁵

- 01** lal(a)n tēgin söz-üm ça[ŋ]ıkan-ka m(e)n saña söz
l'ln tykyn swyz wm ç '[nk]yq 'n q' mn s 'nk' swyz
 Lalan Tēgin, sözüm Çangıkan'a: Ben senle söz-
- 02** -leşg(e)li um(a)dım başta il t(e)mür-ni saña tapşurup
l'skly 'wmdym p 'sd' 'yl tmwr ny s 'nk' t'pswrwp
 leşemedim. Başta İl Temür'ü sana buldurup
- 03** ök iş kıldım erti meniñ oğul-um ers[er]
'wyk 'ys qyldym 'rty mñynk 'wq̄wl-wm 'rs['r]
 bizzat iş(i) yapmışım. Benim oğlum is[e]
- 04** sēniñ iniñ turur neṭeg m-e asırağ-u-nı sēn
synynk 'ynynk twrwr n'd'k m ' 'syr'qw ny s[y]n
 senin küçük kardeşindir. Nasıl bir (şekilde) yetiştireceğini sen
- 05** bilgil kim-ke me bilig-lig üzik-lig birimim
pylkyl kym k' m' pylyk lyk 'wysyk lyk pyrymym
 bil. Kimseye bir bilinen kesintili borcum
- 06** yok kim kim+me bolup alım birim kalan t̄il[edeçi]
ywq kym kymm' pwlwp 'lym pyrym q'l'n tyl['d'çy]
 yok. Kimse kimsede olan alacak-verecek vergisini ist[eyecek]
- 07** bolsar at(a)sı-nıñ q̄odmış bitigin tuṭu[p]
pwls'r 'dsy nynk qwdmys pytykyn twdw[p]
 ol(ur)sa atasının koymuş (olduğu) anlaşılmayı koruyup
- 08** söz-l(e)şgü-ni s(è)n bilgil
swyz lsqw ny sn pylkyl
 sözleştiğini sen bil.

F43) U5293¹⁶⁶

- 01** biz beg buḡ-a yürüñ kıpç[a]k

¹⁶⁵ Bkz. (RSCH, s. 174-175).

¹⁶⁶ Bkz. (RSCH, s. 61-62).

pyz p'k pwq 'ywrw[n]k qypç[']q

Biz, Bey Buka (ve) Yürüng Kıpçak'ız.

- 02** bay buq-a başl(a)p el bodun söz-

p'y pwq 'p'slp 'yl pwdwn swyz

Bay Buka('nın) başta olduğu il halkı(ndan); sözü-

- 03** ümüz erkent yamkun yosumud

wmwz 'rk'nt y'mqwn ywswmwd

müz Erkent Yamkun, Yosumud

- 04** yavisip başl(a)p su[va]r begi-l(e)r-

y'yysyp p'slp sw[v']r p'ky-lr

Yavisip başta olmak üzere Su[va]r beyleri-

- 05** ke siz-l(e)r-te toyın kuli açarı-

k'syz lr t' twyyn qwly 'ç'ry

ne: Sizlerde Toyın Kuli Açarı'

- 06** nıñ üzük-lüg turı-nıñ

nynk 'wyswk lwk twry ny[n]k

nın, Üzüklüg Turı'nın

- 07** ok yér-niñ baş bitig

'wq yyr ny[n]k p's pytyk

bizzat yerinin baş mektubu

- 08** bar ermiş ol bitig koço

p'r 'rmys 'wl pytyk qwçw

var imiş. O mektup Koço (veya)

- 09** kızıl-ta kayu-ta bols(a)r til(e)p

qysyl t' q'yw t' pwlsr tylp

Kızıl'da nerede olsa isteyip

- 10** yı[ğ]mış-ka bėrip yı[ğ]mış-tın

yy[q]mys q' pyryp yy[q]mys tyn

Yıgmış'a verip Yıgmış'tan

- 11** ok t(i)l(e)p alınl(a)r turı-ka

'wq tlp 'lynklr twry q'

bizzat isteyip alınız. Turı'ya

- 12** uluğ k(a)rğ(a)ş-a bolup turur os(a)l

- wlwq qrq̄s ' pwlwp twrwr wsl*
büyük kargaşa olup duruyor. İhmalkâr
- 13** *ķılm(a)ŋ-l(a)r .:• yī[ġ]mīş-ķa söz*
qylm[n]k lr .:• yy[q]ms q' swyz
davranmayınız. Yıgılmış'a söz:
- 14** *s(e)n suvar-l(a)r-tın turı-nıŋ*
sn swv'r lr tyn twry ny[n]k
Sen Suvarlardan Turı'nın
- 15** *bitigin alıp bērgil s(ē)n ök*
pytykyn 'lyp pyrkył sn 'wyk
mektubunu alıp ver. Sen bizzat
- 16** *t(a)pşurup bēgey s(e)n*
tpswrwp pyrkył sn
buldurup vereceksin.

F44) U5295 Seite 1¹⁶⁷

- 01** *er-e¹⁶⁸ t(e)mür söz-üm turı baĥşı-ķa*
'r ' tmwr swyz wm twry p'q̄sy q'
Ere Temür, sözüm Turı Baĥşı'ya:
- 02** *s(ē)niŋ borluķuŋ-nı ēl kü[n?] küçenip*
sñyñk pwrlwq̄wñk ny 'yl kw kwyç 'ñyp
Senin üzüm baĥını halk zorlanıp
- 03** *küçenip m(a)l ķoç-ķa sat'dı*
kwyç 'ñyp 'yñl qwç q' s'd'dy
zorlanıp Inal Koç'a sattı.
- 04** *m(ē)n bodun birle tapışıp sēniŋ*
mn pwdwn pyrl' t'pysyp s'ñyk
Ben halk ile buluşup senin
- 05** *satmışıŋ [yēr] bulu'p m(a)ŋa*
s'dmısyñk ... pwlw'p mnk'
sattığın [yeri] bulup bana
- 06** *ornın-ta borluķ bērm(e)ķçi boltı*

¹⁶⁷ Bkz. (RSCH, s. 176).

¹⁶⁸ Raschmann bu ifadeyi “ar-a” şeklinde vermiştir (Raschmann, 2007, s. 176).

- 'wrñyñ t' pwrlwq̃ p'rmkçy pwldy*
 yerinde (karşılığında) üzüm bağı verecek oldu(lar).
- 07** amtı s(a)ña söz-üm borluğun
'mty snk' swyz wm pwrlwq̃wnk
 Şimdi sana sözüm (şudur): Üzüm bağı-
- 08** nıñ ornın-ta borluk til(e)ş-e m(è)n
nyk 'wrñyñ t' pwrlwq̃ tylz 'mn
 nın yerinde (karşılığında) üzüm bağı istersem
- 09** borluk bèreyin (tu?) tēp turur
pwrlwq̃ p'r'yñ tw typ twrwr
 üzüm bağı vereyim (mi) deyip durur(lar),
- 10** til(e)meş-e m(è)n biğig kılıp turur
tylm 'z 'mn pydyk qylyp twrwr
 istemezsem senet yapıp durur(lar).
- 11** töl(e)ç kuruğ k(a)lm(a)yın tis(e)r s(è)n
twylç qwrwq̃ qlmyñ tys'r sn
 Ödeme (olsun) (ve) (eli) boş kalmayayım dersin
- 12** s(è)ndeki ediş biğig-ni bèrip
sn'd'ky ''dys pydyk ny p'ryp
 sendeki varlık senedini verip
- 13** m(a)ña çın baş biğig kılıp
mñk' çyn p's pydyk qylyp
 bana gerçek baş senet yapıp

F45) U5295 Seite 2¹⁶⁹

- 14** ıdğıl biğig kelmiş-te ornın-
'ydqyl pydyk k'lmys t' 'wrñyñ
 gönder. Senet geldiğinde yerin-
- 15** ta borluk til(e)p alayın s(a)ña
t' pwrlwq̃ tylp 'l'yñ snk'
 de (karşılığında) üzüm bağı isteyip alayım. Sana
- 16** borluğun-nıñ satığın küz-ke+t(e)gi

¹⁶⁹ Bkz. (RSCH, s. 176).

pwrlwqwnk nyk s'dyqyn kwyz k'dky
üzüm bağının satış (bedelini) güze kadar

- 17** kılıp kodayın bolmaş-a s(è)n kuruğ
qylp qwd'yyñ pwlm 'z 'sñ qwrwq
yapıp bırakayım. Olmazsa sen (eli) boş
- 18** kaldaç(ı)η
q'ld'çyk
kalacaksın.

F46) U 5318¹⁷⁰

- 01** tölek sözüm baybuka-ka
tw'l'k swyswm p'ypwq' q'
(Ben) Tölek, sözüm Baybuka'ya:
- 02** biziñ bir qonur ud bir boz-nı
pysynk pyr qwnwr 'wd pyr pws ny
Bizim bir kahverengi inek, bir boz (inek)
- 03** yirün (= yürün) qy-a qaşğ-a ud-nı
yyrwnk qy a qasq'a 'wd ny
(ve) beyaz iz kaş(ın)da (olan) ineği
- 04** tutma-ta tutup alıp
twdm' t' twdwp ''lyp
Tutma'dan tutup alıp
- 05** tartğay s(e)n toköz-ka sözleşip
[t']rdq'y sn twqwz q' swysl'syp
(onları) süreceksin. (Aydın) dokuzuna sözleştik
- 06** asırap alıp kelgü-ni s(e)n
''syr'p ''lyp k'lkw ny sn
(onları) besleyip, alıp geleceğin için sen(in)
- 07** bilgin bu ud-l(a)r-ka ulağ-
pylkyn pw 'wd lr q' 'wl'q
bilginle. Bu inekler için nakledi-
- 08** çı kuduğ buğ-a bardı

¹⁷⁰ Bkz. (COUL, s. 97).

çy qwdwq̃ pwq 'p 'rdy

ci (posta görevlisi) Kudug Buka gitti.

09 aña iş(e)nm(e)yin s(e)n asır(a)p

'nk' 'ysnmyyn sn 'syrp

Ona güvenmem. Sen(in) (onları) besleyip

10 alıp kelgin seniñ emgekiñ

'lyp k'lkyn s'nynk 'mk'kyn

alıp gelmenle, senin emeğin(i)

11 tuța bergey biz os(a)l

twd' pyrk'y pyz 'wsl

hemen vereceğiz. İhmalkâr

12 bolm(a)zun

pwlmswn

olmasın.

F47) U 5320 Recto¹⁷¹

01 kutluğ tapmış kadir çigşi esengümüz •

qwtlwq t'pmys q'dyr çyksy 's'nkwmwz •

Kutlug Tapmış (ve) Kadir Çigşi('den), esenlik

02 kumar aslan [k]u[tıŋa]

qwm'r 'sl'n .w.....

[mektubumuz] Kumar Aslan huzuruna:

03 bitigde ne üküş s[av ıd]alım • [terken künçuy]

pytykd' n' 'wykws s.. ...'lym •

Mektupta ne (diye) çok s[öz gönder]elim. [Terken Prenses]

04 t(e)ñrim kutı y(a)rl(i)kağı • sèniñ biti[giñ a]lı[p]

tnkrym qwty yrlyq'dy • s'nynk pyty.... .ly.

Tengrim Kutı buyurdu. Senin mektu[bunu a]lı[p]

05 kumar aslan-ka ıdğıl • biz-iñ v(i)rħar

qwm'r 'sl'n q' 'ydqyl • pyz ynk vrq'r

Kumar Aslan'a gönder. Bizim manastır-

06 ka soyağı yèti kañlı samandeki

¹⁷¹ Bkz. (RSCH, s. 62-63).

q' swy'qw yyty q' nkly s'm'nd'ky

1 sıvamak için yedi araba dolusu saman [aldık]deki

07 kşı açarı-ka bërz-ün tēp te[rken] künçuy

ksy ''ç'ry q' pyrz wn typ t' qwnçwy

Kşı Açarı'ya versin deyip Te[rken] Prenses

08 t(e)ñrim kütü mun(ı)layu y(a)rılıkadı + [bitig ı]dtımız [+]

tnkrym qwty mwnl' yw yrlyq 'dy +dtymyz .

Tengrim Kutı böylece buyurdu. [Mektup gön]derdiğimiz

F48) U 5320 Verso¹⁷²

01 uğçı ulağinta uğ alğu b[itig] +

'wtçy 'wl'qynt' 'wt ''lqw p.....

Sığır sahibi(nin) habercisinden sığır almak için m[ektup].

F49) U5327

01 siz-ler munça(/murun ?) kōp+çur-nı

syz l'r mwnç' (/mwrwn ?) q̄wpçwr ñy

Sizler böyle tüm ince tozu

02 sersün tēp tüşümen

s'rswn typ twyswm 'n

sersin deyip düşman-

03 ler-ke biñi[g] ıdmış siz

l'r k' pydy[k] 'ydmys syz

lara mektu[p] göndermişsiniz.

04 çuğnı ülep yiñürmiş

çwqñy 'wyl'p yydwrmys

Bağı taksim edip kaybetmiş

05 unamayın turur kōço-ta

'wn'm'yyn twrwr qwçw t'

razı olmadan durur. Koço'da

06 ilçi-ke yiñmemiş andın

'ylçy k' yydm'mys ''ndyn

¹⁷² Bkz. (RSCH, s. 63).

- elçiye ulaşmamış, ondan
- 07** çuğk-a salturup ıdğıl
 çwq̄q̄ 's'ltwrwp 'ydq̄yl
 bağa saldırıp gönder.
- 08** ulağ-nıñ
 'wl'q ñynk
 Ulağın...
- 09** çirkin toğ(a)demür
 çyrkyn twqd'mwr
 ... Çirkin Togademür'
- 10** ke birgü ərmiş yavız ayığ
 k'pyrkw 'rmys y'vyz 'yyq
 e vergi imiş. Kötü hayırsız
- 11** ilçi-tur biz-ni insirem[e]
 'ylçy twr pyz ny 'ynsyr'm[' ?]
 elçidir. Bizi ...
- 12** gey sən bilgil tañda
 k'y s'n pylkyl t'nkdl'
 cek, sen (böyle) bil. Sabah
- 13** s(è)n-teki m(è)n bitig
 sn t'ky mn pydyk
 sendeki ben(im) mektub(umu)
- 14** örtkep ıdş-a
 'wyrdk'p 'ydz '
 yakıp yok etse(n)
- 15** bolur
 pwlwr
 olur.

F50) U 5331 Seite 1

- 01** t(a)cudin söz-üm + toynçoğ-ka + sèniñ köp+çır tarığ-ıñ
 tcwdyn swyz wm + twyyñçwq q' + s'nyñk kwpçyr t'ryq ynk
 (Ben) Tacudin, sözüm Toynçoğ'a: Senin çok ince toz ekinin- (darın-)

- 02** ta bu şemiz tavısmā-ka üç küri tarıǵ birgil • san-ınta
t'pw ş'myz t'vysm' q' 'wyç kwyry t'ryq pyrkyl • s'n ynt'
 den bu Şemiz Tavısmā'ya üç ölçek (litre) ekin (darı) ver. Hesabını
- 03** tutar m(è)n •
tw't'r mn •
 tutarım.
- 04** toynçoǵ tarķan söz-üm • toynçoǵ kişi-siņe • saņa yarlıǵ bolǵu
twyynçwq t'rq'n swyz wm • twyynçwq kysy synk' • s'nk' y'rlyq pwlqw
 (Ben) Toynçoǵ Tarkan, sözüm Toynçoǵ kişisine: Sana, emrolunduǵu
- 05** üçün • üç küri tarıǵ-ka çuv birti • birgil • *nišan*
'wyçwn • 'wyç kwyry t'ryq q' çwv pyrdy • pyrkyl • nišan
 için üç ölçek (litre) ekmek için çuv verdi, (onu) ver!

F51) U 5503 Recto¹⁷³

- 01** ... oǵlumuz y(è)gen arslan
... 'wqlwmwz yk'n 'rsl'n
 Oǵlumuz Yègen Arslan
- 02** ...]N-ka esengüleyü
...]n q' 's'nkwl'yw
 ...n'a esenlik dileyerek
- 03** ...].m ... köñül ay(1)tu ıdur
...].m ... kwnkwl 'ytw 'ydwr
 ...m ...gönül (hatır) sorar (selam) gönderir
- 04** ...] ıraķtan üküş
...] 'yr'qt'n 'wykws
 ... uzaktan çok...
- 05** ...] y(è)me munta inç esen
...] ym' mwnt' ynç 's'n
 ... ve burada iyi (ve) saǵlıklı...
- 06** ...] ne üküş köñül sav
...] n' 'wykws kwnkwl s'v
 ... ne çok gönül (hatır) söz...

¹⁷³ Bkz. (WLK, s. 389).

07 ...] ҡulutı üküş
 ...] *qwlwty 'wykws*
 ... (onun) kulu (ben) çok...

08 ...] T...[]..mz
 ...] *t...[]..mz*
 ...

F52) U 5503 Verso¹⁷⁴

01 kek sèni inal ҡutı[ға ...
k'k syny yn 'l qwty[nk' ...
 Kek Sini Inal huzuru[na...

02 ҡoştır üküş il bars
qwstyr 'wykws 'yl p'rs
 Başrahip çok, İl Bars

03 söz çin (?) bitigim
swz çyn pytykym
 ...söz gerçek (?) mektubum

04 ıraktan üküş köñül
'yr'qt'n 'wykws kwnkwl
 uzaktan çok gönül (hatır)

05 ҡut(ı)ға ҡulutı t(e)ңriken
qwtmk' qwlwty tnkryk'n
 huzuruna kulu, (ben), Tengriken (kutsal ruh)

06 mnastar ħirz-a TW [...
mn'st'r qyrz 'tw [...
 Günahlarımı bağışla!..

07 n(i)ğoşak-tın açtuk-қа ҡutı-ға
nqws'q tyn ''çtwq q' qwty nk'
 dinleyiciden (inanandan) Açtuk'a, (onun) huzuruna

08 y(è)me t(e)ңridem töz-ün
ym' tnkryd'm twyz w[n]
 ve kutsal (ve) asil

¹⁷⁴ Bkz. (WLK, s. 390; COUL, s. 48-49).

09 t(e)ḡri kaḡım(ı)z t(e)ḡri mojak

tnkry q 'nkymz tnkry mwz['q]

Tanrı Babamız, Kutsal Üstat (mojak)'(ın)

10 t(e)ḡridem tözün et'özi köḡli edgü+mü

tnkryd'm twyzwn 't'wyzy [kwnkly 'dkwmw]

kutsal (ve) asil vücudu, gönlü iyi mi?

11 ıraḡtan [] kwngl [...

yr'qt'n [] kwngl [...

uzaktan [] gönül [...

F53) U 5531 + U 6066¹⁷⁵

01 t(e)ḡri ram ra'şit ta'şin · zada koştr-lar ḡutlarıḡa¹⁷⁶

tnkry r'm r'syt t'syn · z'[/]tr-l'r ḡwtl'ryn'

Kutsal Ram Raşit (ve) Taşın Zada başrahipler(in) huzurlarına

02 y(a)zdan puḡr esengümüz bitigde ne üküş sav ıdalım

yzt'n pwqr 's'nkwmwz pytykd' n['] 'wykws s'v 'yd'lym

Yazdan Puhr, esenlik mektubumuzda ne (diye) çok söz gönderelim.

03 edgü sıḡkur bardı aş(a)ḡu üzüüm murut kölük ne

'dkw synḡqr p'rdy 'sqw 'wy[zw]m mwrwt kwylwk n'

Edgü Singkur gitti. Yemek için üzüm (ve) armut yük hayvanına ne (alırsa)

04 birip ıdıḡlar · y(a)zdan puḡr koştr esengümüz iş

pyryp 'ydyntl'r · yzt'n pwq[r] ḡwstr 's'nkwmwz 'ys

verip gönderiniz. Yazdan Puhr Başrahip, mektubumuz iş

05 ayḡuḡı-ḡa biziḡ sav inḡe bil bu bitig saḡa

['yḡwḡy]-ḡ' pyzynk s'v 'ynḡ' pyl pw pytyk s'nk'

idarecisine, bizim sözümüzü böyle bil: Bu mektup sana.

06 ...] biziḡ edgü sıḡkur-ḡa bir iki kölük

...] pyzynk 'dkw synḡqr ḡ' pyr 'yky kwylwk

... bizim Edgü Singkur'a bir iki yük hayvanı

07 ...] ıdıḡ taḡı ne türlüḡ sav erser edgü sıḡkur

...] 'ydynt t'qy n' twyrlwk s'v 'rs'r 'dkw synḡqr

¹⁷⁵ Bkz. (WLK, s. 390): 12 satır denmiştir. Ayrıca bkz. (RSCH, s. 63-64; COUL, s. 57, 282): 11 satır denmiş ve U 6066 numaralı fragmanla birleştirilmiştir.

¹⁷⁶ Özel adın eksik yerlerinin tahmininde, Moriyasu'nun okuyuşu alınmıştır (COUL, s. 57).

... gönderin ve ne çeşit haber ulaşsa Edgü Sıngkur

08 sözün sözleşü teggey anın bitig ıdtımız

[swyz]yn swyzl'sw t'kk'y 'nyn pytyk 'ydtymyz

sözünü edip ulaşacak. Onun için mektup gönderdik.

01 t(e)ñri ay birmiş koştr kün tirek koştr kutıña

tnkry 'y pyrmys qwstr kwyn tyr'k qwstr qwtynk'

Kutsal Ay Birmiş Başrahip (ve) Kün Tirek Başrahip huzuruna,

02 kuluṭı kuluṭı []· ötügümüz bitigde ne üküş ötüg

qwlwty qwlwq []· 'wytwkwmwz pytykd' n' 'wykws 'wytwk

(onun) kulu Kutlug... rica mektubumuzda ne (diye) çok ricada

03 tegin(e)l(i)m maña []ğbiç-ta murut ıd(t)urzun-lar ·

t'kynlm m'nk' []qpyç t' mwrwt 'yd[t]wrzwn l'r ·

bulunalım. Bana ////ğbiç'tan armut göndertsinler.

F54) U 5531 Verso¹⁷⁷

01

.....

.....

02 ...]lyp ekinti

...]lyp 'ykynty

... ikinci (olarak)

03 ...]nynk bir

...]nynk pyr

...]nın bir

04

.....

.....

05

.....

.....

06

.....

¹⁷⁷ Bkz. (WLK, s. 390). Moriyasu, fragmanın verso sayfasının boş ("blank"), yani bir nevi anlamsız olduğunu belirtmiştir (COUL, s. 56).

.....

F55) U 5542 Seite 1¹⁷⁸

- 01** ...] **ķutıŋa** küsen ķatun
 ...] [*qwtynk*] ' kwys 'n q̃'twn
 ... huzuruna, Küsen Hatun
- 02** ...] **ıraq yirdin** yağuk
 ...] [*'yr'q yyr*] dyn y'qwq
 ... uzak yerden yakın
- 03** **köŋülin** [] **ötünü** teginür biz ·
 [*kwynkwlyn*] [] [*'wytwn*]**w t'kynwr pyz** ·
 gönül (hatır)... ricada bulunuyoruz.
- 04** ...] ·ğmıŋın işidip
 ...] ·*qmısyn* 'ysydyp
 ...gmış olduğunu işitip
- 01** ...] T·[
 ...] t·[

- 01** ...] *tağay* (?) YS'M P[
 ...] **t'q'y** (?) ys'm p[
 ... dayı...
- 02** ...] ınal-ķa {YS'M} 'Y·[
 ...] 'yn'l q' {ys'm} 'y·[
 ... Inal'a...
- 03** ...] neteg ķa birip [
 ...] *n't'k q' pyryp* [
 ... ne tür ev verip...
- 04** ...] · t(e)mür-te m(e)n S·[
 ...] · *tmwr t' mn s*·[
 ... Temür'den ben...
- 05** ...] yiti ///sar kı·[
 ...] *yyty ///s'r qy*·[

¹⁷⁸ Bkz. (COUL, s. 156).

... yedi ///sa...

F56) U 5545 Seite 1 (Recto) ¹⁷⁹

- 01** ...]·[]' iki tonluk
 ...]·[]' 'yky twnlwq
 ... iki elbiselik
- 02** ...]·-ka bir tonluk WD'RY y(e)ngeç
 ...]· **q** 'pyr twnlwq wd'ry ynk'ç
 ...'e bir elbiselik WD'RY yengecik
- 03** ...]·ZWN-ka bir tonluk inçe
 ...]·zwn q 'pyr twnlwq 'ynçk'
 ... ZWN'a bir elbiselik ince
- 04** ...]min kırkız-dın körü alı(n)glar
 ...]myn qyrqyz dyn kwyrw ''lykl'r
 ...min Kırkız'dan bakıp alınız.
- 05** ...] kelme(n)g-ler anın 'esengü bitig
 ...] **k**'lm'k l'r ''nyn ''s'nkwy pytyk
 ... gelmeyiniz. Onun için esenlik mektubu
- 06** ...] bilikig [bir tamga/mühür] bu t(a)mğa üze körü
 [... p]ylykyk [bir tamga/mühür] pw tmq' 'wyz['] kwyrw
 ... bilgiyi [bir tamga/mühür] bu mührü üzerinde görünce
- 07** alırlar [...]D·[...
 [''lynkl'r] [...]d·[...
 alınız...

F57) U 5720 Seite 1 ¹⁸⁰

- 01** şilay çanglau-ka m(a)nsu-ka lalan tigin söz-üm
 syl'y ç'nl'w q' mñsw q' l'l'n tykyn swyz-wm
 Şilay Çanglau (ve) Mansu'ya, (ben) Lalan Tigin, (bu) mektubum:
- 02** m(e)n-te toğmış il+d(e)mür atlıg oğul-nı atası-nıñ
 mn t' twqmys 'yldmwr ''tlyq 'wqwl ny ''d'sy n[ynk]
 Benden doğmuş İl Demür adlı oğlanı babasının

¹⁷⁹ Bkz. (COUL, s. 150-151).

¹⁸⁰ Bkz. (COUL, s. 112-113).

- 03** kodmış bitig-i birle saña tapşurdum '[...
qwdmys pytyk y pyrl' s'nk' t'pswrđwm '[...
 bıraktığı mektupla birlikte sana emanet ettim...
- 04** boşğutın edgü birip [] öğre*tip* [...
pwsqwdyn 'dkw pyryp [] 'wykr'd[yp] [...
 Eğitimini iyi verip... öğretip...
- 05** edgü asırağ-u-nı 'WY[...
'dkw 'syr'qw ny 'wy[...
 iyi besleyeceğini...
- 06** m(e)n sözleşü umadım [...
mn swyzl'sw 'wm '[dym] [...
 ben (seninle) konuşamadım...
- 07** so'ng yitkürür ''[...
sw'nk yydkwrwr ''[...
 sonra yetiştir (ona ulaştır)...

F58) U 5754 Seite 2 (Recto)¹⁸¹

- 01** er beş totok-ka kuba hatun-ka kavşurmuş sağun-ka
'r pys twtwq q' qwp' q'twn q' k'vswrmys s'nkwn q'
 Er Beş Totok'a, Kuba Hatun'a (ve) Kavşurmuş Sangun'a:
- 02** kay-a sağun üküş köñül ay(ı)tu ıdur+biz neteg inç+mü siz-ler ınal
q'y' s'nkwn 'wykws kwnkwl 'ytw 'ydwrypyz [n']t'k 'ynçmw syz l'r 'yn'l
 (Ben) Kaya Sangun, çok gönül (hatır) sorar (selam) göndeririz. Nasılsınız? Inal
- 03** bars barıp savınız-lar yok öpkeletiniz-ler mü siz-l(e)rke
p'rs p'ryp s'vynkyz l'r ywq 'wypk'l'tynkyz l'r mw syz lrk'
 Bars gitti, (ancak) sizden haber yok. Öfkelenmeniz mi? Sizlere
- 04** belekim(i)z iki küri kuçğıntı · iki küri çubağ(a)n · itil
p'l'kymz 'yky kwryy qwçqynty · 'yky kwryy çwp'qn · 'ytl
 hediyemiz: İki küri soğan (ve) iki küri hünnap. İtil
- 05** beş-niñ otuz böz y(è)me küsen eltdi
pys nynk 'wtwz pwyz ym' kwys'n 'yltdy
 Beş'in otuz (parça) pamuklu bez(ini) de Küsen götürdü.

¹⁸¹ Bkz. (RSCH, s. 181-182; COUL, s. 124-125).

- 01' ...]L//M/... toņuz yılķı · ol ·
 ...]l//m/... *twńkwz yylqy* · 'wl ·
 ... domuz yılındaki o...
- 02' ...]K... ·W... kidninte bir oğlın birle yorır
 ...]k... ·w... *kydnynt' pyr 'wqlynk pyrl' ywryr*
 ... pazarda bir oğlun ile yürür,
- 03' mini köñül tegürmedi tige y tip s(a)ķın tğüp ıdtım ·
myyny kwynkwł t'kwrm'dy tyk'y typ sqyn twykw p' ydtym ·
 Bana selam getirmedi diyecek.” deyip iple bağlayıp (hediyelerden) gönderdim.
- 04' kűz-ki yürűn yuņ ked bir tağar tıķıp iltđi
kwyz ky ywrwnk ywnk k'd pyr t'q'r tyqyp 'yltdy
 Güzűnki beyaz yűn çok iyidir. Bir çuvala sıkıştırıp götürdü.
- 05' bozı ķarası ķutluğ ķay-a içuğuş tőšek ky-e ķılıntı · (bir tane yuvarlak tamga/mühür)
pwzy q'r'sy qwtlwq q'y' 'yçwqws twys'k ky' qylynty · (tamga)
 Bozu (grisi), karası (yűn) Kutlug Kaya İçuğuş (için) dőšekcik yapıldı.

F59) U 5759 Seite 1 (Recto)¹⁸²

- 01 toyın ķulı **esengűm** ěl tűz-
twyyn qwly [']s'ńkw m'yl twyz
 Toyın Kuli mektubum ěl Tűz-
- 02 -miş-ke neteg inç+mű sen+e sinite
mys k'n't'k 'ynçmw s'n' synyt'
 -miş'e: Nasıl(sın)? Rahat mı(sın)? Senden
- 03 işlenmiş biş ķuanpu ěl ķarışur-
'ysl'ńmys pys qw'npw 'yl q'ryswr
 işlenmiş beş (parça) kuanpu¹⁸³ İl Karışur'
- 04 -ķa birgil birmeyűk ķılma' barmış-
q'pyrkyl pyrm'ywk qylm''p'rmys
 a ver (öde). Ödemeden (bir şey) yapma. Vardığın-
- 05 -ta oķ birgil birm(e)se'r asığı

¹⁸² Bkz. (RSCH, s. 182; COUL, s. 94-95).

¹⁸³ “... official cotton cloth used as a unit of currency” = para birimi olarak kullanılan resmî pamuklu bez (COUL, s. 94)

t' 'wq pyrskyl pyrms''r ''syqy
da hemen öde. Ödemezsens faizi

06 birle bérür sen

[pyrl]' pyrwr s'n
ile verirsin.

F60) U 5759 Seite 2 (Verso)¹⁸⁴

01 toyın kılı esengüm ertüd

[twyyn qw]ly 's'nkwm 'rtwd
(Ben) Toyın Kılı, mektubum Ertüd'

02 -ke neteg inç+mü sen sinitaki

[k'] n't'k 'ynçmw s'n synyt'ky
e: Nasılsın? İyi misin? Sendeki

03 bir tang kerpez el karışur-ka

[py]r t'nk k'rp'z 'yl q'ryswr q'
bir tang çiğ pamuğu İl Karışur'a

04 birgil kem'rek kıılma

pyrkyl k'm'r'k qylm'
ver! Cimrilik yapma!

F61) U 5765¹⁸⁵

01 TWYY··[] sözüm yarp t(e)mir-ke

twyy··[swyzw]m y'rp tmyr k'
... [] sözüm (mektubum) Yarp Temir'e:

02 {··} ·WNY[] T····K inçe

{··} ·wny[]t····k 'ynç'
... böyle...

03 kelgil · Y·//· ·[] altı sınıar-takı

k'lkyl · y·//· ·[] ''[l]ty synk'r t'qy
gel!.. Y... altı taraftaki

04 böz alıp kelgil · munta TWVki

pwyz ['']lyp · mw[n]t' twvky

¹⁸⁴ Bkz. (RSCH, s. 182).

¹⁸⁵ Bkz. (RSCH, s. 183; COUL, s. 100-101).

- pamuk kumaşı alıp gel! Burada TWVki
- 05** *kılıp* kidiz ök yene alalım · ////
qylyp kydyz 'wyk y'n' 'l'lym · ////
 yapıp keçeyi yine alalım...
- 06** TWVki munta bar ol · kızıl P////
twvky mwnt 'p'r 'wl qyzyl p////
 TWVki burada var. Kızıl...
- 07** kezig (kezük) yoğluk böz birle üç tonıta
k'zyk (k'zwk) ywqlwq pwy[z] pyrl 'wyç twnynt'
 sipariş kumaşlık pamuk bez ile üç elbiselik kadar
- 08** altı sınar-takı böz birle alıp ke[l]gil
'lty synk'r pwyz pyrl 'lyp k'[l]kyl
 Altı Singar'daki pamuk kumaş ile alıp gel!
- 09** böz tapışmasar y(ë)me s(e)n ök t(a)vrağ
pwyz t'pysm's'r ym' sn 'wk tvr'q
 Pamuk kumaş bulamazsan da sen çok çabuk
- 10** kelgil · muntakı yorır-nı TWVki kılıp
k'lkyl · mwnt'qy ywryr ny twvky qylyp
 gel! Buradaki var olanı TWVki yapıp
- 11** satığ kılalım ·
s'tyq qyl'lym ·
 ticaret yapalım.

F62) U 5795 Seite 1 (Recto)¹⁸⁶

- 01** t(e)ñri-de alkışlıg ··M[...
tnkry d' 'lqyslyq ··m[...
 Tanrıdan övgülü...
- 02** beg kutıña ışuğ sevinç(?) [...
p'k qwtyk' 'yswq s'v[ynç]? [...
 Bey huzuruna Işug Sevinç...
- 03** 'evteki uluğ-ka [...
'vt'ky 'wlwq q' [...

¹⁸⁶ Bkz. (COUL, s. 147-149).

Evdeki büyüğe...

04 ked arslan anton ·/·/[...]

k'd 'rsl'n 'ntwn ·/·/[...]

Ked Arslan (ve) Anton...

05 neteg inç+mü y(a)rlıkar **mu** [...]

n't'k 'ynçmw yrlyq'r m[w] [...]

Nasıl? İyi mi? Vaaz ediyor mu?..

06 biz bitig-te ne üküş sav [...]

pyz pytyk t' n' 'wkws s'v [...]

Biz mektupta ne (diye) çok söz...

07 ...] erür [...]

...] 'rwr [...]

... vardır...

F63) U 5795 Seite 2 (Verso)¹⁸⁷

01 ...] bitig bılayuk-ta kav+t(a)nyil

... p]ytyk pyl' ywq t' q' vtnyyl

... mektub(u) Bılayuk'ta Kav Tanyil (ve)

02 ...] kuman-ka birzün ·

...] qwm'n q' pyrzwn ·

... Kuman'a versin!

F64) U 5796 Seite 1 (Recto)¹⁸⁸

01 ...]·/[...]

...]·/[...]

...

02 ...] inç turur biz /·/Y [...]

...] 'ynç twrwr pyz /·/y [...]

... iyiyiz...

03 ...]·TLWRP yorımasun bu bitig

...]·tlwrp ywrym'swn pw pytyk

... devam etmesin. Bu mektup...

¹⁸⁷ Bkz. (COUL, s. 147-149).

¹⁸⁸ Bkz. (COUL, s. 193-194).

- 04 ...] ikigü yitdi+biz *bu bitig sevinç*
 .../ 'ykykw yytdypyz **pw pytyk s'vynç**
 ... ikimiz ulaştık. Bu mektup Sevinç
- 05 ...]sun *kim bu bitig-ni tegürmedin*
 .../swn **kym pw pytyk ny t'kwrn'dyn**
 ...sun. Kim bu mektubu teslim etmeden...
- 06 ...]• kişi ağır yazıkluğ {*bolup*} bolur
 .../• kysy **'qyr y'swqlwq {pwlwp} pwlwr**
 ... kişi çok günahkâr olur.
- 07 ...]•//•
 .../•//•
 ...

F65) U 5831 Seite 1 (Verso)¹⁸⁹

- 01+03 (Süryani yazısı) m(e)n barha bitid**im amin** vamin
mn p'rq' pyty[dym 'myn] v'myn
 Ben, Barha, yazdım amin ve amin.
- 02 todurtğıl s(a)ñ[a] kim ayıt[...
twdwrtqyl snk['] kym 'yyt[...
 Doyur. Sana kim sor[arsa?]....
- 04 turpan-ta turmuş (ters yazılmış) kapağ-ka tegzün
twrp'n t' twrmys q'p'q q' t'kzwñ
 Turpan'da Turmuş Kapı'ya varsın.

F66) U 5831 Seite 2 (Recto)¹⁹⁰

- 01 kar-lığ söz**ümüz** · turmuş
q'r lyq̄ swyz[wmwz] · twrmys
 Karlıg, sözümüz (mektubumuz) Turmuş
- 02 el+ım'ğa beg-ke biziñ-
'lylm 'q' p'k k' pyzynk
 İl Imga (eyalet saymanı) Bey'e bizim(ki)-
- 03 -ler-te P•M'N y(a)rp yuluğ

¹⁸⁹ Bkz. (COUL, s. 98-99).

¹⁹⁰ Bkz. (COUL, s. 98-99).

- l'r t' p...m'n yrp ywlwq*
 lerden P...M'N Yarp Yulug'
- 04** {n·ı} 'ekem birle kerişip
{n·y} ' 'k'm pyrl' k'rysyp
 ı ablam ile kavga edip
- 05** 'ekem-ni · s(e)n taķı tarķan ·
' 'k'm ny · sn t'qy t'rq'n ·
 ablamı sen ve Tarkan
- 06** sınıım turur s(e)n tip keriş-
şynym twrwr sn typ k'ry[s]
 “Vücudumsun” deyip kavga et-
- 07** -miş s(e)n amtı biziñ-ler
mys sn 'mty pyzynk l'r
 mişsin. Şimdi bizim(ki)ler-
- 08** -ni neteg //·[...
ny n't'k //·[...
 i nasıl...
- 09** tiser köñül m[...
tys 'r kwnkwl m[...
 dese gönül (hatır)...

F67) U 5832 a¹⁹¹

- 01** ...] ķutıña (boşluk)
... q]wtynk' (boşluk)
 ... huzuruna...
- 02** ...]·/-Y sanggi ş(e)li
.../·/-y s'nkky sly
 ... Sanggi Şeli...
- 03** ...]YR' esengüleyü
.../yr' 's'nkwl'yw
 ... selamlayarak
- 04** ...] neteg inç+mü ·

¹⁹¹ Bkz. (COUL, s. 142-143).

... *n't]*'k 'ynçmw ·

... nasıl? İyi mi?

05 ...] **bitig**de ne üküş

... *pytyk]*d' n' 'wykws

... mektupta ne (diye) çok...

06 ...]*da*kı kara

...]*d[']qy q'r'*

...daki kara...

07 ...]·[...

...]*[*...

...

F68) U 5833 Seite 1 (Verso)¹⁹²

01 biziñ kut [...

pyzynk qwt [...

Bizim kut (Majestemiz/Kutsalımız)...

F69) U 5833 Seite 2 (Recto)¹⁹³

01 kine t(e)ñri /·[...

kyn' tnkry /·[...

Doğa Tanrı...

02 arka ançmn begler-ke · (kırmızı mühürlü bir boşluk)

'*rq'* '*nçmn p'kl'r k'* ·

Topluluk meclisi(ndeki)¹⁹⁴ beylere: (kırmızı mühürlü bir boşluk)

03 'YLM' ırak yir-tin durta **al**kış **ıdur**[...

'*ylm'* '*yr'q yyr tyn dwrt'* '**lq**[ys '*ydwr*...

... uzak yerden övgü (ve) dua gönderir...

04 üküş miñ miñ py'yqym'r 'WYK[...

'*wykws mynk mynk py'yqym'r* '*wyk*[...

Çok bin bin (binlerce)...

05 //D[]·P//·•/+mü erki ·[

¹⁹² Bkz. (COUL, s. 149-150).

¹⁹³ Bkz. (COUL, s. 149-150).

¹⁹⁴ Moriyasu, *arka ançmn* ifadesini “Christian church (Hristiyan kilisesi/topluluğu)” olarak çevirmektedir, ayrıntılı açıklamaları için bkz. (COUL, s. 149).

//d[]·p//·/mw 'rky ·[...
... (iyi) mi acaba?..

F70) U 5834 Seite 1 (Verso)¹⁹⁵

- 01** ...] k̄oço-ta u(r)₁
.../ qwçw t' 'wy
... Koço'da (yaşayan) oğul...

F71) U 5834 Seite 2 (Recto)¹⁹⁶

- 01** (boşluk) sergis giv(e)rgis
(boşluk) s'rkys kyv[']rgys
... Sergis, Givergis
- 02** ...]·K 'eke-ke kumar
.../·k 'k' k' qwm'r
... ablana... Kumar...
- 03** ...] k̄utluğ erdini urı
.../ qwtlwq 'rdyny 'wry
... talihli (ve) değerli oğul
- 04** ...]·N sergis
.../·n s'rkys
... Sergis...

F72+F73+F74+F75) U 5835 Seite 1-2 + U 5836 Seite 1-2¹⁹⁷

- 01** ...]·[...
.../·[...
...
- 02** (boşluk) -eksik-
(boşluk) -eksik-
-eksik-
- 03** 'YNCW··[] neteg
'yncw··/[] [n't'k]

¹⁹⁵ Bkz. (COUL, s. 150).

¹⁹⁶ Bkz. (COUL, s. 150).

¹⁹⁷ Bkz. (COUL, s. 43).

(muhtemelen gönderenin adı)... nasıl?

- 04** inç+mü y(a)rılıkayur inç ///// **yarl(1)k**amışığ işidip ···/·/·///
 'ynçmw yrlyq 'ywr 'ynç ///// [y'r]l[q] 'mysyq 'ysydyp ···/·/·///
 İyi mi lütfediyor? iyi... lütufta bulunduğunu işitip...
- 05** teginür · kulut y(è)me inç teginür m(e)n · amtı bitig-de ne
 t'kynwr · qwlwt ym' 'ynç t'kynwr mn · 'mty pytyk d' n'
 ... erişir. Kulları da iyi (diye) öğrendim. Şimdi mektupta ne (diye)
- 06** üküş ötünü tegineyin bu munça bitig bilek ky-e
 'wykws 'wtmw t'kyn'yyn pw mwnç' pytyk pyl'k ky '
 çok ricada bulunayım. Bu kadar mektup (ve) hediyecek
- 07** ...]·N ··[]/···· {····} s(a)v teginmez ·
 ...]·n ··[]/···· {····} sv t'kynm'z ·
 ... söz (mektup) ulaşmaz.
- v1** ...]L[]···[]L[...
 ...]l[]···[]l[...
 ...
- v2** iki küp borqy-a 'edgü üçün beg yatım-ka'
 'yky kwyp pwrqy ' 'dkw 'wyçwn p'k y'tym q'
 "İki küp şarap iyi olduğundan Bey Yatım'a
- v3** aşıa(?) y(è)me bireyin negü aşıa(?) asığı bolğay mu
 ''s' ym' pyr'[y]yn n'kw ''s' ''syqy pwlq'y mw
 fazla(?) da vereyim. Nasıl fazla(?) kârı olacak mı?"
- v4** tip munı sakıntım []·Y'N birmiş bir küp borqy-a
 typ mwny s'qyntym []·y'n pyrmys pyr kwyp pwrqy '
 deyip bunu düşündüm... verilmiş bir küp şarap...
- v5** ...]T·[]·[...
 ...]t·[]·[...
 ...
- v6** YM'·[...
 ym'·[...
 ...
- v7** ...]·[...
 ...]·[...

...

F76) U 5847 Seite 1 (Recto)¹⁹⁸

- 01** ...]·z-ka · oğşağu [...
 ...]·z q' · 'wqs'[q]w [...
 ...'a Ogşagu...
- 02** ...] bür̃t içim-ke · [...
 ...] pwyrt 'yçym k' · [...
 ... Bür̃t ağabeyime...
- 03** ...] üküş k(ö)ñül ay(ı)tu [...
 ... 'wy]kws **knkwl** 'ytw [...
 ... çok gönül (hatır) sorar...
- 04** ...] siz-ler · m(e)n su inç [...
 ... s]yz l'r · mn sw 'y[nç ...
 ... sizler. Ben de iyi(yim)...
- 05** ...]din ılmağ //·[...
 ...]dyn 'ylm 'q //·[...
 ...den inmek...
- 06** ...] m(e)n sini tutup [...
 ...] **mn** syny twtwp [...
 ... ben seni tutup...
- 07** ...] yuñlağ-lıq elig [...
 ... ywn]kl'q lyq 'lyk [...
 ... (parasal) kullanım için elli...
- 08** ...]YL · yuñlağ-lıq yüz [...
 ...]yl · ywnkl'q lyq **yw**[yz ...
 ... (parasal) kullanım için yüz...
- 09** ...]ğ ıdğıl 'WYK·W [...
 ...]q 'ydqyl 'wyk·w [...
 ... gönder...
- 10** ...]·''Y'Z-tın ıdğıl · [...
 ...]·''y'z tyn 'ydqyl · [...

¹⁹⁸ Bkz. (COUL, s. 180-181).

- ...·''Y'Z'dan gönder...
- 11** ...] alp bolup turur ·[...
 ...] 'lp pwlwp twrwr ·[...
 ... zor olup duruyor...
- 12** ...]maz mu s(e)n ·[...
 ...]m'z mw sn ·[...
 ...maz mısın?..
- 13** ...]m · (boşluk)
 ...]m · (boşluk)
 ...m...(boşluk)

F77+F78) U 5850 a-b-c, Seite 1-2 (Recto-Verso)¹⁹⁹

- a-r1** ...] siz [...
 ...] syz [...
 ... siz...
- a-r2** ...] turur+biz ·[...
 ...] twrwrpyz ·[...
 ... dururuz...
- a-r3** ...] söz ·[...
 ...] swyz ·[...
 ... söz (mektup)...
- a-v1** ...] ulag ·[...
 ...] 'wl'q ·[...
 ... ulak (haberci)...
- a-v2** ...] b(a)rip TW·[...
 ...] pryp tw·[...
 ... gidip TW...
- a-v3** ...]-tin 'WZK'[...
 ...] tyn 'wzk'[...
 ...den 'WZK'...
- a-v4** ...]···/·[...
 ...]···/·[...

¹⁹⁹ Bkz. (COUL, s. 194-195).

- ...
- b-r1** ...]N [...
.../n [...
...
- b-r2** ...]'W//WL ·[...
.../ 'w//wl ·[...
...
- b-r3** ...] yo^hnan 'Y [...
.../ yw^qn 'n 'y [...
... Yohnan (John/Johannes)...
- b-r4** köñül ıdu [...
kwnkwl 'ydw [...
gönül (hatır) sorup...
- b-r5** ...] ·Y [] ·[...
.../ 'y [] ·[...
...
- b-v1** -tin ·[] ·[...
tyn ·[] ·[...
-den...
- b-v2** kerkem-ke y'·/· [...
k'rk'm k' y'·/· [...
Kerkem'e...
- b-v3** ...]·N yen'ge [...
.../ 'n y'nk'k' [...
... yenge...
- b-v4** ...]-ke P' [...
.../ k' p' [...
... 'ye ve[rsin]...
- c-r1** ...]··[...
.../··[...
...
- c-r2** ...]Y ' [...
.../y ' [...

- ...
- c-r3** ...]•••[...
...]/•••/[...
...
- c-v1** ...]'YL[...
...]/'yl/[...
...
- c-v2** ...]WYDW•[...
...]/wydw•/[...
... WYDW•...
- c-v3** ...]N •[...
...]/n •/[...
...

F79) U 5874 Recto²⁰⁰

- 01** ...]• k̄ši açari esengüm vaptuñ şeli
...]/ ksy 'ç 'ry 's 'nkwm w 'ptwnk s 'l[y]
...] K̄ši Açari('yim/Kutsal Üstadım), mektubum Vaptung Şeli
- 02** ...] **üküş köñül ayıtu** ıdur+men n(e)t(e)g inç+mü
... 'wykw]/s **kwynkwł** 'yyt[w] 'ydwrm 'n ntk 'ynçmw
... çok gönül (hatır) sorarak (selam) gönderiyorum. Nasıl, iyi mi?
- 03** ...]•Y•N maña iki yük otuñ-l(a)r
...]/y'n m 'nk' 'yky ywk 'wtwnk lr
... bana iki yük yakacak odun(lar)
- 04** ...]TY • otuñ k(e)rgek • amtı munta
...]/ty • 'wtwnk krk 'k • 'mty mwnt'
... yakacak odun gerek. Şimdi burada
- 05** ...]-ke y(è)me tip ıdtım • kaç-ka
...]/ k'ym' typ 'ydtym • **q'ç q'**
... 'e bile deyip (bir mektup) gönderdim. Kaça
- 06** ...]WR ertim • uğrayu kutluğ toña
...]/wr 'rtym • 'wqr'yw **qwtlwq twnk'**

²⁰⁰ Bkz. (WLK, s. 392; COUL, s. 95-96).

... idim. Özellikle Kutlug Tonga

07 ...] *ötünüp* ıdtım maña biş bağ-ça

... *'wyt/wnwp 'ydtym m'nk' pys p'q ç'*

...] rica edip gönderdim. Bana beş yığın²⁰¹ kadar

08 ...] *ur(u)nu* tal (boşluk)

...] *'wrnkwl t'l* (boşluk)

... Urungu Tal...

F80) U 5874 Verso²⁰²

01 ...]ğıl kimek · [...

...] *qyl kym'k* · [...

...(emir 2. kişi) Kimek...

02 ...] tavrağ ıdğıl tal tapça alturğıl

... *t']vr'q 'ydgyl t'l t'pç' 'ltwrqyl*

... çabuk gönder. Tal'a dilediği kadar aldır.

F81) U 5890²⁰³

01 erenke · topun-ka · tariğ-çı-ka ·

'r'nk' · twpwn q' · t'ryq çy q' ·

Eren'e, Topun'a (ve) ikinciye,

02 kōnağ-ka · ev kelin-l(e)r başlap

qwn'q q' · 'v k'lyn l'r p'sl'p

ev çalışanlarına, ailenin gelinlerinden başlayarak

03 oğul-ka kız-ka kōmağ ır(a)ktan

'wqwl q' qyz q' qwm'q 'yrqt'n

oğul(lar)a ve kız(lar)a: (Ben) Komak, uzaktan

04 üküş köñül ay(ı)tu ıdur+m(e)n · neteg

'wykws kwnkwl 'ytw 'ydwrmn · n't'k

çok gönül (hatır) sorarak (selam) gönderiyorum. Nasıl(sınız)

05 inç erki siz-ler · biz su inç+biz ·

'ynç 'rky syz l'r · pyz sw 'ynçpyz ·

²⁰¹ Muhtemelen “beş katır yükü” gibi bir miktar belirtmek için *biş bağ-ça* sözü kullanılmıştır.

²⁰² Bkz. (WLK, s. 392; COUL, s. 95-96).

²⁰³ Bkz. (RSCH, s. 183; COUL, s. 123-124).

iyi misiniz? Biz de iyiyiz.

- 06** seniñ alım-çı-ı-ı k(e)ldi sözleşgün
s 'nynk 'lym çy nk kldy swyzl'skwnk
 Senin alacaklın geldi. Konuşacağın (bir şey)
- 07** erser ünüp k(e)lgil ·
'rs 'r 'wynwp klkyl ·
 var ise çıkıp gel.

F82) U 5928 Recto²⁰⁴

- 01** ...] tözün koştiranç kutıña
.../ twyzwn qwstyr'nç qwtynk'
 ... Tözün Başrahip (koştiranç) huzuruna
- 02** (boşluk) kutluğ arıg t(e)ngrim esengümüz ·
(boşluk) qwtlwq 'ryq tnkrym 's'nkwm]wz ·
 ... (Ben) Kutlug Arıg Tengrim, esenlik mektubumuz
- 03** ...] üküş köñül ay(1)tu ıdur+biz · neteg inç+mü y(a)rılıkar
... 'wykws] kw[n]kw] 'ytw 'ydwrpyz · n't'k 'y[nçmw] yrlyq'r
 ... çok gönül (hatır) sorarak (selam) gönderiyoruz. Nasıl (işler) iyi mi yürüyor?
- 04** ...] edgün y(a)rılıkamış-ıg eşidip ertinü
... 'dk]wn yrlyq'mys yq 'sydyp ['rt]ynkw
 ... güzellikle yürüdüğünü işitip çok fazla
- 05** ...] biz · biz y(è)me munta esenin edgün
.../ pyz · pyz ym' mwnt' 's'nyn 'dkwn
 seviniyor]uz. Biz de burada esenle iyilikle (--devamı eksik--)

F83) U 5933²⁰⁵

- 01** ...]N X·R'-kA
.../n q·r' q'
 ...
- 02** ...] ıdur+biz
.../ 'ydwrpyz
 ... (selam) gönderiyoruz.

²⁰⁴ Bkz. (WLK, s. 393; COUL, s. 26-27).

²⁰⁵ Bkz. (WLK, s. 394; COUL, s. 170-171).

F84) U 5941 Seite 1 (Recto)²⁰⁶

- 01** **aryadaz ayağ-ka** tegimlig kütına · (silinmiş) kılutı şiribali
 [‘ry’d’z ‘y’]q q’ t’kymlyk qwtynk’ · (silinmiş) qwlwty syryp’ly
 [Aryadaz say]gı değerin huzuruna ... Kulunuz (ben), Şiribali
- 02** **şilavanti** yükünü köñül ötünü teginür men · buyançoğ başl(a)p
 [syl’v’nty] ywkwnw kwnkwl ’wydwnw t’kynwr m’n · pwy’nçwq p’slp
 Şilavanti, dua ederek gönül (hatrınızı) sormaya tenezzül ediyorum. Buyançoğ başta
- 03** ...] oğul-k(1)y-a-lar birle eñç y(a)rılıkar erki · kılut
 ...] ’wqwl qy ’l’r pyrl’ ’ynç yrlyq’r ’rky · qwlwt
 (olmak üzere)... oğlucuklar ile (işler) iyi yürüyor değil mi? Kulunuz
- 04** ...]· başınta inç ’esen-k(i)y-e teginür **men**
 ...]· p’synt’ ’y[n]ç ’s’n ky ’ t’kynw[r m’n]
 ... başında iyi (ve) sağlıklı epey muktedirim.
- 05** ...] öñtün bitig-k(i)y-e ötünü tegintim erti tege
 ... ’wyn]ktwn pytyk ky ’ ’wydwnw t’kyntym ’rty t’k’
 ... önceden kısa mektup ile saygıyla rica etmiştim. Sonra varıp
- 06** **teginür erki** amtı bu tuşınta tırkeyü-çim-ni idu tegintim
 [t’kynwr ’rky ’]mty pw twsynt’ dyrk’yw çym ny ’ydw t’kyntym
 ulaşır sanırım. Şimdi bu vesileyle muhasebecimi gönderiverdim.
- 07** negü sav söz erser · tırkeyü-çim-din eşidip · kılut-uğ ...
 n’kw s’v swyz ’rs’r · tyrk’yw çym dyn ’sydyp · qwlwt wq ...
 Her ne haber söz (mesaj) varsa muhasebecimden işitip kulunuzu (beni)
- 08** tsoyurkasar bütürüp · idğu turu teginür · yine ötüğüm · tokzın**ın**
 tswywrq’s’r pwdwrwp · ydkw twrw t’kynwr · y’n’ ’wydwwm · twqsynt[yn]
 bağışlarsa(nız) tamamlayıp göndermeye devam ederim. Yine dileğim, Tokzın’dan
- 09** kuvr(a)ğ kılı inçe böz ıdmak teginür erti · ıdmiş erser
 qwvrq qwly ’ynçk’ pwyz ’ydm’q t’kynwr ’rty · ’ydmys ’rs’r
 Kuvrag Kılı ince pamuk kumaş göndermeyi lütfetti. Göndermiş ise
- 10** tırkeyü-çim-tin idu yarlıkazun · ıdmamış erser sav
 dyrk’yw çym tyn ’ydw y’rlyq’zwn · ’ydm’mys ’rs’r s’v
 muhasebecimden (mektup) göndererek buyursun (bildirsin). Göndermemiş ise

²⁰⁶ Bkz. (RSCH, s. 64-65; COUL, s. 60-61).

mektup

- 11 ıdu y(a)rılı**kazun** []TYM üze · taķı bu sav-lar büt-
 'ydw yrly[q'zwn] []tym 'wyz' · t'qy pw s'v l'r pwyd
 göndererek bildirsin... TYM üzerine de bu mektuplar bit-
- 12 -mese[r] yn-q' tegi yana emge'ngü turu
 m's'[r]yn q' t'ky y'n' 'mk''nkw twrw
 -mezs[e]ın'a kadar yine sıkıntı çekmeye devam
- 13 (verso 1) teginür [men]
 t'kynwr [m'n]
 edeceği[m].

F85) U 5941 Seite 2 (Verso)²⁰⁷

- 14 teginür [men]
 t'kynwr [m'n]
 edeceği[m].
- 01 kutluğ açarı beg-ke · sambodu şıla-ķa · saṇadaz-ķa küsen
 qwtlwq 'ç'ry p'k k' · s'mpwdw syl' q' · s'nk'd'z q' kws'n
 Kutlug Açarı Bey'e, Sambodu Şıla'ya, Sangadaz'a (ve) Küsen
- 02 'eke-ke · (satır aralığı)
 'k' k' ·
 ablama...
- 03 şiribali şil(a)v(a)nti üküş ayıtu ıdur+men inç erki [siz]-ler
 syryp 'ly sylvnty 'wykws 'yytw 'ydwrm'n 'ynç 'rký [syz] l'r
 (Ben) Şiribali Şilavanti çok (hatır) sorarak (selam) gönderiyorum. İyisiniz değil mi?
- 04 ...] inç men inç erser bitig sav ıdu turuṇlar
 ...] 'ynç m'n 'ynç 'rs'r pytyk s'v 'ydw twrwnkl'r
 ... iyiyim. İyi ise(niz) mektup (ve) haber göndermeye devam edin!
- 05 ...] bamış iş-ler bütmeser m(e)n y(è)me t(er)k ök
 ...] p'mys 'ys l'r pwdm's'r mn ym' tk 'wk
 ... bağlanmış işler bitmezse ben de çabucak
- 06 ...]N körüş-gey+biz ·

²⁰⁷ Bkz. (RSCH, s. 64-65; COUL, s. 60-61, 128).

...]*n k[wr]ws k'ypyz* ·

...]*n* görüşeceğiz.

- 07** aryadaz ayağ-ka tegimlig-ke (ters yazılmış) ötünzün

'*ry'd'z 'y'q q' t'kymlyk k' 'wytnwn*

Aryadaz (adlı) saygıya değer (kişi)ye arz etsin.

F86) U 5977 Seite 1²⁰⁸

- 01** şintso şilavanti esengüm [...]

syntsw syl'v'nty 's'nkwl[m ...

(Ben) Şintso Şilavanti, esenlik [*mektubum...*

- 02** -ke · sevinç-ke · meñi [...]

k' · s'vynç k' · m'nky [...

'e, Sevinç'e (ve) Mengi('ye)...

- 03** aryatan-takı buyan **ortuğ ayıtu**

'ry't'n t'qy pwy'n ['wrtwq 'yytw]

İnziva yerindeki (Budist tapınağındaki) erdeme ortak (olma) ricasıyla

- 04** ıdur+m(e)n · oğul kız P[...]

'ydwrmn · 'wqwl qyz p[...

(mektup) gönderiyorum. Oğul(lar) ve kız(lar)...

- 05** -ler körmiş tişi [...]

l'r kwyrmys tysy [...

-ler görmüş dişi (kadın)...

- 06** siz-ler-ke buyan [...]

syz l'r k' pwy'n [...

Sizlere dinî erdem (sevap)...

- 07** y(a)nkı kılgu s(e)n P[...]

ynqy qylqw sn p[...

(Bir) yanıt (mektubu) yazmalısın...

- 08** kalmış · çoço-ka [... (-kalanı eksik-)]

²⁰⁸ Bkz. (COUL, s. 96; RSCH, s. 184). Raschmann, bunun bir mektup fragmanı olduğu bilgisini verirken şu dipnotu da ekler: "Der Name des Absenders ist erhalten: Sintso Şilavanti. Ein Name der Adressaten, die in einem Kloster (*aryadan*) weilten, ist unversehrt: Sävinč. Möglicherweise handelt es sich bei dem nachfolgenden Wort *māñi* um den Namen einer weiteren Person. In Zeile /r/8/ ist der Ortsname Kočo belegt." [Gönderenin adı korunmuştur: Sintso Şilavanti. Bir manastırda (*aryadan*) kalan muhatapların adı bozulmamıştır: Sevinç. Aşağıdaki *meñi* kelimesi başka bir kişinin adı olabilir. /r/8/ satırında Kočo yer adı kullanılmıştır.] (RSCH, s. 184).

q'lmys · qwçw q' [...]
... kalmış. Koço'ya [...]

F87) U 6069 Recto²⁰⁹

- 01** ...] avtadan koştiranç kutıña [...]
... ']/vt'd'n qwsty[r'n]ç [kwtynk' ...
... Piskopos (ve) Başrahip huzuruna...
- 02** (boşluk) kılutı kiçig · [...]
(boşluk) qwlwty kyçyk · [...]
... kulu, (ben), küçük...
- 03** ...] üküş köñül ötünü teginür+biz [...]
... 'wykws kwy]/nkwl 'wytwnw t'kynw[rp]/yz ...
... çok gönül (hatır) sorarak selamlarız...
- 04** ...]LYN eşidip sevinü teginür biz [...]
...]/lyn 'sydyp s'vynw t'kynwr pyz [...]
... işitip sevinmekteyiz...
- 05** ...] oğlan sirke hyar algalı barı teginti-l(e)r [...]
...]/ 'wql'n syr[k' qy'r 'lq'ly p'ry t'kynty lr [...]
... (hizmetli) oğlan(lar) sirke (ve) salatalık almak için uzağa gittiler...
- 06** ...]· t(e)grim kölük-leriñe oğlan-ka · [...]
...]/· tnkr[y]m kwylwk l'rynk' 'wql'n q' · [...]
... Tengrim yük hayvanlarına (ve) oğlan(lar)a...
- 07** ...] arķış k(e)lser idi bitig sav teginmez · 'WYL[...]
... 'r]/qys kls'r 'ydy pytyk s'v t'kynm'z · 'wyl[...]
... kervan gelirse hiç mektup (ve) haber ulaşmaz...
- 08** ...]lig üç öper tēp savda teginmez // [...]
...]/lyk 'wyç 'wyp'r typ s'vd' t'kynm'z // [...]
“...]lik üç (kez) öper.” deyip mektupta değinmez // [...]

F88) U 6155 Seite 1²¹⁰

- 01** ...] tigin t(e)grim bitig(i)m(i)z · (boşluk)
... tyky]/n tnkrym pytykmz · (boşluk)

²⁰⁹ Bkz. (WLK, s. 396; COUL, s. 27-28).

²¹⁰ Bkz. (RSCH, s. 185-186; COUL, s. 92).

- ...] Prens Efendim, mektubumuz...
- 02** ...]· inç+mü siz · biz y(è)me
 ...]· 'ynçmw syz · pyz ym'
 ... iyi misiniz? Biz de...
- 03** ...] erür+biz · amtı bitigde ne
 ... 'rwrpyz · 'mty pytykd' n'
 ... [iyi]yiz. Şimdi mektupta ne (diye)
- 04** **üküş sav ıdalım** epedgü arķış kelser
 ['wykws s'v 'yd'lym] 'p'dkw 'rqys k'ls'r
 çok söz söyleyelim. Çok iyi kervan gelirse...
- 05** ... alı]p ıdgıl anın esengü
 ... 'ly]p 'ydqyl 'nyn 's'ntkw
 ... alı]p gönder. Onun için esenlik [mektubu...

F89) U 6194 Seite 1²¹¹

- 01** ...] esengü bitigim(i)z · (boşluk)
 ... 's']ntkw pytykymz · (boşluk)
 ... esenlik mektubumuz...
- 02** ...]· tutuñ-ka · (boşluk)
 ...]· twtwnk q' · (boşluk)
 ... Tutung'a...
- 03** ...] neteg inç+mü s(e)n inç esen
 ...] n't'k 'ynçmw sn 'ynç 's'n
 ... nasıl(sın)? İyi misin? İyi (ve) sağlıklı...
- 04** ...] **ne** üküş sav ıdalım · bıltur kış
 ... n'] 'wykws s'v 'yd'lym · pyltwr qys
 ... ne (diye) çok söz söyleyelim. Geçen kış...
- 05** ...] yıl yene il han bardı ''//
 ...] yyl y'n' 'yl q'n p'rdy ''//
 ... yıl yine İl Han gitti...
- 06** ...]YYM'[...
 ...]yym'[...

²¹¹ Bkz. (COUL, s. 73-74).

...

Raschmann, RSCH'de U 6198 ve U 6199 katalog numaralı fragmanları birleştirir (Raschmann, 2007, s. 65-66). Aynı şekilde Moriyasu'da *Corpus*'ta bu iki fragmanı birlikte değerlendirir (COUL, s. 63).

F90+F91) U 6198 + U 6199 ²¹²

- 01** t(e)ñri *aryaman*²¹³ ·///... *esengümüz* · nomluğ oğlumuz ·
tnkry '[ry]'m'n ·///... *'s'nkwmwz* · *nwmłwq* *'wqlwmwz* ·
 Kutsal Aryaman... esenlik mektubumuz dinî oğlumuz[a]
- 02** (boşluk) yišo puhr koştr-ka
(boşluk) yysw pwqr qwstr q'
 ... Yišo Puhr Başrahibe...
- 03** ıraktan üküş köñül ·///... *krmşuhun* ıdur
'yr'qt'n *'wykws kwnkwl* ·///... *k[r]mswqwn* *'ydwr*
 Uzaktan çok gönül (hatır)... günahlarımız için bağışlama gönderi-
- 04** biz yztan astar ħirza siziñ bitigiñiz
pyz yzt'n *'st'r qyrz'* *syzynk pytykynkyz*
 riz. “Tanrım, günahlarımızı bağışla!” Sizin mektubunuz
- 05** k(e)lti bir edgü körtle ħoan üç tağar
klty pyr *'dkw kwyrł'* *qw'n* *'wyç t'q'r*
 geldi. Bir iyi (ve) güzel masa (ve) üç çuval
- 06** buz ıdt(ı)m(ı)z körü alıñ köz (küç?) edgüti yiñ
pwz *'ydtmz kwyrw* *'lynk kwyz* *'dkwty yynk*
 buz gönderdik. Kontrol edip alın. Dikkatli (ve) iyice yiyin.
- 07** biz-ni ıdalama'ñ saķınmañ anın bitig ıdt(ı)m(ı)z
pyz ny *'yd'[l]'m'* *'nk s'qynm'nk* *'nyn pytyk* *'ydtmz*
 Bizi bırakmayın, (bizim için) endişelenmeyin! Onun için mektup gönderdik.

F92) U 7252 Verso²¹⁴

- 01** t(e)ñriken il almış alp kütluğ **tigin**

²¹² Bkz. (WLK, s. 396-397; RSCH, s. 65-66; COUL, s. 63-65).

²¹³ RSCH'de Raschmann bu sözcüğü *a[rya]man* olarak vermiştir (Raschmann, 2007, s. 66). Moriyasu'da aynı şekilde okumuştur (COUL, s. 63).

²¹⁴ Bkz. (COUL, s. 76-77).

tnkryk'n 'yl ''lmys 'lp qwtlwq [tykyn]

(Ben) Yüce Hükümdar İl Almış Alp Kutlug Tigin

02 t(e)ñrim bitigim(i)z kara şabi-ka bitig**de ne**

tnkrym pytykymz q'r' s'py q' pytyk[d' n']

Tengrim, mektubumuz Kara Şabi'ye: Mektupta ne (diye)

03 üküş sav ayıtu ıdalım neteg '[...]

['w]ykws s'v ' 'yydw 'yd'lym n't'k '[...]

çok söz söyleyip gönderelim. Nasıl...

04 ...] m(e)n su inç m(e)n bu' ////

...] mn sw 'ynç mn pw' ////

... Ben de iyiyim. Bu...

05 //// beg kut-ka y(a)rılığ 'Y...M üntürüp (?)

//// [p']k qwt q' yrlyq 'y...m 'wyntwrwp

... Bey Kut'a buyruk (emir)... yola çıkıp...

06 ...]-lar erser ''Y' (?) körüp turdı erser m(e)n

...]l'r 'rs'r ' 'y' kwyrwp twrdy 'rs'r mn

...lar ise... görüp durduysam...

07 ...] sıkış+ka teg'dim beg kut

...] syqysq' t'k'dym p'k qwt

... güçlkle vardım. Bey Kut...

08 y(è)me

ym'

...ve...

BÖLÜM V

MEKTUPLARIN SÖZ VARLIĞININ HAKASÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırmamızın bu bölümünde ilk olarak, Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, Berlin Eyalet Kütüphanesi'ndeki Prusya Kültür Varlığı, Şarkiyat Bölümü'nden izinle Eski Uygurca 64 mektubun ve Moriyasu'nun *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road* adlı çalışmasında yer alan diğer mektupların söz varlığıyla²¹⁵ çağdaş Hakasçanın söz varlığı karşılaştırılarak verilmiştir. Ortak sözcükler bağlamında, Eski Uygurca sözcüklerin karşılıklarının Hakasça seçme metinlerdeki tanıkları, atıflarla ve bir örnek cümleyle gösterilmiştir. Ardından, 5.2. numaralı başlıkta 'Eski Uygurca-Hakasça Ortak Sözcükler Dizini' ile birlikte 5.3'te bunların kavram alanları gösterilmiştir. 5.4. numaralı başlıkta 'Eski Uygurca-Hakasça Farklılaşan Sözcükler Dizini' ile birlikte 5.5'te bunların kavram alanları tablolaştırılmıştır. Dizinler, Eski Uygurca sözcüklerin Türkiye Türkçesi karşılıkları ve bazı Hakasça sözcüklerin vurgulanması gereken farklı anlamlarıyla birlikte listeler biçiminde araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. Bu bölümde son olarak, 5.6. numaralı 'Ortak (Takip Edilebilir) Sözcüklerin *Swadesh Listesi*'yle Karşılaştırılması' adlı başlık yer almaktadır.

5.1. Mektuplara Göre Eski Uygurca ile Hakasçanın Karşılaştırmalı Söz Varlığı

aç- *Tür.* açmak (UW1-6, s. 37; UW, s. 1). Clauson (1972), **aç-** eylemi için "... 'açmak' (geçişli), aslında fiziksel anlamda, bazı uzantılarıyla, fiziksel, örneğin; '(bir düğümü) çözmek', (göğü) aydınlatmak' ve mecazi olarak, örneğin; 'ifşa etmek, açıklamak'..." anlamlarını vermektedir (EDPT, s. 18)²¹⁶. Sözcük günümüzde Hakasçada "**A3APFA** /**ac-**/ III" (azarğa /as-/ III) ve **ay-** (aç-) biçimlerinde yaşamaktadır (KHRS, s. 32; HTS, s. 53). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümleler için bkz. *Çir üstüneñ Sputnik uçuhça ayzar çolnı azarğa...* "Yer üstünden Sputnik uçuyor aya doğru yolu açmaya..." (İRS, s. 14). Ayrıca bkz. (HAT, s. 61; HÇH, s. 22; KRB, s. 24); ...*ачын көргөн* "...açıp baktı" bkz. (HGE, s. 296).

²¹⁵ *Yöntemle ilgili ÖNEMLİ NOT* bkz. 5.1. başlığında burada incelenen mektup metinlerinin söz varlığı ayrıntılı şekilde verilmiş olup yalnızca COUL'daki mektuplarda geçen Eski Uygurca sözcükler ve karşılıkları, özel adlar ve özel dinî terimler hariç, dizinlerde gösterilerek, bunlarla ilgili *Corpus*'taki açıklamalara atıflar yapılmıştır. Tüm Eski Uygur mektuplarında geçen kişi adlarını Moriyasu ayrı bir liste hâlinde vermiştir, bkz. (COUL, s. 243-248).

²¹⁶ "**1 aç-** 'to open' (Trans.), originally in a physical sense, with some extensions, physical, e.g. 'to untie (a knot), to clear (the sky)', and metaph., e.g. 'to disclose, explain' (EDPT, s. 18).

açarı ~ açarı (< *Skr. acārya*) öğretmen; danışman, akıl hocası; üstat (UW1-6, s. 39). DTS (1969)'de bu sözcük, alt alta **AČARI** ve **AČARİ** maddelerinde şöyle açıklanmaktadır: "...[*чкр. Ācārya*] öğretmen, danışman"²¹⁷ (DTS, s. 4). Günümüzde, Hakasçada bu sözcüğün kullanıldığını görmemekteyiz. Ancak *öğretmen*, *öğretici* anlamında *յըբемчи* (*üğretçê*) sözcüğü bulunmaktadır (KHRS, s. 745; HTS, s. 556). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (HAT, s. 20; PH, s. 43).

açığ (< *açı-ğ*) *Tür.* acı, üzüntü; hiddet; kuvvetli, pek (UW1-6, s. 40; EUTG, s. 549); (*açı-ı-ğ* > *açığ*) açıklama, yorumlama; yorum (COUL, s. 207)²¹⁸; ayrıca bkz. (DTS, s. 4-5). Clauson (1972), ünsüzle ilgili *ç ~ c* şüphesini belirterek, sözcüğün "aslen fiziksel anlamda 'acı', uygun şekli *ekşiğ* olmasına rağmen bazı dillerde 'ekşi' anlamına geldiği[ni]; mecazi olarak 'acı, acı verici' anlamlarını yakın dönemde kazandığı[ni], bazı dillerde 'öfke, öfkeli' anlamlarına geldiği[ni] söylemektedir."²¹⁹ Eski Uygur Türkçesi *açığ* sözünün, bugün Hakasçada korunduğunu ve *ачыг* (*açığ*) 'acı, ekşi, tuzlu, sert, acı, kaygı, tatsız olay, can sıkıntısı' anlamlarında yaşadığını görmekteyiz (KHRS, s. 91; HTS, s. 25). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇHBR, s. 95, 235).

açın- (< *açı-n-*) *Tür.* bakmak, gözetmek (UW1-6, s. 42; UW, s. 4-5; OTWF, s. 584). Eski Uygurca mektup metinlerinde de *açı-* eyleminden türeyen *açın-* biçimi "bakmak, gözetmek, beslemek" anlamlarıyla bulunmaktadır. Eraslan, "*açın-* (< *açı - n -*): beslemek, ihtimam etmek" ve "*açın-* (< *açı-ı-n-*): açmak, itiraf etmek" biçiminde verdiği iki maddede bu eylemi ele almaktadır (EUTG, s. 547). DTS (1969)'de bu sözcükle ilgili üç farklı madde karşımıza çıkmaktadır. Biri "açlık (kıtlık) durumunda"²²⁰ (DTS, s. 5) anlamına gelen ve ad olan *açın*, diğer ikisi ise eylem olan *açın-*'tır. İlki Eski Uygur mektuplarında geçmez: "**AČİN-** I [...] 1. açılmak, (çocuk hakkında, hasta hakkında) açılmak [...] 2. sağ omzu çıplak bırakmak [...] 3. açıkça ifade etmek, pişmanlık duymak [...] 4. açılmış hâle getirmek."²²¹ (DTS, s. 5). İkincisi mektup metinlerinde karşımıza çıkar: "**AČİN-** II [...] 1. bakmak, birine bakmak, korumak [...] 2. merhamet göstermek, bağışlamak, karşılamak; ödüllendirmek, iyilik yapmak,

²¹⁷ Rusça asıl metinde: "учитель, наставник" ve "**AČARİ** учитель, наставник" (DTS, s. 4).

²¹⁸ COUL'da İngilizce asıl metinde: "explanation, interpretation; commentary."

²¹⁹ "[...] originally 'bitter' in a physical sense, in some languages 'sour', although this is properly **ekşiğ**; it soon acquired metaph. Meanings 'grievous, painful', and in some languages 'anger, angry'. [...]" (EDPT, s. 21-22).

²²⁰ Rusça asıl metinde: "в состоянии голода".

²²¹ Rusça asıl metinde: "1. раскрыться, распахнуться (о ребенке, о больном)... 2. оголять правое плечо... 3. откровенно излагать, каяться... 4. делать вид распахивающегося..."

hayırsever olmak [...]”²²² (DTS, s. 5); ayrıca bkz. (EDPT, s. 29). Eski Uygur Türkçesi *açın-* eyleminin, bugün Hakasçada korunduğunu ve *ачын-* (*ачынарға*) [*açın-* (*açınarğa*)] ‘acımak, esirgemek, kıyamamak’ anlamlarında yaşadığını görmekteyiz (HTS, s. 26; KHRS, s. 91). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çe oloh tusta töreen çonunı çitpesterin ötere körép, açınıp taa, tarınıp taa çoohtancañ*. “Ama aynı zamanda doğmuş ulusunun eksikliklerinden görüp, hem acıyıp hem kızıp söylendi.” (HÇH, s. 34); ayrıca bkz. (Philippians II, 1²²³).

açrık *Tür.* samanlık = “enclosure for hay” (COUL, s. 207). Eski Uygur Türkçesi *açrık*, günümüzde Hakasçada *отмыз хазaa* (*ottıg hazaa*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 318).

adaş *Tür.* adaş = “friend, comrade” (COUL, s. 207; UW1-6, s. 48; OTWF, s. 119). Eski Türkçe *adaş*, bugün Hakasçada söz sonunda /-ş/ > /-s/ ses değişimiyle *adac* (*adas*) biçiminde “1. adaş [...] 2. aynı isimde [...]”²²⁴ anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 31). İncelenen Hakasça metinlerde örneğe rastlanılmamıştır.

adin *Tür.* başka, diğer = “other, another” (COUL, s. 207; UW1-6, s. 47). Eski Uygur mektuplarında geçen *adin*, günümüzde Hakasçada “başka, diğer [...]”²²⁵ anlamlarına gelen *nacxa* (*pasha*) II ve Sagay ağzında *өске* (*öske*) II biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 329, 352).

adır- ~ **adur-** *Tür.* ayırmak, ayırt etmek (UW1-6, s. 52; COUL, s. 207).²²⁶ Eski Uygur Türkçesi *adır-* “ayırmak” eylemi, Hakasça *азып-* /*азыпарға*/ (*azır-* /*azırarğa*/) II biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KHRS, s. 37; HTS, s. 62; EDPT, s. 66). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hada tudınza, tağlarnı daa toñhar azırarğa çarır...*²²⁷ “Birlikte tutunsa dağları da baştan aşağı ayırıp parçalar...”

adıram (<*ad-ı-r-a+m) *Tür.* özel ad (UW1-6, s. 53). Mektupta bir kişi adı olarak geçen *adıram*, Eski Uygurların Budizmden bildikleri bir kavram olan “*adra* (< *adır* – *a*): ayırt etmek; Skr. *ādāna*[;] *a*[*dra*] *bilig*: ayırt etmeyle edinilen bilgi, sekiz çeşit şuurdan biri; Skr. *ādāna-vijñāna*” (EUTG, s. 548) ile ilgili olabilir. Ayrıca *erdem* ~ *edrem* (EDPT, s. 66) kavramıyla ilgili farklı (hatalı?) bir yazım da olabilir. Eski Uygur

²²² Rusça asıl metinde: “1. Заботиться, печься о ком-л., опекать [...] 2. Оказывать милость, одаривать, вознаграждать, благодетельствовать [...]”

²²³ Hakasça örnek için bkz. <https://raw.githubusercontent.com/taruen/apertiumpp/master/data4apertium/corpora/bible/kjh.nt.ibt.txt> (Erişim tarihi: 01.02.2021).

²²⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. тэзка [...] 2. одноимённый [...]”

²²⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “ӨСКЕ II сак. другой; иной [...]; ПАСХА II 1. 1) другой, иной, прочий [...]”

²²⁶ COUL’da İngilizce asıl metinde: “to separate; to distinguish [...]”

²²⁷ Örnek için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=1071> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

mektuplarında kişi adı olarak karşımıza çıkan *adıram*, bugün Hakasçada görülmemektedir. Ancak bugün halk ağzında yaşayan ve “Hakas dokuma tezgâhında dokumanın uzunlamasına uzanan iplerini ayıran alet; *bk[z]*. adarğı” (HTS, s. 27-28) anlamına gelen *adırğa* sözü, Eski Türkçe *adır-* “ayır-“ biçiminin de bu sözcük özelinde geçmişten günümüze ulaştığını düşündürmektedir.

adırlıĝ (< *adır-t+lıĝ*) *Tür.* ayrıntılı şekilde, tam olarak, apaçık; ayırt edilebilir, ayrıntılı (EDPT, s. 70; UW1-6, s. 53; EUTG, s. 548). Eski Türkçe *adır-* “ayır-“ < *adır-t* “ayırma, fark; geniş” (EUTG, s. 548; UW, s. 8-9) biçimine +*lıĝ* addan sıfat türeten ekin gelmesiyle oluşan bu sözcüğün, bugün Hakasçada *азырлыг* (*azırlıĝ*) biçiminde “с развилиной, развилистый; **азырлыг аҕас** развилистое дерево.” [çatalı, çatal; **azırlıĝ aĝas** dallı ağaç.] (KHRS, s. 37) anlamıyla kullanıldığı görülmektedir, ayrıca *азырт-* /*азыртаҕа*/ (*azırt-* /*azırtarĝa*/) II “1. ayırtmak; 2. böldürmek.” (KHRS, s. 37; HTS, s. 62) eyleminin varlığı önemlidir. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Altı azırlıĝ, altı hırlıĝ ah haya turçadadır.* “Altı parçalı, altı kemerli ak kaya duruyor.” (HÇH, s. 14).

aĝduĝ *Tür.* kötü, kusurlu, etkisiz, işe yaramaz (UW1-6, s. 62; COUL, s. 207).²²⁸ Eski Uygur mektuplarında geçen *aĝduĝ*, günümüzde Hakasçada “özürlü, kusurlu; arızalı [...]”; faydasız, işe yaramaz [...]”; kötü [...]”²²⁹ anlamlarına gelen *кимнэг* (*kimnëg*), *тузазы чох* (*tuzazı çoh*), *хомай* (*homay*), *чабал* (*çabal*) ve daha çok *чарабас* (*çarabas*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 164, 673, 840, 912; HTS, s. 80).

aĝır *Tür.* ağır; önemli; külfetli, ciddi, acı verici; ağır, cidden (UW1-6, s. 65; COUL, s. 207).²³⁰ Eski Uygur mektuplarında geçen *aĝır*, bugün Hakasçada söz içinde /-ĝı-/ hecesinin yerini /-a-/ sesinin almasıyla *aap* (*aar*) biçiminde “II 1. 1) ağır; önemli [...]”²³¹ vb. anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 18). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol pu aarlıĝ kirektë tilëdëp pastaan...* “O, bu önemli işi geliştirip başladı...” (HÇH, s. 8).

aĝırla- *Tür.* saygı göstermek, hürmet etmek; ağırlamak; değer vermek (UW1-6, s. 68; UW, s. 22; OTWF, s. 430); ayrıca bkz. (EUTG, s. 548; EDPT, s. 94). DTS (1969)’de *aĝırla-* eylemi şöyle açıklanmaktadır: “**AYİRLA-** 1. değer vermek/ kıymetini bilmek (layışını, niteliğini) 2. ödüllendirmek, lütufta bulunmak / inayet göstermek

²²⁸ COUL’da İngilizce asıl metinde: “bad, defective, ineffective, useless.”

²²⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “с увечьем, дефектный; с дефектом, с изъяном [...]”; бесполезный [...]”; плохой [...]”

²³⁰ COUL’da İngilizce asıl metinde: “heavy; important; burdensome, serious, painful; heavily, seriously.”

²³¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “II 1. 1) тяжёлый; увесистый; увесисто [...]”

(ortaya koymak) 3. yüceltmek, ilgi göstermek, nüfuz kurmak / itibar, saygınlık ortaya koymak 4. saymak, derin saygısı olmak, saygı duymak/göstermek [...]”²³² (DTS, s. 20). Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki *ağırla-* eylemi, Hakasça *аарла- /аарлуҕа/ (aarla- /aarlirğa/)* “1) saygı duymak, saygı göstermek, *birine, bir şeye* değer vermek [...] 2) ısmarlamak, ağırlamak [...] 3) *biri onuruna* kutlama yapmak [...]”²³³ biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KHRS, s. 18-19; HTS, s. 22; EDPT, s. 94). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol tusta kibër hoostira irge parğan sem’ yazında, palalıg pol parza, ipçè kèzèné aarlacañnar, annañ sanasçañnar*. “O zamanda geleneğe göre evlenen kadın ailesinde, çocuklu olursa kadına değer verirlerdi, ondan (dolayı) sayarlardı.” (HÇH, s. 24).

ağırlağuluk (< ağır+la-ğū+luḡ) *Tür.* “ağırlanması gerekli, saygıya layık” (UW1-6, s. 68; EUTG, s. 548). Bu sözcük, *ağırla-* “saygı göstermek, hürmet etmek; ağırlamak; değer vermek” (UW, s. 22) eyleminden türetilmiştir, bkz. (EUTG, s. 548; EDPT, s. 94). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *ağırlağuluk*, Hakasçada “saygın; saygıdeğer; övgüye değer”²³⁴ anlamlarına gelen *аарлыг* (aarlıg) veya *аарластыг* (aarlástıg) biçiminde bulunmaktadır (KHRS, s. 18; HTS, s. 23). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sergey Çarkovnañ Petr Topoyev “Çon uzı” aarlástıg atha turışhannar*. “Sergey Çarkov ile Petr Topoyev ‘halk üstadı’ saygıdeğer ada layıktılar.” (HÇH, s. 8).

ağız *Tür.* ağız (UW1-6, s. 69). Sözcük aynı anatomik anlamıyla Hakasçada *aac* (*aas*) “рот, уста [ağız]” (KHRS, s. 20; HTS, s. 23; DTS, s. 21; EDPT, s. 98; EUTG, s. 548) biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Toldırçalar, çarıh omaların hayrallap, aastañ aasha, tölden tölge aparıp*. “Tamamlıyorlar, parlak yüz çizgilerini koruyup, ağızdan ağıza, nesilden nesile götürüp.” (HÇH, s. 6).

ağa (< Моғ. *aqa*) *Tür.* ağabey (UW1-6, s. 78; EUTG, s. 548). Bu sözcük, DTS (1969)’de “**AQA** büyük erkek kardeş, ağabey”²³⁵ biçiminde açıklanır ve *ağa ini* ikilemesi de “büyük ve küçük erkek kardeşler”²³⁶ anlamıyla verilir (DTS, s. 48). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *ağa* (~ *ağa*), bugün Hakasçada aynı biçimde *ağa*

²³² Rusça asıl metinde: “1. Ценить (по заслугам, качествам) 2. Вознаграждать, оказывать (~ проявлять) милость 3. Возвышать, привлекать внимание к чему-л., создавать вес, авторитет 4. Почитать, чтить, уважать [...]”

²³³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) уважать, почитать, ценить *кого-л., что-л.* [...] 2) угощать, потчевать *кого-л.* [...] 3) чествовать *кого-л.* [...]”

²³⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “уважаемый; почитаемый: похвальный [...]”

²³⁵ Rusça asıl metinde: “**AQA** старший брат [...]”

²³⁶ Rusça asıl metinde: “старшие и младшие братья [...]”

(ağa) “1) dede, büyük baba (baba tarafından) [...] 2) amca (yaşlı akraba) [...]”²³⁷ ve ağa (ağan) “büyük baba (dedeye veya babanın büyük erkek kardeşine hitap) [...]”²³⁸ olarak yaşamaktadır (KHRS, s. 26; HTS, s. 29-30). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sinēñ ağan ügretçē*. “Senin deden öğretmen.” (HAT, s. 20).

al- *Tür.* almak (UW1-6, s. 84; UW, s. 35; EUTG, s. 549). Eylem, bugün Hakasçada *ал-* /*аларға*/ (*al-* /*аларға*/) “1) братъ, взять кого-л., что-л. [*birini, bir şeyi almak*]” (KHRS, s. 49; HTS, s. 34; DTS, s. 32; EDPT, s. 124) olarak aynı anlamla ve biçimle karşımıza çıkmaktadır. Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol Hakasiyada “Çon uzı” tēp aarlastıñ attı prayzınan purnada alğan*. “O Hakasya’da ‘halk üstadı’ deyip saygıdeğer adlı herkesten önceydi.” (HÇH, s. 6); ayrıca bkz. (ÇUS, s.11).

alım (< *al-ı-m*) *Tür.* borç (UW1-6, s. 94; EUTG, s. 549). Sözcük, bugün Hakasçada *алым* (*alım*) “1) долг [borç] [...] 2) кредит [kredi] [...]” (KHRS, s. 59; HTS, s. 38; DTS, s. 35; EDPT, s. 145) olarak aynı anlamla ve biçimle yaşamaktadır. İncelenen Hakasça metinlerde örneğe rastlanmamıştır.

alqa- *Tür.* kutsamak; övmek, methetmek (UW1-6, s. 95; UW, s. 48; EUTG, s. 549); “**alka:-** hem dinî hem de sıradan anlamda ‘övmek’; dolayısıyla, daha yakın zamanda ‘kutsamak, bir nimet için (birine *Ak[uzatıf]*) dua etmek’ [...]”²³⁹ (EDPT, s. 138). Eski Uygur mektuplarında *alqa-* biçiminde gördüğümüz eylem, bugün Hakasçada *алга-* ~ *алгы-* /*алгырға*/ (*alga-* ~ *algı-* /*algırға*/) I [ayrıca bkz. *алгаз* (< *алга-з*)] “kutsamak, birine hitap etmek; birine iyilik, başarı dilemek”²⁴⁰ (KHRS, s. 52-53; HTS, s. 37; Eski Türkçe **alqa-** için ayrıca bkz. “**ALQA-** kutsamak; şükretmek [...]”²⁴¹, bkz. DTS, s. 38) olarak aynı biçimle ve benzer anlamlarla varlığını sürdürmektedir. Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle mevcut metin derleminde tespit edilememiştir.

alkamaq *Tür.* kutsama(k), övme(k), bkz. **alqa-** maddesi, s. 181.

alkat- (< *alqa-t-*) *Tür.* övülmek, kutsamak (EUTG, s. 549); “(Türetilmiş) **alkat-alka:-** eyleminin nedensel biçimi. Sadece aşağıdaki gibi not edilmiştir; görünüşe göre, **öğüt-** gibidir, bkz., sadece sıfatfiil biçiminde kullanılmıştır: **alkatmış** ‘övgüye değer,

²³⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) дед, дедушка (*no otıu*) [...] 2) дядя (*старший родственник*) [...]”

²³⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “дедушка (*обращение к деду по отцу или старшему брату отца*) [...]”

²³⁹ İngilizce asıl metinde: “**alka:-** ‘to praise’, both in the religious and the ordinary sense; hence, more recently ‘to bless, pray for a blessing on (someone Acc.)’ [...]”

²⁴⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “благословлять, напутствовать кого-л.; желать добра, успеха кому-л. [...]”

²⁴¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**ALQA-** благословлять [...]”

övgüyü kışkırtma; kutsanmış.’ [...]”²⁴² (EDPT, s. 138); ayrıca bkz. “**ALQAT-**” (DTS, s. 38). Eylemden eylem türeten *-t-* ekiyle yapılmış ve *alka-* eyleminin ettirgen formu olan *alkat-*, bugün Hakasçada *алғам- ~ алғым- (alğat- ~ alğıt-)* (KHRS, s. 52-53; HTS, s. 37) olarak benzer anlamla ve biçimle yaşamaktadır. Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Orıs uçenaylar pabazınañ nancılashanı sağıs-kögěstê tıñ alğıthan*. “Rus bilginler babasıyla iyi geçindiği düşüncesi epey övüldü.” (HÇH, s. 39).

alkış (< *alk{a}-ı-ş*) *Tür.* övme, dua, sena, takdis; Skr. *adhiṣṭhita* (UW1-6, s. 99; EUTG, s. 550); “**alkış**, *alka:-*’dan bir eylemi tanımlayan ad; ‘övgü’; aslen Tanrı’yı övmek anlamında, daha sonra, ‘kutsama’ nın bazen daha iyi çeviri olduğu sıradan insan ilişkilerinde de. [...]”²⁴³ (EDPT, s. 137); ayrıca bkz. “**ALQİŞ**” (DTS, s. 38-39). Eylemden ad türeten *-ş+* ekiyle *alk{a}-* eyleminden türetilmiş olan *alkış*, bugün *алғас ~ алғыс (alğas ~ alğıs)* [ayrıca bkz. *алғас* (< *алғас-ə*)] “kutsama, nimet; ayrılık dileği, veda konuşması, selamlayış [...]”; “1) minnet, teşekkür [...] 2) kutlama, tebrik [...]”²⁴⁴ (KHRS, s. 52-53; HTS, s. 37) olarak söz sonu ET */-ş/ > Hak. /-s/* değişimini gösteren biçimle ve benzer anlamlarla Hakasçada da bulunmaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Palacahha at adap, écezên alğıstacañnar mindağ sösternerē...* “Çocuğa ad söyleyip annesini takdir ettiler böyle sözlerle...” (HÇH, s. 53).

alku (< **alk-u*) *Tür.* bütün, hep; herkes (UW1-6, s. 100; EUTG, s. 550); “İsim-fiil, **alk-**’dan Ad/Sıfat olarak kullanılmıştır; “hep, herkes, her şey” için birkaç erken kelimeden biri, kelimenin tam anlamıyla “sona eren bir şey” [...]”²⁴⁵ (EDPT, s. 137); ; ayrıca bkz. “**ALQU**” (DTS, s. 39). Sözcük bugün Hakasçada kullanılmamaktadır. Hakasçada “bütün, hep, tüm, herkes” anlamlarını sağlayan sözcükler “*npaū* (pray), *npaūзы* (prayzı), *парчан* (parçan), *тукси* (tikse), *мооза* (tooza)” olarak sıralanabilir (KHRS, s. 348, 389, 616, 648; HTS, s. 360, 392, 510, 522). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. [*npaū* (pray)] için ÖÇ, s. 9].

alp *Tür.* zor, güç; cesur, yiğit (UW1-6, s. 105; EUTG, s. 550); “[...] temelde ‘sert, dayanıklı, aşılması zor’; geleneksel çevirisi “cesur” makul derecede doğruyken, başlangıçta hem kişiler için hem de cansız nesneler için, ve hatta ‘tehlike’ gibi soyut

²⁴² İngilizce asıl metinde: “D[erived] **alkat-** Caus[ative (form of verb)] of **alka:-**. Noted only as below; apparently, like **öğüt-**, quod vide, used only in the Particip[le]. F[orm]. **Alkatmış** ‘praiseworthy, provoking praise; blessed.’ [...]”

²⁴³ İngilizce asıl metinde: “**alkış** a noun describing an action from **alka:-**; ‘praise’; originally in the sense of praising God, later also in ordinary human relations, where ‘blessing’ is sometimes the better translation. [...]”

²⁴⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “благословение, напутствие”; “1) благодарность [...] 2) приветствие [...]”

²⁴⁵ İngilizce asıl metinde: “Gerund, used as N[oun]/A[djective]. Fr[om] **alk-**; one of several early words for ‘all, everyone, everything’, lit[erally]. ‘something which has come to an end.’ [...]”

fikirilere uygundur. [...]”²⁴⁶ (EDPT, s. 127-128); “**ALP** I 1. keskin nişancı 2. kahraman, yiğit 3. cesur 4. cesaret [...]; **ALP** II 1. zorluklar, çile 2. zorluk, tehlike 3. zor; ağır, ızdıraplı; tehlikeli, korkunç, ciddi [...]; **ALP** III *özel ad* [...]”²⁴⁷ (DTS, s. 36-37); ayrıca bkz. الپ (alp), TMEN II 526 (Doerfer, 1965, s. 110-111). Eski Türkçe metinlerde ve Uygur mektuplarında da gördüğümüz *alp*, bugün Hakasçada *алын* (*alın*) biçiminde “1) yiğit, kahraman [...] 2) olağanüstü kişilikler, varlıklar [...]”²⁴⁸ (KHRS, s. 59; HTS, s. 38) anlamlarıyla yaşamaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler için bkz. *Alıp Han çongā çahsı kēzē polğan [...]* “Alp Han halka iyi insan oldu.” (ALA, s. 8). *Sömön Kadışevteñ alıptıñ nımahtarnı, pashazın daa pēçēkke pazıp ileede kēzē toğınğan.* “Sömön Kadışev’den kahramanlık destanlarını, başkasını da kitaba basıp çok yabancı çalışmış.” (HÇH, s. 11).

altı TÜR. altı (UW1-6, s. 108; EUTG, s. 550); “**altı**: ‘six’ [altı] [...]” (EDPT, s. 130); “**ALTİ** шесть [altı] [...]” (DTS, s. 39). Sözcük, bugün Hakasçada *алты* (*altı*) I “шесть [altı] [...]” (KHRS, s. 56; HTS, s. 40) olarak aynı biçimle ve anlamla yaşamaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Altı azırlıg, altı hırlıg* “Altı kollu, altı kemerli” (HÇH, s. 14); ayrıca bkz. (KRB, s. 3; PH, s. 8).

altınç (*altı+nç*) TÜR. altıncı (UW1-6, s. 111; EUTG, s. 550); “[...] ‘sixth’ [altıncı] [...]” (EDPT, s. 131); “**ALTİNÇ** шестой [altıncı] [...]” (DTS, s. 40). Sözcük, bugün Hakasçada *алтынчы* (*altıncı*) biçiminde “шестой [altıncı] [...]” (KHRS, s. 57; HTS, s. 40) anlamıyla yaşamaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Altıncı çasta tuñmañ halğan polza...* “Altıncı saatte küçük kardeşin kalmış olsa...” (HÇH, s. 24); ayrıca bkz. (PH, s. 9).

altun (< TÜR. **al+tun* < **alton* TMEN II 529 > Moğ. *altan*) TÜR. altın; beş esas unsurdan biri; Skr. *ākāśa-dhātu* (UW1-6, s. 110; EUTG, s. 550); “**altu:n** ‘altın’”. Moğalcada *altan* olan çok erken dönem alıntı sözcük (*Haenisch* 6, *Kow[alski]* 85). [...]”²⁴⁹ (EDPT, s. 131); Moğolcada “altın” anlamındaki *alta(n)* için bkz. (Lessing, 1960, s. 33); “**ALTUN** 1) золото... [altın] 2) золотой (*монета*)... [altın (sikke)] 3)

²⁴⁶ İngilizce asıl metinde: “...basically ‘tough, resistant, hard to overcome’; originally applicable both to persons, when the conventional translation ‘brave’ is reasonably accurate, and to inanimate objects and even to abstract ideas like ‘danger’.”

²⁴⁷ Rusça asıl metinde: “**ALP** I 1. Меткий стрелок [...] 2. Герой, богатырь, витязь [...] 3. Отважный, храбрый, смелый [...] 4. Отвага, храбрость, мужество [...]; **ALP** II 1. Трудности, тяжкие испытания [...] 2. Трудность, опасность [...] 3. Трудный, -о; тяжелый, тяжкий, -о; опасный, страшный, серьезный [...]; **ALP** III *имя собственное* [...]”

²⁴⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) богатырь, герой // богатырский, геройский [...] 2) личности, существа исключительные [...]”

²⁴⁹ İngilizce asıl metinde: “**altu:n** ‘gold’. A very early l[oa]n-w[or]d in Mong[olian] as *altan* (*Haenisch* 6, *Kow[alski]* 85) [...]”

золотой [altın(dan)] [...]” (DTS, s. 40); ayrıca bkz. التون (altün), TMEN II 529 (Doerfer, 1965, s. 112-114). Sözcük, bugün Hakasçada алтын (altın) biçiminde “1) золото // золотой [altın // altın(dan)] [...]” (KHRS, s. 56-57; HTS, s. 40) anlamıyla yaşamaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler için bkz. *Alıp Hannıñ çurtın Altın Arıg hadarar*. “Alıp Han’ın yurdunu Altın Arıg otlatır.” (ALA, s. 9). *Altın Arıg çacaları öskêrçededêr*. “Altın Arıg ablaları yetiştirir.” (HÇH, s. 36); ayrıca bkz. (ASAS, s. 14-15).

am(u)l ~ am(u)l (?) (< *amra-* EDPT, s. 160-161; OTWF, s. 330) *Tür.* *sakin* (UW1-6, s. 117; EUTG, s. 550); “**AMİL** спокойный, тихий [sakin, sessiz] [...]” (DTS, s. 41), bkz. **AMUL** (DTS, s. 42); “**amul (?amıl)** ‘sessiz, uslu, ılımlı, barışçı, soğukkanlı’; genellikle insanlara ancak bazen yerlere kullanılmıştır. [...]”²⁵⁰ (EDPT, s. 160). Devamında Clauson, *amul ~ amıl* için *amra-* temelli alternatif form olarak **amur* sözcüğünün bulunduğunu ve bugün *amır* biçiminde Hakasçada ve Tuvacada Moğolcadan yeniden ödünçleme olarak yaşadığını söyler. Hakasçada амыр (*amır*) biçiminde “1. 1) мир; покой, спокойствие... [barış; huzur, *sakin(lik)*] 2) тишина; затишье [sessiz(lik), sükunet] 2. 1) мирный, спокойный [huzurlu, *sakin*] 2) смирный, тихий [uslu, sessiz] [...]” (KHRS, s. 62; HTS, s. 40) anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol pozınıñ izebê çoh küzên, çaltanmas oñdayın, çonni araçılap, amır honıhtıg polar üçün pirçe*. “O kendisinin hesapsız gücünü, korkmaz tavrını, halkı savunup huzurlu, varlıklı olur diye veriyor.” (HÇH, s. 14); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 11).

amrak (< *amra-k*) *Tür.* *sevimli, sevgili* (UW1-6, s. 120; OTWF, s. 227-228; EUTG, s. 550); “**AMRAQ** 1. Любимый, возлюбленный; друг... [sevgili, sevilen; arkadaş] 2. Любимый, любящий, дорогой [sevgili/gözde, seven, sevgili] [...]” (DTS, s. 42). Clauson, EDPT’de sözcüğü şöyle açıklamaktadır:

D amrak N./A.S. fr. *Amra-*, q.v. for the meaning; properly ‘benign, friendly’, it came also to mean ‘to whom one is friendly; beloved, dear’; it is often difficult to determine which sense is uppermost. It became an early l.-w. In Mong. As *amarağ* ‘love, friendship’ (*Haenisch* 6); survives in some NE, SE, and perhaps NW languages, the dissyllabic forms being true survivals and the trisyllabic re-borrowings fr. Mong. See *Doerfer* II 554 (EDPT, s. 162-163).

Anlaşıldığı üzere Clauson, “iyi huylu, arkadaş canlısı; samimi, sevilen, sevgili” anlamlarına geldiğini belirttiği sözcüğün, erken dönemde Moğolcada *amarağ* “aşk, arkadaşlık” gibi ödünç bir sözcük olduğunu; bazı kuzeydoğu, güneydoğu ve belki

²⁵⁰ İngilizce asıl metinde: “**amul (? amıl)** ‘quiet, mild, equable, peaceable, even-tempered’; generally used of people, but occasionally of places. [...]”

kuzeybatı dillerinde yaşadığını, iki heceli formların geçmişten kaldığını, üç heceli formların ise Moğolcadan yeniden ödünçlenenler olduğunu ifade eder ve Doerfer'e atıf yapar (TMEN II 554); Moğolca *amarağ* için bkz. (Lessing, 1960, s. 36). Eylemden ad türeten *-k+* ekiyle *amra-* eyleminden türetilmiş olan *amrağ*, bugün Hakasçada kullanılmamaktadır ve incelenen Hakasça metinlerde örneğe rastlanmamıştır. Ancak daha önce açıkladığımız *alka-* ve *alkış* sözcüklerinde verdiğimiz *алгаг* (< *алга-г*) [*alğağ* < *alğa-ğ*] örneğinden yola çıkarak, Eski Uygurca *amrağ* sözünün, Hakasçada (en azından halk ağzında) *амыраг* (*amırağ*) gibi bir karşılığı olmuş olabileceğini (veya olabileceğini) varsayabiliriz. Bugün Hakasçada anlam bakımından EUyg. *amrağ* sözünü karşılayan *abahay*, *hınıstıg*, *ökerek*, *sayzan* ve *sêlêg* sözlerini görmekteyiz (HTS, s. 24, 170, 347, 443).

amranmak (< *amra-n-mak*) TÜR. sevgi (UW1-6, s. 127; OTWF, s. 588; EUTG, s. 550); “[...] Manihaizm (inananların kafasına konan dört mühür vardır) **amranmak** ‘bir sevgi eğilimi’ (inanç, korku ve bilgelik) [...]”²⁵¹ (EDPT, s. 163-164); “**AMRANMAQ** любовь [sevgi, aşk] [...]” (DTS, s. 41). İsim-fiil (mastar) ekiyle türetilmiş olan *amranmak*, bugün Hakasçada kullanılmaz. Ancak Hakasça *amıra-* [*amırirğa*] eyleminin, Eski Türkçe *amra-* (UW, s. 56) eyleminin anlamı değişerek Hakasçaya gelmiş alternatif biçimi ve Moğolcadan yeniden ödünçlenmiş bir sözcük olduğunu düşürsek, Hakasça *амыра-* (*amıra-*) eyleminin isim-fiil (mastar) ekli biçimi olan *амырупæа* (*amırirğa*) hâlinin “hafifleme(k), yatış(tır)ma(k), sakinleşme(k) [...]”²⁵² (KHRS, s. 62; HTS, s. 40) anlamlarıyla Hakasçada da varlığını koruduğunu düşünebiliriz ancak metinlerde örneğe rastlanmamıştır.

amtu (~ **amdı**) TÜR. şimdi (UW1-6, s. 125; EUTG, s. 550-551); “**amtı**: ‘now’ [şimdi] [...]” (EDPT, s. 156-157); “**AMTİ** 1. настоящий, теперешний... [şu an(ki), şimdi(ki)] 2. Теперь, сейчас [şimdi, şu an] [...]” (DTS, s. 42). Bu sözcük, bugün Hakasçada *ам* (*am*) “сейчас, теперь [şimdi, şu an] [...]” (KHRS, s. 60) ve *амды* (*amdı*) “теперь, сейчас, в данный момент [şu an, şimdi, şu anda] [...]” (KHRS, s. 61; HTS, s. 40) olarak aynı anlamla ve biçimle yaşamaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Üüler amdı pêske ahça!* “Yıgılır şimdi bize para!” (TÖÇ, s. 28); ayrıca bkz. (HIZÇ, s. 6; TÇ, s. 9).

andin ~ **antun** TÜR. ondan, ondan sonra (DTS, s. 44-45; EDPT, s. 177; UW1-6, s.

²⁵¹ İngilizce asıl metinde: “[...] Man. (the four seals put on the minds of believers are) **amranmak** ‘a loving disposition’ (faith, fear, and wisdom) [...]”

²⁵² KHRS’de Rusça asıl metinde: “успокаиваться, утихать, присмиреть [...]”

138; EUTG, s. 551). *Ol* adının çıkma durumu, yani Eski Türkçe *andın* ~ *antın*, Hakasçada *аннаң* (*annañ*) biçiminde “ondan; oradan” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 64; HTS 2007, s. 42). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pasha kirektè annañ pèr tusta itçee çoğıl*. “Başka işi oradan bir anda yok ediyor.” (HÇH, s. 11).

anı *Tür.* onu (DTS, s. 45, 366; EDPT, s. 123, 170; UW1-6, s. 139; EUTG, s. 551). *Ol* adının belirtme (yükleme/nesne) durumu, yani Eski Türkçe *anı*, Hakasçada *аны* (*anı*) biçiminde “onu” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 65; HTS, s. 42). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anı haydı mahtabas!* “Onu nasıl övmez!” (HÇH, s. 8); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 11).

anın *Tür.* onunla; onun için, o sebeple (DTS, s. 45; UW1-6, s. 141; EUTG, s. 551); “**anın**, **ol**’un belirteç olarak kullanılmış *araç* durumudur; ‘bu nedenle, böylece’. [...]”²⁵³ (EDPT, s. 187). *Ol* adının araç (vasıta) durumu, yani Eski Türkçe *anın*, Hakasçada *анынаң* (*anınañ*) biçiminde “onunla” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 65; HTS, s. 42). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çon anıñ otazın undubinça, anınañ pozınıñ köñnèn çılıtça*. “Halk onun yüz hattını unutunca, onunla kendinin gönlünü ısıtıyor.” (HÇH, s. 12).

anta ~ *anđa* *Tür.* onda, orada (DTS, s. 44-45; EDPT, s. 176; UW1-6, s. 149; EUTG, s. 551). *Ol* adının bulunma durumu, yani Eski Türkçe *anta* ~ *anđa*, Hakasçada *анда* (*anda*) biçiminde “onda, orada” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 63; HTS, s. 41). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anda pès uzupçabıs*. “Orada biz uyuyoruz.” (HAT, s. 185).

antağ ~ *anttağ* (< *anı* + *teg*) *Tür.* öyle, o şekilde (UW1-6, s. 150; EUTG, s. 551); “такой; так, таким образом [böyle; öylece, bu şekilde] [...]” (DTS, s. 45); “**an** (ol) ve **te:ğ**’den (oluşan) bir ünlü göçüşmesidir (orijinal biçimi **anteğ** aslında iki T’lidir); bir belirteç (zarf), bazen sıfat olarak kullanılmıştır, ‘bunun gibi, bu yüzden, böyle’ anlamındadır. [...]”²⁵⁴ (EDPT, s. 177). Eski Türkçe *antağ*, Hakasçada *андаа* (*andağ*) biçiminde “öyle, o şekilde, benzer [...]”²⁵⁵ anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 63; HTS, s. 41). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Noğa andağ çapçañ?* “Niye öyle örtüyorsun?” (TÖÇ, s. 64); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 12).

aña *Tür.* ona (DTS, s. 46; EDPT, s. 123; UW1-6, s. 162; EUTG, s. 551). *Ol*

²⁵³ İngilizce asıl metinde: “**anın** Instr. of **ol** used as an Adv.; ‘therefore, thereby’ [...]”

²⁵⁴ İngilizce asıl metinde: “a crasis of **an**-(ol) and **te:ğ** (the original form **anteğ** actually occurs twice in T); an Adv., occasionally used Adjectivally, meaning ‘like that, thus, so’. [...]”

²⁵⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “такой, подобный тому [...]”

adılının yönelme durumu, yani Eski Türkçe *aṇa*, Hakasçada *aṇaa* (*aṇaa*) biçiminde “ona” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 26; HTS, s. 29). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Aytıstarnı apararğa aṇaa Hudaydaṇ pırelgen polgan*. “Konuşmaları götürmek ona Tanrı’dan verilmiş idi.” (HÇH, s. 8).

apa *Tür.* I ata, baba, ağabey, amca; özel ad ve unvan; II ayı (UW1-6, s. 169). Bu sözcük, St. Petersburg’daki Eski Uygur mektup fragmanlarından SI 2 Kr 17, II. 24-25 ve SI Kr IV 256, 4. satırlarda *Tegin Apa İtkiya* şeklinde özel ad olarak geçmektedir. Sözcük DTS (1969)’de şöyle açıklanmaktadır: “**APA** I 1. yaşlı akrabalar, abla 2. anne [...]” ve “**APA** II *özel ad ve unvan* [...]” (DTS, s. 47).²⁵⁶ Clauson, EDPT (1972)’de sözcükle ilgili oldukça ayrıntılı bir açıklama vermektedir:

aba:/ 1 apa:/ebe:/epe: words of this form, connoting various terms of relationship abound in modern Turkish languages with meanings as various as (1) ‘ancestor’; (2) ‘grandfather’; (3) ‘grandmother’; (4) ‘father’; (5) ‘mother’; (6) ‘paternal uncle’; (7) ‘paternal aunt’; (8) ‘elder brother’; (9) ‘elder sister’; (10) (presumably metaph.) ‘midwife’. Some, e.g. **aba:** ‘paternal uncle’, an abbreviation of Mong. *Abaga*, and other words beginning **ab...**, etc. Are certainly foreign; others, often occurring in only one language group, are of unknown origin. The only early forms seem to be *Türkü*, etc. **Apa:** ‘ancestor’ and Oğuz **ebe:** ‘mother’. *Kaş.* Does not record the former, but it occurs in *KB*. In this early period it is often impossible to be sure whether the vowels are back or front and the consonant voiced or unvoiced; the following are the likeliest transcriptions. **Türkü VIII eçü:m apa:m** ‘my ancestors’... (EDPT, s. 5).

Clauson, yukarıda bir kısmını verdiğimiz açıklamalarından sonra ikinci **apa** maddesinde sözcüğü şöyle açıklamaktadır: “PU 2 **apa:** ‘bear’ (animal); ‘bear’ is normally 1 **adıḡ**, but there is a good deal of folklore, mixed up with an ancestor-cult, about bears in Siberia, and this word prob. Merely 1 **apa:** used metaph.; survives in NE Kaç., Koib., Sag. R I 620 and Khak. **аба**, same meaning...” (Clauson, 1972, s. 5). Eski Türkçe *apa*, bugün Hakasçada, Clauson’un verdiği anlamlara da uygun olarak *аба* (*aba*) I, *аба* (*aba*) II, *абаа* (*abaa*) ve *абааң* (*abaañ*) biçimlerinde ve sırasıyla “I медведь (ayı); II отец (baba); 1) старший брат (ağabey); 2) дядя (amca) (babadan daha genç erkek akrabalar); (baba tarafından amcaya veya ağabeye hitap) 1) брат (erkek kardeş) 2) дядя (amca)” anlamlarında yaşamaktadır (KHRS, s. 20-21; HTS, s. 23). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Abaam pırsende sanap alḡan nince alıptıḡ nımah pılgenen, ıshanın – ol 103 sanaan*. “Babam birinde sayıp almış ne kadar kahramanlık destanı bildiğini, anlattığını – o 103 (olarak) hesapladı.” (HÇH, s. 18).

ar- (1) *Tür.* aldatmak (UW1-6, s. 169; UW, s. 65; EUTG, s. 552); “**AR-** I hile

²⁵⁶ Rusça asıl metinde: “**APA** I 1. старшая родственница, старшая сестра 2. мать [...]” ve “**APA** II *имя собственное и титул* [...]”

yapmak, dolandırmak, yalan söylemek, ayartmak [...]” (DTS, s. 50)²⁵⁷; “**2 a:r-** ‘kandırmak, hile yapmak’ [...]” (EDPT, s. 193).²⁵⁸ Eylem, bugün Hakasçada *ap-/apapəa/* (*ar-/arargəa/*) I biçiminde “incelmek, zayıflamak, kilo vermek [...]”²⁵⁹ anlamlarında varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 71; HTS, s. 45), “aldatmak, hile yapmak” vb. anlamlarda kullanılmamaktadır.

ar- (2) *Tür.* yorgun olmak (UW1-6, s. 169; UW, s. 65; COUL, s. 208); “**AR-** II 1. yorulmak [...] 2. incelmek, zayıflamak, kilo vermek [...]” (DTS, s. 50)²⁶⁰; “**1 a:r-** ‘yorgun, bitkin, zayıf olmak’, bazen yiyecek eksikliği nedeniyle zayıflık anlamına gelir (krş. **aruk**) [...]” (EDPT, s. 193).²⁶¹ Eylem, bugün Hakasçada *ap-/apapəa/* (*ar-/arargəa/*) I biçiminde “incelmek, zayıflamak, kilo vermek [...]”²⁶² anlamlarında varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 71; HTS, s. 45).

arığ (< *arı-ğ*) *Tür.* arı, temiz; *arığ* orman (UW1-6, s. 182; OTWF, s. 179-181; EUTG, s. 552); “I лес [...]; II çadır, yurt girişinde gölgelik [...]; III 1. arı, temiz, kirlenmemiş; safça [...] 2. *mecaz anlam* ahlâken kusursuz, asil, saygın, saf [...]” vd. (DTS, s. 51-52)²⁶³; ayrıca bkz. (EDPT, s. 213-214). Sözcük, bugün Hakasçada *arpyɬ* (*arığ*) şeklinde Eski Türkçedekiyle aynı biçimde, “I 1) sahil, ırmak üzerinde ada, ormanlık [...] 2) çalılık, sık ağaçlık, koru [...] 3) orman [...]; II 1. 1) arı, temiz [...]”²⁶⁴ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 80-81; HTS, s. 50). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kemner arığzar parğannar?* “Kimler ormana doğru gittiler?” (HAT, s. 47).

arka *Tür.* arka, sırt, son (UW1-6, s. 196; EUTG, s. 552); “I 1. arka [...] 2. *mecaz anlam* destek; suç ortağı [...] II birçok, bir miktar, tüm, toplam; kalabalık, grup [...]” (DTS, s. 53)²⁶⁵; “**arka:** aslen bir insanın, hayvanın veya bir şeyin ‘arkası/sırtı’; dolayısıyla mecazi olarak ‘bir hacker, birinin arkasında duran ve onu destekleyen biri’.”

²⁵⁷ Rusça asıl metinde: “**AR-** I обманывать, лгать, соблазнять [...]”

²⁵⁸ İngilizce asıl metinde: “**2 a:r-** ‘to deceive, trick’ [...]”

²⁵⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “тощать, худеть [...]”

²⁶⁰ Rusça asıl metinde: “**AR-** II 1. уставать, утомляться [...] 2. тощать, худеть [...]”

²⁶¹ İngilizce asıl metinde: “**1 a:r-** ‘to be tired, exhausted, weak’, sometimes with implication of weakness for lack of food (cf. **Aruk**) [...]”

²⁶² KHRS’de Rusça asıl metinde: “тощать, худеть [...]”

²⁶³ Rusça asıl metinde: “I лес [...]; II полог над входом в шатер, в юрту [...]; III 1. чистый, незагрязненный; чисто [...] 2. *перен[осное значение]* нравственно безупречный, благородный, порядочный, непорочный [...]”

²⁶⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “I 1) побережье, остров на реке, заросший лесом [...] 2) чаща, заросль, роща [...] 3) лес [...]; II 1. 1) чистый [...]”

²⁶⁵ Rusça asıl metinde: “I 1. спина [...] 2. *перен[осное значение]* поддержка, опора; пособие [...] II множество, некоторое количество, совокупность; толпа, группа [...]”

(EDPT, s. 215).²⁶⁶ Bu sözcük, Hakasçada *ap̄əa* (*arğa*) biçiminde “1) arka [...] 2) sırt (dağ), çıkıntı [...] 3) mil, silindir [...]”²⁶⁷ vd. anlamlarında varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 73-74; HTS, s. 48). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Argazi pözək ah sın turçadadır*. “Sırtı uzun ak sıradağlar durmaktadır.” (HÇH, s. 14).

arkış (**arık-ı-ş* ~ *arğa-ş* < *arkış*) kervan; haberci; elçi (UW1-6, s. 198; EUTG, 552); “**ARQİŞ** 1. kervan [...] 2. haberci, elçi [...] 3. mesaj, haber [...]” (DTS, s. 54).²⁶⁸ Clauson, EDPT (1972)’nin 216-217. sayfalarında sözcüğü şöyle açıklamaktadır:

1 arka: -’tan türetilmiş eylemden ad **arkış**; ‘Ticari veya resmî amaçlarla seyahat eden bir kişi veya grup’ dolayısıyla hem ‘seyyar tüccarlar, kervan’ hem de ‘resmî elçiler, misyon’; neyin kastedildiğini anlamak her zaman kolay değildir ve tüccarlar genellikle resmî elçi olarak kullanılırdı. Kuzeydoğu’da çeşitli lehçelerde varlığını sürdürür **arğış/arğıs** Radloff I 300-I; Hakasça **arğıs** ‘yol arkadaşı’ [...] (EDPT, s. 216-217).²⁶⁹

Günümüzde bu sözcük, Hakasçada *ap̄əyıc* (*arğıs*) biçiminde “1) arkadaş [...] 2) kılavuz, (iş) arkadaşı, yol arkadaşı [...] 3) muhatap [...] 4) eşlerden biri (*koca(sı)*, *karı(sı)*) [...]”²⁷⁰ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 75; HTS, s. 49). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pu halğancı 18 çılınñ arazında toğınçathan institudımnañ sığara min hay p̄eree polisçi arğıstarımnañ* [...] “Bu kalan 18 yılın arasında çalıştığım enstitümden ben bazıları yardımcı arkadaşlarımla...” (HÇH, s. 42).

arslan TÜR. arslan, aslan; SKR. *kesarin*; özel ad kişi adı (UW1-6, s. 202; EUTG, s. 552); “**arsla:n** ‘arslan’; /-lan/ sonekiyle (yapılmış) hayvan adı. Moğolcada *arslan/arsalan* gibi bir erken dönem alıntı sözcük [...]” (EDPT, s. 238)²⁷¹; ayrıca bkz. (DTS, s. 55). Sözcük, bugün Hakasçada *арзылаң* ~ *арсылаң* (*arsılañ*) biçiminde “лев, львица [aslan, dişi aslan] [...]” anlam(lar)ıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 76; HTS, s. 51). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Üstünzarhı hızıl hum çayğan söl çazıdağı arsilannıñ ökpe-çüreen sustıp, ézege çédértse, oolğı ölbes odır*.²⁷²

artuk (< *art-uk*) TÜR. artık, fazla (UW1-6, s. 212; EUTG, s. 553); “[...] aslında ‘ek, fazladan bir miktar’; en erken [dönem] metinler(in)de başlıca sayısal ifadelerde

²⁶⁶ İngilizce asıl metinde: “**arka:** originally ‘the back’ of a person, animal, or thing; hence metaph. ‘a hacker, someone who stands behind and supports a person’.”

²⁶⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) arka [...] 2) хребет (горный), гряда [...] 3) вал, валок [...]”

²⁶⁸ Rusça asıl metinde: “**ARQİŞ** 1. караван [...] 2. вестник, гонец [...] 3. послание, весть [...]”

²⁶⁹ İngilizce asıl metinde: “D[erived] **arkış** Dev[erbal] N[oun] fr[om] **1 arka:**; ‘a person or group of persons travelling for commercial or official purposes’, hence both ‘travelling merchants, caravan’, and ‘official envoys, mission’; it is not always easy to see which is meant and merchants were often used as official envoys. Survives in N[orth]E[ast] several dialects **arğış/arğıs** R[adloff] I 300-I; Khak[assian] **arğıs** ‘travelling companion’ [...]”

²⁷⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: biçiminde “1) товарищ [...] 2) спутник, попутчик [...] 3) собеседник [...] 4) один из супругов (*муж, жена*) [...]”

²⁷¹ İngilizce asıl metinde: “**arsla:n** ‘lion’; animal name w. Ending **-la:n**. An early l.-w. In Mong. As *arslan/arsalan*.”

²⁷² Hakasça örnek cümle için bkz. <https://askizon.ru/component/k2/author/42-askizon?start=470> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

kullanılmıştır; daha sonra genellikle ‘büyük miktarda ek’, daha az sıklıkla ‘fazla, aşırı’.” (EDPT, s. 204-205)²⁷³; ayrıca bkz. (DTS, s. 57). Eski Türkçe *artuḡ*, bugün Hakasçada *артых* (*artıh*) biçiminde “1. 1) fazlalık, aşırı, fazla, pek çok [...] 2) преимущество, превосходство [...] 2. 1) fazla, aşırı, pek çok [...]”²⁷⁴ vd. anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 79; HTS, s. 51). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ay Huucında – hol küzè dee artıh, hatıḡ hılıhtarı daa toldıra.* (HÇH, s. 15).

aryadas ~ aryadaz (< Skr. *Āryadāsa*) TÜR. soyluların kölesi; Budist keşiş adı (COUL, s. 208). Bir mektup metninde (U 5941) *kişi adı* olarak kullanılmıştır. Günümüz Hakasçasında karşılığı bulunmamaktadır.

asıraḡu (< *asıra-ḡu*) TÜR. yetiştirme(k), besleme(k), eğitme(k) bkz. < *asıra-* (UW1-6, s. 238). Buradaki *-ḡu* ekiyle ilgili olarak Eraslan, “Eski Türkçeden beri bütün lehçe ve şivelerde yaygın şekilde kullanılan, *gereklilik* ve *gelecek zaman* ifadesi taşıyan isim-fiil ekidir.” demektedir (EUTG, s. 378). Ekle ilgili geniş açıklama için bkz. (EUTG, s. 378-382). DTS ve EDPT içerisinde Eski Türkçe *asıra-* eylemiyle ilgili açıklama bulunmamaktadır. Eski Uygur mektuplarında geçen *asıra-* eylemi, bugün Hakasçada *азыра-* /*азырурға*/ (*azıra-* /*azırırға*/) biçiminde “1) beslemek, büyütme, emzirmek 2) eğitme, yetiştirme 3) (örneğin sığır) tutmak/bakmak [...]”²⁷⁵ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 37; HTS, s. 62). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Palalarḡa çağıssıraaçı ulus minıñ alında daa, saḡam daa olḡannı çahsı, ondaylı azırirdaḡar paḡa arıḡ iptēḡ tonandırardanaḡar la saḡınminça.* (HÇH, s. 41).

aslan TÜR. a(r)slan, dişi aslan; kişi adı, bkz. **arşlan** maddesi, s. 188.

aşnu (< *aş-ı-n-u*) önce (UW1-6, s. 243; EUTG, s. 553); “**AŞNU** 1. önce, ilk başta, başlangıçta [...] 2. önceki, erken; ilk, en erken [...]” (DTS, s. 63-64)²⁷⁶; “Türemiş **aşnu**: **aşun-** eyleminin kısaltılmış ulacı; ‘daha önce (hepsinden önce)’ olarak belirteç (zarf); bir ilgeç (edat) olarak *çıkma durumu* (zamanın) ‘önce(si)’.” (EDPT, s. 263-264).²⁷⁷ Eski Türkçe *aş-* eylemi (EDPT, s. 255; ayrıca Clauson’un *aşun-* eylemi için verdiği açıklamaya bkz. EDPT, s. 264), bugün Hakasçada *ac-* /*azarға*/ (*as-* /*azarға*/) (I)

²⁷³ İngilizce asıl metinde: “[...] originally ‘additional, an extra amount’; in the earliest texts used chiefly in numerical expressions; later usually ‘a large additional amount’, less often ‘excess, excessive’.”

²⁷⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. 1) излишек, излишнее, избыток [...] 2) преимущество, превосходство [...] 2. 1) лишний, излишний, избыточный [...]”

²⁷⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) кормить, питать кого-л. 2) воспитывать, вскармливать кого-л. 3) держать (напр. скот) [...]”

²⁷⁶ Rusça asıl metinde: “**AŞNU** 1. раньше, сперва, вначале [...] 2. прежний, ранний; первый [...]”

²⁷⁷ İngilizce asıl metinde: “D[erived] **aşnu**: abbreviated Ger[und] of **aşun-**; as Adv[erb] ‘previously first (of all)’; as a Postposn. With Abl[ative case] ‘before’ (of time).”

biçiminde “1) aşmak, geçmek [...]”²⁷⁸ vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 32; HTS, s. 53). Hakasçada, Eski Türkçe *aşnu* sözünü, yine *aşmak* anlamındaki *ac-* /*azapza*/ (*as-* /*azarga*/) eyleminden türeyen *азыу* (*azıy*) “1. eski; 2. önceki; 3. geçen yılki, geçen yıldan kalan” (KHRS, s. 34; HTS, s. 62) veya *азын-* (*azın-*) [*ac-* (*as-*) eyleminin dönüşlü biçimi] (KHRS, s. 35; HTS, s. 61) eyleminden türeyen *азынада* (*azınada*) “önceden, (bitiş) vaktinden evvel” (KHRS, s. 35; HTS, s. 61) sözlerinin karşıladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anı daa azınada sağın çörceñner*. (HÇH, s. 43).

at (1) Tür. (I) ad, isim, ün, şöret (UW1-6, s. 247-252); Skr. *nāma* (EUTG, s. 553); “I 1. ad [...] 2. unvan, sıfat [...]” (DTS, s. 64)²⁷⁹; ayrıca bkz. (EDPT, s. 32-33). Eski Türkçe *at*, “ad, isim” anlamıyla aynı biçimde bugün Hakasçada varlığını sürdürmektedir: “АТ (ды) II 1) ad, takma ad [...]” (KHRS, s. 85; HTS, s. 54).²⁸⁰ Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kim suğ hurgıstarınıñ pèr hanınıñ adı Hakas han poltır*. “Kim ırmağı Kırgızlarının bir hanının adı Hakas han imiş.” (HÇH, s. 4).

at (2) Tür. (II) at, binek hayvanı (UW1-6, s. 252; EUTG, s. 553); “II at (binek hayvanı) [...]” (DTS, s. 64)²⁸¹; ayrıca bkz. (EDPT, s. 32-33). Eski Türkçe *at*, “at (hayvan adı)” anlamıyla aynı biçimde bugün Hakasçada varlığını sürdürmektedir: “АТ (ды) I at (binek hayvanı) [...]” (KHRS, s. 85; HTS, s. 54).²⁸² Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çabdah atha köp müntèr [...]* (İRS, s. 51).

at- Tür. atmak, vurmak (UW1-6, s. 254; UW, s. 97; DTS, s. 65; EUTG, s. 554). Eski Türkçe *at-* eylemi, bugün Hakasçada *am-* /*amapza*/ (*at-* /*atarğa*/) biçiminde “I 1) ateş etmek [...] 2) öldürmek [...] 3) atmak, fırlatmak [...]; II (tan) atmak [...]”²⁸³ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 85-86; HTS, s. 54). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. “*Ay Huucın*” alıptıñ nımahta pu alıp his pırozı çoh Han Kiret hustarnı atarğa oylatçathan Hıyğa Çiçennè çoh itçe. (HÇH, s. 14).

ata Tür. ata, baba (UW1-6, s. 254; EUTG, s. 554); “I отец [baba]; II имя собственное [özel ad] [...]” (DTS, s. 65-66); “father [baba]” (EDPT, s. 40). Bu sözcük bugün, Eski Türkçe /-t-/ > Hakasça /-d-/ ses değişimi geçirmiş biçimde *ada* (*ada*) olarak

²⁷⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) превышать, превосходить что-л. [...]”

²⁷⁹ Rusça asıl metinde: “I 1. имя [...] 2. титул, звание [...] II лошадь, конь [...]”

²⁸⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “АТ (ды) II 1) имя, кличка [...]”

²⁸¹ Rusça asıl metinde: “I 1. имя [...] 2. титул, звание [...] II лошадь, конь [...]”

²⁸² KHRS’de Rusça asıl metinde: “АТ (ды) I лошадь, конь [...]”

²⁸³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “I 1) стрелять [...] 2) убивать [...] 3) бросать, кидать [...]; II рассветать [...]”

yine “отец [baba]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 30; HTS, s. 26). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Adam çirè – Ağban çirè [...]* (HNT, s. 21); ayrıca bkz. (HÇH, s. 118).

atlağ ~ atlığ (1) (< at+lığ/lağ) *Tür.* adlı, meşhur (DTS, s. 67-68; EDPT, s. 54-55; UW1-6, s. 269; EUTG, s. 554). Daha önce Eski Türkçe *at* sözcüğünün, bugün aynı anlamıyla ve aynı biçimde Hakasçada varlığını sürdürdüğünden bahsedilmişti, bkz. **at (1)** maddesi, s. 133. Eski Türkçe *atlağ ~ atlığ*, Hakasçada *аммылэ (attıg)* (I, II) biçiminde “II 1) adlı, denilen [...]”²⁸⁴ vd. anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 86; HTS, s. 55). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hızañ attıg kèzè pu tahpahta – ol anıñ Rudakov iré.* (HÇH, s. 24).

atlığ (2) (< at+lığ/lağ) *Tür.* atlı (süvari), binici (DTS, s. 67-68; EDPT, s. 54-55; UW1-6, s. 269; EUTG, s. 554). Daha önce Eski Türkçe *at* sözcüğünün, bugün aynı anlamıyla ve aynı biçimde Hakasçada varlığını sürdürdüğünden bahsedilmişti, bkz. **at (2)** maddesi, s. 133. Eski Türkçe *atlağ ~ atlığ*, Hakasçada *аммылэ (attıg)* (I, II) biçiminde “I 1. ata sahip olan, atlı [...]”²⁸⁵ vd. anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 86; HTS, s. 55).

avcı (~ abçı) (av+çı ~ ab+çı ?) *Tür.* avcı (UW1-6, s. 278; EUTG, s. 547, 554); “**AVČĬ** охотник [avcı] [...]” (DTS, s. 69); “**avçı**... “hunter” [avcı] [...]” (EDPT, s. 6). Bugün Hakasçada “av” ve “avcı” anlamında genelde, Eski Türkçede de “av” (DTS, s. 46; EDPT, s. 3, 165, 173) anlamına gelen *añ (aṅ)* (KHRS, s. 66; HTS, s. 43) ve onun türevi *añчы (aṅcı)* (KHRS, s. 67; HTS, s. 43) kullanılmaktadır. Ancak aynı zamanda “av” anlamında *aб (ab)* (KHRS, s. 20; HTS, s. 23) sözünün de kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. “*Sora*” *tèp kip-çooğı “Hara paar” knigada “Çabal ağırığ” tèp attıg sıhhan, andox annaṅ pazılğan “Añcı oolah” sıhhan.* (HÇH, s. 38).

ay (teṅri) *Tür.* ay; ay (zaman); Manihaizmde Ay tanrı (UW1-6, s. 285; EUTG, s. 554). Manihaizmdeki “dört tanrı inancı”nda önemli bir yeri vardır. Hem Doerfer’in eserinin ikinci cildinde 627. Maddede (TMEN II, s. 169-170) hem DTS (1969)’de hem de EDPT (1972)’de sözcüğün günümüzde genel olarak bilinen ve kullanılan anlamları açıklanmaktadır. Clauson (1972), “originally ‘the moon’; hence from the earliest period ‘a (lunar) month’; as an Adj. Crescent shaped” (EDPT, s. 265) biçiminde sözcüğün

²⁸⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “I 1. имеющий лошадь; с лошадью [...]; II 1) с именем, именуемый [...]”

²⁸⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “I 1. имеющий лошадь; с лошадью [...]; II 1) с именем, именуемый [...]”

yalnızca genel anlamlarından bahsederek Doerfer'e atıfta bulunmaktadır. DTS (1969)'de ise, "AJ I 1. Месяц, луна (*светила*) 2. Луна (*планета*). AJ II месяц (*мера времени*)" denilerek sözcüğün genel anlamları verilmekte ve mektuplarda da gördüğümüz dinî terim olarak kullanımı örneklendirilmektedir: "aj tәҗri *рел.* Божество Луна" (Ay Tanrı) (DTS, s. 24-25). Eski Türkçe *ay*, genel anlamlarıyla bugün Hakasçada varlığını sürdürmektedir: "АЙ I 1) луна // лунный... [ay (uydu)] 2) месяц // месячный [ay (zaman)] [...]" (KHRS, s. 38; HTS, s. 57). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kün irtken, ay alışan...* (İRS, s. 61). *Anıñ söögөн чаар салған тус табıрах halınnapлача, harlar, чаар, hayılıp, parıbısçalar, күн, чир, ай, чıltıstar tohtağ чoh ibêrêлçeler, aylançalar.* (HÇH, s. 10).

ay- Tür. söylemek, demek (UW1-6, s. 286; UW, s. 105; EUTG, s. 554); emretmek; buyurmak; (birini bir işle) görevlendirmek (EDPT, 266). DTS (1969)'de *ay-* sözcüğü için şu anlamlar verilmektedir: "1. demek / söylemek, anlatmak; açıklamak, söz etmek / yormak / anlatmak 2. ad vermek / söylemek / demek 3. göstermek, emretmek, yönetmek / önderlik etmek [...]" (DTS, s. 25).²⁸⁶ Bugün Hakasçada, bu eylemin *aım-* / *aımapға* / (*ayt-* / *aytarға* /) biçimindeki türevinin "говорить, рассказывать [konuşmak, söylemek, anlatmak]" anlamlarıyla kullanıldığı görülmektedir (KHRS, s. 45; HTS, s. 60). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Aytıp salar ünem, ahçaa turbaan pozıma [...]* (HÇH, s. 23).

ayağlağ ~ ayağlığ (< *aya-ğ+lağ/lığ*) saygılı, hürmetli, saygıya değer (UW1-6, s. 295; EUTG, s. 555); "АЈАҢЛАҢ // АЈАҢЛІҢ почитаемый, уважаемый [saygın, saygıdeğer] [...]" (DTS, s. 26); "[...] aslen 'saygı duyulan'. Kuzeydoğuda Hakasçada fonetik değişikliklerle yaşar; kuzey merkezinde Kırgızcada, Kazakçada ve kuzeybatıda Kazan'da, Kırım'da, genellikle 'merhametli' ya da 'acıacak, merhamete layık' anlamına gelir." (EDPT, s. 271).²⁸⁷ Clauson'un da belirttiği gibi, bu sözcük Hakasçada *айаэлыз* (ayağlığ) biçiminde "содержащий жалость, выражающий жалость [zavallı, merhametli] [...]" anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 39; HTS, s. 58).

ayağuluk (*aya-ğu+luk*) hürmet edilmesi gerekli, hürmete layık (EUTG, s. 555; DTS, s. 27); merhametli; (?) zavallı. Sözcük, Eski Türkçe *aya-* "acımak, kıyamamak; saygı göstermek, hürmet etmek" eyleminden türetilmiştir. Çoğu kez *ağırla-* eylemi ile

²⁸⁶ Rusça asıl metinde: : "1. говорить, рассказывать; разъяснять, толковать 2. называть 3. указывать, распоряжаться, руководить [...]"

²⁸⁷ İngilizce asıl metinde: "[...] originally 'enjoying respect'. Survives w. Phonetic changes in NE Khak.; NC Kır., Kzx., and NW Kaz., Kırım, usually meaning either 'compassionate' or 'pitiable, deserving compassion'."

birlikte kullanılır ve ikileme oluşturur. DTS (1969)'de bu eylem şu şekilde açıklanmaktadır: “**AJA**- 1. korumak / iyi bakmak, düzen kurmak 2. acımak, kıyamamak [...]” (DTS, s. 25).²⁸⁸ Sözlükte bu maddenin hemen altında *aya- ağırla-* ikilemesi de açıklanmaktadır: “**aja ayırla-** ikileme saymak, derin saygıyla karşılamak / davranmak, (birine, bir şeye) pek derin saygısı olmak [...]” (DTS, s. 26).²⁸⁹ Clauson'un *ayağlıg* için verdiği ‘compassionate [merhametli]’ (EDPT, s. 271) anlamının, bu sözcük için de geçerli olduğunu ve Hakasçada “содержащий жалость, выражающий жалость [zavallı, merhametli] [...]” anlamlarıyla yaşayan *айаҕлыз* (ayağlıg) sözünün anlamca *ayağuluk*'u da karşıladığını düşünmek yanlış olmayacaktır (KHRS, s. 39; HTS, s. 58). Ancak biçimce tam karşılığı olarak *айуурҕалыз* (ayırğalıg) sözü düşünülebilir.

ayağ *Tür.* çanak; kase, fincan (DTS, s. 27; EDPT, s. 270; UW1-6, s. 297; EUTG, s. 555). Bu sözcük Hakasçada *айах* (ayah) biçiminde “чашка, миска; бокал [fincan, kâse; kadeh] [...]” anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 40; HTS, s. 58). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Astrik, Korigcënë turazar hıgırıp, aḡaa çey urıp, peçen'ye çatçathan ayahtı çağın çıldırған.* (AHÇÇ, s. 4).

ayığ (*ayığ* ~ *anığ* < *anıyığ*) *Tür.* kötü, fena (UW1-6, s. 301; EUTG, s. 555). DTS'de *ayığ* sözcüğü, **AJİY** I maddesinde şöyle açıklanmaktadır: “1. kötü kalpli/ kötü/ öfkeli, kötü kalpli / hain; olumsuz 2. *ad anlamında* kötülük 3. *ikincil anlamda yükseltici parçalar* çok / pek, son derece / fevkalade, son derece / sırf; **ajiy qilinç** ayıp davranış, kötü davranış, günah, suç [...]”²⁹⁰ (DTS, s. 28). Clauson, *añig* sözcüğünü **añig** maddesinde şöyle açıklamaktadır: “*sıfat / zarf* hem ‘aşırı (bir şekilde), fazla(ca) hem de ‘kötü (bir şekilde)/fena’ anlamına, ve benzeri anlamlara gelen, bu yüzden **yavlak** ile hemen hemen eş anlamlı bir sözcüktür [...]”²⁹¹ (EDPT, s. 182). Eski Uygurcada **ayığ** [*ayığ* ~ *anığ* < *anıyığ*] “kötü” anlamındaki sözcüğe Hakasçada rastlamamaktayız. Bu anlamda Hakasçada daha çok *homay* (Hak. *хомай*) ile *çabal* (Hak. *чабал*) sözcükleri kullanılmaktadır ve bu sözcüklerin kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır: *homay / çabal kèzè* (Hak. *хомай / чабал кизи*) “kötü insan / kişi” (KHRS, s. 840, 912; HTS, s. 71). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇHBR, s. 30, 34).

ayıt- (< *ay-t-t*) *Tür.* söylemek; sormak (UW1-6, s. 309; UW, s. 117); “ayt-:

²⁸⁸ Rusça asıl metinde: “**AJA**- 1. беречь, содержать в порядке 2. жалеть, щадить [...]”

²⁸⁹ Rusça asıl metinde: “**aja ayırla-** парн. почитать, относиться с глубоким почтением, благоговеть [...]”

²⁹⁰ Rusça asıl metinde: “1. злой, зловерный; неблагоприятный 2. в знач. сущ. зло 3. в служ. знач. усиленной частицы очень, чрезвычайно, исключительно [...]; **ajiy qilinç** предосудительный поступок, проступок, грех, прегрешение [...]”

²⁹¹ İngilizce asıl metinde: “*Adjective/Adverb* meaning both ‘extreme(ly), excessive(ly)’ and ‘evil(ly)’ and the like, so practically synonymous with **yavlak**.”

bk[z]. *ayıt*-“ (EUTG, s. 555); ayrıca bkz. (DTS, s. 29-30; EDPT, s. 268-269). Hakasçada bugün, bu eylemin *aŭm-* /*aŭmapəa*/ (*ayt-* /*aytargəa*/) biçimi “konuşmak, söylemek, anlatmak [...]”²⁹² (KHRS, s. 45; HTS, s. 60) anlamlarıyla, *aŭym-* /*aŭyɔdapəa*/ (*ayıt-* /*ayɔdargəa*/) biçimi ise “(coşkuyla) türkü veya şarkı söylemek [...]”²⁹³ (KHRS, s. 45; HTS, s. 59) anlamlarıyla kullanılmaktadır. *Aytıp salar ünəm, ahçaa turbaan pozıma* [...] (HÇH, s. 23).

azıĝ *Tür.* azı dişi (UW1-6, s. 320); özel ad. Bir mektup metninde [Or. 8212 (120) recto] *kişi adı* olarak kullanılmıştır. Sözcüğün Eski Türkçedeki anlamı “azı, azı dişi”dir (EUTG, s. 555). DTS’de şöyle açıklanmaktadır: “**AZİŸ** azı dişi, diş [...]”²⁹⁴ (DTS, s. 72); ayrıca bkz. “**azıĝ**” (EDPT, s. 283). Bugün Hakasçada bu sözcük *azıɣ* (*azıĝ*) biçiminde “**I** azı dişi (öğütücü diş) [...]”²⁹⁵ anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 34; HTS, s. 61). İncelenen metinlerde örnek cümleye rastlanılmamıştır.

baban özel ad. Bir mektup metninde [Or. 8212 (123) recto] *kişi adı* olarak kullanılmıştır. Günümüz Hakasçasında karşılığı bulunmamaktadır.

baĝşı ~ baĝşı ~ baĝşı (< Çin. 博士 *bó shì*, *po-shī* < *pak-shi*) *Tür.* hoca, üstat, danışman, öğretmen (EUTG, s. 556, 597). DTS (1969)’de bu sözcük şöyle açıklanmaktadır: “**BAQŠI** I [Çin. 博士 *боши*, *bag-ši*] öğretmen, akıl hocası/danışman [...]” (DTS, s. 82)²⁹⁶; ayrıntılı açıklama için bkz. **baĝşı** (EDPT, s. 321). Bugün Hakasçada, bu sözcüğün *naxsy* (*pahsy*) biçiminde “1. okuma yazması olan; 2. yüksek öğrenim görmüş; 3. kültürlü, bilgili; 4. *mec.* kurnaz, açık göz” anlamlarında yaşadığını görmekteyiz (HTS, s. 357). İncelenen Hakasça metinlerde bu sözcüğe rastlanılmamıştır.

balıĝ (< **balı-k*) *Tür.* balıkla çevrilmiş yer, şehir (EUTG, s. 556; DTS, s. 81; EDPT, s. 335-336). Sözcük bu anlamıyla günümüzde Hakasçada kullanılmamaktadır. “Şehir” anlamında, Rusçadan alınan *город* (*gorod*), Farsçadan alınan *саар* (*saar*) ve Hakasça *myra* (*tura*) sözcükleri kullanılmaktadır (KHRS, s. 104, 419; HTS, s. 130, 413, 533).

balt(i)s ~ baldız (~ ? baldır ~ baltır) *Tür.* baldız; “**baldız** ‘bir adamın eşinin daha genç kız kardeşi’.” (EDPT, s. 334)²⁹⁷; “**BALTİR I** daha genç akrabalar, baldız (?) [...]” (DTS, s. 81).²⁹⁸ Hakasçada bugün “baldız” yerine, *игечи* (*igeçə*) sözü “baldız (~

²⁹² KHRS’de Rusça asıl metinde: “говорить, рассказывать [...]”

²⁹³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “петь увлечённо (самозабвенно) [...]”

²⁹⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**AZİŸ** клык, зуб [...]”

²⁹⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I** коренной зуб [...]”

²⁹⁶ Rusça asıl metinde: “**BAQŠI** I [*кит.* 博士 *боши*, *bag-ši*] учитель, наставник [...]”

²⁹⁷ İngilizce asıl metinde: “**baldız** ‘a man’s wife’s younger sister’.”

²⁹⁸ Rusça asıl metinde: “**BALTİR I** младшая родственница, невестка (?) [...]”

görümce) (kocanın, karının ablası) [...]”²⁹⁹ anlam(lar)ıyla kullanılmaktadır (KHRS, 1996, s. 29; KHRS, s. 115; HTS, s. 219).

bar Tür. var, mevcut (EUTG, s. 556); “1. var, olmak [...]” (DTS, s. 83)³⁰⁰; ayrıca bkz. **ba:r** (EDPT, s. 353). Bugün Hakasçada bu sözcük *nap* (*par*) biçiminde “**I 1.** 1) var, olmak; var olmak [...]”³⁰¹ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 345; HTS, s. 360). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Novosibirskte sıhhan “Ay Huucın” knigadañ hada plastinka par.* (HÇH, s. 12); ayrıca metinlerdeki diğer tanıkları için bkz. (HAT, s. 14; HÇKÇ, s. 9).

bar- Tür. varmak, gitmek (EUTG, s. 556); “1. gitmek, varmak [...]” (DTS, s. 83)³⁰²; “**bar-** ‘gitmek’, çoğu kez daha spesifik olarak ‘uzaklaşmak’.” (EDPT, s. 354).³⁰³ Eski Türkçe *bar-* eylemi, Hakasçada *nap-* /*naparəa*/ (*par-* /*parargəa*/) biçiminde “gitmek, hareket etmek, varmak, gitmek; uzak olmak, ayrılmak, gitmek [...]”³⁰⁴ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 346; HTS, s. 360). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *1966 çılda, min ügredəgdeñ aylanğalahta, ol Naa aalda ürep parğan.* “1966 yılında, ben eğitimden döndüğümde, o Yeni köyde yok olmuştu.” (HÇH s.18); ayrıca metinlerdeki diğer tanıkları için bkz. (TM, s. 12; HGE, s. 62).

barça (< *bar+ça*) Tür. bütün, hep (EUTG, s. 556); ayrıca bkz. **BARÇA I** (DTS, s. 83); **barça** (EDPT, s. 356-357). Eski Türkçe *barça*, bugün Hakasçada *parçan* (*parçan*) biçiminde “hepsi, bütün, hep, tüm [...]”³⁰⁵ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 348; HTS, s. 360). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Parçan çarıtça çonniñ kür kögəzən.* “Hep aydınlatıyor halkın gür göğsünü.” (İRS, s. 7).

bark Tür. bark, ev (EUTG, s. 556); “**BARQ I** bina, yapı [...]” (DTS, s. 84)³⁰⁶; “[...] ‘taşınır mallar, ev eşyaları’; kendi başına neredeyse hiç kullanılmaz, neredeyse her zaman cümlede **ev bark** ‘ev ve ev eşyaları’ (olarak geçer.) [...]” (EDPT, s. 359-360).³⁰⁷ Eski Türkçe *bark*, bugün Hakasçada kullanılmamakta, *bark* ile beraber kullanılan *eb* ~ *ev* sözü ise *uō* (*ib*) biçiminde “ev, konut [...] 2) yurt [...]”³⁰⁸ anlamlarıyla

²⁹⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “свояченица (*старшая сестра жены, мужа*) [...]”

³⁰⁰ Rusça asıl metinde: “1. есть, имеется [...]”

³⁰¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1. 1)** есть, имеется; существует [...]”

³⁰² Rusça asıl metinde: “1. идти, отправляться [...]”

³⁰³ İngilizce asıl metinde: “**bar-** ‘to go’, often more specifically ‘to go away’.”

³⁰⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “идти, двигаться, отправляться, уходить; уезжать, ехать [...]”

³⁰⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “весь, вся, все, всё [...]”

³⁰⁶ Rusça asıl metinde: “**BARQ I** здание, сооружение [...]”

³⁰⁷ İngilizce asıl metinde: “[...] ‘movable property, household goods’; hardly ever used by itself, nearly always in the phrase **ev bark** ‘dwelling and household goods’ [...]”

³⁰⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “дом, жилище [...] 2) юрта [...]”

kullanılmaktadır (KHRS, s. 112-113; HTS, s. 217).

bars ~ pars (*İran dillerinden alıntı*) pars, kaplan (EUTG, s. 556); “**I** kaplan [...]; **II** etnik grup adı [...]; **III** böcek ısırıklarından kaynaklanan şişme [...]; **IV** özel ad [...]” (DTS, s. 84).³⁰⁹ Clauson (1972), İran dillerinin birinden alıntı olduğunu ve *pars* biçiminin Osmanlıcaya da Farsçadan geçtiğini belirttiği sözcükle ilgili ayrıntılı bir açıklama yapmaktadır ve açıklamanın bir kısmı şöyledir:

F **bars (p-)** çok erken dönem Farsça ödünç söz, ancak hangi İran dilinden alındığı belirsizdir. Uygun olarak ‘leopard’ ancak Türkçede belli ki diğer büyük kediler için de kullanılmıştır. 12 yıllık hayvan döngüsünün (12 hayvanlı takvimin) hayvanlarından biri ve bu nedenle, her hâlükârda bu bağlamda Moğolcada erken bir ödünç sözcük. Çoğu çağdaş dilde (dil grubunda) yaşar, ancak -*Güneybatı*- Osmanlıcadaki gibi, biçim **pars** olduğunda hiç şüphesiz yakın zamanda Farsçadan ödünç alınmıştır ve yaşamaz. [...] (EDPT, s. 368).³¹⁰

Uygur mektuplarında karşımıza *kişi adı* olarak çıkan *bars* sözcüğü, Hakasçadaki ödünçleme sözcüklerden biri olan *muṣp (tigr)* sözünüyle “kaplan // kaplan(lı); çizgili [...]”³¹¹ anlamlarıyla karşılanmaktadır (KHRS, s. 614). Ancak sözlüklerde “kaplan” anlamıyla göremesek de Tuvaca ve Hakasçada, Eski Türkçe *bars*’a karşılık *par* sözünün olduğunu bildiren ve başyazarı Tenişev olan *Leksika* (2001)’dan şunları öğrenmekteyiz: “[...] Büyük olasılıkla İran aracılığıyla Ön Türkçe’de ortaya çıktı. *Kuzeydoğu*: Tuv., Hak. *Par*, aynı etimolojide alıntılanan, büyük olasılıkla Çin’e özgüdür (ancak karşılık gelen Çince sözcük aynı göçebe kökün bir yansımasıdır).” (SIGTYA-L, s. 157).³¹²

basir-a-bidar-a-ni (< Skr. *Vajravidāraṇa*) Bir mektup metninde (Ch/U 7426 verso) Budizmle ilgili bir *özel ad*, Tantrik tanrılardan birinin adının (*Vajravidāraṇa*) Eski Uygurca yazımı olarak kullanılmıştır. Günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

basmil Basmıl(lar) ~ Basmil(ler), Türklerin bir kabile birliği; “*etnonim* Türklerin bir kabile birliği [...]” (DTS, s. 86).³¹³ Hakasçada da *басмил (basmil)* olarak aynı biçimle ve anlamla kullanılmaktadır. Örnek kullanım için bkz. *басмил [...]* (s. 290)³¹⁴.

baş (< *ba-ş*) baş; uç; yönetici; yara (EUTG, s. 556); “**I** 1. baş, kafa [...] 2. mecaz

³⁰⁹ Rusça asıl metinde: “**I** тигр [...]; **II** этнические название рода (?) [...]; **III** опухоль от укуса насекомых [...]; **IV** имя собственное [...]”

³¹⁰ İngilizce asıl metinde: F **bars (p-)** a very early Iranian l.-w., but from which Iranian language it was taken is uncertain. Properly ‘leopard’ but in Turkish apparently also used for other large felines. One of the animals of the 12-year animal cycle and so, at any rate in this context, an early l.-w. in Mong. S.i.m.m.l.g., but when, as in SW Osm., the form is **pars** no doubt a recent borrowing fr. Pe. and not a survival. [...]

³¹¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “тигр // тигровый [...]”

³¹² Rusça asıl metinde: “[...] в пратюркском появился скорее всего через иранское посредство. NB: тув., хак. *Par*, приводимые в той же этимологии, скорее всего, китаизм (но соответствующее китайское слово – рефлекс того же бродячего корня).”

³¹³ Rusça asıl metinde: “*этноним/этнические* родо-племенное объединение тюрков [...]”

³¹⁴ Örnek kullanım için bkz. <http://journalpro.ru/upload/uf/a25/a254b644d1058b7449ff4c591106a6d0.pdf> s. 290 (Erişim tarihi: 10.03.2021).

anlam sorumluluk 3. yatak başı 4. boyun, burun (gemi) 5. başak, sultan, süpürge (bitkisi) 6. zirve, tepe, uç 7. nehir kaynağı, su başı, kaynak 8. baş, lider, başkan 9. başlangıç [...]; **II özel ad** [...]; **III yara** [...]" (DTS, s. 86-87)³¹⁵; ayrıca bkz. **baş** (EDPT, s. 375-376). Günümüzde Hakasçada bu sözcük, *nac (pas)* biçiminde "1) baş, kafa // baş, ana, merkez [...]"³¹⁶ vd. anlamlarıyla (KHRS, s. 348-349; HTS, s. 362) aynı şekilde varlığını korumaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Irahtañ kilgen harındas, nımah, sarın pas turzıñ*. "Uzaktan gelen kardeş, masal, şarkı yazasın." (HPF, s. 6); ayrıca bkz. (HÇH, s. 38).

bay Tür. zengin, müreffeh (EUTG, s. 557), gönençli; "**I** 1. zengin 2. mecaz *anlam* zengin, cömert [...]; **III özel ad** [...]" (DTS, s. 79)³¹⁷; ayrıca bkz. "**ba:y** 'rich; a rich man'. ['zengin; zengin bir adam'] [...]" (EDPT, s. 384). Günümüzde Hakasçada bu sözcük, *nañ (pay)* biçiminde "богатый [zengin] [...]" vd. anlamlarıyla aynı şekilde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 339; HTS, s. 365). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol, sêlêg, ôtêg haylap, hoos têlê pay polğan üçün, pözêk paalathan*. "O, güzel, etkileyici şarkı söyleyip edebî dili zengin olduğu için yüksek değer biçirdi." (HÇH, s. 11).

baybuğa (bay + buğa) Özel ad. Bir mektup metninde (U 5318) *kişi adı* olarak kullanılmıştır. Bu özel adın birleşenlerinden ilki olan *bay* ve Hakasça karşılığı için bkz. **bay** maddesi, s. 195. Diğer birleşen olan *buğa* sözü için Clauson, 'bull [boğa]' anlamını vermektedir (EDPT, s. 312). Hakasçada *buğa* sözü, "бык-производитель [boğa; boğa-üretici(si)] [...]; 1. boğa; 2. erkek geyik" anlamıyla ve biçimce aynı şekilde *nyğa (puğa)* olarak varlığını korumaktadır (KHRS, s. 395; HTS, s. 397).

beg Tür. bey, prens (EUTG, s. 557). Doerfer (1965), eserinin ikinci cildinde (*Band II*) önce 818. Maddede "بی (bî oder beî) 'Titel für özbekische Stammeshäupter' ← özb. *Bij* oder älterem **beî* id. < atü. *Bäg*, s. بیک." (TMEN II, s. 377-378) şeklinde Eski Türkçe *beg* kelimesinden geldiğini söylediği '*bey*'i, "Özbek boy reisi için unvan" olarak açıklayıp sözcüğün tarihi gelişimi içerisinde tanıklanan Türk dilindeki farklı örneklerini anlamlarıyla birlikte verir. Ardından TMEN II 828. Maddede "بيك (bēk) 'ein Adelstitel' ~ بیک ~ بك ~ بگ ← tü. (çag.) *bek* bzw. (seldschuk. Karachanid.) *bäg* id." biçiminde *beg* sözünü "bir asil/soylu unvanı" olarak anlamlandırır ve çeşitli örnekler

³¹⁵ Rusça asıl metinde: "**I** 1. голова [...] 2. перен. ответственность 3. изголовье 4. горлышко, носик сосуда 5. колос, султан, метелка (*растений*) 6. вершина, верхушка 7. верховье, истоки 8. глава, предводитель, начальник 9. начало [...]; **II имя собственное** [...]; **III рана** [...]"

³¹⁶ KHRS'de Rusça asıl metinde: "1) голова // головной [...]"

³¹⁷ Rusça asıl metinde: "**I** 1. богатый 2. перен. богатый, щедрый [...]; **III имя собственное** [...]"

eşliğinde ayrıntılı bir açıklama yapar (TMEN II, s. 389-406). DTS (1969)'de *beg* iki ayrı maddede açıklanmıştır: “**BEG I** 1. yönetici/hükümdar, reis/lider, bek, prens; beyefendi [...]”; “**BEG II**: beg arslan *özel ad* [...]” (DTS, s. 91)³¹⁸. Clauson (1972) ise “bir klanın veya kabilenin başı, bir alt şef”³¹⁹ anlamlarını verir ve “a subordinate chief (bir ast şef)” anlamı dışında yukarıdaki anlamlara benzer bir açıklama getirerek, sözcüğün ‘the head of a hundred men’ [yüz erkeğin baş(kan)ı] anlamına gelen Çince *po*’dan gelişen bir ödünçleme olduğunu ifade edip Doerfer (1965)’e atıfta bulunur (EDPT, s. 322). Clauson (1972), ilerleyen satırlarda ise Uygur metinlerinden yola çıkarak sözcüğü, “beğ, bir ast yöneticinin unvanında son tamlayıcı/birleşen ve bilge beğ tenri Mar Nev Manı’da unvan olarak geçmektedir” ve “ölügüğ tiriğügli beğ ay tenri ‘ölüyü hayata döndüren lord, Ay Tanrı’ [...]” ifadeleriyle açıklamıştır (EDPT, s. 323)³²⁰. Eski Türkçe *beg*, Hakasçadaki Rusça ödünç sözcüklerden biri olan, “bay, bey, beyefendi” anlamlarına gelen *господин* (*gospodin*) sözüyle karşılanmaktadır (HTS, s. 130).

belgölüg (< *belgü+lüg*) *Tür.* belli, aşikâr; bir alametle donanmış (EUTG, s. 557); “belli, algılanabilir, dikkat çekici, fark edilebilir [...]” (DTS, s. 93)³²¹; “[...] ‘belirgin, aşikâr, anlamlı, ayırt edici özelliklere sahip’ [...]” (EDPT, s. 341-342).³²² Eski Türkçe *belgü*, Hakasçada *niłgi* (*pêlgê*) biçiminde “1) знак, метка... [işaret, iz, belgi] 2) *устаревшее* печать [*eski baskı*]” anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 364; HTS, s. 374). Her ne kadar bu çalışmada kullanılan yazılı kaynaklarda rastlanılmasa da Hakasçada *niłgi* (*pêlgê*) gövdesinin ve addan ad (sıfat) yapan *+lîg*, *+lig* ekinin varlığı dolayısıyla, Eski Türkçe *belgölüg* sözünün Hakasçada *niłgiluz* (*pêlgêlig*) olarak karşılandığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

berü *beri*, *beriye*, *beride*, *+dAn beri* (EUTG, s. 558); ayrıca bkz. **berü**: (EDPT, s. 355-356); bkz. **BERÜ** (DTS, s. 96). Bugün Hakasçada bu sözcük, *neep* (*peer*) biçiminde “*belirteç* (*zarf*) buraya, bu tarafta, daha yakına [...]”³²³ anlamlarıyla aynı şekilde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 355; HTS, s. 368). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Yu, haydağ nañmır, kër peer tabırah.* (ÇUS, s. 11);

³¹⁸ Rusça asıl metinde: “**BEG I** 1. правитель, вождь, бек, князь; господин [...]”; “**BEG II**: beg arslan *и. собственное* [...]”

³¹⁹ İngilizce asıl metinde: “the head of a clan, or tribe, a subordinate chief [...]”

³²⁰ İngilizce asıl metinde: “beğ occurs as the last component in the title of a subordinate ruler and as a title in bilge beğ tenri Mar Nev Manı [...] ölügüğ tiriğügli beğ ay tenri ‘the Moon God, the lord who brings the dead to life’ [...]”

³²¹ Rusça asıl metinde: “приметный, заметный [...]”

³²² İngilizce asıl metinde: ‘manifest, significant, possessing distinguishing characteristics’ [...]”

³²³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “*наречие* сюда, по эту сторону, поближе [...]”

ayrıca bkz. *Peer olar mool Altay ideeneñ kösken oshastar.* (HÇH, s. 3).

bèlek ~ bèleg ~ belek (< *bile-g) hediye, armağan (EUTG, s. 558); “**BELÄK** подарок... [hediye]” (DTS, s.93); ayrıca bkz. **béleğ** (EDPT, s. 338); بيلاك (*bēlāk*) (TMEN II 833, s. 413-415). Hakasçada bu sözcüğün, *нүлеге* (*pilege*) biçiminde “hediye, armağan” anlam(lar)ıyla varlığını koruduğunu görmekteyiz (HTS, s. 377).

bër- ~ bir- *Tür.* vermek, verilmek (EUTG, s. 559); ayrıca bkz. **BER-** (DTS, s. 95); **bé:r-** (EDPT, s. 354-355). Eski Türkçe *bër-* eylemi, bugün Hakasçada *nup-/nupepge/* (*pir-/pirerge/*) biçiminde “1) *birine bir şey vermek* [...]”³²⁴ vd. anlam(lar)ıyla aynı şekilde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 360-361; HTS, s. 378). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Körëgcê, ağastan êkê çiltıs üzêp alıp, Astrikke pirgen.* “Büyücü, ağaçtan iki yıldız koparıp alıp Astrik’e verdi.” (AHÇÇ s.3); ayrıca bkz. (HÇK, s. 16).

bèrgi ~ bèrgü ~ birgü (< *bër-gü*) verme (EUTG, s. 559); vergi. “[...] ‘verilmesi gereken, verilen veya verilmiş bir şey’. Güneybatı(da) Osmanlıcada **vérgü/vergi** ‘hediye, vergi’ olarak yaşar. [...]” bkz. **bé:rgü** (EDPT, s. 362).³²⁵ Hakasça *нупел* (*pirel*) ve *нупилги* (*pirêlgê*) sözcükleri “vergi, ver(il)me” anlamlarıyla Eski Türkçe *bèrgü* sözünü karşılamaktadır (HTS, s. 378).

bèrim ~ birim bkz. **birim** maddesi, s. 199.

bèrmekçi (< *bër-mek+çi*) *Tür.* veren, verici, verecek. Bugün Hakasça *нуpeci* (143öğüz143) sözü “verici, veren” anlamlarıyla Eski Türkçe *bèrmekçi* sözünü karşılamaktadır (HTS, s. 378).

bêş ~ biş (*teñri*) *Tür.* beş (EUTG, s. 558, 560); “**BEŠ I** пять [beş] [...]” (DTS, s. 96-97); “**bé:ş** ‘five’ [beş] [...]” (EDPT, s. 376). Ayrıca Eski Uygur mektuplarında geçen *bêş teñri* ifadesi, Manihaizmdeki “beş tanrı”yı belirtir. Bu beş tanrı, Hormuzta tanrının çocuklarıdır, yani ışığın elementleridir. Manihaizmde, *Hava* (*tıntura*) tanrı, *Rüzgâr* (*yêl*) tanrı, *Işık* (*yaruk*) tanrı, *Su* (*suv*) tanrı ve *Ateş* (*ot*) tanrı beş tanrının simgelediği elementlerdir (Özbay, 2014, s. 129). Ayrıca *bêş teñri* için aynı zamanda *küçlüg teñri* ifadesi de kullanılmaktadır. Asmussen (1965), dört tanrıyı, “dört ışık damgası”nı anlatırken “Küçlüg teñri = bêş teñri” ifadesini kullanmıştır (s. 221). Eski Türkçe *bêş* sayı ön adı, bugün Hakasçada *nuc* (*pis*) biçiminde “**V 1) пять** [beş] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 362; HTS, s. 379). Hakasça sözcüğün kullanıldığı

³²⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) давать, выдавать, отдавать кому-л. что-л. [...]”

³²⁵ İngilizce asıl metinde: “[...] ‘something which ought to be, or is, given’. Survives in SW Osm. **vérgü/vergi** ‘gift, tax’ [...]”

örnek cümle için bkz. *Pis ashurlıg cılgım par.* (HÇH, s. 43); ayrıca bkz. (PH, s. 8).

bêşinç (< *bêş+i+nç ~ biş+i+nç*) *Tür.* beşinci (EUTG, s. 560); “**BEŠINČ** пятый [beşinci] [...]” (DTS, s. 97); “**bêşinç** ‘fifth’ [beşinci] [...]” (EDPT, s. 383). Eski Türkçede sıra sayısını belirten *bêşinç*, bugün Hakasçada *nuzinçi* (*pizencê*) biçiminde “пятый [beşinci] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 358; HTS, s. 379). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (PH, s. 9).

bil- *Tür.* bilmek, anlamak (EUTG, s. 558); “**BIL-** 1. bilmek [...]” (DTS, s. 98)³²⁶; “**bil-** ‘to know’ [bilmek] [...]” (EDPT, s. 330-331). Eski Türkçe *bil-* eylemi, günümüzde Hakasçada *nıl-* / *nilepze/* (*pêl-* / *pêlerge/*) biçiminde “1) bilmek, fark etmek, anlamak [...]”³²⁷ vd. anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 365; HTS, s. 374). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çaa nimedêr, min pêlçem [...]* “Savaş nedir, ben biliyorum...” (İRS, s. 12); ayrıca bkz. *San sanirğa, tabırah sağın pêlerge, sêlêg çoohtanarğa...* “Sayı saymak, çabucak düşünebilmek, güzel konuşmak...” (HÇH, s. 4).

bilen (< *bile+n*) *Tür.* ile, ile birlikte; birlikte, beraber (EUTG, s. 558); “**BILÄN I** [...] ile, ile birlikte [...]; **II özel ad** [...]” (DTS, s. 99).³²⁸ Ayrıca Clauson (1972), “**birle:**” maddesinde, öncelikle sözcüğün anlamı ve yapısı üzerinde durduktan sonra, “Genel olarak kuzeydoğuda sözcük Tuvacadaki **bile** gibi az çok değişmeden hayatta kalır ya da Hakasçadaki **minan** gibi ağır şekilde deforme olmuştur [...]”³²⁹ diyerek sözcüğün Hakasçadaki durumunu da açıklamaktadır (EDPT, s. 364-365). Eski Türkçede *bilen*, bugün Clauson’un da belirttiği gibi Hakasçada *мынаң* (*mınaң*) biçiminde “ile, birlikte, beraber” anlamlarıyla kullanılmaktadır (HTS, s. 301).

bilge (< *bil-ge*) *Tür.* bilge; hikmet (EUTG, s. 558). Doerfer (1965) bu sözcükten, eserinin ikinci cildinde (*Band II*) 836. maddede “*بيلگه* (*bilgä*) ‘weise’ ~ *بلگا* ~ *بلگه* ← *tü.* (çag.) *bilgä* id.” olarak bahseder ve sözcüğü “akıllı” olarak anlamlandırır (TMEN II, s. 418). Ardından ise “hakim, akıllı, bilgili” gibi anlamlarının yanında yüksek bir “Titel (unvan)” olarak da kullanıldığından ve bu unvanın hükümdarın niteliği olduğundan söz eder (TMEN II, s. 419). Sözcük, DTS (1969)’de iki maddede şöyle açıklanmaktadır: “**BILGÄ I** 1. akıllı 2. bilge [...]; **BILGÄ II** *bilgä beg özel ad* [...]” (DTS, s. 99)³³⁰.

³²⁶ Rusça asıl metinde: “**BIL-** 1. знать, ведать [...]”

³²⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) знать, осознавать, понимать [...]”

³²⁸ Rusça asıl metinde: “**BILÄN I** ...с, вместе с [...]; **II имя собственное** [...]”

³²⁹ İngilizce asıl metinde: “Broadly speaking in NE the word survives more or less unchanged as in Tuv. **Bile** or grossly deformed as in Khak. **minan** [...]”

³³⁰ Rusça asıl metinde: : “**BILGÄ I** 1. мудрый 2. мудрец [...]; **BILGÄ II** *bilgä beg и. собственное* [...]”

Clauson (1972) ise eserinde “aslında ‘akıllı bir adam’ fakat erken dönemde belli ki bazen özel bir makam unvanı, ‘danışman’ ya da benzeridir] [...]”³³¹ diyerek tıpkı Doerfer ve DTS gibi sözcüğün daha özel anlam boyutuna da değinir (EDPT, s. 340). Ayrıca Clauson (1972), *Huastuanift*’te geçen *bilge bilig* ifadesine “akıl, akıllılık, bilgelik, hikmet”³³² anlam(lar)ını vermektedir (EDPT, s. 340). Eski Türkçe *bilge*, bugün Hakasçada “1) büyücü; medyum, kâhin [...] 2) bilgin, uzman; bilen, usta [...]”³³³ anlamlarına gelen *niniçyi* (*pêlêgcê*) sözüyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 366; HTS, s. 374). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hakas ustarı paşa çonnıy aastağı çayaaçızınıy pêlêgcêlerê postarınıy ügretçêlerên haçan daa, algıstap, sağısha kiredêrler*. “Hakas ustaları ve halkının ağızdaki yaratıcısının bilgeleri kendilerinin öğretmenlerini her zaman takdir edip hatırlarlar.” (HÇH, s. 6).

bilig (< *bil-i-g*) *Tür.* bilgi, şuur; Skr. *viññāna* (EUTG, s. 558); “**BILIG I** 1. bilgi [...] 2. akıl, zihin [...] 3. sağduyu, dikkat [...]; **II bilig köñül saun** özel ad [...]” (DTS, s. 99-100)³³⁴; “[...] ‘bilgi’ [...]”; altta yatan çağrışım belki de ‘zihinsel süreç’ ya da benzerleridir.” (EDPT, s. 339).³³⁵ Eski Türkçe *bilig*, bugün Hakasçada *nilic* (*pêlê*) biçiminde “1) bilgi, bilim, öğrenme [...] 2. beceri [...]”³³⁶ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 366; HTS, s. 375). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıy rıçagtarın Kira uluğ pêlêsnêy aar-peer aylandıra tartılap parçathan*. “Onun manivelalarını Kira büyük beceriyle öteye beriye döndürerek tutup çekiyor.” (Kostyakov, 1971, s. 50).

biliglig (< *bilig+lig*) *Tür.* bilgili (EUTG, s. 559). DTS (1969)’de söz konusu sözcüğe şu anlamlar verilmektedir: “1. bilgili, bilge(ce)/akıllı(ca) 2. erbab, bilgili/bilgin [...]” (DTS, s. 100)³³⁷; “**biliglig** [...] ‘bilgiye sahip olan’, vb. Yalnızca (?) kuzeydoğuda Tuvacada **biliglig** ‘eğitilmiş’ olarak yaşar (ancak bu yakın zamanda yeniden yapılanma olabilir).” (EDPT, s. 341).³³⁸ Eski Türkçe *biliglig*, bugün Hakasçada *nilicmiz* (*pêlêstêg*)

³³¹ İngilizce asıl metinde: “primarily ‘a wise man’, but in the early period apparently sometimes a specific title of office, ‘Counsellor’ or the like [...]”

³³² İngilizce asıl metinde: “wisdom [...]”

³³³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) знахарь; экстрасенс, предсказатель [...] 2) знаток; знающий, сведущий [...]”

³³⁴ Rusça asıl metinde: “**BILIG I** 1. знание [...] 2. разум, ум [...] 3. осторожность, осмотрительность [...]”; **II bilig köñül saun** имя собственное [...]”

³³⁵ İngilizce asıl metinde: “[...] ‘knowledge’ [...]”; the underlying connotation is perhaps ‘mental process’ or the like.”

³³⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) знание, знания, познания [...] 2. умение [...]”

³³⁷ Rusça asıl metinde: “1. знающий, мудрый 2. знаток, ученый [...]”

³³⁸ İngilizce asıl metinde: “**biliglig** [...] ‘possessing knowledge’, etc. Survives only (?) in NE Tuv. **Biliglig** ‘educated’ (but this may be a recent reconstruction).”

biçiminde “1) bilgili, akıllı; usta 2) eğitimli; bilim adamı [...]”³³⁹ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 367; HTS, s. 375). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Orıs, Hakas – anıñ pëléstêg eezê*. “Rus, Hakas – onun bilgili tanrısı.” (İRS, s. 23).

bir *Tür.* bir; herhangi bir; biricik (EUTG, s. 559); “**BİR** 1. один... [bir] 2. первый... [ilk] 3. один и тот же, одинаковый [aynı, özdeş] [...]” (DTS, s. 101); “**bi:r** aslen (nicel) sayı ön adı ‘bir’; daha sonra (bu anlam) zayıfladı, **bi:r ne:ŋ**... **bi:r** ‘bir şey(den)... diğeri(ne)’ gibi bir ifadeyle ‘herhangi bir’ belgisiz adıldan (zamir)/sıfatından biraz daha fazlasına (erişir).” (EDPT, s. 353-354).³⁴⁰ Bu sözcük günümüzde Hakasçada *nip* (*për*) biçiminde “1) bir 2) tek, biricik [...]”³⁴¹ vb. anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 367; HTS, s. 375). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. *Huruğ hol, për de nimebês çoğıl, pèree çabal kèzê pèstê öder salar*. “Kuru el, hiçbir şeyimiz yok, bir kötü niyetli kişi bizi geçiverir.” (ALA, s. 10); ayrıca bkz. (HÇH, s. 5; ÖÇ, s. 4; PLR, s. 5; PH, s. 8).

birgü ~ **bèrgü** bkz. **bèrgi** ~ **bèrgü** ~ **birgü** maddesi, s. 196-197.

birim ~ **bèrim** (< *bër-/bir-i-m*) *Tür.* borç (EUTG, s. 559), verecek; verme, veriş. “**BERİM** vergi, ödemeler, borç [...]”³⁴² (DTS, s. 96; ve bkz. “**BİRİM**”, DTS, s. 102); ayrıca bkz. **bé:rim** (EDPT, s. 366). Söz konusu sözcük, bugün Hakasçada *nupic* (*pirès*) biçiminde “1) verim, borç 2) teslim, verim, dağıtma [...]”³⁴³ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 361; HTS, s. 378).

birle *Tür.* ile, birlikte, beraber (EUTG, s. 559); “**BİRLÄ I** birlikte, kendi aralarında [...]; **BİRLÄ II** [...] ile, ile birlikte [...]” (DTS, s. 102)³⁴⁴; “**birle**: ‘with’ [ile] [...]” (EDPT, s. 364). Clauson’un *birle* maddesindeki (EDPT, s. 364) açıklaması için daha önce açıkladığımız **bilen** maddesine bakınız, s. 197. Eski Türkçede *birle*, bugün Clauson’un da belirttiği gibi biçimce değişerek Hakasçada *мынаң* (*mınañ*) olarak “ile, birlikte, beraber” anlamlarıyla kullanılmaktadır (HTS, s. 301).

biti- (~ **?bit-**) (< Çin. *piet+i-*) yazmak, yazılmak (EUTG, s. 560). “hakk etmek; yazmak [...]” (DTS, s. 103)³⁴⁵; “**biti-**: ‘yazmak; (bir şeyi) yazmak’.” (EDPT, s. 299).³⁴⁶

³³⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) знающий, осведомлённый; сведущий 2) образованный; учёный [...]”

³⁴⁰ İngilizce asıl metinde: “**bi:r** originally the Cardinal Number ‘one’; later attenuated, through such phr. As **bi:r ne:ŋ**... **bi:r** ‘one thing... another’ to little more than an Indefinite Pron. Adj. ‘a, an’.”

³⁴¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) один, одно 2) один, единственный [...]”

³⁴² Rusça asıl metinde: “**BERİM** обложение, платежи, долг [...]”

³⁴³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) отдача, долг 2) сдача [...]”

³⁴⁴ Rusça asıl metinde: “**BİRLÄ I** вместе, между собой [...]; **BİRLÄ II**... с, вместе с [...]”

³⁴⁵ Rusça asıl metinde: “вырезать надпись; писать [...]”

Köken bilgisi bakımından yaygın düşünce, *biti-* “yazmak” eyleminin Çince *pi ~ bǐ* 筆 (Eski Çince *pjǝt*, Orta Çince *pǎit*) “(deve tüyünden yapılmış) yazı fırçası” adından geliştiği yönündedir [*biti-* < *pǎit+i-*]. Moğolcada da *biti-* “yazmak” ve *biçig* “yazılı herhangi bir şey” sözcükleri bulunmaktadır (Berbercan, 2013: 75; Clauson, 1972, s. 299-300; Lessing, 1960, s. 101-102; Ölmez, 1997, s. 180-181). Clauson’un da belirttiği gibi sözcük Çince den Moğolcaya *biçi-* olarak geçmiş, bazı Kuzeydoğu Türk dilleri Moğolcadan ödünçlemiş; ancak Hakasça *pas-* biçimi, ad türevinin aksine eylemin Rusçadan [*писатъ (pisat’)*] ödünçlenmiş olabileceğini akla getirmiştir (EDPT, s. 299). Eski Türkçe *biti-* eylemi, bugün Hakasçada “писать [yazmak]” anlamına da gelen *нас-/назарға/ (pas-/pazarg’a/)* eylemi ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 336; HTS, s. 362). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Surığa nandırıp, tetrad’ta pas sal.* “Soruyu yanıtlayıp deftere yaz.” (HAT, s. 157).

bitig (< *biti-g* < Çin. *pi ~ bǐ* 筆) yazı, mektup, metin (EUTG, s. 560); [Eski Uygurca *bitig* ~ Moğolca *biçig* < Eski Uygurca *biti-* ~ Moğolca *biçi-* < Çince *piet-i-*] > Hakasça *nıçık*; “[...] yazılmış herhangi bir şey için genel bir sözcük, ‘yazıt, kitap, mektup, belge’ [...]” (EDPT, s. 303).³⁴⁷ Eski Türklerde hükümdarların yazdırdığı, mektup biçimindeki buyruklara *yarlıg* ve genel anlamda, bir kişinin ya da kişilerin bir başka kişi ya da kişilere yazdığı mektuplara veya yazılara ise *bitig* denirdi. *Bitig* sözcüğü, “yazı, yazılan şey; yazılı kâğıt, defter, kitap; ddoküman gibi farklı anlamlara sahiptir. Özel anlamıyla ise *bitig*, Türk dili tarihinde “mektup” karşılığında kullanıldığı bilinen ilk sözcüktür. Sözcüğün *biti-* “yazmak” eyleminden, */-g/* eylemden ad yapan ek ile türetildiği açıktır. Eski Türkçe *bitig*, bugün Hakasçada *nıçık (pêçêk)* biçiminde “1. kâğıt 2. yazı 3. belge 4. mektup, not, mesaj 5. ilköğretim kitabının adı; bilimsel yayınların adı [...]”³⁴⁸ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 370; HTS, s. 373). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çohırlap pashan pêçêgêm çong’aah tuza itkeyök, harazıp pashan pêçêgêm halıhha tuza polğayoh.* (HPF, s. 6).

biz (< **bi+z*) biz (EUTG, s. 560); “**BIZ III** 1. мы [biz]” (DTS, s. 104); “**biz** 1st Pers. Plur. Pronoun, ‘we’. [1. kişi çokluk adıl (zamid), ‘biz’.] [...]” (EDPT, s. 388). Eski Türkçe 1. Çokluk kişi adılı *biz*, Hakasçada *nic (pês)* biçiminde “мы [biz]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 369; HTS, s. 376). Hakasça sözcüğün kullanıldığı

³⁴⁶ İngilizce asıl metinde: “**biti-** ‘to write; to write (something Acc.)’.”

³⁴⁷ İngilizce asıl metinde: “[...] a general word for anything written, ‘inscription, book, letter, document’ [...]”

³⁴⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. бумага 2. письменность 3. грамота 4. письмо, записка, послание 5. название учебника начального образования; название научного издания [...]”

örnek cümle için bkz. *Pës sinneŋ surarğa kildébës* “Biz seninle sormaya geldik.” [...] (ALA, s. 10); ayrıca bkz. (ÖÇ, s. 9; HİZÇ, s. 9).

biziŋ ~ **bizniŋ** (<*biz+i+ŋ* ~ *biz+niŋ*) bizim (EUTG, s. 560); “**BIZID** родительный надеж от **biz III** [biz III’ün +In (genitif/ilgi) durumu]”; ayrıca bkz. **BIZNID** (DTS, s. 104). Eski Türkçede 1. çokluk kişi adının ilgi durumu *biziŋ*, Hakasçada *nicmiŋ* (*pëstëŋ*) biçiminde “y нас [bizim]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 369; HTS, s. 376). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sömön Prokop’yeviç Kadışev pëstëŋ arabista çörgeŋ*. “Sömön Prokopyeviç Kadışev bizim aramızda yürüdü.” (HÇH s.9); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇUS, s. 12; ÖÇ, s. 8).

biziŋe (<*biz+i+ŋe*) bize (EUTG, s. 560); “**BIZKÄ** дательный надеж от **biz III** [biz III’ün +A (datif/yönelme) durumu]” (DTS, s. 104). Eski Türkçede, 1. çokluk kişi adının yönelme durumu *biziŋe*, *bizke* biçimlerinde sağlanır. Bugün Hakasçada bu durum, “нам [bize]” anlamındaki *nicke* (*pëske*) yani Eski Türkçe *bizke* sözünün karşılığıyla sağlanmaktadır (KHRS, s. 369; HTS, s. 376). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çolda pëske uluğlar, olğannar uçrağlaannar...* (MA, s. 26).

bizni (<*biz+ni*) bizi (EUTG, s. 560); “**BIZNI** винительный надеж от **biz III** [biz III’ün +I (akuzatif/yükleme/belirtme) durumu]” (DTS, s. 104). Eski Türkçede 1. çokluk kişi adının yüklem (belirtme/nesne) durumu *bizni*, Hakasçada *nicmi* (*pëstë*) biçiminde “нас [bizi]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 369; HTS, s. 376). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Püüŋgë çitтер édök pëstë örendërçeler*. “Bugünkü gençler öylece bizi neşelendiriyorlar.” (HÇH, s. 8).

bo ~ **bu** bu (bkz. *bu*, EUTG, s. 562; ayrıca bkz. *bo*, s. 561); “**BU I** 1. этот [bu] [...]” (DTS, s. 119); “**bu**: ‘this’. [bu] [...]” (EDPT, s. 291-292). Eski Türkçe *bo* ~ *bu*, Hakasçada *ny* (*pu*) biçiminde “bu [...]”³⁴⁹ anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 394; HTS, s. 397). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pu çirde çurtaan Alıp Han polğan* “Bu yerde yaşayan Alp Han imiş.” [...] (ALA, s. 8); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (İRT, s. 5; ÖÇ, s. 8; TÇ, s. 9; HAT, s. 3).

boduğ TÜR. boya; “**BODU’Y** boya, renk [...]” (DTS, s. 108)³⁵⁰; “T[üremiş] **boduğ** (?**bodoğ**) **Boğu:-**’dan; ‘boya’, bazen daha spesifik olarak ‘saç boyası’ ya da daha genel olarak ‘parlak bir renk’ (demektir).” (EDPT, s. 302).³⁵¹ Eski Uyğur

³⁴⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “эта; это, этот [...]”

³⁵⁰ Rusça asıl metinde: “**BODU’Y** краска, цвет [...]”

³⁵¹ İngilizce asıl metinde: “D[erived] **boduğ** (?**bodoğ**) Conc. N. fr. **Boğu:-**; ‘dye’, sometimes more specifically ‘hair dye’, or more generally ‘a bright colour’.”

mektuplarında karşımıza çıkan ve “boya” anlamına gelen *bodug*, Hakasçada *позыг* (*pozıg*) biçiminde “**pozıg** II *is[im]* boya” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (HTS, s. 389). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol ibné pozıg çoh püderter* [...] ³⁵² “O evi boyasız inşa eder.”

bodun (< *bod+u+n*) *Tür.* halk, millet (EUTG, s. 561); “**BODUN** 1. halk, uyruk; ulus 2. halk kitleleri, sıradan halk 3. ulus (etnik birliğin olduğu) 4. insanlar [...]” (DTS, s. 108) ³⁵³; ayrıca sözcükle ilgili Clauson (1972) uzunca bir açıklama yapar: “[...] kelimenin tam anlamıyla ‘boyılar’, uygulamada, ‘organize bir kabile topluluğu, bir halk’ için belirli bir hükümdar tarafından yönetilen bir topluluk anlamında yarı teknik bir terim; bu nedenle, özellikle üstün hükümdar ve ikincil kabile veya boy hükümdarlarına, beglere karşı antitezde **kara: bodun** ‘sıradan halk’ gibi ifadelerle.” bkz. **bodun** (EDPT, s. 306). ³⁵⁴ Eski Türkçe *bodun*, bugün Hakasçada Moğolcadan geçen *чон* (*çon*) “halk”, *улус* (*ulus*, önce Türkçeden Moğolcaya, sonra Moğolcadan Türkçeye geçen) “ulus” ve Arapçadan geçen *халых* (*halıh*) “halk” (< Ar. *halq*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 726, 794, 986; HTS, s. 103, 142, 547). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. ‘*чон* (*çon*) ve *халых* (*halıh*)’ için (HGE, s. 62; HAT, s. 3).

bol- *Tür.* olmak; Skr. *bhava* (EUTG, s. 561); “1. olmak, meydana gelmek, olmak, yer almak [...]” (DTS, s. 111) ³⁵⁵; “**bol-** aslen ‘(bir şey) olmak’ [...]” (EDPT, s. 331). ³⁵⁶ Eski Türkçe *bol*-eylemi, Hakasçada “olmak” anlamıyla *пол- /поларга/* (*pol- /polarga/*) biçiminde varlığını korumaktadır (KHRS, s. 376-377; HTS, s. 384). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Han ornına han polıp* [...] (ALA, s. 16); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇUS, s. 12; HAT, s. 3; HÇH, s. 7; HGE, s. 64; ÖÇ, s. 8; PLR, s. 5).

borluq (< *bor+luq*) üzüm bağı (EUTG, s. 561); “**BORLUQ** üzüm bağı [...]” (DTS, s. 113) ³⁵⁷; ‘vineyard [üzüm bağı]’ (EDPT, s. 365). Eski Uygur mektuplarında geçen *borluq*, bugün her iki dilde “üzüm bağı” anlamına gelen ve Rusçadan Hakasçaya geçen *виноградник* (*vinogradnik*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 100; HTS, s. 564).

³⁵² Örnek için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?month=09&year=2015&ID=2467> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

³⁵³ Rusça asıl metinde: “**BODUN** 1. население, подданные; народ 2. народные массы, простой народ 3. народ (как этническая общность) 4. люди [...]”

³⁵⁴ İngilizce asıl metinde: “[...] lit. ‘clans’, in practice a semitechnical term for ‘an organized tribal community, a people’, in the sense of a community ruled by a particular ruler; hence, esp. In such phr. As **kara: bodun**, ‘the common people’ in antithesis to the supreme ruler, and the subordinate tribal or clan rulers, the *begs*.”

³⁵⁵ Rusça asıl metinde: “1. случаться, происходить, совершаться, иметь место [...]”

³⁵⁶ İngilizce asıl metinde: “**bol-** originally ‘to become (something)’ [...]”

³⁵⁷ Rusça asıl metinde: “**BORLUQ** виноградник [...]”

boşun- (< *boşu-n-*) kurtulmak, serbest kalmak; pişman olmak (EUTG, s. 561); “[...] ‘kendini özgür bırakmak, serbest bırakılmak’, ve benzerleri.” (EDPT, s. 383)³⁵⁸; “освободиться [kurtulmak] [...]” (DTS, s. 115). Eski Türkçe *boşun-* eylemi, Hakasçada “1) kurtulmak, (ipten) kurtulmak, serbest kalmak 2) elinden *bir şey* düşmek [...]”³⁵⁹ anlamlarıyla *носхын-/носхынарға/* (*poshın-/poshınarğa/*) biçiminde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 384-385; HTS, s. 388). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çuşkanañ pêske ana andala poshınıp-alarğa kilisken*. “Çuşka’dan bize işte o zaman kurtulup almaya gelmiş.” (MA, s. 17).

bögüz ~ böküz *Tür.* kaynak (?); çayır(lık) veya çitler, engeller, parmaklıklar (< *bök+ü+z*). Sözcüğü Eski Türkçedeki şu biçimle açıklamaya çalışacağız: “**BÖK II** çit, parmaklık, engel [...]” (DTS, s. 117)³⁶⁰; sözcüğün anlamlandırılması için Hakasça *нүк* (*pük*) I “луг // луговой [çayır // çayırılık]” sözü de ipucu olabilir (KHRS, s. 405; HTS, s. 403).

böz (< *Sür. buz*) bez, pamuklu (EUTG, s. 562); “pamuklu kumaş/bez, tuval, çaput [...]” (DTS, s. 118-119)³⁶¹; “*Yabancı alıntı söz bö:z* ‘pamuklu kumaş/bez’. Sonuç olarak ‘keten, bez’ (anlamındaki) Yunanca *βύσσος* (*bússos*)’tan türemiş bir alıntı/ödünc söz, ama Türkçeye ulaştığı yol belirsiz [...]” (EDPT, s. 389).³⁶² Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan ve “pamuklu bez/kumaş” anlamına gelen *böz*, bugün Hakasçada *nöc* (*pös*) biçiminde “çaput (kalın pamuklu bez) [...]”³⁶³ anlamıyla varlığını devam ettirmektedir (KHRS, s. 389; HTS, s. 391). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

bu ~ bo bkz. **bo ~ bu** maddesi, s. 201.

buğa *Tür.* boğa. Eski Türkçe *buğa* sözü için Clauson, ‘bull [boğa]’ anlamını vermektedir (EDPT, s. 312); ayrıca bkz. (DTS, s. 125). Hakasçada *buğa* sözü, “бык-производитель [boğa; boğa-üretici(si)] [...]”; 1. Boğa; 2. Erkek geyik” anlam(lar)ıyla ve biçimce (/b-/>/p-/ değişimiyle) aynı şekilde *nyğa* (*puğa*) olarak varlığını korumaktadır (KHRS, s. 395; HTS, s. 397). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. 5 *kilometrce Puğalar (İtemenev) aalında töreen (Ol aal am çoğıl) [...]* “5 kilometre uzaktaki Boğalar (İtemenev) köyünde dünyaya geldi (O köy şimdi yok.)” (HÇH, s. 6).

³⁵⁸ İngilizce asıl metinde: “[...] ‘to free oneself, to be freed’, and the like.”

³⁵⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) отвязываться, освобождаться (*от верёвки*) 2) выпасть из рук чему-л. [...]”

³⁶⁰ Rusça asıl metinde: “**BÖK II** ограда, забор [...]”

³⁶¹ Rusça asıl metinde: “хлопчатобумажная ткань, холст, бязь [...]”

³⁶² İngilizce asıl metinde: “**F**[oreign loan-word] **bö:z** ‘cotton cloth’. A l.-w. Ultimately derived fr. Greek *βύσσος* (*bussos*) ‘linen’, but the route by which it reached Turkish is obscure [...]”

³⁶³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “бязь (*плотная хлопчатобумажная ткань*) [...]”

bul- *Tür.* bulmak, elde etmek (EUTG, s. 562); “1. bulmak, arayıp bulmak 2. elde etmek, bulmak [...]”, ayrıca bkz. “**bul- tap-** bulmak, elde etmek, almak [...]” (DTS, s. 121)³⁶⁴; “**bul-** bazı anlam uzantılarıyla ‘bulmak’, ‘elde etmek’ ve benzerleri.”³⁶⁵; ayrıca burada Clauson eşanlamlı olan ve eski metinlerde ikileme olarak da görülen *bul-* ve *tap-* sözcükleri arasındaki ilişkiyi tartıştığı yazısına da atıfta bulunmaktadır (EDPT, s. 332). Eski Türkçe *bul-* eyleminin karşılığı olarak, bugün Hakasçada “**I 1)** bulmak, arayıp bulmak, ortaya çıkarmak *birini, bir şeyi* [...]”³⁶⁶ anlamlarıyla *man-* /*табарға*/ (*tap-/tabarğa*/) eylemi kullanılmaktadır (KHRS, s. 568; HTS, s. 490).

bulunç (< *bul-u-n-ç*) *Tür.* bulunan (şey), buluntu, bulgu; “bulunan şey, alım, madencilik [...]” (DTS, 123)³⁶⁷; “[...] ‘kazanç, edinim’ ve benzerleri. [...]” (EDPT, s. 343).³⁶⁸ Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan ve “bulunan (şey), edinim” anlamına gelen *bulunç*, bugün Hakasçada “**I 1)** bulgu, bulunan (şey) 2) *mecazi anlam* maaş (ücret/yevmiye) [...]”³⁶⁹ anlamlarına gelen *табыз* (*tabığ*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 568; HTS, s. 482).

burhan ~ **burkan** (< Çin. *b’iuat* = *fo* + *kan*) Burkan, Buddha (EUTG, s. 562-563). DTS (1969)’de “**BURXAN I** [Çin. *fo*, *bvyr* ‘budda’] 1. Nirvanaya erişmiş bir kişi olarak Buda 2. elçi, haberci, peygamber [...]” ve “**BURXAN II özel isim** Buda, Budist öğretinin kurucusu (o da Şakya-Muni) (*Hüen₉₁*) [...]” biçiminde açıklanmaktadır (DTS, s. 127).³⁷⁰ Doerfer (1965) bu sözcüğü, eserinin ikinci cildinde (*Band II*) 732. maddede “*برخان* (*burhān*) ‘Budist aziz(ler) için yüceltici bir terim’ ← *Tür.* *Burhan*, aslında ‘Buddha’ ← Çin. ← Sanskrit.” diye açıklamıştır (TMEN II, s. 282).³⁷¹ Clauson (1972) ise “**burhan**, Çince *fu* (Giles 3, 589) ve herhalde **xan**ın birleşimidir. Buda’yı tasvir etmek için seçilmiş bir Çince karakterdi ve Kuzeybatı Çin’de 7-8. yüzyıllarda aşağı yukarı *bur* diye telaffuz edilmişti.” şeklinde açıklamaktadır (EDPT, s. 360).³⁷²

³⁶⁴ Rusça asıl metinde: “1. находить, отыскивать 2. получать, обретать [...]”; “**bul- tap-** обретать, получить, приобрести [...]”

³⁶⁵ İngilizce asıl metinde: “**bul-** ‘to find’ with some extensions of meaning, ‘to obtain’ and the like.”

³⁶⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1)** находить, отыскивать, обнаруживать *кого-л., что-л.* [...]”

³⁶⁷ Rusça asıl metinde: “находка, приобретение, добыча [...]”

³⁶⁸ İngilizce asıl metinde: “[...] ‘gain, acquisition’, and the like.”

³⁶⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1)** находка 2) *переносное значение* зарплата (*заработная плата*) [...]”

³⁷⁰ Rusça asıl metinde: “**BURXAN I** [от кит. *Фо*, *bvyr* ‘будда’] 1. Будда как личность, достигшая нирваны 2. посланник, вестник, пророк [...]”; “**BURXAN II и. собственное** Будда – основатель буддийского учения (он же Шакья-Муни) (*Hüen₉₁*) [...]”

³⁷¹ Almanca asıl metinde: “*برخان* (*burhān*) ‘ehrende Bezeichnung für buddhistische Heilige’ ← *tü.* *Burhan* id., ursprünglich ‘Buddha’ ← Chin. ← Sanskrit.”

³⁷² İngilizce asıl metinde: “C F **burxan** compound of Chinese *fu* (Giles 3, 589) and presumably **xan**. The Chinese character was the one chosen to transcribe Buddha, and was pronounced approximately *bur* in NW China in VII-VIII.”

Açıklamalarının başında, H. A. Giles'in *Çince-İngilizce Sözlük*³⁷³'üne atıf yaparak sözcüğün Çince kökenli, birleşik bir sözcük olduğunu ve adın önüne konan bir unvan niteliği taşıdığını belirtmektedir. Clauson devamında şunları söylemektedir:

“*Buddharājā* gibi bazı ifadelerin yerini tutan bu kelime, Türkler arasında Manihaizmin varlığının yerine geçmek zorunda olan Budist kutsal kitabının en erken Türkçe çevirilerinde Buda'yı simgelemek için seçilmiş ve Manihaist misyonerler tarafından örneğin Mani'nin kendisiyle ilgili olarak “peygamber” gibi sözcüklere çevrilerek ön plana çıkmıştır.” (EDPT, s. 360).³⁷⁴

Ayrıca Clauson, sözcüğün İslâmî dönemde *but* gibi “idol” (put) anlamına geldiğini ve bir iki kuzeydoğu dilinde yaşadığını belirtmektedir (EDPT, s. 360). Eski Uygurca *burhan* ~ *burkan*, bugün Hakasçada “*esk(imiş)* aziz; Burhanizmin hizmetkârı [...]”³⁷⁵ anlamlarında /b-/ > /p-/ ses değişimiyle *nyрхан* ~ *nyрухан* (*purhan* ~ *puruhan*) biçiminde varlığını korumaktadır (KHRS, s. 401; HTS, s. 400-401). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çalay Puruhan, hıs çahsı, çurtına ... daa kilze [...]*³⁷⁶ “Çalay Buddha, kız iyi, yurduna... da gelse...”

buruñ (< Skr. *bhrum*) Tür. bir daraninin hecesi. P. Zieme'nin (1995, s. 4) belirttiği gibi, buruñ buruñ (*pwrwnk pwrwnk*) sözünün, bir *dhāraṇī*nin (om̐ *bhrum* gibi) hecesi, *bhrum bhrum* (veya *bhrūṃ bhrūṃ*), olması mümkündür (Vaçirapan, bkz. DTS, s. 631); ayrıca bkz. (Getty, 1914, s. 49-50). Hakasçada bu sözcüğün karşılığı bulunmamaktadır.

busan- ~ **buşan-** (< *bus-/buş-a-n-*) kederlenmek, üzülmek, endişelenmek (EUTG, s. 563); “**BUŞAN-** dertlenmek, üzülmek, endişelenmek, endişeli olmak, üzmek [...]” (DTS, s. 127-128)³⁷⁷; “T(üremiş) **busan-** ***busa:-** (eyleminin) Dön(üşlü biçimi); ‘kederlenmek, kederli olmak’, ve benzerleri.” (EDPT, s. 374).³⁷⁸ Eski Uygurca *busan-* ~ *buşan-* eylemi, günümüzde Hakasçada “çok üzgün olmak, üzülmek, yas tutmak, gözyaşı dökmek”³⁷⁹ anlamlarıyla ve /b-/ > /p-/ , /-s-, -ş-/ > /-z-/ , /-n/ > /-h/ ses değişimleriyle *nyзyx-* /*nyзyзapға*/ (*puzuh-* /*puzuğarğa*/) biçiminde yaşamaktadır (KHRS, s. 396; HTS, s. 402). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Püün kün tooza puzuhçam*. (KHRS, s. 396). Ayrıca benzer anlamları taşıyan *nyзурған-* / *nyзурғанарға*/ (*puzurğan-*

³⁷³ Clauson'un kullandığı eser için bkz. Giles, H. A. (1912). *Chinese-English Dictionary*. London.

³⁷⁴ İngilizce asıl metinde: “This word corresponding properly to some phr. Like *Buddharājā*, was the one chosen to represent Buddha in the earliest Turkish translations of Buddhist scriptures, which must have anteceded the appearance of Manichaeism among the Turks, and was taken over by the Manichaean missionaries to translate words like ‘prophet’ applied e.g. to Mani himself.”

³⁷⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “*уц(апевшее)* святой; служитель бурханизма [...]”

³⁷⁶ Örnek için bkz. <http://www.ruthenia.ru/folklore/kuzmina13.htm> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

³⁷⁷ Rusça asıl metinde: “**BUŞAN-** печалиться, беспокоиться, тревожиться, огорчаться [...]”

³⁷⁸ İngilizce asıl metinde: “D(erived) **busan-** Refl. of ***busa:-**; ‘to grieve, be sorrowful’, and the like.”

³⁷⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “*сильно расстраиваться, печалиться, горевать, сокрушаться до слёз [...]*”

/puzurġanarġa/) ve *nyzypxa-* /nyzypxupza/ (puzurha- /puzurhirġa/) eylemleri de bulunmaktadır (KHRS, s. 396-397; HTS, s. 402-403).

buyan (< Skr. *punya*) Tür. iyi davranış, iyilik; sevap. DTS (1969)’de bu sözcükle ilgili açıklama şöyledir: “**BUJAN I** [Skr. *punya*] iyi/zarif davranış, hayırlı iş/iyilik; yararlık/hizmet [...]”³⁸⁰ (DTS, s. 120); ayrıca Clauson’un açıklaması için bkz. (EDPT, s. 386). Bugün Hakasçada, Sanskritçe *punya* sözünün karşılığı olan *buyanı* görmemekteyiz, ancak anlamca karşılığı olarak “iyilik, nezaket, iyi (davranış) [...]”³⁸¹ anlamlarına gelen *чახсы* (*çahsı*) sözü kullanılmaktadır (KHRS, s. 956; HTS, s. 75). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (HAT, s. 3; ÇHBR, s. 17).

bügü büyü, hikmet (EUTG, s. 563); “**BÖGÜ I** bilge; büyücü, alim [...]”³⁸² (DTS, s. 116); “**bögü: (bögö:)** ‘bilge, büyücü’; bu sözcük hem bilgeliliği hem de gizemli manevi gücü ifade ediyor gibi görünüyor [...]”³⁸³ (EDPT, s. 324-325). Eski Türkçede “büyü, hikmet” anlamlarına gelen *bügü* ~ *bögü* sözcüğünün, Hakasçanın Kaçın ağzında /b-/ > /m-/ , /-g-/ > /-ŋ-/ ses değişimleriyle *möhi* (*möhe*) olarak varlığını sürdürdüğünü özellikle halk arasındaki *möhi cyz* (*möhe suğ*) “1) yaşam suyu kaynağı; yaşam suyu 2) iyileştirici/şifalı su [...]”³⁸⁴; ebedî su” ifadesinden anlamaktayız (KHRS, s. 255; HTS, s. 308). Ayrıca *möhi* (*möhe*) ile benzer anlamda gösterilen Sagay ağzında “sonsuz”³⁸⁵ anlamındaki *mjčy* (*mügü*) sözü de Eski Uygurca *bügü* ile aynı sözcük gibi görünmektedir (KHRS, s. 259; HTS, s. 308). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmıştır.

bükün (< *bu* + *kün*) bugün (EUTG, s. 563); “**BÜKÜN I** bugün, bugün(ki) [...]” (DTS, s. 132).³⁸⁶ Eski Uygurca *bükün* (< *bu* + *kün*) ifadesinin, bugün Hakasçada, ilk birleşeni /b-/ > /p-/ ses değişimiyle *ny* (*pu*) biçiminde “bu” anlamıyla ve ikinci birleşeni *kjñ* (*kün*) “1. güneş 2. gün” olarak aynı biçimde ve anlamda kullanılmaktadır (KHRS, s. 215, 394; HTS, s. 280, 397). Sözcük Hakasçada, *njñ* (*püün*) biçiminde “bugün, şimdi” anlamlarıyla kullanılmaktadır (HTS, s. 405). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Püün haydağ çislo?* “Bugün hangi gün (günlerden ne)?” (HAT, s. 58).

çaşşabud ~ **çaşşapat** (< Soğd. *čyš’pō*, *çiḥšāpaβ* < Skr. *śikṣāpada*) emir, buyruk, dinî talimat / emir; oruç, ahlâk; burkanlara ait beş yığından (Skr. *śīla*, Uyg. *biş aqıǵsız*

³⁸⁰ Rusça asıl metinde: “**BUJAN I** [скр. *Punya*] благодатный поступок, благодеяние; заслуга [...]”

³⁸¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “добро, доброта [...]”

³⁸² Rusça asıl metinde: “мудрый; мудрец [...]”

³⁸³ İngilizce asıl metinde: “**bögü: (bögö:)** ‘sage, wizard’; the word seems to connote both wisdom and mysterious spiritual power [...]”

³⁸⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) источник живой воды; живая вода 2) лечебная вода [...]”

³⁸⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “вечный [...]”

³⁸⁶ Rusça asıl metinde: “**BÜKÜN I** сегодня, сегодняшний [...]”

yükmek) biri (EUTG, s. 564). DTS (1969)'de “**ČAQŠAPAT** [< Skr. *śikṣāpada*] 1. buyruk 2. çekinme; ant [...]” şeklinde açıklanmaktadır (DTS, s. 140).³⁸⁷ Clauson (1972) ise “**čaxša:pat**” için “Sanskritçe *śikṣāpada* sözcüğü, Soğdcada *čyš'pδ* olarak ödünç alınmış bir kelime hâline geldi, hiç şüphe yok ki orijinalinde Budist kutsal kitapların çevirilerinde ve Soğdcadan, genellikle son harf dışında aynı yazımla Türkçe bir alıntı sözcük hâline geldi.” (EDPT, s. 412)³⁸⁸ diyerek öncelikle bu sözcüğün, Sanskritçeden Soğdcaya, oradan da Türkçeye geçen ödünç bir sözcük olduğunu vurgulamaktadır. Clauson devamında, bu sözcüğün “ilâhî emir” anlamında çevrilerek diğer teknik Budist terimlerle birlikte Manihaist misyonerler tarafından benimsendiğini, ancak sözcüğün Budist terminolojide çoğunlukla da daha çok belli belirsiz şekilde “iyi davranış” anlamında kullanıldığını söylemektedir (EDPT, s. 412). Bu sözcüğün, bazı belirsiz sebeplerden dolayı Uygur takviminin on ikinci ayının adı olarak benimsendiğini belirterek Doerfer'e atıfta bulunmaktadır ve aşağıdaki örnekte geçen *on çxşapt* sözünü “on emir” anlamında çevirerek örnek olarak vermektedir (EDPT, s. 412). Ayrıca Edgerton (1993), eserinin ikinci cildinde (*Volume II: Dictionary*) bu sözcüğü, *śikṣāpada* maddesinde “*moral commandment*” (ahlâkî emir) şeklinde açıklamaktadır (BHS, s. 527). Günümüzde Hakasçada *çaḥşabud* ~ *çaḥşapat* sözcüğünün karşılığı bulunmamaktadır. Ancak Hakasçada, “emir, talimat, buyruk” anlamlarında Rusçadan alınan *инструкция* (instruksiya) ve *директива* (direktiva) sözleri kullanılmaktadır (KHRS, s. 128; HTS, s. 115, 226).

çeçek ~ **çêçek** Tür. çiçek (EUTG, s. 565); kişi adı; “**ČEČĀK I** çiçek; çiçek açma, çiçeklenme, panikül [...]” (DTS, s. 143)³⁸⁹; ayrıca bkz. **çêçek** (EDPT, s. 400). Bugün Hakasçada da sözcük aynı biçim ve anlamla yaşamaktadır: “**ЧИЧЕК (ri)** 1) *Kaçin (diyalekti)* renk [...] 2) çiçek [...] 3) *mecazi anlam* çiçek hastalığı [...]”³⁹⁰ (KHRS, s. 973; HTS, s. 96). Ancak Hakasçada “çiçek” anlamında *чaxайax* (*çahayah*) (KHRS, s. 955; HTS, s. 74) sözcüğü metinlerde yaygın (AHÇÇ, s. 6; HÇH, s. 119; TÖÇ, s. 63) bir şekilde kullanılırken *чичек* (*çiçek*) incelenen metinlerde karşımıza çıkmamıştır.

çeçim (< ?çeç+i+m) özel ad; ayrıca bkz. “**ČEČ: čeč qaš** turkuaz, firuze (?) [...]” (DTS, s. 143).³⁹¹ Bir Eski Uygurca mektup metninde (*Pelliot Ouïgour 3 recto*) kişi

³⁸⁷ Rusça asıl metinde: “**ČAQŠAPAT** [< *скр.* *śikṣāpada*] 1. заповедь 2. воздержание, обет [...]”

³⁸⁸ İngilizce asıl metinde: “the Sanskrit word *śikṣāpada* became a loan word in Sogdian as *čyš'pδ*, no doubt originally in translations of the Buddhist scriptures, and from Sogdian became a loan word in Turkish, usually with the same spelling except for the last letter.”

³⁸⁹ Rusça asıl metinde: “**ČEČĀK I** цветок; соцветие, метелка [...]”

³⁹⁰ KHRS'de Rusça asıl metinde: “**ЧИЧЕК (ri)** 1) *кач.* цвет... [...] 2) цветок [...] 3) *перен.* оспа [...]”

³⁹¹ Rusça asıl metinde: “**ČEČ: čeč qaš** бирюза (?) [...]”

adı olarak kullanılmıştır. Eski Uygurca *çeç* sözcüğünün *turkuaz*, *firuze* anlamına geldiğini kabul edersek bugün Eski Uygurca *çeç* sözü yerine Hakasçada, aslı Farsça *pīrūze* olan *φυρyza* (*firuz*) ve Rusçadan Hakasçaya geçen *бурюза* (*biryuza*) sözlerinin kullanıldığını söyleyebiliriz.

çığar (< ?çığ+ar > Hak. *çığır*) kadem, bir uzunluk birimi; Eski Uygurcada Çinceden alıntı bir sözcük olarak kullanılan, Çince *čīæg/chi'h* sözünden türeyen ve yaklaşık 30-35 santimetreyi karşılayan bir uzunluk birimidir, bkz. **ČİŸ II** (DTS, s. 147); ayrıca bkz. “**çı:ğ** ‘bir Çin adımı’, yaklaşık 35 cm [...]” (EDPT, s. 404)³⁹²; “*çık* (Çin. *tś'iek*): kadem, 30-35 cm.lik uzunluk ölçüsü” (EUTG, s. 565). Bu sözcük, Eski Uygur mektuplarından birindeki [Or. 8212 (181)] *eki çığar-ı bözi* “iki kadem bezi” ifadesinde geçmektedir. Eski Uygurca *çığar* sözünün, bugün Hakasçada “kısa” anlamına değişerek ve ikinci ünlüde daralmaya (/a-/ > /ı-/) uğrayarak *чызыр* (*çığır*) biçiminde varlığını koruduğu görülmektedir (KHRS, s. 1015; HTS, s. 89). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanmamıştır.

çıkanlaşgu (> Hak. *çıganah* “dirsek” ile ilişkili ?) kadem (?), bir uzunluk birimi. Eski Uygur mektuplarından (*Pelliot Ouïgour 4 verso*) birindeki *eki çıkan-laşgu ol* “iki kadem (ölçüsünde)dir” ifadesinde geçmektedir. Günümüzde Hakasçada, Eski Uygur mektuplarında geçen *çıkanlaşgu* sözünün karşılığı bulunmamaktadır.

çın (< Çin. 真 *zhēn/chēn*) gerçek, doğru (EUTG, s. 565); Eski Uygurcada Çinceden ödünçlenmiş bir sözcüktür; ayrıca bkz. **ČİN I** (DTS, s. 148-149) ve **çı:n** (EDPT, s. 424). Eski Uygur Türkçesi metinlerde “gerçek, doğru” anlamında kullanılan *çın*, bugün Hakasçada, /ç-/ > /s-/ ses değişimine uğrayarak *сын* (*sın*) olarak yine “**I 1. 1**) gerçek, doğru [...]”³⁹³ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 552; HTS, s. 437). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anda-da anıñ sın ulamoh sılağay, pözék pol parğan.* (Kostyakov, 1971, s. 44); ayrıca bkz. *Ėkencéles çoğıl, püün sın haycınımahçılar sanı uğaa hızırıl parğan.* “Kuşku yok, bugün gerçek kayçı-destancılarının sayısı çok azaldı.” (HÇH, s. 5).

çigşi özel ad. Eski Uygurca mektup metinlerinde [Or. 8212 (179), Or. 8212 (181), U 5320] *kişi adı* olarak kullanılmıştır. Günümüz Hakasçasında karşılığı bulunmamaktadır.

çoğluğ (< çoğ+luğ) parlak, güzel (EUTG, s. 565); “**ČOYLUY** parlak, ıslıl ıslıl;

³⁹² İngilizce asıl metinde: “**çı:ğ** ‘a Chinese foot’, about 35 cm [...]”

³⁹³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1. 1**) правда, истина [...]”

muhteşem, görkemli [...]” (DTS, s. 152)³⁹⁴; “[...] ‘parlayan, ateşli’, ve benzeri.” (EDPT, s. 407).³⁹⁵ Eski Türkçe *çoğluğ*, Hakasçada /ç-/ > /s-/ ses değişimine uğrayarak *соғлыз* (*soğlığ*) olarak “1) parlak, ateşli [...]”³⁹⁶ vb. anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 486; HTS, s. 454). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Padar aydan soğlıgca oshas* [...] “Batan aydan parlakça gibi...” (HÇH, s. 16).

çor ~ *çur* Tür. özel ad ve unvan; “**ÇUR** özel ad (~ ve unvan) [...]” (DTS, s. 157).³⁹⁷ Clauson, EDPT’de bu sözcikle ilgili önemli açıklamalar yapar:

1 çor: a Turkish title rather rare in Turkish texts and perhaps commoner in the Chinese records where it is represented by *cho* (Giles 2, 421)³⁹⁸... A **çor:** therefore seems to have been something less than a *xağan* and more than a *beg*, perhaps the head of a small confederation, cf. **Elteber**, **1 irkin**. As regards the pronunciation, the Middle Chinese pronunciation of *cho*, though uncertain, is likely to have been nearer *chor* than *chur* and the Tibetan transcription *çor* points in the same direction. (EDPT, s. 427)³⁹⁹.

Clauson’un açıklamasında, *çor* özel adının/unvanının geçtiği birçok örneğe yer verildiği de görülür. Bugün Hakasçada, burada açıklanan Eski Türkçe özel adın veya unvanın uzantısına rastlanmamaktadır.

çubuқан hünnap (?). *Pelliot Ouïgour 3* başlıklı Eski Uygurca mektup metninde geçmektedir. Bugün Hakasçada, Eski Türkçe *çubuқан* sözcüğünün uzantısına rastlanmamaktadır. Muhtemelen Hakasçada *hünnap* anlamında, Rusçada (ve Rusya’da) kullanılan *зизифус* (*zizifus*), [yerel чапыжник (çarıjnik)], *унаби* (*unabi*), *ююба* (*yuyuba*), *жуужуб* (*jujub*) gibi adlandırmalardan biri veya birkaçı kullanılmaktadır.

çuğ (~ *çoğ* ?) bağ; “**ÇOҮ I** deste, balya [...]” (DTS, s. 151)⁴⁰⁰; “**1 çu:ğ** ‘bohça’ ve benzeri; bu ve **1 ba:ğ** arasındaki fark belirsizdir, belki de bu öncelikle asıl bohça ve bağlanmış olunan bağlar **-ba:ğ-** vb. anlamına geliyordu.” (EDPT, s. 405).⁴⁰¹ *U5327* numaralı Eski Uygurca mektup metninde geçmektedir. Eski Uygurca *çuğ* sözünün, bugün Hakasçada “bağlar” anlamına gelen *pağ-suğ* öbeğinde anlam değişimiyle birlikte söz başında /ç-/ > /s-/ ses değişimine uğrayarak *суз* (*suğ*) olarak donuk kaldığı ve

³⁹⁴ Rusça asıl metinde: “**ЧОҮЛУҮ** блестящий, сверкающий; великолепный, величественный [...]”

³⁹⁵ İngilizce asıl metinde: “[...] ‘fiery, flaming’, and the like.”

³⁹⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) жаркий, горячий [...]”

³⁹⁷ Rusça asıl metinde: “**ЧUR** имя собственное (~ и титул) [...]”

³⁹⁸ Clauson’un atıf yaptığı eser için bkz. Giles, H. A. (1912). *Chinese-English dictionary*. London.

³⁹⁹ Türkçesi: “Türkçe metinlerde oldukça nadir bulunan ve belki de *cho* tarafından temsil edilen Çince kayıtlarda yaygın olan bir Türkçe unvan (Giles 2, 421)... Dolayısıyla bir **çor:**, bir *kağandan* daha azı ve belki küçük bir konfederasyonun başı olan beyden daha fazla bir şeymiş gibi görünmektedir, krş. **elteber**, **1 irkin**. Telaffuz ile ilgili olarak, Orta Çince *cho*’nun telaffuzu belirsiz olmasına rağmen, muhtemelen *chor*’a *chur*’dan daha yakındır ve Tibet transkripsiyonu *çor* aynı yönü işaret eder.”

⁴⁰⁰ Rusça asıl metinde: “**ЧOҮ I** сверток, тук [...]”

⁴⁰¹ İngilizce asıl metinde: “**1 çu:ğ** ‘bundle’ and the like; the difference between this and **1 ba:ğ** is obscure, perhaps this meant primarily the actual bundle and **ba:ğ** the cords, etc. with which it is tied.”

varlığını koruduğu düşünülebilir (KHRS, s. 516-517; HTS, s. 467). Ancak incelenen Hakasça metinlerde örneğe rastlanmamıştır.

ça/η/ıkan özel ad. *U 5290* numaralı Eski Uygurca mektup metninde *kişi adı* olarak geçer. Günümüz Hakasçasında karşılığı bulunmamaktadır.

çuñul bir yer adı. *Pelliot Ouïgour 5* ve *Pelliot Ouïgour 15* başlıklı Eski Uygurca mektup metinlerinde yer adı olarak geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

çuv *Tür.* çuv, tohum (?). *U 5331 Seite 1* başlıklı Eski Uygurca mektup metninde geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

dıdım (< Soğd. *dydym* < Yun. *διάδημα diádima*) *Tür.* taç = Fr. ‘diadème, couronne’ (Hamilton, 1986, s. 232). Hamilton’un da daha önce ele aldığı (1986, s. 41-42) *Pelliot Chinois 3049* başlıklı Eski Uygurca mektup metninde geçmektedir. Bugün Hakasçada bu sözcük bulunmamaktadır. “Taç” anlamında Rusçadan Hakasçaya geçen *корона (korona)* sözü kullanılmaktadır (KHRS, s. 188; HTS, s. 263).

eçi *Tür.* ağabey (UW1-6, s. 334; EUTG, s. 566), amca; “**EÇİ** ağabey, amca (?) [...]” (DTS, s. 162).⁴⁰² Clauson, **éçi**: maddesinde K. Grønbech’e atıfla, “[...] bu kelime, ‘birinin babasından daha genç ve kendisinden daha büyük olan yakın bir erkek akrabası’, yani hem ‘(küçük) baba tarafından amca hem de ‘ağabey’ anlamına gelir. Kısa süre sonra ilk anlamını yitirdi ve Orta Çağ döneminde eşanlamlısı Moğolca ödünç sözcük *ağa (aka)* ile neredeyse her yerde yer değiştirdi.”⁴⁰³ diyerek sözcüğün anlamsal boyutunu ve değişimini açıklamaktadır (EDPT, s. 20). Clauson’un da K. Grønbech’e atıfla belirttiği açıklamada olduğu gibi, Hakasçada *aşa (ağa)* “1) dede, büyük baba (baba tarafından) [...] 2) amca (yaşlı akraba) [...]” ve *aşañ (ağañ)* “büyük baba (*dedeye* veya *babanın büyük erkek kardeşine hitap*) [...]”⁴⁰⁴ sözleri kullanılmaktadır (KHRS, s. 26; HTS, s. 29-30). Ancak Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *eçi*, bugün Hakasçanın Sagay ağzında *aça (aca)*, *açañ (acañ)* veya daha sevecen bir seslenme olan ve belki de Eski Türkçe biçimin tam karşılığı olan *açac (acas)* biçiminde “ağabey; ağabey(cik!)”⁴⁰⁵ anlamında varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 92; HTS, s. 25). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Minëñ èkè acam par.* (HAT, s.

⁴⁰² Rusça asıl metinde: “**ЕЧІ** старший брат, дядя (?) [...]”

⁴⁰³ İngilizce asıl metinde: “[...] this word means ‘a close male relative younger than one’s father and older than oneself’, i.e. both ‘(junior) paternal uncle’ and ‘elder brother’. It soon lost its first meaning, and in the medieval period was displaced almost everywhere by the synonymous Mong. l.-w. *ağa (aka)* [...]”

⁴⁰⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) дед, дедушка (*no otcu*) [...] 2) дядя (*старший родственник*) [...]” ve *aşañ (ağañ)* “дедушка (*обращение к деду по отцу или старшему брату отца*) [...]”

⁴⁰⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “старший брат [...]”

14).

eder ~ éder Tür. eyer = Fr. ‘selle’ (Hamilton, 1986, s. 213; UW1-6, s. 338); “**EDÄR** eyer [...]” (DTS, 162)⁴⁰⁶; “**eder** ‘eyer’ [...]” (EDPT, s. 63).⁴⁰⁷ Eski Türkçe *eder ~ éder*, bugün /e- ~ è-/ > /i-/ ile /-d-/ > /-z-/ ses değişimlerine uğrayarak *uzep (izer)* biçiminde ve aynı anlamda “eyer // eyer (*sıfat hâli*) [...]”⁴⁰⁸ olarak Hakasçada varlığını korumaktadır (KHRS, s. 118; HTS, s. 234). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Oğırlar stenaar hışılup-salğan izerlerni paza tim-tiriglerni suurğılap-alıp...* “Hırsızlar duvara kısılmış eyerleri ve hazır koşumu çıkarıp alıp (soyup)...” (MA, s. 86).

edgü (< *ed+gü) Tür. güzel, iyi, üstün (UW1-6, s. 338; EUTG, s. 566). Bu sözcük, DTS (1969)’de şöyle açıklanmaktadır: “**EDGÜ I** 1. iyi / güzel, iyi 2. iyi / güzel / iyi(dir) 3. *ad anlamında* iyilik / yarar, hayır [...]” (DTS, s. 163)⁴⁰⁹; ayrıca bkz. *edgü* (EDPT, s. 51). Bugün Eski Türkçe *edgü* sözünün karşılığı olarak Hakasçada “**1.** iyilik, iyi (davranış) [...] **2.** 1) iyi, hoş, güzel; olumlu, pozitif [...]”⁴¹⁰ anlamlarına gelen *чэхсы* (*çahsı*) sözü kullanılmaktadır (KHRS, s. 956; HTS, s. 75). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (PLR, s. 5; ÇHBR, s. 23).

ediş ~ idiş (bitig) Tür. varlık (kiralama veya kullanım belgesi). U5295 numaralı Eski Uygurca mektup metninin 12. satırında geçen *s(é)ndeki ediş bitig-ni béríp* ifadesinde geçmektedir. DTS’de okuyucu, **EDIŞ** maddesinden (DTS, s. 163) **idiş I**’e gönderilmekte, burada ise şu anlamlar verilmektedir: “1. kap, fincan, kadeh 2. *mecaz anlam* kap, kase, hazne [...]” (DTS, 203).⁴¹¹ Ancak **IDIŞ II** maddesinde buradaki *ediş* (~ *idiş*) *bitig* ifadesi açıklanmaktadır: “**idiş bitig** belge, bir şeyin karşılıklı kullanımının veya kiralık bir şeyin alınmasının kanıtı (*USp* 63).” (DTS, s. 203).⁴¹² Clauson, bu sözcüğü EDPT’de “**idiş** ‘fincan, kap’, ve benzeri. Hakasça ve Tuvaca dâhil olmak üzere bazı kuzeydoğu dillerinde **idiş** olarak yaşar.” şeklinde açıklamaktadır (EDPT, s. 72)⁴¹³ ve “varlık” vb. anlamlarından bahsetmemektedir. Bugün Hakasçada “**I** varlık, mal, mülk, servet [...]”⁴¹⁴ anlamlarıyla *uc (is)*, Eski Türkçe *ed* “varlık, mal, mülk, değer”

⁴⁰⁶ Rusça asıl metinde: “**EDÄR** седло [...]”

⁴⁰⁷ İngilizce asıl metinde: “**eder** ‘saddle’ [...]”

⁴⁰⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “седло // седельный [...]”

⁴⁰⁹ Rusça asıl metinde: “**EDGÜ I** 1. хороший, добрый 2. хорошо 3. *в знач. суц.* добро, благо [...]”

⁴¹⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**1.** добро, доброта [...] **2.** 1) добрый, хороший; положительный [...]”

⁴¹¹ Rusça asıl metinde: “1. Сосуд, чашка, бокал 2. *перен.* сосуд, чаша,местилище [...]”

⁴¹² Rusça asıl metinde: “**idiş bitig** документ, удостоверяющий взаимное пользование чем-л. или получение чего-л. в аренду (*USp* 63).”

⁴¹³ İngilizce asıl metinde: “**idiş** ‘cup, vessel’, and the like. Survives as **idiş** in some NE languages, including Khak. and Tuv.”

⁴¹⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I** имущество, богатство [...]”

sözcüğünün karşılığıdır (KHRS, s. 135; HTS, s. 230). Ancak bir de Hakasçada *it- /iderge/* “etmek, yapmak” eyleminden isim-fiil ekiyle yapılan ve “1. yapma; 2. iş, ürün, eser, mamul; 3. yardım, destek” anlamlarıyla kullanılan *uğic (idēs)*⁴¹⁵ sözü bulunmaktadır (KHRS, s. 116-117; HTS, s. 219, 232). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek için bkz. *Çiben idēstēg*.⁴¹⁶ “Tuhaf ürün.”

emgek (< *emge-k*) acı, eziyet, sıkıntı; emek (UW1-6, s. 371; OTWF, s. 232); Skr. *duḥkha* (EUTG, s. 567); “**EMGÄK** acı, ızdırap, sorumluluk [...]” (DTS, s. 172)⁴¹⁷; “**D 1 emge:k emge:-**’den eylemden ad; ‘acı, ızdırap’, bundan dolayı ‘acının, zahmetli bir çabanın eşlik ettiği herhangi bir şey’, ve buradan ‘emek hareketi; (bir çocuğun) sürünmesi/emeklemesi.’” (EDPT, s. 159).⁴¹⁸ Eski Türkçe *emgek*, bugün Hakasçanın Sagay ağzında “emek(leme)” anlamında *ѳмек (ümek)* sözcüğünde, ayrıca “emeklemek” anlamına gelen *имекте- /имектурге/ (ëmekte- /ëmektirge/), нимекте- /нимектурге/ (nëmekte- /nëmektirge/)* ve *ѳмекте- /ѳмектурге/ (ümekte- /ümektirge/)* eylemlerinde yaşamaktadır (KHRS, s. 144, 281, 752; HTS, s. 211, 322, 557). Bununla birlikte Hakasçanın Sagay ağzında “kaygı, üzüntü, keder, dert, sıkıntı” anlamlarına gelen *əniğ (enēg)* [/m-/ > /n-/ , -g- > ø, /-e-/ > /-ë-/ , /-k/ > /-g/ ses değişimlerinin burada olduğu varsayımıyla] sözcüğü de belki *emgekin* varyantı olarak düşünülebilir (HTS, s. 120). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İren ümektep pargan*. “Erkek emekleyip gitti.” (TÖÇ, s. 132); ayrıca bkz. (Kostyakov, 1971, s. 77).

emgengü (< *emge-n-gü* < *emge-n-* ‘acı çekmek’) eziyet çekme; emek çekme (EUTG, s. 567). Bu sözcük, “acı çekmek, eziyet çekmek”⁴¹⁹, bkz. **EMGÄ-**, **EMGÄN-** (DTS, s. 172); ayrıca bkz. (EDPT, s. 159-160); söz konusu anlamlara gelen Eski Türkçe *emge-* eyleminin dönüşlülük ekli *emgen-* biçimine isim-fiil eki *-gü* eklenmesiyle türetilmiştir. Eski Türkçe *emgengü* sözünün biçimce uzantısı olarak bugün Hakasçada “emekleme(k)” anlamına gelen *имектурге (ëmektirge), нимектурге (nëmektirge)* ve *ѳмектурге (ümektirge)* eylem adları düşünülebilir (KHRS, s. 144, 281, 752; HTS, s. 211, 322, 557). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

enç ~ inç Tür. rahat, huzurlu; “**ENČ** → **INČ** I 1. barış, rahat, dinlenme 2.

⁴¹⁵ “**ИДІС (зи)** 1) то же, что **идіг** [idēg ile aynı] [...]” (KHRS, 2006, s. 117); “**ИДІГ (-ни)** и. д. от **идерге** манера работы; действие; движение [*iderge*’den eylem adı çalışma şekli; olay, eylem] [...]” (KHRS, 2006, s. 116).

⁴¹⁶ Örnek için bkz. <https://askizon.ru/yazyk/khakassko-russkij-slovar-istorichesko-etnograficheskij/1293/idis> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

⁴¹⁷ Rusça asıl metinde: “**EMGÄK** мучение, тягость [...]”

⁴¹⁸ İngilizce asıl metinde: “**D 1 emge:k N./A.S. fr. emge:-**; ‘pain, agony’, hence ‘anything accompanied by pain, laborious effort’, and hence ‘laboured movement; (of a child) crawling’.”

⁴¹⁹ Rusça asıl metinde: “мучиться [...]”

dingin, huzurlu [...]” (DTS, s. 173, 210)⁴²⁰; “**énç** ‘sakin, huzurlu, rahat’ [...]” (EDPT, s. 171-172).⁴²¹ Eski Türkçe *enç ~ inç*, bugün Hakasçada halk ağzında “**III 1.** 1) boş, تنها 2) ıssız [...]”⁴²² anlamlarına gelen *ээн* (*en ~ een*) biçiminde yaşamaktadır (KHRS, s. 1059-1060; HTS, s. 117, 120). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İb ésté dee een peldêrçe olargâ [...]* “Ev içi de sessiz anlatıyor onlara...” (İRS, s. 8).

enür (*en* + *ür*) *Tür.* en/çok uzun süre/zaman (sonra) (UW1-6, s. 389); “Sözcük *äñ*, “en” ve *ür* “uzun zaman”dan oluşur: en uzun zaman, çok uzun zaman, çok uzun bir süre (sonra), uzun bir bekleyişten sonra.” (Hamilton, 1986, s. 213)⁴²³; ayrıca bkz. (EDPT, s. 193). Bugün Hakasçada bu birleşik sözcüğü oluşturan her iki birleşen de yaşamaktadır: *uñ* (*iñ*) “**1.** en **2.** çok [...]”⁴²⁴ ve *ÿp* (*ür*) “*belirteç* uzun (zaman), sürekli [...]”⁴²⁵ (KHRS, s. 128, 754; HTS, s. 223, 558). İncelenen Hakasça metinlerde örneğe rastlanılmamıştır.

epçep (*apçap* ?) dağınık, karmaşa (?); “Tanımlanamayan bir sözcük: dağınık/karmaşa ?” (Hamilton, 1986, s. 213).⁴²⁶ DTS ve EDPT’de böyle bir sözcükle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Eski Uygur mektuplarından birinde (*Pelliot Ouïgour 9*), *kênki epçep t(a)var-ka bêriñ* ifadesinde geçen *epçep* (veya *apçap*) sözünün bugün Hakasçada karşılığı tespit edilememiştir. Ancak hem Eski Türkçedeki doğru biçimi ve anlamı hem de Hakasça karşılığı olup olmadığını anlamak için cümledeki diğer sözcükler ile Eski Türkçe-Hakasça ses denklikleri yardımcı olabilir. Hakasçada *cun* (*sip*) (< ? Eski Türkçe *çep*) sözcüğü KHRS’ye göre, “**I** kanal [...]”, “**II** sarana, saranka (zambak ailesinden bir bitki) [...]”, “**III aynı сипки** → **симки** ‘çil(ler), benek’ [...]”, “**IV** [...] çeyiz [...]” ve “**V** zayıf, ince [...]”⁴²⁷ anlamlarına; HTS’ye göre “(I) küçük nehir koyu”, “(II) zambak” ve “(III) varlık, servet, mal, mülk” anlamlarına gelmektedir (KHRS, s. 467, 470-471; HTS, s. 449).

er *Tür.* er, kişi, adam (UW1-6, s. 409; EUTG, s. 568); “**ER I** 1. koca, erkek [...]” (DTS, s. 175)⁴²⁸; “**1 er** ‘erkek’, aslen sadece ‘bir insanın erkeği’, daha sonra

⁴²⁰ Rusça asıl metinde: “**ENČ** → **INČ I** 1. покой 2. спокойный [...]”

⁴²¹ İngilizce asıl metinde: “**énç** ‘tranquil, at peace, at rest’ [...]”

⁴²² KHRS’de Rusça asıl metinde: “**III 1.** 1) пустой, необитаемый 2) пустынный [...]”

⁴²³ Fransızca asıl metinde: “Mot composé de *äñ*, “le plus”, et *ür*, “longtemps”: le plus longtemps, très longtemps, (après) très longtemps, au bout d’une longue attente.”

⁴²⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**1.** самый, наи- **2.** очень, весьма [...]”

⁴²⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “*нареч.* долго, продолжительно [...]”

⁴²⁶ Fransızca asıl metinde: “Mot non identifié: gâchis ?”

⁴²⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I** протока [...]”, “**II** сарана, саранка (растение из семейства лилейный) [...]”, “**III то же, что сипки** (→ **симки** ‘веснушки’ [...]), “**IV** [...] приданое [...]”; “**V** худощавый [...]”

⁴²⁸ Rusça asıl metinde: “**ER I** 1. муж, мужчина [...]”

‘erkek (kadın değil); ; savaşılan bir adam; koca gibi özel anlamlarda’ [...]” (EDPT, s. 192).⁴²⁹ Eski Türkçe *er*, bugün Hakasçada *up (ir)* biçiminde, yine aynı şekilde “1) er, erkek 2) eş, koca [...]”⁴³⁰ anlamlarında varlığını korumaktadır (KHRS, s. 130; HTS, s. 227). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (HÇKÇ, s. 9). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Palanı abıdıp uzutçañ sarınahtar, körémge alza, ir palaa mındağ daa polcañ [...]* “Çocuğu sallayıp uyutan ninniler, görünüşe göre, erkek çocuk böyle de olacak...” (HÇH, s. 4).

er- ~ ér- *Tür.* var olmak, mevcut olmak; kavuşmak (UW1-6, s. 409; UW, s. 146-147; EUTG, s. 568); “**ER- I** 1. olmak, bulunmak, var olmak [...]; **II** bölmek [...]; **III** takip etmek, izlemek [...]” vd. (DTS, s. 175-176)⁴³¹; “**1 er-** (bir şey, bir yerde) ‘olmak’ [...]” vd. (EDPT, s. 193-194)⁴³². Eski Türkçe *er- ~ ér-* yardımcı fiilinin yerini, bugün Hakasçada “olmak” anlamıyla *пол- /поларға/ (pol- /polarğa/)* eylemi almıştır (KHRS, s. 376-377; HTS, s. 384). Hakasça eylemin metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 12; HAT, s. 3; HGE, s. 64; ÖÇ, s. 8; PLR, s. 5).

erdem *Tür.* erdem, fazilet, kabiliyet, güç (UW1-6, s. 411; EUTG, s. 568); “**ERDÄM** 1. haysiyet, kahramanlık, erdem [...] 2. yiğit, cesur [...]” (DTS, s. 176)⁴³³; ayrıca bkz. **erdem** (EDPT, s. 206-207). Eski Türkçe *erdem* sözünün karşılığı olarak bugün Hakasçada, “asalet; en iyi insanlar”⁴³⁴ anlamlarıyla *uckem (isket)* ve “1. iyilik, iyi (davranış) [...] 2. 1) iyi, hoş, güzel; olumlu, pozitif [...]”⁴³⁵ anlamlarıyla *чаксы (çahsı)* sözcükleri kullanılmaktadır (KHRS, s. 136, 956; HTS, s. 75, 231). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (HAT, s. 3; ÇHBR, s. 29).

erdemlig (< *erdem+lig*) *Tür.* erdemli, faziletli (UW1-6, s. 415; EUTG, s. 568); “**ERDÄMLIG** itibar, erdem (ve) cesaret sahibi olan [...]” (DTS, s. 176).⁴³⁶ Eski Türkçe *erdemlig* yerine, bugün Hakasçada “2) erdemli; **iskettêgler** iyilikleri veya sosyal statüleri ile bilinen insanlar [...]”⁴³⁷ anlamıyla *uckemmiz (iskettêg)* ve “kalite(li); iyi

⁴²⁹ İngilizce asıl metinde: “**1 er** ‘man’, originally merely ‘a human male’, later in such specialized meanings as ‘male (not female); a fighting man; husband’ [...]”

⁴³⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) мужчина, мужской 2) муж [...]”

⁴³¹ Rusça asıl metinde: “**ER- I** 1. быть, находиться [...]; **II** раскалывать [...]; **III** следовать, преследовать [...]”

⁴³² İngilizce asıl metinde: “**1 er-** ‘to be’ (something, somewhere, etc.) [...]”

⁴³³ Rusça asıl metinde: “**ERDÄM** 1. достоинство, доблесть, добродетель [...] 2. доблестный [...]”

⁴³⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “знать; лучшие люди [...]”

⁴³⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**1.** добро, доброта [...] **2.** 1) добрый, хороший; положительный [...]”

⁴³⁶ Rusça asıl metinde: “**ERDÄMLIG** обладающий достоинствами, добродетелью, доблестный [...]”

⁴³⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “2) добродетельный; **искеттіглер** люди, известные по своей доброте или общественному положению [...]”

[...]”⁴³⁸ anlamlarıyla *чаксылыг* (*çahsılığ*) sözcükleri kullanılmaktadır (KHRS, s. 136, 957; HTS, s. 231).

eren (*er+en*) *Tür.* er, yiğit (EUTG, s. 568); DTS (1969)’de şöyle açıklanmaktadır: “**ERÄN I** eş/adam, erkek, asker/savaşçı [...]” (DTS, s. 176)⁴³⁹; ayrıca bkz. **eren** (EDPT, s. 232). Günümüzde Hakasçada bu sözcük, *upen* (*iren*) biçiminde, yine aynı şekilde “er // erkek [...]”⁴⁴⁰ anlamında varlığını korumaktadır (KHRS, s. 132; HTS, s. 228). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Aytıstarda öönünde uluğ çastıg la irenner paza ipçeler aralasçaŋ*. “Konuşmalarda önünde büyük yaşlı yalnız erkekler ve kadınlar bulunacak.” (HÇH, s. 7).

erk (~ *êrk* ?) *Tür.* güç, kuvvet, kudret, ihtiyar (UW1-6, s. 431; EUTG, s. 568); “**ERK I** güç, irade, kuvvet, kudret [...]” (DTS, s. 179)⁴⁴¹; “**erk**’in iki temel anlamı vardır, (1) kişinin iradesini başkalarına dayatma gücü olan ‘otorite’; (2) ‘özgür irade, bağımsızlık’, başkalarının otoritesine tabi olmadan kendi başına karar verme özgürlüğüdür (...) bazen daha az kesin bir anlam, ‘güç, kuvvet’ ve benzeri.” (EDPT, s. 220).⁴⁴² Eski Türkçe *erk*, günümüzde Hakasçada *upik* (*irék*) biçiminde “воля [irade] [...]” anlamında varlığını korumaktadır (KHRS, s. 132; HTS, s. 229). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek için bkz. *İrék çohta pörék çoh*.⁴⁴³ “İhtiyarsızda şapka yok.”

erKent özel ad. Bu sözcük, U5293 numaralı Eski Uygurca mektup metninin 3. satırında bir *kişi adı* olarak geçer. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

erklig (< *erk+lig*) *Tür.* hükümdar; güçlü, kudretli, hâkim (UW1-6, s. 437; EUTG, s. 568). Doerfer (1965) eserinin ikinci cildinde 461. maddede “erk” sözcüğünün içerisinde “erlik”ten de bahsetmiş ve *erk* sözcüğünün anlamlarını ‘güçlü, kuvvetli’⁴⁴⁴ olarak vermiştir (TMEN II, s. 44). DTS (1969)’de *erklig* sözcüğü, “1. kudretli, iktidar sahibi [...]; 2. A) hükümdar, hâkim b) sahip; efendi, sahip [...]” şeklinde açıklanmaktadır (DTS, s. 180).⁴⁴⁵ Clauson (1972) da diğerlerine benzer şekilde “güç ya da otoriteye sahip olan; güçlü, kudretli” anlamlarını vermektedir (EDPT, s. 224). Eski

⁴³⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “качественный; хороший [...]”

⁴³⁹ Rusça asıl metinde: “**ERÄN I** муж, мужчина, воин [...]”

⁴⁴⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “мужчина // мужской [...]”

⁴⁴¹ Rusça asıl metinde: “**ERK I** сила, воля, могущество, власть [...]”

⁴⁴² İngilizce asıl metinde: “**erk** has two basic meanings, (1) ‘authority’ that is the power to impose one’s will on others; (2) ‘free-will, independence’ that is freedom to decide for oneself without being subject to the authority of others (...) sometimes with a less precise meaning, ‘strength, power’, and the like.”

⁴⁴³ Örnek için bkz. <https://www.askizon.ru/yazyk/khakassko-russkij-slovar-istorichesko-etnograficheskij/1369/irik> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁴⁴⁴ Almanca asıl metinde: “[...] ‘stark, gewaltig’ [...]”

⁴⁴⁵ Rusça asıl metinde: “1. могущественный, имеющий власть [...]; 2. A) правитель, властелин b) владелец, хозяин [...]”

Türkçe *erklig*, bugün Hakasçada *upikmiz (iréktég)* biçiminde “1. s. özgür, bağımsız; 2. s. iradeli, irade sahibi; 3. is. Tanrı” anlamlarında varlığını sürdürmektedir (HTS, s. 229). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek için bkz. *Íréktég pozi irék çoh kilçe*.⁴⁴⁶ “İrade sahibi kendi isteksiz geliyor.”

ertüŧ özel ad. Bu sözcük, *U 5759 (seite 2, verso)* numaralı Eski Uygurca mektup metninin ilk satırında bir *kişi adı* olarak geçer. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

erük Tür. erik; “**ERÜK I** 1. слива [erik] [...]” (DTS, s. 182); “**ärük**, ’RWK. Kayısı, erik, şeftali.” (Hamilton, 1986, s. 213)⁴⁴⁷; ayrıca bkz. **erük** (EDPT, s. 222). Eski Türkçe *erük* karşılığı olarak günümüzde Hakasçada, “erik” anlamına gelen Rusça слива (*sliva*) sözcüğü kullanılmaktadır (KHRS, s. 484).

esen (Orta İranca *āsān*) esen, sakın (EUTG, s. 569); “**ESĀN I** sağlıklı, esen, sağ salim [...]” (DTS, s. 183)⁴⁴⁸; “**esen** ‘sağlıklı, sağlam; emin ellerde’.” (EDPT, s. 248).⁴⁴⁹ Eski Uygur mektuplarında geçen *esen* ~ *ēsen*, bugün Hakasçada /e-, é-/ > /i-/ ve /-s-/ > /-z-/ ses değişimleriyle *узен (izen)* biçiminde “1. esen, sağlıklı 2. merhaba... selam [...]”⁴⁵⁰ anlamlarında varlığını korumaktadır (KHRS, s. 117; HTS, s. 233). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anna Grigor’yevna izen çörgende, (Ol 7 çıl poldı ürep) Varvara çacazınıñ somnarın çu tudıp hayrallaan*. “Anna Grigoryevna esen olduğunda (O öleli 7 yıl oldu) Varvara ablasının resimlerini yakın tutup ilgilenmiş.” (HÇH, s. 144); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (PLR, s. 5; HPF, s. 6).

esengü (< *esen+gü*) esenlik, sıhhat; mükemmel (EUTG, s. 569); “**ESĀDÜ** esenlik, sağlık, afiyet [...]” (DTS, s. 183)⁴⁵¹; “[...] ‘güvenlik’ ve benzeri.” (EDPT, s. 249).⁴⁵² Bugün Hakasçada *esen* sözcüğünü takip edebildiğimiz için, *esengü* karşılığı olarak *узенниг (izenning)* vb. bir sözcüğün olmasını bekleysek de “sağlık, esenlik [...]”⁴⁵³ için *хазых (hazıh)* sözcüğü kullanılmaktadır (KHRS, s. 780; HTS, s. 164).

esengüle- (< *esen+gü+le-*) esenlik dilemek (UW, s. 196; EUTG, s. 569); “**Türemiş esengüle-**, **esengüden** addan türemiş eylem; **esenle-** ile eş anlamlı [...]”

⁴⁴⁶ Örnek için bkz. <https://www.askizon.ru/yazyk/khakassko-russkij-slovar-istorichesko-etnograficheskij/1369/irik> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁴⁴⁷ Fransızca asıl metinde: “**ärük**, ’RWK. Abricot, prune, pêche.”

⁴⁴⁸ Rusça asıl metinde: “**ESĀN I** здоровый, невредимый [...]”

⁴⁴⁹ İngilizce asıl metinde: “**esen** ‘sağlıklı, sağlam; emin ellerde’.”

⁴⁵⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. здоровый, в добром здравии 2. здравствуй.. здорово [...]”

⁴⁵¹ Rusça asıl metinde: “**ESĀDÜ** здоровье [...]”

⁴⁵² İngilizce asıl metinde: “[...] ‘security’ and the like.”

⁴⁵³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “здоровье [...]”

(EDPT, s. 249)⁴⁵⁴; ayrıca bkz. “*Türemiş esenle:-, esenden addan eylem; ‘(birine) sağlığını sormak; (onu) selamlamak.’ [...]*” (EDPT, s. 249).⁴⁵⁵ Bugün Hakasçada *esengüle-* eyleminin karşılığı olarak, Clauson’un sözcüğün eşanlamlısı olarak belirttiği *esenle-* eyleminin uzantısı olan ve “здороваться [selamlamak]” anlamına gelen *изенне-/изеннирге/* (*izenne-/izennirge/*) kullanılmaktadır (KHRS, s. 118; HTS, s. 234). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol, alıphañ hada çörép, hanpiglernëñ ah örgezëne kirce, eelerëneñ izennesçe [...]* (HÇH, s. 50).

etöz ~ etüz (et’öz ~ et’üz) (< *et* + *öz*) vücut, beden; Skr. *kāya* (EUTG, s. 569); “**ETÜZ** тело [vücut, beden, gövde] [...]” (DTS, s. 189); “Birleşik **etöz** (genellikle iki sözcük **et** **öz** olarak yazılır, ancak ayrı olarak reddedilmez) kelimenin tam anlamıyla ‘beden ruhu’, ancak Budist (ve Manihaist) kutsal kitaplarında bir ölüye ya da bir ruha karşılık ‘canlı bir beden’ için teknik bir terim olarak kullanılır; erken metinlerde çok yaygındır, ancak Müslüman terminolojisi için kabul edilmemiştir ve yaklaşık XIV. yüzyıldan sonra hayatta kalmamıştır.” (EDPT, s. 74)⁴⁵⁶. Eski Uygurca *et* ve *öz* sözcüklerinden oluşan ve Budizmde, Manihaizmde bir terim olarak kullanılan *etöz ~ etüz*, bugün Hakasçada birleşik yapı olarak aynı hâlde karşımıza çıkmasa da birleşenleri varlığını sürdürmektedir: “**ИТ (-дi) II** vücut, beden, gövde [...]”⁴⁵⁷ ve “**ös II** is. 1. iç, muhteva, içerik” (KHRS, s. 138; HTS, s. 232, 352).

ev ~ eb Tür. ev (EUTG, s. 566, 569); “**EV** 1. ev, yurt, kalacak yer, oda(lar) [...]” (DTS, s. 189)⁴⁵⁸; ayrıca bkz. **e:v** (EDPT, s. 3-4). Günümüzde bu sözcük /e-/ > /i-/ ses değişimine uğrayarak Hakasçada *uō (ib)* biçiminde “**ИБ** 1) ev; konut 2) yurt [...]”⁴⁵⁹ anlamlarında varlığını korumaktadır (KHRS, s. 112-113; HTS, s. 217). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anzı, çöpsënép, ibzer nangān*. “O şaşırıp eve döndü.” (AHÇÇ, s. 1); ayrıca bkz. (HÇH, s. 15; İRS, s. 13).

evinlig (< *evin+lig*) taneli, tohumlu (bkz. “*evin tane, tutam*”, EUTG, s. 569); “**EVINLIG** fetüs sahibi olan, hamile [...]” (DTS, s. 189)⁴⁶⁰; “[...] **evinden** (bkz. **evin**

⁴⁵⁴ İngilizce asıl metinde: “**D**(erived) **esengüle:-** Den(ominal) V(erb) fr(om) **esengü:-**; synonymous with **esenle:-**”

⁴⁵⁵ İngilizce asıl metinde: “**D**(erived) **esenle:-** Den. V. Fr. **Esen**; ‘to enquire after (someone’s *Dat.*) health; to greet (him).’ [...]”

⁴⁵⁶ İngilizce asıl metinde: “**C etöz** (often written as two words **et** **öz**, but not declined separately) lit. ‘flesh spirit’, but used as a technical term in Bud. (and Man.) scriptures for ‘a live body’ as opposed to a corpse or a spirit; very common in early texts, but not adopted for Moslem terminology and not surviving later than about XIV.”

⁴⁵⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**ИТ (-дi) II** тело [...]”

⁴⁵⁸ Rusça asıl metinde: “**EV** 1. Дом, юрта, помещение [...]”

⁴⁵⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**ИБ** 1) дом; жилище 2) юрта [...]”

⁴⁶⁰ Rusça asıl metinde: “**EVINLIG** имеющая плод, беременная [...]”

uygun şekli ‘tohum, tahıl’, daha az sıklıkla ‘yaban mersini/dut, meyve’...) (EDPT, s. 12); XX. yüzyılda Anadolu’da güneybatıda **evinli** ‘içinde tohumların oluştuğu’ (ürün/mahsul) olarak yaşar...” (EDPT, s. 13).⁴⁶¹ Bugün Hakasçada “tohumu olan, tohumlu, tohumlar [...]”⁴⁶² anlamında Moğolca gövdeye Türkçe ek getirilerek oluşturulmuş *յբենիզ* (*ürennëg*) sözü kullanılmaktadır (KHRS, s. 756; HTS, s. 559).

ezrua (*teğri*) (< Soğd. ‘zrw’) Manihaizmde ilk insanın yaratıcısı; en büyük tanrının adı. DTS’de “бор Зерван” (Tanrı Zervan) şeklinde açıklanmaktadır (DTS, s. 76). Ayrıca Sanskritçe *brahma* anlamını karşıladığı da belirtilmektedir. Gharib, *Sogdian Dictionary* (2004)’de 2336. maddede ele aldığı ‘zrw’ için *zrw* kökünden geldiğini belirtmiş ve sözcüğü “Zurvan (Manihaizm), Brahma (Budizm)” olarak açıklamıştır (SD, s. 93). 11415. maddede ise *zrw* için “z(a)rwā (zrwn) → zrw’ Zurvan (Manihaizm), Brahma (Budizm)” şeklinde aynı anlamları vermiştir (SD, s. 465). Hakasçada günümüzde karşılığı bulunmamaktadır.

ezük ~ ezüg (**ez-ük*) yalan, yanlış, hata (EUTG, s. 570); “1. yanlış, sahte 2. yalan, yalan söyleme, sahtelik [...]” (DTS, s. 192)⁴⁶³; “**ezüg** (or **ezük**?) ‘yanlış, yalan söyleme; sahtelik, yalan.’” (EDPT, s. 285).⁴⁶⁴ Bugün Hakasçada, “yanlış, yalan, sahte; yalan söyleme, sahtelik” anlamlarında Eski Türkçe *ezük ~ ezüg* yerine *арған сөс* (*argan sös*) ‘ложь [yalan]’, Moğ. *мике* (*mike*) ‘1. hile, yalan’⁴⁶⁵, *тайба ~ тайма* (*tayba ~ tayma*) ‘yalan’⁴⁶⁶ ve *чоу* (*çoy*) ‘1) yalancı; hilekâr; düzenbaz 2) yalan, uydurma [...]’⁴⁶⁷ kullanılmaktadır (KHRS, s. 75, 243, 576-577, 983; HTS, s. 104, 302, 496-497).

êçik ağabey, ağabeycik; “**êçik**, ‘ҮҮҮҮ. *Eçi*’nin hipokristik formu, “ağabey”: sevgili ağabey.” (Hamilton, 1986, s. 214).⁴⁶⁸ Bugün Hakasçanın Sagay ağzında *аҫа* (*aca*), *аҫаң* (*acañ*) veya daha sevecen bir seslenme olan ve belki de Eski Türkçe biçimin tam karşılığı olan *аҫас* (*acas*) biçiminde “ağabey; ağabey(cik!)”⁴⁶⁹ anlamında varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 92; HTS, s. 25). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Minêñ êkê acam par*. “Benim iki ağabeyim var.” (HAT, s. 14).

êki ~ êkki Tür. iki (EUTG, s. 572); “**ekki**, ‘ҮҮҮҮ. İki, çift.” (Hamilton, 1986, s.

⁴⁶¹ İngilizce asıl metinde: “[...] from **evin** (bkz. **evin** properly ‘seed, grain’, less often ‘berry, fruit’...); survives in SW XX Anat. **evinli** (crops) ‘in which the seeds have formed’...”

⁴⁶² KHRS’de Rusça asıl metinde: “имеющий семя, семена [...]”

⁴⁶³ Rusça asıl metinde: “1. лживый, -о, фальшивый, -о 2. ложь, фальшь [...]”

⁴⁶⁴ İngilizce asıl metinde: “**ezüg** (or **ezük**?) ‘false, lying; falsehood, lie’.”

⁴⁶⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: ‘1. обман, ложь [...]’

⁴⁶⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: ‘неправда, ложь [...]’

⁴⁶⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: ‘1) лжец, лгун; обманщик; лживый 2) ложь, неправда, вымысел [...]’

⁴⁶⁸ Fransızca asıl metinde: “**êçik**, ‘ҮҮҮҮ. Forme hypocoristique de *eçi*, «frère aîné»: cher frère aîné.”

⁴⁶⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “старший брат [...]”

214)⁴⁷⁰; bkz. (DTS, s. 167-168); “**ékki**: ‘iki’. Hiç şüphe yok ki **-k-** aslen ikiliydi (...); ve yazımdaki varyasyonlar ilk ünlü harfin é- olduğunu neredeyse kesinleştirir, ancak erken (dönem) alfabeleri o kadar kusurludur ki sesin evrimini takip etmek imkânsızdır.” (EDPT, s. 100-101).⁴⁷¹ Bu sayı sözcüğü, günümüzde Hakasçada *iki* (*éké*) biçiminde “1) iki 2) ikili (değer/puan) [...]”⁴⁷² anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 142; HTS, s. 210). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Köné çoohtaza, olar çoğıllar daa, teedeg, pèr-éké-üsté sanabaza*. “Doğru konuşsa, onlar yoklar da, oraya kadar, bir, iki, üçü sayamazsa.” (HÇH, s. 5); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ALA, s. 7; AHÇÇ, s. 1; İRS, s. 35; PH, s. 8).

ékinti ~ *ékkinti* (*éki+nti*) Tür. ikinci (EUTG, s. 572); “**ekinti**, ’YKYNTY. İkinci.” (Hamilton, 1986, s. 215)⁴⁷³; “1. ikinci 2. ikinci kez (~ olarak), tekrar [...]” (DTS, s. 168)⁴⁷⁴; ayrıca bkz. ***ékkinti**: (EDPT, s. 111). Bu sıra sayı sözcüğü, günümüzde Hakasçada *ikinci* (*ékéncé*) biçiminde “второй [ikinci] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 143; HTS, s. 210). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Altı-çitè aylahtan kilèp, ékèncézèn saphan*. “Altı-yedi dönüverip ikincisini vurmuş.” (ALA, s. 12); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (HÇH, s. 6; ÇHBR, s. 191; PH, s. 9).

él ~ *il* Tür. il, ülke, halk (EUTG, s. 567, 572); hükümdar, han, hakan. DTS (1969)’de bu sözcük için *il* maddesinde, *el* maddesine atıfta bulunulduğunu görüyoruz (DTS, s. 207). *El* maddesinde ise sözcük şöyle açıklanmaktadır: “**EL I** 1. boy birliği, kabile örgütü 2. halk 3. devlet, idari birim [...]” (DTS, s. 168-169).⁴⁷⁵ Sözcüğün *él toña tégín* örneğinde gördüğümüz “hükümdar, han, hakan” anlamını veya unvan, özel ad olarak kullanımını, **EL VI** maddesindeki “**el almış sajun özel ad ve unvan** [...]”⁴⁷⁶ ifadesinde bulmaktayız (DTS, s. 169). Eski Türkçe *él* ~ *il*, bugün Hakasçada aynı biçimde *ul* (*il*) olarak “1. 1) halk 2) tarih kabile; kabile birliği; devlet 2. yabancı [...]”⁴⁷⁷ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 121; HTS, s. 220). Hakasça sözcüğün

⁴⁷⁰ Fransızca asıl metinde: “**ekki**, ’YKY. Deux, double.”

⁴⁷¹ İngilizce asıl metinde: “**ékki**: ‘two’. There is no doubt that the **-k-** was originally doubled [...]; and the variations in spelling make it almost certain that the initial vowel was é-, but the early alphabets are so imperfect that it is impossible to follow the evolutions of sound.”

⁴⁷² KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) два 2) двойка (оценка) [...]”

⁴⁷³ Fransızca asıl metinde: “**ekinti**, ’YKYNTY. Deuxième.”

⁴⁷⁴ Rusça asıl metinde: “1. второй 2. во второй раз, повторно [...]”

⁴⁷⁵ Rusça asıl metinde: “**EL I** 1. племенной союз, племенная организация 2. народ 3. государство, административная единица [...]”

⁴⁷⁶ Rusça asıl metinde: “**el almış sajun** и. собственное и титул [...]”

⁴⁷⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. 1) народ 2) ист. племя; племенной союз; государство 2. чужой [...]”

kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İl çonıbis hanga purluhçañ, Moollargä, Djungarlargä sürdertöp.* (İRS, s. 35); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (HÇH, s. 21; TÖÇ, s. 49).

ëlçi ~ ilçi (< *ël-il+çi*) *Tür.* elçi (EUTG, s. 572). DTS (1969)'de *ëlçi ~ ilçi* sözcüğü şöyle açıklanmaktadır: “**ELÇİ I** 1. elçi, haberci 2. önemli resmî kişi, vali [...]”; “**II özel ad** [...]” (DTS, s. 169-170).⁴⁷⁸ Eski Türkçe *ëlçi ~ ilçi*, bugün Hakasçada *улчи* (*ilcë*) biçiminde “1) haberci; 2) elçi; ulak 3) büyükelçi [...]”⁴⁷⁹ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 124; HTS, s. 221). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Huday Pyotrıı iudeylernëñ arazında ilcë polarğa tuğışan.*⁴⁸⁰ “Tanrı Pyotr’ı yudeylerinin arasında haberci olması için yarattı.”

ëlig ~ ilig *Tür.* hükümdar, bey (EUTG, s. 573). Doerfer (1965), eserinin ikinci cildinde (*Band II*) 661. maddede bu sözcükle ilgili olarak şunları söylemektedir: “**ایلیگ** (*ëlig*) ‘hakandan sonra en yüksek rütbe’ ← tü. (karachanid. Uig.) *elig* id. (*el+lëg* ‘konfederasyonun idaresinden sorumlu’, s. **ایلی**) [...]” (TMEN II, s. 210).⁴⁸¹ DTS (1969)’deki açıklama ise şöyledir: “**ELIG I** yönetici, hükümdar [...]” (DTS, s. 170).⁴⁸² Clauson (1972) ise sözcüğü, **ëlig** maddesinde ele almaktadır (EDPT, s. 141). Bu sözcüğün *ël* kökünden geldiğini belirterek başladığı ayrıntılı açıklamasına şunları söylemektedir: “[...] orijinal olarak harfi harfine ‘bir krallık/ülke sahibi olmak’, çok geçmeden ‘kral’ anlamına geldi, belki ilkin Budist ve Manihaist metinlerin çevirileri için bu anlama gelen bir kelimeyi desteklemektedir. Uygur Budizminde sık sık **han** ile birlikte ya da birbirini takip eder.” (EDPT, s. 141).⁴⁸³ Ayrıca Clauson, belirli olmayan bir zamanda, sözcüğün çift l’li telaffuzundan tek l’li telaffuzuna geçildiğinden de bahsetmektedir (EDPT, s. 141). Eski Türkçe *ëlig ~ ilig*’in, bugün Hakasçadaki karşılığı olarak, “**II** han // han (*sıfat*); kral // kraliyet; kral; prens (*feodal prensliğin hükümdarı*) [...]”⁴⁸⁴ ve “hükümdar, kral, başkan [...]”⁴⁸⁵ anlamlarındaki *хан* (*han*) ile

⁴⁷⁸ Rusça asıl metinde: “**ELČI I** 1. посол, вестник 2. важное должностное лицо, правитель [...]”; “**II имя собственное** [...]”

⁴⁷⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) гонец; 2) посланец; посланник 3) посол [...]”

⁴⁸⁰ Örnek için bkz. ‘Галат чиріндегілерге 2:8’, <https://www.bible.com/es/bible/1523/GAL.2.8.XKSNT> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁴⁸¹ Almanca asıl metinde: “**ایلیگ** (*ëlig*) ‘höchster Rang nach dem *çayan*’ ← tü. (karachanid. Uig.) *elig* id. (*el+lëg* ‘mit der Verwaltung der Konföderation beauftragt’, s. **ایلی**) [...]”

⁴⁸² Rusça asıl metinde: “**ELIG I** правитель, государь [...]”

⁴⁸³ İngilizce asıl metinde: “[...] originally literally ‘having a realm’, it soon came to mean ‘king’, perhaps at first to supply a word with this meaning for translations of Buddhist and Manichaean scriptures. In Uygur Buddhist it is often combined, or alternates, with **ха:n**.”

⁴⁸⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**II** хан // ханский; царь // царский; владыка; князь (*правитель феодального княжества*) [...]”

⁴⁸⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “правитель, владыка, глава [...]”

хан-нуз (*han-pig*) sözcükleri kullanılmaktadır (KHRS, s. 797, 799; HTS, s. 144).

élit- ~ **élt-** *Tür.* iletmek, göndermek, götürmek (EUTG, s. 567; UW, s. 134); “**élit-**, **élt-**, ’YLYT-, ’LT-, ’YLT-. İlerlemek, iletmek, götürmek, taşımak, getirmek.” (Hamilton, 1986, s. 215)⁴⁸⁶; “**ELIT-** iletmek, götürmek [...]”⁴⁸⁷ ve “**ELT-** 1. götürmek, taşımak 2. iletmek 3. dayanmak, katlanmak [...]” (DTS, s. 171)⁴⁸⁸; ayrıca bkz. **élt-**, **élet-** (**?élt-**) (EDPT, s. 130, 132). Eski Türkçe *élit-* ~ *élt-* eylemi, bugün Hakasçada “sürmek, sığır sürmek [...]”⁴⁸⁹; götürmek” anlamıyla *ılgım-* /*ılgıdepzel* (*ilgêt-* /*ilgêderge*/) biçiminde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 122; HTS, s. 222). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

éllig ~ **illig** (< *él-il+lig*) *Tür.* il veya ülke sahibi; hükümdar (EUTG, 573); TMEN II, 661: “ایلیگ (*ēlig*) ‘hakandan sonra en yüksek rütbe’ ← tü. (karachanid. Uig.) *elig* id. (*el+lëg* ‘konfederasyonun idaresinden sorumlu’, s. ایلی) [...]” (TMEN II, s. 210).⁴⁹⁰ Bu sözcük DTS (1969)’de **ELLIG** maddesinde açıklanmakta ve sözcük için “bir boy örgütüne sahip olan, boy/kabile birliği [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 171).⁴⁹¹ Clauson (1972) sözcüğü, **éllig** maddesinde ele almaktadır (EDPT, s. 141). *Él* kökünden türediğini söyleyerek başladığı ayrıntılı açıklamasında Clauson, sözcüğün aslen harfi harfine ‘bir krallık veya ülke sahibi olmak’, çok geçmeden ise ‘kral’ anlamına geldiğini; Uygur Budizminde sık sık *han* ile birlikte kullanıldığını ya da birbirini takip ettiğini; ayrıca sözcüğün belirli olmayan bir zamanda, çift l ile telaffuzundan tek l’li kullanıma geçildiğini belirtmektedir (EDPT, s. 141). Daha önce açıkladığımız *elig* sözcüğü için bkz. **élig** maddesi, (s. 216). Ayazlı (2012) bu sözcüğe, eserinin *dizin* kısmında *elig*den ayrı bir maddede **éllig** biçimiyle yer vermektedir (s. 310). Eski Türkçe metinlerdeki *éllig* ~ *illig*, günümüzde Hakasçada, “**II** han // han (*sıfat*); kral // kraliyet; kral; prens (*feodal prensliğin hükümdarı*) [...]”⁴⁹² ve “hükümdar, kral, başkan [...]”⁴⁹³ anlamlarındaki *хан* (*han*) ile *хан-нуз* (*han-pig*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 797, 799; HTS, s. 144).

élt- ~ **élit-** bkz. **élit-** ~ **élt-** maddesi, s. 216-217.

⁴⁸⁶ Fransızca asıl metinde: “**élit-**, **élt-**, ’YLYT-, ’LT-, ’YLT-. Faire avancer, mener, porter, transporter, apporter.”

⁴⁸⁷ Rusça asıl metinde: “**ELIT-** вести, уводить [...]”

⁴⁸⁸ Rusça asıl metinde: “**ELT-** 1. нести, тащить 2. вести 3. вынести, выдюзжить [...]”

⁴⁸⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “гнать, перегонять скот [...]”

⁴⁹⁰ Almanca asıl metinde: “ایلیگ (*ēlig*) ‘höchster Rang nach dem *ḡayan*’ ← tü. (karachanid. Uig.) *elig* id. (*el+lëg* ‘mit der Verwaltung der Konföderation beauftragt’, s. ایلی) [...]”

⁴⁹¹ Rusça asıl metinde: “имющий племенную организацию, племенной союз [...]”

⁴⁹² KHRS’de Rusça asıl metinde: “**II** хан // ханский; царь // царский; владыка; князь (*правитель феодального княжества*) [...]”

⁴⁹³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “правитель, владыка, глава [...]”

êr- ~ er- bkz. *er- ~ êr-* maddesi, s. 211.

êrk ~ erk bkz. *erk (~ êrk ?)* maddesi, s. 212.

êşid- ~ işit- Tür. işitmek, duymak; [*eşid-*: işitmek; bk. *işit-*; *êşid-* (EUTG, s. 569, 574)]. DTS (1969)'de bu sözcük şöyle açıklanmaktadır: “**EŞİD/ EŞİT- II** duymak / işitmek [...]” (DTS, s. 185).⁴⁹⁴ Yine aynı sayfada bu maddenin hemen altında, *êşid-tıŋla-* ikilemesi de bulunmakta ve şu şöyle açıklanmaktadır: “**eşit- tıŋla-** ikileme dinlemek [...]”⁴⁹⁵ (DTS, s. 185). Ayrıca bkz. *êşid-* (EDPT, s. 257-258); bkz. *eşid-* (Hamilton, 1986, s. 216-217). Eski Türkçe *êşid- ~ işit-* eylemi, bugün Hakasçada /-ş-/ > /-s-/ ses değişimine uğrayarak *uc- /ucmepze/* (*is- /isterge/*) biçiminde “1) *birini, bir şeyi* duymak, işitmek, dinlemek [...] 2) *birini* dinlemek, *birine* itaat etmek [...]”⁴⁹⁶ anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 137; HTS, s. 231). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min, diplomnay toğs ider üçün, “Abıncını” isterge tıp parğam.* “Ben bitirme tezi yapacağım için ‘Abıncı’yı dinlemeye gittim.” (HÇH, s. 9); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 11).

étig ~ itig (< *ét- ~ it-i-g*) süs (EUTG, s. 575); “**etig**, ’YTYK, ’YTK... Süs, alet, ekipman, araç, takım.” (Hamilton, 1986, s. 217)⁴⁹⁷; “1. iş, durum, olay 2. hazırlık 3. alet, yapı 4. el sanatları, dekorasyon [...]” (DTS, s. 187)⁴⁹⁸; ayrıca bkz. *étig* (édig) (EDPT, s. 50). Bu sözcük, günümüzde Hakasçada “1) enstrüman, araç, cihaz, alet [...]”⁴⁹⁹ anlamlarına gelen *mupiz* (*tirêg*) sözcüğüyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 624; HTS, s. 513).

fri-roşan (*teŋri*) (< Pa. *fryh rwšn*) ışığın arkadaşı; “[...] Partça ödünç sözcük *fryh rwšn*, ‘Işığın arkadaşı.’” (Hamilton, 1986, s. 232).⁵⁰⁰ Bu sözcüğün günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır. Burada, Eski Uygurcadaki Partça alıntılarının sözcüğü sözcüğüne Hakasçadaki karşılıkları ise şöyledir: Par. *fryh* ≈ Hak. *apꝑꝑys* (*argıs*) “товарищ [arkadaş]”; Par. *rwšn* ≈ Hak. *çapꝑꝑys* (*çarıh*) “свет [ışık]” (KHRS, s. 75, 951; HTS, s. 49, 82).

frişti (< Soğd. *fryšty*) ferişte, melek, elçi (EUTG, s. 570); “[...] Soğdca ödünç sözcük *fryšty*, ‘gönderilen, melek, havari.’” (Hamilton, 1986, s. 232).⁵⁰¹ Gharib,

⁴⁹⁴ Rusça asıl metinde: “**EŞİD/ EŞİT- II** слышать [...]”

⁴⁹⁵ Rusça asıl metinde: “**eşit- tıŋla-** парн. слушать [...]”

⁴⁹⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) слушать, слышать *кого-л., что-л.* [...] 2) слушаться *кого-л.* [...]”

⁴⁹⁷ Fransızca asıl metinde: “**etig**, ’YTYK, ’YTK... Ornement, instrument, équipement, outil, outillage.”

⁴⁹⁸ Rusça asıl metinde: “1. дело 2. приготовление 3. устройство, строение 4. поделка, украшение [...]”

⁴⁹⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) инструмент, устройство, средство, прибор [...]”

⁵⁰⁰ Fransızca asıl metinde: “[...] Emprunt au parthe *fryh rwšn*, « Ami de la lumière».”

⁵⁰¹ Fransızca asıl metinde: “[...] Emprunt au sogdien *fryšty*, « envoyé, ange, apôtre».”

Sogdian Dictionary (2004) adlı eserinin 3968. maddesinde sözcüğü şöyle açıklamaktadır: “*fryšty(y)* Manihaist, Hristiyan frēštē ‘haberci, melek, havari’ [...]” (SD, s. 157).⁵⁰² Eski Uygurcadaki Soğdca ödünç sözcüklerden biri olan *frišti*, bugün Hakasçada “1) haberci; 2) elçi; ulak [...]”⁵⁰³ anlamlarına gelen *urqi* (ilçe) ile karşılanabilir (KHRS, s. 124; HTS, s. 221).

han ~ *kan* Tür. han, hükümdar (EUTG, s. 576). Doerfer (1963), eserinin birinci cildinde (*Band I*) 256. maddede sözcükle ilgili olarak “قَان (*qā’ān*) ‘Büyük han (Çin’de)’ ~ قان ← mo. *qahan* ~ *qa’an* id. Bu kelime خان ve خاقان ifadeleri ile pek çok yönden ilişkili olduğu için bu terimlerle birlikte ele alınmıştır, *krş.* خان Türkçe parçada.”⁵⁰⁴ diyerek özellikle *qahan* ve *qa’an* ile *han* ve *hakan* sözcükleri arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (TMEN I, s. 379). Daha sonra eserinin üçüncü cildinde (*Band III*, 1967) 1161. maddede sözcüğü açıklayan Doerfer’in, burada da “büyük han, hükümdar, efendi” anlamlarını verdiğini görmekteyiz (TMEN III, s. 141).⁵⁰⁵ DTS (1969)’de de yine “han, hükümdar, yönetici, reis/lider” anlamlarının verildiğini görmekteyiz (DTS, s. 417, 636).⁵⁰⁶ Clauson (1972) ise *ka:n* maddesinde *xa:na* bakınız der ve sözcüğü şöyle açıklar: “[...] başta uygulamada (bkz. **xağan**) *kağan/hakan* ile eş anlamlı bir unvandır, ancak daha sonra ağırlıklı olarak “bağımlı yönetici/hükümdar” için kullanılmıştır; ikisi arasındaki etimolojik ilişki için **xağana** bakınız.” (EDPT, s. 630).⁵⁰⁷ Eski Türkçe metinlerde geçen *han* ~ *kan*, günümüzde Hakasçada, “II han // han (*sıfat*); kral // kraliyet; kral; prens (*feodal prensliğin hükümdarı*) [...]”⁵⁰⁸ anlamlarıyla *xan* (*han*) biçiminde varlığını korumaktadır (KHRS, s. 797; HTS, s. 144). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Han ornına han polıp, pig ornına pig polıp [...]* “Han yerine han olup bey yerine bey olup...” (ALA, s. 16); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (HÇH, s. 3; HGE, s. 64).

hitay ~ *kıtay* Hitay (yer adı, Orta Çin’e verilen ad); etnik topluluk adı; ayrıca

⁵⁰² İngilizce asıl metinde: “*fryšty(y)* Manichean, Christian frēštē ‘messenger, angel, apostle’ [...]”

⁵⁰³ KHRS’de Rusça asıl metinde: Hakasçada “1) гонец; 2) посланец; посланник [...]”

⁵⁰⁴ Almanca asıl metinde: “قَان (*qā’ān*) ‘Großchan (in China)’ ~ قان ← mo. *qahan* ~ *qa’an* id. da dieses Wort in vielfältiger Beziehung zu den Ausdrücken خان und خاقان steht, wird es mit diesen Termini zusammen behandelt, cf. خان im tü. Teil.”

⁵⁰⁵ Almanca asıl metinde: “خان (*hān*) ‘Chan, König; später etwa: Graf’ ← tü. (atü. Mtü.) *chan* (genauer: *χān*), auch ‘Herrscher (allgemein), Herr’. (256) قَان (*qā’ān*) ‘Großchan, Kaiser’ ~ قان ~ خَان ← wmmo. *Qa’an* id. < mo. *Qayan* ← atü. Mtü. *Xayan*.”

⁵⁰⁶ Rusça asıl metinde: “QAN II хан, правитель; повелитель; предводитель [...]” (DTS, s. 417) ve “XAN I хан, правитель [...]” (DTS, s. 636).

⁵⁰⁷ İngilizce asıl metinde: “[...] a title at first practically synonymous with **xağan**, q.v., but later used mainly for a subordinate ruler; for the etymological connection between the two see **xağan**.”

⁵⁰⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “II хан // ханский; царь // царский; владыка; князь (*правитель феодального княжества*) [...]”

bkz. “[...] Khitay adı, 10. yüzyılda Moğolistan ve Kuzey Çin’i işgal eden insanlardır.” (Hamilton, 1986, s. 232)⁵⁰⁹; “[...] кидане (~кидани) [Kidane ~ (Kidani)] [...]” (DTS, s. 449); ayrıca bkz. “*Kıday* (ya.): Hıtay, Hıtay ülkesi” (EUTG, s. 579). Çin’de bir bölge ve bu bölgede hâkim halk için verilen ve Eski Uygur mektuplarında da karşımıza çıkan *hıtay* ~ *kıtay*, bugün Hakasçada, Rusçada olduğu gibi *кидани* (kidani) olarak kullanılmaktadır. İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

hormuzta (teñri) (< Soğd. *hwrmtz*) *Tür.* Ahuramazda, Hürmüz; ilk insan, Zervan’ın küçük oğlu iyilik, ışık ve ruhu temsil eder (EUTG, s. 570). Zerdüştlükteki iyilik tanrısı Ahuramazda, Manihaizmde de iyilik ve ışık tanrısı olarak bulunur. Soğdca kökenli olan sözcük, Eski Uygurcaya da geçmiş ve Uygur Manihaizminde ilk insan için kullanılmıştır. Hormuzta tanrı, Manihaizmde ışığın kurtuluşu için kendini karanlığa feda eden ilk varlık olması bakımından önemlidir. Manihaistler, yedi yimki bayramlarının ilkinde de Hormuzta tanrıya yani İslâm tarihinde bilinen adıyla Hürmüz tanrıya adanmışlardır (Özbay, 2014, s. 129). Gharib (2004), eserinde 10754. maddede *hormuzta* sözcüğünü şöyle açıklar: “**xwrmtz**’ **βγγ** Manihaist xurmazda- bayi (xwrmtz βγ) Manihaist bir tanrı adı, ilk insan [...]” (SD, s. 437).⁵¹⁰ Günümüzde Hakasçada, bu özel ad Rusçada ve farklı dillerde de kullanılan varyantlarıyla *Ахурамázда* (Ahuramazda), *Арамázд* (Aramazd), *Ормázд* (Ormazd), *Ормы́зд* (Ormuzd), *Хурмузд* (Hurmuzd) veya Moğolcadaki *Хан Хурмаст* (Han Hurmast) biçimlerinde bulunmaktadır. İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

hrošteg (teñri) (< Pa. *xrwštg*, *xrwštg*, *xrōštag*) *Tür.* çağrılmış; Manihaizmde Çağrı tanrısı. Durkin-Meisterernst’in *Dictionary of Manichaean Texts Project* içerisinde (Vol. III’de Part 1) yayımlanan *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian* (2004) adlı çalışmasında sözcüğün anlamları “called; the divinity Call” (çağrılmış; Çağrı tanrı) olarak verilmektedir (DMP, s. 364). Günümüz Hakasçasında karşılığı tespit edilememiştir.

humaru (< Soğd. *xwm’r*) *Tür.* özel ad; “**xumaru**, XWM’RW. Muhtemelen Soğdca *xwm’r*dan (gelir), ‘teselli’. Ahit, son dilek, miras; kişi adı.” (Hamilton, 1986, s. 233).⁵¹¹ Bu sözcük, *Or. 8212 (120) verso* başlıklı Eski Uygurca mektup fragmanının üçüncü satırında, tüm mektup metninin 15. satırında bir *kişi adı* olarak geçer. Bugün

⁵⁰⁹ Fransızca asıl metinde: “[...] Nom des Khitay, peuple qui occupait au Xe siècle la Mongolie et le Nord de la Chine.”

⁵¹⁰ İngilizce asıl metinde: “**xwrmtz**’ **βγγ** Manichean xurmazda- bayi (xwrmtz βγ) (name of a) Manichean god, First Man [...]”

⁵¹¹ Fransızca asıl metinde: “**xumaru**, XWM’RW. Vraisemblablement du sogdien *xwm’r*, « consolation ». Testament, dernières volontés, héritage; nom de personne.”

Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

hvêštar özel ad. Bu sözcük, *U 5531 (recto)* numaralı Eski Uygurca mektup metninin 11. satırında bir *özel ad* olarak geçer. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

hvêštiranç özel ad. Bu sözcük, *U 5928 (recto)* ve *U 6069 (recto)* numaralı Eski Uygurca mektup metnlerinin ilk satırlarında bir *özel ad* olarak geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

id- ~ **ıf-** *Tür.* göndermek, yükseltmek (EUTG, s. 571). Eski Türkçe metinlerde geçen *id-* ~ *ıf-*, günümüzde Hakasçada, “**I 1** *birine, bir şey* göndermek, yollamak, kılavuzluk etmek [...]”⁵¹² anlamlarıyla *ıс-* /*ызарға*/ (*ıs-* /*ызарға*/) biçiminde varlığını korumaktadır (KHRS, s. 1035; HTS, s. 205). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Alıptar, tüske kérép, anı postarınañar alıptıg nımah ızarğa küsteceñner be haydağ.* “Alplar rüyaya girip onu kendilerine doğru kahramanlık destanı göndermeye hâkimaneler bile nasıl.” (HÇH, s. 12).

idmak *Tür.* gönderme(k), yollama(k). Bu sözcüğün karşılığı olarak, Hakasçadaki *ıс-* eyleminin isim-fiil ekli *ызарға* (*ызарға*) biçimini verebiliriz (KHRS, s. 1035; HTS, s. 205). *Alıptar, tüske kérép, anı postarınañar alıptıg nımah ızarğa küsteceñner be haydağ.* (HÇH, s. 12).

ila *Tür.* özel ad (ırmak adı). Bu ırmak adı, bugün de Hakasçada, tıpkı Türkiye Türkçesinde ve Rusçada olduğu gibi *Илу* (*İli*) biçimindedir. İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

inal *Tür.* özel ad (kişi adı); bir unvan; kişi adı parçası (Yıldırım, 2017, s. 325). Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

inanç (< *inan-ç*) *Tür.* bir unvan, bakan, danışman; inanç, nazır (EUTG, s. 571). DTS (1969)’de bu sözcük şu şekilde açıklanmaktadır: “**İNANÇ I 1.** inanç, güven 2. güvenilir rütbe / memur, görev [...]”⁵¹³ ve “**inanç beg** rütbe / memur, unvan [...]”⁵¹⁴ (DTS, s. 218). Ayrıca bkz. “**inanç** inanç, güven; dürüst, güvenilir [...]” (EDPT, s. 187).⁵¹⁵ Sözcük, *Tür. inan-* “inanmak, güvenmek” eyleminden türetilmiştir. DTS (1969)’de *inan-* eylemi için “inanmak, güvenmek [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 218).⁵¹⁶ Clauson (1972) da aynı anlamları verip şu açıklamayı yapmaktadır: “**inan-**

⁵¹² KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1** посылать, отправлять, направлять кого-л., что-л. [...]”

⁵¹³ Rusça asıl metinde: “**İNANÇ I 1.** вера, доверие 2. ‘доверенный’ чин, должность [...]”

⁵¹⁴ Rusça asıl metinde: “**inanç beg** чин, титул [...]”

⁵¹⁵ İngilizce asıl metinde: “reliance, trust; reliable, trustworthy [...]”

⁵¹⁶ Rusça asıl metinde: “верить, доверять [...]”

(**ina:n-**), *ina:- eyleminin dönüşlülük hâli, ‘güvenmek, (birinden) güç almak/güvenmek’. Tüm modern dillerde (dil gruplarında) yaşamaktadır, bazen de ‘(bir şeye) inanmak’ için kullanılır.” (EDPT, s. 188).⁵¹⁷ Eski Türkçe *ınanç*, bugün Hakasçada *izenic* (*ëzenës*), *izenicmiz* (*ëzenëstëg*) ve *izecmiz* (*ëzestëg*) sözcüklerinin yanı sıra Eski Türkçe *kirtgün-* ~ *kértgün-* eyleminden türetilen *kirtgünç* ~ *kértgünç* sözcüğünün Hakasçadaki türevi *киртиніс* (*kirtënës*), *киртиністіг* (*kirtënëstëg*) ve *киртіс* (*kirtës*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 141, 172; HTS, s. 214, 253). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. (HÇH, s. 8).

ırak (< *ıra-k*) *Tür.* ırak, uzak, uzaklık (EUTG, s. 571). Eski Türkçe *ırak*, bugün Hakasçada “1. uzaklık, menzil, mesafe 2. uzakta; ırak; çok uzak [...]”⁵¹⁸ anlamlarına gelen *ырах* (*ırah*) ile aynı şekilde karşılanmakta ve varlığını korumaktadır (KHRS, s. 1043; HTS, s. 204). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Irahhu çirde aran-çula at, tégerep, oylap kilir [...]* “Uzak yerde aran-çula at tırıs giderek gelir.” (ALA, s. 18); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (PLR, s. 5; HPF, s. 6; HÇH, s. 11).

ışhak özel ad (kişi adı). Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

ışu- *Tür.* (ışık) saçmak, ışımak. Bu eylem, sıfat-fiil ekli olarak *Pelliot Chinois* 3049 katalog numaralı fragmanın verso sayfasının 15. satırındaki *yaruk ışuğma burhan-lar* “ışık saçan Buddhalar” ifadesinde geçmektedir. Bu eylem, günümüzde Hakasçada, “parlamak; ışımak, ışık saçmak [...]”⁵¹⁹ anlamlarına gelen *сагынна-* /*сагыннирға*/ (*sağınna-* /*sağinnirğa*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 427).

it-kıya özel ad (kişi adı); Kırgızlar ve Kazaklar arasında *it-balla* (köpek yavrusu) gibi kişi adları konulduğuyla ilgili kayıttan⁵²⁰ yola çıkar isek bu sözcük de ‘köpekci’ anlamında bir kişi adı olabilir. Bu sözcük, St. Petersburg’daki *SI 2 Kr 17* ve *SI Kr IV 256* katalog numaralı Eski Uygurca mektup fragmanlarında bir *kişi adı* olarak geçmektedir. Bugün Hakasçada *um* ~ *im* (*it* ~ *ét*) sözcüğü “III köpek 2) mecaz anlam kurt [...]”⁵²¹ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 138, 148; HTS, s. 213). Ancak sözcük bu biçimiyle ve kullanımıyla günümüzde Hakasçada bulunmamaktadır.

⁵¹⁷ İngilizce asıl metinde: “**inan-** (**ina:n-**), Reflexive form of *ina:- ‘to trust, rely on (someone Dative)’. Survives in all modern languages (language groups), sometimes also for ‘to believe (something Dative)’.”

⁵¹⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. даль, дальность, отдалённость 2. далёкий; дальний; отдалённый [...]”

⁵¹⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “сверкать; искриться [...]”

⁵²⁰ “Buradaki söylenceden dolayı *it-balla* (köpek yavrusu) sözcüğü Kırgızlar arasında hiç de kışkırtıcı değildir. Tam aksine sıklıkla kişi adı gibi de kullanılır. Ben de Çarin (Zayeçevska) Köyü yakınlarında *İt-balla* adlı bir Kazak ile karşılaştım.” (Almássy, 2016, s. 89).

⁵²¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “III собака 2) перен. волк [...]”

ıf- ~ *ıd-* bkz. *ıd-* ~ *ıf-* maddesi, s. 220.

iç Tür. iç; saray (EUTG, s. 571). Günümüzde *iç* sözcüğünü, söz başında Eski Türkçe /i-/ > Hakasça /è-/ , söz sonunda Eski Türkçe /-ç/ > Hakasça /-s/ ses değişimleriyle Hakasçanın Sagay ağzında “**IC (-zi) III caɁ. 1. iç; 2. dâhili, iç; см. icri [...]**”⁵²² şeklinde; aynı zamanda aynı ve benzeri anlamlarıyla teklik 3. kişi iyelik ekiyle birlikte kullanıldığı *icmi (éstè)* biçimiyle görmekteyiz (KHRS, s. 146, 147-148; HTS, s. 212-213). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İb éstè dee een pèldêrçe olargâ [...]* “Ev içi de sessiz anlatıyor onlara...” (İRS, s. 8).

iç- Tür. içmek (EUTG, 571). ET *iç-* eylemi, bugün çağdaş Hakasçada söz başında ET /i-/ > Hak. /è-/ , söz sonunda ET /-ç/ > Hak. /-s/ ses değişimleriyle *ic-/izepze/ (ès- /èzerge/)* ve halk arasında Kaçın ağzında *iç-/içepze/ (èç- /èçerge/)* biçiminde “пить [içmek]” anlamında varlığını korumaktadır (KHRS, s. 141, 148; HTS, s. 209, 212). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çey èzèp, tort paza fruktar çèp, çoohtazıp odırğannar.* “Çay içip pasta ve meyve yiyip konuşup oturdular.” (AHÇÇ, s. 14); ayrıca bkz. (İRS, s. 51).

içtiki (< *iç+te+ki*) *Tür.* içindeki. Bugün Hakasçada bu sözcüğü *icmindegi (éstèndegè)* biçiminde “внутренний [iç, içteki, içindeki]” anlamlarıyla görmekteyiz (KHRS, s. 148; HTS, s. 213).

içtinki (< *iç+ten+ki* // < *iç+in+te+ki*) *Tür.* içtenki ~ içindeki. Bugün Hakasçada bu sözcüğü, *icmineñgi (éstèneñgè)* “içtenki” veya *icmindegi (éstèndegè)* biçiminde “внутренний [iç, içteki, içindeki]” anlamlarıyla görmekteyiz (KHRS, s. 148; HTS, s. 213).

iki ~ êki Tür. iki (EUTG, s. 572). Eski Uygur mektuplarında sayı ön adı olarak gördüğümüz *iki ~ êki*, söz başında ET /i-/ > Hak. /è-/ (eğer söz başındaki ünlüyü /è/ kabul etmezsek) ve söz sonunda ET /-i/ > Hak. /-è/ ses değişimleriyle Hakasçada *iki (êkè)* biçiminde “два [iki] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 142-143; HTS, s. 210). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 11; HÇH, s. 3; PH, s. 8; TM, s. 13).

ikinti ~ êkinti (< *iki+nti*) ikinci, ikinci olarak (EUTG, s. 572). Eski Uygur mektuplarında sıra sayı ön adı olarak gördüğümüz *ikinti ~ êkinti*, Hakasçada *ikinci (êkèncè)* biçiminde “второй [ikinci] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 143; HTS, s. 210). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (PH, s. 9).

il ~ èl Tür. il, ülke, halk (EUTG, s. 567, 572); bkz. *èl ~ il* maddesi, s. 215-216.

⁵²² KHRS’de Rusça asıl metinde: “**IC (-zi) III caɁ. 1. внутренность; 2. внутренний; см. icri [...]**”

iletü (~ **élitü**) (< *ilet-ü*) sonra, müteakip, bkz. **ilt-** (EUTG, s. 573); ileterek. Ayrıca daha önce açıklanan eylem biçimine bkz. **élit-** ~ **élt-** maddesi, s. 216-217. Eski Uygur metinlerinde karşılaştığımız “sonra, müteakip” anlamlarına gelen *iletü* (~ *élitü*), bugün çağdaş Hakasçada “sonraki, müteakip, daha ileri(ki), gelecekteki”⁵²³ anlamlarına gelen *иртенгизі* (*irtengéze*), *пазагы* (*pazağı*), *соң* (*soñ*), *соңы* (*soñı*), *соңызы* (*soñıǵı*) ve *сооңдагы* (*sooñdağı*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 134, 336, 491-493; HTS, s. 366, 456-457).

ilig ~ **élig** bkz. **élig** ~ **ilig** maddesi, s. 216.

illig ~ **éllig** bkz. **éllig** ~ **illig** maddesi, s. 217.

ilt- ~ **élt-** TÜR. götürmek (EUTG, s. 573). Ayrıca bkz. **élit-** ~ **élt-** maddesi, s. 216-217.

inçe (< **in+çe*) TÜR. böyle, şöyle, böylece, şöylece, bu şekilde (EUTG, s. 573). Eski Uygur metinlerinde karşılaştığımız *inçe* sözcüğü, bugün çağdaş Hakasçada “такой, этакый, подобный этому [böyle, bir çeşit, bunun gibi]” anlamlarına gelen *андаг* (*andag*), *анча* (*anca*), *мындаг* (*mındağ*) ve Kızıl ağzında *эндиз* (*endég*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 63, 65, 260; HTS, s. 41, 301). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çürekeré tas oshastañar, olar İsus pis halastı anca kézee üleen hayhastı daa oñar polbaannar.*⁵²⁴

inçe (~ **inçge**) TÜR. ince, dikkatlice (EUTG, s. 573). Eski Uygurca mektup metinlerindeki *inçe* (~ *inçge*) sözcüğü, bugün Hakasçada *ниске* (*néske*) biçiminde “**I 1** тонкий [ince] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 281; HTS, s. 322). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tireñ-tireñ çirde, a in néske salaalarınca, çalbah-çalbah bul’varca çeli, olañay pas çörerге çарir polған.* (AHÇÇ, s. 3).

ini TÜR. küçük erkek kardeş (EUTG, s. 573). Eski Uygurca mektup metinlerinde karşılaştığımız *ini*, bugün çağdaş Hakasçada “младший брат [küçük erkek kardeş]” anlamına gelen *оол туңма* (*ool tuñma*) ve *кічіг харындас* (*kiçig harındas*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 677, 818; HTS, s. 153, 533). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 11).

isin- (< *isi-n-*) TÜR. ısınmak; sempati duymak (EUTG, s. 574; DTS, s. 213). Eski Uygurca mektup metinlerinde geçen ve *isi-* [> Hak. *izi-* /*izupge*/ (*éze-* /*ézirge*/)]

⁵²³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “следующий, последующий, дальнейший, будущий [...]”

⁵²⁴ Örnek için bkz. ‘Марк 6:52 XKSNT’, <https://www.bible.com/bible/1523/MRK.6.52.XKSNT> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

eyleminin dönüşlülük ekli biçimi olan *isin-*, bugün Hakasçada özellikle Sagay ve Koybal ağızlarında *izin-* /*izinerge*/ (*èzèn-* /*èzènerge*/) biçiminde “ısınmak, sıcak olmak” anlamlarıyla ve çağdaş Hakasçada “прогреваться [ısınmak] [...]” anlamıyla *iziðin-* /*iziðinerge*/ (*èzèdèn-* /*èzèdènerge*/) biçiminde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 141-142; HTS, s. 214-215). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] *çalcıların soh sığar, pozi, tēzeŋ, èzèp-çèp, arağa çoo èzèner*.⁵²⁵

iş *Tür.* iş (EUTG, s. 574). Eski Uygurca mektup metinlerindeki *iş* sözcüğü, bugün Hakasçada *ic* (*ès*) biçiminde “II дело; работа, труд [iş, faaliyet; iş, emek] [...]” anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 146; HTS, s. 212). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ool pala çohta, anzına homzınıp, arağa ès çörze*. (Kostyakov, 1971, s. 29).

işlet- (< *iş+le-t-*) işletmek, yaptırmak (EUTG, s. 574), çalıştırmak. Eski Uygurca mektup metinlerindeki *işlet-* eylemi, bugün Hakasçada *icтендip-* /*icтендipерge*/ (*èstendër-* /*èstendèrerge*/) biçiminde “заставить трудиться, работать [işletmek, çalıştırmak] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 147; HTS, s. 213). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek için bkz. *Kèzee èstendèrerge*.⁵²⁶

it *Tür.* it, köpek (EUTG, s. 574). Eski Uygurca mektup metinlerindeki *it* sözcüğü, bugün Hakasçada *um ~ im* (*it ~ èt*) biçiminde “III собака [köpek] 2) *непен. волк* [*mecaz anlam kurt*] [...]” anlamlarıyla yaşamaya devam etmektedir (KHRS, s. 138, 148; HTS, s. 213), ancak Hakasçada ‘köpek’ anlamında yaygın olarak *adaı* (aday) sözcüğü kullanılmaktadır (KHRS, s. 30; HTS, s. 27). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıŋ ibènde aday par*. “Onun evinde köpek var.” (HAT, s. 30).

jinüçi özel ad (kişi adı). Eski Uygurca mektup metinlerinde bir kişi adı olarak karşılaştığımız *jinüçi* sözcüğü, Hamilton’un (1986) daha önce yayınladığı *Pelliot Ouïgour 6* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının ilk satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kegde (< Soğd. *kāgdī*) *Tür.* kâğıt yaprağı (EUTG, s. 578). Eski Uygurca mektup fragmanlarında gördüğümüz *kegde* sözcüğü, bugün Hakasçada *кигдeй* (*kigdey*) biçiminde “письмо, бумага, книга [mektup, kâğıt, kitap] [...]” anlamlarıyla yaşamaya devam etmektedir (KHRS, s. 158). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz.

⁵²⁵ Örnek için bkz. ‘Лука 12:45 XKSNT’, <https://www.bible.com/bible/1523/LUK.12.45.XKSNT> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵²⁶ Örnek için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas%5Chrs_new3&first=261&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-rus (Erişim tarihi: 11.03.2021).

*Ahça kèzee hacan daa çimère polar ba? Çe sınında ol olañay la kigdey.*⁵²⁷

kek TÜR. kin, öç, intikam duygusu (EUTG, s. 578). Eski Uyurlardan kalan mektup metinlerinde geçen *kek* sözcüğü, bugün Hakasçada söz içinde /-e-/ > /-i-/ ses değişimine uğrayarak *кук* (*kik*) biçiminde “ненависть, злоба, вражда [kin, öç, nefret, öfke, düşmanlık] [...]” anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 162; HTS, s. 248). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

kel- TÜR. gelmek, rastlamak (EUTG, s. 578). Eski Uyurca mektup metinlerinde de geçen ET *kel-* eylemi, bugün Hakasçada söz içinde /-e-/ > /-i-/ ses değişimi sonucunda *кил-* /*килерге*/ (*kil-* /*kilerge*/) biçiminde “1) прибывать; приходиться; приезжать, прилетать, приплывать [varmak, gelmek, ulaşmak] [...]” vb. anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 162; HTS, s. 248). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kem pëlçe, arsa, soñar andağ kèzè sıh kiler.* (HÇH, s. 28); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (TÇ, s. 9; HPF, s. 6).

kelin TÜR. gelin (EUTG, s. 578). Eski Uyurlardan kalan mektup metinlerinde geçen *kelin* sözcüğü, bugün Hakasçada ilk hecede /-e-/ > /-i-/ ses değişimiyle *килін* (*kilèn*) biçiminde “сноха, невестка; разг. молодуха [birinin oğlunun eşi, gelin; konuşma dili genç kadın] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 163; HTS, s. 248). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kilèn kisteybecen, hastın hashaybacan.*⁵²⁸

kelür- (~ **kelir-**) (< *kel-ür-*) TÜR. getirmek, dünyaya getirmek (EUTG, s. 578). Eski Uyurca mektup metinlerinde de geçen *kelür-* eylemi, bugün Hakasçada söz içinde ilk hecede /-e-/ > /-i-/ ses değişimine uğramış olarak *килдір-* /*килдірерге*/ (*kildër-* /*kildèrerge*/) biçiminde “заставить кого-л. вернуться [birini geri getirmek] [...]; alıp gelmek” anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 162; HTS, s. 248).

keni-roşan ~ kenig roş(a)n (< Pa. *qnygrwšn*) Işık Bakiresi (Manihaizmde bir tanrıça). Gharib (2004), eserinin 4788. Maddesinde bu sözcüğü “*qnygrwšn* Manichean kanig-rošn Parthian. Virgin of Light (*Manichean goddess*) [Manihaist kanig-rošn Partça. Işık Bakiresi (Manihaist tanrıça)]” biçiminde açıklamıştır (SD, s. 191). Durkin-Meisterernst (2004) de çalışmasında, *qnygrwšn*, *knygrwšn*, *qnyg rwšn* maddesinde “Pa/MP/*kanīg rōšn/n.pr. f.* ‘Maiden of Light’. Sunderman 1979, 100⁵²⁹ ‘Twelve

⁵²⁷ Örnek için bkz. <https://speak.tatar/tt/dictionary/kjh-rus/kigdey/> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵²⁸ Hakasça örnek cümle için bkz. <https://www.askizon.ru/istoriya-khakasii/folklor/1489/kilin> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵²⁹ Durkin-Meisterernst’in kullandığı eser için bkz. Sundermann, W. (1979). Namen von Göttern, Dämonen und Menschen in iranischen Versionen des manichäischen Mythos. *AoF* 6 (1979), 95-133.

Maidens’ and ‘Maiden of Light’. [Pa./O. Far. *dışıl, özel ad* ‘Işık Bakiresi’. Sunderman (1979)’da ‘On İki Bakire’ ve ‘Işık Bakiresi.’] şeklinde açıklamaktadır (DMP, s. 206). Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kentü *Tür.* kendi (EUTG, s. 579). Eski Uygurca mektup metinlerinde gördüğümüz *kentü* adılı, bugün Hakasçada “сам [kendi] [...]” anlamına gelen *noc* (*pos*) [IV] ve –özellikle Sagay ağzında- *öc* (*ös*) [II] sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 329, 383; HTS, s. 352, 388).

kergek (~ **kerek**) (< *kerge-k*) gerek (EUTG, s. 579). Eski Uygurlardan kalan mektup metinlerinde geçen *kergek* sözcüğü, bugün söz içinde ilk hecede /-e-/ > /-i-/ ses değişimine uğrayarak Hakasçada *курек* (*kirek*) biçiminde “III 1. нужный, надобный. необходимый [gerek, gerekli, lazım] [...]” anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 169; HTS, s. 252). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anzı uġaa kirek paža aarlıġ.* (HÇH, s. 8); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (KRB, s. 3).

kergisiz *Tür.* gereksiz (COUL, s. 217). Bu sözcük, *Ch/U 7426 (verso)* katalog numaralı fragman üzerinde 7. satırda bulunmaktadır. *Kergisiz*, bugün Hakasçada *курек чох* (*kirek çoh*) biçiminde “ненужный, ненадобный [gereksiz, gerekli olmayan] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 169; HTS, s. 252).

kerik ~ **kerig** *Tür.* gergi. Bu sözcük, Eski Uygur mektup fragmanlarından *Pelliot Ouïgour 15*’in 8. satırında geçmektedir. Eski Uygurca *kerik* ~ *kerig*, bugün Hakasçada “пяльцы [çember] [...]” anlamına gelen ve göçüşme (metatez) geçirmiş *купзи* (*kirgè*) sözcüğüyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 168; HTS, s. 252); ayrıca krş. *купки* (*kirkè*) “прут для проталкивания пули в ствол кремневого ружья. [çakmaktaşı silahın namlusuna bir mermi itmek için bir çubuk.] [...]” ve *асхы* (*ashı*) “крюк для подвешивания котелка [şarпка asmak için kanca] [...]” (KHRS, s. 84, 171; HTS, s. 53, 252).

keziklik *Tür.* bıçak. Bu sözcük, *Pelliot Ouïgour 6 (recto)* katalog numaralı fragmanın 7. satırında geçmektedir. Bu sözcük, günümüzde Hakasçada *кусмик* (*kistèk*) biçiminde “небольшой ножик, скальпель [küçük bıçak, neşter] [...]” anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 174; HTS, s. 254).

kèdin ~ **kidin** (< *kèd+din*) *Tür.* sonra, arka, geri, geride; batı (EUTG, s. 578, 581). Bu sözcük, günümüzde Hakasçada “1. задний [arka] 2. назад [geri] [...]” anlamlarıyla *кузин* (*kizèn*) biçiminde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 161; HTS, s. 255). Ayrıca “I 1. запад; 2. нареч. на запад, на западе [I 1. batı; 2. zarf batıya doğru,

batıda] [...] ve II нареч. прочь, назад [II zarf bir kenara, geri] [...]” anlamlarına gelen *кудеp* (kider) sözcüğü de kullanılmaktadır (KHRS, s. 159; HTS, s. 247).

kên ~ kin (< *kiyin* < *kidin* < **ki+din*) TÜR. sonra (EUTG, s. 581); bu sözcüğün, günümüzde Hakasçadaki karşılığı için krş. *kêdin ~ kidin* maddesi, s. 219.

kênki ~ kinki TÜR. sonraki; bkz. *kên ~ kin* maddesi, s. 219.

kêrtgün- ~ kirtgün- TÜR. inanmak, iman etmek (EUTG, s. 581). DTS (1969)’de *kêrtgün-* sözcüğü için “верить, иметь веру [inanmak, inancı olmak] [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 301). Gabain, “*kirtgün-, kirtkün-* glauben an|| inan-“ şeklinde göstermektedir (Gabain, 1950, s. 315). Bu eylem, bugün Hakasçada “1) надеяться на кого-л. [birinden umut etmek] 2) верить в кого-л., во что-л., доверять кому-л., чему-л. [birine, bir şeye inanmak, birine, bir şeye güvenmek] [...]” anlamlarıyla *купмин-/купминерге/* (*kirtên- /kirtênerge/*) biçiminde takip edilebilmektedir (KHRS, s. 172; HTS, s. 253). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ay Huucın hustuñ-külügên haydi küstêg, kirtêndêre çitêrcen ol.* (HÇH, s. 10).

kêrtgünmek ~ kirtgünmek TÜR. inanma, iman etme; bkz. *kêrtgün- ~ kirtgün-* maddesi, s. 219. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Olarğa kirtênerge paza êzenerge çarır.*⁵³⁰

kêrtü ~ kirtü TÜR. doğru, gerçek, hakiki (EUTG, s. 579, 581). Eski Uygur Türkçesi metinlerde “gerçek, doğru” anlamında *kêrtü ~ kirtü* ile birlikte gördüğümüz Çince’den ödünçlenen *çın* sözcüğü, bugün Hakasçada, söz başında /ç-/ > /s-/ ses değişimine uğrayarak *сын* (*sin*) olarak yine “I 1. 1) правда, истина [gerçek, doğru] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 552; HTS, s. 437).

kêtmen ~ kitmen, kytm’n TÜR. kazma, çapa. Bu sözcük, Eski Uygur Türkçesi mektup metinlerinden Or. 8212 (123) verso katalog numaralı fragmanın 2, 4 ve 5. (tüm mektubun 15, 17 ve 18.) satırlarında toplamda üç kez geçmektedir. Hamilton’ın çalışmasında sözcüğün anlamı “pioche [kazma, çapa]” olarak verilmektedir (Hamilton, 1986, s. 239). Bugün Hakasçada, “устаревшее мотыга, кетмень [eskimiş çapa, ketmen]” anlamlarında *абыл ~ амыл* (*abıl ~ amıl*) sözcükleri kullanılıyor olsa da, görüldüğü gibi, Subrakova’nın sözlük çalışmasında bu modası geçmiş veya eskimiş sözcük için “ketmen” karşılığı da verilmektedir (KHRS, s. 22; HTS, s. 24, 40).

kiçig (~ kiçik) (< *kiçi-k*) TÜR. küçük (EUTG, s. 580). Bu sözcük, günümüzde Hakasçada “1) маленький, небольшой (по размеру) [1) küçük, ufak (boyutta)]; 2)

⁵³⁰ Örnek için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?month=05&year=2016&ID=4477> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

маленький , небольшой (*постом*) [2] küçük, ufak (*boyda*); 3) младший, детский, младенческий; юный (*по возрасту*) [3] daha genç, çocuk, çocuksu; genç (yaşa göre)] [...]” anlamlarıyla *kiçiz* (*kêçêg*) biçiminde varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 180; HTS, s. 244). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıñ alnında andağ kêçêg palalar stsena sîhpaan daa polar, neke.* (HÇH, s. 7); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÖÇ, s. 8; PH, s. 12).

kider- ~ kiter- (< *kit-er-*) *Tür.* gidermek (EUTG, s. 582); bkz. “1. устранять, удалять [elemek, kaldırmak, çıkarmak]; 2. относить, убирать [içine almak, kaldırmak]; 3. уводить [kaldırmak] [...]” (DTS, s. 303). Eski Uygurca mektup metinlerinde gördüğümüz *kider- ~ kiter-* eyleminin “ortadan kaldırmak, yok etmek” anlamları, bugün Hakasçada “1) снимать, удалять *что-л.* [*bir şeyi* ortadan kaldırmak, çıkarmak] [...]” anlamlarına gelen *суур-* /*суураарға*/ (*suur-* /*suurarağa*) ve “11) выносить, удалять *откуда-л.* [*bir yere* çıkarmak, kaldırmak] [...]” anlamlarına gelen *сыгар-* /*сыгараарға*/ (*sığar-* /*sığararağa*) eylemleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 525, 541; HTS, s. 433, 471). Bu Eski Türkçe eylemin “dindirmek” anlamı ise bugün Hakasçada “успокаивать, унимать *кого-л., что-л.* [*birini, bir şeyi* yatıştırmak, dindirmek, gidermek] [...]” anlamlarına gelen *амырат-* /*амырадарға*/ (*amırat-* /*amıradarağa*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 62; HTS, s. 40).

kidin ~ kedin bkz. *kedin ~ kidin* maddesi, s. 219.

kim *Tür.* kim; ki, ola ki, fakat, bu sebeple (EUTG, s. 581); ayrıca bkz. (DTS, s. 307; EDPT, s. 720-721). Eski Türkçe *kim* adılı, söz içi /-i-/ > /-e-/ ünlü değişimiyle günümüzde Hakasçada *кем* (*kem*) biçiminde yine ‘kim [Rus. *кто*]’ anlamıyla görülmektedir (KHRS, s. 156; HTS, s. 243). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 12). Bağlaç olan Eski Türkçe *kim* ise bugün Hakasçada kullanılmamaktadır. Bunun bugün Hakasçada karşılıklarından biri olarak ‘ama, fakat, lakin, ancak [Rus. *а, ну, ну а*]’ anlamlarında da kullanılan *че* (*çe*) bağlacını düşünebiliriz (KHRS, s. 959; HTS, s. 88). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kem pëlçe, arsa, soñar andağ kèzè sîh kiler.* (HÇH, s. 28).

kin ~ kèn bkz. *kèn ~ kin* maddesi, s. 219.

kingtu özel ad (kişi adı). Eski Uygurca mektup metinlerinde bir kişi adı olarak karşılaştığımız *kingtu*, Hamilton’un (1986) daha önce yayınladığı *Pelliot Ouïgour 9* katalog numaralı fragmanın ilk satırında *açarı* ile birlikte geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kintin (< *kin+tin*) *Tür.* batıdan; ayrıca krş. *kedin ~ kidin* ve *kèn ~ kin* maddesi,

s. 219.

kir- *Tür.* girmek, denize açılmak (EUTG, s. 581); ayrıca bkz. (DTS, s. 308; EDPT, s. 735-736). Bu eylem, bugün Hakasçada “1) вводитъ, впускать, загонять, заводитъ *кого-л., что-л. куда-л.* [*biri, bir şey bir yere* girmek, kabul edilmek, sürmek, başlamak] [...]” vb. anlamlarıyla *kip-* /*kipepze*/ (*kër-* /*kêrerge*/) biçiminde takip edilebilmektedir (KHRS, s. 170; HTS, s. 245). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tıŋ kërğenner, uluğlathannar mındağ izebê çoh.* (HÇH, s. 5).

kirtgün- ~ **kértgün-** bkz. **kértgün-** ~ **kirtgün-** maddesi, s. 219.

kirtgünmek ~ **kértgünmek** bkz. **kértgünmek** ~ **kirtgünmek** maddesi, s. 219.

kirtü ~ **kértü** bkz. **kértü** ~ **kirtü** maddesi, s. 219.

kişi *Tür.* kişi, insan (EUTG, s. 581); kadın, hatun, zevce (EUTG, s. 582; DTS, s. 310); ayrıca sözcükle ilgili olarak, Ceval Kaya tarafından Eski Türkçenin metinlerinden örnekler getirilerek *isi* ~ *kisi* aynılığının gösterilmeye çalışıldığı şu çalışmaya da bkz. (Kaya, 2020, s. 19-26). Clauson (1972), bu sözcükle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “**kişi**: cinsiyet ayrımı olmaksızın ‘adam, kişi, insanoğlu’, sıklıkla hayvanların ve doğa üstü varlıkların karşıtı olarak [...]”⁵³¹ (EDPT, s. 752). Eski Türkçe *kişi*, söz içi ve sonu /-i-, -i/ > /-è-, -è/, söz içi /-ş-/ > /-z-/ ses değişimleriyle günümüzde Hakasçada *kizi* (*kêzê*) biçiminde yine “1) kişi, insan; 2) erkek, kadın (daha çok erkek) [...]”⁵³² vb. anlamlarıyla görülmektedir (KHRS, s. 175; HTS, s. 246). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Andağ kèzèlerge tas sommar çayap turarı.* (HÇH, s. 10); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇHBR, s. 35; İRT, s. 5; ÖÇ, s. 8; TÇ, s. 9).

kiter- ~ **kider-** bkz. **kider-** ~ **kiter-** maddesi, s. 220.

kitmen ~ **kètmen** bkz. **kètmen** ~ **kitmen** maddesi, s. 219.

kivin özel ad (kişi adı); bkz. **küvin** maddesi, s. 225.

köç- *Tür.* göçmek (EUTG, s. 583); ayrıca bkz. (DTS, s. 311; EDPT, s. 694). Bu eylem, bugün söz sonunda /-ç/ > /-s/ ses değişimine uğrayarak (Kaçın ağzında *köç-* ve türetilmiş biçimleri halk arasında kullanılmaktadır. Örneğin; *köçip-* (*köçér-*) ‘göçürmek, göç ettirmek’, bkz. KHRS, s. 208; HTS, s. 265) Hakasçada “1) переселяться, переезжать, перебираться, переходить, кочевать, откочёвывать (*в другое место*) [göçmek, hareket etmek, aşmak, geçmek, dolaşmak, (*başka bir yere*) göç etmek]; 2)

⁵³¹ İngilizce asıl metinde: “**kişi**: ‘man, person, human being’, without distinction of sex, often in contrast to animals and supernatural beings [...]”

⁵³² KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) человек; 2) муж, жена (*больше о муже*) [...]”

сходить (о ногтях) [(tırnak) düşmek] [...]” anlamlarıyla *kös-* /*közerge*/ (*kös-* /*közerge*/) biçiminde takip edilebilmektedir (KHRS, s. 193; HTS, s. 264, 273). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Peer olar mool Altay ideenej kösken oshastar.* (HÇH, s. 3).

kök (*teğri*) (< **kö-k*) *Tür.* gök, sema; Skr. *ākāśa* (EUTG, s. 583); ayrıca bkz. (DTS, s. 312; EDPT, s. 708-709). Eski Türkçe *kök*, günümüzde Hakasçada *көк* (*kök*) biçiminde “1) синий, голубой [mavi, açık mavi (gök mavisi)] 2) небо [gökyüzü] [...]” vb. anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 196; HTS, s. 267). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Astrik aylanğanda, kök kip-azahtıg çoon ir kezënë kör salğan.* (AHÇÇ, s. 9).

köl *Tür.* göl (EUTG, s. 583); unvan; ayrıca bkz. (DTS, s. 313; EDPT, s. 715). Eski Türkçe *köl*, günümüzde Hakasçada *көл* (*köl*) biçiminde “1) озеро // озёрный [göl // göl(e) ait] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 197; HTS, s. 268). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çurtaan ol, Sıra rayonındağı Hara köl aaldañ irah nimes, Toğırhı aalda.* (HÇH, s. 11).

köni *Tür.* doğru, gerçek (EUTG, s. 584); ayrıca bkz. (DTS, s. 315; EDPT, s. 726-727). Eski Türkçe *köni*, günümüzde Hakasçada *көни* (*könë*) biçiminde “1) прямой, без изгиба прямо [düz, eğimsiz düz] 2) прямой, беспересадочный [doğru, doğrudan] 3) перен. прямой, правдивый, открытый; откровенный [*mecaz anlam* düzgün, doğru, gerçek; dürüst] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 200-201; HTS, s. 269). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Könë çoohtaza, olar çoğıllar daa, teedeg, pèr-èkè-üstè sanabaza.* (HÇH, s. 5).

köñül *Tür.* gönül, duyu, düşünce, şuur; Skr. *citta* (EUTG, s. 583); ayrıca bkz. (DTS, s. 315-316; EDPT, s. 731). Eski Türkçe *köñül*, günümüzde Hakasçada *көңіл* (*köñel*) ~ *көңни* (*köñnë*) biçiminde “1) желание, стремление, воля [arzu, özlem, niyet] 2) настроение [ruh hâli] 3) душа, сердце [ruh, kalp] [...]” anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 201-202; HTS, s. 270). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Oyınbıs köñnënerge kèrdè be?* (Kostyakov, 1971, s. 46); ayrıca bkz. (İRS, s. 41).

köñüllüg (< *köñül+lüg*) gönüllü (EUTG, s. 584); ayrıca bkz. (DTS, s. 316; EDPT, s. 732-733). Eski Türkçe *köñüllüg*, günümüzde Hakasçada *көңүлүг* (*köñnëlëg*) biçiminde “bir şeye eğilimi, bağımlılığı olan; iyi bir ruh hâlinde olan [...]” vb. anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 202). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle

için bkz. [...] *arığ köñnêlêg Huday palaları polıñar.*⁵³³

kör özel ad (kişi adı). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden Or. 8212 (120) *recto* katalog numaralı fragmanın 12. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kör- *Tür.* görmek, bakmak, göz atmak, incelemek, fal bakmak (EUTG, s. 584); ayrıca bkz. (DTS, s. 317; EDPT, s. 736). Bu eylem, bugün Hakasçada *köp-* /*köperge*/ (*kör-* /*körange*/) biçiminde “1) видеть, обладать зрением [görmek, görüş sahibi olmak] 2) смотреть [bakmak] [...]” gibi anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 205; HTS, s. 271-272). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıñ pay pëlêzên, hayğa pray pirênêstêg hılığın körêp, iptêg, amır tudıñğanına paarsap, annañ toğıñannar.* (HÇH, s. 21); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÖÇ, s. 8; PLR, s. 5; TÇ, s. 9; HÇK, s. 16).

körk *Tür.* güzellik, yüz, dış görünüş, görüntü, figür; Skr. *rūpa* (EUTG, s. 584); ayrıca bkz. (DTS, s. 317; EDPT, s. 741). Eski Türkçe *körk*, bugün Hakasçada “1) вид [görünüş] [...]” anlamına gelen *körım* (*körém*) ve “видный [belirgin, (güzel) görünüş] [...]” anlamına gelen *körтем* (*körtem*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 206-207; HTS, s. 272-273).

körtle *Tür.* güzel; bkz. **körkle** (< *körk+le*) güzel, güzel yapılı (EUTG, s. 584); ayrıca bkz. (DTS, s. 318; EDPT, s. 739). Eski Türkçe *körtle*, bugün Hakasçada “видный [belirgin, (güzel) görünüş] [...]” anlamına gelen *körтем* (*körtem*) sözcüğüyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 207; HTS, s. 273).

körüş- (< *kör-ü-ş-*) *Tür.* görüşmek, bakışmak (EUTG, s. 584); ayrıca bkz. (DTS, s. 319; EDPT, s. 748). Bu eylem, bugün Hakasçada eylemden eylem yapan (işteşlik) ekinde yaşanan /-ş-/ > /-s-/ ses değişimiyle *körіс-* /*körізерge*/ (*körès-* /*körèzerge*/) biçiminde “1) видеть друг друга; встречаться, видется друг с другом [birbirini görmek; buluşmak, birbiriyle görüşmek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 206; HTS, s. 273). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Harahtañ harahha körêşçeler, çe pêrdeezê ün sıgarbinça.* (Şulbayeva, 2013, s. 100).

kötür- *Tür.* götürmek, kaldırmak (EUTG, s. 585); ayrıca bkz. (DTS, s. 320; EDPT, s. 706). Bu eylem, bugün Hakasçada “1) нести, везти кого-л., что-л.; вести что-л. [birini, bir şeyi taşımak, götürmek; bir şeyi alıp gitmek] [...]” anlamlarına gelen *anap-* /*anaparğa*/ (*apar-* /*apararğa*/) biçimiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 67; HTS, s.

⁵³³ Örneğe bkz. ‘Philippians 2:15’, <https://ibt.org.ru/de/text?m1=XKS&m2=KJV&l=Phil.2.15&g=20#sv> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

44).

közed- ~ **közet-** ~ **küzet-** *Tür.* gözetmek, korumak (EUTG, s. 588); ayrıca bkz. (DTS, s. 331; EDPT, s. 758). Bu eylem, bugün Hakasçada *küzem-* /*küzederge-* (*küzet-* /*küzederge-*) biçiminde “пасти, стеречь (ночью лошадей) [otlatmak, (geceleri atları) beklemek, gözetmek] [...]” gibi anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 212; HTS, s. 285).

közün- *Tür.* görünmek (EUTG, s. 585); ayrıca bkz. (DTS, s. 321; EDPT, s. 762). Bu eylem, bugün Hakasçada *körin-* /*körinerge-* (*körën-* /*körënerge-*) biçiminde “виднеться, становиться видным, показываться [görülmek, görünmek, gözükmek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 206-207; HTS, s. 273). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Minëj harağıma ol parnak paza körënmezên!* “Benim gözüme o yaramaz görünmesin!” (Şulbayeva, 2013, s. 16).

kşi özel ad (kişi adı). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *U 5320 recto* katalog numaralı fragmanın 7. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kü *Tür.* şan, şöhret (EUTG, s. 586); söylenti; itibar; ayrıca bkz. (DTS, s. 322; EDPT, s. 686). Bu sözcük, bugün Hakasçada “1) слава, популярность [şan, ün, şöhret, popülerlik] [...]” anlamlarına gelen *мах* (*mah*) ve *саб* (*sab*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 237, 420; HTS, s. 291, 414).

küç *Tür.* iş, güç, kudret (EUTG, s. 586); ayrıca bkz. (DTS, s. 322; EDPT, s. 693). Eski Türkçe *küç*, günümüzde Hakasçada söz sonunda /-ç/ > /-s/ ses değişimiyle *kյс* (*küs*) biçiminde “1) сила [güç, kuvvet] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 219; HTS, s. 283). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Küsterên piktep tamırında, olar çilegee hannarın pir parça.* “Güçlerini pekiştirip damarında onlar, kök kanlarını ver vahşice.” (TÖÇ, s. 51).

küçe- (< *küç+e-*) *Tür.* güçlenmek, çabalamak, zorlamak; *k.-p:* zorlayarak, zorla (EUTG, s. 586); ayrıca bkz. (DTS, s. 323; EDPT, s. 695). Bu eylem, bugün Hakasçada *kյсте-* /*kյстурge-* (*küste-* /*küstirge-*) biçiminde “1) принуждать, заставлять делать что-л.; настаивать на чём-л. [zorlamak, *bir şey* yapmaya zorlamak, *bir şeyde* ısrar etmek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 221; HTS, s. 284). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tüülçem küstenêp külengenême.* “Bağlanıyorum güçlenip gülümsememe.” (TÖÇ, s. 85); ayrıca bkz. (HÇH, s. 12).

küçen- *Tür.* güçlenmek; zorlanmak; ayrıca bkz. (DTS, s. 323; EDPT, s. 698). Bu eylem, bugün Hakasçada *kյстен-* /*kյстенерge-* (*küsten-* /*küstenerge-*) biçiminde “1)

стремиться, стараться [çabalamak, denemek] 2) напрягать силы, тужиться [gücünü zorlamak, çaba harcamak] 3) становиться сильным, набираться сил. [güçlenmek, güç kazanmak]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 220; HTS, s. 284). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Annañ andar ir toğızına könektèrerge küstenceñner*. “Bundan dolayı erkek işine alıştırmaya çaba harcayacaklar.” (HÇH, s. 44).

küçlüg (teñri) Tür. güçlü (DTS, s. 323; EDPT, s. 697); bu kavram için ayrıca bkz. **bêş (teñri)** maddesi s. 191. Eski Türkçe *küçlüg*, günümüzde Hakasçada söz sonunda /-ç/ > /-s/ ve addan ad (sıfat) yapan ekteki /l/ > /t/ ses değişimiyle *kÿcmiz (küstég)* biçiminde “1. 1) сильный [güçlü] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 221; HTS, s. 284). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ay Huucın histiñ külügên haydi küstég, kirtëndere çitèrceñ ol*. “Ay Huucın kızın aklını nasıl kuvvetli kandırarak yetiştirecek o.” (HÇH, s. 10).

kül (veya köl) Tür. kül; kişi adı (EUTG, s. 587); ayrıca bkz. (DTS, s. 325; EDPT, s. 715). Eski Türkçe *kül*, bugün Hakasçada *kÿl (kül)* biçiminde “1) зола [kül] [...]” anlamıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 213; HTS, s. 279). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Harah tastap külên salça*. “Göz atıp gülümsüyor.” (TÖÇ, s. 79).

külüg (< kü+lüg) Tür. ünlü, şöhretli; ayrıca bkz. (DTS, s. 326; EDPT, s. 717). Bu sözcük, bugün Hakasçada “2) прославленный [ünlü, tanınmış, şöhretli] [...]” anlamlarına gelen *махтыг (mahtıg)* ve “известный, знаменитый; славный; заслуженный [ünlü, tanınmış; şöhretli; seçkin] [...]” anlamlarına gelen *саблыг (sablıg)* biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 239, 422; HTS, s. 292, 415).

kün (teñri) Tür. güneş; gün; Manihaizmde Güneş tanrı. Doerfer (1967), eserinin üçüncü cildinde (*Band III*) 1688. maddede *kün* sözcüğüyle ilgili “Tag [gün]”, “soleil, jour, éclairer, briller [güneş, gün, aydınlık, parlaklık]” anlamlarını vermektedir (TMEN III, s. 655). Benzer anlamların yanında Doerfer’den farklı olarak buradaki *kün teñri* örneğine de yer veren DTS (1969)’de **KÜN** maddesi şöyle açıklanmaktadır: “1. солнце [güneş] 2. день [gün] 3. с каждым днем, день ото дня [hergün, günden güne]; бог-солнце [güneş tanrı] [...]” (DTS, s. 326). Clauson (1972) ise “originally ‘the sun’; hence, by extension ‘day’. [orijinal olarak ‘güneş’; bunun yanında ek olarak ‘gün’.]” ve “it means day as opposed to night [gecenin karşıtı olarak gün/gündüz demektir]” anlamlarıyla birlikte “**kün teñri** ‘the sun god’ [kün teñri ‘Güneş tanrı’] [...]” anlamını da vermektedir (EDPT, s. 725). Eski Türkçe *kün*, bugün Hakasçada *kÿn (kün)* biçiminde

“1) солнце // солнечный [güneş // güneşli] 2) день, часть суток // дневной [gün, günün bir bölümü // gündüz]] [...]” anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (KHRS, s. 215; HTS, s. 280). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *On êkê künnêy pazında, Hızıl hum çazını tobıra oylap [...]* “On iki günün başında Kızıl Kum ovasını yarıp koştu...” (ALA, s. 26); metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (KRB, s. 4; TM, s. 13; HÇH, s. 38).

küntüz (< *kün* + *tüz*) *Tür.* gündüz (EUTG, s. 587); ayrıca bkz. (DTS, s. 328; EDPT, s. 729). Eski Türkçe *küntüz*, bugün Hakasçada *күндес* (*kündes*) biçiminde “I днѣм [gündüz] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 215; HTS, s. 280). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Gorodsar ol kündes çör kilgen*.⁵³⁴ “Şehre doğru o gündüz yürüdü.”

kür *Tür.* hile (EUTG, s. 587); cesur, sağlam yürekli; ayrıca bkz. “I смелый отважный [cesur, yürekli]; II обман, хитрость [aldatma, kurnaz]” (DTS, s. 328; EDPT, s. 735). Eski Türkçe *kür*, yukarıdaki gibi farklı anlamlara gelmektedir. Bugün Hakasçada *күр* (*kür*) sözcüğü “1. 1) дерзкий, заносчивый, задиристый, драчливый [ukala, kibirli, küstah, kavgacı] 2) буйный, бурный [şiddetli, sarp] 3) скорый, быстрый, живой [hızlı, çabuk, canlı] 4) резвый, здоровый, крепкий (*о скоте*) [enerjik, sağlıklı, güçlü (hayvancılıkla ilgili)] 5) резкий, острый (*о занаве*) [keskin, dokunaklı (koku hakkında)] anlamlarına gelmektedir (KHRS, s. 217; HTS, s. 281). Ancak Clauson (1972) *kür* sözcüğünü, Hakasçada “Khak. ‘bold, uncontrollable’ [cesur, kontrol edilemez]” anlamlarına sahip olarak not etmiştir (EDPT, s. 735). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kêçicek üzék, çe haydağ kür, oloh tusta poetičes-kay sarinaŋ uŋaa ötêg kög çayalğan*. (HÇH, s. 144).

küreg *Tür.* kaçak, firari; casus; ayrıca bkz. “беглец [kaçak]” (DTS, s. 328; EDPT, s. 741). Bu sözcük, bugün Hakasçada “3) беглец, человек, скрывающийся от преследования, бродяга [kaçak, takipten saklanan kişi, serseri] [...]” anlamlarına gelen *хасхы* (*hashı*) ve “2) *перен.* беглец, бродяга, человек, не знающий своё родословие [*mecaz anlam* kaçak, serseri, soyunu bilmeyen kişi] [...]” anlamlarına gelen *çipik* (*çêrêk*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 821, 979; HTS, s. 95, 155).

küri *Tür.* ölçek, litre (EUTG, s. 587); ayrıca bkz. “мера емкости [kapasite ölçüsü]” (DTS, s. 328); “a measure of capacity, or weight, for dry goods like grain. [tahıl gibi kuru ürünler için kapasite veya ağırlık ölçüsü.]” (EDPT, s. 737). Bugün

⁵³⁴ Örnek için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas%5Chrs_new3&first=5561&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-rus (s. 279) (Erişim tarihi: 11.03.2021).

Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kürtü (? ~ **kirtü** *esengü*) özel ad (kişi adı.); veya *Tür.* gerçek, hakiki (belge/esenlik mektubu); ayrıca bkz. **kértü** ~ **kirtü** maddesi, s. 219. Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Or. 8212 (120) verso* katalog numaralı fragmanın 2. (tüm mektubun 14.) satırında geçmektedir. Sözcüğün *kirtü* okunması, daha doğru gibi görünmektedir.

küse- *Tür.* dilemek, istemek (EUTG, s. 587); ayrıca bkz. (DTS, s. 329; EDPT, s. 749). Bu eylem, bugün Hakasçada “желать, хотеть просить что-л. у кого-л. [dilemek, birine bir şey sormayı istemek] [...]” anlamlarına gelen *келексі- /келексиргел/ (kèleksè- /kèleksirge/)* ve “1) желать, хотеть [dilemek, istemek] [...]” anlamlarına gelen *ына- /ынарға/ (ına- /ınırğa/)* ile Kaçın ağzında “3) кач. желать, хотеть чего-л. [dilemek, bir şeyi istemek] [...]” anlamlarına gelen *хын- /хынарға/ (hın- /hınarğa/)* biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 176, 891, 1042; HTS, s. 169, 203, 244).

küsen *Tür.* Kuça, Eski Türkçe yer adı (COUL, s. 218); ayrıca bkz. (DTS, s. 329). Bugün Hakasçada, *Куча* (уезд) [*Kuça* (ilçe)] olarak adlandırılmaktadır.

küşüşlög (< *küşüş+lög*) *Tür.* istenilen; arzulu, hevesli, istekli (EUTG, s. 587); ayrıca bkz. (DTS, s. 330; EDPT, s. 752). Bu sözcük, günümüzde Hakasçada “1. istekli, dilekli, arzulu [...]” anlamlarına gelen *хыныстыг (hınıstıg)* sözcüğüyle karşılanmaktadır (HTS, s. 170).

küvin özel ad (kişi adı). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (180)* katalog numaralı fragmanın 1 ve 14. satırlarında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

küz *Tür.* güz, sonbahar (EUTG, s. 588); ayrıca bkz. (DTS, s. 331; EDPT, s. 757). Eski Türkçe *küz*, bugün Hakasçada *күс (küс) II* ve *күскү (küskü)* biçimlerinde “осень// осенний [güz, sonbahar // güz] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 219-220; HTS, s. 283). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çonına hatap kirer küс.* (TÖÇ, s. 84).

küzet- ~ **küzed-** bkz. **közed-** ~ **közet-** ~ **küzet-** maddesi, s. 223.

kvianuh (~ **kuianuh** ?) özel ad (kişi adı). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (181)* katalog numaralı fragmanın 2. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

kadır sert, yırtıcı (EUTG, s. 575); “kötü, korkunç” (Çetin, 2012, s. 235); ayrıca bkz. (DTS, s. 403; “**kadır** ‘grim, brutal, oppressive, dangerous’, and the like. [‘zalim, acımasız, baskıcı, tehlikeli’ ve benzeri.] [...]” EDPT, s. 603). Bu sözcük, bugün

Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ve söz içinde /-d-/ > /-z-/ ses değişimleriyle *хазыр* (*hazır*) biçiminde “2) *прям. и перен. гневный, грозный: жестокий; суровый; резкий; злой; свирепый; яростный* [*doğrudan ve mecaz anlam hiddetli, vahşi, yırtıcı; zalim; sert; şiddetli; kötü; gaddar; öfkeli*] [...]” vb. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 779; HTS, s. 164). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çil hazır ibêmzer, çağın minzer harnı sürçe, übürçe, üülçe*. “Yel şiddetlice evime yakın bana doğru karı sürüyor, üfürüyor, topluyor.” (TÖÇ, s. 66).

kaq- ~ kaqı- (?) TÜR. **kaq-** vurmak; “стучать, ударять, бить [vurmak, çarpmak, dövmek] [...]” (DTS, s. 422); ayrıca bkz. (EDPT, s. 609); **kaqı-** kızmak; “злиться, сердиться [kızgın olmak, kızmak] [...]” (DTS, s. 422; EDPT, s. 609). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden Or. 8212 (180) recto katalog numaralı fragmanın 4. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *kaq-*, bugün Hakasçanın Kızıl ağzında söz başı ve sonunda /k-/ , /-k/ > /h-/ , /-h/ ses değişimleriyle *хах-* /*хаһарға*/ (*hah-* /*һаһарға*/) biçiminde “2) *кыз. перен. ударять, бить кого-л.* [vurmak, birini dövmek] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 771; HTS, s. 138). Eski Türkçe *kaqı-* ise Hakasçada “злиться, сердиться [kızgın olmak, kızmak] [...]” vb. anlamlara gelen *тарың-* /*тарынарға*/ (*tarın-* /*тарınарға*/) eylemiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 599; HTS, s. 493). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] – *искен көглерен undubin, çathannañ hahçalar*. “... işittiği şarkılarını (ezgilerini) unutmadan, çathan ile çalışıyor.” (HÇH, s. 8).

kal- TÜR. kalmak (EUTG, s. 575); ayrıca bkz. (DTS, s. 410; EDPT, s. 615). Eski Türkçe *kal-*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *хал-* /*халарға*/ (*hal-* /*һаларға*/) biçiminde “1) *оставаться, остаться* [kalmak] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 789; HTS, s. 140). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ödirtken aday anda halğan...* “Öldürttüğü köpek orada kaldı...” (MA, s. 9).

qalan (? ~ qalın < qal-ı-n) TÜR. **qalan** “işçi hizmetleri (bir tür vergi).”⁵³⁵ (COUL, s. 223); ayrıca bkz. (DTS, s. 410-411). **qalın** kalabalık, çok, pek çok, yoğun (EUTG, s. 576); ayrıca bkz. (DTS, s. 411; EDPT, s. 622). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden U 5290 katalog numaralı fragmanın 6. satırında geçmektedir. Moriyasu, bu sözcüğü ‘vergi’ anlamındaki *qalan* olarak okumuştur ve bu okuyuş daha uygun görünmektedir (COUL, s. 100). Burada söz varlığı açısından bilgiyi genişletmek amacıyla her iki sözcüğün anlamları da karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Eski Türkçe *qalan*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *халан* (*halan*) biçiminde

⁵³⁵ İngilizce asıl metinde: “labor services (a kind of tax).”

“3. vergi, haraç” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 789; HTS, s. 140). Eski Türkçe *kalın* ise yine Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *халын* (*halın*) biçiminde “1) kalın (kalın bir tabakaya sahip; yoğun); 2) kalın, sık [...]”⁵³⁶ gibi anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 793-794; HTS, s. 142). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min tıñ daa halın çurttıg nimespén [...]* “Ben çok da sık ev işleri olan (biri) değilim.” (TÖÇ, s. 85).

kam *Tür.* büyücü, kâhin (EUTG, s. 576); özel ad, unvan; ayrıca bkz. (DTS, s. 413; EDPT, s. 625). Bu sözcük, Eski Uyurlardan kalan mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 9* katalog numaralı fragmanın 4 ve 18. satırlarında geçmektedir. Eski Türkçe *kam*, günümüzde Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *хам* (*ham*) biçiminde “şaman // şaman (sıfat) [...]”⁵³⁷ anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 795; HTS, s. 143). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anda Çarılı ham polar kèzee çolın pray çollas pırçe*. “Orada Işık kam (şaman) olan kişi yolunu hep gösteriveriyor.” (TÖÇ, s. 3); ayrıca bkz. (HÇH, s. 11).

kamağ ~ **kamığ** *O. Far.* > *Tür.* hepsi, tüm, her şey, hep; “her şey, hepsi, tamamen [...]”⁵³⁸ (Hamilton, 1986, s. 233); ayrıca bkz. (DTS, s. 414-415; EDPT, s. 627). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 9* katalog numaralı fragmanın 4 ve 18. satırlarında *kamığ* olarak geçmektedir. Eski Türkçe *kamığ*, günümüzde Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ve söz sonunda /-ğ/ > /-h/ ses değişimleriyle *хамых* (*hamıh*) biçiminde “halk arasında çokluk; çok; her şey, tüm, bütün [...]”⁵³⁹ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 797; HTS, s. 143). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hamıh üstüne çarılı poldı, tidér*. “Çoğunluğun üstüne aydınlık oldu diyor.” (TÖÇ, s. 128).

kamağan ~ **kamağgan** (< *kamağ*+*gan* / *kamağ*+*a*+*n* < *O. Far. hamāg*) *Tür.* hepsi / hepsiyle, bütün / bütünüyle, tamamı / tamamıyla (EUTG, s. 576); ayrıca bkz. “her şey, hepsi, hep birlikte [...]”⁵⁴⁰ (Hamilton, 1986, s. 233); (DTS, s. 414-415; EDPT, s. 627). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Chinois 3049 verso* katalog numaralı fragmanın 46. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *kamağ* ~ *kamığ*, Hakasçada *хамых* (*hamıh*) biçiminde varlığını korumaktayken, bugün Eski Türkçe *kamağan* ~ *kamağgan* biçimlerindeki türevleriyle karşılaşmamaktayız.

⁵³⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) толстый (имеющий толстый слой); плотный 2) густой, частый [...]”

⁵³⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “шаман // шаманский [...]”

⁵³⁸ Fransızca asıl metinde: “tous, entièrement [...]”

⁵³⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “фольк. множество; много; весь [...]”

⁵⁴⁰ Fransızca asıl metinde: “tous, tous ensemble [...]”

ḡamal ~ ḡamıl özel ad (yer adı), Kumul, bugün Çin Türkistan'ındaki Hami'nin eski adı, bkz. (COUL, s. 223). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 4 verso* katalog numaralı fragmanın 12. satırında (tüm mektubun 24. satırında) **ḡamal**, *Pelliot Ouïgour 12* katalog numaralı fragmanın 10. satırında **ḡamıl** olarak geçmektedir. Bugün Hakasçada bu yer adı Rusçadaki gibi *Ичжоу (Хаму) [İçjou (Hami)]* veya *Кумул (Kumul)* olarak kullanılmaktadır.

ḡamçiu ~ ḡamçiu Çin. özel ad (yer adı), Ganzhou, bkz. (COUL, s. 223). Bu yer adı, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 15* katalog numaralı fragmanın 16. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada bu yer adı, Rusçadaki gibi *Ганьсү (Gansu)* olarak kullanılmaktadır.

ḡamıl ~ ḡamal özel ad (yer adı); bkz. **ḡamal ~ ḡamıl** maddesi, s. 227.

ḡan ~ ḡan bkz. **ḡan ~ ḡan** maddesi, s. 212.

ḡan- TÜR. kanmak, tatmin olmak, doymak; yerine gelmek (EUTG, s. 576); ayrıca bkz. (DTS, s. 417; EDPT, s. 632). Eski Türkçe **ḡan-**, bugün Hakasçada söz başında /ḡ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хан-* /*ханарға*/ (*han-* /*hanarğa*/) biçiminde “tatmin olmak, memnun olmak [...]”⁵⁴¹ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 798; HTS, s. 144). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] *çonnıḡ alıptıḡ nımahtarın handıra pëlêp*. “[...] halkın kahramanlık destanlarını memnuniyetle bilip...” (HÇH, s. 10).

ḡanınçu özel ad (kişi adı veya kişi adının birleşeni); bkz. (COUL, s. 223). Bu özel ad, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Or. 8212 (123) recto* katalog numaralı fragmanın 10. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

ḡanḡ TÜR. baba; “*ḡanḡ* (<*ḡa + ḡḡ): baba” ve “*Kanḡ* (< Skr. *Gangā*; ya.): Ganj nehri” (EUTG, s. 576); ayrıca bkz. (COUL, s. 223; DTS, 419; EDPT, s. 630). Eski Türkçe **ḡanḡ**, “отец [baba] [...]” anlamına gelen Hakasçanın Sagay ağzında *аба* (*aba*); *ада* (*ada*); *паба* (*paba*) ve Kızıl ağzında *нобо* (*pobo*) sözcükleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 20, 30, 334, 372; HTS, s. 23, 26, 355).

ḡanlı kanlı, araba (EUTG, s. 576); araba, yük arabası, at arabası, bkz. (COUL, s. 223); ayrıca bir boy adı, Kanlı, bkz. (DTS, 419; EDPT, s. 638). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Or. 8212 (123) recto* katalog numaralı fragmanın 6. satırında geçmektedir. Eski Türkçe **ḡanlı**, bugün Hakasçada söz başında /ḡ-/ > /h-/ ses değişimiyle, söz içinde /-aa/ ve ekte /-ḡ/ türemesiyle *хаңаалыḡ* (*haḡaalıḡ*) [“телега (araba, at arabası)” anlamına gelen sözcük ise *хаңаа* (*haḡaa*)] biçiminde “с телегой

⁵⁴¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “быть удовлетворённым, быть утолённым [...]”

[arabalı, at arabalı] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 800; HTS, s. 144). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sağıs çoh, çardı çeli hat parıp, çathan ol hañaada*. “Akıl yok, tahta gibi dürülüp yatmış o at arabasında.” (Şulbayeva, 2013, s. 49).

kap (< Skr. *chia*) Tür. kap, paket (EUTG, s. 576); ayrıca bkz. (DTS, s. 420; EDPT, s. 578). Eski Türkçe *kap*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *xan* (*hap*) biçiminde “1 1) мешок [çanta, torba, çuval] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 802; HTS, s. 146). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Par, uluğ sunduhtañ añ teerlerè hapha suhhlap kil*. (Şulbayeva, 2013, s. 100).

kar (*çor*) Tür. özel ad (kişi adı veya kişi adının birleşeni), unvan; kar (EUTG, s. 576); ayrıca bkz. (DTS, s. 422; EDPT, s. 641; COUL, s. 223). Eski Türkçe *kar*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *xap* (*har*) biçiminde “снег// снеговой [kar // kar (sıfat)] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 805; HTS, s. 148). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıñ söögèn çaap salğan tus tabırah halınnaplaça, harlar, çaap, hayılıp, parıbısçalar*. (HÇH, s. 10).

kara (< O. Far. *kāra*) Tür. kara; avam, alt tabaka; ayrıca bkz. (DTS, s. 422-423). Clauson (1972), bu sözcüğü eserinde şöyle açıklamaktadır: “**kara**: temel olarak fiziksel anlamda ‘siyah’, ancak pek çok mecazi anlamda, sıkça aşağılayıcı/küçültücüdür, örneğin; **kara bodun** ‘sıradan insanlar’ (aristokrasiye karşıt olarak) [...]”⁵⁴² (EDPT, s. 643). Eski Türkçe *kara*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *xapa* (*hara*) biçiminde “1) чёрный, тёмный [kara, siyah, koyu] [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 805-806; HTS, s. 148). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Am, körer üçün, hara toraattıg kèzè, hara sikpen tonın suurıp, kizértèbèstè*. “Şimdi görür diye kara doru atlı kişi, kara çuha paltosunu çıkarıp giydirtmiş.” (TÇ, s. 9); ayrıca bkz. (TM, s. 12; HÇH, s. 4).

karabaş Tür. cariyeye (EUTG, s. 577), hizmetçi ($\approx$ Ar. *raḳabet*, Far. *bende*). Bu sözcük DTS (1969)’de **QARA** maddesinin içerisinde şöyle açıklanmaktadır: “**qara baş** ($\sim$ **qarabaş**) köle/esir; hizmetli/uşak [...]”⁵⁴³ (DTS, s. 423); ayrıca bkz. (EDPT, s. 647). Bugün Hakasçada, Eski Türkçe *karabaş* sözünü oluşturan *kara*, söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *xapa* (*hara*); *baş*, söz başında /b-/ > /p-/ ve söz sonunda /-ş/ > /-s/ ses değişimleriyle *nac* (*pas*) biçimindedir (KHRS, s. 348, 805-806; HTS, s. 148, 362).

⁵⁴² İngilizce asıl metinde: “**kara**: ‘black’, primarily in a physical sense, but with a great many metaphorical meanings, often pejorative, e.g. **kara: bodun** ‘the ordinary people’ (as opposed to the aristocracy).”

⁵⁴³ Rusça asıl metinde: “**qara baş** ($\sim$ **qarabaş**) раб; слуга [...]”

Ancak “cariye, hizmetçi, köle” anlamları, bugün Hakasçada “2) *halk arasında* köle; hizmetçi, çoban [...]”⁵⁴⁴ anlamlarına da gelen *mac* (*tas*) [veya *mac kızı* (*tas kèzè*)] ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 600; HTS, s. 495). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (Borgoyakova, 2000, s. 113).

ķars *Tür.* “yünlü kumaş [...]” (COUL, s. 223)⁵⁴⁵; “bir çeşit ‘giysi’ [...]” (EDPT, s. 663)⁵⁴⁶; ayrıca bkz. (DTS, s. 429); **ķarış** (?) ‘mekik ipliği’ (EUTG, s. 577). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Or. 8212 (179) recto* katalog numaralı fragmanın 3. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada, *ķars* sözcüğünü “шерсть [yün] [...]” anlamına gelen *хыл* (*hıl*), *түк* (*tük*) ve *түк-тах* (*tük-tah*) sözcüklerinin karşıladığını söyleyebiliriz (KHRS, s. 689-690, 886; HTS, s. 167, 537). Ancak sözcüğün anlamının “шерстяная ткань [yünlü kumaş]” olduğu düşünüldüğünde, bu anlamı karşılayan *хыллыг товар* (*hıllıg tovar*) söz grubunun daha uygun olacağı kanaatindeyiz (KHRS, s. 888).

ķata (< *ķat-a*) *Tür.* defa, kez; kat, misli (EUTG, s. 577); ayrıca bkz. (DTS, s. 432; EDPT, s. 596). Eski Türkçe *ķata*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle ve söz sonunda /-a/ ünlü düşmesiyle *xam* (*hat*) biçiminde “слой, ряд [kat, katman]” anlamlarıyla; yine söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle ve söz sonunda /-ğ/ türemesiyle *xamağ* (*hatağ*) biçiminde “çarpma; tekrarlama [...]”⁵⁴⁷ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 822; HTS, s. 156). Hakasçada, Eski Türkçe *ķata* sözcüğünü, “1. kez, kere, defa; 2. kat, misil” ve “1) yine, başka, bir kez daha, tekrar [...] 2) iki kez [...]”⁵⁴⁸ anlamlarına gelen, söz başında /ķ-/ > /h-/ (ve söz sonunda /-a/ > /-i/ ?) ses değişim(ler)ine uğrayan *xamu* (*hati*) biçimi anlam bakımından tam olarak karşılamaktadır (KHRS, s. 823; HTS, s. 158). Hakasça kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Për dee hati toğashanda, annağ surgam [...]* (HÇH s.49); ayrıca bkz. (HIZÇ, s. 6).

ķatığlan- ~ ķatağlan- (< *ķatığ+la-n-*) *Tür.* katlanmak, tahammül etmek, zahmet çekmek, çabalamak, gayret etmek, sebat etmek (EUTG, s. 577); hiddetlenmek; sertleşmek; ayrıca bkz. (DTS, s. 433-434; EDPT, s. 600). Bu eylem, Eski Uygurlardan kalan mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 15* katalog numaralı fragmanın 14 ve 15. satırlarında geçmektedir. Eski Türkçe *ķatığlan-*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хатыглан-* /*хатыгланарға*/ (*hatıgлан-* /*hatıgланарға*/) biçiminde “1)

⁵⁴⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “2) *фольк. раб; слуга, пастух [...]*”

⁵⁴⁵ COUL’da İngilizce asıl metinde: “woolen cloth [...]”

⁵⁴⁶ İngilizce asıl metinde: “some kind of ‘garment’ [...]”

⁵⁴⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “умножение; повторение [...]”

⁵⁴⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) снова, ещё, ещё раз, повторно [...] 2) вдвое [...]”

kızgın olmak, *birine kızmak* [...] 2) gerektirmek; sert, katı olmak [...] 3) *mecaz anlamda cimrileşmek* [...]”⁵⁴⁹ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 824-825; HTS, s. 158). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Uluğları noğa kilbeenner? – hatıglanıp surğan iney.* (Şulbayeva, 2013, s. 59); ayrıca bkz. (Kostyakov, 1971, s. 34).

ķavdı özel ad (kişi adı veya kişi adının birleşeni), bkz. (COUL, s. 224); ayrıca bkz. “*ķav*: küçük bir ölçü birimi” (EUTG, s. 577). Bu sözcük, Eski Uygurlardan kalan mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour* 12 katalog numaralı fragmanın 7. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

ķavşur- (< *ķaviş-ur-*) kavuşturmak (EUTG, s. 578); bkz. *ķabşur-* (EUTG, s. 575); ayrıca bkz. (DTS, s. 438; EDPT, s. 588; COUL, s. 224). Bu eylem, Eski Uygurlardan kalan mektup metinlerinden *U 5754 (recto)* katalog numaralı fragmanın 1. satırında *ķavşurmış* biçiminde “kişi adı veya birleşeni” olarak; *U 5974 (verso)* katalog numaralı fragmanın 5. satırında *ķavşur* biçiminde geçmektedir. Eski Türkçe *ķavşur-*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ (eğer v kabul edilirse, söz içinde /-v-/ > /-b-/ ve söz sonunda /-ş/ > /-s/ ses değişimleriyle birlikte eylemden eylem yapan -r- eki yerine -tır- ekinin gelmesiyle *хабыстыр-* / *хабыстырарға* (*habistir-* /*habistirarğa*)) biçiminde “1 1) сваривать, паять что-л. [капнак уармак, *bir şeyi lehimlemek*] 2) способствовать драке, настраивать друг на друга [kavgaya teşvik etmek, sert, birbirini kışkırtmak] [...]” ve “1. tutturmak; 2. tutuşturmak; 3. mücadele ettirmek, savaşım verdirmek; 4. kavga ettirmek, dövüştürmek, savaştırmak” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 771; HTS, s. 136). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] *harol habıstır kilēp, hıyлағ pozıdıbıstım.* (Kostyakov, 1971, s. 91).

ķaya TÜR. kaya; özel ad (kişi veya yer adı) bkz. (COUL, s. 224); ayrıca bkz. (DTS, s. 406; EDPT, s. 674); (< *ķay-a* ?) geri (EUTG, s. 578). Eski Türkçe *ķaya*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хаѡа* (*haya*) biçiminde “1 скала, утёс [kaya, kaya parçası] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 781; HTS, s. 158). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ah haya turçadadır.* (HÇH, s. 14).

ķayu (< *ķaınyu*) TÜR. hangi, kim, nere (EUTG, s. 578); ayrıca bkz. (DTS, s. 408; EDPT, s. 632-633, 675). Eski Türkçe *ķayu*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle ve söz sonunda /-u/ ünlü düşmesiyle *хаѡ* (*hay*) biçiminde “1. какой, который [nasıl, hangi] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 780-781; HTS, s. 158). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Aalcım daa hay ķergen,*

⁵⁴⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) гневаться, сердиться на кого-л. [...] 2) требовать, быть строгим, суровым [...] 3) перен. скупиться [...]”

parğan, ibêrkêzê le simzırîh turğan. (TÖÇ, s. 77).

ḡayuḡa (< ḡayu+ḡa) *Tür.* nereye (EUTG, s. 578); ayrıca bkz. (DTS, s. 409; EDPT, s. 632-633, 675). Eski Türkçe *ḡayuḡa*, bugün Hakasçada orta hece düşmesiyle, söz başında /ḡ-/ > /h-/ ve son hecede /-ḡa/ > /-ḡa/ ses değişimleriyle *ḡayḡa* (*hayḡa*) biçiminde “куда, докуда [nere, nereye] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 781; HTS, s. 159). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıḡ pay pëlêzên, hayḡa pray pirênestêḡ hılıḡın körêp.* (HÇH, s. 11).

ḡıdıḡ (< *ḡıd-ı-ḡ) *Tür.* kıyı, kenar (EUTG, s. 579); bkz. *ḡıtıḡ* (EUTG, s. 580); ayrıca bkz. (DTS, s. 440; EDPT, s. 598). Eski Türkçe *ḡıdıḡ*, bugün Hakasçada söz başında /ḡ-/ > /h-/ ve söz içinde /-d-/ > /-y-/ ses değişimleriyle *ḡıyḡıḡ* (*hıyḡıḡ*) biçiminde “кочер, откос [yamaç, eğim, şev] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 884; HTS, s. 176). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Aal hırındaḡı nımırttıḡ hıyḡıḡ êstê...*⁵⁵⁰

ḡıl- *Tür.* (bir şey) yapmak, etmek, kılmak (EUTG, s. 579); ayrıca bkz. (DTS, s. 442). Clauson (1972) bu eylemi şöyle açıklanmaktadır: “**ḡıl-**’to do (something); to make (someone something)’ and the like; very often used, like **ê:t-** [‘(bir şey) yapmak; (birine bir şey) yapmak’ ve benzeri; et- gibi çok sık kullanılmıştır] [...]” (EDPT, s. 616). Eski Türkçe *ḡıl-*, bugün Hakasçada “1) делать, строить, сооружать [etmek, yapmak, oluşturmak, inşa etmek] [...]” anlamlarına gelen *um-* /ıderḡe/ (*it-* /ıderḡe/) eylemiyle karışılmaktadır (KHRS, s. 116; HTS, s. 232).⁵⁵¹

ḡılıḡ *Tür.* kılıç (EUTG, s. 579); ayrıca bkz. (DTS, s. 442; EDPT, s. 618). Eski Türkçe *ḡılıḡ*, bugün Hakasçada söz başında /ḡ-/ > /h-/ ve söz sonunda /-ḡ/ > /-s/ ses değişimleriyle *ḡılıs* (*hılıs*) biçiminde “меч, сабля, пашка [kılıç, pala, dama] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 890; HTS, s. 169). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Altın hursāḡımnı (harnımnı) hılısnaḡ kiskennerênde.* (TÖÇ, s. 124); ayrıca bkz. (Kostyakov, 1971, s. 20; Şulbayeva, 2013, s. 84).

ḡılın- (< ḡıl-ı-n-) *Tür.* kılınmak, yapılmak; yaratılmak, gayret etmek (EUTG, s. 580). Eski Türkçe *ḡılın-*, anlam bakımından bugün Hakasçada “1) делаться, восполняться, строиться [edilmek, yapılmak, giderilmek, inşa edilmek] 2) быть

⁵⁵⁰ Örnek için bkz. <https://khakas.altai.ru/texts/sinie-utesy.xml> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵⁵¹ Hakasçada, Eski Türkçe *ḡıl-* eyleminin bugün, *ḡılın-* /ḡılınargal/ (*ḡılın-* /ḡılınargal/) ve *ḡılınyıs* (*hılıns*) biçimlerinin varlığı dolayısıyla, söz başında /ḡ-/ > /h-/ ses değişimiyle *ḡıl-* /ḡılınargal/ (*ḡıl-* /ḡılirḡa/) biçiminde olması beklenir, ancak kullanılmamaktadır. Addan eylem yapan /+a-/ ekiyle *ḡıla-* /ḡılınargal/ (*hıla-* /ḡılirḡa/) biçiminde “отощать, похудеть (о животных) [zaıflamak, kilo vermek (hayvanlar hakkında)] [...]” anlamlarıyla kullanılan eylem ise “ḡıl” anlamındaki *ḡıl* (*hıl*) sözünden türemiştir (KHRS, s. 888).

сделанным (выполненным) [yapılmış (gerçekleştirilmiş) olmak] [...]” anlamlarına gelen *уділ- /уділерге/ (idél- /idèlerge/)* eylemiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 116-117). Ancak biçimbilgisi bakımından bakıldığında ise Eski Türkçe *kılın-* eylemi, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *хылын- /хылынарға/ (hılın- /hılınarğa/)* biçiminde “1) делать что-л. себе (для себя); заниматься чем-л. (для себя) [bir şeyi (kendin için) kendi başına yapmak; bir şeyde (kendin için) çalışmak, yarmak] 2) вести себя каким-л. образом [herhangi bir şekilde davranmak] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 889-890; HTS, s. 169). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ėdi hılınzaa, pès anı çoh idèbèzerbès.* (Şulbayeva, 2013, s. 95); ayrıca bkz. (Kostyakov, 1971, s. 29, 38).

кılınç (< *kıl-ı-n-ç*) *Tür.* davranış, amel, iyi amel; iş; Skr. *samskāra* (EUTG, s. 580); ayrıca bkz. (EDPT, s. 623). DTS (1969)’de **QİLİNČ** maddesinde “1. действие, дело 2. поступок, деяние 3. характер, нрав; манеры 4. причуды, прихоти (женские) 5. рел. действие, акт (= *скр.* karman); содеянное, поступки (= *скр.* samskāra) (как члены формулы бытия) 6. рел. бытие, жизнь (= *скр.* bhava) (как члены формулы бытия) [1. eylem/davranış, iş 2. davranış/hareket, eylem 3. karakter, huy/mizaç; tarz 4. heves, keyif (kadınlarda) 5. dinî eylem/davranış, hareket (= Skr. karman); yapılan şey, hareketler (= Skr. samskāra) (formüllerinin bir ögesi olarak) 6. dinî varlık, yaşam (= Skr. bhava) (formüllerinin bir ögesi olarak)] [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 443). Eski Türkçe *kılınç*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ ve söz sonunda /-ç/ > /-s/ ses değişimleriyle *хылыныс (hılınıs)* biçiminde “1) поступок, поведение [hareket, davranış] 2) повадки [alışkanlıklar] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 890). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sèlèg harahtıg çonım, min pu çazıma sın üçün, iptèg hılınıs üçün küreskem.* (Şulbayeva, 2013, s. 106)

кılınçlıг ~ кılınçлаг (< *kılınç+lıг*) *Tür.* davranış(lı), amel(li), tavır, hareket(li), bkz. (EUTG, s. 580; DTS, s. 443; EDPT, s. 624; COUL, s. 224). Eski Türkçe *kılınçlıг ~ кılınçлаг*, bugün Hakasçada söz başında /k-/ > /h-/ , söz sonunda /-ç/ > /-s/ ses değişimleriyle ve addan ad (sıfat) yapan ekin ilk ünsüzünün /t-/ olmasıyla *хылыныстыг (hılınıstıг)* biçiminde “hareketli, davranışlı” anlamlarıyla kullanılmaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Matırlar, alcaastar daa itseler, niik sağıs-hılınıstıг nimester, olar sın üçün küresçeler, çurtasta postarınıг orın telepçeler.*

(Şulbayeva, 2009, s. 71).⁵⁵²

ķısil ~ ķızıl (< *ķız+sıl*) *Tür.* kızıl (EUTG, s. 580); ayrıca bkz. (DTS, s. 447, 450; EDPT, s. 683). Eski Türkçe *ķısil ~ ķızıl*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хызыл* (*hızıl*) biçiminde “1) красный [kızıl, kırmızı] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 877-878; HTS, s. 178). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol uluğ nimes skverzer çitken, anda hızıl, sarığ, küreñ, hızıl sarığ ağastarnı, sırıptarnı körglep, ökersengen.* (AHÇÇ, s. 8); ayrıca bkz. *On êkê künnêñ pazında, Hızıl hum çazını tobıra oylap [...]* (ALA, s. 26); (PH, s. 11).

ķıtay ~ ħıtay bkz. **ħıtay ~ ķıtay** maddesi, s. 213.

ķız *Tür.* kız; hasis (EUTG, s. 580); kişi adı veya birleşeni; ayrıca bkz. (DTS, s. 449-450; EDPT, s. 679-680). Eski Türkçe *ķız*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хыс* (*hıs*) biçiminde “I 1) девушка, девица // девичий. [kız, evlenmemiş kız // bakire] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 901-902; HTS, s. 173). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çabal sıraylığ hıs kèzè, homay püdestèğ Hıs Han polğan.* (HGE, s. 62); ayrıca bkz. (HÇH, s. 15).

ķızıl ~ ķısil bkz. **ķısil ~ ķızıl** maddesi, s. 232.

ķoç *Tür.* koç; özel ad (kişi adı veya birleşeni) (COUL, s. 224; DTS, s. 451; EDPT, s. 589, 592). Bu kişi adı veya kişi adının birleşeni, Eski Uygurlardan kalan mektup metinlerinden U 5295 katalog numaralı fragmanın 3. satırında *ķoç* biçiminde; Or. 8212 (116) verso katalog numaralı fragmanın 10. satırında *ķoçluķ* biçiminde “kişi adı veya birleşeni” olarak geçmektedir. Eski Türkçe *ķoç*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ , söz içinde /-o-/ > /-u-/ ses değişimleriyle ve söz sonunda /a/ ünlü türemesiyle *хуча* (*huça*) biçiminde “баран [koç] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 871; HTS, s. 192). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

ķoço (~ ħocu) Koço (yer adı), Koçu, bir dağ (EUTG, s. 582); ayrıca bkz. (DTS, s. 451). Moriyasu, bu yer adı ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir, bkz. (COUL, s. 224). Bu yer, günümüzde Hakasçada, tıpkı Rusçada olduğu gibi *Кочо, Идукутшари, Кара-Ходжа* (*Koço, İdikutşari, Kara-Hodja*) veya Çince adı 高昌, *Gāochāng* olarak anılmaktadır.

ķod- (< *ķo-d-*) *Tür.* koymak, bırakmak, terketmek; bkz. *ķo-* (EUTG, s. 582); ayrıca bkz. (DTS, s. 451; EDPT, s. 595). Eski Türkçe *ķod-*, bugün Hakasçada “1) ставить кого-л., что-л., класть что-л. [*birini, bir şeyi yerleştirmek, bir şey(i) koymak*]

⁵⁵² Türkiye Türkçesi: “Kahramanlar, hatalar da yapsalar, hafif düşünceli-davranışlı değildirler, onlar gerçek için mücadele ederler, yaşamda kendilerinin yerlerini talep ederler.”

ḡuduḡ kuyu; özel ad (kişi adı veya birleşeni) (EUTG, s. 585; COUL, s. 225); ayrıca bkz. (DTS, s. 463; EDPT, s. 598). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden U 5318 katalog numaralı fragmanın 8. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *ḡuduḡ*, bugün Hakasçada söz başında /ḡ-/ > /h-/ , söz içinde /-d-/ > /-t-/ ve söz sonunda /-ḡ/ > /-h/ ses değişimleriyle *хууу* (*hutuh*) biçiminde “1) колодец [kuyu] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 870; HTS, s. 197). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hutuh hırınzar Ketriş ipçê paza Nadyos hıs kilçeler*. (Şulbayeva, 2013, s. 70).

ḡul (*çor*) *Tür.* kul, (Allah’a göre) insan, erkek köle ($\approx$ Ar. *‘abid*, Far. *Bende/gān*); özel ad (kişi adının birleşeni, unvan ?); “male slave, slave; servant; component of PerN. [erkek köle, köle; hizmetçi; kişi adının birleşeni]” bkz. (COUL, s. 225). İlk olarak Orhon Yazıtları’nda, Kül Tigin [KT] ve Bilge Kağan [BK] yazıtlarının her ikisinde de karşımıza çıkan *ḡul* sözü, Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi Dönemi metinlerinde, Eski Uygur Türkçesi Döneminden *Irk Bitig*⁵⁵³ ve *Üç İtigsizler*⁵⁵⁴ adlı metinlerde geçmektedir. KT D7’de *kün* sözcüğünün “kadın köle”, *ḡul* sözcüğünün ise “erkek köle” anlamında kullanıldığı açıkça görülmektedir.⁵⁵⁵ Doerfer’in eserinin (1967, III. Cilt) 1572. Maddesinde kelimenin anlamı “sklave” (köle) olarak (TMEN III, s. 556); DTS (1969)’de “köle, esir; Allah’ın kulu, insan” olarak (DTS, s. 464); Clauson’un sözlüğünde (1972) ise “kul ‘a male slave’; the masculine equivalent of *kün*... In a Moslem context often specifically ‘the slave of Allah’ [‘erkek köle’; *kün*’ün eril karşılığı... İslâm bağlamında sık sık özellikle ‘Allah’ın kölesi’] [...]” ve her dönemde ortak anlamı “servant” (hizmetçi, uşak) olarak verilmektedir (EDPT, s. 615). Eski Türkçe *ḡul*, bugün Hakasçada söz başında /ḡ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хул* (*hul*) biçiminde “раб, невольник; батрак [köle, kul; çiftlik işçisi] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 860; HTS, s. 193). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sin hulzıḡ*. (Şulbayeva, 2013, s. 71).

ḡulut(i) *Tür.* kul(lar), hizmetçi(ler), köle(ler); “slave, servant” [köle, hizmetçi] [...]” bkz. (COUL, s. 225).; *kul* sözünün Moğolca ekle çoğul yapılmış biçimidir, *kullar* (< *ḡul+u+t*, *tëgin – tëgit* < *tëgin+i+t* gibi) anlamına gelmektedir. Hakasçada çokluk eki –lAr ve onun varyantlarıdır (Arıkoğlu, 2011, s. 50). Bu sözcüğün Hakasçadaki karşılığı

⁵⁵³ Kul sabı begiñerü ötünür, kuzgun sabı Teñrigerü yalbarur. Üze Teñri eşidti, asra kişi bilti tir. Añça bilin: Edgü ol (54).

⁵⁵⁴ Daz-i bañşı munı söz-leyür töz-ün-l(e)r ḡulı tip (104b 1).

⁵⁵⁵ : k(a)g(a)nl(a)duk : k(a)g(a)nın : yit(ü)rü : idm(i)ş : t(a)bg(a)ç : bod(u)nka : b(e)gl(i)k : urı oglin : kul boltı : (e)şil(i)k : kız oglin : kün boltı : türük : b(e)gl(e)r : türük : ātin : ıt(t)ı : t(a)bg(a)çgı : b(e)gl(e)r : t(a)bg(a)ç : ātin : tut(u)p(a)n : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)nka : (KT D7).

хуллап (*hullar*) biçimindedir. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Am hullarnaŋ tuğannas sığarbıs.* (Şulbayeva, 2013, s. 110).

ķumar ~ ķumaru (< Skr. *kumāra*; ka.) Kumari, bir hükümdar (EUTG, s. 585); “legacy, memento; PerN. or component of PerN. [miras, hatıra; kişi adı ya da kişi adının birleşeni] [...]”(COUL, s. 225); ayrıca bkz. (DTS, 465-466). Mektuplarda kişi adı olarak karşımıza çıkan sözcüğün bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

ķunçuy (< Çin. *kung-chu*) TÜR. prenses. Doerfer (1967), eserinin üçüncü cildinde (*Band III*) 1585. maddede bu sözcüğü “(*qūnčūi*) ‘Prinzessin’ ← tü. *qunčui* id. ← chin. *guŋzu* id.” (‘prenseler’) biçiminde açıklamaktadır (TMEN III, s. 561). DTS (1969)’de **QUNČUJ I** maddesi şöyle açıklanmaktadır: “[*ķum.* 公主 гунчжу, *koŋ-čy*] prenses, hanın kanından daha küçük akrabaları (kuzenleri); soylu kadın [...]” (DTS, s. 466).⁵⁵⁶ Clauson (1972) ise Giles’in *Çince-İngilizce Sözlük*⁵⁵⁷ adlı eserinden yola çıkarak “gerçek (ya da daha sık iddia edilen) Çin imparatorunun kızları, ayrıcalıklı kağanlara gelin olarak gönderildiğinde Eski Türkçeye girmiş Çince sözcük grubu **ķung chu** ‘imparatorun kızı’. Ne kocası ne de karısı gerçekte soylu olmasa bile kısa zamanda ‘eş, karı/hanım’ için kullanılmaya başlandı. [...]”⁵⁵⁸ şeklinde açıklamaktadır (EDPT, s. 635); ayrıca bkz. (COUL, s. 225). Eski Uygur mektuplarında “prenseler” anlamında geçen *ķunçuy*, bugün Hakasçada, Rusçadan alınan *принцесса* (*printsessa*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 391).

ķurç TÜR. keskin; zor, sıkı, sert; “sert, zor, sıkı; çelik [...]” (COUL, s. 225)⁵⁵⁹; ayrıca bkz. (DTS, s. 467; EDPT, s. 647; Hamilton, 1986, s. 237). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 6 recto* katalog numaralı fragmanın 6. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *ķurç*, bugün Hakasçada “1. 1) katı, sert; zor; kuvvetli; kaba [...]”⁵⁶⁰ anlamlarına gelen *хатыҕ* (*hatıg*) sözcüğüyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 824; HTS, s. 157). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (PH, s. 12).

ķuri TÜR. batı (EUTG, s. 585); ayrıca bkz. (DTS, s. 468; EDPT, s. 645; COUL, s. 225; Hamilton, 1986, s. 237). Eski Türkçe *ķuri*, bugün Hakasçada “1 1. запад [batı] 2.

⁵⁵⁶ Rusça asıl metinde: “[*ķum.* 公主 гунчжу, *koŋ-čy*] принцесса, младшая родственница ханской крови; женщина знатного происхождения [...]”

⁵⁵⁷ Clauson’un atıf yaptığı eser için bkz. Giles, H. A. (1912). *Chinese-English dictionary*. London.

⁵⁵⁸ İngilizce asıl metinde: “the Chinese phrase **ķung chu** ‘daughter of the emperor’ (Giles 6, 568 (q.v.) 2526), which reached the Türkü when actual (or more often alleged) daughters of the Chinese Emperor were sent as brides to favoured *xağans*. It soon came to be used for ‘consort, wife’, even when neither husband nor wife were in fact royal.”

⁵⁵⁹ COUL’da İngilizce asıl metinde: “tough, hard; steel [...]”

⁵⁶⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. 1) твёрдый; жесткий; крепкий; грубый [...]”

наrech. на запад, на западе [zarf batıya, batıda] [...]” anlamlarına gelen *кидер (kider)* sözcüğüyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 159; HTS, s. 247).

ķuruğ (< *ķuru-ğ*) *Tür.* kuru, boş, boşluk; Skr. *sūnyatā* (EUTG, s. 586); ayrıca bkz. (DTS, s. 469; EDPT, s. 652-653). Eski Türkçe *ķuruğ*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хуруғ (huruğ)* biçiminde “1) сухой [kuru] 2) сухой, засушливый [kuru, kurak] 3) пустой [boş] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 866-867; HTS, s. 196). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Huruğ çazı öñnen parğan.* “Kuru bozkır renklendi.” (İRS, s. 37).

ķuş *Tür.* kuş (EUTG, s. 586); ayrıca bkz. (DTS, s. 471; EDPT, s. 670). Eski Türkçe *ķuş*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ve söz sonunda /-ş/ > /-s/ ses değişimleriyle *хус (hus)* biçiminde “I 1) птица // птичий [ķuş // kuş (sıfat)] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 869; HTS, s. 197). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hus üneneñ tiñnezébézep, Hara suğlar horlasça.* “Kuş sesiyle benzeşiverip kara sular fokurdaşıyor.” (HÇH, s. 122).

ķut *Tür.* kut, ruh; saadet, mutluluk, sevinç, asalet, huzur; hazret; talih, element (EUTG, s. 586; DTS, s. 471); ayrıca bkz. (EDPT, s. 594). Eski Türkçe *ķut*, bugün Hakasçada söz başında /ķ-/ > /h-/ ses değişimiyle *хут (hut)* biçiminde “1) религ. дух (умершего человека) [din ruh (ölmüş bir kişinin)] 2) миф. душа (живого человека) [mitoloji ruh (yaşayan bir kişinin)] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 869-870; HTS, s. 197). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anda odırçathan kèzèlerge hut çağın uçuh çөрerge polisça tèp sanalcañ.* “Orada oturup duran kişilere ruh yakın uçagelip duruyor diye sayıldı.” (HÇH, s. 5).

ķutad- (< *ķut+a+d-*) *Tür.* mutlu olmak (EUTG, s. 586); ayrıca bkz. (DTS, s. 472; EDPT, s. 597). Eski Türkçe *ķutad-*, bugün Hakasçada “быть счастливым [mutlu olmak] [...]” anlamına gelen *часкалығ поларға (çaskalığ polarğa)*, *ырыстығ поларға (ırısığ polarğa)* ve *талаан поларға (talaan polarğa)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 579, 952, 1048; HTS, s. 71, 205, 485).

ķutaymış özel ad (kişi adı) (Hamilton, 1986, s. 148); ayrıca bkz. (DTS, s. 472-473). Bu sözcük, Eski Uyğurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 3 verso* katalog numaralı fragmanın 13. satırında geçmektedir; ayrıca bkz. **ķutad-** maddesi, s. 236. Bu kişi adı, günümüzde Hakasçada bulunmamaktadır.

ķutluğ ~ ķutluk (< *ķut+luğ*) *Tür.* kutlu, talihli; Kutluk (kişi adı), bkz. (EUTG, s. 586); ayrıca bkz. (DTS, s. 473; EDPT, s. 601). Eski Türkçe *ķutluğ*, Hakasçada söz

başında /k-/ > /h-/ ses değişimiyle *хыммыз* (*huttiğ*) biçiminde kullanılmaktadır⁵⁶¹. Ancak kişi adı olarak günümüzde Hakasçada bulunmamaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Han-pigneñ pèrèkken kèzè Han-pigneñ pèr huttiğ pol parça*.⁵⁶² “Han Bey ile bir araya gelen kişi Han Bey ile beraber kutlu olur gider.”

lalan özel ad (kişi adı veya kişi adının birleşeni) (COUL, s. 219); ayrıca bkz. “*lalana*” (< Skr. *lalanā*) (EUTG, s. 588). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5290* katalog numaralı fragmanın ilk satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

lavhan ~ **lawhan** özel ad (kişi adı veya kişi adının birleşeni) (COUL, s. 219); ayrıca bkz. (Hamilton, 1986, s. 242). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (179)* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının ilk, *verso* sayfasının ikinci satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

livki (< Çin. *liji*) *Tür.* dokuma kumaş türü, “vertical loom, special kind of weaving machine; a kind of fabrics woven on a vertical loom (made of cotton and/or silk). [dikey dokuma tezgahı, özel dokuma makinesi; dikey bir dokuma tezgahı üzerinde dokunan bir tür kumaş (pamuk ve / veya ipekten yapılmış).]” (COUL, s. 219); ayrıca bkz. (Hamilton, 1986, s. 242). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (179)* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 3. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

maħa (*sü başı*) (< Skr. *mahā*) *Tür.* ulu, büyük (EUTG, s. 588); kişi adı veya kişi adının birleşeni, bkz. (Hamilton, 1986, s. 242; COUL, s. 219). Eski Uygur mektuplarında geçen Sanskritçe *maħa*, anlam bakımından günümüzde Hakasçada, “большой, крупный [ulu, büyük, iri] [...]” anlamlarına gelen *улай* (*ulay*) ve *улуғ* (*uluğ*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 722, 725; HTS, s. 546). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (PH, s. 12).

mançulayu (~ **munçulayu**) (< *mu+n+çu+la-y-u*) *Tür.* bu şekilde (EUTG, s. 589); ayrıca bkz. (DTS, s. 348; COUL, s. 219). Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 6 (recto)* katalog numaralı fragmanın 6. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *mançulayu* (~ *munçulayu*), anlam bakımından günümüzde Hakasçada, “такой, этакий; подобный этому [böyle, bu gibi; buna benzer] [...]” anlamlarına gelen

⁵⁶¹ Bu sözcüğü İncil’in, çevrimiçi Hakasça çevirisinde ve Hristiyanlıkla ilgili gazetelerde görmek mümkündür, bkz. <https://ibtrussia.org/en/text?m1=TKL&m2=XKS&l=1Cor.6.3.3&g=26> (Erişim tarihi: 06.09.2020). Ayrıca gazete örnekleri için bkz. <http://abakan-eparchy.ru/wp-content/uploads/2018/09/pravoslavna-vera-46.pdf> (Erişim tarihi: 06.09.2020).

⁵⁶² Bu örnek için bkz. ‘1 Коринфтегілерге 6:17’, <https://www.bible.com/bible/1523/1CO.6.17.XKSNT> ve <https://ibtrussia.org/en/text?m1=TKL&m2=XKS&l=1Cor.6.3&g=26> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

мындаг (*mındağ*) ve “такой же [aynı, aynen böyle]” anlamına gelen *мындагох* (*mındağoh*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 260; HTS, s. 301). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (TÇ, s. 9).

mani (< Soğd. *m’ny*) Mani (kişi adı), Mani dininin kurucusu (EUTG, s. 589). DTS (1969)’de bu sözcük, **MANI** maddesi içerisinde şu şekilde açıklanmaktadır: “Мани, основатель манихейства – религиозно-философского учения, возникшего на Ближнем Востоке [Mani, Manihaizmin kurucusu – Ortadoğu’da ortaya çıkan dinî-felsefî doktrin/öğreti] [...]” (DTS, s. 336). Gharib (2004), eserinde bu sözcüğü 5210. maddede ele almakta ve “**m’ny**’ Manichaen *māni* (ym’ny)” şeklinde göstermektedir (SD, s. 207). Durkin-Meisterernst (2004), **m’ny**, **m’nyy**, **mny**, **m’n’y**, **m’nyw** maddesinde bu sözcüğü, “Pa/MP /*Mānī*/ *n.pr.* ‘Mani’. Name (Semitic) of the founder of Manichaeism. [Pa./ O. Far. /*Mānī*/ *şahıs ismi* ‘Mani’. Manihaizmim kurucusunun adı (Sami diline ait).]” şeklinde açıklamaktadır (DMP, s. 226). Bugün Hakasçada, Rusçadaki gibi, bu özel ad *Мани* (*Mani*) olarak kullanılmaktadır.

maņa TÜR. bana, bkz. “ben” (EUTG, s. 557); ayrıca bkz. (DTS, s. 337; EDPT, s. 346). Eski Türkçe *maņa*, bugün Hakasçada söz içinde /-ŋ-/ > /-ğ-/ ses değişimiyle ve söz sonunda /a/ sesinin uzamasıyla/ikizleşmesiyle *магаа* (*mağaa*) biçiminde “мне [bana] [...]” anlamıyla *min* teklik 1. kişi adılının yönelme durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 228; HTS, s. 291). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Магаа аннаҥ тоғазарға паза килэспен*. “Bana onunla görüşmek de uygun geldi.” (HÇH, s. 18); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 11).

mar (< Pa. *mry*, *m’ry*, *m’rw*, *m’r(.)*, *mr*) TÜR. ‘hükümdar, efendi, bey’. Arami dilinden Partça, oradan Orta Farsça ve Soğdcaya, buradan da Eski Türkçeye girdiği düşünülür. Bu sözcükle ilgili en açıklayıcı bilgileri, Durkin-Meisterernst (2004)’in eserinde **mry**, **m’ry**, **m’rw**, **m’r(.)**, **mr** maddesinde bulabiliyoruz: “Pa/MP /*mār*/ *n.* Aramaic honorific, literally ‘My Lord’ > ‘Lord’. Set before a name, sometimes written together with it. [Pa./O. Far. /*mār*/ *isim* Arami dilinde saygı ifadesi, tam olarak ‘Benim Efendim’ > ‘Efendi’. Bir isimden önce koyulur, bazen onunla birlikte yazılmıştır.]” (DMP, s. 231); ayrıca bkz. (COUL, s. 219). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *mar*, anlam bakımından günümüzde Hakasçada, “хозяйин, хозяйка, владелец, повелитель [efendi, hanım sahip, sahip, kral/efendi/tanrı(ça)] [...]” anlamlarına gelen *ээ* (*ee*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 1059; HTS, s. 117).

marçi ~ **marīçi** (< Skr. *marīci*) özel ad (bir tanrıça adı) (COUL, s. 219). Eski Uygurca mektup metinlerinden *Ch/U 7426 (verso)* katalog numaralı fragmanın 5.

satırında geçmektedir. Günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

men ~ mèn *Tür.* ben, birinci teklik kişi adılı, bkz. *men* ve *ben* (EUTG, s. 557, 589); ayrıca bkz. (DTS, s. 340; EDPT, s. 346). Eski Türkçe *men ~ mèn*, bugün Hakasçada söz içinde /-e-/ veya /-è-/ > /-i-/ ses değişimiyle *мин* (*min*) biçiminde “я [ben] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 245; HTS, s. 303). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min sérerné paza körbespén*. “Ben sizi daha görmeyeceğim.” (ALA, s. 28); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (TÇ, s. 9; ÇUS, s. 11; HÇH, s. 9).

meniñ ~ mēniñ (< *mèn+i+ñ*) *Tür.* benim, bkz. “ben” (EUTG, s. 557); ayrıca bkz. (DTS, s. 341; EDPT, s. 346). Eski Türkçe *meniñ ~ mēniñ*, günümüzde Hakasçada *миниñ* (*minēñ*) biçiminde “мой [benim] [...]” anlamıyla *min* teklik 1. kişi adılının ilgi durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 246; HTS, s. 304). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Minēñ öler künēm anda polğan*. “Benim ölen günüm orada oldu.” (ALA, s. 28); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÖÇ, s. 9; HÇH, s. 9).

meñi (< *beñi*) *Tür.* sevinç, saadet, mutluluk; kişi adı veya kişi adının birleşeni (COUL, s. 219); bkz. *meñgi* (EUTG, s. 589); ayrıca bkz. (DTS, s. 342; EDPT, s. 348). Eski Türkçe *meñi*, anlam bakımından günümüzde Hakasçada, “радость, веселье, ликование, отрада [sevinç, eğlence, neşe] [...]” anlamlarına gelen *öörçi* (*öörçe*), *öpinic* (*örenès*) ve *örçi* (*örçe*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 327-329; HTS, s. 350-351).

meñü ~ meñgü ~ meñigü (< *meñ(i)+gü* < *benggü/bengü*) *Tür.* sonsuz, ebedî (EUTG, s. 589); kişi adı veya kişi adının birleşeni; bkz. (COUL, s. 219); ayrıca bkz. (DTS, s. 341; EDPT, s. 350-351). Eski Türkçe *meñü ~ meñgü*, bugün Hakasçada halk arasında *möge* (*möge*), *mögi* (*möge*), Kaçın ağzında *mözy* (*mögü*) ve *möñi* (*möñe*) biçimlerinde “вечный, бесконечный; бессмертный [sonsuz, ebedî; ölümsüz] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 254-255; HTS, s. 308). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çonniñ möge çurtazı – anıñ télende*.⁵⁶³ “Halkın sonsuz yaşamı – onun dilinde(dir).”

mèn ~ men bkz. **men ~ mèn** maddesi, s. 238.

mēni ~ meni ~ mini (< *mèn+i*) *Tür.* beni, bkz. “ben” (EUTG, s. 557); ayrıca bkz. (DTS, s. 91, 340; EDPT, s. 346). Eski Türkçe *meni ~ mēni ~ mini*, günümüzde Hakasçada *мини* (*minē*) biçiminde “меня [beni] [...]” anlamıyla *min* teklik 1. kişi

⁵⁶³ Bu örnek için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=9308> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

adılının yükleme durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 246; HTS, s. 303). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Minè sèrer paза көрбессер, min sèrernè paза көрбеспèn.* (ALA, s. 28); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 11).

mèniṇ ~ meniṇ bkz. **meniṇ ~ mèniṇ** maddesi, s. 238.

mèngerü ~ mēṇerü ~ mengerü ~ meṇerü (< mēn+gerü) Tür. bana, bana doğru. Eski Türkçe *mēṇerü ~ meṇerü*, günümüzde Hakasçada *минзер (minzer)* biçiminde “ко мне [bana doğru] [...]” anlamıyla *min* teklik 1. kişi adılının yön gösterme durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 245; HTS, s. 303). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anda parashan minzer adıra çobağlıg haraan tıplathan.* (İRS, s. 48).

mēnte ~ minte (< mēn+te) Tür. bende, benden; bkz. “ben” (EUTG, s. 557); ayrıca bkz. (DTS, s. 340; EDPT, s. 346). Eski Türkçe *mēnte ~ minte*, bugün Hakasçada *минде (minde)* biçiminde “у меня [bende] [...]” anlamıyla *min* teklik 1. kişi adılının bulunma durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 245; HTS, s. 303). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Minde ol homay azranmaçaṇ.* (MA, s. 65).

minçe ~ mēnçe (< mēn+çe) Tür. bence, bana göre; benim gibi; bkz. “ben” (EUTG, s. 557); ayrıca bkz. (EDPT, s. 346). Eski Türkçe *minçe ~ mēnçe*, Hakasçada *миндег (mindeg)* biçiminde “такой, какой я; подобный мне [benim gibi, bana benzer] [...]” anlamlarıyla *min* teklik 1. kişi adılının eşitlik durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 245; HTS, s. 303).

mintin ~ mēntin (< mēn+tin) Tür. benden, bkz. “ben” (EUTG, s. 557); ayrıca bkz. (DTS, s. 340; EDPT, s. 346). Eski Türkçe *mintin ~ mēntin*, bugün Hakasçada *миннең (minneṇ)* biçiminde “I от меня [benden] II мной [benimle] [...]” anlamlarıyla *min* teklik 1. kişi adılının çıkma ve araç durumu olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 246; HTS, s. 303).

miṇ (< biṇ) Tür. bin (EUTG, s. 589); ayrıca bkz. (DTS, s. 344; EDPT, s. 346-347, 766). Eski Türkçe *miṇ*, Hakasçada *муң (muṇ)* biçiminde “II тысяча [bin] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 257; HTS, s. 309). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (HÇH, s. 3; PH, s. 9).

mojaḵ ~ mōžāk (< Soğd. *mwj'k*) öğretmen, üstat; *mojaḡ* (< Soğd. *mōçak*) hoca, Mani inanışında en üst seviyede bulunan, baş piskopos; *mojaḵ*: bkz. *mojaḡ* (EUTG, s. 589). Gharib (2004), eserinin 5524. maddesinde bu sözcüğü, “**mwj'k** Manichean mōžāk teacher (Manihaist mojaḡ öğretmen)” şeklinde açıklamaktadır (SD, s. 221); ayrıca bkz. (DTS, s. 346; COUL, s. 220). Günümüzde Hakasçada bu sözcüğün karşılığı

bulunmamaktadır. Ancak *öğretmen*, *öğretici* anlamında *յըբեմի* (*üğretçe*) sözcüğünü, anlam bakımından karşılığı olarak gösterebiliriz (KHRS, s. 745; HTS, s. 556).

munça (< *mu+n+ça*) *Tür.* bunca, bu kadar, böyle(ce), bu şekilde; bkz. “*bu*” (EUTG, s. 562); ayrıca bkz. (DTS, s. 348; EDPT, s. 349, 767). Eski Türkçe *munça*, Hakasçada *мынча* (*mınca*) biçiminde “*наrech. вот столько [zarf bunca, bu kadar] [...]*” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 261; HTS, s. 301). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Mınca kèzèné, çup alıp, toğastırğan daa üçün...*⁵⁶⁴ “Bunca kişiyi toplayıp da görüştüğü için...”

munçuk ~ ***monçuk*** boncuk (EUTG, s. 589); ayrıca bkz. (DTS, s. 346, 348; EDPT, s. 349). Eski Türkçe *munçuk* ~ *monçuk*, Hakasçada *мончых* (*moncih*) biçiminde “1) boncuk, tespih [...] 2) bocuklar; kolye [...]”⁵⁶⁵ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 252; HTS, s. 306). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Moncih, moncih moynımda, molat pıçah holımda.*⁵⁶⁶ “Boncuk, boncuk boynumda çelik bıçak elimde.”

munılayu ~ ***munlayu*** (< *munı+la-y-u*) *Tür.* böyle, böylece, bu şekilde (EUTG, s. 589). Eraslan’ın *+layu* / *+leyü* ekiyle ilgili açıklaması için bkz. **171** (EUTG, s. 99); ayrıca bkz. (DTS, s. 349; COUL, s. 220). *Munılayu* ~ *munlayu*, anlam bakımından Hakasçada, “böyle(ce), bu gibi; buna benzer [...]”⁵⁶⁷ anlamlarına gelen *мындағ* (*mındağ*) ve “такой же [aynı, aynen böyle]” anlamına gelen *мындағох* (*mındağoh*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 260; HTS, s. 301).

munıñ ~ ***munuñ*** (< *mu+nuñ*) *Tür.* bunun; bkz. “*bu*” (EUTG, s. 562); ayrıca bkz. (DTS, s. 349-350). Eski Türkçe *munıñ* ~ *munuñ*, Hakasçada *мының* (*mınıñ*) biçiminde “этото [bunun] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 261; HTS, s. 301). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Mınıñ alında pèstèñ hakas çonı pörèk, ton kisçeñner.*⁵⁶⁸ “Bunun önünde bizim Hakas halkı şapka, kürk giydiler.”

munta (< *mu+n+ta*) *Tür.* bunda; burada; bkz. “*bu*” (EUTG, s. 562); ayrıca bkz. (DTS, s. 349; COUL, s. 220). Eski Türkçe *munta*, Hakasçada *мында* (*mında*) biçiminde “1. bunda [...] 2. burada; konuşma dili burada [...]”⁵⁶⁹ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 260; HTS, s. 301). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle

⁵⁶⁴ Örnek cümle için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?month=02&year=2016&ID=900> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵⁶⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) бусина, бусинка [...] 2) бусы; ожерелье [...]”

⁵⁶⁶ Örnek için bkz. <https://nbdrx.ru/pdf/tyorch/kilch-v/axkilch072.pdf> (s. 128) (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵⁶⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “такой, этакий; подобный этому [...]”

⁵⁶⁸ Örnek için bkz. <https://edu-time.ru/pub/110892> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁵⁶⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1. у этого [...] 2. здесь; разг. тут [...]”

için bkz. *Anda-mında ottar çarıpçathannar [...]* “Orada burada ateşler parlıyorlardı...” (AHÇÇ, s. 22); ayrıca bkz. (HÇH, s. 3).

muntağ (< *muni* + *teg* // < *mu+n+teg* ?) *Tür.* böyle, şöyle, bu şekilde, bunun gibi (EUTG, s. 589); bkz. “*bu*” (EUTG, s. 562)); ayrıca bkz. (DTS, s. 349; COUL, s. 220). Eski Türkçe *muntağ*, bugün Hakasçada, “böyle(ce), bu gibi; buna benzer [...]”⁵⁷⁰ anlamlarına gelen *мындаг* (*mındağ*) ve “такой же [aynı, aynen böyle]” anlamına gelen *мындагох* (*mındağoh*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 260; HTS, s. 301). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Mındağ sortanga uluğ daa kèzè urun polbas.* (İRT, s. 5).

muntın ~ mundın (< *mu+n+tın*) *Tür.* bundan, buradan; bkz. “*bu*” (EUTG, s. 562) ayrıca bkz. (DTS, s. 348). Eski Türkçe *muntın ~ mundın*, bugün Hakasçada *мыннаң* (*mınnañ*) biçiminde “1. *наrech.* отсюда [*zarf* buradan], от этого [bundan] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 261; HTS, s. 301). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Andağda sağaa mınnañ parıbizarğa kirek, - çooohha kèrèbèsken Astrik.* (AHÇÇ, s. 20).

nañid ~ nañid (< Soğd. *n’xyδ*) Venüs, yedi gezegenden altıncısının adı; Manihaist bir rahibin veya rahip olmayan bir kişinin adı veya adının birleşeni (COUL, s. 220). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (120)* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 8. satırında geçmektedir. Kişi adı veya birleşeni olarak bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır, ancak “Venüs” anlamı, Hakasçada “вечерняя Венера [akşam yıldızı / Venüsü]” anlamına gelen *Иур Солбаны* (*İir Solbanı*) biçimiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 488; HTS, s. 455). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 11).

nam özel ad (kişi adı). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5531* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının ilk satırında geçmektedir. Hakasçada günümüzde karşılığı bulunmamaktadır.

ne *Tür.* ne (EUTG, s. 590); ayrıca bkz. (DTS, s. 356; EDPT, s. 774-775). Eski Türkçe *ne*, bugün Hakasçada *нуме* (*nime*) biçiminde “1) *zamir* ne [...] 2. şey; eşya [...]”⁵⁷¹ anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 278; HTS, s. 323). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pu suğni tabar nime çoh polar [...]* “Bu suyu bulan şey yok olur...” (ALA, s. 28); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇUS, s. 11; KRB, s. 3; ÖÇ, s. 8).

⁵⁷⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “такой, этакий; подобный этому [...]”

⁵⁷¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) *мест.* что [...] 2. вещь; имущество [...]”

neçük (< *neçe* + *ök*) *Tür.* nasıl (EUTG, s. 590); ayrıca bkz. (DTS, s. 357; EDPT, s. 775-776). Eski Türkçe *neçük*, bugün Hakasçada *hoo* (*noo*) biçiminde “**I 1. zamir** 1) ne 2) nasıl [...]”⁵⁷² anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 283; HTS, s. 325).

negü (< *ne*+*gü*) *Tür.* ne, ne gibi, niçin, nasıl, hangi (EUTG, s. 590)); ayrıca bkz. (DTS, s. 357; EDPT, s. 776-777). Eski Türkçe *negü*, bugün Hakasçada *hoo* (*noo*) biçiminde “**I 1. zamir** 1) ne 2) nasıl / hangi [...] **2. zarf** niçin, neden [...]”⁵⁷³ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 283; HTS, s. 325). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anzı noo polcaandır?* (ALA, s. 34); ayrıca bkz. (TÖÇ, s. 71).

negül (< *negü* + *ol*) *Tür.* nasıl (EUTG, s. 590); ayrıca bkz. (DTS, s. 357; COUL, s. 220). Eski Türkçe *negül*, bugün Hakasçada “**I 1. zamir** 1) ne 2) nasıl / hangi [...] **2. zarf** niçin, neden [...]”⁵⁷⁴ anlamlarına gelen *hoo* (*noo*) ve “1) nasıl, ne gibi [...]”⁵⁷⁵ anlamlarına gelen *xaıdu* (*haydi*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 283, 783; HTS, s. 159, 325).

nelük (< *ne*+*lük*) *Tür.* nasıl (EUTG, s. 590); neden, ne amaçla (COUL, s. 220); ayrıca bkz. (DTS, s. 357-358; EDPT, s. 777). Eski Türkçe *nelük*, bugün Hakasçada *xaıdaz* (*haydağ*) biçiminde “1) nasıl, ne, hangi [...]”⁵⁷⁶ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 782; HTS, s. 159).

neñ *Tür.* asla, hiç, hiçbir şey (EUTG, s. 590); şey, iş; varlık; bkz. (DTS, s. 358; EDPT, s. 778; COUL, s. 220). Eski Türkçe *neñ*, bugün Hakasçada “1) *zamir* ne [...] **2. şey**; eşya [...]”⁵⁷⁷ anlamlarına gelen *nime* (*nime*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 278; HTS, s. 323).

neteg (< *ne* + *teg*) *Tür.* nasıl, ne kadar, ne gibi (EUTG, s. 590); ayrıca bkz. (DTS, s. 358; EDPT, s. 776; COUL, s. 220). Eski Türkçe *neteg*, günümüzde Hakasçada “**I 1. zamir** 1) ne 2) nasıl / hangi [...] **2. zarf** niçin, neden [...]”⁵⁷⁸ anlamlarına gelen *hoo* (*noo*), “1) nasıl, ne gibi [...]”⁵⁷⁹ anlamlarına gelen *xaıdu* (*haydi*) ve “hangi yolla, hangi yoldan [...]”⁵⁸⁰; 1. ne kadar... 2. nasıl, ne şekilde [...]” anlamlarına gelen *xaıya* (*hayca*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 283, 783, 786; HTS, s. 158-159, 325).

nişan (< Y. Far. *nişān*) *Tür.* nişan; el yazısı işareti, belgi; imza, bkz. (EUTG, s.

⁵⁷² KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1. мест.** 1) что 2) какой [...]”

⁵⁷³ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1. мест.** 1) что 2) какой [...] **2. нареч.** зачем, почему [...]”

⁵⁷⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1. мест.** 1) что 2) какой [...] **2. нареч.** зачем, почему [...]”

⁵⁷⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) как, каким образом [...]”

⁵⁷⁶ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) какой, каков [...]”

⁵⁷⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) мест. что [...] **2. вещь**; имущество [...]”

⁵⁷⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**I 1. мест.** 1) что 2) какой [...] **2. нареч.** зачем, почему [...]”

⁵⁷⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) как, каким образом [...]”

⁵⁸⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “по какому пути, по какой дороге [...]”

591; COUL, s. 221); ayrıca bkz. (DTS, s. 359). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *nişan*, bugün Hakasçada “**I** знак [işaret, iz, belgi] [...]” anlamlarına gelen *uñ* (*in*) ve “1) işaret, belgi; etiket 2) *herhangi bir şeyin* alâmeti, işareti [...]”⁵⁸¹ anlamlarına gelen *таньа* (*tanıg*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 125, 588; HTS, s. 223, 489).

nişün (< Çin. *Ningrong*) özel ad (yer adı); “old place name in the Turfan depression of Chinese Turkestan [Çin Türkistanının Turfan vahasında eski bir yer adı]” (COUL, s. 221). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *Ch/U 6245* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının ikinci satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

nom (< Soğd. *nwm* < Yun. *νομός*) dinî öğreti/yasa, akide, telakki, tasavvur, yasa, dua, söz, metin, dinî metin, vaaz; Skr. *dharma* (EUTG, s. 591). DTS (1969)’de bu sözcük, **NOM I** maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır: “[*Soğd. nwm*] 1. dinî öğreti; dinî yasa 2. kitap, yazma, sutra – dinî antlaşma, Budizmin kutsal kitabı 3. *dinî* element, *dharma* – fiziksel ve zihinsel özelliklerin alt tabakalarındaki elementleri idealleri belirtmek için Budist felsefesinde terim.” (DTS, s. 360).⁵⁸² Gharib de *Sogdian Dictionary* (2004) adlı eserinde 6138. maddede sözcüğü şöyle açıklamaktadır: “**nwm(h)** Manichean, Christian, Sogdian *num*, *nom* Gk. *nomós* law, canon ‘قانون, شرع, نظام’. [Manihaist, Hristiyan, Soğdca kanun, ilke/kutsal kitap ‘sistem (düzen), kural, kanun’.]” (SD, s. 246). Bunların dışında Clauson (1972)’un sözcükle ilgili açıklaması, “[...] ‘yasa’ (anlamına) uygun olarak Yunanca *nomos* sözcüğü, Süryanicede ödünç bir kelimeydi ve Manihaistler tarafından teknik bir terim olarak ‘yasa, doktrin’ vb. daha geniş bir anlamla benimsendi; buradan Soğdcaya *nwm* olarak geçti ve Budist metinlerde daha da geniş bir anlam alanına sahip olan Sankritçe *dharmaya* çevrilerek kullanıldı.”⁵⁸³ şeklindedir (EDPT, s. 777); ayrıca bkz. (COUL, s. 221). Eski Uygur metinlerinde sık karşılaştığımız *nom*, bugün Hakasçada “**III 3**) kanun, düzen [...]”⁵⁸⁴; IV 1. gelenek, görenek, töre; 2. yasa, kanun [...]” anlamlarına gelen *kun* (*kip*), “kutsal yazı, kutsal kitap” anlamlarına gelen *сүдүр* (*sugdur*) veya *сүдүр* (*sudur*), “*dinî* tanrının kanunu [...]”⁵⁸⁵; 1. yazgı, kader;

⁵⁸¹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “1) знак, пометка; метка 2) примета, признак чего-л. [...]”

⁵⁸² Rusça asıl metinde: “**NOM I** [*согд. nwm*] 1. религиозное учение; религиозный закон 2. книга, писание, сутра – религиозный трактат, священная книга будизма 3. *рел.* элемент, дарма - термин буддийской философии для обозначения элементарных идеальных субстратов физических и психических признаков.”

⁵⁸³ İngilizce asıl metinde: “[...] the Greek word *nomos* properly ‘law’ was a loan word in Syriac and was adopted by the Manichaeans as a technical term with a rather wider meaning ‘law, doctrine’, etc.; from this it passed to Sogdian as *nwm* and was used in Buddhist texts to translate Sanskrit *dharma*, which has an even wider range of meanings.”

⁵⁸⁴ KHRS’de Rusça asıl metinde: “**III 3**) закон, закономерность [...]”

⁵⁸⁵ KHRS’de Rusça asıl metinde: “*религ.* закон божий [...]”

2. Budistlerin kutsal kanunları” anlamlarına gelen *чарлых* (*çarlıh*) ve “2) закон [kanun]; 1. kanun, töre; 2. gelenek, görenek; 3. inanç, inanış [...]” anlamlarına gelen *чозах* (*çozaḥ*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 167, 518-519, 947, 983; HTS, s. 83, 104, 250, 467-468).

nomluğ (< Soğd. *nom+luğ*) *Tür.* dindar; öğretili, öğretiyile ilgili, dini; *Dharma*’ya, dine mensup; akideye ait, akide sahibi (EUTG, s. 591). DTS (1969)’de bu sözcük için şu açıklama verilmektedir: “**NOMLUY** 1. yasayla ilgili, yasal; dinle ilgili, iman/inanç; öğreti 2. herhangi bir öğretiye bağlı olma [...]” (DTS, s. 361).⁵⁸⁶ Eski Uyгурca Budist metinlerde sıkça gördüğümüz *nomluğ*, bugün Hakasçada “inanan, dindar [...]”⁵⁸⁷ anlamlarına gelen *хыдаһырах* (*hudayzırah*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 857).

oğlan (< *oğul+an*) *Tür.* oğlan, çocuk (EUTG, s. 591); ayrıca bkz. (DTS, s. 363-364; EDPT, s. 83-84). Eski Türkçe *oğlan*, bugün Hakasçada *оол* (*ool*) veya *оолах* (*oolah*) biçiminde “delikanlı, oğlan; erkek arkadaş [...]”; *oğlan; konuşma dili* oğlan, delikanlı [...]”⁵⁸⁸ (çokluk biçimi: *ооллар* ‘*oğullar*’) anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 306; HTS, s. 335). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Алп ирен оолгы чаага парган*. “Alp eren oğlu savaşa gitti.” (TÖÇ, s. 134); metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (AOHÇ, s. 2, 102; ASAS, s. 20-21; ÇUS, s. 11; TÇ, s. 9).

oğul *Tür.* oğul, evlat (EUTG, s. 591); kişi adı veya kişi adının birleşeni, bkz. (COUL, s. 221); ayrıca bkz. (DTS, s. 363-364; EDPT, s. 83-84). Eski Türkçe *oğul*, Hakasçada *оол* (*ool*) veya *оолах* (*oolah*) biçiminde “delikanlı, oğlan; erkek arkadaş [...]”; *oğlan; konuşma dili* oğlan, delikanlı [...]”⁵⁸⁹ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 306; HTS, s. 335). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Алты чаһыг оол туһмаһы*. “Altı yaşındaki erkek (küçük) kardeşi(dir).” (ALA, s. 4); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (AOHÇ, s. 2, 102; ASAS, s. 20-21; TÇ, s. 9; HÇH, s. 32).

oğur ~ oğ(u)rı *Tür.* hırsız (COUL, s. 221); ayrıca bkz. ‘**OYRĬ**’, ‘**oğrı**’ (DTS, s. 363-364; EDPT, s. 90). Eski Türkçe *oğur ~ oğ(u)rı*, bugün Hakasçada *оһур* (*oğır*) biçiminde “вор // воровской [hırsız // hırsızlar] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 293; HTS, s. 331). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Һара оһур иткен кезелерне чооһтаһаһ, позидарһыс*. “Tam hırsız yaptığı kişileri konuşup

⁵⁸⁶ Rusça asıl metinde: “**NOMLUY** 1. относящийся к закону, законный; относящийся к религии, вере; учению 2. придерживающийся какого-либо учения [...]”

⁵⁸⁷ KHRS’de Rusça asıl metinde: “набожный, богомольный [...]”

⁵⁸⁸ KHRS’de Rusça asıl metinde: “парень [...]; мальчик; разг. мальчишка, парнишка [...]”

⁵⁸⁹ KHRS’de Rusça asıl metinde: “парень [...]; мальчик; разг. мальчишка, парнишка [...]”

serbest bıraktı.” (HÇH, s. 43).

ok *Tür.* muhakkak, bizzat, (kuvvetlendirme edatı), bkz. (EUTG, s. 592); bkz. *ök* (EUTG, s. 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 369; EDPT, s. 76). Eski Türkçe *ok*, günümüzde Hakasçada *-ox* (*-oh*) veya *-ök* (*-ök*) biçimlerinde bir son ek gibi “*чачм. же; тоже* [*parçacık tam; bizzat; da, de*] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 319; HTS, s. 331). Hakasça ekin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pu êköleñ, istêg çurtap, Varvara, pozi pala körbeen kêzê, hacanoh sağıngan.* (HÇH, s. 25).

ol *Tür.* o (işaret sıfatı / kişi adlı) (EUTG, s. 592); bkz. **an* (EUTG, s. 551); ayrıca bkz. (DTS, s. 366; EDPT, s. 123-124). Eski Türkçe *ol*, bugün Hakasçada *ол* (*ol*) biçiminde “*мечм. он, она, оно; тот, та, то* [*zamir o; (işaret sıfatı) o*] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 300; HTS, s. 332). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol çirdeñ hashan.* “O yerden kaçtı.” (ALA, s. 26); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇUS, s. 11; İRT, s. 6; KRB, s. 3; ÖÇ, s. 8; HÇH, s. 10).

olar (< *ol+lar*) *Tür.* onlar (EUTG, s. 592); ayrıca bkz. (DTS, s. 366; EDPT, s. 123-124). Eski Türkçe *olar*, Hakasçada *олаp* (*olar*) biçiminde “*zm. onlar* [...]” anlamıyla bulunmaktadır (HTS, s. 332). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Olar parıbışan soonda, üs hulasa sunnıg huu püür* [...] “Onlar vardıktan sonra, üç kulaç uzunlukta beyaz kurt...” (ALA, s. 22); ayrıca bkz. (HÇH, s. 3).

olur- *Tür.* oturmak (EUTG, s. 592); ayrıca bkz. (DTS, s. 366-367). Eski Türkçe *olur-* eylemi, Hakasçada *одыр-* (*odır-*) biçiminde “oturmak [...]” anlamıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 294; HTS, s. 330). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıñ siltaanda çonnıñ köñnên çahsı pëlêp odırcañ.* “Onun sayesinde halkın gönlünü iyi bilip otururdu.” (HÇH, s. 16); ayrıca bkz. (ALA, s. 23).

on *Tür.* on (EUTG, s. 592)); ayrıca bkz. (DTS, s. 367; EDPT, s. 166). Eski Türkçe *on*, bugün Hakasçada *он* (*on*) biçiminde “десять [*on*] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 302; HTS, s. 333). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *On êkê teegên pozıdıbışan.* “On iki at bağlanan ağacı serbest bıraktı.” (ALA, s. 12); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (TM, s. 13; PH, s. 8; HÇH, s. 32).

onunç (< *on+u+nç*) *Tür.* onuncu, onuncu olarak (EUTG, s. 592)); ayrıca bkz. (DTS, s. 367; EDPT, s. 123-124). Eski Türkçe *onunç*, Hakasçada *онунчы* (*onıncı*) biçiminde “десятый [*onuncu*] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 303; HTS, s. 334). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Myatanıñ, rutanıñ paza pasha daa çir tamahtarınıñ onıncı çardıgın Hudayğa pirçezet* [...] “Myatanın, rutanın

ve daha başka yeryüzü yiyeceklerinin onuncu parçasını Tanrı'ya verene..." (ÇHBR, s. 202); ayrıca bkz. (PH, s. 10).

oñay TÜR. kolay; kolayca (COUL, s. 221); ayrıca bkz. (DTS, s. 367; EDPT, s. 191). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 5* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 5. satırında geçmektedir. Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *oñay*, günümüzde Hakasçada *ooŭ* (ooy) biçiminde "1. kolay, zor olmayan 2. kolayca, zor olmayan şekilde [...]"⁵⁹⁰ anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 306; HTS, s. 336). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anı timnirge tıŭ daa ooy polban.* (MA, s. 31). Ayrıca bu sözcük anlam bakımından Hakasçada, "I 1. 1) hafif, ağır olmayan 2) kolay, zor olmayan [...]"⁵⁹¹ anlamlarına gelen *һуук* (niik) ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 277; HTS, s. 323).

ordu TÜR. saray, ordugâh (EUTG, s. 593); ayrıca bkz. (DTS, s. 370; EDPT, s. 203; Hamilton, 1986, s. 220). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Chinois 3049* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 25. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *ordu*, bugün Hakasçada *opda* (*orda*) biçiminde "1) sığınak, birinin, bir şeyin konsantrasyon yeri 2) tarih han karargâhı, saray [...]"⁵⁹² anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 312; HTS, s. 338). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Han, odırıbızıp hanga, orda-çurt turgıshan.* (TÖÇ, s. 128).

ortuq TÜR. ortak, iş arkadaşı (COUL, s. 221); ayrıca bkz. (DTS, s. 371; EDPT, s. 205). Eski Türkçe *ortuq*, günümüzde Hakasçada *opmax* (*ortah*) biçiminde "ortak" anlamıyla kullanılmaktadır (HTS, s. 340). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Oortahtın ulam çağınzıŭ.* (TÖÇ, s. 23).

orun TÜR. yer, merhale (EUTG, s. 593) ayrıca bkz. (DTS, s. 372; EDPT, s. 233; COUL, s. 221). Eski Türkçe *orun*, bugün Hakasçada *орын* (*orın*) biçiminde "I 1) yer; mekân [...]"⁵⁹³ anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 315; HTS, s. 339). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Orındağı ulustı uluğ hazanda pızırğan ah hoy ideneŭ sıylaannar.* (HÇH, s. 6).

osal (< *osa-l) TÜR. ihmalkâr (EUTG, s. 593); ayrıca bkz. 'USAL' (DTS, s. 616; EDPT, s. 247). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *osal*, bugün Hakasçada "I 1) небрежный; неаккуратный [dikkatsiz; özensiz] [...]" anlamlarına gelen *нуçар* (*pucar*)

⁵⁹⁰ KHRS'de Rusça asıl metinde: "1. лёгкий, нетрудный 2. легко, нетрудно [...]"

⁵⁹¹ KHRS'de Rusça asıl metinde: "I 1. 1) лёгкий, не тяжёлый 2) лёгкий, нетрудный [...]"

⁵⁹² KHRS'de Rusça asıl metinde: "1) логово, место сосредоточения кого-л., чего-л. 2) ист. ставка хана, дворец [...]"

⁵⁹³ KHRS'de Rusça asıl metinde: "I 1) место; пространство [...]"

biçimiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 403; HTS, s. 397).

ot (teñri) TÜR. ateş; beş esas unsurdan biri (EUTG, s. 593); *ot teñri* Manihaizmde ateş tanrısı, Hormuzta tanrının çocuklarından beşincisi; ayrıca bkz. (DTS, s. 372; EDPT, s. 34; COUL, s. 221). Eski Türkçe *ot*, bugün Hakasçada *om (ot)* biçiminde “I 1) *прям. и перен. огонь, пламя; огонёк* [ateş, alev; ışık] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 317; HTS, s. 341). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. *Ottaŋ pasha ot köygendeg.* (HÇH, s. 16).

ö- TÜR. düşünmek (EUTG, s. 593); ‘to think of; to remember [düşünmek; hatırlamak]’ (COUL, s. 221); ayrıca bkz. (DTS, 375; EDPT, s. 2-3). Eski Türkçe *ö-*, günümüzde Hakasçada “1) *думать, размышлять, рассуждать; раздумывать* [düşünmek, kafa yormak, akıl yürütmek; uzun uzun düşünmek] [...]” anlamlarına gelen *узенме- /узенмурҕе/ (izepte- /izeptirge/)* ve “1) *думать, мыслить* [düşünmek, tasavvur etmek] [...]” anlamlarına gelen *саҕын- /саҕынарҕа/ (sağın- /sağınarҕа/)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 118, 427; HTS, s. 234, 417).

ög (teñri) TÜR. anne (EUTG, s. 594); ayrıca bkz. (DTS, s. 378; EDPT, s. 99; COUL, s. 222). Eski Türkçe *ög*, Hakasçada “I *фольк. мать, прародительница* [*halkbilim* anne, ata (kadın)] [...]” anlamlarına gelen *ана (ana)*, “1) *мать* [anne] [...]” anlamına gelen *ине (ine)* ve *іҕе (eçe)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 62, 126, 149; HTS, s. 41, 209, 224).

ög- TÜR. övmek (EUTG, s. 594); ayrıca bkz. (DTS, s. 379; EDPT, s. 100; COUL, s. 222). Eski Türkçe *ög-*, günümüzde Hakasçada “1) *хвалить; прославлять кого-л., что-л.* [*birini, bir şeyi* övmek, yüceltmek] [...]” anlamlarına gelen *махта- /махтурҕа/ (mahta- /mahtırҕа/)* ve “одобрять, хвалить *кого-л., что-л.* [uygun bulmak/beğenmek, övmek] [...]” anlamlarına gelen *чахсыла- /чахсылурҕа/ (çahsıla- /çahsılırҕа/)* eylemleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 239, 956; HTS, s. 75, 292).

ögdir TÜR. övgü; ödül, bkz. (DTS, s. 379; EDPT, s. 103; COUL, s. 222). Eski Türkçe *ögdir*, bugün Hakasçada “I 2) *хвала, гордость* [övgü, gurur] [...]” anlamına gelen *мах (mah)*, “похвала, хвала [övmek, övgü] [...]” anlamlarına gelen *махтаҕ (mahtağ)*, “2) *дар, награда. премия // дарёный, премиальный* [hediye, ödül, mükâfat // hediye(lik), ödül (sıfat)] [...]” anlamlarına gelen *сыйых (sıyih)* ve “övmek [...]” anlamına gelen *чахсылас (çahsılas)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 237-238, 548; HTS, s. 75, 291-292, 442).

öge (< *ög-e*) TÜR. yüksek rütbeli bir devlet görevlisinin unvanı veya unvanının bir birleşeni, aşağı yukarı ‘Danışman, Temsilci, Vekil’e eşdeğerdir; bir kişi adının

birleşeni = “a title or a component of the title for a high-ranking government official, roughly equivalent to ‘Counsellor, Representative, Substitute’; component of PerN.” (COUL, s. 222); ‘şöhret’ (EUTG, s. 594); ayrıca bkz. (DTS, s. 379; EDPT, s. 101). Eski Türkçe *öge*, Hakasçada “заместитель [vekil, temsilci] [...]” anlamlarına gelen *орынчы* (*orıncı*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 316; HTS, s. 339).

ögir- (< *ög-i-r-*) *Tür.* sevinmek (EUTG, s. 594); bkz. *ögür-* (EUTG, s. 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 379; EDPT, s. 113; COUL, s. 222). Eski Türkçe *ögir-*, bugün Hakasçada “радоваться, веселиться, ликовать [sevinmek, eğlenmek, neşelenmek] [...]” anlamlarına gelen *öpin- /öpinerge/* (*örén- /örènerge/*), Sagay ağzında ise *ypin- /ypinerge/* (*ürén- /ürènerge/*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 328, 756; HTS, s. 351, 559).

ögli (< *ö-gli*) *Tür.* düşünceli (EUTG, s. 594), bkz. **ö-** maddesi, s. 245.

ögmek (< *ög-mek*) *Tür.* övme, övgü (EUTG, s. 594), bkz. **ög-** maddesi, s. 245.

ögrünç ~ ögrünçü (< *ögrün-ç*) *Tür.* sevinç, neşe; bkz. *ögrünçü* ‘sevinç, neşe’ (EUTG, s. 594); ayrıca bkz. (DTS, s. 380; EDPT, s. 113; COUL, s. 222). Eski Türkçe *ögrünç ~ ögrünçü*, Hakasçada “радость, веселье, ликование [sevinç, eğlence, neşe] [...]” anlamlarına gelen *öpinic* (*örénès*), *öörçi* (*öörçé*) ve *örçi* (*örçé*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 327-329; HTS, s. 350-351).

ögrünçlög ~ ögrünçülög (< *ögrünç(ü)+lög*) *Tür.* sevinçli, neşeli (EUTG, s. 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 381; EDPT, s. 115). Eski Türkçe *ögrünçlög ~ ögrünçülög*, günümüzde Hakasçada “радостный, жизнерадостный, весёлый, доставляющий радость [sevinçli, hayat dolu, neşeli] [...]” anlamlarına gelen *öpinicmiz* (*örènestég*), *öörçilöz* (*öörçélög*) ve *örçilöz* (*örçélög*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 327-329; HTS, s. 350-352).

ögüz (*bögüz*) *Tür.* ırmak, nehir (COUL, s. 222; EUTG, s. 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 382; EDPT, s. 119). Eski Türkçe *ögüz*, bugün Hakasçada “2) река // речной [ırmak // ırmak (sıfat)] [...]” anlamına gelen *суз* (*sug*), Şor ağzında “III шор. 1) ручеёк, речка, река [akıntı, dere, ırmak] [...]” anlamlarına gelen *айра* (*ayra*) ile karşılanmaktadır⁵⁹⁴ (KHRS, s. 44, 516; HTS, s. 467).

ök *Tür.* muhakkak, bizzat, (kuvvetlendirme edatı); bkz. *ok* (EUTG, s. 592, 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 382; EDPT, s. 76, 99). Eski Türkçe *ök*, günümüzde Hakasçada *-ök* (*-ök*) veya *-ox* (*-oh*) biçimlerinde bir sonek gibi “часть же; тоже [parçacık tam; bizzat;

⁵⁹⁴ Doç. Dr. Erhan Aktaş, Kızıl ağzında kullanılan ‘ırmak’ anlamındaki *güz* sözcüğünün varlığından bahsetmiştir (15.04.2021). Ancak bu sözcüğe, elimizdeki yazılı kaynaklarda rastlanmamıştır.

da, de] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 319). Hakasça ekin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pu êkölej, istêg çurtap, Varvara, pozi pala körbeen kèzè, hacanoh sağıngan.* (HÇH, s. 25).

öl- *Tür.* ölmek (EUTG, s. 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 383; EDPT, s. 125-126). Eski Türkçe *öl-*, bugün Hakasçada *өл- /өлөргө/ (öl- /ölerge/)* biçiminde “1) умереть, скончаться, погибнуть (*о человеке*) [ölmek, göçmek, vefat etmek (*insan hakkında*)] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 323; HTS, s. 348). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol ölbes.* “O ölmez.” (İRS, s. 8).

öldür- (< *öl-ü-r-*) *Tür.* öldürmek; bkz. *öltür-* (EUTG, s. 595)); ayrıca bkz. (DTS, s. 383-384; EDPT, s. 133-134, 151). Eski Türkçe *öldür-*, bugün Hakasçada *öldүр- /öldүрөгө/ (öldir- /öldirerge/)* biçiminde “[...] öldürmek, ölmesini sağlamak” anlamlarıyla yaşamaktadır (HTS, s. 348). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanmamıştır.

ön- ~ ün- ~ yün- *Tür.* yükselmek, ayağa kalkmak, kalkmak; yola çıkmak, çıkmak, gitmek; tomurcuklanmak; büyümek = “to rise, to stand up, to get up; to set out, to go out, to leave; to sprout; to grow up.” (COUL, s. 235); bkz. (DTS, s. 385; EDPT, s. 169); ayrıca bkz. *ön-* dinmek, iyileşmek, deşilmek (EUTG, s. 595). Bu eylem, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 15* katalog numaralı fragmanın 9. satırındaki *sıgıtka öntümüz/üntümüz* “*Yas tuttuk.*” ifadesinde geçmektedir. Moriyasu, *üntümüz* olarak okumuş ve “we were grief-stricken. [Kederliydik.]” şeklinde İngilizceye çevirmiştir (COUL, s. 114-115). Eski Türkçe *ön- ~ ün- ~ yün-*, Hakasçada “выступать, отправляться [çıkma, ayrılmak] [...]” anlamlarına gelen *нар- /нарарга/*, “выступать, обнаруживаться [çıkma, ortaya çıkma] [...]” anlamlarına gelen *сыгыс парарга* (*sıgıs pararğa*), “1) расти, вырастать, произрастать [büyümek, gelişmek, filizlenmek] [...]” anlamlarına gelen *ös- /öзерге/ (ös- /özerge/)*, “взбираться, подниматься [tırmanmak, yükselmek] [...]” anlamlarına gelen *пагын- /пагынарга/ (pağın- /pağınarğa/)* ve “достигать [ulaşmak, varmak] [...]” anlamına gelen *чит- /чидерге/ (çit- /çiderge/)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 321, 335, 349, 544; HTS, s. 360, 352, 356, 434). Mektup metnindeki *sıgıtka ön-/ün-* ise Hakasçanın Kaçın ağzında “*кач. уст.* 1) выражать скорбь (*причитанием или песней*) [(ağıt veya şarkıyla) kederini ifade etmek] [...]” anlamına gelen *умиле- /умилүргө/ (itèle- /itêlirge/)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 138).

öndün ~ öñtün (< *öñ+dün*) *Tür.* önde, önden, önceden; doğu (EUTG, s. 595); ayrıca bkz. (DTS, s. 386; EDPT, s. 178). Eski Türkçe *öndün ~ öñtün*, bugün Hakasçada

“*наrech.* 1) впереди [*zarf* önde, önünde] [...]” *алнында* (*alnında*), “*наrech.* спереди [*zarf* önden, önünden] [...]” anlamına gelen *алнынзартын* (*alnınzartın*) ve “1) восток; на восток [*doğu*; *doğuya*] 2) вперёд [*ileri*] [...]” anlamlarına gelen *искер* (*esker*) veya çıkma durumu eki almış biçimi *искертин* (*eskertin*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 55, 146; HTS, s. 38-39, 212).

öñreki (< *öñ+re+ki*) *Tür.* önceki (EUTG, s. 596); ayrıca bkz. (DTS, s. 387; EDPT, s. 190). Eski Türkçe *öñreki*, Hakasçada “1) находящийся впереди кого-л., чего-л.; передний [*birinin, bir şeyin* önündeki; ön] 2) предшествующий чему-л. [*bir şeyden* önceki] 3) прежний [*eski, önceki*] [...]” anlamlarına gelen *алнындагы* (*alnındaгы*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 55; HTS, s. 38).

öp- *Tür.* öpmek (EUTG, s. 596); ayrıca bkz. (DTS, s. 387; EDPT, s. 5). Eski Uygur mektuplarında geçen *öp-* eylemi, günümüzde Hakasçada “целовать кого-л., что-л. [*birini, bir şeyi* öpmek] [...]” anlamına gelen *охсан-* /*охсанарга*/ (*ohsan-* /*ohsanarğa*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 319; HTS, s. 331).

öpkele- (< *öpke+le-*) *Tür.* öfkelenmek; bkz. *öpke* (EUTG, s. 596); ayrıca bkz. (DTS, s. 388; EDPT, s. 9). Eski Türkçe *öpkele-*, bugün Hakasçada metateze (/ -pk- / > / -kp- /) uğrayarak ve dönüşlülük eki alarak *ökpелен-* /*ökpеленерге*/ (*ökpelen-* /*ökpеленерге*/) biçiminde “1) гневаться, горячиться, негодовать [öfkelenmek, heyecanlanmak, kızgın olmak] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 322; HTS, s. 348). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. “*Ağılam min anı, malğa pastı, hoyralarğa pirbessém.*”, - *ökpеленген иней*. (Şulbayeva, 2013, s. 39); ayrıca bkz. (MA, s. 87).

örte- ~ örtke- (< *ört+(k)e-*) *Tür.* yakmak; bkz. *ört* ‘alev’ ve *örte-* ‘yanmak’; ‘yakmak’ (EUTG, s. 596; DTS, s. 389; EDPT, s. 208). Eski Uygur mektuplarında geçen *örtke- ~ örte-*, Hakasçada *öpme-* /*öpmүрge*/ (*örte-* /*örtirge*/) biçiminde “1) жечь, сжигать, поджигать, выжигать что-л. [yanmak, alev almak, yakmak, *bir şeyi* ateşe vermek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 329; HTS, s. 352). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çiit tuzında Sıralıg üüste hara tas örtep toğınganoh.* (HÇH, s. 20).

öte- *Tür.* ödemek (EUTG, s. 596); bir yükümlülüğü yerine getirmek; bir borç ödemek, tazmin etmek = “to carry out an obligation; to pay a debt, to compensate.” (COUL, s. 222); ayrıca bkz. (DTS, s. 392; EDPT, s. 43). Eski Türkçe *öte-*, günümüzde Hakasçada “платить, выплачивать что-л. [ödeme yapmak, *bir şeyi* ödemek] [...]” anlamına gelen *төле-* /*төлүрge*/ (*töle-* /*tölirge*/) eylemiyle karşılanmaktadır (KHRS, s.

662; HTS, s. 526).

ötüg (< *öt-ü-g*) *Tür.* rica, dilek, istek (EUTG, s. 596); ayrıca bkz. (DTS, s. 393; EDPT, s. 51). Eski Türkçe *ötüg*, bugün Hakasçada “1) просьба, ходатайство [istek, rica, dilekçe] [...]” anlamlarına gelen *сурьныс* (*surinis*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 523; HTS, s. 470).

ötügen özel ad (yer adı); Ötüken, Eski Türk halkları için kutsal ve siyasi açıdan önemli olan Moğolistan’daki dağlık bölgenin Eski Türkçe yer adı = “Ötükän, Old Turkic PlaN. of the mountainous region in Mongolia which was sacred and politically important for Old Turkic peoples [...]” (COUL, s. 222); ayrıca bkz. (DTS, s. 393). Bu yer adı, Hakasçada *Öтүкен* (*Ötüken*) veya Rusçadaki gibi *Отюкен* (*Otyuken*) biçiminde kullanılmaktadır.

ötün- (< *öt-ü-n-*) *Tür.* rica etmek, ricada bulunmak, dilekte bulunmak, dua etmek, arz etmek, sunmak, yalvarmak (EUTG, s. 597); ayrıca bkz. (DTS, s. 393; EDPT, s. 62). Eski Uygur metinlerinde sık karşılaştığımız *ötün-* eylemi, günümüzde Hakasçada “проситься, отпрашиваться, спрашивать разрешения [rica etmek, sormak, izin istemek, ricada bulunmak] [...]” anlamlarına gelen *сурьн- /сурьнарға/* (*surin- /surinargā/*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 523; HTS, s. 470).

öz *Tür.* ruh, can; öz, kendi; vücut, varlık, hayat (EUTG, s. 597); ayrıca bkz. (DTS, s. 394-395; EDPT, s. 278). Eski Uygur mektuplarında birçok kez geçen *öz*, Hakasçada *өзөн* (*özen*) biçiminde “II 1) сердцевина [öz, iç] [...]” ve Hakasçanın Sagay ağzında *өс* (*ös*) biçiminde “II *сая. сам* [kendi] [...]” anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 321, 329; HTS, s. 352-354). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İgekteñ igebes özenñe – uzah çazı üzélbezé, kögergenen çédérbezé.* (TÖÇ, s. 81).

özüt *Tür.* can, ruh (EUTG, s. 597, 619); ayrıca bkz. (DTS, s. 395; EDPT, s. 281). Eski Türkçe *özüt*, bugün Hakasçada *үзүм* (*üzüt*) biçiminde “1) *миф. душа, дух умершего человека (по суеверным представлениям)* [mitoloji can, ruh, ölen kişinin ruhu (*batıl inançlardan*)] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 749; HTS, s. 562).

padvahteg (*teñri*) (< Soğd. *pdw’xtq* < Pa. *pdw’xtag, patwāxtag*) *Tür.* tanrı adı, Maniheizmde Cevap tanrısı; cevaplanmış, bkz. (DTS, s. 396). Durkin-Meisterernst (2004), sözcüğü şu şekilde açıklamaktadır: “**pdw’xtg** Pa */padwāxtag/* n. ‘replied’. *Pdw’xtg* yzd: ‘God Answer’.” (‘cevapla(n)mış. ‘Cevap tanrısı’) (DMP, s. 271). Bu dinî terimin, günümüzde Hakasçada karşılığı yoktur.

paḥşı ~ baḥşı ~ baḫşı bkz. **bağşı ~ baḫşı ~ baḥşı** maddesi, s. 187.

pars ~ bars bkz. **bars ~ pars** maddesi, s. 188.

puyan ~ buyan bkz. **buyan** maddesi, s. 198.

roşan (teñri) (< Soğd. *rwxsñ* < Pa. *rwšn*) ışık; *roşan teñri* ‘ışık tanrısı’, bkz. (DTS, s. 477). Bu dinî terimin, günümüzde Hakasçada karşılığı yoktur. Ancak bugün, “I 1. свет [ışık] [...]” anlamında Hakasçada *чарых (çarih)* sözcüğü kullanılmaktadır (KHRS, s. 951; HTS, s. 82). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 12).

sab *Tür.* söz; konuşma; bkz. *sav* (EUTG, s. 598-599); ayrıca bkz. (DTS, s. 478; EDPT, s. 782). Eski Türkçe *sab*, bugün Hakasçada “1) слово; речь [sözcük, söz; konuşma] [...]” anlamlarına gelen *cöc (sös)* ve “2) рассказ, речь, слово [anlatı, konuşma, söz, sözcük]” anlamlarına gelen *чоох (çoooh)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 508, 988; HTS, s. 103, 463). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇHBR, s. 5; ÇUS, s. 11).

sağ ~ sağısı *Tür.* özel ad, ‘kişi adı veya kişi adının birleşeni’, bkz. (COUL, s. 226). Bu adın günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

sakın- (< *sak+ı-n-*) *Tür.* düşünmek, tasarlamak, sanmak (DTS, s. 486; EDPT, s. 812-813). Eski Türkçe *sakın-*, bugün Hakasçada *сагын- /сагынарға/ (sağın- /sağınargâ/)* biçiminde “1) думать, мыслить [düşünmek, tasavvur etmek] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 427; HTS, s. 417). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol çurtastañar sağıngan kèzè.* “O yaşam hakkında düşünen insan(dır).” (HÇH, s. 29).

salçı (totok) aşçı; özel ad, kişi adı ve kişi adının birleşeni (COUL, s. 226); ayrıca bkz. (DTS, s. 482; EDPT, s. 825). Bu sözcüğün kişi adı olarak günümüzde Hakasçada karşılığı yoktur. Ancak bugün, “уст. казанчы (повар у свадебного костра) [*eskimiş kazançı (düğün yemeğinin aşçısı)*] [...]” veya “повар [aşçı, şef]” anlamında Hakasçada *хазанчы (hazancı)* ve Rusçadan alınan *повар (povar)* kullanılmaktadır (KHRS, s. 372, 776; HTS, s. 163, 389).

salkım (< *salk-m*) *Tür.* salkım; sarkık bir şey; bir demet, bir dizi = something pendulous; a bunch of, a string of (COUL, s. 226); ayaz (EUTG, s. 599). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 12* katalog numaralı fragmanın 7. satırında geçmektedir. Sözcük ilk anlamı, bugün Hakasçada “1) гроздь, кисти с ягодами или плодами [böğürtlen veya üzüm gibi meyveli kümeler, salkımlar] [...]” anlamına gelen *сабах (sabah)* ile karşılanmakta, ikinci anlamı ise *салгын (salgın)* biçiminde “II 1) ветерок (*слабый*) [esinti (*zayıf*)] 2) шор. ветер [*Şor [ağzında]* rüzgâr] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 421, 438; HTS, s. 414, 421).

saman *Tür.* saman; ot, çayır, bkz. (COUL, s. 226); ayrıca bkz. (DTS, s. 483; EDPT, s. 829). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu'ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5320* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 6. satırında geçmektedir. Bu sözcük, günümüzde Hakasçada “1. солома // соломенный, соломинка [saman // saman (sıfat), çayır] [...]” anlamlarına gelen *сызыр* (*sızır*) ve Sagay ağzında *чычыр* (*çıcır*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 546, 981; HTS, s. 89, 442).

sambodu (< Çin. *sanbao-nu*) özel ad; kişi adı, Budist bir din adamının veya din adamı olmayan birinin adı, bkz. (COUL, s. 226). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu'ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5941* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının ikinci satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada bu kişi adının karşılığı bulunmamaktadır.

samsun ~ **şamzun** (< Çin. *sanzun* tahminen*) özel ad (kişi adı); “Amitābha, Avalokiteśvara ve Mahāsthāmaprāpta gibi üç onurlandırılmış kişi”: Budist bir din adamının adı = “the three honoured ones such as Amitābha, Avalokiteśvara and Mahāsthāmaprāpta”... PerN. of Buddhist clergyman (COUL, s. 226). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu'ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *Ch/U 7426* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 1 ve 9. satırlarında geçmektedir. Bu kişi adının karşılığı bugün Hakasçada bulunmamaktadır.

san (< *sa-n*) *Tür.* sayı (EUTG, s. 599); numara; hesap defteri, defter; bir parça = “number; account book, ledger; a piece” (COUL, s. 226); ayrıca bkz. (DTS, s. 483; EDPT, s. 830-831). Eski Uygurca mektup metninde karşılaştığımız *san*, bugün Hakasçada *сан* (*san*) biçiminde “I 1) число, количество [sayı, hesap, miktar] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 442; HTS, s. 422). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Olox alıptıǵ nımahtar knigaa sıǵarılǵannar, ol sanda.* (HÇH, s. 11); ayrıca bkz. (PH, s. 8).

sanmıǵ = < *sa-n-* *Tür.* saymak; sayılmak, bkz. (EUTG, s. 599); kendini saymak, sayılmak = “to count oneself, to be counted”: kişi adı veya kişi adının birleşeni (COUL, s. 226); ayrıca bkz. (DTS, s. 483; EDPT, s. 833). Bu ad, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 3* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 2 ve 7. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada bu kişi adının karşılığı bulunmamaktadır. Eski Türkçe *san-* eylemi, Hakasçada *санан- /сананарǵа/ (sanan- /sananarǵa/)* biçiminde “1. (kendi kendine) saymak; 2. (kendine) saymak.” anlamlarıyla kullanılmaya devam etmektedir (KHRS, s. 443; HTS, s. 423).

saña *Tür.* sana, ikinci teklik kişi adının yönelme durumu; bkz. *sen* (EUTG, s.

600); ayrıca bkz. (DTS, s. 485; EDPT, s. 831-832). Eski Türkçe *saṇa*, Hakasçada söz içinde /-ŋ-/ > /-ğ-/ ses değişimiyle *caṇa* (*saṇa*) veya *caṇaa* (*saṇaa*) biçiminde “тебе [sana] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 425; HTS, s. 416, 448). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 11; HPF, s. 6).

saṇadas ~ *saṇadaz* = < Toh. B *saṇkatāse* < Skr. *saṃghadāsa* *Tür.* özel ad (kişi adı); bir Budist rahipler topluluğunun kölesi: Budist keşiş adı = “[...] ‘slave of an assembly of Buddhist monks’: Buddhist monastic name.” (COUL, s. 226); ayrıca bkz. (< Çin. *səṇ*, Skr. *saṃghāya/saṃghā*) rahipler topluluğu; topluluk, cemaat (EUTG, s. 599). DTS (1969)’de *saṇ* sözcüğü şöyle açıklanmaktadır: “**SAD** III [kum. *ᠰᠠᠳᠤ* сәһ, səṇ] община монахов [Çin. *səṇ* rahipler cemaati] [...]” (DTS, s. 485). Günümüzde Hakasçada bu sözcüğün karşılığı bulunmamaktadır.

saṇgram ~ *seṇrem* (< Toh. AB *saṇkrām* veya Soğd. *snkr*’m < Skr. *saṃghārāma*) *Tür.* manastır, rahibe manastırı, büyük tapınak = “monastery, convent, large temple” (COUL, s. 226); ayrıca bkz. (EUTG, s. 599; DTS, s. 485). Özellikle Eski Uygurca Budist metinlerde de karşımıza çıkan *saṇgram* ~ *seṇrem*, bugün Hakasçada “*ym.* буддийский монастырь [eskimiş Budist manastırı] [...]” anlamına gelen *ḳỵpee* (*küre*) ve Rusçadan alınan *монастырь* (*monastır*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 217, 251; HTS, s. 306).

saṇjun ~ *seṇjun* (< Çin. *jiangjun*) *Tür.* yüksek askerî unvan; ordu komutanı, general; bir askerî yönetici unvanı; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “army commander, general; a title of military commander; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 226). Durkin-Meisterernst (2004), sözcüğü “**s’ngwn** /sangun/ n. (Chin.-Turk.). Uighur title (from Chinese).” (Çinceden [geçen] Uygurca unvan) şeklinde açıklamaktadır (DMP, s. 305); ayrıca bkz. (DTS, s. 485). Bu sözcük, günümüzde Hakasçada “генерал// генеральский [general // general (sıfat)] [...]” anlamına gelen ve Rusçadan alınan *генерал* (*general*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 102; HTS, s. 128).

sat- *Tür.* satmak (EUTG, s. 599); ayrıca bkz. (DTS, s. 490; EDPT, s. 798-799). Eski Türkçe *sat-* eylemi, Hakasçada *cam-* /*caḍapɶa*/ (*sat-* /*sadarg̃a*/) biçiminde “продавать что-л.; торговать чем-л. [bir şey(i) satmak; bir şeyin ticaretini yapmak] [...]” anlamlarıyla kullanılmaya devam etmektedir (KHRS, s. 429; HTS, s. 427). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çoh, mıni daa satpassıṇ*. “Yok, bunu da satmazsın.” (Şulbayeva, 2013, s. 136).

satıḡ (< *sat-ı-ğ*) *Tür.* satma, satış (EUTG, s. 599); ayrıca bkz. (DTS, s. 491; EDPT, s. 799). Eski Türkçe *satıḡ*, bugün Hakasçada *caḍyḡ* (*sadıḡ*) biçiminde “торговля

// торговый; продажа// продажный [ticaret // alışveriş, ticarî; satış // satılık, satış] [...]” anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 430; HTS, s. 416). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Naa sadiğ orınnarın têlirge, azargâ, haznabıstı piktirge*. “Yeni satış yerlerini istemek, açmak, hazinemizi pekiştirmek(tir).” (Şulbayeva, 2013, s. 75); ayrıca bkz. (HÇH, s. 3).

sav (< *sab*) *Tür.* söz, hadise, haber, şey (EUTG, s. 599); ayrıca bkz. (DTS, s. 491-492; EDPT, s. 782-783). Eski Türkçe *sav*, günümüzde Hakasçada “1) слово; речь [sözcük, söz; konuşma] [...]” anlamlarına gelen *cöc* (*sös*) ve “2) рассказ, речь, слово [anlatı, konuşma, söz, sözcük]” anlamlarına gelen *çoox* (*çoox*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 508, 988; HTS, s. 103, 463). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇHBR, s. 5).

sekiz *Tür.* sekiz (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 494; EDPT, s. 823). Eski Türkçe sayı ön adı *sekiz*, bugün Hakasçada *cuzic* (*sigës*) biçiminde “восемь [sekiz] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 462; HTS, s. 446). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] *ol sigës klasstıñ ügrencizi Askar Kaynakov polğan*. “[...] o sekiz(inci) sınıfın öğrencisi Askar Kaynakov idi.” (Kostyakov, 1971, s. 55); ayrıca bkz. (PH, s. 8).

sekizinç (< *sekiz+i+nç*) *Tür.* sekizinci, sekizinci olarak (EUTG, s. 600)); ayrıca bkz. (DTS, s. 494; EDPT, s. 823-824). Eski Türkçe sıra sayı ön adı *sekizinç*, Hakasçada *cuzizinçi* (*sigëzëncë*) biçiminde “восьмой [sekizinci] [...]” anlamıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 462; HTS, s. 446). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sigëzëncë künënde sünnet itken, İzrail’ tölë polçathan [...]*⁵⁹⁵ “Sekizinci gününde sünnet eden İsrail nesli olduğunu...”; ayrıca bkz. (PH, s. 10).

sen ~ **sên** (< **se+n* < **si+n*) *Tür.* sen, teklik ikinci kişi adılı (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 495; EDPT, s. 831-832). *Sen* ~ *sên* adılı, Hakasçada söz içinde /-e- ~ -ê-/ > /-i-/ ses değişimiyle *cun* (*sin*) biçiminde “ты [sen] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 468; HTS, s. 448). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sin, pozıñ, arağa, humıs êspes polarzıñ*. “Sen kendin içki, kımız içmez olacaksın.” (ALA, s. 18); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇUS, s. 11; ÖÇ, s. 9; TÇ, s. 4).

seni ~ **sêni** (< *sên+i*) *Tür.* seni, teklik ikinci kişi adılının yükleme (belirtme) durumu; bkz. *sen* (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 495; EDPT, s. 831-832). Teklik ikinci kişi adılının yükleme (belirtme) durumu *seni* ~ *sêni*, bugün Hakasçada söz içinde

⁵⁹⁵ Örnek için bkz. (Erişim tarihi: 11.03.2021).

/-e- ~ -è-/ > /-i-/ ve söz sonunda /-i/ > /-è-/ ses değişimleriyle *сүни* (*sinè*) biçiminde “тебя [seni] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 468; HTS, s. 448). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sinè alar alıp – ana ol polar*. “Seni alır almaz – ana olur.” (ALA, s. 16); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 11).

seniñ ~ sèniñ (< *sèn+i+ñ*) TÜR. senin, teklik ikinci kişi adılının ilgi durumu; bkz. *sen* (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 495; EDPT, s. 831-832). Teklik ikinci kişi adılının ilgi durumu *seniñ ~ sèniñ*, Hakasçada söz içinde /-e- ~ -è-/ > /-i-/ ve /-i/ > /-è-/ ses değişimleriyle *сүниñ* (*sinèñ*) biçiminde “твой [senin] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 468; HTS, s. 448). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sinèñ palañ uluğ hıyğa polzın!* “Senin çocuğun çok akıllı olsun!” (HÇH, s. 53); ayrıca bkz. (ÖÇ, s. 3).

senler ~ sènler (< *sèn+ler*) TÜR. siz, *sen* adılının çoğul biçimi (DTS, s. 495); bkz. *sen* (EUTG, s. 600). Clauson, *siz* yerine Harezmi Türkçesinde düzensiz olarak *senler ~ sènler* biçiminin kullanıldığı bilgisini verir (EDPT, s. 832). Bu duruma benzer şekilde, Hakasçada “siz [Rus. вы]” anlamındaki *cipep* (*sèrer*) yerine Hakasçanın Sagay ve Kızıl ağızlarında *сiлep* (*sèler*) kullanımını da görmekteyiz (KHRS, s. 477, 480; HTS, s. 443). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sèrer çohta, soohha toop hondım, sèrer çohta, astap hondım*. “Siz yokken, soğuğa dikkat edip geceledim, siz yokken, acıkarak geceledim.” (ALA, s. 14).

sente ~ sènte ~ sende ~ sènde (*sèn(i)de ~ sin(i)de*) (< *sèn+te*) TÜR. sende, senden, teklik ikinci kişi adılının bulunma/çıkma durumu; bkz. *sen* (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 495; EDPT, s. 831-832). Teklik ikinci kişi adılının bulunma ve çıkma durumu *sente ~ sènte*, Hakasçada söz içinde /-e- ~ -è-/ > /-i-/ ses değişimiyle bulunma durumu olarak *сүнде* (*sinde*) biçiminde “у тебя [sende] [...]” anlamıyla, çıkma (ayrılma) durumu olarak *сүннеñ* (*sinneñ*) biçiminde “от тебя [senden] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 468; HTS, s. 448). Hakasça sözcüklerin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Uluğlarınñ Hurtuyah inezè - sinde çonıbıstıñ hudı*. “Uluların Hurtuyah (kocakarı) anası – sende ulusumuzun kutu.” (TÖÇ, s. 44).

ser- TÜR. tahammül etmek, katlanmak (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 496; EDPT, s. 843). Eski Uygurca mektup metninde karşımıza çıkan *ser-* eylemi, bugün Hakasçada “1) терпеть, выносить, выдержатъ, выстоять [tahammül etmek, katlanmak, sabretmek, dayanmak] [...]” anlamlarına gelen *сыда-* /*сыдурға*/ (*sıda-* /*sıdırға*/) ve “сдерживаться, владеть собой, терпеть [kendini dizginlemek, kendini kontrol etmek, tahammül etmek] [...]” anlamlarına gelen *мызын-* /*мызынарға*/ (*tızın-*

/tızınarğa/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 546, 700; HTS, s. 433, 505).

seviglig (< *sev-i-g+lig*) *Tür.* sevimli; Skr. *kuśala* (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 497; EDPT, s. 788). Eski Türkçe *seviglig*, günümüzde Hakasçada “3) приятный, симпатичный [hoş, sevimli] [...]” anlamlarına gelen *ucmiz* (*istêg*), “1) вызывающий любовь, симпатию [sevgi, sempati uyandıran] 2) обаятельный, очаровывающий, привлекательный [çekici, sevimli, büyüleyici] [...]” anlamlarına gelen *köölenicmiz* (*köölenestêg*) ve “любимый, желанный [sevgili, arzulanan] [...]” anlamlarına gelen *хынган* (*hınğan*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 137, 203, 891; HTS, s. 170, 232, 270).

sevin- (< *sev-i-n-*) *Tür.* sevinmek (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 497; EDPT, s. 790). Eski Türkçe *sevin-*, Hakasçada “радоваться, веселиться, ликовать [sevinmek, eğlenmek, neşelenmek] [...]” anlamlarına gelen *öpin-* /*öpinerge/* (*ören-* /*örènerge/*), Sagay ağzında ise *ÿpin-* /*ÿpinerge/* (*ürèn-* /*ürènerge/*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 328, 756; HTS, s. 351, 559).

sevinç (< *sev-i-n-ç*) *Tür.* sevinç, neşe (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. (DTS, s. 497-498; EDPT, s. 790). Eski Türkçe *sevinç*, anlam bakımından günümüzde Hakasçada, “радость, веселье, ликование, отрада [sevinç, eğlence, neşe] [...]” anlamlarına gelen *öörçi* (*öörçê*), *öpinic* (*örenès*) ve *örçi* (*örçê*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 327-329; HTS, s. 350-351).

sevinçlig (< *sev-i-n-ç+lig*) *Tür.* sevinçli, neşeli (EUTG, s. 600) ayrıca bkz. (DTS, s. 498; EDPT, s. 790). Eski Türkçe *sevinçlig*, bugün Hakasçada “радостный, жизнерадостный, весёлый, доставляющий радость [sevinçli, hayat dolu, neşeli] [...]” anlamlarına gelen *öpinicmiz* (*örenestêg*), *öörçiliz* (*öörçêlêg*) ve *örçiliz* (*örçêlêg*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 327-329; HTS, s. 350-352).

sèkü ~ sikü *Tür.* seki; Si kanalı/su yolu/arkı (= Si adındaki kanal) = “Si canal (= canal named Si).” bkz. (COUL, s. 227). Bu ad, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 3* katalog numaralı fragmanın verso sayfasının 3. (tüm mektubun 15.) satırında geçmektedir. Eski Türkçe *sèkü ~ sikü*, Hakasçada “канава, канал [hendek, kanal, su yolu] [...]” anlamlarına gelen *koon* (*koop*) biçimiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 187; HTS, s. 263).

sı- *Tür.* kırmak, kırılmak, bozmak, yok etmek; bkz. *sı-* (EUTG, s. 601). Eski Türkçe *sı-*, DTS (1969)’de şöyle açıklanmaktadır: “**Sİ-** 1. ломать, переламывать; разламывать 2. разбивать, побеждать (*врага*). [1. bozmak/kırmak, (ikiye) kırmak; parçalamak 2. kırmak/mahvetmek, (düşmanı) yenmek.] [...]” (DTS, s. 502); ayrıca bkz.

(EDPT, s. 782). Eski Türkçe *st-* eylemi, Hakasçada *сын- /сынарға/ (sin- /sınarğa/)* biçiminde “ломаться, переламываться [kırmak, kırılmak, bozmak] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 553; HTS, s. 437). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle metin derleminde tespit edilememiştir.

sıġıt (< *sıġ-ı-t*) *Tür.* yas, ağlama (EUTG, s. 601). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 15* katalog numaralı fragmanın 9. satırındaki *sıġıtқа* öntümüz “*Yas tuttuk.*” ifadesinde geçmektedir. Eski Türkçe *sıġıt*, Hakasçada söz içinde /-ġ-/ sesinin düşmesiyle *сыым (sut)* biçiminde “плач, причитание [ağlama, ağıt] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 565; HTS, s. 436). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Varvara, tézeñ, sut la halġan.* “Varvara ise ancak yas tuttu.” (HÇH, s. 25).

sıñar *Tür.* yan, taraf, cihet, istikamet; çiftin yarısı (EUTG, s. 601); ayrıca bkz. (DTS, s. 504; EDPT, s. 840-841). Eski Türkçe *sıñar*, bugün Hakasçada “направление [yön, taraf, istikamet] [...]” anlamına gelen Rusça *направление (napravleniye)* ve “сторона, бок [taraf, yan] [...]” anlamlarına gelen *сару (sari)* biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 271, 449; HTS, s. 316, 426). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇUS, s. 11).

sıñçı özel ad; kişi adı veya kişi adının birleşeni (COUL, s. 227). Bu özel ad, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 9* katalog numaralı fragmanın ilk satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

siler *Tür.* siz (sizler), çokluk ikinci kişi adılı (EUTG, s. 601); ayrıca bkz. (DTS, s. 500; EDPT, s. 860). Hakasçada “siz [Rus. *вы*]” anlamındaki *сипер (sêrer)* yerine Sagay ve Kızıl ağızlarında *сипер (sêler)* kullanımını da görmekteyiz (KHRS, s. 477, 480; HTS, s. 443). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (HAT, s. 3).

silerniñ (< *si+ler+niñ*) *Tür.* sizin (sizlerin), çokluk ikinci kişi adılıının ilgi durumu; ayrıca bkz. (DTS, s. 500; EDPT, s. 860). Hakasçada “sizin [Rus. *ваш, ваша, ваше, ваши*]” anlamındaki *сиперниñ (sêlernêñ)* yerine Sagay ve Kızıl ağızlarında *сиперниñ (sêlernêñ)* kullanımını da görmekteyiz (KHRS, s. 477, 480; HTS, s. 443-444).

silig ~ silik *Tür.* berrak, pak, temiz (EUTG, s. 601); “temiz; asil; zarif”, ayrıca bkz. (DTS, s. 500; EDPT, s. 826-827; COUL, s. 227). Eski Türkçe *silig ~ silik*, günümüzde Hakasçada *силіг (sêlêg)* biçiminde “1. красивый; изящный [güzel; zarif] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır; yanı sıra bkz. *арыг-силіг (arıġ-sêlêg)* (KHRS, s. 81, 477; HTS, s. 443). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Olar sêlêg ünnerêneñ, çayaaçı oñdayların añ çulışhan çоннı örêндêрçелер.* (HÇH, s. 7). Ayrıca

anlam bakımından, “II настоящий, неподдельный; чистый, без примесей [gerçek, hakiki; temiz, kirli olmayan] [...]” anlamlarına gelen *тоң* (*ton*) ve “II 1. 1) чистый [temiz] 2) опрятный, чистоплотный [berrak, pak] [...]” anlamlarına gelen *арыҥ* (*arığ*) sözcükleriyle de karşılanmaktadır (KHRS, s. 80, 647; HTS, s. 50, 520).

singluğ özel ad; kişi adı veya kişi adının birleşeni, bkz. (COUL, s. 227). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 9* katalog numaralı fragmanın 18. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

sinite (< *sén+i+te*) *Tür.* sende, senden, teklik ikinci kişi adılının bulunma/çıkma durumu; bkz. *sen* (EUTG, s. 600); ayrıca bkz. *sente ~ sènte ~ sende ~ sènde (sèn(i)de ~ sin(i)de)* maddesi, s. 253.

siz (< **si+z*) *Tür.* siz, çokluk ikinci kişi adılı (EUTG, s. 602); ayrıca bkz. (DTS, s. 501; EDPT, s. 860). *Siz* adılı, Hakasçada söz içinde /-i-/ > /-è-/ ses değişimiyle ve söz sonunda çokluk eki olduğu da varsayılan /-z/ yerine /-rer/ ses grubunu alarak *cipep* (*sèrer*) biçiminde “вы [siz] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 480; HTS, s. 444). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sèrer çohta, soohha toop hondım, serer çohta, astap hondım.* (ALA, s. 14). Ayrıca daha önce de değinildiği gibi, Hakasçada “siz [Rus. вы]” anlamındaki *cipep* (*sèrer*) yerine Sagay ve Kızıl ağızlarında *сiлep* (*sèler*) kullanımını da görmekteyiz (KHRS, s. 477; HTS, s. 443).

sizin (< *siz+i+η*) *Tür.* sizin, çokluk ikinci kişi adılının ilgi durumu; bkz. *siz* (EUTG, s. 602); ayrıca bkz. (DTS, s. 501; EDPT, s. 860). Bugün Hakasçada çokluk ikinci kişi adılının ilgi durumu, *сiперниң* (*sèrernèη*) biçiminde “вас / ваш, ваша, ваше, ваши [sizin] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 480; HTS, s. 444).

siziye (< *siz+i+ηe*) *Tür.* size, çokluk ikinci kişi adılının yönelme durumu; bkz. *siz* (EUTG, s. 602); ayrıca bkz. (DTS, s. 501; EDPT, s. 860). Günümüzde Hakasçada çokluk ikinci kişi adılının yönelme durumu, *cipepze* (*sèrerge*) biçiminde “вам [size] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 480; HTS, s. 444). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. - *Uluğ algıs sèrerge*, - *teen Astrik...* “Büyük alkış (övgü) size – diyen Astrik...” (AHÇÇ, s. 8).

sizler (< *siz+ler*) *Tür.* siz; sizler (nezaket biçimi) veya çokluk ikinci kişi adılının çoğul eki almış biçimi; bkz. *siz* (EUTG, s. 602); ayrıca bkz. (DTS, s. 501; EDPT, s. 860). Çokluk ikinci kişi adılının çoğul eki almış biçimini, Hakasçanın Sagay ve Kızıl ağızlarında *сiлep* (*sèler*) kullanımında görmekteyiz (KHRS, s. 477, 480; HTS, s. 443-444).

sizten (< *siz+ten*) *Tür.* sizden, çokluk ikinci kişi adılının çıkma durumu; bkz. *siz*

(EUTG, s. 602); ayrıca bkz. (DTS, s. 501; EDPT, s. 860). Günümüzde Hakasçada çokluk ikinci kişi adılının çıkma durumu, *cipepdeḡ* (*sérerdeḡ*) biçiminde “от вас [sizden] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 480; HTS, s. 444). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

sizinten (< *siz+i+n+ten*) *Tür.* sizden, çokluk ikinci kişi adılının çıkma durumu; bkz. *siz* (EUTG, s. 602), bkz. **sizten** maddesi, s. 255; ayrıca bkz. (DTS, s. 501; EDPT, s. 860).

so (< Çin. 像 *xiàng*) *Tür.* heykel, figür, imaj, ikona, portre; sözcükle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Zieme, 1995, s. 5; Ölmez, 1995, s. 131). Bugün Hakasçada “heykel” anlamında, Rusçadan alınan *статую* (*statuya*), “figür” anlamında yine Rusçadan alınan *фигура* (*figura*) ve “imaj, ikona” anlamlarında *сүп* (*sür*) kullanılmaktadır (KHRS, s. 512, 531, 762; HTS, s. 465).

söz (< **sö-z*) *Tür.* söz (EUTG, s. 602); ayrıca bkz. (DTS, s. 511; EDPT, s. 860). Eski Türkçe *söz*, bugün Hakasçada söz sonunda /-z/ > /-s/ ses değişimiyle *cöc* (*sös*) biçiminde “1) слово; речь [sözcük, söz; konuşma] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 508; HTS, s. 463). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Haydaḡ köne söster, haydi tözi salılçalar*. “Hangi doğru sözler, nasıl ruhu serbest bırakılır.” (HÇH, s. 14).

sözle- (< *söz+le-*) *Tür.* söylemek, ezberden okumak (EUTG, s. 603); ayrıca bkz. (DTS, s. 512; EDPT, s. 863). Eski Türkçe *sözle-* eylemi, Hakasçada söz içinde /-z-/ ses düşmesiyle *cöle-* /*cölepze*/ (*söle-* /*sölirge*/) biçiminde “1) сказать, сообщать [söylemek, demek, iletişim kurmak] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 504; HTS, s. 462). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min söleem*. “Ben söyleyeceğim.” (MA, s. 13).

sözleş- (< *söz+le-ş-*) *Tür.* söyleşmek, konuşmak (EUTG, s. 603); ayrıca bkz. (DTS, s. 512; EDPT, s. 864). Eski Türkçe *sözleş-* eylemi, Hakasçada söz içinde /-z-/ ses düşmesi ve işteşlik ekinde /-ş-/ > /-s-/ değişimiyle *cölec-* /*cölezepze*/ (*söles-* /*sölezerge*/) biçiminde “1) совместно уговорить кого-л. [söyleşmek, birine birlikte konuşmak] 2) сговориться друг с другом [birbiriyle sözleşmek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 504; HTS, s. 462). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sölezerge, sözem happadı*.⁵⁹⁶ “Söyleşmek, sözüm(ü) kapladı.”

⁵⁹⁶ Hakasça örnek için bkz. http://vlib.iue.it/carrie/cec/pdf/Altin_Arik_1958_Part_6.pdf (Erişim tarihi: 10.03.2021).

sog̃du ~ soġtu *Tür.* özel ad (ulus adı), Soġd, Soġdak,; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 227). Günümüzde Hakasçada, tıpkı Rusçadaki gibi, bu özel ad *Cozð* (*Sogd*) biçiminde kullanılmaktadır. İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

suv (*teŋri*) *Tür.* su (EUTG, s. 603; DTS, s. 515; COUL, s. 228); ayrıca Eski Uygurca metinlerde *suv teŋri* (Manihaizmde) su tanrısı; Hormuzta tanrının çocuklarından dördüncüsüdür (Özbay, 2014, s. 129; Arslan, 2016, s. 57). Eski Türkçe *suv*, bugün Hakasçada söz sonunda /-v/ > /-ğ/ ses değişimiyle *cyɣ* (*suğ*) biçiminde “И вода // водяной, водный [su // su, su (sıfat)] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 516; HTS, s. 467). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tigérde, çirde, suğ salaanda tıksé tarapça mir sözé.* (İRS, s. 15); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (HÇH, S. 4; HNT, s. 21).

suva- [> (metinde) *suva-ğu*] *Tür.* sulamak (toprağı); su vermek (hayvanlara); sıvamak = “to irrigate (land); to water (animals); to plaster...” (COUL, s. 228). Bu eylem, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden U 5320 katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 6. satırında geçmektedir.

suvar *Tür.* özel ad, Suvar (boy adı). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden U 5293 katalog numaralı fragmanın 14. satırında geçmektedir. Türk boylarından birinin adı olan *suvar*, günümüzde Hakasçada *Сувар* (*Suvar*) [Tat. *Cyap* (*Suar*), Çuv. *Сăвар* (*Sıvar*)] biçiminde kullanılmaktadır. İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

suy (< Çin. *tsui*, *zui*) *Tür.* günah, tevbe (EUTG, s. 603), suç = “[...] crime...” (COUL, s. 228). Bu sözcük, DTS’de “**SUJ** [*кит. 罪 цзуй, dzuai*] грех [günah] [...]” şeklinde açıklanmaktadır (DTS, s. 513). Ayrıca Eski Uygur Türkçesi metinlerinde karşılaştığımız *suy yazuġ* ikilemesi de “**suġ yazuġ** нарн. грехи и пороки [ikileme günahlar ve kötü alışkanlıklar]” şeklinde verilmektedir (DTS, s. 513). Eski Uygurca metinlerde geçen *suy*, bugün Hakasçada “грех [günah] [...]” anlamına gelen *чазых* (*çazıh* < ET *yazuġ*) ve Arapçadan geçen *обал* (*obal* < Ar. *وبال vebāl*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 291, 924; HTS, s. 87, 327; Devellioğlu, 2006, s. 1141).

sü ~ süü *Tür.* asker (EUTG, s. 603); ordu = “army” (COUL, s. 228). DTS’de bu sözcük, SÜ ve SÜ II maddelerinde şöyle açıklanmaktadır: “SÜ 1. войско 2. военный отряд [1. birlik, ordu; asker 2. askerî müfreze/takım; ordu]; SÜ II войско [birlik, ordu; asker] [...]” (DTS, s. 516); ayrıca bkz. (EDPT, s. 781). Eski Türkçe *sü ~ süü*, günümüzde Hakasçada “уст. войско, армия [*eskimiş* birlik, asker, ordu] [...]”

anlamlarına gelen *cupiz* (*sirég*), Rusçadan geçmiş “asker” anlamına gelen *солдат* (*soldat*) ve “birlik, ordu” anlamına gelen *войско* (*voysko*), *армия* (*armiya*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 76, 101, 472, 489; HTS, s. 51, 450, 455, 565).

süçü yer adı. Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden Or. 8212 (120) katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 8. satırında geçmektedir; bkz. aşağıdaki **sügçü** ~ **süçü** maddesi, s. 257.

sügçü ~ **süçü** (< Çin. *Suzhou*) özel ad; Çin’in Kansu geçitindeki Jiuquan’ın eski yer adı; kişi adının birleşeni, bkz. (COUL, s. 228). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 6* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 1 ve 9. satırlarında geçmektedir. Bugün Hakasçada, Rusçadaki gibi *Сучжоу* (*Цзянсу*) [*Suçjou*, (*Tszyansu*) = *Suzhou* (*Jiangsu*)] olarak kullanılmaktadır.

şaçu ~ **şaçiu** ~ **şaçyu** (< Çin. *Shazhou*) özel ad (yer adı); Çin’in Kansu geçitindeki Dunhuang’ın eski yer adı, bkz. (COUL, s. 228). Bu ad, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden Or. 8212 (179) katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 4 ve 5. satırlarında; *Pelliot Ouïgour 3* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 9. (tüm mektupta 21.) satırında geçmektedir. Bu yer adı, günümüzde Hakasçada, Rusçadaki gibi *Дуньхуа́н* (*Dun’huan*) olarak kullanılmaktadır. Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tölke salcañ purunğı türk tanıqlarınañ pazılğan pèçèktè 1907 çılda Dun’huan’da* (Üstünzarlıh-Kiderkè Hıdat) “*Pèr muñ Budda huyuda*” angliya arheologı M.A. Steyn taphan. “Büyü yapmakla ilgili eski Türk belgileriyle yazılmış kitabı 1907 yılında Dunhuang’da (Güneybatıda Çin) ‘Bin Buda Mağarası’nda’ İngiliz arkeolog M. A. Stein bulmuş(tur).” (TÖÇ, s. 123).

şapuhr özel ad, Kral I. Şapur: Mani’nin dinini yaymasını sağlayan Sasani hükümdarı. Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *Ch/U 6890* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 2. satırında geçmektedir. Bu özel ad, Hakasçada da Rusçadaki gibi *Шанур* (*Şapur*) olarak kullanılmaktadır.

şarırılık ~ **şarirlik** (< *şarir*+*lık*) *Tür.* ibadet/dua etme yeri *şarīra* = “(place) for worshipping *şarīra*” (COUL, s. 228); hatıra (EUTG, s. 604); bkz. “*şarır* (< Skr. *şarīra*): bir azizin ölümünden sonra hatıra kalan eşyası”; ayrıca bkz. (DTS, s. 520). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *Ch/U 7426* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 1 ve 9. satırlarında geçmektedir. Bu dinî terim bugün Hakasçada bulunmamaktadır. Ancak **şarırılık** ~ **şarirlik** sözüne benzer olarak belki Hakasçadaki “**II** моление, поклонение [tapınma, dua, ibadet] [...]” anlamlarına gelen *пазыртыг* (*pazırtıg*) ve “священный, имеющий священное животное [kutsal,

kutsal bir hayvana sahip]” anlamlarına gelen *ызылмылз (ızıhtıg)* gösterilebilir (KHRS, s. 338, 1037; HTS, s. 367).

şemiz özel ad, kişi adı veya kişi adının birleşeni. Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5331* katalog numaralı fragmanın 2. satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

şı özel ad; kişi adının birleşeni, muhtemelen bir klan (boy) adı = “component of PerN., probably a clan name.” (COUL, s. 229). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 9* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının ilk satırında geçmektedir. Bu kişi veya boy adının bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

şıg (< Çin. *shi*) *Tür.* yaklaşık 60 litre; hacim ölçüsü; bir şığ = on küri (EUTG, s. 604); ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bkz. (COUL, s. 229; DTS, s. 504, 524) Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

şila *Tür.* *şilavantinin* kısaltılmış biçimi: Budist din adamları veya üstün erdeme sahip sıradan kişiler için unvan; kişi adının birleşeni = “abbreviated form of *şilavanti*: title for Buddhist clergymen or laymen of eminent virtue; component of PerN.” (COUL, s. 229). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5941* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 2. satırında geçmektedir.

şilavanti (< Toh. B *şilavānde* < Skr. *şilavat*) *Tür.* özel ad; “iyi yönetilen”: erdemli, ahlâkî ilkelere uyan; Budist din adamlarının veya yüksek erdeme sahip sıradan kişilerin unvanı = “...’well-conducted’: virtuous, observing the moral precepts; a title of Buddhist clergymen or laymen of eminent virtue [...]” (COUL, s. 229); ayrıca bkz. (DTS, s. 523). Bu sözcük, Berlin Koleksiyonu’ndaki Eski Uygurca mektup metinlerinden *U 5941* katalog numaralı fragmanın *verso* sayfasının 4. (tüm mektubun 16.) satırında ve *U 5977* katalog numaralı fragmanın ilk satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

şintso (< Çin. *san-tsang* < *tso* = *zang*) özel ad (kişi adı); bkz. “*samtso* (< Çin. *san-tsang*; Skr. *tripiṭaka*): üç sepet” (EUTG, s. 599); ayrıca bkz. (DTS, s. 483). Bu Budist dinî terim Hakasçada da Rusçadaki gibi “*тпу вместилища (tri vmestilişça)*” olarak karşılanmaktadır.

şin (< Çin. *shêng*) *Tür.* yaklaşık 0.84 litre; bir hacim ölçüsü (EUTG, s. 604); daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. (DTS, s. 523; COUL, s. 229). Bu hacim ölçüsünün bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

şulaydu (Çin. *rulai-nu*) *Tür.* özel ad (kişi adı); Budist bir din adamının veya

sıradan birinin adı = “... PerN. of Buddhist clergymen or laymen. [...]” (COUL, s. 229). Bu sözcük, Eski Uygurlardan kalma mektup metinlerinden *Ch/U 6245* katalog numaralı fragmanın verso sayfasının ilk satırında geçmektedir. Bu adın Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

şük (< Çin. *shu*) *Tür.* bağlanan şey, demet, bohça, paket = “bind, a bundle, a packet” (COUL, s. 229); ayrıca bkz. “*şük*: sessiz, sakin” (EUTG, s. 604); ayrıca bkz. (DTS, s. 525). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (180)* katalog numaralı fragmanın verso sayfasının 5. (tüm mektupta 12.) satırında geçmektedir. Sözcüğe, Hamilton’un Moriyasu’dan farklı bir açıklama getirdiğini görmekteyiz (Hamilton, 1986, s. 135-136). Eski Uygur Türkçesi mektup metninde geçen *şük*, Hakasçada “1) пакет [paket] [...]” anlamına gelen Rusçadan alınmış *nakem* (*paket*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 340; HTS, s. 357).

tacudin özel ad (kişi adı). Bu sözcük, Eski Uygurlardan kalma mektup metinlerinden *U 5331* katalog numaralı fragmanın ilk satırında geçmektedir. Bu kişi adının bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

tag *Tür.* dağ; kuzey (EUTG, s. 604); ayrıca bkz. (DTS, s. 526; EDPT, s. 463). Eski Türkçe *tag*, Hakasçada *maɣ* (*tag*) biçiminde “1) гора // горный [dağ // dağ(lık)] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 571; HTS, s. 483). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Sablandırğan siltaanda, anıı adı çitken Tıva çirène, Buryatıyazar, Ortın Aziyazar, Moskvazar, Taglıg Altayzar, Şoriyazar.* (HÇH, s. 11); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÖÇ, s. 8; PLR, s. 5).

tağa ~ tağay (*çor*) *Tür.* dayı; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “maternal uncle; PerN. or component of PerN. [...]” (COUL, s. 229); ayrıca bkz. (DTS, s. 526; EDPT, s. 474). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212 (120)* katalog numaralı fragmanın recto sayfasının 5 ve 7. satırlarında geçmektedir. Eski Türkçe *tağa ~ tağay*, günümüzde Hakasçada *майы* (*tayı*) biçiminde “дядя (*по матери*) [dayı] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 578; HTS, s. 496). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *S. P. Kadışev tayızınay köp nime pazıp, kniga sığargan.* (HÇH, s. 10).

tahtı (< *tahtı*) *Tür.* dahi, ve, yine, henüz (EUTG, s. 604); ayrıca bkz. (DTS, s. 536; EDPT, s. 466). Eski Türkçe *tahtı*, bugün Hakasçada *maa* (*taa*) biçiminde “1) и, тоже, также [ve, dahi, yine] [...]” anlamlarıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 566; HTS, s. 481). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pèree ulug pıçah taa pirer be, pèree hılıs taa pirer be.* (ALA, s. 10); ayrıca bkz. (HÇH, s. 34; İRS, s. 36).

tamğa *Tür.* damga; Skr. *mudrā* (EUTG, s. 605); ayrıca bkz. (DTS, s. 530; EDPT, s. 504-505). Eski Türkçe *tamğa*, günümüzde Hakasçada “печать [damga, mühür] [...]” anlamına gelen Rusçadan alınmış *печать* (*peçat*), *штамп* (*ştamp*), *пучет* (*piçet*), eski bir sözcük olan *nılgi* (*pêlgê*) ve *nölgi* (*pölgê*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 357, 363-364, 387, 1033; HTS, s. 367, 374, 390, 478).

tanuķ (< *tanu-ķ*) *Tür.* tanık (EUTG, s. 605); ayrıca bkz. (DTS, s. 532; EDPT, s. 518-519). Eski Türkçe *tanuķ*, bugün Hakasçada *таныг* (*tanıg*) biçiminde “1) знак, пометка; метка [işaret, belgi; etiket] 2) примета, признак чего-л. [herhangi bir şeyin alâmeti, işareti] [...]” anlamlarına gelmekteyken; “tanık” anlamı Moğolcadan alınmış *купечи* (*kireçê*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 170, 588; HTS, s. 252, 489). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tölke salcañ purunğı türk tanıglarınañ pazılğan pëçëktë 1907 çilda Dun’huan’da* (Üstünzarıh-Kiderkê Hıdat) “Për muñ Budda huyuda” *angliya arheologı M.A. Steyn taphan*. (TÖÇ, s. 123).

tañ (1) *Tür.* I tan, sabah; II şaşılacak, şaşırtıcı, garip (EUTG, s. 605); kişi adının birleşeni (COUL, s. 229); ayrıca bkz. (DTS, s. 532; EDPT, s. 510-511). Eski Türkçe *tañ*, bugün Hakasçada *таң* (*tañ*) biçiminde hem “I заря, рассвет [tan, şafak] [...]” hem de “şaşma, şaşıрма” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 589; HTS, s. 488). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Püün ol çalgıs taa polza, tañda polar komandir [...]* (İRS, s. 36); ayrıca bkz. (ALA, s. 14; HÇH, s. 122).

tañ (2) (< Soğd. *δnk*) *Tür.* ağırlık birimi (örneğin ham pamuk veya sebze için) = “unit of weight (e.g. for raw cotton or vegetable)” (COUL, s. 229). Bu sözcük, Eski Uyгурca mektup metinlerinden U 5759 katalog numaralı fragmanın ‘B’ yüzünün 3. satırında geçmektedir (COUL, s. 94). Bugün Hakasçada bu sözcüğün karşılığı bulunmamaktadır.

tañ (3) (< Çin. *tang*) *Tür.* salon, ana oda = “hall, main room” (COUL, s. 229). Bu sözcük, Eski Uyгурca mektup metinlerinden F9: W105 katalog numaralı fragmanın verso sayfasının 6. satırında geçmektedir (COUL, s. 102). Bugün Hakasçada bu sözcüğün karşılığı bulunmamaktadır.

tañkuş (< *tañ* + *kuş*) *Tür.* kişi adı; ayrıca bkz. (COUL, s. 229). Bu sözcük, Eski Uyгурca mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 4* katalog numaralı fragmanın recto sayfasının 4. satırında geçmektedir. Bu kişi adının günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

tap- *Tür.* bulmak; tapmak, hürmet etmek, hizmet etmek (EUTG, s. 605). Bu sözcük DTS (1969)’de şöyle açıklanmaktadır: “ТАР- II 1. служить, прислуживать 2.

поклоняться [1. hizmet etmek, uşaklık etmek 2. tapmak/derin saygısı olmak] [...]” (DTS, s. 533); ayrıca bkz. (EDPT, s. 435). Bu eylem, Eski Uyurca mektup metinlerinden *Ot.Ry. 1978* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 7. satırında ve *Dx 12927* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 7. satırında “hizmet etmek; tapmak” anlamlarında geçmektedir (COUL, s. 71, 186, 230). Eski Türkçe *tap-*, bugün Hakasçada “**I** 1) находить, отыскивать, обнаруживать *кого-л., что-л.* [*birini, bir şeyi* bulmak, araştırmak, keşfetmek] [...]” ve “**II** выбирать, избирать *кого-л.* [*birini* seçmek, yeğlemek] [...]” anlamlarında *man-* /*табарға*/ (*tap-* /*tabarğa*/) biçiminde kullanılmakta; “hizmet etmek, görev yapmak” anlamında Rusça *служить* (*slujit'*) ile yapılan *служить поларға* (*slujit' polarğa*) birleşik eylemi, “tapmak” anlamında *назыр-* /*назырарға*/ (*pazır-* /*pazırarğa*/) bulunmaktadır (KHRS, s. 338, 484, 568; HTS, s. 366, 452, 490). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Andağ hıyalğa tüsken kèzè annaň sıhçaň oňday tabarğa kirek.* (HÇH, s. 43).

tapıĝ (< *tap-ı-ğ*) *Tür.* saygı, hürmet, hizmet (EUTG, s. 605). Bu sözcük, Eski Uyurca metinlerde *ağır ayağ* gibi, çoğu kez ikileme olarak karşımıza çıkan *tapıĝ uduĝ* öbeğinde görülür ve DTS (1969)'de şöyle açıklanmaktadır: “**tapıĝ uduĝ** *нарн.* служение, поклонение, почитание [hizmet, tapma/derin saygı/hayranlık, saygı] [...]” (DTS, s. 534); ayrıca bkz. (EDPT, s. 437). Eski Türkçe *tapıĝ*, Hakasçada “**II** моление, поклонение [dua etme, tapma]” anlamlarına gelen *назырыс* (*pazırs*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 339; HTS, s. 367).

tapış- (< *tap-ı-ş-*) *Tür.* buluşmak (EUTG, s. 606); birbirini bulmak; danışmak, tartışmak; ayrıca bkz. (DTS, s. 534-535; EDPT, s. 446; COUL, s. 230). Eski Türkçe *tapış-*, bugün Hakasçada söz içinde /-p-/ > /-b-/ ve söz sonunda işteşlik ekinde /-ş-/ > /-s-/ ses değişimleriyle *табыс-* /*табызарға*/ (*tabıs-* /*tabızarğa*/) biçiminde “**I** встретиться, идя навстречу друг другу; находить, встретить друг друга [buluşmak, birbirine doğru gitmek; birbirini bulmak, birbiriyle tanışmak] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 569; HTS, s. 482). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. “*Tabışhan!*” - *tép happhan.* (TÖÇ, s. 132); ayrıca bkz. (MA, s. 86).

tapşur- (< *tap-ı-ş-u-r-*) *Tür.* buluşturmak, buldurmak; teslim etmek; emanet etmek (COUL, s. 230); ayrıca bkz. (DTS, s. 535; EDPT, s. 447). Eski Türkçe *tapşur-*, bugün Hakasçada söz içinde /-p-/ > /-b-/ ve söz sonunda işteşlik ekinde /-ş-/ > /-s-/ ses değişimleriyle *табыстыр-* /*табыстырарға*/ (*tabıstır-* /*tabıstırarğa*/) biçiminde “1. buluşturmak, buldurmak; 2. birleştirmek” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 570; HTS, s. 482). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çaa tuzın-da*

*çetkennerne tabıstırga köp nime idêlgen.*⁵⁹⁷

tarı- TÜR. ekin ekmek (EUTG, s. 606); ayrıca bkz. (DTS, s. 537; EDPT, s. 532). Eski Türkçe *tarı-* eylemi, günümüzde Hakasçada “сеять что-л. [*bir şey ekmek, tohum atmak*] [...]” anlamlarıyla *таары-* /*таарырға*/ (*taarı-* /*taarırğa*/) biçiminde kullanılmaktadır (KHRS, s. 566; HTS, s. 481, 492). Ayrıca bu eylem Hakasçada, “сеять, засеять что-л. [*bir şey ekmek, ekin ekmek, yetiştirmek*]” anlamlarına gelen Moğolcadan alınan *үренне-* /*үрөннүргө*/ (*ürenne-* /*ürennirge*/) eylemiyle de karşılanmaktadır (KHRS, s. 755-756; HTS, s. 559). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hakastar, mal öskêrêp, as-tamah taarıp, sadıg idêp, palıh tudıp, aňnap çurtaannar.* (HÇH, s. 3); ayrıca bkz. (Kostyakov, 1971, s. 47, 51).

tarığ (< *tarı-ğ*) TÜR. ekin; nesil (EUTG, s. 606); tohum; darı; ekme, ekim; tarım; ayrıca bkz. (DTS, s. 537; EDPT, s. 537-538). Eski Türkçe *tarığ*, bugün Hakasçada “сев, посев // посевной [ekme, ekim, ekin(ler) // ekim, ekme (sıfat)] [...]” anlamında *таарыг* (*taarırğ*) biçiminde kullanılmaktadır (KHRS, s. 567; HTS, s. 481, 493). Ancak bu sözcük Hakasçada, “II 1) хлеб [ekmek] 2) зерно [tahıl] 3) еда, пища, угощение (*включая вино*) [yiyecek, gıda, ikram (*şarap dâhil*)] 4) саз., шор. ячмень [*Sag., Şor. arpa*] [...]” anlamlarına gelen *ас* (*as*), “хлеб; зерно [ekmek; tahıl] [...]” anlamlarına gelen *тамах* (*tamah*), “1) зерно// зерновой [tahıl // tahıl, hububat (sıfat)] [...]” anlamlarına gelen *тоңас* (*toňas*), “1) семя; мн. семена; посевной материал // семенной [tohum; *çoğul* tohumlar; ekilen materyal // tohum (sıfat)] [...]” anlamında Moğolcadan alınan *үрен* (*üren*); “сев, посев, засев [ekim, ekin, ekme]” anlamında yine Moğolcadan alınan *үреннес* (*ürennes*); “просо [darı] [...]” anlamına gelen *тараан* (*taraan*) ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 82, 585, 593, 647, 755; HTS, s. 52, 487, 491, 520, 559). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Taarırğ pıstı, ças ot östê, çılğıga, kêzêlerge çahsı poldı, tidêr.* (TÖÇ, s. 134).

tarığcı (< *tarı-ğ+cı*) TÜR. ikinci (EUTG, s. 606); çiftçi, tarımcı, toprağı süren, ekip biçen kişi; ayrıca bkz. (DTS, s. 537; EDPT, s. 541). Eski Türkçe *tarığcı*, Hakasçada *таарыгчы* (*taarırğcı*) biçiminde “сеяльщик [ekici, tohum eken işçi] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 567). Ayrıca bu sözcük, “земледелец [çiftçi] [...]” anlamına gelen *тарлагчы* (*tarlağcı*) ve “пахарь, земледелец [toprağı süren / köylü, çiftçi] [...]” anlamlarına gelen *хырачы* (*hıracı*) ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 595, 895; HTS, s. 493). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Mına*

⁵⁹⁷ Örnek için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas%5Chrs_new3&first=12301&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-eng (s. 616) (Erişim tarihi: 11.03.2021).

*taarıǵcı taarırǵa sıhtı.*⁵⁹⁸

tarǵan ~ tarǵan (< Çin. *daguan*) *Tür.* Eski Türklerde yüksek bir (askerî) unvan, vekil; “*tarxan*: bir unvan, yüksek asalet derecesi” (EUTG, s. 606). Doerfer (1965), eserinin ikinci cildinde (*Band II*) 879. maddede sözcüğü şöyle açıklamaktadır: “ترخان (*tarǵān*) ‘anfangs: Ehrentitel (Privilegierter), später auch: Steuerfreier (allgemein)’ ~ ترخان ~ (mo.) درخان ← *tü. tarǵan* id. ← ? [‘başlangıçta: saygı (onur) unvanı (imtiyazlı), daha sonra: yönetici erkek (genel)’] [...]” (TMEN II, s. 460). Doerfer, bu sözcüğü oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır (TMEN II, s. 460-474). DTS (1969)’de sözcük, “**TARXAN** титул правителя [yönetici (hükümdar) unvanı] [...]” şeklinde açıklanmaktadır (DTS, s. 539). Clauson (1972) ise **tarxa:n (darxa:n)** maddesinde, bu sözcüğün önemli çok eski bir unvan olduğundan, muhtemelen İlk Türkçe olduğundan ve uzun uzadıya tartışıldığından Doerfer (1965)’e atıfta bulunarak (*Band II*, 879. madde) bahsetmektedir (EDPT, s. 539). Ayrıca Clauson, Pulleyblank’ın sözcüğü Çince bir kökene götürdüğü düşüncesine değinmektedir (EDPT, s. 539-540). Şinasi Tekin (1962) de bu sözcüğün Çince kökenli olduğunu düşünerek, sözcüğü “Tarkan (Çin. *Ta [tât < *tar] + kan*) yalnız bir unvan olup ‘vekil’ anlamına gelmektedir” şeklinde açıklamaktadır (Tekin, 1962, s. 8); ayrıca bkz. (COUL, s. 230). Eski Türkçe *tarǵan*, Hakasçada *mapǵan (tarǵan)* biçiminde “tarkan, tarihte bir unvan” anlamıyla yaşamaktadır (HTS, s. 492). İncelenen Hakasça metinlerde sözcüğe rastlanılmamıştır.

tataǵlıǵ ~ tatıǵlıǵ (< *tat-ı-ǵ+lıǵ*) tatlı (EUTG, s. 606); ayrıca bkz. (DTS, s. 541; EDPT, s. 454). Eski Uygurca mektup metninde geçen *tataǵlıǵ ~ tatıǵlıǵ*, günümüzde Hakasçada *тадылыг (tadılıǵ)* biçiminde “1. сладкий; вкусный; приятный [tatlı; lezzetli; hoş] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 573; HTS, s. 483). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol tuǵ tadılıǵ çıstangın.* (MA, s. 10).

tavar *Tür.* mal-mülk; bkz. *tabar* ‘davar’ (EUTG, s. 604, 606); ayrıca bkz. (DTS, s. 542; EDPT, s. 442). Eski Türkçe *tavar*, bugün Hakasçada “*фольк. имущество, богатство [halkbilim mal-mülk, varlık, servet] [...]*” anlamlarına gelen *илерген* (ilergen), *ис (is) (I)* ve “*уст. сокровища, драгоценности; добро, имущество; деньги [eskimiş hazine, takı; mal, mülk, varlık; para] [...]*” anlamlarına gelen *յն (üpn)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 123, 135, 753; HTS, s. 221, 230, 558).

tavısma özel ad, kişi adı veya kişi adının birleşeni. Bu sözcük, Eski Uygurlardan kalma mektup metinlerinden *U 5331* katalog numaralı fragmanın ikinci satırında geçmektedir. Bu kişi adının veya kişi adının birleşeninin, günümüzde Hakasçada

⁵⁹⁸ Örnek için bkz. <https://www.bible.com/pt/bible/1523/MRK.4.3.XKSNT> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

karşılığı bulunmamaktadır.

tavraḳ (< *tavra-k*) *Tür.* çabuk, çabucak, hızlı, hemen (EUTG, s. 606); ayrıca bkz. (DTS, s. 543; EDPT, s. 443). Eski Uygurca mektup metninde geçen *tavraḳ*, günümüzde Hakasçada *табырах* (*tabırah*) biçiminde “1. быстрота, скорость [hız, çabukluk] 2. 1) быстрый, скорый [hızlı, çabuk] 3. быстро, скоро [hızlıca, hemen] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 569; HTS, s. 482). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tabırah taa polza, çillerem par tipsep çörer tobırağım par*. “Hızlı da olsa yellerim var ezip yürür toprağım var.” (TÖÇ, s. 38); ayrıca metinlerdeki diğer tanıklar için bkz. (ÇUS, s. 11; HÇH, s. 4; İRS, s. 24).

taz *Tür.* kel; özel ad (kişi adı veya kişi adının birleşeni, Taz), bkz. (EUTG, s. 607; COUL, s. 230). Bu sözcük, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden *Or. 8212* (123) katalog numaralı fragmanın verso sayfasının ilk (tüm mektubun 14.) satırında geçmektedir. Eski Türkçe *taz*, bugün Hakasçada *mac* (*tas*) biçiminde “II 1. 1) лысина, плешь [parlak/kel (kafa), saçsız] 2. плешивый, голый [kel, çıplak] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 600; HTS, s. 495). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tas oolğıcah kök pora adına altanıp kilêp turğanoh çirdeñ çaçırathan*. (HÇH, s. 51).

teg *Tür.* -e kadar; gibi, göre (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 546; EDPT, s. 475). Eski Türkçe *teg*, bugün Hakasçada gelecek zaman sıfat-fiil eki -gU ile birleşerek ikinci tip gelecek zaman kipini (*polğadağ naklonenie*) oluşturmakta; ayrıca “1. 1) послелог подобный кому-л., чему-л., похожий на кого-л., что-л., как кто-л., что-л.; такой, как [edat birine, bir şeye benzer, birine, bir şeye benzeyen, biri, bir şey gibi; ...gibi] [...]” vb. anlamlara gelen *осхас* (*oshas*) ve “послелог, указывает на сравнение словно, подобно, как [edat, karşılaştırmayı gösterir -mış gibi, -e benzer, ...kadar] [...]” anlamlarına gelen *чили* (*çeli*) edatları ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 316, 978; HTS, s. 95, 341; Arıkoğlu, 2011, s. 72).

teg- *Tür.* değmek; ulaşmak, erişmek, kavuşmak, varmak, vasıl olmak, nail olmak, girmek, gitmek, saldırmak, yakalanmak (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 546-547; EDPT, s. 476). Eski Türkçe *teg-* eylemi, günümüzde Hakasçada *тег- /teerge/* (*teg- /teerge/*) ve *тең- /teñerge/* (*teñ- /teñerge/*) biçiminde “1) задевать, дотрагиваться, прикасаться к кому-л., чему-л. [dokunmak, değmek, hafifçe birine, bir şeye dokunmak] 2) дотягиваться до кого-л., чего-л. [birine, bir şeye uzanmak] 3) попадать в цель; задевать что-л. [hedefi vurmak; bir şeyi vurmak] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 608, 610; HTS, s. 499-500). Hakasça eylemin kullanıldığı

örnek cümle için bkz. [...] *hacan ol kistoçkaa tegze...* “[...] ne zaman o fırçaya değse...” (MA, s. 83).

tegi *Tür.* kadar, karşı, doğru (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 547; EDPT, s. 477-478). Eski Türkçe *tegi* edatı, bugün Hakasçada *meedeɁ* (*teedeg*) ve *meepe* (*teere*) biçimlerinde “как будто [sanki, gibi] [...]”; “*послелог до [edat -e (doğru, karşı, kadar)] [...]*” anlamlarıyla kullanılmakta; “**II послелог 1) вместе с кем-л., чем-л., включая что-л., вплоть до чего-л. [edat biriyle, bir şeyle birlikte, bir şey dâhil, bir şeye kadar] [...]**”; “до, вплоть до [dek, değin, -e kadar] [...]” anlamlarına gelen *ala* (*ala*) ve *çumipe* (*çitère*) ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 48, 606, 608, 973; HTS, s. 100, 498-499). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Könè çoohtaza, olar çoğıllar daa, teedeg, pèr-èkè-üstè sanabaza.* (HÇH, s. 5).

tegimlig (< *teg-i-m+lig*) *Tür.* değer; değerli, layık (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 547; EDPT, s. 482-483). Eski Türkçe *tegimlig*, Hakasçada “2) достойный [değerli, layık] [...]” anlamına gelen *сынчых* (*sincih*), “1) имеющий почёт, уважение [onur sahibi olan, saygı duyulan] [...]” anlamlarında Rusçadan alınmış *çeestig* (*çeestég*) ve “1. 1) достойный [değerli, layık] 2. 1) достойно [layık, hakkıyla] [...]” anlamlarına gelen *турыстыг* (*turistig*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 554, 681, 960; HTS, s. 88, 534).

tegin- (*teg-i-n-*) *Tür.* ulaşmak, erişmek, kendini feda etmek, saygıyla yapmak; Skr. *vedanā* (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 547; EDPT, s. 482-483). Eski Türkçe *tegin-* eylemi, bugün Hakasçada “**I 1) достигать чего-л., доходить, доезжать, долететь до чего-л. [bir şeye ulaşmak, yetişmek, varmak, bir şeye erişmek/ulaşmak] [...]**” anlamlarına gelen *çum-* /*чидергел*/ (*çit-* /*çidergel*/) ve “уважать кому-л.; оказывать почести кому-л. [birine saygı duymak; birini onurlandırmak] [...]” anlamlarına gelen *улугла-* /*улуғлирға*/ (*uluğla-* /*uluğlirğa*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 726, 962; HTS, s. 100, 547).

tegşür- (*tegiş-ü-r-*) *Tür.* değişmek, değiştirmek (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 549; EDPT, s. 488). *Tegşür-* eylemi, günümüzde Hakasçada “1) менять, заменять, обменивать, сменять *что-л. [bir şeyi değiştirmek, yerine koymak, takas etmek, değiş tokuş etmek] [...]*” anlamlarına gelen *алыстыр-* /*алыстырарға*/ (*alıştır-* /*alıştırарға*/) ve “1) меняться, изменяться [değişmek, dönüşmek] [...]” anlamlarına gelen *хубул-* /*хубуларға*/ (*hubul-* /*hubularға*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 60, 856; HTS, s. 39, 191).

teğür- (*teg-ü-r-*) *Tür.* değdirmek, eriştirmek, dokundurmak, sunmak, bırakmak,

koymak (EUTG, s. 607); dağıtmak, taşımak, getirmek; [aklı(nı) / gönlü(nü)] odaklamak, sunmak, ait olmak/ilgili olmak, bkz. (COUL, s. 231). Eski Türkçe *tegür-* eylemi, bugün Hakasçada “1) доводить, довесети, доставлять, донести *кого-л., что-л.* [birine, bir şey getirmek, iletmek, teslim etmek, taşımak] [...]” anlamlarına gelen *çumip-/çumipepze/* (*çitêr-/çitêrerge/*) ve “быть связанным, привязанным [ilgili, bağlı olmak] [...]” anlamlarına gelen *nalğat-/nalğadarğa/* (*palğat-/palğadargä/*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 342, 973; HTS, s. 100, 358).

telim (< **teli-m*) *Tür.* çok, pek çok (EUTG, s. 607); ayrıca bkz. (DTS, s. 550; EDPT, s. 499-500). Eski Uygurca metinlerde karşımıza çıkan *telim*, günümüzde Hakasçada “нареч. очень много, множество [zarf pek çok, çok sayıda] [...]” anlamlarına gelen *ay-tüben* (*ay-tüben*), “множество, большое количество *чего-л.*; многое, большинство [çok sayıda, *bir şeyden* çok miktarda; çok fazla, çoğu] [...]” anlamlarına gelen *kön* (*köp*), “I 1) много, очень много; множество [çok, çok fazla; çok sayıda] [...]” anlamlarına gelen *cüpeeliz* (*süreelëg*), “очень, сильно [çok, çokça] [...]” anlamlarına gelen *mipze* (*têrge*), “несметное количество, множество [sayısız, çok sayıda] [...]” *tüben* (*tüben*), “множество, много; весь [çok sayıda, çok; bütün] [...]” anlamlarına gelen *хамых* (*hamıh*) ve *хамых-түбен* (*hamıh-tüben*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 45, 204, 532, 632, 685, 797; HTS, s. 57, 143, 271, 474, 537). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (*kön* (*köp*)) için KRB, s. 4; ÖÇ, s. 8).

temir ~ temür *Tür.* demir (EUTG, s. 607); özel ad, kişi adı veya kişi adının birleşeni, bkz. (COUL, s. 231); ayrıca bkz. (DTS, s. 551; EDPT, s. 508). Eski Türkçe *temir ~ temür*, bugün Hakasçada *tumip* (*timêr*) biçiminde “1. железо; металл [demir; metal] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 618; HTS, s. 510). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Kim üstünde timêr tahta iñnên ças tur, Soyan tağlarına küzên mahtanıp...* “Kim üstünde demir köprü omzunu yayar, Soyan dağlarına gücüyle övünüp...” (İRS, s. 17).

teñri *Tür.* tanrı; efendi; gök, gökyüzü; Skr. *deva* (EUTG, s. 608); kutsal, ilahî; kişi adı veya kişi adının birleşeni, bkz. (COUL, s. 231). Bu sözcük, DTS (1969)’de **TÄDRI** maddesinde şöyle açıklanmaktadır: “1. небо 2. бог, божество 3. божественный 4. повелитель, господин [1. gökyüzü 2. tanrı, ilâh 3. tanrısal 4. hükümdar, efendi] [...]” (DTS, s. 544). Clauson (1972) ise sözcüğü şu şekilde açıklar: “**teñri**: a very old Turkish word, probably pre-Turkish, which can be traced back to the language of the Hsiung-nu, III B.C., if not earlier. It seems originally to have meant ‘the

physical sky’, but very early acquired religious overtones and came to mean ‘Heaven’ as a kind of impersonal deity, the commoner meaning in the earlier texts [...]”⁵⁹⁹ (EDPT, s. 523). Eski Türkçe *teŋri*, günümüzde Hakasçada “уст. религ. бог, божество [*eskimiş*, *din* tanrı, ilahî varlık] [...]” anlamlarında Farsçadan geçen *худаи* (*huday*), “I уст. 1) господин, владыка [*eskimiş* 1) efendi, hükümdar] 2) почтительное обращение к богу [Tanrı’ya saygıyla seslenme] [...]” anlamlarına gelen *хайрахан* (*hayrahan*) ve “священный, имеющий священное животное [kutsal, kutsal bir hayvana sahip]” anlamlarına gelen *ызыхтыг* (*ızıhtıg*); ayrıca “3. небо (безоблачное) [gök (*bulutsuz*)] [...]” anlamında *айас* (*ayas*), “2. 1) фольк., уст. небо [gök] [...]” anlamına da gelen *көк* (*kök*) ve “небо, небеса // небесный, небосвод [gökyüzü, cennet // cennet gibi, ilahî, göksel, gökkubbe] [...]” anlamlarına gelen *музип* (*tigêr*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 39, 196, 614, 786, 857, 1037; HTS, s. 58, 162, 193, 267, 509). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. ‘*худаи* (*huday*)’ için (PLR, s. 5); ‘*музип* (*tigêr*)’ için (ÇUS, s. 12).

teŋridem (< *teŋri+dem*) *Tür.* ilahî (EUTG, s. 608); kutsal, tanrısallık, göksel, bkz. (COUL, s. 231); ayrıca bkz. (DTS, s. 544; EDPT, s. 524-525). Eski Türkçe *teŋridem*, bugün Hakasçada “уст. святой; служитель бурханизма. [*eskimiş* kutsal, tanrısallık; Burkancılığın kulu] [...]” anlamlarına gelen *пурхан* (*purhan*), “II 1. священный, посвященный богу [kutsal, tanrıya adanmış] [...]” anlamlarına gelen *ызых* (*ızıh*), “священный, имеющий священное животное [kutsal, kutsal bir hayvana sahip]” anlamlarına gelen *ызыхтыг* (*ızıhtıg*) ve “небо, небеса // небесный, небосвод [gökyüzü, cennet // cennet gibi, ilahî, kutsal, göksel, gökkubbe] [...]” anlamlarına gelen *музип* (*tigêr*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 401, 614, 1037; HTS, s. 206, 400, 509). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. ‘*музип* (*tigêr*)’ için (ÇUS, s. 11).

teŋriken (< *teŋri+han*) *Tür.* ilahî; efendi, yüksek bir unvan (EUTG, s. 608); göksel hükümdar; mistik kutsal ruh, göksel ruh, Kutsal Ruh; Tengriken (kraliyet ailesinin bir üyesinin unvanının birleşeni) = “[...] heavenly ruler; mystical holy spirit, heavenly soul, the Holy Spirit; Tängrikän (component of title for a member of the royal family) [...]”, bkz. (COUL, s. 231); ayrıca bkz. (DTS, s. 544; EDPT, s. 525). Eski Türkçe *teŋriken* sözünün, günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır; ancak bu sözcük, “I уст. 1) господин, владыка [*eskimiş* 1) efendi, hükümdar] 2) почтительное

⁵⁹⁹ Türkçesi: “**teŋri**: çok eski bir Türkçe sözcük, İÖ 3. yüzyıla, Hsiung-nu diline kadar izlenebilir, muhtemelen İlk (Ön) Türkçe, değilse daha eskidir. Aslında ‘fiziksel gökyüzü’ anlamına sahip gibi görünür, ancak çok erken zamanda dinî imalar kazandı ve daha önceki metinlerde halk arasındaki anlamı, bir çeşit kişisel olmayan tanrı olarak ‘Cennet’ anlamına geldi.”

обращение к богу [Tanrı'ya saygıyla seslenme] [...]” anlamlarına gelen *хайрахан* (*hayrahan*) ile karşılanabilir (KHRS, s. 786; HTS, s. 162).

teñrilik (< *teñri+lik*) *Tür.* tapınak (EUTG, s. 608). DTS (1969)’de bu sözcük için “1. угодный богу (*o деле, поступке*); благочестивый (*o человеке*) 2. обреченный на смерть 3. место служения богу: храм, святилище [1. tanrının isteğine uygun (*davranışlarla ilgili*); dindar (*insan*) 2. ölüme mahkum (?) 3. tanrıya ibadet yeri: mabet, tapınak] [...]” (DTS, s. 544-545); ayrıca bkz. (EDPT, s. 525). Eski Türkçe *teñrilik*, bugün Hakasçada “*учт. буддийский монастырь* [*eskimiş Budist manastırı*] [...]” anlamına gelen *күрее* (*küree*) ve Rusçadan alınan *монастырь* (*monastır*’) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 217, 251; HTS, s. 306).

terk ~ tēr̥k ~ tirk *Tür.* hemen, derhâl, çabucak (EUTG, s. 608); ayrıca bkz. (DTS, s. 554; EDPT, s. 542). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *terk ~ tēr̥k ~ tirk*, bugün Hakasçada “*тотчас же* [*hemen, derhâl*]” anlamlarına gelen *анаһох* (*anaḥoh*) ve “*быстро, второпях, тотчас* [*hızlıca, çabucak, acele, hemen*] [...]” anlamlarına gelen *сала маңзыру* (*sala maṇzırı*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 63, 434).

terken *Tür.* veliaht; yüksek bir unvan (EUTG, s. 608); “Terken (kraliyet ailesinin bir üyesi için adın veya unvanın birleşeni)”, bkz. (COUL, s. 231); ayrıca bkz. (DTS, s. 554; EDPT, s. 544). Günümüzde Hakasçada bu sözcüğün karşılığı bulunmamaktadır.

teve *Tür.* deve (EUTG, s. 608); ayrıca bkz. (DTS, s. 557; EDPT, s. 436, 447-448). Eski Türkçe *teve*, günümüzde Hakasçada söz içinde /-e-/ > /-i-/ ve /-v-/ > /-b-/ ses değişimleriyle *тубе* (*tibe*) biçiminde “*верблюд // верблюжий* [*deve // deve (sıfat)*] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 612; HTS, s. 509). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tibelerênzer (ol pig) parğan*. “Develerine doğru (o bey) gitti.” (TÖÇ, s. 124).

tezek *Tür.* tezek; gübre; kişi adı veya kişi adının birleşeni (COUL, s. 231). Bu sözcük, Eski Uygurlardan kalan mektup metinlerinden *Pelliot Ouïgour 6* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının 4, 5 ve 6. satırlarında geçmektedir. Eski Türkçe *tezek*, bugün Hakasçada söz içinde /-e-/ > /-i-/ ses değişimiyle *музек* (*tizek*) biçiminde “2) навоз [*tezek, gübre*] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 614; HTS, s. 514). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] *konyusnya üstüneñ tizek sızırozın haap-alğan paza...* “[...] ahır üstünden tezek yabasını kapıp aldı ve...” (MA, s. 55).

tê- ~ ti- *Tür.* demek (EUTG, s. 607, 609); ayrıca bkz. (DTS, s. 545; EDPT, s.

433-434). Eski Türkçe *tê-* ~ *ti-* eylemi, Hakasçada *mi-* /*mupzel*/ (*tê-* /*tirge*/) biçiminde “1) сказать; говорить [söylemek; konuşmak] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 623; HTS, s. 505). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İzen sala izen tēp tur, mindē sala mindē tēp tur*. “Selam edip selam diyor, merhaba edip merhaba diyor.” (ALA, s. 18); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 12).

tēgin ~ **tigin** (< **tēgi+n* ~ **tigi+n*) *Tür.* prens (EUTG, s. 609); ayrıca **tēgit** prensler, **tēginin** kalıplaşmış çoğuludur. DTS (1969)’de **tēgin** sözcüğü şu şekilde açıklanmaktadır: “**TEGIN** I титул, присоединяемый к именам младших членов ханской семьи; принц. [hanın (kağanın) ailesinin genç üyelerinin isimlerine katılan unvan; prens] [...]” (DTS, s. 547). **Tēgit** sözcüğü ise, DTS (1969)’de şu şekilde açıklanmaktadır: “монг. форма множественное число от **tegin** принцы. [**teginin** çoğul hâlinin Moğolca biçimi, prensler] [...]” (DTS, s. 548); ayrıca bkz. (EDPT, s. 479, 483). Eski Türkçe **tēgin**, bugün Hakasçada “prens” anlamına gelen Rusçadan alınmış *принц* (*prints*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 391).

tēmin ~ **timin** (< **tim+i+n*) *Tür.* hemen, derhâl, tam, dosdoğru, mümkün olduğu kadar (EUTG, s. 609); ayrıca bkz. (DTS, s. 561; EDPT, s. 507). Eski Türkçe **tēmin** ~ **timin**, günümüzde Hakasçada “тотчас же [hemen, derhâl]” anlamlarına gelen *анаһох* (*anaһoh*) ve “быстро, второпях, тотчас [hızlıca, çabucak, acele, hemen] [...]” anlamlarına gelen *сала маңзыри* (*sala maңzırı*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 63, 434).

tintura (*teңri*) (< *tın-tur-a*; ET *tın-* > Hak. *tın-* ‘nefes almak’; ET *tın* > Hak. *tın* ‘nefes’) *Tür.* hafif esinti, rüzgâr; hava; nefes (EUTG, s. 609); **tintura teңri**: Manihaizmde hava (esin) tanrısı; Hormuzta tanrının çocuklarından birincisi (Özbay, 2014, s. 129; Arslan, 2016, s. 60). DTS (1969)’de bu sözcük; “зефир, легкий ветерок [hava/batı rüzgârı, hafif rüzgâr/esinti] [...]” şeklinde açıklanmaktadır (DTS, s. 568). Eski Uygur metinlerinde geçen **tintura**, bugün Hakasçada “лёгкий ветерок (*при котором обычно начинает таять снег*) [hafif esinti (*genelde karları eritmeye başlar*)]” anlamına gelen *күүлгек* (*küülgek*) ve “лёгкий ветерок (тёплый) [hafif esinti (ılık, biraz sıcak)] [...]” anlamına gelen *чилпек* (*çilpek*) ile karşılanabilir (KHRS, s. 221, 968; HTS, s. 284).

til *Tür.* dil; Skr. *jihvā* (EUTG, s. 609); ayrıca bkz. (DTS, s. 559; EDPT, s. 489). Eski Türkçe **til**, günümüzde Hakasçada söz içinde /-i-/ > /-ë-/ ses değişimiyle **mil** (*tél*) biçiminde “1) анат. язык [*anatomi* dil] 2) язык// языковой; речь// речевой [dil // dil (sıfat); konuşma // konuşma (sıfat)] [...]” anlamlarıyla kullanılmaya devam etmektedir

(KHRS, s. 629; HTS, s. 506). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hakastarnıñ ol öbekelerè soonda, tēzeñ, olarnıñ töllerè tyurk tellerēnēñ pērsēnēñ pay, pos ondaylıg fol'klor çayap salğannar.* “Hakasların o ataları arkasında ise onların nesilleri Türk dillerinin birinden zengin, bağımsız işlek (bir) folklor yaydılar.” (HÇH, s. 3); ayrıca bkz. (HAT, s. 3).

tile- (< til+e-) *Tür.* dilemek, istemek, aramak (EUTG, s. 609); ayrıca bkz. (DTS, s. 559; EDPT, s. 489). Eski Türkçe *tile-* eylemi, günümüzde Hakasçada söz içinde /-i-/ > /-è-/ ses değişimiyle *mile-* /*milurzel*/ (*tèle-* /*têlirge*/) biçiminde “1) искать, разыскивать кого-л., что-л. [*birini, bir şeyi* aramak, bulmak] 2) просить [sormak, dilemek, rica etmek] [...]” anlamlarıyla yaşamakta; ayrıca aynı anlamlara gelen ve genelde Hakasçada “dilemek” anlamında kullanılan Moğolcadan alınmış *кile-* /*kilurzel*/ [I] (*kêle-* /*kêlirge*/) eylemi de bulunmaktadır (KHRS, s. 176, 630; HTS, s. 244, 507). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Üreen irkemne min tēleem, uğaa tıñ ağır tur çüreem.* “Yok olan sevgilimi dileyeceğim, çok fazla ağrıyor yüreğim.” (İRS, s. 73).

tirek *Tür.* direk, ayak, destek, sütun; başlangıçta bir devlet memuru unvanı olarak kullanılmış ve anlamı ‘krallığın desteği’; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “support, pillar, pole, column; originally used as a title of government official meaning ‘support of the realm’; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 232); Tirek (kişi adı), bkz. (EUTG, s. 610); ayrıca bkz. (DTS, s. 561; EDPT, s. 543). Uygur mektularında geçtiği gibi kişi adı veya unvan olarak bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır. Ancak Eski Türkçe *tirek*, bugün Hakasçada söz içinde /-i-/ > /-è-/ ve söz sonunda /-k/ > /-g/ ses değişimleriyle *mipez* (*têreg*) biçiminde “подпорка, стойка, столб, брус (служачуе onopoü) [destek, direk, sütun, dayanak, giriş (destek olarak kullanılır)] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 632; HTS, s. 508). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min ol tēregde Hudayımnıñ adın, Pozımnıñ naa adımnı paза Hudayımnıñ saarınıñ – naa İyerusalımnēñ adın pas salarbin!*⁶⁰⁰

tirig (< tir-i-g) *Tür.* diri, canlı (EUTG, s. 610); ayrıca bkz. (DTS, s. 562; EDPT, s. 543). Eski Türkçe *tirig*, Hakasçada söz içinde /-i-/ > /-è-/ ses değişimiyle *mipiz* (*têreg*) biçiminde “1) живой; здравствующий [diri, canlı; yaşayan] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 632; HTS, s. 508). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Suradına, tēzeñ, tēreg çahayahtar salılğan.* “Mezarına ise canlı çiçekler yerleştirilmiş.” (HÇH, s. 5).

⁶⁰⁰ Örnek için bkz. <http://ibtrussia.org/en/text?m1=XKS&m2=RSP&m3=KJV&l=Rev.3&g=2a> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

tit- (< *ti-t-*) *Tür.* reddetmek, atmak; vazgeçmek, bırakmak, terk etmek; geri çevirmek = “to reject, to throw away; to give up, to renounce, to abandon; to refuse” (COUL, s. 232); denilmek, adlanmak, adlandırılmak; terk etmek, vazgeçmek, son vermek, bırakmak, feda etmek, başışlamak (EUTG, s. 610); bkz. *tit-* (EUTG, s. 609); ayrıca bkz. (DTS, s. 563-564; EDPT, s. 450-451). Eski Uygurca mektup metninde karşımıza çıkan *tit-*, “3) *перен. быть разборчивым в ком-л.; гнушаться, пренебрегать кем-л., чем-л.; отвергать что-л., отказываться от чего-л.* [mecaz anlam, biri hakkında seçici olmak; küçümsemek, birini ihmâl etmek; bir şeyi reddetmek, bir şeyden vazgeçmek] [...]” anlamlarına gelen *малла-* /*маллурға*/ (*talla-* /*tallirğa*/) ve “отклонять, отстранять [reddetmek, bir kenara atmak, kaldırmak] [...]” anlamlarına gelen *хыйа идерге* (*hıya iderge*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 584, 879; HTS, s. 487).

titre- ~ titri- *Tür.* titremek (EUTG, s. 610); ayrıca bkz. (DTS, s. 564; EDPT, s. 460). Eski Türkçe *titre- ~ titri-*, bugün Hakasçada söz içinde /-i-/ > /-è-/ ses değişimiyle *mimipe-* /*mimipurpe*/ (*tètère-* /*tètèirge*/) biçiminde “1) дрожать, трястись, колебаться, трепетать [titremek, sallamak, düzensiz hareket etmek, titreşmek] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 634; HTS, s. 508). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tashar, soohta haltırap, tètèrep honçam*. “Dışarıda soğukta sallanıp titreyip geceliyorum.” (İRS, s. 66).

toğ- ~ tuğ- *Tür.* doğmak, meydana gelmek, vücuda gelmek, ortaya çıkmak, (güneş) yükselmek; Skr. *jāti* (EUTG, s. 610); ayrıca bkz. (DTS, s. 570-571; EDPT, s. 465). Eski Türkçe *toğ- ~ tuğ-*, günümüzde Hakasçada “1) рождаться, появляться на свет (*чаще о человеке*) [doğmak, ışığa çıkmak / dünyaya gelmek (*daha sık bir insan hakkında*)] [...]” anlamlarına gelen *möpi-* /*möpupze*/ (*törè-* /*törirge*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 664; HTS, s. 527).

toğdemür özel ad (kişi adı). Bu kişi adı, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden Berlin Koleksiyonu’ndaki U 5327 katalog numaralı fragmanın 9. satırında geçmektedir. Bu kişi adı, bugün Hakaslar arasında bulunmamaktadır. Eski Türkçe *toğ* veya *toğa* sözüyle kurulan bu kişi adı için, “*toğa tüzün*” (asil yaratılışlı) ifadesinden yola çıkılarak burada da *toğa* + *demür* ‘demir / sağlam yaratılışlı’ anlamında kullanıldığı söylenebilir. Ayrı ayrı bu sözlerin anlamları için bkz. **toğ- ~ tuğ-** maddesi, s. 303 ve **temir ~ temür** maddesi, s. 265.

toğrıl *Tür.* bir yırtıcı kuş, çakır kuşu (Lat. *Accipiter gentilis*); kişi adı veya kişi adının birleşeni = “a bird of prey, goshawk; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 232); ayrıca bkz. (DTS, s. 571; EDPT, s. 472). Bugün Hakasçada, bu kişi adı

Kazakçadaki gibi kişi adı olarak kullanılmasa da bilimsel çalışmalarda *тоғрыл* (*toğrıl*) olarak kullanılmaktadır. Ancak incelenen Hakasça metinlerde bu ada rastlanılmamıştır.

toğru ~ toğuru *Tür.* doğru (EUTG, s. 610); ayrıca bkz. (DTS, s. 571; EDPT, s. 473). Eski Türkçe *toğru ~ toğuru*, Hakasçada “3) отчётливо, правильно [açıkça, doğru (bir şekilde)] [...]” anlamlarına gelen *арыз* (*arığ*), “1. 1) правый [sağ / doğru] 2) обычный; правильный [normal; doğru] 2. 1) направо, вправо [sağa, sağa doğru] 2) обычно, правильно [kural olarak, doğru]” anlamlarına gelen *оңар* (*oñar*), “1. 1) правильный, верный, точный [doğru, doğru, sahi, kesin]” vb. anlamlarına gelen *орта* (*orta*), ayrıca “doğru” anlamına gelen *сын* (*sin*), *mön* (*töp*); “düz; doğru; düzgün” anlamlarına gelen *mÿc* (*tüs*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 80, 303, 313, 552, 663, 696; HTS, s. 50, 334, 340, 437, 527, 540). Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (*mÿc* (*tüs*)) için TM, s. 12).

toğuz *Tür.* dokuz (EUTG, s. 611); ayrıca bkz. (DTS, s. 578; EDPT, s. 474). Eski Türkçe sayı ön adı *toğuz*, bugün Hakasçada *тоғус* (*toğıs*) biçiminde “II девять [dokuz] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 639; HTS, s. 516). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Toğıs tüürlëg ham oshas küstëg*. “Dokuz şaman tefi olan kam benzer güçlü(dür).” (HÇH, s. 22); ayrıca bkz. (ALA, s. 11; PH, s. 8).

toğuzunç (< *toğuz+u+nç*) *Tür.* dokuzuncu (EUTG, s. 611); ayrıca bkz. (DTS, s. 578; EDPT, s. 474). Eski Türkçe sıra sayı ön adı *toğuzunç*, günümüzde Hakasçada *тоғузынчы* (*toğızıncı*) biçiminde “девятый [dokuzuncu] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 636; HTS, s. 516). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İnderkë Töödegë ortımah şkolanañ toğızıncı çılı ustap parır*.⁶⁰¹ “Aşağıdaki Töö’deki orta okulla dokuzuncu yılı, (orayı) yönetmektedir”; ayrıca bkz. (PH, s. 10).

tolu dolu, birçok (EUTG, s. 611; DTS, s. 573; EDPT, s. 491); “tam, dolu; kişi adı veya kişi adının birleşeni”, bkz. (COUL, s. 232); ayrıca *tolu tükel* tamamen (EUTG, s. 611). Eski Türkçe *tolu*, Hakasçada *толдыра* (*toldıra*) biçiminde “полный [tam, dolu] [...]” anlamıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 643; HTS, s. 518). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Siniñ ze pu tamahtıñ tamın alarğa toldıra pravon par*. “Senin ise bu yemeğin katını almaya birçok hakkın var.” (MA, s. 85).

ton (< Sak. *thauna*) *Tür.* don, elbise, kürk, etek (EUTG, s. 611); ayrıca bkz. (DTS, s. 574; EDPT, s. 512-513). Eski Türkçe *ton*, bugün Hakasçada *мон* (*ton*)

⁶⁰¹ Örnek için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?month=07&year=2019&ID=8328> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

biçiminde “I 1) kürk 2) palto [...]”⁶⁰² anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 645; HTS, s. 519). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Uzun tonniğ (ipçê) köréndezên kôlzer uçutırışhan*. “Uzun kürklü (kadın) aynasını göle uçurmuştu.” (TÖÇ, s. 127).

toğa Tür. kaplan; kahraman, olağanüstü savaşçı; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “tiger; hero, outstanding warrior; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 232); ayrıca bkz. (DTS, s. 575; EDPT, s. 515). Bu sözcük bugün Hakasçada, “леопард [kaplan] [...]” anlamında Rusçadan alınmış *леопард (leopard)*; “герой [kahraman] [...]” anlamında *алып (alıp)*, Моғ. *матыр (matır)* ile karşılanmakta; kişi adı veya birleşeni olarak bulunmamaktadır (KHRS, s. 59, 224, 237; HTS, s. 38, 298).

torğu Tür. ipek kumaş (COUL, s. 233; DTS, s. 578; EDPT, s. 539). Eski Uygurca mektup metinlerinde geçen ve Moğolcadan erken dönemde ödünçlenildiği düşünülen *torğu*, bugün Hakasçada söz içinde /-k-/ > /-ğ-/ ses değişimine ve söz sonunda (son hecede) /-u/ > /-ı/ ünlü daralmasına uğrayarak *торгы (torğı)* biçiminde “1. шёлк [ipek] [...]” anlamıyla kullanılmakta; ayrıca “I шёлк высшего качества (цветистый) [yüksek kalite ipek (çiçekli)] [...]” anlamına gelen *маңных (mañnıh)* ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 234, 652; HTS, s. 294, 523). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Alça, alça: torğı, parça, plis, édês polza, ökerek...* “Alıyor, alıyor: ipek, simli kumaş, pli (kırma), kapacak olsa, güzel...” (İRS, s. 68).

torğuluğ (< *torğu+luğ*) Tür. ipekli, ipeksi. Bu sözcük için öncelikle bkz. **torğu** maddesi, s. 270. Bu sözcük, günümüzde Hakasçada *торгылыз (torğılığ)* biçiminde “шелковистый [ipeksi, ipekli]” anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰³ Hakasça metinlerde, sözcüğün kullanıldığı herhangi bir örnek cümleye rastlanmamıştır.

totoğ (< Çin. *dudu*, O. Çin. **tuo-tuok*) “aslen Tang hanedanı tarafından her Türk boyunun başına verilen bir unvan; genel vali, başkomutan; daha sonra kişi adının yalnızca bir birleşenine dönüştü [...]”⁶⁰⁴ (COUL, s. 233). Eski Uygur mektuplarında geçen *Totoğ* adının, bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

toyın (< Çin. *dao-rén, tao-jên*) rahip; Skr. *bhikṣu* (EUTG, s. 611); Budist rahip veya keşiş; kişi adı veya kişi adının birleşeni (COUL, s. 233). Bu sözcük için DTS (1969)’de iki farklı maddede birinden diğerine atıf yapılır; bunlar sözlükteki sırasıyla

⁶⁰² KHRS’de Rusça asıl metinde: “I 1) шуба 2) пальто [...]”

⁶⁰³ Bu bilginin alındığı çevrimiçi sözlük için bkz. <https://dict.khakbooks.ru/entries/letter/%D0%A8/60> (Erişim tarihi: 04.10.2020).

⁶⁰⁴ İngilizce aslı: “[...] originally a title given to the head of each Turkic tribe by the Tang dynasty; governor general, commander-in-chief; later it changed into a mere component of a PerN. [...]” (COUL, s. 233).

şöyledir: “**TOJİN I** [кит. 达珍 даожэнь, dau-žin] буддийский монах [(Çin. dau-žin) Budist keşiş/rahip] [...]” (DTS, s. 572) ve “**TOJUN** буддийский монах [Budist keşiş/rahip] [...]” (DTS, s. 572). Eski Uygurca mektup metinlerinde karşımıza çıkan *toyın*, günümüzde Hakasçada “монах [rahip] [...]” anlamında Rusçadan alınmış *монах* (*monah*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 251).

toyınçin ~ toyunçin TÜR. kişi adı veya kişi adının birleşeni (COUL, s. 233); ayrıca bkz. **toyın** maddesi, s. 270-271. Eski Uygur mektuplarında geçen *toyınçin ~ toyunçin* adının, bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

töleç (< *töle-ç*) TÜR. ödeme; telafi, karşılık; tazminat; ödül = “recompense” (COUL, s. 233). Eski Uygur mektuplarında geçen *töleç*, günümüzde Hakasçada *мөлеç* (*töleg*) [< *töle-g*; *töle-* ‘ödemek, ödeme yapmak, karşılamak’, **TÖLÄ- II** bkz. (DTS, s. 579)] biçiminde “платёж, плата, уплата, выплата, штраф [ödemek, ücret, ödeme yapma, karşılık, ceza] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 661; HTS, s. 526). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol pozınıñ talantın çahsı sizengen, çongı uğaа hımp, anı uluğlap, töleğlög polğanın nandırarğa küстенеп тоғыған.* (HÇH, s. 18-19).

tölek TÜR. sakin, sessiz; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “tranquil, quiet; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 233); bu sözcüğün, “окотиться (*об овце*) [kuzulamak, yavru doğurmak (*koyunla ilgili*)]” anlamındaki *töle-* eyleminden türediği düşünülebilir, **TÖLÄ- I** bkz. (DTS, s. 579). Eski Türkçe *tölek*, önce Moğolcaya geçmiş, ardından Moğolcadan Hakasçaya *мөле(е)ге ~ мөлөге* [*töle(e)ge ~ tölöge*] biçiminde “молодая овца; ярка (*полугодовалый, годовалый ягнёнок*) [yavru koyun; kuzu (*yarım yaşında, bir yaşında kuzu*)]” anlamında geçmiştir ve günümüzde bu anlamda kullanılmaktadır (KHRS, s. 661; HTS, s. 526). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. “*KNM*” *kolhoztıñ doyardakazı, plan azıra 127 litr süt sağan üçün hoza tölege 78 litr süt alğan.* (s. 8)⁶⁰⁵

törlüg ~ türlüg TÜR. türlü (EUTG, s. 611); ayrıca bkz. (DTS, s. 581, 599; EDPT, s. 546-547). Eski Uygurca mektup metinlerinde geçen *törlüg ~ türlüg*, bugün Hakasçada “2. 1) разный, разнообразный [farklı, çeşitli, türlü] [...]” anlamlarına gelen *аймах* (*aymah*) ve Kızıl ağzında “разный, различный [farklı, çeşitli, türlü] [...]” anlamlarına gelen *толай* (*tolay*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 43, 641; HTS, s. 60, 518).

tört TÜR. dört (EUTG, s. 611); ayrıca bkz. (DTS, s. 581; EDPT, s. 534). Eski Türkçe sayı ön adı *tört*, günümüzde Hakasçada *мөpm* (*tört*) biçiminde “четыре [dört]

⁶⁰⁵ Örnek için bkz. https://nbdrx.ru/pdf/gazety_voyny/hyzy/g02194203.pdf (Erişim tarihi: 11.03.2021).

[...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 664; HTS, s. 527). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tört puluñdağılar: pözék törellèglerè, çulızıp, örenèzèp, köglesçeler, tidèr*. “Dört köşedekiler: asilleri birikip sevinip şarkı söylüyorlar diyor.” (TÖÇ, s. 129); ayrıca bkz. (PH, s. 8).

törtünç (< *tört+ü+nç*) *Tür.* dördüncü (EUTG, s. 612); ayrıca bkz. (DTS, s. 581; EDPT, s. 535). Eski Türkçe sıra sayı ön adı *törtünç*, bugün Hakasçada *möpmiñçi* (*törtèncè*) biçiminde “четвёртый [dördüncü] [...]” anlamıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 664; HTS, s. 527). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *26 april’de 1986 çılda atomnay stantsiyanıñ törtèncè reaktörı çara çaçırıp, çonga uluğ hıyal ağılgan.*⁶⁰⁶ “26 Nisan 1986 tarihinde atom istanyonunun dördüncü reaktörü patlayıp halka büyük acı getirdi.”; ayrıca bkz. (PH, s. 9).

törü (~ *törö*) *Tür.* töre, tabiat, prensip, kaide, özellik, tasavvur, akide, düşünce, usul, konu; Skr. *dharma* (EUTG, s. 612). DTS (1969)’de sözcük için “1. порядок, правило, закон 2. обычай, обряд [1. düzen, kural, kanun 2. görenek/âdet, ritüel] [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 581); ayrıca bkz. (EDPT, s. 531; COUL, s. 233). Eski Türkçe *törü* (~ *törö*), günümüzde Hakasçada *möpe* (*töre*) ve *möpel* (*törel*) biçimlerinde “I закон; право, укрепляющее устои общества; порядок, поведение [yasa; toplumun temellerini güçlendiren yasa; düzen, davranış] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 664; HTS, s. 527). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Töre pazı pik polzıp, törge toldıra is polzın*. “(Toplulum) töre(si) sağlam olsun, ev zenginlik dolu olsun.” *Törelè çohtıñ – tödèr pargan*. “Töresi olmayan bir halkın geleceği yoktur.” (KHRS, s. 664).

tsır (< Çin. *ts’i / qì*) *Tür.* Çinlilerin kaseleri boyadıkları boya = “II краска, которой китайцы разрисовывают чаши; глазурь; sır” (DTS, s. 505); kimyasal vernik, cila (Hamilton, 1986, s. 258); ayrıca bkz. (COUL, s. 227, 233). Bu sözcük, Hamilton’un yayınında (1986) ele aldığı *Or. 8212 (179)* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasındaki *tört şıñ boduğ tsır ayak bergey m(è)n tēp* “dört şing boya (ile) cilalı çanak vereceğim deyip” ifadesinde geçmektedir. Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan *tsır*, Hakasçada bugün “блеск, глазурь [parıltı, sır] [...]” anlamlarına gelen *палың* (*palıñ*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 344).

tüdsi ~ tuidsi (< Çin. 圖像 *tú xiàng*) *Tür.* imaj, resim; obje, nesne; figür, ikona; veya 坐像 *zuò xiàng* bir Buddha veya azizin sabitlenmiş resmi. Burada, sözcüğün

⁶⁰⁶ Örnek için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=2145> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

okunuşunda ve anlamında temelde P. Zieme'ye bağlı kalırken sözcüğün açıklanmasında ve anlamında biraz ayrılmaktayız, bkz. (Zieme, 1995, s. 6). Moriyasu, bu sözle ilgili öncelikle “*tüpsi(?)* # This is my reading instead of Zieme's reading *tuidsi*. Anyhow meaning unclear. [Bu, Zieme'nin *tuidsi* okumasının yerine benim okumam. Her durumda, anlamı belirsiz.]” yorumunu yaptıktan sonra “Glossary (Sözlük)” bölümünde *tüpsi (?)* maddesinde “reading and meaning unclear [okunuşu ve anlamı belirsiz]” açıklamasını vermektedir (COUL, s. 117, 234). Günümüzde Hakasçada, bu Çince kökenli sözün karşılığı bulunmamaktadır.

tuṇaḳ *Tür.* haber, bilgi, duyuru; mesaj. Bu sözcük, Hamilton'un yayınında (1986) ele aldığı *Or. 8212 (120)* katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasında 12. satırda geçmektedir. Hamilton bu sözcüğe “haber, bilgi, duyuru [nouvelles, renseignements, annonce]” anlamlarını vermektedir (Hamilton, 1986, s. 256); ayrıca bkz. (COUL, s. 233). Eski Uygurlara ait mektup metinlerinden birinde geçen *tuṇaḳ*, bugün Hakasçada “1) извещение, оповещение, уведомление [çağrı, tebliğ, uyarı, bildirim] 2) вестъ, известие [haber(ler), havadis] [...]” anlamlarına gelen *caḡba* (*saḡba*), “1) новость, вестъ [haber, haber(ler), havadis]” anlamına gelen *mıl-aac* (*tél-aas*) ~ *тылаас* (*tılaas*) ve “1) новость, вестъ, известие, сообщение [haber, haber(ler), havadis, mesaj / ileti] [...]” anlamlarında Arapçadan ödünçlenmiş olan *хабар* (*habar*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 425, 629, 700, 768; HTS, s. 134, 417, 503).

tur- *Tür.* durmak, ayakta durmak, kalkmak; devam etmek (EUTG, s. 613); ayrıca bkz. (DTS, s. 586; EDPT, s. 529-530). Eski Türkçe *tur-*, günümüzde Hakasçada *мур-* /*мурарға*/ (*tur-* /*turarğa*/) biçiminde “1) стоять [durmak] 2) вставать, встать (*с места*) [(bir yerden) kalkmak] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 678; HTS, s. 533). Hakasça eylemin metinlerdeki tanıkları için bkz. *Sidenge naari çiiit ool turça*. “Çite basan genç oğlan duruyor.” (ÇUS, s. 11); ayrıca bkz. (ALA, s. 11; HGE, s. 62).

turi *Tür.* kişi adı veya kişi adının birleşeni; “Turi (kişi adı)”, bkz. (EUTG, s. 613). Bu kişi adının bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

turḡaru (< *turḡar-u*) *Tür.* daima (EUTG, s. 613); ayrıca bkz. (DTS, s. 588; EDPT, s. 542). Eski Uygur metinlerinde karşımıza çıkan *turḡaru*, Hakasçada “1) постоянно, повседневно [sürekli, daima, her gün] [...]” anlamlarına gelen *cṡpe* (*süre*), “*нареч.* постоянно, всё время; часто [*zarf* sürekli, daima, her zaman; sıklıkla] [...]” anlamlarına gelen *сыбыра* (*sıbıra*), “2. постоянно [sürekli, daima] [...]” anlamına gelen *möremıl* (*töremıl*) ve Kaçın ağzında “*кач.* постоянно [*Kaçin* sürekli, daima] [...]”

anlamına gelen *mööle* (*tööle*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 532, 539, 663-664; HTS, s. 432, 474, 526-527).

tut- *Tür.* tutmak, sunmak; sahip olmak, bağlanmak, erişmek (EUTG, s. 613). Clauson (1972), *tut-* eylemi için “**tut-** to hold, grasp, seize’, and the like [‘tutmak, kavramak, almak’ ve benzeri]” anlamlarını vermektedir (EDPT, s. 451); ayrıca bkz. (DTS, s. 591). Eski Türkçe *tut-*, günümüzde Hakasçada *mym-* /*mydapza*/ (*tut-* /*tudarga*/) biçiminde “I 1) держать кого-л., что-л. [*birini, bir şeyi tutmak*] [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 670; HTS, s. 535). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıñ çoohtanınañ, ırcı Varvara ênek mal tutçañ poltır, pasha daa malıcahtarı polcañ odır.* (HÇH, s. 27); ayrıca bkz. (HÇH, s. 53).

tutuz- (< *tut-u-z-*) *Tür.* tutturmak, göndermek, havale etmek, teslim etmek (EUTG, s. 613); emretmek, görev vermek; emanet etmek. DTS (1969)’de bu sözcük **tut-** I (DTS, s. 591) eyleminin ettirgen biçimi olarak gösterilmekte ve sözcük için “вручать, поручать, вверять [sunmak/(eline) vermek/teslim etmek, görevlendirmek, emanet etmek]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 593); ayrıca bkz. (EDPT, s. 462). Eski Türkçe *tutuz-*, bugün Hakasçada *мытыр-* /*мытырарға*/ (*tutur-* /*tutırarға*/) biçiminde “tutturmak, yakalatmak” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 683; HTS, s. 535). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anıñ üçün mağa vilkanı anıñ holına ür iptii tutırarға kilisken.* (MA, s. 69).

tüke- (< *tük+e-*) *Tür.* bitmek, sona ermek; son bulmak, arz etmek (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (DTS, s. 595; EDPT, s. 479). Eski Türkçe *tüke-*, günümüzde Hakasçada *түген-* /*түгенерге*/ (*tügen-* /*tügenerge*/) biçiminde “1) кончатся, иссякать, истощаться, исчерпываться [bitmek, kurumak, tükenmek, kurutmak, tüketmek, suyunu çekmek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 686; HTS, s. 537). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tööle minê hayhatçañ, tügenmes-parbas ökerziñ.* (TÖÇ, s. 50).

tükel (< *tük+e-l*) *Tür.* tam, eksiksiz, salim (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (DTS, s. 595; EDPT, s. 480). Eski Uygur metinlerinde karşımıza çıkan *tükel*, bugün Hakasçada *түгедэ* (*tügedé*) biçiminde “*наrech.* 1) целиком, сполна, без остатка, всё, до конца [*zarf* tamamen, tam olarak, kalansız, hepsi, bütün, sonuna kadar] 2) весь [bütün, tüm] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 686; HTS, s. 537). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İdêm tügê-tağı tügedé tüspeence, talayda çadıp...* (TÖÇ, s. 123).

tükellig (< *tük+e-l+lig*) *Tür.* donanımlı, tam olarak donanmış (EUTG, s. 614);

“совершенный [kusursuz, tam, eksiksiz] [...]” bkz. (DTS, s. 596); ayrıca bkz. (EDPT, s. 481). Eski Uygurca mektup metinlerinde geçen *tükellig*, Hakasçada “2. 2) превосходящий, превосходный, преимущественный, лучший, исключительный [üstün, kusursuz, birincil, daha iyi, en iyi, olağanüstü, istisna] [...]” anlamlarına gelen *артых* (*artıh*) ve “полный [tam, eksiksiz] [...]” anlamına gelen *толдыра* (*toldıra*) ile karşılanmakta diyebiliriz (KHRS, s. 79, 643; HTS, s. 51, 518).

tümen TÜR. on bin (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (DTS, s. 596-597; EDPT, s. 507). Eski Türkçe *tümen*, günümüzde Hakasçada *түбен* (*tüben*) biçiminde “1. 1) область, административная единица монголов (которая могла выставлять до десяти тысяч воинов) [bölge, Moğolların bir idari birimi (*on bine kadar asker gönderebilen*)] 2) тумен (воинское подразделение в десять тысяч воинов) [tumen (*on bin askerlik askerî birlik*)] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 685; HTS, s. 537). Sözcüğün diğer anlamları ise “2. многообразный, разнообразный [birçok, çeşitli, türlü] 3. много раз, часто [birçok kez, sıklıkla] [...]” olarak verilmektedir (KHRS, s. 685). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tüben çiltıs sanapçadır.* (s. 710).

tümeninç (< *tümen+i+nç*) TÜR. on bininci; bkz. *tümen* (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (COUL, s. 234). Hakasçada, sayı ön adı olarak değil de on bin kişiden oluşan askerî birlik veya idari bölge için kullanılan *түбен* (*tüben*) sözünün sıra sayı ön adı biçimi bulunmamaktadır. Eski Türkçe *tümeninç*, bugün Hakasçada *он муңынчы* (*on muңıncı*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 257; HTS, s. 309).

tün TÜR. gece (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (DTS, s. 597; EDPT, s. 513). Eski Türkçe *tün*, günümüzde Hakasçada *түн* (*tün*) biçiminde “1. ночь [gece] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 691; HTS, s. 538). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tün haraazı pol parğan [...]* (ALA, s. 6). Ayrıca bkz. *Uzun tünne, uzubin, hondım.* (KHRS, s. 691; s. 714⁶⁰⁷).

tünle (< *tün+le*) TÜR. geceleyin (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (DTS, s. 597; EDPT, s. 513, 520). Eski Türkçe *tünle*, bugün Hakasçada *түнде* (*tünde*) biçiminde “ночью [geceleyin] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 691; HTS, s. 538). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hacan anı kèzè üreen turaа түнде одирарға хыҕрчаһнарında, çathannaһ алыттығ нмаһтарнı haylap ıçаһ.* (HÇH, s. 33); ayrıca bkz. (ALA, s. 21).

tüñür TÜR. dünür (EUTG, s. 614); ayrıca bkz. (DTS, s. 597-598; EDPT, s. 523).

⁶⁰⁷ Örnek cümle için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas\hrs_new3&first=14261&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-rus (Erişim tarihi: 11.03.2021).

Eski Türkçe *tüñür*, günümüzde Hakasçada “свёкор; тесть; старший брат мужа [kaynata; kayınpeder; kocanın ağabeyi] [...]” anlamlarına gelen *хасты* (*hastı*) ve “тёща, свекровь [kaynana, kayınvalide] [...]” anlamlarına gelen *хазине* (*hazine*)⁶⁰⁸, yani “соби́р. свёкор и свекровь; тесть и тёща [topluluk kaynata ve kaynana; kayınpeder ve kayınvalide] [...]” anlamlarına gelen *хасты-хазине* (*hastı-hazine*) ile karşılanmakta; Hakasça *мүңүр* (*tüñür*) ise “ударный музыкальный инструмент, обтянутый кожей [deri kaplı, vürmalı müzik aleti] [...]” anlamında kullanılmaktadır (KHRS, s. 692, 777, 820-821; HTS, s. 156, 165, 539).

türük *Tür.* Türük (ethnonym ‘etnonim / ulus adı’), Türkler, bkz. (COUL, s. 234); ‘Türük ve Türk’ için ayrıca bkz. (DTS, s. 599; EDPT, s. 542-543). *Türük*, bugün Hakasçada *Түрк* (*Türk*) biçiminde “(матар, азербайджан, хыргыс, казах, узбек, алтай, тува, хакас паза даа пасха чагын тиллиг туған чоннарның тикси ады) тюрк, мн. тюрки // тюркский [(*Tatar, Azerbaycan, Kırgız, Kazak, Özbek, Altay, Tuva, Hakas* ve diğer akraba dilli doğan halkların hepsinin adı) Türk, çoğul Türkler // Türk (ön ad)] [...]” anlamıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 694; HTS, s. 539). Sözcüğün kullanıldığı Hakasça örnek cümle için bkz. *Tustar sanı çoh köp irtte, tilekeyde Türker muñar.* (TÖÇ, s. 49); ayrıca bkz. *Türk köp pasha halıhtıgıñ, tooza tuğan-tuushannıgıñ.* (TÖÇ, s. 50).

tüz *Tür.* doğru, düz, tam, aynı (EUTG, s. 615); düzey, düz, düz, eşit; kişi adının birleşeni = “level, flat, even, equal; component od PerN.” (COUL, s. 234). Bu sözcük, hem kişi adının birleşeni olarak *Pelliot Ouïgour 3* adlı fragmanın recto sayfasının 2. satırında ve verso sayfasının 9. satırında *Tüz Yegen* adında hem de *Pelliot Chinois 3049* adlı fragmanın verso sayfasının 14 ve 37. satırlarında *tüz köñüllüg* “sakin gönüllü, itaatkâr” ifadesinde görülmektedir. Eski Türkçe *tüz*, günümüzde Hakasçada *мүс* (*tüs*) biçiminde “III 1. 1) гладкий, не имеющий неровностей, шероховатостей [düz; düzensizliğe, pürüze sahip olmayan] 2) прямой, ровный [düz, pürüzsüz] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 696; HTS, s. 540). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Püüñgë künde, hacan çonnıñ çurtazı uluğ sidëksénëzke tüs parğanda, pala öskërerë ulam uluğ nime polçathanı uğaa ële körënçe.* (HÇH, s. 29); ayrıca bkz. (TM, s. 12).

tüzün ~ tözün *Tür.* asil, soylu; Skr. *ārya* (EUTG, s. 612, 615). DTS (1969)’de bu sözcük için “сдержанный, благородный [sağduyulu/ağırbaşlı/kendini tutabilen,

⁶⁰⁸ Ayrıca Kızıl ağzında *энес* (*enes*) de “I кыз. свекровь [*Kız. kaynana*] [...]” anlamında kullanılmaktadır (KHRS, s. 1056).

soylu/asil]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 583); ayrıca bkz. (EDPT, s. 576). Eski Uygur metinlerinde karşımıza çıkan *tüzün ~ tözün*, bugün Hakasçada “*паз. спокойный, покладистый [konuşma dili sakin, nazik, hoşgörülü] [...]*” anlamlarında Moğolcadan alınan *мүзүмер (tüzümer)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 689; HTS, s. 541).

u- *Tür.* -e bilmek; muktedir olmak (EUTG, s. 615); ayrıca bkz. (DTS, s. 603; EDPT, s. 2). Eski Türkçede yeterlik bildiren yardımcı eylem olarak kullanılan *u-*, günümüzde Hakasçada *пол- /поларга/ (pol- /polarğa/)* ve *nil- /нилерге/ (pél- /pèlerge/)* eylemleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 365, 376; HTS, s. 374, 384).

ud *Tür.* inek, sığır (EUTG, s. 615); ayrıca bkz. (DTS, s. 605; EDPT, s. 34). Eski Uygur mektuplarında geçen *ud*, bugün Hakasçada “*корова [inek] [...]*” anlamına gelen *инек (ènek)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 145; HTS, s. 211). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. (ALA, s. 22).

udçı ~ utçı (< *ud+çı*) *Tür.* sığircı, çoban (EUTG, s. 615); ayrıca bkz. (DTS, s. 605; EDPT, s. 44). Eski Uygurlara ait mektup metninde geçen *udçı ~ utçı*, Hakasçada “*пастух [çoban] [...]*” anlamına gelen *хадарчы (hadarçı)* ve Rusçadan alınmış *пастух (pastuh)* ya da *мал хадарчызы/пастуғы (mal hadarçızy/pastuğı)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 230, 351, 773; HTS, s. 137, 364).

uğan (< *u-ğan*) *Tür.* güçlü, kuvvetli, ulu; ehil, yetenekli = “mighty, almighty; competent, capable” (COUL, s. 234); kadir, kudretli; ilahî (EUTG, s. 615); = (Ar. *қадір*, Far. *tevānā*); bkz. “**УҢАН** всемогущий, бог [her şeye gücü yeten, Tanrı] [...]” (DTS, s. 607); ayrıca bkz. “**uğa:n** ‘God’ [‘Tanrı’] [...]” (EDPT, s. 2, 87). ‘Tanrı’ anlamındaki Eski Türkçe *uğan*, günümüzde Hakasçada “*уст. религ. бог, божество [eskimiş, din tanrı, ilahî varlık] [...]*” anlamlarında Farsçadan geçen *худаӱ (huday)* ve “**Ӏ уст. 1) господин, владыка [eskimiş 1) efendi, hükümdar] 2) почтительное обращение к богу [Tanrı’ya saygıyla seslenme] [...]**” anlamlarına gelen *хайрахан (hayrahan)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 786, 857; HTS, s. 162, 193).

uğur *Tür.* (1) zaman, fırsat, şans; neden, sebep; doğru zaman, iyi şans. (2) telafi edici hediye, mükâfat, tazminat, ödül, fiyat⁶⁰⁹ (COUL, s. 234); uğur; zaman; sebep (EUTG, s. 591, 615); ayrıca bkz. “**OYUR I, II, III, IV**” (DTS, s. 364); “**uğur**” (EDPT, s. 89). Bugün Hakasçada kullanılmayan Eski Türkçe *uğur*; “zaman” anlamında *сах (sah)* ve *мыс (tus)*, “sebep” anlamında *сылтаг (sıltağ)* (< ET *tiltağ*) ve “1) счастье,

⁶⁰⁹ İngilizce aslı: “(1) time, occasion, chance; cause, reason; the right time, good fortune. (2) compensatory gift, recompense, compensation, reward, price [...]” (COUL, s. 234).

доля [mutluluk, kader] 2) успех, удача [başarı, şans] [...]” anlamlarında *ырыс* (*ıris*); “платёж, плата, уплата, выплата, штраф [ödeme, ücret, ödeme yapma, karşılık, tazminat, ceza] [...]” anlamlarında *төлег* (*töleg*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 454, 550, 661, 681-682, 1048; HTS, s. 205, 418, 437, 526, 534).

uğurluğ (< *uğur+luğ*) *Tür.* uğurlu; uygun, zamanlaması iyi, zamanında olan, vakitli, elverişli = “opportune, well-timed, timely, favorable” (COUL, s. 234); ayrıca bkz. (DTS, s. 365; EDPT, s. 93). Eski Uygurlara ait bir mektup metninde geçen *uğurluğ*, Hakasçada “1. нареч. вовремя, своевременно [*zarf* tam vaktinde, zamanında] [...]” anlamlarına gelen *тузында* (*tuzında*) ve “своевременный [vakitli]” anlamındaki *тузындагы* (*tuzındaгы*), “счастливый, удачливый, везучий, имеющий успех, пользующийся успехом [mutlu, şanslı, uğurlu, başarı sahibi olan, başarılı olan] [...]” anlamlarına gelen *ырыстыг* (*ıristıg*) biçimleriyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 674, 1048; HTS, s. 205, 534).

uq- *Tür.* anlamak; bilmek, kavramak = “to understand; to know, to comprehend” (COUL, s. 234); anlamak (EUTG, s. 615); ayrıca bkz. (DTS, s. 613; EDPT, s. 77-78). Eski Türkçe *uq-*, bugün Hakasçada *yx- /yşarǵa/* (*uh- /uğarǵa/*) biçiminde “1) *уоп.* понимать что-л.; догадываться о чём-л. [*Şor. bir şeyi* anlamak; *bir şey hakkında* tahminde bulunmak] 2) слушать; слышать [dinlemek; duymak] 3) слушаться [(söz) dinlemek, itaat etmek] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 712; HTS, s. 545). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Për nime uhpadım.* (s. 758).⁶¹⁰

ulağ (< *ula-ğ*) *Tür.* bir uzun mesafe vardiyası için kiralanmış veya kullanılmış bir at (veya öküz ya da eşek); postane atı, vardiya atı = “a horse (or an ox or a donkey) hired or used for a long-distance relay; posthorse, relay horse [...]” (COUL, s. 234); bağlama (EUTG, s. 616); ayrıca bkz. (DTS, s. 608; EDPT, s. 136). Eski Uygurca mektup metninde geçen *ulağ*, günümüzde Hakasçada *улағ* (*ulağ*) biçiminde “2) *учм.* перекладная лошадь, экипаж; извоз [*tarihî* aktarma atı, at arabası; taşıma] [...]” vd. anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 721; HTS, s. 545-546). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Alında pëstëñner ulağa çörçеñ poltırlar.* (s. 742)⁶¹¹; ayrıca *улағ* (*ulağ*) sözcüğü hakkında ayrıntılı açıklamaya ulaşmak için bkz. (Yesin, 2015, s. 28).

⁶¹⁰ Bu Hakasça örnek cümlelerin alındığı çevrimiçi kaynağa ulaşmak için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas\hrs_new3&first=15141&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-rus (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁶¹¹ Bu Hakasça örnek cümlelerin alındığı çevrimiçi kaynağa ulaşmak için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas%5Chrs_new3&first=14821&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-rus (Erişim tarihi: 11.03.2021).

ulağçı (< *ula-ğ+çı*) *Tür.* aktarma-postası görevlisi, aktarma postası / mektup aktarma için çalışan kişi = “relay-post officer, person working for relay-post” (COUL, s. 234); nakledici, taşıyıcı. Eski Uygurlara ait mektup fragmanında karşımıza çıkan *ulağçı*, bugün Hakasçada *улаҕчы* (*ulağçı*) biçiminde “уст. ямщик на перекладных (*подводы, экипаж*); извозчик [*eskimiş* (arabalar, at arabaları) aktarma arabacısı; taşıyıcı] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 722; HTS, s. 546). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ulağçı kozlağa odırған, attarına hamcı saphan.* (s. 742)⁶¹²; ayrıca *улаҕчы* (*ulağçı*) sözcüğü hakkında ayrıntılı açıklamaya ulaşmak için bkz. (Yesin, 2015, s. 28).

ulağ bkz. **ulağ** maddesi, s. 277.

uluğ (< *ul+luğ*) *Tür.* ulu, geniş, yüksek, büyük (EUTG, s. 616); ayrıca bkz. (DTS, s. 610; EDPT, s. 136). Eski Türkçe *uluğ*, günümüzde Hakasçada *улуҕ* (*uluğ*) biçiminde “1) большой, крупный [büyük, geniş] 2) старший [kıdemli] [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 725; HTS, s. 546). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tögeler hanı çoғıl, izebè çoh uluğ alıp.* “Dökülen kanı yok, sayısız ulu kahraman.” (ALA, s. 9); ayrıca bkz. (İRT, s. 5; ÖÇ, s. 8; PH, s. 12).

ulus (< Moğ. *ulus*) *Tür.* ulus; şehir, ülke, devlet (EUTG, s. 616); ayrıca bkz. (DTS, s. 611; EDPT, s. 152). Eski Uygurca mektup metninde geçen *ulus*, bugün Hakasçada Moğolca aslı gibi *улус* (*ulus*) biçiminde “I 1) уст. люди одного рода, семьи [*tarihi* aynı boydan, aileden insanlar] [...]” vd. anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 726; HTS, s. 547). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Alınca alza, oloh çıllarda çurtaan Sırдагы ulus anı pëlbeen, ispeen.* “Ayrı ayrı olaraksa aynı yıllarda yaşayan Sır’daki ulus onu bilmiyor, duymuyor.” (HÇH, s. 34).

ur- *Tür.* vurmak, yapmak, koymak, yerleştirmek, yüklemek (EUTG, s. 616). Eski Türkçe *ur-*, Hakasçada *ур-* /*ураҕа/* (*ur-* /*urargā/*) biçiminde “III ставить [koymak] [...]”; “IV надставлять, соединять [dışarıya çıkarmak, birleştirmek, bağlamak] [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 730; HTS, s. 548). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol iñ ne uluğ sidèkterèn tahpahtarına urған.* (HÇH, s. 25-26); ayrıca bkz. *Naa arağanı naa tuuptaҕ itken torsıhha urargā kirek.*⁶¹³

⁶¹² Bu Hakasça örnek cümlelerin alındığı çevrimiçi kaynağa ulaşmak için bkz. https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?basename=khakas%5Chris_new3&first=14821&morpho=0&root=khakas&encoding=utf-rus (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁶¹³ Hakasça İncil metni için bkz. <https://ibt.org.ru/de/text?m1=XKS&m2=TKCI&l=Mark.2.13.17&g=20>

urunçaklıg (< ur-u-n-çak+lıg) *Tür.* rehin olan, ipotekli; bkz. *urunçak* “rehin, emanet” (EUTG, s. 616). Eski Uygurca bir mektup metninde geçen *urunçaklıg*, bugün Hakasçada “bir şey için kefalet, garanti, rehin olan” anlamlarında Rusçadan alınmış *гарантия* (*garantiya*) ile karşılanmaktadır.

utçı ~ udçı bkz. **udçı ~ utçı** maddesi, s. 276.

uyğur *Tür.* Uygur (etnik ad / boy adı), Uygurlar, bkz. (DTS, s. 607; COUL, s. 235). *Uyğur* adı, günümüzde Hakasçada *yüzyp* (*uygur*) biçiminde aynı şekilde etnonim olarak kullanılmaktadır (KHRS, s. 720). Sözcüğün kullanıldığı Hakasça örnek cümle için bkz. *Avtomobil’ çolı... Mool çirëneñ paза Hıdattıñ Sin’-tszyan-Uyğur avtonom aymaanañ përéktërçetken çolğa kirer.*⁶¹⁴ “Otomobil yolu... Moğol toprağından ve Hıdat’ın Sincan Uygur Otonom Bölgesi’nden bir araya getiren yola girer.”

uz *Tür.* yetenekli bir zanaatkâr, usta; yetenekli, becerikli, ustaca; akıllıca, ustaca, beceriyle, mükemmel; kişi adının birleşeni = “a skilled craftsman, master; skilled, skillful, masterly; skillfully, ably, perfectly; component of PerN.” (COUL, s. 235); ayrıca bkz. (DTS, s. 620; EDPT, s. 277). Eski Türkçe *uz*, bugün Hakasçada “мастер [usta] [...]” anlamında söz sonunda /-z/ > /-s/ ses değişimiyle *yc* (*us*) biçiminde bulunmakta; ayrıca “1. 1) искусный; умелый [yetenekli, becerikli] 2. 1) искусно; умело [akıllıca; ustaca] [...]” anlamlarına gelen *сибер* (*siber*) ve “usta” anlamında Rusçadan alınmış *мастер* (*master*) ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 236, 460, 733; HTS, s. 297, 445, 549). Hakasça *yc* (*us*) sözcüğünün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Us hollıg kèzè, tēzeñ, pray nime iderge ügrenëp alça.*⁶¹⁵ “Usta elli kişi ise her şeyi yapmayı öğreniyor.”

uzkıya (< *u-z+kıya) *Tür.* oldukça ustaca, oldukça beceriyle = “rather skillfully, rather ably” (COUL, s. 235); bkz. **uzkıya** (EDPT, s. 284); bkz. *uz* (EUTG, s. 617; DTS, s. 620). Eski Türkçe *uzkıya*, Hakasçada “oldukça ustaca, oldukça beceriyle” anlamlarına gelen *yğaa yc /сибер* (*yğaa us / siber*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 460, 712; HTS, s. 445, 544).

üç *Tür.* üç (EUTG, s. 617); ayrıca bkz. (DTS, s. 621; EDPT, s. 18). Eski Türkçe sayı ön adı *üç*, bugün Hakasçada *yc* (*üs*) biçiminde “III 1) три; трëх- [üç] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 757; HTS, s. 560). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Üs çasha la uluğ polğan...* (TÖÇ, s. 25); ayrıca bkz. “Üç yaşında

(Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁶¹⁴ Hakasça metin için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=7987> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

⁶¹⁵ Hakasça metin için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=1486> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

ancak büyüktü...” (PH, s. 8).

üçün *Tür.* için, dolayısıyla (EUTG, s. 617); ayrıca bkz. (DTS, s. 622; EDPT, s. 28-29). Eski Uygur mektuplarında geçen *üçün* edatı, günümüzde Hakasçada *үчүн* (*üçün*) biçiminde “1. *последлог* за, ради, для [*edat* için, hatırına, uğruna, için] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 760; HTS, s. 555). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ada çir-suubıs üçün pazın sal salğan*. “Ata yurdumuz için başını koymuş.” (HÇH, s. 32).

üçünç (< *üç+ü+nç*) *Tür.* üçüncü, üçüncü olarak (EUTG, s. 617); ayrıca bkz. (DTS, s. 622; EDPT, s. 29). Eski Türkçe sıra sayı ön adı *üçünç*, Hakasçada *үзінчи* (*üzence*) ~ *үчинчи* (*üçence*) biçim(ler)inde “третий [üçüncü] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 748; HTS, s. 555, 561). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler için bkz. *Üzence künen irekteñ irék çoh...* “Üçüncü gününü özgürlükten isteksiz...” (ALA, s. 22). *Üzence orınnı Altay aymaandağılar algannar.*⁶¹⁶ “Üçüncü sırayı Altay bölgesindekiler aldılar.”; ayrıca bkz. (PH, s. 9).

üd *Tür.* zaman; ön, huzur (EUTG, s. 594, 617); ayrıca bkz. (DTS, s. 376-377; EDPT, s. 35; COUL, s. 222). Eski Uygur metinlerinde sık karşılaştığımız *üd*, günümüzde Hakasçada “*уст.* время [*eskimiş* zaman] [...]” anlamına gelen *самал* (*samal*) ve “II 1) время; определённый, известный момент [zaman; kesin, bilinen an] [...]” anlamlarına gelen *мыс* (*tus*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 441, 681-682; HTS, s. 422, 534).

üdril- ~ üdrül- (< *üdür-ü-l-*) *Tür.* seçilmek; ayrılmak; bkz. *ödür-* (EUTG, s. 594; EDPT, s. 67-68). Eski Türkçe *üdril-* eylemi, bugün Hakasçada *үзүрл-* /*үзүрлөргө* / (*üzürél-* /*üzürèlge* /) biçiminde “1. seçilmek; 2. incelenmek, değerlendirilmek, müzakere edilmek [...]” anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 749; HTS, s. 562). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Körelgen surıglar pray üzürél parğannar.*⁶¹⁷ “Görölmüş sorunlar hep müzakere edildiler.”

üküş *Tür.* çok (EUTG, s. 618); ayrıca bkz. (DTS, s. 624; EDPT, s. 118). Eski Uygurca metinlerde çokça geçen *üküş*, günümüzde Hakasçada “*нареч.* очень много, множество [*zarf* pek çok, çok sayıda] [...]” anlamlarına gelen *ай-түбен* (*ay-tüben*), “множество, большое количество *чего-л.*; многое, большинство [çok sayıda, *bir şeyden* çok miktarda; çok fazla, çoğu] [...]” anlamlarına gelen *көн* (*köp*), “I 1) много, очень много; множество [çok, çok fazla; çok sayıda] [...]” anlamlarına gelen *сүрееліг*

⁶¹⁶ Metin için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=6157> (Erişim tarihi: 09.03.2021).

⁶¹⁷ Metin için bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=4166> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

(*süreelég*), “очень, сильно [çok, çokça] [...]” anlamlarına gelen *mipze* (*têrge*), “несметное количество, множество [sayısız, çok sayıda] [...]” *mÿben* (*tüben*), “множество, много; весь [çok sayıda, çok; bütün] [...]” anlamlarına gelen *хамых* (*hamıh*) ve *хамых-мÿбен* (*hamıh-tüben*) ile karşılanabilmektedir (KHRS, s. 45, 204, 532, 632, 685, 797; HTS, s. 57, 143, 271, 474, 537).

ülüg (< *ül+ü-g*) *Tür.* parça, kısım, hisse; saadet (EUTG, s. 618); ayrıca bkz. (DTS, s. 625; EDPT, s. 142). Eski Türkçe *ülüg*, bugün Hakasçada *ÿlÿc* (*ülüs*) biçiminde “1) доля, часть; пай, удел [nasip, hisse, parça; pay, kader, kısım] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 752; HTS, s. 557). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çe toğazargä ülüs tüspeen*. “Ancak karşılaşmak kısım olmadı.” (HÇH, s. 18).

ün *Tür.* ün; ses, şan, şeref; Skr. *śabda* (EUTG, s. 618); ayrıca bkz. (DTS, s. 625; EDPT, s. 167). Eski Uygur mektup metinlerinde geçen *ün*, Hakasçada *ÿn* (*ün*) biçiminde “1) звук // звуковой [ses] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 752; HTS, s. 557). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çiit hınıs sösterébës, ün çedép, hayılçalar*. “Delikanlı sevgi sözlerimiz, sessizleşip eriyorlar.” (TÖÇ, s. 13).

ün- ~ **yün-** *Tür.* yükselmek, çıkmak, ortaya çıkmak, meydana gelmek, belirtmek (EUTG, s. 618). Bkz. **ön-** ~ **ün-** / **yün-** maddesi, s. 247.

ürüñ ~ **yürüñ** *Tür.* beyaz (EUTG, s. 627); bkz. *ürünġ* (EUTG, s. 618); ayrıca bkz. (DTS, s. 287, 627; EDPT, s. 233). Eski Uygurca mektup metinlerinde karşımıza çıkan *ürüñ* ~ *yürüñ*, Hakasçada “ak, beyaz [...]” anlamına gelen *ax* (*ah*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 87; HTS, s. 31). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (PH, s. 11).

üze (< *üz+e* // *üz-e*) *Tür.* üzerine, sebebiyle, ile, hakkında (EUTG, s. 619); ayrıca bkz. (DTS, s. 629; EDPT, s. 280). Eski Türkçe *üze*, günümüzde Hakasçada “1) верх, верхняя часть, вершина; верхушка [üst(ü), üzeri, üst kısım, zirve; üste, tepe] [...]” anlamlarına gelen *ÿcmÿ* (*üstü*) ve yönelme durumu eki almış biçimi *ÿcmÿne* (*üstüne*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 758; HTS, s. 560).

üzeki (< *üz+e+ki* // *üz-e+ki*) *Tür.* üstteki; üst tabaka, üzerinde bulunan = “facing, situated upon” (COUL, s. 235); “2. существующий благодаря чему-л. [bir şeyin sayesinde var olan] [...]” (DTS, s. 629); bkz. *üze* (EUTG, s. 619); ayrıca bkz. (EDPT, s. 286). Eski Türkçe *üze*, günümüzde Hakasçada “находящийся наверху, находящийся сверху чего-л.; верхний [üstte bulunan, bir şeyin tepesinde bulunan; üstteki, üzer(in)deki] [...]” anlamlarına gelen *ÿcmÿндеgi* (*üstündegē*) ile

karşılanmaktadır (KHRS, s. 758; HTS, s. 560).

üzüklüg (üzük+lüg) *Tür.* kesintili, aralıklı; bkz. *üzük* (EUTG, s. 619); ayrıca bkz. (DTS, s. 630; EDPT, s. 285-286). Clauson'un açıklamasına bkz. (EDPT, s. 286). Eski Uygur mektuplarında geçen *üzüklüg*, bugün Hakasçada “отрезной [parçalı, çıkarılabilir] [...]” anlamlarına gelen *ÿzikmiz* (*üzektæg*) biçimiyle kullanılmaktadır (KHRS, s. 747). Örnek ifade için bkz. *Köksende üzektæg kögenek*. “Göğsünde parçalı giysi.” (KHRS, s. 747).

üzüm *Tür.* üzüm (DTS, s. 631; EDPT, s. 288). *Üzüm*, bugün Hakasçada “виноград // виноградный [üzüm // üzüm (ön ad)] [...]” anlamında Rusçadan alınmış *виноград* (*vinograd*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 100; HTS, s. 564).

vacir ~ vaçir (< Toh. *waşir*, Soğd. *βajir* < Skr. *vajra*) *Tür.* “elmas; elmas gibi sert bir lobut, bir çeşit silah; illüzyon ve kötü ruhlar üzerinde bilgeliğin ve gücün sembolü; kişi adı veya kişi adının birleşeni [...]”⁶¹⁸ (COUL, s. 235); “elmas; yıldırım; İndra'nın silahı” (EUTG, s. 619); ayrıca bkz. (DTS, s. 631). Eski Uygurca dinî metinlerde de geçen *vacir ~ vaçir* sözcüğü, bugün Hakasçada kullanılmamakta; yalnızca “elmas” anlamı Rusçadan alınmış *алмаз* (*almaz*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 55; HTS, s. 39).

vaçirapan (< Skr. *Vajrapāṇi*) özel ad (kişi adı), Bodhisattvalardan birinin adı, Vajrapāṇi; bkz. (DTS, s. 631); ayrıca bkz. (COUL, s. 235; DTS, s. 631). Bu özel adın, günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

vam (*teñri*) *Tür.* özel ad, bir tanrı adı; bkz. (Tokyürek, 2019, s. 92). Bu özel adın, Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

vapşım ~ vapşim (< Çin. *fashen*) *Tür.* Budist keşiş adı = “< supposedly Chin. *fashen* [...]: Buddhist monastic name [...]” (COUL, s. 235); “üstat, hoca” (EUTG, s. 619). Bu özel ad, Or. 8212 (181) katalog numaralı fragmanın ilk satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

vaptuñ (< Çin. *fatong*) *Tür.* Budist keşiş adı (COUL, s. 235). Bu özel ad, U 5874 katalog numaralı fragmanın *recto* sayfasının ilk satırında geçmektedir. Bugün Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

vişpirkar ~ vişpirkr (< Soğd. *wyšprkr*) *Tür.* Manihaizmin ‘*Spiritus viviens*’i, Yaşayan Ruh’un Soğdca adı = “*Spiritus vivens* of Manichaeism, Sogdian name of the Living Spirit” (COUL, s. 236). Bu özel adın, Hakasçada günümüzde karşılığı

⁶¹⁸ İngilizce aslı: “[...] diamond; a diamond-like hard club, a kind of weapon; a symbol of wisdom and power over illusion and evil spirits; PerN. or component of PerN. [...]” (COUL, s. 235).

bulunmamaktadır.

vr̥har ~ vir̥har (< Soğd. *βr̥har* < Skr. *vihāra*) *Tür.* Budist manastırı, (daha büyük) tapınak = “Buddhist monastery, (larger) temple” (COUL, s. 236); mabet, manastır (EUTG, s. 619); ayrıca bkz. (DTS, s. 634). Eski Uygurca Budist metinlerde de karşımıza çıkan *vr̥har ~ vir̥har*, Hakasçada “*уст. буддийский монастырь* [eskimiş Budist manastırı] [...]” anlamına gelen *күрее* (*küree*) ve Rusçadan alınan *монастырь* (*monastır*’) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 217, 251; HTS, s. 306).

yadıl- (< *yad-ı-l-*) *Tür.* yayılmak, dağılmak, genişlemek (EUTG, s. 619); bkz. *yayıl-* (EUTG, s. 622); ayrıca bkz. (DTS, s. 223; EDPT, s. 890). Eski Türkçe *yadıl-*, bugün Hakasçada “yayılmak” anlamına gelen *алгы-* /*алгырға*/ (*algı-* /*algırğa*/), *тарал-* /*тараларға*/ (*taral-* /*taralarğa*/) ve *туксілен-* /*туксіленерге*/ (*tiksēlen-* /*tiksēlenerge*/) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 53, 593, 616; HTS, s. 37, 491, 510).

yağru ~ yağuru (< *yağur-u*) *Tür.* yakın, yakında (EUTG, s. 620); ayrıca bkz. (DTS, s. 225; EDPT, s. 905-906). Eski Türkçe *yağru ~ yağuru*, günümüzde Hakasçada “yakın” anlamına gelen *чагын* (*çağın*) ve Kızıl ağzında *шагын* (*şagın*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 917, 1029; HTS, s. 74). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çarzar çağın kilbinçe*. “Kıyıya yakın gelmiyor.” (İRS, s. 44).

yağuk (< *yağ-u-k*) *Tür.* yakın (EUTG, s. 620); ayrıca bkz. (DTS, s. 225-226; EDPT, s. 901; COUL, s. 236). Eski Türkçe *yağuk*, Hakasçada “yakın” anlamına gelen *чагын* (*çağın*) ve Kızıl ağzında *шагын* (*şagın*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 917, 1029; HTS, s. 74). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Köölenés tuthan çürekke ırah, çağın pēr oshas*. “Sevgiyi yakalayan yüreğe uzak, yakın bir gibidir.” (İRS, s. 43).

yağov (Ar. *يعقوب* < İbr. *יַעֲקֹב* *Ya ‘aqōb̄ / Ya ‘aqōv*) *Tür.* özel ad (kişi adı) = Yakub / Jacob (DTS, s. 238). Bu kişi adı, tıpkı Rusçada olduğu gibi, Hakasçada da (İncil’de) *Иаков* (*İakov*) biçimindedir. Sözcüğün kullanıldığı Hakasça örnek cümle için bkz. *İakov, Hundaynıñ paza Han-pigébæss İsus Hristostıñ hulı, sérerge, taradıl parıp çörgen on eké söökke, pasçam*. “Yakup, Tanrı’nın ve Han Beyimiz İsa Hristos’un kulu, size, yayılıp giden on iki nesle yazıyorum.” (İakov 1).⁶¹⁹

yağşıcı *Tür.* anahtarcı, çilingir; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “keysmith, locksmith; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 236). Eski Türkçe *yağşıcı*, bugün Hakasçada “anahtarcı, çilingir” anlamında Rusçadan alınmış *слесарь* (*slesar*’) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 210, 483; HTS, s. 451).

⁶¹⁹ Metin için bkz. <http://gospelgo.com/u/khakas.htm> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

yamı ~ yemü *Tür.* “değil mi?, öyle mi?” vb. anlamında soru sözcüğü / soru edatı (EDPT, s. 934; DTS, s. 231, 253, 256; COUL, s. 236). Eski Türkçe *yamı ~ yemü*, günümüzde Hakasçada “*частица вопросительный усилительное с оттенком сомнения, нерешительности, обычно употребляется в сочетании с вопросами частица [...]*”⁶²⁰ şeklinde açıklanan *ни (ni)* edatıyla; ayrıca cümle sonunda şüphe, tereddüt bildiren “*pa ni, pe ni, ba ni, be ni, ma ni, me ni, pa ni za, ma ni za, ba ni za, be ni ze*” biçimlerindeki edatlar ile de karşılanmakta diyebiliriz (KHRS, s. 276; HTS, s. 323; Arıkoğlu, 2011, s. 91).

yan- *Tür.* dönmek, geri gelmek (EUTG, s. 620); ayrıca bkz. (DTS, s. 231; EDPT, s. 941-942). Eski Türkçe *yan-* eylemi, bugün Hakasçada *нан- /нанарга/ (nan- /nanarğa/)* biçiminde “возвращаться [geri dönmek]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 268; HTS, s. 315). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Anı, çöpsenep, ibzer nangan*. “O, tatmin olup eve dönmüş.” (AHÇÇ, s. 1).

yana *Tür.* yine, tekrar, daha, ayrıca, ilave olarak (EUTG, s. 620); bkz. *yene* (EUTG, s. 623); ayrıca bkz. (DTS, s. 231; EDPT, s. 943). Eski Türkçe *yana*, Hakasçada “снова, опять, заново [yine, tekrar, yeniden]” anlamlarına gelen *паза (paza)*, *хатап (hatap)*, *хату (hati)*, *наачыли (naacılı)* ve Şor ağzında *харча (harça)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 264, 336, 816, 822; HTS, s. 157-158, 313, 366).

yantur- (< *yan-tur-*) *Tür.* döndürmek, geri çevirmek, engel olmak (EUTG, s. 620); ayrıca bkz. (DTS, s. 232; EDPT, s. 947). Eski Türkçe *yantur-* eylemi, bugün Hakasçada *нандыр- /нандырарга/ (nandır- /nandırarğa/)* biçiminde “возвращать [geri döndürmek]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 269; HTS, s. 316). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Nime polar? – pozınañ suribışan, pozioh nandırған*. “Ne olacak? – kendisinden sormuş, kendi yanıtlamış.” (AHÇÇ, s. 8).

yañ (< Çin. *yang*) *Tür.* tarz, metot, şekil, örf; zaman ölçüsü (EUTG, s. 620); ayrıca bkz. (DTS, s. 233). Bu Çince kökenli sözcük, anlam bakımından günümüzde Hakasçada *оңдай (oñday)*, *кун (kip)*, Rusçadan alınmış *форма (forma)* ve *модель (model’)* ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 167, 249, 304, 764; HTS, s. 124, 250, 305, 334).

yañı *Tür.* yeni; bir kameri ayın ilk on günü (EUTG, s. 621; COUL, s. 236); ayrıca bkz. (DTS, s. 234; EDPT, s. 943). Eski Türkçe *yañı*, “новый [yeni] [...]” anlamına gelen *наа (naa)* ve Kızıl ağzında *нагы (nağı)* biçimleriyle yaşamaktadır

⁶²⁰ Türkçe çevirisi: “bir miktar şüphe, kararsızlık ile kuvvetlendirici-soru soran edat, genellikle soruyla birlikte kullanılmış bir edattır [...]” (KHRS, s. 276).

(KHRS, s. 262, 264; HTS, s. 313-314). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol Haa aalda ürep parğan.* “O Yeni köyde toplanmış.” (HÇH, s. 18).

yarağlıg (< yara-ğ+lıg) *Tür.* yararlı, yarayan; bkz. *yarağ* (EUTG, s. 621); ayrıca bkz. (DTS, s. 239; EDPT, s. 964). Eski Türkçe *yarağlıg*, bugün Hakasçada söz başında /y/ > /ç/ ve söz içinde /ğ/ > Ø ses değişimleriyle *чаразыг* (*çarazıg*) biçiminde “II пригодный, подходящий [yararlı, uygun] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 943; HTS, s. 81). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol söster sonaη çarazıg sıh kilgen...* “O sözler sonrasında uzlaşma gelmiş...” (s. 13).⁶²¹

yaraş- (< yara-ş-) *Tür.* yaraşmak, yakışmak, uygun gelmek, iyi gelmek, uymak, tanzim etmek, mecbur olmak (EUTG, s. 621); ayrıca bkz. (DTS, s. 240; EDPT, s. 972). Eski Türkçe *yaraş-* eylemi, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-ş-/ > /-s-/ ses değişimleriyle *чарас-* /*чаразарға*/ (*çaras-* /*çarazarğa*/) biçiminde “1. uzlaşmak, barışmak; [...] 2. yaramak, yaraşmak, uymak, uygun gelmek.” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 943; HTS, s. 80). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çe anañ pès anınaη-salgabıs.* “Ama sonra biz onunla epey gittik.” (MA, s. 87).

yaraştur- (< yara-ş-tur-) *Tür.* yaraştırmak, yakıştırmak, uydurmak (DTS, s. 240; EDPT, s. 973); ayrıca bkz. **yaraş-** maddesi, s. 244. Eski Türkçe *yaraştur-*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-ş-/ > /-s-/ ses değişimleriyle *чарастыр-* /*чарастырапға*/ (*çarastır-* /*çarastırarğa*/) biçiminde “1. barıştırmak, uzlaştırmak; 2. yaraştırmak, uydurmak.” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 944; HTS, s. 80). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min pëlçem, irëmneη çarastır salam.* “Ben biliyorum, kocamla uzlaştıriverir.” (s. 77).⁶²²

yarat- (< yara-t-) *Tür.* yaratmak, meydana getirmek, yapmak (EUTG, s. 621); uyarlamak, uymak (COUL, s. 237); ayrıca bkz. (DTS, s. 240; EDPT, s. 959). Eski Türkçe *yarat-* eylemi, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чарат-* /*чарадарға*/ (*çarat-* /*çaradarğa*/) biçiminde “1) одобрять, принимать что-л. [bir şeyi onaylamak, kabul etmek] 2) удовлетворять кого-л., что-л. [birini, bir şeyi karşılamak, hoşnut etmek] 3) разрешать, позволять кому-л., что-л. [birine, bir şeye izin vermek] [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 943; HTS, s. 80). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pozı Varvara İvanovna ana andağ hıyıstırıstarğa hınmacaη poltır, çaratpacañ.* (HÇH, s. 29); ayrıca bkz. *Pès çarat salgabıs, - Körëgcë Astrikser pahlabışan.* “Biz karar vereceğiz, - Büyücü Astrik’e

⁶²¹ Metin için bkz. <https://en.calameo.com/read/00505057119172e30d971> (Erişim tarihi: 12.03.2021).

⁶²² Metin için bkz. <https://nbdrx.ru/pdf/Domozhakov/axdomo102.pdf> (Erişim tarihi: 09.03.2021).

doğru bakınmış.” (AHÇÇ, s. 3).

yarlığ ~ yarlık (< *yar-ı-l-ı-ğ* // < **yar+lığ*) *Tür.* yarlıg, buyruk, ferman, emir, vaaz (EUTG, s. 621). DTS (1969)’de bu sözcük şöyle açıklanmıştır: “**JARLÏY** I 1. повеление, предписание, приказ 2. свод религиозных предписаний, сутра [1. buyruk/emir, yazılı emir, emirnâme 2. dinî talimatlar kitabı, sutra] [...]” (DTS, s. 242); ayrıca bkz. (EDPT, s. 966). Eski Türkçe *yarlığ ~ yarlık*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz sonunda /-ğ, -k/ > /-h/ ses değişimleriyle *чарлых* (*çarlıh*) biçiminde “*религ. закон божий* [*dinî tanrının yasası*] [...]”, “1. yazgı, kader; 2. Budistlerin kutsal kanunları; bk. **çaralıh**.” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 947; HTS, s. 80, 83). Hakasça sözcüğün göksel yaratıcı için “usta yaratıcı” anlamında kullanıldığı ifade ve açıklaması için bkz. *Çarlıh-çayaçı* (s. 102).⁶²³

yarlı(ğ)ka- (< *yar-ı-l-ı-ğ+ka-* // < **yar+lığ+ka-*) *Tür.* buyurmak, yerine getirmek, haşmetle yapmak, bağışlamak, vaaz etmek, lütfetmek, bildirmek (EUTG, s. 621); ayrıca bkz. (DTS, s. 242). Clauson (1972), Eski Türkçe *y(a)rl(i)ka-* eylemini şöyle açıklamaktadır: “**yarlıka:-**, ***yarlığka:-**’nın göçüşme (olan biçimidir), ‘yarlığ’ dan *ka-* ile (türemiş) denominal eylemdir; esasen astlarına ‘emir vermek’, özellikle **yarlığ yarlıka:-** deyiminde; oradan **yarlığ**daki merhametin bazı yan anlamlarından dolayı, ‘nezaketli olmak, merhametli; acımak/merhamet etmek’; oradan (da) bir yardımcı eylem olarak kullanılmıştır. [...]”⁶²⁴ (EDPT, s. 968). Bunun yanı sıra Clauson (1972), bu sözcüğün Tanrı için ‘(günahları) bağışlamak’ anlamında İslâmî bir teknik terim hâline geldiğini şu sözlerle anlatmaktadır: “Became a Moslem technical term for (of God) ‘to forgive (sins)’ [...]” (EDPT, s. 968). Eski Türkçe *yarlı(ğ)ka-* eylemi, Hakasçada kullanılmamaktadır.

yaruk (teñri) (< *yaru-k*) *Tür.* parlak, aydınlık, berrak; ışık; “Mani inancısına göre ışık kutsaldır ve büyük ölçüde saf meyve ve tahılda bulunur; ışığın serbest kalması bu yiyeceklerin dindarlarca yenmesiyle mümkün olur.” (EUTG, s. 622); *yaruk teñri* Manihaizmde ışık tanrısı; Hormuzta tanrının çocuklarından üçüncüsü; ayrıca bkz. (DTS, s. 244; EDPT, s. 962). Eski Türkçe *yaruk*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz sonunda /-k/ > /-h/ ses değişimleriyle *чарых* (*çarıh*) biçiminde “**I** 1. свет [ışık] [...]”, “**I** 1. *is.* ışık, aydınlık; [...] 2. *s.* aydın, parlak, açık, belirgin [...]” vd.

⁶²³ Bu ifadenin alındığı ve açıklandığı Rusça eser için bkz. http://hakasiya19.ru/_ld/0/58_-pdf (Erişim tarihi: 11.03.2021).

⁶²⁴ İngilizce aslı: “**yarlıka:-** crasis of ***yarlığka:-**, denominal verb in **-ka:-** from *yarlığ*; basically ‘to issue orders’ to an inferior, especially in the phrase **yarlığ yarlıka:-**; thence, owing to some connotation of graciousness in **yarlığ** ‘to be gracious, compassionate; to commiserate’; thence used as an auxiliary verb. [...]” (EDPT, s. 968).

anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 951; HTS, s. 82). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ah hayanın üstünde   arıhtan pasha   ar   polğan...* “Ak kayanın üstünde şıktan başka   ık oldu...” (H  H, s. 15); ayrıca bkz. (  US, s. 11).

ya   T  r. ya  , taze; ya  , ömür, hayat; gözyaşı (EUTG, s. 622); ayrıca bkz. (DTS, s. 245-246; EDPT, s. 975-976). Eski Türkçe *ya  *, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /  -/ ve söz sonunda /-  / > /-s/ ses değişimleriyle *  ac* (*  as*) biçiminde “II is. ya  , gözyaşı. III 1. s. genç, taze, yeni; [...] 2. is. Ya  ,   m  r; [...] 3. s. ya  , ıslak, nemli [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 951-952; HTS, s. 83). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *On   k     asha   it    r  b  sken ir pala nimes pe oynap...* “On iki yaşına ulaşmış erkek   ocuk değil ki oynayıp...” (TM, s. 20).

ya  ın (*te  ri*) (< *ya  -ı-n*) T  r. yıldırım,   im  sek (EUTG, s. 622); *ya  ın te  ri* “  im  sek tanrısı”; ayrıca bkz. (DTS, s. 246; EDPT, s. 979). Bu sözcük, Eski Uygurca mektup metinlerinden, *Pelliot Chinois 3049* katalog numaralı fragmanın verso sayfasının 14. satırında geçmektedir. Eski Türkçe *ya  ın*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /  -/ ve söz içinde /-  -/ > /-z-; -l-/ ses değişimleriyle *  al  n* (*  al  n*) ve Sagay ağzında *  az  n* (*  az  n*) biçimlerinde “I 1) молния [yıldırım,   im  sek] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 923, 937; HTS, s. 77, 87). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *K   n  mn   alğan oola  as, k  ydir  e k  ks  m   al  nna  .* “G  nl  m   alan delikanlı, yandır  yor göğsüm(  ) aleviyle.” (  RS, s. 41).

yat- T  r. yatmak, uzanmak (EUTG, s. 622); ayrıca bkz. (DTS, s. 247). Eski Türkçe *yat-* eylemi, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /  -/ ses değişimiyle *  am-* (*  at-*) biçiminde “yat-, uzanmak [...]” vd. anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 919; HTS, s. 84). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *  ad  p   athan Altın Arı   p  r hara  n k  r  b  sken, p  r aza  n tart  n  b  shan, p  r holün k  d  r  b  z  p, hatap   ad  b  shan.* “Yatıp kalan Altın Arı   bir gözü gördüğünde, bir aya  n   kendine çekti, bir elini g  t  r  verip tekrar yattı.” (ALA, s. 12); ayrıca bkz. (H  H, s. 22).

yavız T  r. kötü, fena, pis (EUTG, s. 619, 622); ayrıca bkz. (DTS, s. 249-250; EDPT, s. 881-882). Eski Türkçe *yavız*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /  -/ ses değişimiyle *  ab  s* (*  ab  s*) biçiminde “1. 1) низкий, низкорослый [düşük, alçak, cılız] 2) перен. пониженный, униженный [*me  az* anlam alçalmış, aşağılanmış] 2. низко [alçak(tan)] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 915; HTS, s. 72). “Kötü” anlamında Hakasçada daha çok *  oma  * (*  omay*) ile *  abal* (*  abal*) sözcükleri kullanılmaktadır ve bu sözcüklerin kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır: *  oma   /   abal kızı* (*  omay /   abal kızı*) “kötü insan / k    ” (KHRS, s. 840, 912; HTS, s.

71); ayrıca bkz. **ayığ** maddesi, s. 186. Hakasça sözcüklerin metinlerdeki tanıkları için bkz. (ÇHBR, s. 30, 34; HGE, s. 62).

yazuḵ (< yaz-u-ḵ) *Tür.* hata, günah (EUTG, s. 623). DTS (1969)'de *yazuḵ* şöyle açıklanmaktadır: “**JAZUQ I** грех, заблуждение. [günah, yanlış] [...]” (DTS, s. 251); ayrıca bkz. (EDPT, s. 985). Eski Türkçe *yazuḵ*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz sonunda /-ḵ/ > /-h/ ses değişimleriyle *чазых* (*çazıh*) biçiminde “грех [günah] [...]” anlamıyla ve aynı zamanda söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz sonunda /-ḵ/ > /-ğ/ ses değişimleriyle *чазыг* (*çazığ*) biçiminde “1. 1) слабый; плохой [zayıf; kötü] [...]” vd. anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 923-925; HTS, s. 87). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümleler için bkz. *Çazıh çoh çonın harapça*. (TÖÇ, s. 47); *Çazığ daa ünneñ çoohtançatsañ, hıyğa sösteriñ çongı çiderler*. “Zayıf sesle de söylüyor olsan, akıllı sözlerin halka ulaşırlar.” (s. 8).⁶²⁵

yazuḵluḡ (< yaz-u-ḵ+luḡ) *Tür.* günahkâr, suçlu, kabahatli (EUTG, s. 623). DTS (1969)'de **JAZUQLUY** maddesinde, bu sözcük için “грешный, имеющий грехи [günahkâr, günahları olan] [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 252); ayrıca bkz. (EDPT, s. 986). Eski Türkçe *yazuḵluḡ*, Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz sonunda /-ḵ/ > /-h/ ses değişimleriyle *чазыхтыг* (*çazıhtıg*) biçiminde “грешный [günahkâr] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 925). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çazıhtıg çirge tüs parzañ çayaanınıñ polza sıhhayziñ*.⁶²⁶ “Günahkâr yere doğru varsan (orası) yaratıcının olsa ortaya çıkasın.”

yazuḵsuz (< yaz-u-ḵ+suz) *Tür.* günahsız, suçsuz (EUTG, s. 623). Bu sözcük için DTS (1969)'de **JAZUQSUZ** maddesinde “невинный, безгрешный [masum/suçsuz, günahsız] [...]” anlamları verilmektedir (DTS, s. 252); ayrıca bkz. (EDPT, s. 986). Eski Türkçe *yazuḵsuz*, bugün Hakasçada “günahsız, suçsuz, hatasız, mükemmel” anlamında *чазых чох* (*çazıh çoh*) söz öbeğiyle ve “1) невиновный, безвинный [suçsuz, masum] [...]” anlamlarına gelen *ахтыг* (ahtıg) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 90). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çazıh çoh çonın harapça*. “Günahsız halkını gözlüyor.” (TÖÇ, s. 47).

yene ~ yine *Tür.* yine (EUTG, s. 623); (DTS, s. 231, 261; EDPT, s. 943); ayrıca bkz. **yana** maddesi, s. 291. Eski Türkçe *yene ~ yine*, Hakasçada “снова, опять, заново [yine, tekrar, yeniden]” anlamlarına gelen *паза* (*paza*), *хаман* (*hatap*), *хаму* (*hati*),

⁶²⁵ Örnek cümle için bkz. <https://nbdrx.ru/pdf/tvorch/kilch-v/axkilch065.pdf> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

⁶²⁶ Bu cümle, M. Bainovti'ye ait tahpah sözlerinden alınmıştır, bkz. https://vk.com/wall-117889072_625 (Erişim tarihi: 10.03.2021).

наачыли (*naacılı*) ve Şor ağzında *харча* (*harça*) ile karşılanmaktadır (KHRS, s. 264, 336, 816, 822; HTS, s. 157-158, 313, 366).

yеҗе ~ yenge Tür. yenge (DTS, s. 256; EDPT, s. 950; COUL, s. 237). Eski Türkçe *yеҗ(g)e ~ yenge*, günümüzde Hakasçada söz başında /ye-/ hecesinin düşmesiyle *ниҗе* (*nige*) biçiminde “1) невестка (жена старшего брата) [gelin (ağabeyin karısı)] [...]” = “yenge” anlamında yaşamakta (KHRS, s. 277; HTS, s. 323); ayrıca “тѣтя (жена брата матери) [yenge (annenin erkek kardeşinin karısı)]” anlamına gelen *көйү* (*köyө*) ile de karşılanmaktadır (KHRS, s. 195; HTS, s. 274). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Pastağı honıǵı kinetèn üzèl halǵanda, Varvara harındazınzar, nigecézénzer aylanǵan.* “Baştaki konuğu birdenbire kesilip kaldığında, Varvara erkek kardeşine doğru, yengesine doğru dönmüş.” (HÇH, s. 24).

yеҗеç ~ yengeç Tür. yengelik (COUL, s. 237). Eski Türkçe *yеҗ(g)eç ~ yengeç*, Hakasçada söz başında /ye-/ hecesinin düşmesiyle *ниҗеҗи* (*nigecè*) biçiminde “1) невестка (жена старшего брата) [gelin (ağabeyin karısı)] 2) тѣтя (жена дяди по отцовской линии) [yenge (baba tarafından amcanın karısı)] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 277; HTS, s. 323). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Tamara nigecém surça...* “Tamara yengeliğim soruyor...” (17. paragraf).⁶²⁷

yet- Tür. ulaşmak, erişmek [...] (EUTG, s. 625); ayrıca bkz. (DTS, s. 258; EDPT, s. 884-885). Eski Türkçe *yet-*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-e-/ > /-i/ ses değişimleriyle *чум-* /*чидерге*/ (*çit-* /*çiderge*/) biçiminde “yetmek, erişmek, ulaşmak” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 962; HTS, s. 95). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Алты чаша çit parǵan pèr oolah.* “Altı yaşa ulaşmış bir erkek çocuk(tur).” (TM, s. 3).

yè- ~ yi- Tür. yemek (EUTG, s. 623-624); ayrıca bkz. (DTS, s. 252; EDPT, s. 869-870). Eski Türkçe *yè- ~ yi-* eylemi, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чи-* /*чирге*/ (*çè-* /*çirge*/) biçiminde “1) есть, поедать что-л. [yemek, yiyip bitirmek] [...]” anlamıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 970; HTS, s. 94). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Naa çıl polçathanına tamah çè!* (MA, s. 85). Ayrıca bugün, “yemek, beslenmek” anlamında Hakasçada *азыран-* /*азыранарға*/ (*azıran-* /*azıranarğa*/) eylemi de kullanılmaktadır (KHRS, s. 36; HTS, s. 62).

y(è)gen Tür. yeğen; bir kız kardeşin ya da kızın oğlu; kişi adı ya da kişi adının birleşeni = “son of a sister or daughter; PerN. or component of PerN. [...]” (COUL, s.

⁶²⁷ Bkz. <http://khakaschiry.ru/news/detail.php?ID=350> (Erişim tarihi: 10.03.2021).

237). Bu sözcük, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimi ve söz içinde /-g-/ düşmesiyle *чеен* (*çeen*) biçiminde “племянник; племянница, племянники со стороны сестры и их потомство [erkek yeğen; kız yeğen, kız kardeş ve onların çocukları tarafından yeğenler] [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 960; HTS, s. 88). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ағбанда җуртаан үгретче кезе -Anna Grigor'evna Kokova – Varvara İvanovnanıң җеенёне килёскен*. “Abakan’da yaşayan öğretmen kişi -Anna Grigoryevna Kokova- Varvara İvanovna’nın yeğenine birlikte gelmiş.” (HÇH, s. 27).

yègirmi ~ yigirmi Tür. yirmi (EUTG, s. 624); ayrıca bkz. (DTS, s. 253, 260; EDPT, s. 915). Eski Türkçe *yègirmi ~ yigirmi*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde ise /-g-/ > /-b-/ ses değişimleriyle *чиби́рзи* (*çibèrgè*) biçiminde “двадцать [yirmi] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 961; HTS, s. 96). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Агаа җибèргè пис җастаң артһ полбаан polar*. “Ona yirmi beş saatten fazla olmamıştır.” (Kostyakov, 1971, s. 54); ayrıca bkz. (PH, s. 8).

yègirminç ~ yigirminç (< *yègirmi*+*nç*) Tür. yirminci (EUTG, s. 624); ayrıca bkz. (DTS, s. 253, 260; EDPT, s. 915). Eski Türkçe *yègirminç ~ yigirminç*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde ise /-g-/ > /-b-/ ses değişimleriyle *чиби́ргинчи* (*çibèrgèncè*) biçiminde “двадцатый [yirminci] [...]” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 961). Hakasça sözcüğün incelenen metinlerde kullanıldığı bir örnek cümleye rastlanılmamakla beraber, konuşma kılavuzundaki ve gramer metnindeki tanıkları için bkz. (PH, s. 10; Baskakov ve İnkijekova-Grekul, 1953, s. 412).

yèl ~ yil (*teñri*) Tür. yel, rüzgâr (EUTG, s. 624); *yèl teñri* “yel tanrı”, Manihaizmde rüzgâr tanrısı; Hormuzta tanrının çocuklarından ikincisi; ayrıca bkz. (DTS, s. 254; EDPT, s. 916). Eski Türkçe *yèl ~ yil*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чил* (*çil*) biçiminde “ветер [yel, rüzgâr] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 966; HTS, s. 97). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ҫил, үбүрөп одумну, сагыннаһаһ ойнаһа*. “Yel, üfleyip ateşimi, kıvılcımlarla oynuyor.” (İRS, s. 49).

yème ~ y(e)me Tür. yine, tekrar, da / de, ayrıca, hem, bunun üzerine (EUTG, s. 623-624); ayrıca bkz. (DTS, s. 255; EDPT, s. 934). Eski Uygur metinlerindeki *yème ~ y(e)me*, bugün Hakasçada “1) и, тоже, также [ve, dahi, yine] [...]” anlamlarına gelen *maa / mee / daa / dee* (*taa / tee / daa / dee*) biçimleriyle karşılanmakta diyebiliriz (KHRS, s. 566; HTS, s. 481).

yemişlik ~ yimişlik (< *yemiş+lik*) *Tür.* yemişli; meyvelik (EUTG, s. 624); “сад [bahçe]” (DTS, s. 256); ayrıca bkz. “[...] ‘orchard’ and the like. [‘meyve bahçesi’ ve benzeri.]” (EDPT, s. 939). Eski Türkçe *yemişlik ~ yimişlik*, günümüzde Hakasçada “с ягодами, ягодный [kırmızı orman meyveli] [...]”; “yemişli [...]” anlamlarına gelen *чустекмиз* (*çistektég*) biçimiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 972; HTS, s. 100).

yênçü ~ yinçü (< Çin. *tchen-tchua*) *Tür.* inci (EUTG, s. 623-624); “жемчуг [inci] [...]” (DTS, s. 256); ayrıca bkz. ‘**yinçü**’ (EDPT, s. 944). Eski Türkçe *yênçü ~ yinçü*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-n-/ > /-m-/ ses değişimleriyle *чимчүк* (*çémçük*) biçiminde “inci” anlamıyla kullanılmaktadır (HTS, s. 95). Ancak incelenen Hakasça metinlerde bu sözcüğün kullanımına rastlanılmamıştır.

yènik ~ yinik *Tür.* hafif, değersiz (EUTG, s. 624); ayrıca bkz. (DTS, s. 256; EDPT, s. 950). Eski Türkçe *yènik ~ yinik*, günümüzde Hakasçada söz başındaki /yè- / /yi-/ hecesinin düşmesi ve söz içinde /-i/ sesinin ikizleşmesiyle *ниик* (*niik*) biçiminde “1. hafif, ağır olmayan [...] 2. kolay, hafif, zor olmayan [...]; II s. ucuz [...]” anlamlarıyla bulunmaktadır (KHRS, s. 277; HTS, s. 323). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol niik polban*. “O kolay olmamış.” (MA, s. 78).

yèr ~ yir (*teñri*) *Tür.* yer, ülke; kuzey (EUTG, s. 624); *yèr teñri* “yer tanrısı”. Ayrıca bkz. (DTS, s. 257; EDPT, s. 954). Eski Türkçe *yèr ~ yir*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чуп* (*çir*) biçiminde “1. yer, mekân; yeryüzü [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 969; HTS, s. 99). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min çirge çatçam*. “Ben yere yatıyorum.” (MA, s. 36); ayrıca bkz. (HNT, s. 21).

yèrsuv ~ yirsuv (*yèr + suv*) *Tür.* yeryüzü, ülke; Skr. *jambudvīpa* (EUTG, s. 624). Eski Türkçe *yèrsuv ~ yirsuv*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz sonunda /-uv/ > /-uğ (-uu)/ ses değişimleriyle *чуп-суғ* (-yy) [*çir-suğ* (-uu)] biçiminde “yurt, vatan, memleket [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 969, 971; HTS, s. 99). Hakasça söz öbeğinin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ada çir-suum Hakasiyama çitèrèp aarlas sağızum, écem südèneñ siip parğan “ayanım ayan” sarnapçam*. “Ata yurdum Hakasyama saygımı ulaştırma arzum, anamın sütünden kalmış ‘nakaratım nakarat’ (şarkısını) söylüyorum.” (TÖÇ, s. 37). Ayrıca bkz. *Haycını uluğlap çirsuğcıları anda çooñ tuthannar*. “Destancıyı sayıp hemşehrileri orada sohbete tuttular.” (HÇH, s. 6).

yèti ~ yètti ~ yit(t)i *Tür.* yedi (EUTG, s. 625); ayrıca bkz. (DTS, s. 259; EDPT, s. 886). Eski Türkçe sayı ön adı *yèti ~ yètti ~ yit(t)i*, günümüzde Hakasçada söz başında

/y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *çumi* (*çitè*) biçiminde “сѣмь [yedi] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 972; HTS, s. 100). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çitè çıllıg altın klüstè artına kildèñ sin pèsser*. “Yedi yıllık altın anahtarı yüklenegeldin sen bize doğru.” (İRS, s. 18).

yètinç ~ yitinç (< *yèti+nç*) *Tür.* yedinci (EUTG, s. 625); ayrıca bkz. (DTS, s. 259; EDPT, s. 886). Eski Türkçe sıra sayı ön adı *yètinç ~ yitinç*, Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *çumınçı* (*çitèncè*) biçiminde “сѣдьмой [yedinci] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 973; HTS, s. 100). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. (PH, s. 10).

yıl *Tür.* yıl (EUTG, s. 623); ayrıca bkz. (DTS, s. 266; EDPT, s. 917). Eski Türkçe *yıl*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *çыл* (*çıl*) biçiminde “yıl, sene [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 1017; HTS, s. 90). Hakasça sözcüğün metinlerdeki tanıkları için bkz. *İzen, Naa çıl, aarlas sağaa!* “Merhaba, Yeni yıl, hürmet sana!” (İRS, s. 18).

yıpar *Tür.* güzel koku, misk (EUTG, s. 623; Çetin, 2017, s. 504); misk; güzel koku; kişi adı veya kişi adının birleşeni = “musk; fragrance; PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 237); ayrıca bkz. (DTS, s. 267; EDPT, s. 879). Eski Türkçe *yıpar*, bugün Hakasçada *xaıyıp* (*hayır*) ve Rusça *мыскус* (*muskus*) biçimlerinde “misk [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 258, 788; HTS, s. 160).

yırağ ~ ırağ bkz. **ırağ** maddesi, s. 224.

yig *Tür.* çiğ = “raw. [...]” (COUL, s. 237); ayrıca bkz. (DTS, s. 260; EDPT, s. 910; EUTG, s. 624). Eski Türkçe *yig*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-i-/ > /-è-/ ses değişimleriyle *çiz* (*çèg*) biçiminde “III 1) сырой [çiğ, ham] [...]” vd. anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 975; HTS, s. 94). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Min anı çèg itneñ sıylapçam...* “Ben onu çiğ etle ikram ediyorum...” (MA, s. 62).

yigedmiş [< *yig+e+d-* *Tür.* üstün olmak (EUTG, s. 623-624)] *Tür.* muzaffer, üstün, galip; kişi adı ya da kişi adının birleşeni = “[...] victorious, predominant, triumphant; PerN. or component of PerN. [...]” (COUL, s. 237). Eski Türkçe *yigedmiş*, Hakasçada *çuñicmiz* (*çinèstèg*) biçiminde “победный, победоносный [muzaffer, galip] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 969). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çinèstèg pèstèñ tuzıbıs...* “Zafer dolu bizim zamanımız...” (İRS, s. 28).

yinçke *Tür.* ince, hafif; titizce (EUTG, s. 624); ayrıca bkz. (DTS, s. 261; EDPT,

s. 945). Eski Türkçe *vinçke*, bugün Hakasçada *ниске* (*néske*) biçiminde “I 1) тонкий [ince] [...]” anlamıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 281; HTS, s. 322). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. [...] *a in néske salaalarınca, çalbah-çalbah bul’varca çeli, olañay pas çörerger çarir polğan*. “...ya en ince parmakları gibi, geniş geniş bulvar gibi, basitçe ara sıra yazmak yeter idi.” (AHÇÇ, s. 1).

jinčür- *Tür.* baş eğmek, hürmet etmek, (saygıyla) eğilmek, secde etmek (EUTG, s. 624). Bu sözcük DTS (1969)’de şöyle açıklanmaktadır: “**JINČÜR-: jinčür- jükün- ikileme** selamlamak / yalvarmak, selam vermek; **jinčür- töpün jükün- ikileme** selamlamak / yalvarmak, selam vermek [...]” (DTS, s. 262)⁶²⁸; ayrıca bkz. (EDPT, s. 946). Bu eylem, Hakasçada *азахха мýзепзе* (*mýc-*) [*azahha tüzerge (tüš-)*] birleşik eylemiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 688).

yit- *Tür.* yitmek, kaybolmak (EUTG, s. 625); ayrıca bkz. (DTS, s. 258; EDPT, s. 884-885). Eski Türkçe *yét- ~ yit-*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-i-/ > /-è-/ ses değişimleriyle *чим- /чидепзе/* (*çét- /çèderge/*) biçiminde “yitmek, kaybolmak” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 975; HTS, s. 95). Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çarih çahsı künem amdı çèderge tur*. “Aydınlık güzel günüm şimdi yitmektedir.” (ALA, s. 28).

yoķ (< *yo-ķ) *Tür.* yok, yokluk, yoksul; Skr. *śunyatā* (EUTG, s. 625); ayrıca bkz. (DTS, s. 272; EDPT, s. 895). Eski Türkçe *yoķ*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чох* (*çoh*) biçiminde “I yokluk, yoksulluk, yoksul; II yok [...]” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 992; HTS, s. 101-102). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *İzebe çoh mallıg, pögèné çoh çonnıg*. “Akıllı yok mal sahibi, hesabı yok halk sahibi(dır). / Akılsız hayvanı olan, hesapsız halkı olan(dır).” (TM, s. 3); ayrıca bkz. (ÇUS, s. 12).

yol *Tür.* yol (EUTG, s. 626); ayrıca bkz. (DTS, s. 272; EDPT, s. 895). Eski Türkçe *yoķ*, günümüzde Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чол* (*çol*) biçiminde “yol [...]”; “1) дорога, путь: тракт, трасса// дорожный, путевой [yol; rota, otoyol, iz, yol // seyahat, yol] [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 984; HTS, s. 102). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol uluğ çurtas çolı irtken*. “O büyük hayat yolu geçti.” (ÖÇ, s. 8).

yonlağ ~ yunlağ (< Çin. *yung+la-ğ*) *Tür.* kullanım, tüketim; para birimi, parasal

⁶²⁸ Rusça asıl metinde: “**JINČÜR-: jinčür- jükün- парн.** кланяться, поклониться; **jinčür- töpün jükün- парн.** кланяться, поклониться [...]”

kullanım; çalışma fonları (COUL, s. 238)⁶²⁹; ayrıca bkz. (DTS, s. 281; EDPT, s. 951). Bu sözcük bugün Hakasçada “kullanım, kullanma, işlem [...]”⁶³⁰ anlamlarına gelen *музаланыс* (*tuzalanıs*) ile karşılanabilir (KHRS, s. 673).

yonlağlıg ~ yunlağlıg (< Çin. *yung+la-ğ+lıg*) *Tür.* kullanım için, tüketim için; para birimi için, parasal kullanım için = “for use, for consumption; for currency, for monetary use [...]” (COUL, s. 238); ayrıca bkz. (DTS, s. 281; EDPT, s. 952). Bu sözcük bugün Hakasçada “kullanım için, tüketim için” anlamlarına gelen *музаланыстыг* (*tuzalanıstıg*) ile karşılanabilir.

yori- *Tür.* yürümek, dolaşmak, hareket etmek, kabul gör(ül)mek; meşgul olmak; reddetmek (EUTG, s. 626); ayrıca bkz. (DTS, s. 274; EDPT, s. 957). Eski Türkçe *yori-* eylemi, Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ve söz içinde /-o-/ > /-ö-/ ses değişimleriyle *чөр-* /*чөрөргөл* (*çör-* /*çörörgөл*) biçiminde “yürümek, hareket etmek, gitmek [...]” anlamlarıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 999; HTS, s. 105). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Aalnıy pasha hırınañ çörébésken*. “Köyün başka kıyısından yürümüş.” (TM, s. 21).

yul *Tür.* dere, göl (EUTG, s. 626); ayrıca bkz. (DTS, s. 277; EDPT, s. 917-918). Eski Türkçe *yul*, bugün Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чул* (*çul*) biçiminde “dere, küçük akarsu” anlamlarıyla yaşamaktadır (KHRS, s. 1003; HTS, s. 107). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Hos hulahtı pastıra tülgü çulnı pèr it parza...* “Çift kulak yoluyla tilki dereyi bir et varsa...” (TM, s. 3-4).

yultuz *Tür.* yıldız (EUTG, s. 626); kişi adı birleşeni; ayrıca bkz. (DTS, s. 278; EDPT, s. 922). Eski Türkçe *yultuz*, Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle ve dar-yuvarlak ünlülerin dar-düz olmasıyla *чылтыс* (*çiltıs*) biçiminde “I yıldız” anlamıyla varlığını korumaktadır (KHRS, s. 1020; HTS, s. 92). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Çiltıs, sah andoh köyep, tura pölëgên kögêlbey öñneñ toldırıbışan*. “Yıldız, aynen öyle parlayıp, ev duvarını mavimsi renkle doldurmuş.” (AHÇÇ, s. 1).

yutu *Tür.* kişi adı veya kişi adının birleşeni = “PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 238). Bu özel adın, günümüzde Hakasçada karşılığı bulunmamaktadır.

yügür- *Tür.* koşuşmak (EUTG, s. 627); ayrıca bkz. (DTS, s. 284; EDPT, s. 914). Eski Türkçe *yügür-* eylemi, Hakasçada söz başında /y-/ > /ç-/ ses değişimiyle *чүжүр-* /*чүжүрөргөл* (*çügür-* /*çügürörgөл*) biçiminde “koşmak, koşarak gitmek [...]” anlamlarıyla

⁶²⁹ İngilizce asıl metinde: “use, consumption; currency, monetary use; working funds [...]”

⁶³⁰ KHRS’de Rusça asıl metinde: “использование, эксплуатация [...]”

yaşamaktadır (KHRS, s. 1009; HTS, s. 110). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Ol emekterce çügürçe, anañ utyugtarzar, holodil'nikterzer, lampalarzar çitçe*. “O teller boyunca koşuyor, sonra ütülere doğru, buzdolaplarına doğru, lambalara doğru yetişiyor.” (AHÇÇ, s. 13).

yükün- (< yük-ü-n-) *Tür.* saygıyla eğilmek; saygı göstermek, hürmet etmek; secde etmek (EUTG, s. 627). Clauson (1972), *yükün-* eylemini şöyle açıklamaktadır: “**yükün-** ‘to bow, do obeisance to (someone *Dative*); to worship’. [‘boyun eğmek, (birine) secde etmek/saygı göstermek; ibadet etmek/tapmak’.] [...]” (EDPT, s. 913); ayrıca bkz. (DTS, s. 285). Bu eylem, Hakasçada *azaxxa myžepze (myç-)* [*azahha tüzerge (tüç-)*] birleşik eylemiyle karşılanmaktadır (KHRS, s. 688).

yürüñ *Tür.* ak, beyaz (EUTG, s. 627); bkz. *ürüñg* (EUTG, s. 618); ayrıca bkz. *ürüñ* ~ *yürüñ* maddesi, s. 270.

yüz *Tür.* yüz (sayı); ayrıca bkz. (DTS, s. 288; EDPT, s. 983). Eski Türkçe sayı ön adı *yüz*, günümüzde Hakasçada *чүс (çüs)* biçiminde “II сто, сотня [yüz] [...]” anlamıyla kullanılmaktadır (KHRS, s. 1014; HTS, s. 111). Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Köp çüs çıllarğa çolnı közétçe, inağ çurtırğa çonnı ügretçe*. “Çok yüz yıllara yolu gösteriyor, dostça yaşamak halkı eğitiyor.” (İRS, s. 11); ayrıca bkz. (PH, s. 9).

5.2. Eski Uygurca-Hakasça Ortak (Takip Edilebilir) Sözcükler Dizini

Bu başlık altında yer alan dizinde, Eski Uygurca sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki anlamları verilerek, Eski Uygurca biçimin eğer Hakasçada izi sürülebiliyorsa bu biçim ya da biçimler dizine eklenmiş; ayrıca Hakasça sözcüklerin anlamlarının özellikle belirtilmesi gerekiyorsa dizinde ‘...’ (tek tırnak işareti) içerisinde bu anlam veya anlamlar da verilip farklı anlam(lar)a gelebilen biçimce ortak sözcük ya da sözcükler gösterilmiştir.

Eski Uygurca	Hakasça	Türkiye Türkçesi
aç-	ac- /азарға/ (as- /azarğa/)	aç-
açığ	ачыг (açığ)	acı
açın-	ачын- /ачынарға/ (açın- /açınarğa/)	bak-; gözet-
adaş	адас (adas)	adaş

adır- ~ adur-	<i>азыр- /азыраpǵа/</i> (azır- /azırarǵa/)	ayır-
adırtlıǵ	<i>азырлығ (azırlıǵ) ?</i>	ayırt edilebilir, ayrıntılı
aǵır	<i>аар (aar)</i>	aǵır; önemli
aǵırla-	<i>аарла- /аарлиpǵа/</i> (aarla- /aarlirǵa/)	aǵırla-
aǵırlaǵuluk	<i>аарлығ (aarlıǵ)</i> <i>аарластығ (aarlardıǵ)</i>	saygın; saygıdeğer
aǵız	<i>аас (aas)</i>	aǵız
aǵtar- ⁶³¹	<i>аңдар- /аңдарарǵа/</i> (aңdar- /aңdararǵa/)	aktar-; Hak. devir-
aǵa (~ aǵa)	<i>аға (aǵa); ағаң (aǵaң)</i>	EUyg. ağabey; Hak. dede
al ⁶³²	<i>ал (al)</i>	al, kırmızı, kızıl
al-	<i>ал- /аларǵа/ (al- /alarǵa/)</i>	al-
alım	<i>алым (alım)</i>	alım, borç; kredi
alımçı ⁶³³	<i>алымчы (alımçı)</i>	alacaklı
alın- ⁶³⁴	<i>алын- /алынарǵа/ (al- /alarǵa/)</i>	alın-
alǵa-	<i>алға- ~ алғы- /алǵырǵа/</i> (alǵa- ~ alǵı- /alǵirǵa/)	kutsa-; öv-; şükret-
alǵat-	<i>алғат- ~ алғым- (alǵat- ~ alǵıt-)</i>	kutsa-; övül-
alkış	<i>алғас ~ алғыс (alǵas ~ alǵıs)</i>	alkış; kutsama, dua, tebrik
alp	<i>алын (alıp)</i>	alp
altı	<i>алты (altı)</i>	altı
altınç	<i>алтынчы (altıncı)</i>	altıncı
altun	<i>алтын (altın)</i>	altın
altur- ⁶³⁵	<i>алдыр- /алдыраpǵа/</i> (aldır- /aldırarǵa/)	aldır-
amıl	<i>амыр (amır)</i>	sessiz, sakın, uslu
amra- ⁶³⁶	<i>амыра- /амыриpǵа/</i>	ET sev- (Hak. sakınleş-,

⁶³¹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 66).

⁶³² Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 48; HTS, s. 34), sözcüğün renk anlamı yalnızca HTS’de verilmiştir.

⁶³³ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 59).

⁶³⁴ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 59).

⁶³⁵ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 54).

⁶³⁶ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 41; EDPT, s. 163; KHRS, s. 62).

	(amıra- /amırırğa/)	yatış-, hafifle-)
amranmak	<i>амырurға (amırırğa) ?</i>	sevgi, aşk
amtı (~ amdı)	<i>ам (am) // амды (amdı)</i>	şimdi (< Osm. imdi)
ança ⁶³⁷	<i>анча (anca)</i>	onun gibi, öylece, o gibi
ançulayu ⁶³⁸	<i>андағ (andağ), андағох (andağoh)</i>	öyle, o kadar; öylece
andın ~ antın	<i>аннаң (annaң)</i>	ondan; oradan
anı	<i>аны (anı)</i>	onu
anın	<i>анынаң (anınaң)</i>	onunla
anta ~ anda	<i>анда (anda)</i>	onda
antağ (~ andağ)	<i>андағ (andağ)</i>	öyle, böyle, benzer
añ ⁶³⁹	<i>аң (añ)</i>	av
aña	<i>агаа (ağaa)</i>	ona
añçı	<i>аңчы (añcı)</i>	avcı
apa	<i>аба, абаа, абааң (aba/abaa/abaaң)</i>	ata, baba, ağabey, amca
ar- (2)	<i>ар- /арарға/ (ar- /ararğa/)</i>	yorul-; Hak. zayıfla-
ara ⁶⁴⁰	<i>ара (ara)</i>	ara, arasında, içi(nde)
arça (? arçın) ⁶⁴¹	<i>арчын (arçın) II</i>	ardıç
arığ	<i>арығ (arığ)</i>	arı, temiz; orman
arқа	<i>арға (arğa)</i>	arka
arқış	<i>арғыс (arğıs)</i>	kervan; (yol, iş)
		arkadaş(ı); haberci, elçi
arslan ~ aslan	<i>арзылаң ~ арсылаң (arsılaң)</i>	a(r)slan, dişi a(r)slan
artuқ ~ artok	<i>артық (artıh)</i>	artık, fazla
asırağı < asıra-	<i>азырурға /азыра-/ (azırırğa /azıra-/)</i>	yetiştir-, eğit-; besle-, bak-
aş ⁶⁴²	<i>ас (as)</i>	yemek

⁶³⁷ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 65).

⁶³⁸ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 207; KHRS, s. 63).

⁶³⁹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 46; EDPT, s. 3; KHRS, s. 66; HTS, s. 43).

⁶⁴⁰ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 50; KHRS, s. 69).

⁶⁴¹ Moriyasu, Turfan'daki Bulayık'tan çıkarılan U 9263 katalog numaralı Eski Uyurca orijinal belgenin kayb olduğu bilgisini verir ve sözcüğü "(a)rça" olarak okur (COUL, s. 90-91). Ancak a ve n işaretlerinin birbirine benzerliği düşünülürse sözcüğün (a)rç(ı)n olması da muhtemeldir. Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 51; KHRS, s. 80).

⁶⁴² Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 61; KHRS, s. 82).

aş-	<i>ac-</i> / <i>азарға</i> / (as- /azarğa/)	aş-, geç-
aşnu	<i>азый</i> (azıy) // <i>азынада</i> (azınada)	önce(ki), eski, erken
at I	<i>at</i> (at)	ad, unvan
at II	<i>at</i> (at)	at (hayvan adı)
at-	<i>at-</i> / <i>атарға</i> / (at- /atarğa/)	at-
ata	<i>ада</i> (ada)	ata, baba
atlağ ~ atlığ (1)	<i>аттыз</i> (attığ) II	adlı; atlı
atlığ (2)	<i>аттыз</i> (attığ) I	atlı, atı olan; süvari
av (~ ab)	<i>аб</i> (ab), <i>аң</i> (aŋ) (= Eski Türkçe <i>аң</i>)	av
avcı (~ abçı)	<i>аңчы</i> (aŋcı) [? <i>абчы</i> (abçı)]	avcı
ay	<i>ай</i> (ay)	ay
ay-	<i>айт-</i> / <i>айтарға</i> / (ayt- /aytarğa/)	söyle-, konuş-
aya ⁶⁴³	<i>айа-</i> / <i>айырға</i> / (aya- /ayırğa/)	ET saygı göster-; Hak. esirge-; acı-
ayağ ⁶⁴⁴	<i>айаз</i> (ayağ)	ET saygı; Hak. acıma, merhamet
ayağlağ ~ ayağlığ	<i>айазлыз</i> (ayağlığ)	saygılı; zavallı; merhametli
ayağuluk	<i>айазлыз</i> (ayağlığ) (?) <i>айырғалыз</i> (ayırğalığ)	merhametli; hürmete layık
ayağ	<i>айах</i> (ayah)	çanak; fincan, kâse, kadeh
ayıt- (~ ayt-)	<i>айт-</i> / <i>айтарға</i> / (ayt- /aytarğa/), <i>айыт-</i> / <i>айыдарға</i> / (ayıt- /ayıdarğa/)	söyle-; sor-; (coşkuyla) türkü veya şarkı söylemek
azığ	<i>азыз</i> (azığ)	azı dişi
azuk ⁶⁴⁵	<i>азых</i> (azıh)	azık
ba ⁶⁴⁶	<i>палға-</i> / <i>палғурға</i> / (palğa- /palğırğa/)	bağla-
bağ (1) ⁶⁴⁷	<i>паз</i> (pağ)	bağ, kayış; bohça, balya

⁶⁴³ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 25-26; KHRs, s. 41).

⁶⁴⁴ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 26; KHRs, s. 39).

⁶⁴⁵ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 73; KHRs, s. 38).

⁶⁴⁶ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 76; KHRs, s. 342).

bağ (2) (< O. Far. <i>bāḡ</i> , YFar. <i>bāḡ</i>) ⁶⁴⁸	<i>бахча</i> (bahça)	bağ, bahçe
bağşı ~ baqşı ~ baḡşı	<i>пахсы</i> (pahsı)	öğretmen, akıl hocası, üstat
bakır (1) ⁶⁴⁹	<i>пагыр</i> (pağır)	bakır
balık (1)	<i>палых</i> (palıh)	balık
bar	<i>пар</i> (par)	var
bar-	<i>пар-</i> / <i>парарға</i> / (par- /pararğa/)	var-, git-
barça	<i>парчан</i> (parçan)	bütün, hep, hepsi, tüm
barḡa	<i>парха</i> (barha) I	Hak. torun; kişi adı ya da kişi adının birleşeni ⁶⁵⁰
barım ⁶⁵¹	<i>парыс</i> (parıs)	servet, mal; Hak. kazanç
bars	<i>пар</i> (par), <i>музр</i> (tigr)	pars, kaplan
basā ⁶⁵²	<i>паза</i> (paza)	ET ondan sonra, sonra,
	<i>пазагы</i> (paza) ‘sonraki’	sonraki; bir de, dahi, ve; Hak. ve; daha, yine, daha çok
basmıl ~ basmil	<i>басмил</i> (basmil)	Basmıl(lar) ~ Basmil(ler)
baş	<i>пас</i> (pas)	baş
bay	<i>пай</i> (pay)	zengin
baybuḡa	<i>*пайпуға</i> (paypuğa)	zengin boğa (üreticisi)
bayı- ~ bayu- ⁶⁵³	<i>пайы-</i> / <i>пайурға</i> / (payı- /payırğa/)	zengin ol-
bek ⁶⁵⁴	<i>пик</i> (pik)	pek, çok; sağlam
belgülüg	<i>*пелгелуг</i> (pêlgêlig)	belli
berü	<i>пеер</i> (peer)	beri, beriye, beride
bêlek ~ bêleg ~ belek	<i>пелеге</i> (pilege)	hediye, armağan
bêr- ~ bir-	<i>пир-</i> / <i>пирерге</i> / (pir- /pirerge/)	ver-

⁶⁴⁷ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 77; KHRS, s. 334; ÖHT, s. 344).

⁶⁴⁸ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 77; ÖHT, s. 63).

⁶⁴⁹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 82; KHRS, s. 335; ÖHT, s. 345).

⁶⁵⁰ Moriyasu, mektuplardaki kullanımın anlamını “PerN. or component of PerN.” (COUL, s. 211) olarak vermiştir. Sözcük, bugün Hakasçada ‘(I) torun’ anlamına gelmektedir, bkz. (KHRS, s. 348; ÖHT, s. 349).

⁶⁵¹ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 84; KHRS, s. 348; ÖHT, s. 349).

⁶⁵² Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 85; KHRS, s. 336; ÖHT, s. 354-355).

⁶⁵³ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 79; KHRS, s. 340; ÖHT, s. 354).

⁶⁵⁴ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 92; KHRS, s. 358; ÖHT, s. 363).

bèrgi ~ bèrgü ~ birgü	<i>nupel</i> (pirel), <i>nupilgi</i> (pirèlgè)	vergi, ver(il)me
bèrim ~ birim	<i>nupic</i> (pirès)	borç, verecek, veriş, verim
bèrmekçi	<i>nupeci</i> (pireçè)	veren, verici, verecek
bértür- ~ birtür- ⁶⁵⁵	<i>nupdip-</i> / <i>nupdipepze</i> / (pir- /pirerge/)	verdir-
bèş	<i>nuc</i> (pis)	beş
bèşinç	<i>nuzinçi</i> (pizèncè)	beşinci
bıçak ~ bıçek ⁶⁵⁶	<i>nychax</i> (pıçah)	bıçak
bıltur ⁶⁵⁷	<i>nylтыр</i> (pıltır)	geçen yıl
bışığ ⁶⁵⁸	<i>nyзыг</i> (pızığ) I	olgun
bil-	<i>nil-</i> / <i>nilerze</i> / (pèl- /pèlerge/)	bil-
bilge	<i>nilizçi</i> (pèlègcè)	bilge, bilen, bilgin
bilig	<i>nilic</i> (pèlès)	bilgi
biliglig	<i>nilicmiğ</i> (pèlèstèg)	bilgili
biliş- ⁶⁵⁹	<i>nilic-</i> / <i>nilizerge</i> / (pèlès- /pèlèzerge/)	biliş-, tanış-
bir	<i>nip</i> (pèr)	bir
biti-	<i>nac-</i> / <i>назарға</i> / (pas- /pazargà/)	yaz-
bitig	<i>niçik</i> (pèçèk)	yazı; mektup
biz	<i>nic</i> (pès)	biz (1. çokluk kişi adılı)
biziñ ~ bizniñ	<i>nicmiñ</i> (pèstèñ)	bizim
biziñe, bizke	<i>nicke</i> (pèske)	bize
bizni	<i>nicmi</i> (pèstè)	bizi
bo ~ bu	<i>ny</i> (pu)	bu
bodug	<i>noзыг</i> (pozıg)	boya
bol-	<i>pol-</i> / <i>поларға</i> / (pol- /polarğà/)	ol-
boşun-	<i>posхын-</i> / <i>posхынарға</i> / (poshın- /poshınarğà/)	kurtul-; (at) boşan-
böz	<i>nöc</i> (pös)	bez, kalın pamuklu kumaş

⁶⁵⁵ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 95, 102; KHRS, s. 360; ÖHT, s. 367).

⁶⁵⁶ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 98; KHRS, s. 414; ÖHT, s. 359).

⁶⁵⁷ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 105; KHRS, s. 411; ÖHT, s. 360).

⁶⁵⁸ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 105; KHRS, s. 410; ÖHT, s. 362).

⁶⁵⁹ Sözcüklerle ilgili açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 100; KHRS, s. 366; ÖHT, s. 366).

buğa	<i>nyğa</i> (puğa)	boğa
burhan ~ burkan	<i>nyрхан ~ nyрухан</i> (purhan ~ puruhan)	Buddha, Burkan
busan- ~ buşan-	<i>nyзyx- /nyзyғарға/</i> (puzuh- /puzuғарға/)	üzülmek, endişelenmek, dertlenmek
bügü ~ böğü	<i>möñi</i> (möñe) ‘şifalı, iyileştirici’ <i>mÿzÿ</i> (mügü) ‘sonsuz’	büyü, hikmet
bükün (< bu + kün)	<i>ny</i> (pu) + <i>кÿн</i> (kün)	bugün
çeçek ~ çêçek	<i>чичек</i> (çiçek)	çiçek
çıgar	<i>чыгар</i> (çıgır)	bir uzunluk birimi; kısa
çın (< Çin. 真 <i>zhēn</i>)	<i>сын</i> (sın)	gerçek, doğru
çoğluğ	<i>соғлығ</i> (soğlığ)	parlak, ateşli; güzel
çuğ (~ çoğ ?)	<i>суг</i> (suğ)	bağ
eçi	<i>ақа</i> (aca), <i>ақаң</i> (acañ)	ağabey, amca
eder ~ êder	<i>изер</i> (izer)	eyer
ediş (~ idiş)	<i>ис</i> (is) // <i>идіс</i> (idès) (?)	varlık; (? kap, fincan)
emek	<i>ÿмек</i> (ümek), (?) <i>әніз</i> (enêg)	emek; acı, ızdırap
emgengü	<i>імектирге</i> (ëmektirge), <i>нiмектирге</i> (nëmektirge), <i>ÿмектирге</i> (ümehtirge)	emek çekme; acı çekme, ızdırap çekme; emekleme
enç ~ inç	<i>ээн</i> (een)	rahat, sakin, huzurlu
eñür	<i>иң</i> (iñ) + <i>ÿр</i> (ür)	(en/çok) uzun süre (sonra)
er	<i>ир</i> (ir)	er, erkek, koca, eş, kişi
eren	<i>ирен</i> (iren)	er, erkek; yiğit
erk (~ êrk ?)	<i>ирік</i> (irèk)	güç, otorite, irade
erklig	<i>иріктіз</i> (irèktèg)	güçlü, hâkim; iradeli
esen	<i>изен</i> (izen)	esen, sağlıklı
esengüle-	<i>изенне- /изеннирге/</i> (izenne- /izennirge/)	esenlik dilemek; selamlamak
etöz (et + öz) ~ etüz	<i>ит</i> (it) + <i>ös</i> (ös)	beden ruhu, vücut (özü)
ev ~ eb	<i>иб</i> (ib)	ev
êçik	<i>аңас</i> (acas), <i>ақа</i> (aca), <i>ақаң</i>	ağabey, ağabeycik

	(асаң)	
èki ~ èkki	<i>iki</i> (èkè)	iki; ikili, çift
èkinti ~ èkkinti	<i>ikinci</i> (èkèncè)	ikinci; ikinci kez (~ olarak)
èl ~ il	<i>ил</i> (il)	il, ülke, halk; han; (unvan)
èlçi ~ ilçî	<i>илчи</i> (ilcè)	elçi; haberci
èlit- ~ èlt-	<i>илгит-</i> / <i>илгидерге</i> / (<i>ilgèt-</i> / <i>ilgèderge</i> /)	ilet-, gönder-, götür-
èşid- ~ işit-	<i>ис(т)-</i> / <i>истерге</i> / (is- /isterge/)	işit-, duy-, dinle-
han ~ kan	<i>хан</i> (han)	han, hükümdar, kral
hitay ~ kıtay	<i>кидани</i> (kidani)	Hitay
hormuzta	<i>Хурмузд</i> (Hurmuzd)	Ahuramazda, Hürmüz
(< Soğd. <i>hwrmzṭ'</i>)	Моғ. <i>Хан Хурмаст</i> (Han Hurmast)	
ıd- ~ ıt-	<i>ыс-</i> / <i>ызарға</i> / (ıs- /ızarğa/)	gönder-
ıdmaḵ	<i>ызарға</i> (ızarğa)	gönderme(k), yollama(k)
ıla	<i>Или</i> (İli)	İli (ırmağı)
inanç	<i>ізеніс</i> (èzenès), <i>ізенісміз</i> (èzenèstèg), <i>ізесміз</i> (èzestèg)	inanç; güvenilir, inanılır; unvan, rütbe; kişi adı
ıraq ~ yırak	<i>ырах</i> (ırah)	ırak, uzak
iç	<i>іс</i> (ès), <i>ісмі</i> (èstè)	iç
iç-	<i>іс-</i> / <i>ізерге</i> / (ès- /èzerge/) <i>іч-</i> / <i>ічерге</i> / (èç- /èçerge/)	iç-
içtiki	<i>ісіндегі</i> (èstèndegè)	içindeki
içtinki	<i>істінеңгі</i> (èstèneṅgè) <i>ісіндегі</i> (èstèndegè)	içtenki ~ içindeki
iki ~ èki	<i>iki</i> (èkè)	iki
ikinti ~ èkinti	<i>ikinci</i> (èkèncè)	ikinci
inçe	<i>анча</i> (anca), <i>андағ</i> (andağ), <i>мындағ</i> (mındağ) <i>эндіг</i> (endèg)	böyle, böylece, şöyle, bu şekilde, bunun gibi

inçke (~ inçge)	<i>ниске</i> (nèske)	ince
isig ⁶⁶⁰	<i>изиг</i> (èzèg)	sıcak
isin-	<i>изин- /изинерге/</i> (èzèn- /èzènerge/), <i>изидин- /изидинерге/</i> (èzédèn- /èzédènerge/)	ısın-
iş	<i>ис</i> (ès)	iş, emek
işlet-	<i>истендир- /истендирерге/</i> (èstendèr- /èstendèrerge/)	işlet-, çalıştır-
it	<i>ит ~ им</i> (it ~ èt), ancak <i>адай</i> (aday) ⁶⁶¹ kullanılır.	it, köpek
kegde	<i>киздей</i> (kigdey)	kâğıt
kek	<i>кик</i> (kik)	kin, öç, intikam, nefret
kel-	<i>кил- /килерге/</i> (kil- /kilerge/)	gel-
kelin	<i>килін</i> (kilèn)	gelin
kelür-	<i>килдир- /килдирерге/</i> (kildèr- /kildèrerge/)	getir-
kergek (~ kerek)	<i>кирек</i> (kirek)	gerek, gerekli, lazım
kerik ~ kerig	<i>киргі</i> (kìrgè) ‘çember’	gergi
kezklik	<i>кистік</i> (kistèk)	bıçak
kèdin ~ kidin	<i>кизін</i> (kizèn)	arka, geri; batı; sonra
kèn ~ kin	<i>кидер</i> (kider)	
kèrtgün- ~ kirtgün-	<i>киртін- /киртинерге/</i> (kirtèn- /kirtènerge/)	inan-
kèrtgünmek ~	<i>киртинерге</i>	inanma, iman etme
kirtgünmek	(kirtènerge)	
kètmen ~ kitmen	<i>кетмень</i> (ketmen’)	kazma, çapa
kiçig (~ küçük)	<i>кичиг</i> (kèçèg)	küçük
kim	<i>кем</i> (kem)	kim (adıl)
kir-	<i>кир- /кирерге/</i> (kèr- /kèrerge/)	gir-
kişi	<i>кизи</i> (kèzè)	kişi, insan; erkek, kadın
köç-	<i>көс- /көзерге/</i> (kös- /közerge/)	göç-
kök	<i>көк</i> (kök)	kök, gök, mavi

⁶⁶⁰ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 213; KHRS, s. 141; HTS, s. 214).

⁶⁶¹ Sözcükle ilgili bkz. (KHRS, s. 30; HTS, s. 27).

köl	кӱл (köl)	göl
kön- ~ kün-	кӱй- /кӱйерге/ (кӱй- /кӱйерге/) ⁶⁶²	yan-
köni	кӱни (köne)	düz, düzgün, doğru, gerçek
köñül	кӱңил (köñel)	gönül, kalp
köñüllüg	кӱңиллӱг (köñnélég)	gönüllü
kör-	кӱр- /кӱрерге/ (kör- /körergerge/)	gör-, bak-
körüş-	кӱрӱс- /кӱрӱзерге/ (körös- /köröszergerge/)	görüş-
köz	кӱс (kös) ⁶⁶³	göz
közed- ~ közet- ~	кӱзет- /кӱзедерге/ (küzet- /küzederge/)	gözet-
küzet-		
közün-	кӱрӱн- /кӱрӱнерге/ (körös- /körösnergerge/)	görün-
küç	кӱс (küs)	güç
küçe-	кӱсте- /кӱстӱрерге/ (küste- /küstirgerge/)	zorla-, ısrar et-
küçen-	кӱстен- /кӱстӱнергерге/ (küsten- /küstenergerge/)	güçlen-
küçlüg	кӱстӱлӱг (küstêg)	güçlü
kül	кӱл (kül)	kül
kün	кӱн (kün)	güneş; gün
küntüz	кӱндӱс (kündes)	gündüz
kür	кӱр (kür)	cesur, kontrol edilemez
küz	кӱс (küs), кӱскӱ (küskü)	güz, sonbahar
қадır	хазыр (hazır)	sert, yırtıcı, zalim, vahşi
қак-	хах- /хаһарға/ (hah- /hağarğa/)	vur-, döv-
қал-	хал- /халарға/ (hal- /halarğa/)	kal-
қалан	халан (halan)	bir tür vergi
қалın	халын (halın)	kalın, yoğun, sık

⁶⁶² Hakasça eylemin kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Petr Vasil'yevičtiñ haylap ızar köñnê çalınnap köygen ot çeli köyceñ.* (HÇH, s. 16).

⁶⁶³ Hakasça sözcüğün kullanıldığı örnek cümle için bkz. *Surınça, aar-peer kös tasti, ırah-çağıngını size, ezençe, naa tañ, arsa, çarii, kiler sın honıh üleze.* (TÖÇ, s. 47).

qam	хам (ham)	kam, şaman
qamağ ~ qamıǵ	хамых (hamih)	tüm, hepsi, bütün; çok
qamal ~ qamıl	Кумул (Kumul); veya Ичжоу (Хами) [İçjou (Hami)]	Kumul veya Hami, yer adı
qamçıu ~ qamçıu	Ганьсү (Gansu)	Ganzhou veya Kansu
qan-	хан- /ханарға/ (han- /hanarğa/)	tatmin ol-, memnun ol-
qañlı	хаңаа (hañaa), хаңаалығ (hañaalıǵ)	araba, at arabası
qap	хан (hap)	kap; paket; çanta
qar	хар (har)	kar
qara	хара (hara)	kara
qata	хат (hat), хатағ (hataǵ), хату (hati)	kez, defa; kat
qatıǵlan- ~ qataǵlan-	хатығлан- /хатығланарға/ (hatıǵlan- /hatıǵlanarğa/)	katlan-, gayret et-, sertleş-, sebat et-, hiddetlen-
qavşur-	хабыстыр- /хабыстырарға/ (habıstır- /habıstırarğa/) ‘tutuştur-’	kavuştur-
qaya	хайа (haya)	kaya
qayu	хай (hay)	hangi, nasıl
qayuqa	хайға (hayğa)	nere, nereye
qıdıǵ	хыйығ (hıyıǵ)	kenar, kıyı; yamaç; şev
qılıç	хылыс (hılıs)	kılıç
qılın-	хылын- /хылынарға/ (hılın- /hılınarğa/)	ET kılın-, yapıl-, edil-; Hak. kendine yap-; davran-
qılınç	хылыныс (hılınıs)	davranış, hareket, amel
qılınçlıǵ ~ qılınçlaǵ	хылыныстығ (hılınıstıǵ)	davranışlı, tavırlı, hareketli
qısıl ~ kızıl	хызыл (hızıl)	kızıl, kırmızı
qız	хыс (hıs)	kız
qoç	хуча (huça)	koç

koço (~қосу)	<i>Кочо, Идикутшари, Кара-Ходжа</i> (Koço, İdikutşari, Kara-Hodja)	Koço veya Kara-hoca ~ Kara-hoço (yer adı)
	Çin. 高昌, <i>Gāochāng</i>	
konak	<i>хоных</i> (honıh) ‘konaklama’	konuk; darı (unu)
kop	<i>хуу</i> (huu)	çok; büsbütün, tamamen
қудруқ	<i>хузурух</i> (huzuruh)	kuyruk
қудуғ	<i>хутух</i> (hutuh)	kuyu
қул	<i>хул</i> (hul)	kul
қуруғ	<i>хуруғ</i> (huruğ)	kuru
қуш	<i>хус</i> (hus)	kuş
қут	<i>хут</i> (hut)	kut, ruh
қутлуғ ~ қутлуқ	<i>хуттығ</i> (huttiğ)	kutlu, ruhlu
mani	<i>Мани</i> (Mani)	Mani (din kurucusu)
maņa	<i>мағаа</i> (mağaa)	bana
men ~ mèn	<i>мин</i> (min)	ben (1. teklik kişi adılı)
meni ~ mèni ~ mini	<i>мини</i> (minè)	beni
meniñ ~ mèniñ	<i>миниң</i> (minèñ)	benim
meñü ~ meñgü	<i>möge</i> (möge), <i>mögi</i> (mögè) <i>Қағ. möğü</i> (möğü), <i>möñi</i> (möñè)	sonsuz, ebedî
mènte ~ minte	<i>минде</i> (minde)	bende
mèntin ~ mintin	<i>миннең</i> (minneñ)	benden
miñ	<i>муң</i> (muñ)	bin (1000)
munça	<i>мынча</i> (mınca)	bunca, bu kadar
munçuk ~ monçuk	<i>мончых</i> (moncıh)	boncuk
munıñ ~ munuñ	<i>мының</i> (mınıñ)	bunun
munta	<i>мында</i> (mında)	bunda; burada
muntag	<i>мындағ</i> (mındağ) <i>мындағох</i> (mındağoh)	böyle, böylece, bu şekilde
muntin ~ mundin	<i>мыннаң</i> (mınnanğ)	bundan; buradan
ne	<i>нине</i> (nime)	ne
negü	<i>ноо</i> (noo)	ne, nasıl, hangi, niçin
nelük	<i>хайдағ</i> (haydağ)	neden, nasıl; ne ile

oğlan	оол (ool), оолах (oolah)	oğlan, delikanlı, genç, erkek çocuk
oğul	оол (ool), оолах (oolah)	oğlan, delikanlı, genç, erkek çocuk
oğur ~ oğ(u)rı	огыр (oğır)	hırsız
ok	-ох (-oh) ~ -ök (-ök)	tam, bizzat; da, de
ol	ол (ol)	o
olar	олап (olar)	onlar
olur-	одыр- (odır-)	otur-
on	он (on)	on
onunç	онунчы (onuncı)	onuncu
oñay	ооӱ (ooy); [anlamca ниик (niik) de]	kolay, kolayca
ordu	орда (orda)	han karargâhı, saray
ortuk	ортах (ortah)	ortak
orun	орын (orın)	yer, mekân; taht
ot	от (ot)	ateş
ök	-ök (-ök) ~ -ох (-oh)	tam, bizzat; da, de
öl-	өл- /өлөргө/ (öl- /ölerge/)	öl-, göç-, vefat et-
ölür-	öldür- /öldүрөргө/ (öldir- /öldirerge/)	öldür-
öpkele-	өкпелен- /өкпеленерге/ (ökpelen- /ökpelenerge/)	öfkelen-
örte- ~ örtke-	өрте- /өртурге/ (örte- /örtirge/)	yakmak; yanmak
Ötüken	Öтүкен (Ötüken) Rus. Отыукен (Otyuken)	Ötüken (yer adı)
öz	өзен (özen) Sag. öc (ös)	öz, kendi
özüt	үзүт (üzüt)	can, ruh, ölen kişinin ruhu
sağın-	сагын- /сагынарға/ (sağın- /sağınarğa/)	düşün-, tasarla-
salkım	салгын (salgın)	esinti, rüzgâr

san	<i>сан</i> (san)	sayı, hesap, miktar
san-	<i>санан- /сананарға/</i> (sanan- /sananarğa/)	(kendi kendine) say-, sayıl-
sağa	<i>саға</i> (sağa) ~ <i>сағaa</i> (sağaa)	sana
sat-	<i>сат-</i> / <i>садарға</i> / (sat- /sadarğa/)	sat-
satıĝ	<i>садыз</i> (sadıĝ)	satış, ticaret
sekiz	<i>сизіс</i> (sigès)	sekiz
sekizinç	<i>сизізінчі</i> (sigèzèncè)	sekizinci
sen ~ sèn	<i>син</i> (sin)	sen
seni ~ sèni	<i>сині</i> (sinè)	seni
seniñ ~ sèniñ	<i>синің</i> (sinèñ)	senin
senler ~ sènler	Sag., Kız. <i>сілер</i> (sèler)	siz
sente ~ sènte	<i>синде</i> (sinde)	sende
(sende ~ sènde)	<i>синнең</i> (sinneñ)	senden
sı-	<i>сын-</i> / <i>сынарға</i> / (sin- /sınarğa/)	kır-, kırıl-, boz-
sıĝıt	<i>сыт</i> (sıt)	aĝlama, aĝıt, yas
siler	Sag., Kız. <i>сілер</i> (sèler)	siz
silerniñ	Sag., Kız. <i>сілерниң</i> (sèlernèñ)	sizin
silig ~ silik	<i>сіліз</i> (sèlèĝ)	berrak, temiz; zarif; güzel
sinite	<i>синде</i> (sinde) <i>синнең</i> (sinneñ)	sende senden
siz	<i>сілер</i> (sèler) [Sag., Kız. <i>сілер</i> (sèler)]	siz
siziñ	<i>сілерниң</i> (sèlernèñ)	sizin
siziñe	<i>сілерге</i> (sèlerge)	size
sizler	Sag., Kız. <i>сілер</i> (sèler)	siz
sizten ~ sizinten	<i>сілердең</i> (sèlerdeñ)	sizden
söz	<i>сөс</i> (sös)	söz
sözle-	<i>сөле-</i> / <i>сөлірге</i> / (söle- /sölirge/)	söyle-
sözleş-	<i>сөлес-</i> / <i>сөлезерге</i> /	söyleş-; sözleş-
	(söles- /sölezerge/)	
soĝdu ~ soĝtu	<i>Соғд</i> (Sogd)	özel ad: Soĝd; kişi adı
suv	<i>суз</i> (suĝ)	su

suvar	<i>Сувар</i> (Suvar)	Suvar(lar) (boy adı)
sügçü ~ süçü (< Çin. <i>Suzhou</i>)	<i>Сучжоу</i> (Suçjou)	Suzhou (yer adı)
şapuhr	<i>Шанур</i> (Şapur)	kişi adı: Kral I. Şapur
tağ	<i>тағ</i> (tağ)	dağ
tağa ~ tağay	<i>тайы</i> (tayı)	dayı
taķı	<i>таа</i> (taa)	ve, dahi, yine
tanuķ	<i>танығ</i> (tanığ) ‘işaret, belgi’; <i>Моғ. киречи</i> (kireçè) ‘tanık’	tanık
tañ (1)	<i>таң</i> (tañ)	tan, şafak; şaşma, sürpriz
tap-	<i>тап-</i> / <i>табарға</i> / (tap- /tabarğa/) ‘bul-; seç-’; <i>пазыр-</i> / <i>пазырарға</i> / (pazır- /pazırarğa/) ‘tap-’; <i>служить поларға</i> (slujit’ polarğa) ‘hizmet et-’	hizmet et-; tap-
tapış-	<i>табыс-</i> / <i>табызарға</i> / (tabıs- /tabızarğa/)	buluş-, birbirini bul-
tapşur-	<i>табыстыр-</i> / <i>табыстырарға</i> / (tabıstır- /tabıstırarğa/)	buldur-, buluştur-; teslim et-; emanet et-
tarı-	<i>таары-</i> / <i>таарырға</i> / (taarı- /taarırğa/); [<i>Моғ. үренне-</i> / <i>үреннирге</i> / (ürenne- /ürennirge/)]	ek-, ekin ek-, tohum at-; yetiştir-
tarığ	<i>таарығ</i> (tarığ) ‘ekim, ekme’; <i>тараан</i> (taraan) ‘darı’	ekim, ekme; darı, tohum
tarığçı	<i>таарығчы</i> (taarığcı)	ekici, ikinci, tohum eken
tarķan ~ tarħan (< Çin. <i>daguan</i>)	<i>тарған</i> (tarğan)	tarkan, tarihte bir unvan
taş I	<i>тас</i> (tas)	dış, dış taraf
taş II	<i>тас</i> (tas)	taş
tatağlığ ~ tatığlığ	<i>тадылығ</i> (tadılığ)	tatlı
tavraķ	<i>табырах</i> (tabırah)	hızlı, hızlıca, tez, çabuk

taz	<i>mac</i> (tas)	saçsız, kel, dazlak
teg-	<i>тег- /теерге/</i> (teg- /teerge/) ~ <i>тең- /теңерге/</i> (teñ- /teñerge/)	değ-, dokun-; ulaş-
tegi	<i>тедег</i> (teedeg), <i>теере</i> (teere) [<i>ала</i> (ala), <i>чуми</i> (çitère)]	-e kadar, -e karşı, -e doğru
temir ~ temür	<i>тумір</i> (timër)	demir
terk ~ tërk ~ tirk	<i>анаһох</i> (anañoh) <i>сала маңзыру</i> (sala mañzırı)	hemen, derhâl, çabucak
teve	<i>тибе</i> (tibe)	deve
tezek	<i>тизек</i> (tizek)	tezek
tè- ~ ti-	<i>ти-</i> / <i>тирге/</i> (tè- /tirge/)	de-
til	<i>тил</i> (tél)	dil
tile-	<i>тиле-</i> / <i>тилирге/</i> (tèle- /télirge/); [Моғ. <i>киле-</i> / <i>килирге/</i> (kèle- /kélirge/)]	dile-
tirek	<i>тирег</i> (tèreg)	direk
tirig	<i>тириг</i> (tèrèg)	diri
tiş	<i>тис</i> (tès) I	diş
tişi	<i>тизи</i> (tèzè)	dişi, kadın
titre- ~ titri-	<i>тимипе-</i> / <i>тимипирге/</i> (tètère- /tètèirge/)	titre-
tiz	<i>тис</i> (tès) II	diz
toğrıl	<i>тоғрыл</i> (toğrıl)	çakır kuşu (Lat. <i>Accipiter gentilis</i>); kişi adı, Tuğrul
toğuz	<i>тоғыс</i> (toğıs)	dokuz
toğuzunç	<i>тоғызынчы</i> (toğızıncı)	dokuzuncu
tolu	<i>толдыра</i> (toldıra)	dolu
ton	<i>тон</i> (ton) ‘kürk; palto’	don, elbise, kürk, palto
torğu	Моғ. <i>торғы</i> (torğı) [<i>маңных</i> (mañnıh) ‘iyi cins ipek’]	ipek kumaş
torğuluğ	<i>торғылыз</i> (torğılığ)	ipekli, ipeksi
töleç	<i>төлег</i> (töleg)	ödeme, karşılık, tazminat

tölek	<i>төле(е)ге ~ төлөге</i> [töle(e)ge ~ tölöge] ‘kuzu’	sakin, sessiz; kişi adı veya birleşeni
tört	<i>төрм (tört)</i>	dört
törtünç	<i>төртинчи (törtencé)</i>	dördüncü
törü (~ törö)	<i>төре (töre) ~ төрөл (törel)</i>	töre
tur-	<i>тур- /турапза/ (tur- /turarğa/)</i>	dur-
tut-	<i>тут- /тударза/ (tut- /tudarğa/)</i>	tut-
tutuz-	<i>тутыр- /тутырапза/</i> (tutır- /tutırarğa/)	tuttur-
tüke-	<i>түген- /түгенерге/</i> (tügen- /tügenerge/)	tüken-, bit-, kuru-, sona er-
tükel	<i>түгедө (tügede)</i>	tam, eksiksiz, bütün
tümen	<i>түбен (tüben)</i>	on bin; tümen
tün	<i>түн (tün)</i>	gece
tünle	<i>түнде (tünde)</i>	geceleyin
türük	<i>Түрк (Türk)</i>	Türk
tüz	<i>түс (tüs)</i>	düz
uğ-	<i>ух- /уғарза/ (uh- /uğarğa/)</i> ‘anla-; tahmin et-; dinle-; duy-; itaat et-‘	anla-; bil-, kavra-
ulağ	<i>улағ (ulağ)</i> ‘at arabası’	postane /aktarma atı
ulağçı	<i>улағчы (ulağcı)</i> ‘at arabacı, taşıyıcı’	aktarma postası görevlisi
uluğ	<i>улуғ (uluğ)</i>	ulu, büyük, geniş
ulus (< Моғ. <i>ulus</i>)	<i>Моғ. улус (ulus)</i>	ulus
ur-	<i>ур- /урапза/ (ur- /urarğa/)</i>	vur-, koy-
uyğur	<i>уйғур (uygur)</i>	Uygur(lar)
uz	<i>ус (us)</i>	usta
üç	<i>үс (üs)</i>	üç
üçün	<i>үчүн (üçün)</i>	için
üçünç	<i>үзинчи (üzencé) ~ үчинчи (üçencé)</i>	üçüncü
üdril- (< <i>üdür-i-l-</i>)	<i>үзүрл- /үзүрлерге/</i> (üzürél- /üzürélerge/)	seçil-; ayrıl-
ülüg	<i>үлүс (ülüs)</i>	hisse, pay, parça; kismet

ün	յն (ün)	ün, ses
üzüklüg	յзіктіг (üzektëg)	parçalı, çıkarılabilir
yaqov (Ar. یعقوب < İbr. יַעֲקֹב <i>Ya ‘āqōḇ</i> / <i>Ya ‘aqōv</i>)	Иаков (İakov)	Yakub
yan-	нан- /нанарға/ (nan- /nanarğa/)	dön-, geri gel-
yantur-	нандыр- /нандыраға/ (nandır- /nandırarğa/)	döndür-
yañı	наа (naa), Kız. нағы (nağı)	yeni
yarağlıg	чаразыг (çarazığ)	yararlı, uygun
yaraş-	чарас- /чаразарға/ (çaras- /çarazarğa/)	yaraş-
yaraştur-	чарастыр- /чарастыраға/ (çarastır- /çarastırarğa/)	yaraştır-
yarat-	чарат- /чарадарға/ (çarat- /çaradarğa/) ‘onayla-; karşıla-, tatmin et-; izin ver-’	yarat-; uyarla-, uy-
yarlıg ~ yarlık	чарлых (çarlıh) ‘tanrı yarası’	buyruk
yaruk	чарых (çarıh)	ışık, aydınlık; parlak
yaş	час (ças)	yaş
yaşın	чалын (çalın), Sag. чазын (çazın)	yıldırım, şimşek
yat-	чат- (çat-)	yat-
yavız	чабыс (çabıs) ‘alçak, düşük’; хомай (hoday), чабал (çabal) ‘kötü’	kötü, fena
yazuk	чазых (çazıh) ‘günah’; чазыг (çazığ) ‘zayıf; kötü’	günah, hata
yazukluğ	чазыхтыг (çazıhtığ)	günahkâr
yazuksuz	чазых чох (çazıh çoh), ахтыг (ahtığ) ‘masum, suçsuz’	günahsız, suçsuz
yen(g)e ~ yenge	ниге (nige) ‘ağabeyin karısı, yenge’ [көйі (köyë) ‘dayının karısı’]	yenge

yen(g)eç ~ yengeç	нигечи (<i>nigecê</i>) ‘ağabeyin /amcanın karısı’	yengecik / yengeciğim(iz)
yet-	чит- /чидерге/ (çit- /çiderge/)	yet-, eriş-, ulaş-
yè- ~ yi-	чи- /чирге/ (çè- /çirge/) [азыран- /азыранарга/ (azıran- /azıranarğa/)]	ye-
yègen	чеен (çeen)	yeğen
yègirmi ~ yigirmi	чибирги (çibèrgè)	yirmi
yègirminç ~ yigirminç	чибиргинчи (çibèrgèncè)	yirminci
yél ~ yil	чил (çil)	yel
yènçü ~ yinçü	чимчүк (çèmcük)	inci
yènik ~ yinik	ниик (niik)	hafif; kolay; değersiz; ucuz
yèr ~ yir	чир (çir)	yer
yèrsuv ~ yirsuv	чир-суз (-уу) [çir-sug (-uu)]	yeryüzü; yurt, memleket
yèti ~ yètti ~ yit(t)i	чими (çitè)	yedi
yètinç ~ yitinç	чиминчи (çitèncè)	yedinci
yıl	чыл (çıl)	yıl
yig	çig (çèg)	çiğ
yigedmiş	чиңистиг (çiñèstèg)	muzaffer, galip, üstün
yinçke	ниске (nèske)	ince
yit-	чит- /чидерге/ (çèt- /çèderge/)	yit-, kaybol-
yok	чох (çoh)	yok; yokluk; yoksul
yol	чол (çol)	yol
yori-	чөр- /чөрерге/ (çör- /çörergerge/)	yürü-, hareket et-, git-
yul	чул (çul)	dere
yultuz	чылтыс (çiltıs)	yıldız
yüz	чүс (çüs)	yüz (100)

5.3. Ortaklaşan (Takip Edilebilir) Hakasça Sözcüklerin Kavram Alanları

Bu kısımda, 5.2. başlığında verilen dizinde yer alan Hakasça sözcükler kavram alanlarına göre sınıflandırılarak, ‘ortaklaşan’ Hakasça sözcüklerin hangi kavram alanlarında fazla veya az olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1

Ortaklaşan Hakasça Sözcüklerin Kavram Alanları

Kavram Alanı	Hakasça Sözcükler
(Üst Anlam Alanı)	
<i>Akrabalık Adları</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ага</i> (ağa), <i>агаң</i> (ağaң), <i>аба</i> (aba), <i>абаа</i> (abaa), <i>абааң</i> (abaaң), <i>ада</i> (ada), <i>ачас</i> (acas), <i>ача</i> (aca), <i>ачаң</i> (acaң), <i>килін</i> (kilèn), <i>оол</i> (ool), <i>оолах</i> (oolah), <i>тайы</i> (tayı), <i>ниге</i> (nige), <i>нигеçi</i> (nigecè), <i>парха</i> (barha) I , <i>чеен</i> (çeen). Eylemler: <i>ачын-</i> / <i>ачынарға</i> / (açın- /açınarğa/), <i>күзет-</i> / <i>күзедерге</i> / (küzet- /küzederge/).
<i>Sayılar</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>алты</i> (altı), <i>пис</i> (pis), <i>нір</i> (pér), <i>ікі</i> (èkè), <i>муң</i> (muң), <i>он</i> (on), <i>сан</i> (san), <i>сигіс</i> (sigès), <i>тоғыс</i> (toğıs), <i>төрт</i> (tört), <i>түбен</i> (tüben), <i>үс</i> (üs), <i>чибірғи</i> (çibèrgè), <i>читі</i> (çitè), <i>чүс</i> (çüs). Eylemler: <i>санан-</i> / <i>сананарға</i> / (sanan- /sananarğa/).
<i>Sıralama</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>алтынчы</i> (altıncı), <i>пизінчи</i> (pizèncè), <i>ікінчи</i> (èkèncè), <i>онынчы</i> (onıncı), <i>сигизінчи</i> (sigèzèncè), <i>тоғызынчы</i> (toğızıncı), <i>төртінчи</i> (törtèncè), <i>үзінчи</i> (üzèncè) ~ <i>үчинчи</i> (üçèncè), <i>чибірғинчи</i> (çibèrgèncè), <i>читінчи</i> (çitèncè).
<i>Renkler</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ал</i> (al), <i>көк</i> (kök), <i>хара</i> (hara), <i>хызыл</i> (hızıl).
<i>Anatomi</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>аас</i> (aas), <i>азығ</i> (azığ), <i>пас</i> (pas), <i>ит</i> (it), <i>көңіл</i> (köñel), <i>көс</i> (kös), <i>тіл</i> (tél), <i>міс</i> (tès) I , <i>міс</i> (tès) II .
<i>İnsan ve İnsana Ait Özellikler</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>амыр</i> (amır), <i>амыруға</i> (amırırğa), <i>айағ</i> (ayağ), <i>айағлығ</i> (ayağlığ), <i>айырғалығ</i> (ayırğalığ), <i>үмек</i> (ümek), <i>әніз</i> (enèg), <i>ән</i> (een), <i>ир</i> (ir), <i>кик</i> (kik), <i>кізі</i> (kèzè), <i>күр</i> (kür), <i>хазыр</i> (hazır), <i>хыс</i> (hıs), <i>імектирге</i> (èmektirge), <i>німектирге</i> (nèmektirge), <i>үмектирге</i> (ümektirge), <i>тас</i> (tas), <i>тіріз</i> (tèrèg), <i>мізі</i> (tèzè), <i>үн</i> (ün), <i>чаразығ</i> (çarazığ), <i>чиңистіз</i> (çiñestèg). Eylemler: <i>амыра-</i> / <i>амыруға</i> / (amıra- /amırırğa/),

айт- /айтарға/ (ayt- /aytarğa/), *айа-* /айырға/ (aya- /ayırğa/),
айт- /айтарға/ (ayt- /aytarğa/), *айыт-* /айыдарға/ (ayıt- /ayıdarğa/), *пар-* /парарға/ (par- /pararğa/), *пир-* /пирерге/ (pir- /pirerge/),
пирдир- /пирдирерге/ (pir- /pirerge/), *пузух-* /пузугарға/ (puzuh- /puzuğarğa/), *ис-* /истерге/ (is- /isterge/), *іс-* /ізерге/ (ès- /èzerge/), *іч-* /ічерге/ (èç- /èçerge/), *ізін-* /ізінерге/ (èzèn- /èzènerge/), *ізідін-* /ізідінерге/ (èzèdèn- /èzèdènerge/),
кил- /килерге/ (kil- /kilerge/), *килдір-* /килдірерге/ (kildèr- /kildèrerge/), *кір-* /кірерге/ (kèr- /kèrerge/), *көр-* /көрерге/ (kör- /körerge/), *көрін-* /көрінерге/ (körèn- /körènerge/), *ніліс-* /нілізерге/ (pèlès- /pèlèzerge/), *хах-* /хағарға/ (hah- /hağarğa/),
хал- /халарға/ (hal- /halarğa/), *хан-* /ханарға/ (han- /hanarğa/), *хатыглан-* /хатыгланарға/ (hatıǵlan- /hatıǵlanarğa/), *одыр-* (odır-), *өкпелен-* /өкпеленерге/ (ökpelen- /ökpelenerge/), *сағын-* /сағынарға/ (saǵın- /saǵınarğa/), *сын-* /сынарға/ (sın- /sınarğa/),
сөле- /сөлірге/ (söle- /sölirge/), *mimipe-* /mimipirge/ (tètère- /tètèirge/), *ух-* /угарға/ (uh- /uğarğa/), *чарас-* /чаразарға/ (çaras- /çarazarğa/), *чарастыр-* /чарастыраарға/ (çarastır- /çarastırarğa/), *чарат-* /чарадарға/ (çarat- /çaradarğa/), *чат-* (çat-), *чи-* /чирге/ (çè- /çirge/), *азыран-* /азыранарға/ (azıran- /azıranarğa/), *чөр-* /чөрерге/ (çör- /çörerge/).

Sosyal Hayat

Ad ve Ad Soylu Sözcükler: *аар* (aar), *аарлыз* (aarlıǵ), *аарластыз* (aarlastıǵ), *пилеге* (pilege), *кирек* (kirek), *хоных* (honıh). **Eylemler:** *ас-* /азарға/ (as- /azarğa/), *аарла-* /аарлирға/ (aarla- /aarlirğa/), *илгіт-* /илгидерге/ (ilgèt- /ilgèderge/), *көс-* /көзерге/ (kös- /közerge/), *көріс-* /көрізерге/ (körös- /körèzerge/), *хабыстыр-* / *хабыстыраарға/* (habıstır- /habıstırarğa/), *сөлес-* /сөлезерге/ (söles- /sölèzerge/), *табыс-* /табызарға/ (tabıs- /tabızarğa/), *табыстыр-* /табыстыраарға/ (tabıstır- /tabıstırarğa/), *ті-* /тирге/ (tè- /tirge/), *тур-* /турарға/ (tur- /turarğa/), *тут-* /тударға/ (tut- /tudarğa/), *тутыр-* /тутыраарға/ (tutır- /tutırarğa/), *түген-* /түгенерге/ (tügen- /tügenerge/), *нан-* /нанарға/ (nan- /nanarğa/), *нандыр-*

	<i>/нандырапга/ (nandır- /nandırarğa/).</i>
<i>İnanç</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>алғас ~ алғыс (alğas ~ alğıs), пурхан ~ пурухан (purhan ~ puruhan), мөңи (möñe), мүгү (mügü), сын (sın), Хурмузд (Hurmuzd), изеніс (èzenès), изеністіз (èzenèstèg), изестіз (èzestèg), киртінерге (kirtènerge), көні (köñe), көңніліз (köñnèlèg), хам (ham), хылыныс (hılınıs), хылыныстыз (hılınıstıg), хул (hul), хут (hut), хуттыз (huttıg), Мани (Mani), үзүм (üzüt), чарлых (çarlıh), чазых (çazıh), чазыхтыз (çazıhtıg), чазых чох (çazıh çoh), чабыс (çabıs), хомай (homay), чабал (çabal), чазыз (çazıg), ахтыз (ahtıg).</i> Eylemler: <i>алға- ~ алғы- /алғурға/ (alğa- ~ alğı- /alğırğa/), алғат- ~ алғым- (alğat- ~ alğıt-), ар- /арапға/ (ar- /ararğa/), киртін- /киртінерге/ (kirtèn- /kirtènerge/), хылын- /хылынапға/ (hılın- /hılınarğa/), тап- /табапға/ (tap- /tabarğa/), міле- /мілурге/ (tèle- /télirge/), үзүріл- /үзүрілерге/ (üzürèl- /üzürèlerge/).</i>
<i>Sağlık</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ачыз (açıg), арыз (arıg), изен (izen).</i> Eylemler: <i>изенне- /изеннирге/ (izenne- /izennirge/).</i>
<i>Hayvanlar</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>арзылаң (arzılañ) ~ арсылаң (arsılañ), ат (at), палых (palıh), пар (par), тигр (tigr), пуға (puğa), ум ~ им (it ~ èt), хуча (huça), хузурух (huzuruh), хус (hus), тибе (tibe), тизек (tizek), тоғрыл (toğrıl), төлееге ~ төлөге (töleege ~ tölöge).</i>
<i>Yeryüzü ve Doğa</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>азырлыз (azırlıg), арчын (arçın), чичек (çiçek), соғлыз (soğlıg), изіз (èzèg), көк (kök), көл (köl), күл (kül), пызыз (pızıg) I, хар (har), хайа (haya), хыйыз (hıyıg), хуруз (huruğ), от (ot), салғын (salgın), селіз (sèlèg), суз (suğ), таз (tağ), тас (tas) I, тас (tas) II, чарых (çarıh), час (ças), чалын (çalın), Sag. чазын (çazın), чил (çil), чимчүк (çèmcük), чир-суз (-уу) [çir-suğ (-uu)], чиг (çèg), чул (çul), чылтыс (çiltıs).</i> Eylemler: <i>азыр- /азырапға/ (azır- /azırarğa/), көй- /көйерге/ (köy- /köyerge/), өрте- /өртүрге/ (örte- /örtirge/).</i>
<i>Yönetim</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ирік (irèk), иріктіз (irèktèg), ил (il),</i>

	<i>илчи</i> (ilcè), <i>хан</i> (han), <i>күс</i> (küs), <i>күстиз</i> (küstèg), <i>орда</i> (orda), <i>Шанур</i> (Şapur), Моғ. <i>улус</i> (ulus). Eylemler: <i>аңдар-</i> /<i>аңдарарға</i>/ (aңdar- /aңdararğa/), <i>күсте-</i> /<i>күстурға</i>/ (küste- /küstirge/), <i>күстен-</i> /<i>күстенерге</i>/ (küsten- /küstenerge/).
<i>Eğitim-Öğretim</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>пахсы</i> (pahsı), <i>нилізчи</i> (pèlègcè), <i>ниліс</i> (pèlès), <i>нилістиз</i> (pèlèstèg), <i>ничик</i> (pèçèk), <i>кигдей</i> (kigdey), <i>сөс</i> (sös), <i>ус</i> (us). Eylemler: <i>азыра-</i> /<i>азырурга</i>/ (azıra- /azırırğa/), <i>нл-</i> /<i>нлерге</i>/ (pèl- /pèlerge/), <i>пас-</i> /<i>пазарға</i>/ (pas- /pazarğa/).
<i>Ticaret</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>алым</i> (alım), <i>алымчы</i> (alımcı), <i>арғыс</i> (arğıs), <i>пағ</i> (pağ), <i>пай</i> (pay), <i>пирел</i> (pirel), <i>пирілгі</i> (pirèlgè), <i>пиріс</i> (pirès), <i>пиречи</i> (pireçè), <i>ис</i> (is), <i>іс</i> (ès), <i>халан</i> (halan), <i>ортах</i> (ortah), <i>садығ</i> (sadığ), Моғ. <i>торғы</i>, <i>маңных</i> (maңnh), <i>торғылығ</i> (torğılığ), <i>төлег</i> (töleg), <i>ниик</i> (niik). Eylemler: <i>ал-</i> /<i>аларға</i>/ (al- /alarğa/), <i>алын-</i> /<i>алынарға</i>/ (al- /alarğa/), <i>алдыр-</i> /<i>алдырарға</i>/ (aldır- /aldırarğa/), <i>пайы-</i> /<i>пайурга</i>/ (payı- /payırğa/), <i>налға-</i> /<i>налғурға</i>/ (palğa- /palğırğa/), <i>ыс-</i> /<i>ызарға</i>/ (ıs- /ızarğa/), <i>ызарға</i> (ızarğa), <i>істендір-</i> /<i>істендіреге</i>/ (èstendèr- /èstendèrerge/), <i>сам-</i> /<i>садарға</i>/ (sat- /sadarğa/).
<i>Tarım</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>азых</i> (azıh), <i>ас</i> (as), <i>бахча</i> (bahça), <i>*найнуға</i> (paynuğa), <i>кетмень</i> (ketmen'), <i>хутух</i> (hutuh), <i>таарығ</i> (tarığ), <i>тараан</i> (taraan), <i>таарығчы</i> (taarığcı), <i>тадылығ</i> (tadılığ), <i>үлјс</i> (ülüs). Eylemler: <i>посхын-</i> /<i>посхынарға</i>/ (poshın- /poshınarğa/), <i>таары-</i> /<i>таарурга</i>/ (taarı- /taarırğa/), Моғ. <i>јренне-</i> /<i>јреннирге</i>/ (ürenne- /ürennirge/).
<i>Madenler</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>алтын</i> (altın), <i>пағыр</i> (pağır), <i>тимір</i> (timèr)
<i>Zaman</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ам</i> (am), <i>амды</i> (amdı), <i>азый</i> (azıy), <i>азынада</i> (azınada), <i>ай</i> (ay), <i>пу күн</i> (pu күn), <i>иң үр</i> (iң үr), <i>күн</i> (kүн), <i>күндес</i> (kündes), <i>күс</i> (küs), <i>күскү</i> (kүskү), <i>мөге</i> (möge), <i>мөгі</i> (mögè), Каç. <i>мөгү</i> (mögү), <i>мөңі</i> (möңè), <i>паза</i> (paza), <i>пазағы</i> (paza), <i>пылтыр</i> (pıltır), <i>таң</i> (taң), <i>табырах</i> (tabırax),

	<i>анаңох</i> (anañoh), <i>сала маңзыри</i> (sala mañzırı), <i>түн</i> (tün), <i>түнде</i> (tünde), <i>наа</i> (naa), <i>Кыз. нагы</i> (nağı), <i>час</i> (čas), <i>чыл</i> (çıl). Eylemler: <i>ас-</i> /azarğa/ (as- /azarğa/).
<i>Yer-Yön Bilgisi</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ара</i> (ara), <i>арға</i> (arğa), <i>неер</i> (peer), <i>уб</i> (ib), <i>ырах</i> (ırah), <i>іс</i> (ès), <i>ісмі</i> (èstè), <i>ісміндегі</i> (èstèndegè), <i>істінеңгі</i> (èstèneñgè), <i>ісіндегі</i> (èstèndegè), <i>кизін</i> (kizèn), <i>кідер</i> (kider), <i>орын</i> (orın), <i>тедег</i> (teedeg), <i>теере</i> (teere), <i>ала</i> (ala), <i>читіре</i> (çitèrè), <i>чир</i> (çir). Eylemler: <i>тег-</i> /teerge/ (teg- /teerge/), <i>тең-</i> /teñerge/ (teñ- /teñerge/).
<i>Ad-Unvan</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>адас</i> (adas), <i>алын</i> (alıp), <i>ат</i> (at), <i>аттыг</i> (attıg), <i>ирен</i> (iren), <i>Иаков</i> (İakov).
<i>Meslek</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>оғыр</i> (oğır).
<i>Ülke, Ulus, Boy Adı</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>Басмил</i> (basmil), <i>Согд</i> (Sogd), <i>Сувар</i> (Suvar), <i>Түрк</i> (Türk), <i>Уйгур</i> (uygur).
<i>Yer Adları</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>Или</i> (İli), <i>кидани</i> (kidani), <i>Кумул</i> (Kumul), <i>Ичжоу</i> (<i>Хами</i>) [İçjou (Hami)], <i>Ганьсү</i> (Gansu), <i>Кочо</i>, <i>Идикутшари</i>, <i>Кара-Ходжа</i> (Koço, İdikutşari, Kara-Hodja), <i>Öтүкен</i> (Ötüken), Rus. <i>Отюкен</i> (Otyuken), <i>Сучжоу</i> (Suçjou).
<i>Avcılık</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>аб</i> (ab), <i>аң</i> (aң), <i>абчы</i> (abçı), <i>аңчы</i> (aңcı). Eylemler: <i>ат-</i> /atarğa/ (at- /atarğa/).
<i>Ölçme Birimleri</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>артых</i> (artıh), <i>парчан</i> (parçan), <i>*нілгиліг</i> (pèlgèlig), <i>чыгыр</i> (çıgır), <i>ніске</i> (nèske), <i>кічіг</i> (kèçèg), <i>халын</i> (halın), <i>хамых</i> (hamıh), <i>хат</i> (hat), <i>хатаг</i> (hatağ), <i>хати</i> (hati), <i>хуу</i> (huu), <i>оой</i> (ooy), <i>ниик</i> (niik), <i>-өк</i> (-ök) ~ <i>-ох</i> (-oh), <i>таа</i> (taa), <i>толдыра</i> (toldıra), <i>түгедө</i> (tügede), <i>улуг</i> (uluğ), <i>ніске</i> (nèske), <i>үзіктіг</i> (üzèktèg).
<i>Nesne Adları</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>айах</i> (ayah), <i>пик</i> (pik), <i>позыг</i> (pozıg), <i>пөс</i> (pös), <i>пычак</i> (pıçah), <i>суғ</i> (suğ), <i>изер</i> (izer), <i>идіс</i> (idès), <i>киргі</i> (kirgè), <i>кистік</i> (kistèk), <i>хаңаа</i> (hañaa), <i>хаңаалыг</i> (hañaalıg), <i>хан</i> (hap), <i>мончых</i> (monçıh), <i>тірег</i> (tèreg), <i>тон</i> (ton).
<i>Varlık-Yokluk</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>пар</i> (par), <i>парыс</i> (parıs), <i>чох</i> (çoh). Eylemler: <i>пол-</i> /polarğa/ (pol- /polarğa/), <i>чим-</i> /çiderge/ (çèt-

	/çèderge/).
<i>Hukuk</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>таныз</i> (tanığ), <i>Моғ. киреңи</i> (kireçè), <i>төре</i> (töre) ~ <i>төрел</i> (törel).
<i>Haberleşme</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>улаз</i> (ulağ), <i>улазчы</i> (ulağcı), <i>чол</i> (çol). Eylemler: <i>чит-</i> / <i>чидерге</i> / (çit- /çiderge/).
<i>Savaş</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>хылыс</i> (hılıs), <i>сыыт</i> (sııt). Eylemler: <i>ур-</i> / <i>урарға</i> / (ur- /urarğa/)
<i>Ölüm</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>сыыт</i> (sııt). Eylemler: <i>өл-</i> / <i>өлерге</i> / (öl- /ölerge/), <i>öldir-</i> / <i>öldirерге</i> / (öldir- /öldirerge/).
<i>Biçim</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>түс</i> (tüs).
<i>Adıllar ve İlgili Yapılar</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>аннаң</i> (annañ), <i>аны</i> (anı), <i>анынаң</i> (anınañ), <i>анда</i> (anda), <i>андаз</i> (andağ), <i>агаа</i> (ağaa), <i>ніс</i> (pès), <i>нісін</i> (pèstèn), <i>ніске</i> (pèske), <i>нісін</i> (pèstè), <i>ну</i> (pu), <i>анча</i> (anca), <i>андаз</i> (andağ), <i>мындаз</i> (mındağ), <i>эндіз</i> (endèg), <i>кем</i> (kem), <i>магаа</i> (mağaa), <i>мин</i> (min), <i>минін</i> (minèn), <i>мині</i> (minè), <i>миннең</i> (minneñ), <i>мынча</i> (mınca), <i>мының</i> (mınıñ), <i>мында</i> (mında), <i>мындаз</i> (mındağ), <i>мындагох</i> (mındağoh), <i>мыннаң</i> (mınnan), <i>ол</i> (ol), <i>олар</i> (olar), <i>өзен</i> (özen), <i>Sag. өс</i> (ös), <i>сага</i> (sağa), <i>сагаа</i> (sağaa), <i>син</i> (sin), <i>сині</i> (sinè), <i>синін</i> (sinèn), <i>Sag., Kız. сілер</i> (sèler), <i>синде</i> (sinde), <i>синнең</i> (sinneñ), <i>Sag., Kız. сілер</i> (sèler), <i>Sag., Kız. сілернің</i> (sèlernèn), <i>синде</i> (sinde), <i>синнең</i> (sinneñ), <i>сіпер</i> (sèrer), <i>сіпернің</i> (sèrernèn), <i>сіперге</i> (sèrerge), <i>сіпердең</i> (sèrerden).
<i>Soru</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>хай</i> (hay), <i>хайға</i> (hayğa), <i>нуме</i> (nime), <i>ноо</i> (noo), <i>хайдаз</i> (haydağ).
<i>Diğer</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>үчүн</i> (üçün).

5.4. Eski Uygurca-Hakasça Farklılaşan Sözcükler Dizini

Bu başlık altında yer alan dizinde, Eski Uygurlara ait mektup metinlerinde geçen sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki anlamları verilmiş olup Eski Uygurca biçimin Hakasçada izi sürülemiyorsa eski biçimin anlamını karşılayan sözcük veya sözcükler verilmiş, eğer anlamı karşılayan bir biçim yoksa - (*kısa çizgi*) ile herhangi bir karşılığın bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Hakasça sözcüklerin anlamlarının özellikle belirtilmesi gerekiyorsa dizinde ‘’ (tek tırnak işareti) içerisinde bu anlam veya anlamlar

da gösterilmiştir.

Eski Uygurca	Hakasça	Türkiye Türkçesi
açarı ~ açari	յըբեմչի (ügreççè)	öğretmen; danışman; üstat
açrık	оттыг хазaa (ottıg hazaa)	samanlık
adın	пасха (pasha) II, öске (öske) II	diğer, başka
ağduķ	чарабас (çarabas), кимнig (kimnèg), тузaзы чох (tuzazı çoh), хомай (homay), чабал (çabal)	kötü, kusurlu, etkisiz, işe yaramaz
alku	прай (pray), прайзы (prayzı), парчан (parçan), тикси (tikse), тооза (tooza)	hep, hepsi, tüm, bütün, herkes
amrak	абахай (abahay), хыныстыг (hınıstıg), öкepek (ökerek), сайзан (sayzan) ve cилig (sèlèg) // амыраг (amırag) ?	sevimli, sevgili
anapor (< Sür. 'npwr < Yun. ἀναφορά) ⁶⁶⁴	-	örtü
ançmn ~ ançm(a)n ⁶⁶⁵ (< Soğd. 'ncmn/'njmn < Par. 'njmn/ançaman)	-	topluluk, cemaat, kurul
anuk ⁶⁶⁶	тимнig (timnèg)	hazır
aŋ- ⁶⁶⁷	сагыста тым- /тыдарға/ (sağısta tut- /tudarğa/)	an-, hatırla-
apam ⁶⁶⁸	-	eğer
ar- (1)	күчүрле- /күчүрлүрге/ (küçürle- /küçürlirge/)	aldat-, kandır-
aram	-	Uygur takviminde yılın

⁶⁶⁴ Sözcükle ilgili bkz. (COUL, s. 207).

⁶⁶⁵ Sözcükle ilgili bkz. (COUL, s. 207).

⁶⁶⁶ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 208; KHRS, s. 620).

⁶⁶⁷ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. 'ang-' (COUL, s. 207) ve 'сагыста тым- /тыдарға/' (KHRS, s. 428).

⁶⁶⁸ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 1, 47; EDPT, s. 11-12).

arıklık ⁶⁶⁹	-	ilk ayının adı
aryadas ~ aryadaz	-	sulama kanalı olan arazi
(< Skr. <i>āryadāsa</i>)		soyluların kölesi; Budist keşiş adı
aryaman	-	arkadaş; Manihaist keşiş adlarının birleşeni
(< O. Far. 'ry'm'n)		
aryatan [< <i>aranyadan</i>	-	“inziva yeri; Genellikle bir tapınaktan daha küçük olan ve sıklıkla banliyö-lerde sessiz bir yerde bulunan Budist rahiplerin münzevi uygulamaları için inzivaya çekilme yeri [...]" ⁶⁷⁰
< Toh.B <i>araṇyāyatana</i>		
< Skr. <i>āraṇyāyatana</i>]		
aşa ⁶⁷¹	артых (artıh)	aşırı, çok
aşa- ⁶⁷²	чи- /чирзел/ (çè- /çirge/)	ye-
avtadan	-	çoğul yetmiş = yetmişler: Piskopos, yani Manihaist kilise hiyerarşisinde en yüksek ikinci derece ⁶⁷³
[< Soğd. 'bt'δ'n / 'ft'δ'n < O. Far. <i>hft'd'n (haftādān)</i>		başpiskopos cüppesi ⁶⁷⁴
avya (< Sür. 'by')	-	danışman
ayğuç ⁶⁷⁵	Rus. советник (sovetnik)	son derece, aşırı
ay ⁶⁷⁶	артых (artıh)	kötü
ayığ	хомай (homay), чабал (çabal)	kıssa, masal, öykü
azant (< Soğd. 'z'nt нымах (nımah)		
/'znd < Par. / O. Far.		

⁶⁶⁹ Sözcükle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 53).

⁶⁷⁰ Sözcükle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. “[...] “hermitage”; retreat for ascetic practices by Buddhist monks, generally smaller than a temple and often located in a quiet place in the suburbs [...]” (COUL, s. 208).

⁶⁷¹ Moriyasu, bu sözcüğün “anlamı belirsiz” demiştir (COUL, s. 208), sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 62; KHRS, s. 79; HTS, s. 51).

⁶⁷² Sözcükle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 208; DTS, s. 62; KHRS, s. 970; HTS, s. 94).

⁶⁷³ Sözcükle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. “[...] “plur. of seventy = seventies”: Bishop, i.e. title of the 2nd-highest rank in the Manichaean church hierarchy [...]” (COUL, s. 209).

⁶⁷⁴ Açıklamalara bkz. “[...] pallium, a kind of long stole above the vestment itself [...]” (COUL, s. 209).

⁶⁷⁵ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 28; KHRS, s. 485).

⁶⁷⁶ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 62; KHRS, s. 79; HTS, s. 51).

'zynd/'zynd / 'znd)⁶⁷⁷

azğan ⁶⁷⁸	<i>мигенок</i> (tëgenek)	diken, çalı; yaban gülü
azu ⁶⁷⁹	<i>нумеze</i> (nimeze)	ya da, veya
baban	-	kişi adı
baçaq ⁶⁸⁰	Rus. <i>пост</i> (post)	oruç; kişi adı veya kişi adının birleşeni
badam ⁶⁸¹ (< YFar. <i>bādām</i>)	Rus. <i>миндаль</i> (mindal')	badem
bağçı ⁶⁸²	<i>сад көрчең кизе</i> ⁶⁸³ (sad körcen kèzee)	bahçıvan, bahçeci
bağ ⁶⁸⁴	<i>көр-</i> / <i>көрерге</i> / (kör- /körerge/)	bak-
bakır (2)	-	ağırlık birimi (yaklaşık 4 gram) veya para birimi ⁶⁸⁵
balık (2)	<i>город</i> (gorod), <i>саар</i> (saar), <i>тура</i> (tura)	şehir, kent
baltıs ~ baltır (~ baldız)	<i>игеçи</i> (igeçè)	baldız
barçın ⁶⁸⁶	-	ipek brokar, sırmalı ipek kumaş ⁶⁸⁷
bark	<i>уб</i> (ib)	ev, konut; yurt
basira-bidarani	-	Skr. <i>Vajravīdāraṇa</i>
batyak	-	bir Hristiyan kilisesinde kullanılan giysi (?) ⁶⁸⁸
baz ⁶⁸⁹	<i>чабас</i> (çabas)	huzur; sakin; uysal
bediz ⁶⁹⁰	<i>чазаныс</i> (çazanıs), <i>хоос</i> (hoos)	süsleme, resim, dizayn

⁶⁷⁷ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 209; KHRS, s. 286).⁶⁷⁸ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 72; KHRS, s. 627).⁶⁷⁹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 209; DTS, s. 73; KHRS, s. 279).⁶⁸⁰ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 76; ÖHT, s. 378).⁶⁸¹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 211; KHRS, s. 245; ÖHT, s. 296).⁶⁸² Sözcükle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 77).⁶⁸³ Bu ifade için bkz. <https://ibtrussia.org/de/text?m1=XKS&m2=RSP&l=John.20.3.3&g=1> (Erişim tarihi: 11.03.2021).⁶⁸⁴ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 81; KHRS, s. 205; HTS, s. 271-272; ÖHT, s. 267).⁶⁸⁵ İngilizce asıl metinde: "[...] unit of weight (about 4 gram) or currency [...]" (COUL, s. 211).⁶⁸⁶ Sözcükle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 83).⁶⁸⁷ İngilizce asıl metinde: "silk brocade" (COUL, s. 211).⁶⁸⁸ Sözcük ve anlamı (İngilizce asıl metin) için bkz. (COUL, s. 211).⁶⁸⁹ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 89; EDPT, s. 388; KHRS, s. 913; ÖHT, s. 70).

bedizçi ⁶⁹¹	хоосчы (hoosçı)	ressam
beg	господин (gospodin)	bey, beyefendi
belgürt ⁶⁹²	көзім- /көзідерге/ (közèt- /közèderge/)	göster-, açığa çıkar-
bigin ⁶⁹³	осхас (oshas)	gibi
bilen	мынаң (mınañ)	ile, birlikte, beraber
birle	мынаң (mınañ)	ile, birlikte, beraber
bodun	чон (çon), улус (ulus), халых (halıh)	halk, millet, ulus
bor ⁶⁹⁴	арага (arağa)	EUyg. şarap; Hak. vodka, şarap, alkollü içecekler
borluk	виноградник (vinogradnik)	üzüm bağı
boşğut ⁶⁹⁵	Rus. инструкция (instruktsiya), йзреніс (ügrenès)	öğretim, eğitim, öğrenme
bul-	тап- /табарға/ (tap- /tabarğa/)	bul-, elde et-
buruñ (buruñ)	-	Skr. bhrum (bhrum)
buyan (Skr. punya)	чахсы (çahsı)	iyilik, iyi (davranış); sevap
çaşşabud ~ çaқşapat	Rus. инструкция (instruktsiya), Rus. директива (direktiva)	(dinî) buyruk, emir
çeç	Far. фируза (firuza) Rus. бирюза (biryuza)	turkuaz, firuze
çıkanlaşғу	-	kadem (?), uzunluk birimi
çigşi	-	kişi adı
çor ~ çur	-	özel ad ve unvan
çubuқан	Rus. зизифус (zizifus), Rus. ююба (yuyuba)	hünnap (?)
ça[η]ıқан	-	kişi adı

⁶⁹⁰ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211; DTS, s. 90; EDPT, s. 310; KHRS, s. 921, 845; ÖHT, s. 88, 188).

⁶⁹¹ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 211-212; DTS, s. 90; EDPT, s. 310; KHRS, s. 847).

⁶⁹² Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; DTS, s. 90; EDPT, s. 341; KHRS, s. 194; ÖHT, s. 271).

⁶⁹³ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 212; EDPT, s. 686; KHRS, s. 316; ÖHT, s. 328).

⁶⁹⁴ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 213; DTS, s. 112; KHRS, s. 69; ÖHT, s. 47).

⁶⁹⁵ Açıklamalar için bkz. (COUL, s. 213; DTS, s. 114; EDPT, s. 379; KHRS, s. 128, 745; ÖHT, s. 221, 548); ayrıca bkz. (Arslan, 2020, s. 28-36).

çuñul	-	yer adı
çuv	-	çuv, tohum (?)
dıdım (< Soğd. <i>δyδym</i>)	<i>корона</i> (korona)	taç
edgü	<i>чахсы</i> (çahsı)	iyi, hoş, güzel
elig (~ ilig) I	<i>хол</i> (hol)	el
er- ~ ér-	<i>пол- /поларға/</i> (pol- /polarğa/)	olmak, var olmak
erdem	<i>искет</i> (isket) ‘asalet’ <i>чахсы</i> (çahsı) ‘iyilik’	erdem
erdemlig	<i>искетмиг</i> (iskettëg) <i>чахсылыг</i> (çahsılığ) ‘kaliteli’	erdemli
erkent	-	kişi adı
ertüt	-	kişi adı
erük	Rus. <i>слива</i> (sliva)	erik
esengü	<i>хазых</i> (hazıh)	esenlik, sağlık
evinlig	<i>үрениг</i> (ürennëg)	taneli; tohumlu
ezrua (< Soğd. ’zrw’)	-	Tanrı Zervan
ezük ~ ezüg	<i>арған сөс</i> (argan sös) Moğ. <i>мике</i> (mike) <i>чоу</i> (çoy)	yanlış, yalan, sahte; yalan söyleme, sahtelik
ëlig ~ ilig	<i>хан</i> (han), <i>хан-ниг</i> (han-pig)	hükümdar, bey, yönetici
ëllig ~ illig	<i>хан</i> (han), <i>хан-ниг</i> (han-pig)	hükümdar, il sahibi
ëtig ~ itig	<i>тирг</i> (tirëg)	alet, araç, ekipman, süs
fri-roşan (< C. <i>fryh rwšn</i>)	<i>арғыс</i> (argıs) + <i>чарых</i> (çarıh)	ışığın arkadaşı
frişti (< Soğd. <i>fryšty</i>)	<i>илчи</i> (ilcè)	ferište, melek, elçi
hroşteg (< Pa. <i>xrwštg</i> , <i>xrōštag</i>)	-	çağrılmış; Manihaizmde çağrı tanrısı.
humaru (Soğd. <i>xwm ’r</i>)	-	kişi adı
hvêštar	-	özel ad
hvêštiranç	-	özel ad

ığaççı	Rus. плотник (plotnik)	marangoz, doğramacı
mal	-	kişi adı ve unvan
ışhak	-	kişi adı
ışu-	сағынна- /сағыннирға/ (sağınna- /sağinnirğa/)	ışı-, ılık saç-, parla-
ıt-kıya	-	kişi adı
iletü (~ élitü)	иртенгізі (irtengèzè), пазағы (pazağı), соң (soң), соңы (soңı), соңығы (soңıғы), сооңдағы (sooңdağı)	sonra, müteakip
ini	оол туңма (ool tuңma) кішіг харындас (kişig harındas)	küçük erkek kardeş
jinüçi	-	kişi adı
keni-roşan~kenig	-	ılık bakiresi
roşan (< Pa. qnygrwšn)		
kentü	нос (pos), öc (ös)	kendi
kergisiz	кирек чох (kirek çoh)	gereksiz, gerekli olmayan
kértü ~ kirtü	сын (sın)	gerçek, doğru
kider- ~ kiter-	суур- /суурарга/ (suur- /suurargä), сызар- /сызарарга/ (sıgar- /sıgarargä/) ‘ortadan kaldır-’; амырат- /амырадарға/ (amırat- /amıradargä/) ‘dindir-’	gider-
kim	че (çe) ‘ama, fakat, ancak’	ki, ola ki, ama (bağlaç)
kingtu	-	kişi adı
kivin ~ küvin	-	kişi adı
kör	-	kişi adı
körk	көрім (kөрem), көртем (körterem)	(güzel) görünüş
körtle	көрте́м (körterem)	(güzel) görünüş
kötür-	апар- /апарарға/ (apar- /aparargä/)	götür-, alıp git-, taşı-
kşi	-	kişi adı

kü	<i>мах (mah), саб (sab)</i>	şan, ün, şöhret
külüg	<i>махтыз (mahtıg), саблыз (sablıg)</i>	ünlü, şöhretli
küreg	<i>хасхы (hashı), чирік (çerèk)</i>	kaçak
küri	-	bir ölçü birimi
küse-	<i>кілексі- /кілексирге/ (kèleksè- /kèleksirge/) хын- /хынарға/ (hın- /hınarğa/) ына- /ынирға/ (ına- /ınırğa/)</i>	dile-, iste-
küsen	<i>Куча (Kuça)</i>	Kuça (yer adı)
küsüşlüg	<i>хыныстыз (hınıstıg)</i>	istekli, arzulu
kvianuh (~ kuianuh ?)	-	kişi adı
қақı-	<i>тарын- /тарынарға/ (tarın- /tarınarğa/)</i>	kızgın ol-, kız-
қанınчу	-	kişi adı
қаң	<i>ада (ada), паба (paba); Кыз. побо (pobo); Sag. аба (aba)</i>	baba
қарабаş	<i>таc (tas) [veya таc кизи (tas kèzè)]</i>	cariye, hizmetçi, kul, köle
қарс	<i>хыллыз товар (hıllıg tovar)</i>	yünlü kumaş
қавdı	-	kişi adı
қıl-	<i>ит- /идерге/ (it- /iderge/)</i>	kıl-, yap-, et-
қод-	<i>сал- /саларға/ (sal- /salarğa/)</i>	koy-, yerleştir-
қол-	<i>кілексі- /кілексирге/ (kèleksè- /kèleksirge/) хын- /хынарға/ (hın- /hınarğa/) ына- /ынирға/ (ına- /ınırğa/)</i>	iste-, dile-; rica et-, niyaz et-
қоштар ~ қоштр ~ қоштір (< Soğd. xwštr/xwyštr)	Rus. <i>настоятель</i> (nastoyatel')	başrahip, lider, usta
қумар ~ қумару (< Skr. <i>kumāra</i>)	-	kişi adı veya birleşeni
қуңцуй (< Çin. <i>gongzhu</i>)	Rus. <i>принцесса</i> (printsessa)	prenses

ķurç	<i>хатыг</i> (hatıġ)	zor, sıkı, sert
ķurı	<i>кидер</i> (kider)	batı
ķutad-	<i>часкалыг поларға</i> (çaskalıġ polarġa), <i>ырыстыг поларға</i> (ırıstıġ polarġa), <i>талаан поларға</i> (talaan polarġa)	mutlu ol-
ķutaymış	-	kişi adı
lalan	-	kişi adı veya birleşeni
lavḥan ~ lawḥan	-	kişi adı veya birleşeni
livki (< Çin. <i>liji</i>)	-	dokuma kumaş türü
maḥa (< Skr. <i>mahā</i>)	<i>улай</i> (ulay), <i>улуз</i> (uluġ)	ulu, büyük
mañçulayu ~	<i>мындаг</i> (mındaġ)	bu şekilde, böyle, bu gibi
munçulayu	<i>мындагох</i> (mındaġoh)	
mar	<i>ээ</i> (ee)	efendi, sahip, tanrı(ça)
(< Pa. <i>mry</i> , <i>m'ry</i> , <i>mr</i>)		
marçi ~ mariçi	-	özel ad (bir tanrıça adı)
(< Skr. <i>marīci</i>)		
meñi	<i>öörçi</i> (öörçè), <i>öpinic</i> (örènès), <i>örçi</i> (örçè)	sevinç, neşe
mèñerü ~ meñerü	<i>минзер</i> (minzer)	bana doğru
minçe ~ mènçe	<i>миндег</i> (mindeg)	benim gibi; bence
mojaḥ ~ mōžāk	<i>յգրетчи</i> (üġretçè)	öğretmen; Manihaizmde
(< Soġd. <i>mwj 'k</i>)		en üst düzey öğretmen
munılayu ~ munlayu	<i>мындаг</i> (mındaġ) <i>мындагох</i> (mındaġoh)	böyle, böylece, bu şekilde
naḥıd ~ naḥid	<i>Иир Солбаны</i> (İir Solbanı)	Venüs; kişi adı
(< Soġd. <i>n 'xyδ</i>)		
nam	-	kişi adı
neçük	<i>ноо</i> (noo)	nasıl
negül	<i>ноо</i> (noo), <i>хайду</i> (haydi)	nasıl, ne gibi
neṯ	<i>нине</i> (nime)	hiç, hiçbir şey, asla; şey, iş

neteg	<i>ноо</i> (noo), <i>хайди</i> (haydi), <i>хайча</i> (hayca)	nasıl, ne gibi, ne kadar
nişan (< Y. Far. <i>nişān</i>)	<i>ин</i> (in), <i>таныз</i> (tanıg)	nişan, işaret, belgi, iz;
nişün	-	imza
(< Çin. <i>Ningrong</i>)		özel ad (yer adı)
nom (< Soğd. <i>nwm</i>)	<i>кин</i> (kip), <i>суғдур</i> (suğdur) ~ <i>судур</i> (sudur), <i>чарлых</i> (çarlıh), <i>чозах</i> (çozah)	yasa, dinî öğreti
nomluğ (< Soğd. <i>nom+luğ</i>)	<i>худайзырах</i> (hudayzırah)	dindar, inanan; öğretili
osal	Моғ. <i>нуцар</i> (pucar)	ihmalkâr; dikkatsiz
ö-	<i>изенте-</i> / <i>изентирге-</i> / (izepte- /izeptirge-/ <i>сағын-</i> / <i>сағынарға-</i> / (sağın- /sağınarğa-)	düşünmek
ög	<i>ана</i> (ana), <i>ине</i> (ine), <i>іңе</i> (eçe)	anne
ög-	<i>махта-</i> / <i>махтирға-</i> / (mahta- /mahtırğa-) <i>чахсыла-</i> / <i>чахсылырға-</i> / (çahsıla- /çahsılırğa-)	öv-
ögdir	<i>мах</i> (mah), <i>махтаз</i> (mahtağ) <i>сыйых</i> (sıyih), <i>чахсылас</i> (çahsılas)	övgü; ödül
öge	<i>орынчы</i> (orıncı)	danışman, vekil; unvan; bir kişi adının birleşeni
ögir-	<i>öpin-</i> / <i>öpinerge-</i> (örèn- /örènerge/), Sag. <i>ÿpin-</i> / <i>ÿpinerge-</i> / (ürèn- /ürènerge/)	sevin-, eğlen-, neşelen-
ögrünç ~ ögrünçü	<i>öpinic</i> (örènès), <i>öörçi</i> (öörçè), <i>örçi</i> (örçè)	sevinç, eğlence, neşe
ögrünçlүг ~ ögrünçülүг	<i>öpinicmiз</i> (örènèstèg), <i>öörçilиз</i> (öörçèlèg), <i>örçilиз</i> (örçèlèg)	sevinçli, neşeli

ögüz	суз (suğ)	ırmak, nehir
	Şor айра (ayra)	
ön- ~ ün- ~ yün-	нар- /парарга/ сыгыс парарга (sıgıs parargā) ös- /özerge/ (ös- /özerge/) нагын- /нагынарга/ (pağın- /pağınargā/) чит- /чидерге/ (çit- /çiderge/)	çık-, ayrıl-; ortaya çık-; büyü-, filizlen-; yüksel-; ulaş-
öñdün ~ öñtün	алнында (alnında) алнынзартын (alnınızartın) іскер (èsker) іскертін (èskertén)	önde, önden, önceden, doğu(ya)
öñreki	алнындағы (alnındağı)	önceki, öndeki
öp-	охсан- /охсанарга/ (ohsan- /ohsanargā/)	öp-
öte-	төле- /төлірге/ (töle- /tölirge/)	öde-
ötüg	сурыныс (surınıs)	istek, rica, dilek(çe)
ötün-	сурын- /сурынарга/ (surın- /surınargā/)	rica et-, ricada bulun-, iste-; izin iste-
padvahteg (< Pa. <i>pdw'xtag</i>)	-	Manihaizmde cevap tanrısı
roşan (< Soğd. <i>rwšn</i> < Pa. <i>rwšn</i>)	чарых (çarıh)	ışık
sab	cöc (sös), чоох (çooh)	söz, sözcük; konuşma
sağ ~ sağısı	-	kişi adı veya birleşeni
salçı	хазанчы (hazancı), Rus. <i>повар</i> (povar)	aşçı
salkım	сабах (sabah)	salkım
saman	сызыр (sızır), Sag. <i>чычыр</i> (çıcır)	saman; ot, çayır
sambodu (< Çin. <i>sanbao-nu</i>)	-	kişi adı
samsun ~ şamzun (< Çin. <i>sanzun</i>)	-	kişi adı

sanmış	-	kişi adı veya birleşeni
saṇadas ~ saṇadaz	-	kişi adı
< Toh. B <i>saṅkatāse</i>		
< Skr. <i>saṃghadāsa</i>		
saṅram ~ seṅrem	<i>күрее</i> (küree) Rus. <i>монастырь</i> (monastır')	manastır, büyük tapınak
saṅun ~ seṅün	<i>генерал</i> (general)	askerî unvan, general;
(< Çin. <i>jiangjun</i>)		kişi adı veya birleşeni
sav	<i>cös</i> (sös), <i>чоох</i> (çooḥ)	söz, sözcük; konuşma
ser-	<i>сыда-</i> / <i>сыдырға</i> / (<i>sıda-</i> / <i>sıdırğa</i> /), <i>тызын-</i> / <i>тызынарға</i> /	tahammül et-, katlan-
	(<i>tızın-</i> / <i>tızınarğa</i> /)	
seviglig	<i>истиг</i> (istêg) <i>көөленистиг</i> (köölenestêg) <i>хынган</i> (hınğan)	sevimli, sevgili, hoş
sevin-	<i>öpin-</i> / <i>öpinerge</i> / (örên- /örènerge/), <i>jün-</i> / <i>jünerge</i> / (ürên- /ürènerge/)	sevin-, neşelen-
sevinç	<i>öörçi</i> (öörçè), <i>öpinic</i> (örênès), <i>örçi</i> (örçè)	sevinç, neşe
sevinçlig	<i>öpinicmig</i> (örênestêg), <i>öörçilig</i> (öörçèlêg), <i>örçilig</i> (örçèlêg)	sevinçli, neşeli
sèkü ~ sikü	<i>кооп</i> (koop)	seki; kanal, ark, su yolu
sınar	Rus. <i>направление</i> (napravleniye), <i>сары</i> (sari)	yan, taraf
sınçı	-	kişi adı veya birleşeni
sıngluğ	-	kişi adı veya birleşeni
so (< Çin. 像 <i>xiàng</i>)	Rus. <i>статуя</i> (statuya) Rus. <i>фигура</i> (figura) <i>сүр</i> (sür)	heykel, model, figür, imaj, ikona
suy (< Çin. <i>tsui, zui</i>)	<i>чазых</i> (çazıḥ < ET <i>yazuk</i>) <i>обал</i> (obal < Ar. <i>وبال</i> <i>vebāl</i>)	günah; suç
sü ~ süü	<i>сүр</i> (sirêg), Rus. <i>солдат</i> (soldat)	asker; ordu

	<i>войско</i> (voysko), <i>армия</i> (armiya)	
şaçu ~ şaçiu ~ şaçyu (< Çin. <i>Shazhou</i>)	<i>Дуньхуán</i> (Dun’huan)	Shazhou, Dunhuang’ın eski adı
şarırlık ~ şarirlik (< Skr. <i>śarīra</i>)	<i>назыртыз</i> (pazırtıg) ‘tapınma, dua’, <i>ызыхтыз</i> (ızıhtıg) ‘kutsal’	tapınma/ibadet yeri <i>śarīra</i> ; hatıra(lı), aziz
şemiz	-	kişi adı veya birleşeni
şı	-	kişi veya boy adı
şıg (< Çin. <i>shi</i>)	-	bir hacim ölçüsü
şıla	-	kişi adının birleşeni; Budist bir unvan; <i>şilavantinin</i> kısaltılmış biçimi
şilavanti (< Toh. B <i>śilavānde</i> < Skr. <i>śīlavat</i>)	-	“iyi yönetilen”; erdemli, ahlâkî ilkelere uyan; Budist unvan; kişi adının birleşeni
şintso (< Çin. <i>san-tsang</i>)	Rus. <i>три вместилуца</i> (tri vmestilişça)	Skr. <i>tripīṭaka</i> : üç sepet
şin (< Çin. <i>shêng</i>)	-	bir hacim ölçüsü
şulaydu (Çin. <i>rulai-nu</i>)	-	kişi adı
şük (< Çin. <i>shu</i>)	<i>пакет</i> (paket)	bağlanan şey, paket, bohça
tacudin	-	kişi adı
tamga	Rus. <i>печать</i> (peçat’), Rus. <i>штамп</i> (ştamp), Rus. <i>пучет</i> (piçet), <i>пiлgi</i> (pêlgê), <i>нөлgi</i> (pölgê)	damga, mühür
tañ (2) (< Soğd. <i>δnk</i>)	-	bir ağırlık birimi
tañ (3) (< Çin. <i>tang</i>)	-	salon, ana oda
tañkuş	-	kişi adı
tapıg	<i>назырыс</i> (pazırıs)	tapma; hizmet; derin

		saygı
tarıǵ	<i>ac</i> (as), <i>тамах</i> (tamah), <i>тоңас</i> (toņas) ‘tahl’; Moğ. <i>үрен</i> (üren) ‘tohum’; Moğ. <i>үреннес</i> (ürennes) ‘ekim’	tohum, ekmek; ekim; ekin; darı; tahıl
tarıǵçı	<i>тарлағчы</i> (tarlaǵcı), <i>хырачы</i> (hıracı)	çiftçi, ikinci, tarımcı, ekip biçen kişi
tavar	<i>илерген</i> (ilergen), <i>ис</i> (is) (И), <i>үн</i> (üp)	mal-mülk, varlık; ‘davar’
tavısma	-	kişi adı veya birleşeni
teg	<i>осхас</i> (oshas), <i>чили</i> (çeli)	gibi, -e kadar, göre, benzer
teǵımlıǵ	<i>сынчых</i> (sıncıh), Rus. <i>чеестиз</i> (çeestêg), <i>турыстыз</i> (turıstıǵ)	-e değer; değerli, layık
teǵın-	<i>чит-</i> / <i>чидерге</i> / (çit- /çiderge/); <i>улугла-</i> / <i>улуглирға</i> / (ulugla- /uluglırǵa/)	ulaş-, eriş-, yetiş-, var-; saygı göster-; onurlandır-
teǵsür-	<i>алыстыр-</i> / <i>алыстырарға</i> / (alıstır- /alıstırarǵa/) <i>хубул-</i> / <i>хубуларға</i> / (hubul- /hubularǵa/)	değiş-, değiştir-
teǵür-	<i>читір-</i> / <i>читірерге</i> / (çitêr- /çitêrerge/) <i>налғат-</i> / <i>налғадарға</i> / (palǵat- /palǵadarǵa/)	eriştir-, getir-, ilet-, sun-; ilgili / bağlı olmak
telim	<i>ай-түбен</i> (ay-tüben) <i>көн</i> (köp) <i>сүрееліг</i> (süreelêg) <i>тірге</i> (têrge) <i>түбен</i> (tüben) <i>хамых</i> (hamıh) <i>хамых-түбен</i> (hamıh-tüben)	çok, çok sayıda, pek çok
teñri	<i>хұдай</i> (huday)	tanrı; hükümdar; gök;

	<i>хайрахан</i> (hayrahan)	ilahî, kutsal; cennet gibi
	<i>ызыхтыг</i> (ızıhtıg)	
	<i>айас</i> (ayas)	
	<i>көк</i> (kök)	
	<i>тигір</i> (tigêr)	
teŋridem	<i>пурхан</i> (purhan)	kutsal, ilahî, göksel,
	<i>ызых</i> (ızıh)	tanrısal
	<i>ызыхтыг</i> (ızıhtıg)	
	<i>тигір</i> (tigêr)	
teŋriken (< <i>teŋri+han</i>)	<i>хайрахан</i> (hayrahan) '(kutsal) efendi, han, hükümdar'	ilahî; efendi; kutsal ruh; göksel hükümdar; han ailesinin bir üyesinin unvanının birleşeni
teŋrilik	<i>күрее</i> (küree) Rus. <i>монастырь</i> (monastır')	tapınak, manastır
terken	-	yüksek bir unvan
têgin ~ tigin	<i>принц</i> (prints)	prens
têmin ~ timin	<i>анаоох</i> (anaooh) <i>сала маңзыри</i> (sala maŋzırı)	hemen, derhâl
tıntura	<i>күүлгек</i> (küülgek) <i>чилпек</i> (çilpek)	hafif esinti, batı rüzgârı; hava
tit-	<i>талла-</i> / <i>таллирға</i> / (talla- /tallirğa/) <i>хыйа идерге</i> (hıya iderge)	reddet-, geri çevir-, bir kenara at-, kaldır-; vazgeç-
toğ- ~ tuğ-	<i>төрі-</i> / <i>төрүрзе</i> / (törè- /törirge/)	doğ-, dünyaya gel-
toğru ~ toğuru	<i>арыг</i> (arığ), <i>оңар</i> (oŋar), <i>орта</i> (orta) <i>сын</i> (sın), <i>төн</i> (töp), <i>түс</i> (tüs)	doğru
toŋa	Rus. <i>леопард</i> (leopard) 'kaplan'; <i>алын</i> (alıp), Moğ. <i>матыр</i> (matır) 'kahraman'	kaplan; kahraman; kişi adı
totoq (< Çin. <i>dudu</i>)	-	kişi adının birleşeni,

		unvan
toyin (< Çin. <i>dao-rén</i>)	Rus. <i>монах</i> (monah)	rahip
toyunçın ~ toyunçın	-	kişi adı veya birleşeni
törlüg ~ türlüg	<i>аймах</i> (aymah), Kız. <i>толай</i> (tolay)	türlü
tsır (< Çin. <i>ts 'i / qī</i>)	<i>палың</i> (palıñ)	kimyasal vernik, cila, sır
tüdsi ~ tuidsi	-	imaj, resim; obje; figür //
(< Çin. 圖像 <i>tú xiàng</i> // Çin. 坐像 <i>zuò xiàng</i>)		bir Buddha veya azizin sabitlenmiş resmi
tuñak	Ar. <i>хабар</i> (habar), <i>сағба</i> (sağba), <i>міл-аас</i> (tél-aas) ~ <i>тылаас</i> (tılaas)	haber, bilgi, duyuru; mesaj
turi	-	kişi adı veya birleşeni
turkaru	<i>сўре</i> (süre), <i>сыбыра</i> (sıbıra) <i>төрөмил</i> (töremél), <i>төөле</i> (tööle)	sürekli, daima, devamlı
tükellig	<i>артых</i> (artıh), <i>толдыра</i> (toldıra)	kusursuz, tam, eksiksiz
tümeninç	<i>он муңынчы</i> (on muñıncı)	on bininci
tüñür	<i>түңүр</i> (tüñür) ‘bir müzik aleti’; <i>хасты-хазине</i> (hastı-hazine) ‘kaynata ve kaynana; dünür’	dünür, kaynata ve kaynana
tüzün ~ tözün	Moğ. <i>түзүмер</i> (tüzümer)	sağduyulu, ağırbaşlı; asil
u-	<i>пол- /поларға/</i> (pol- / <i>polarğa/</i>), <i>пiл- /пiлерге/</i> (<i>pél- /pélerge/</i>)	-e bil-, muktedir ol-
ud	<i>інек</i> (ėnek)	inek, sığır
udçı ~ utçı	<i>хадарчы</i> (hadarçı), Rus. <i>пастух</i> (pastuh), <i>мал хадарчызы/пастуғы</i> (mal hadarçızy/pastuğı)	sığır çobanı, çoban
uğan	<i>хұдай</i> (huday), <i>хайрахан</i> (hayrahan)	Tanrı; güçlü, kuvvetli, ulu
uğur	<i>сах</i> (sah), <i>мыс</i> (tus) ‘zaman’; <i>сылтағ</i> (sıltağ) ‘sebepe’; <i>ырыс</i> (ırys) ‘şans’;	(1) uğur; zaman, fırsat, şans; neden, sebep; doğru zaman, iyi şans

uğurluğ	<i>möleg</i> (<i>töleg</i>) ‘karşılık, tazminat’ <i>ырыстыз</i> (ırısığ) ‘şanslı, uğurlu’; <i>музында</i> (tuzında) ‘zamanında’, <i>музындагы</i> (tuzındağı) ‘vakitli’	(2) mükâfat, tazminat uğurlu, şanslı; vakitli, zamanında, tam zamanında olan
urunçaklığ	Rus. <i>гарантия</i> (garantiya)	rehin olan, ipotekli
uzkıya	<i>уғаа ус /сибер</i> (<i>uğaa us / siber</i>)	oldukça ustaca
üd	<i>самал</i> (samal), <i>тус</i> (tus)	zaman
üküş	<i>ай-түбен</i> (ay-tüben) <i>көн</i> (köp) <i>сүрееліз</i> (süreelèg) <i>тірге</i> (tèrge) <i>түбен</i> (tüben) <i>хамых</i> (hamıh) <i>хамых-түбен</i> (hamıh-tüben)	çok
ürün ~ yürün	<i>ах</i> (ah)	ak, beyaz
üze	<i>үстү</i> (üstü), <i>үстүне</i> (üstüne)	üzerine, üstü(ne)
üzeki	<i>үстүндегі</i> (üstündeğè)	üstteki, üzer(in)deki
üzüm	Rus. <i>виноград</i> (vinograd)	üzüm
vacir ~ vaçir (< Soğd. <i>βajir</i> < Skr. <i>vajra</i>)	Rus. <i>алмаз</i> (<i>almaz</i>) ‘elmas’	elmas; elmas gibi sert bir lobut, bir çeşit silah; kişi adı veya birleşeni
vaçirapan (< Skr. <i>Vajrapāṇi</i>)	-	özel ad, <i>Vajrapāṇi</i>
vam	-	özel ad, bir tanrı adı
vapşım ~ vapşım (< Çin. <i>fashen</i>)	-	Budist keşiş adı
vaptuñ (< Çin. <i>fatong</i>)	-	Budist keşiş adı
vişpirkar ~ vişpirkr (< Soğd. <i>wyšprkr</i>)	-	Manihaizmde ‘yaşayan ruh = <i>spiritus viviens</i> ’
vr̥ḥar ~ virḥar (< Soğd. <i>βr̥ḥar</i> < Skr. <i>vihāra</i>)	<i>күрее</i> (küree) Rus. <i>монастырь</i> (monastır’)	Budist manastırı, (daha büyük) tapınak

yadıl-	<i>алгы- /алгырга/</i> (algı- /algırğa/), <i>тарал-</i> <i>/тараларға/</i> (taral- /taralargä/), <i>тиксілен- /тиксіленерге/</i> (tikselen- /tikselenerge/)	yayıl-
yağru ~ yağuru	<i>чагын</i> (çağın), Kız. <i>шагын</i> (şagın)	yakın, yakında
yağuk	<i>чагын</i> (çağın), Kız. <i>шагын</i> (şagın)	yakın
yaqşıçı	<i>слесарь</i> (slesar')	anahtarcı, çilingir
yamu ~ yemü	<i>ни</i> (ni)	“değil mi?” vb. anlamdaki soru edatı
yana ~ yene ~ yine	<i>паза</i> (paza), <i>хатап</i> (hatap), <i>хати</i> (hati), <i>наачыли</i> (naacılı), Şor. <i>харча</i> (harça)	yine, tekrar, yeniden
yaŋ (< Çin. yang)	<i>оңдай</i> (oñday), <i>кип</i> (kip), Rus. <i>форма</i> (forma), Rus. <i>модель</i> (model')	tarz, metot, şekil
yème ~ y(e)me	<i>таа / mee / даа / dee</i> (taa / tee / daa / dee)	ve, veya, da, de,
yemişlik ~ yimişlik	<i>чистектиг</i> (çistektëg)	yemişli; meyve bahçesi
yıpar	<i>хайыр</i> (hayır); Rus. <i>мускус</i> (muskus)	misk; güzel koku
yinçür-	<i>азахха тўзерге</i> (mÿc-)	secde et-, (saygıyla) eğil-
yoŋlağ ~ yuŋlağ	<i>тузаланыс</i> (tuzalanıs)	kullanım, tüketim
yoŋlağlıg ~ yuŋlağlıg	<i>тузаланыстыг</i> (tuzalanıstıg)	kullanım için
yutı	-	kişi adı veya birleşeni
yükün-	<i>азахха тўзерге</i> (mÿc-)	secde et-, (saygıyla) eğil-

5.5. Farklılaşan Hakasça Sözcüklerin Kavram Alanları

Bu kısımda, 5.4. başlığında verilen dizinde yer alan Hakasça sözcükler kavram alanlarına göre sınıflandırılarak, ‘farklılaşan’ Hakasça sözcüklerin hangi kavram alanlarında fazla veya az olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2

Farklılaşan Hakasça Sözcüklerin Kavram Alanları

Kavram Alanı (Üst Anlam Alanı)	Hakasça Sözcükler
<i>Akrabalık Adları</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>игечи</i> (igeçè), <i>ага</i> (ağa), <i>агаң</i> (ağaң), <i>оол туңма</i> (ool tuŋma), <i>кічиğ харындас</i> (kiçig harındas), <i>ада</i> (ada), <i>паба</i> (paba), Kız. <i>побо</i> (pobo); Sag. <i>аба</i> (aba), <i>ана</i> (ana), <i>ине</i> (ine), <i>іңе</i> (èce), <i>хасты-хазине</i> (hastı-hazine).
<i>Sıralama</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>он муңынчы</i> (on muŋıncı).
<i>Renkler</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Far. <i>форуза</i> (firuza), Rus. <i>бирюза</i> (biryuza), <i>ах</i> (ah).
<i>Anatomi</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>хол</i> (hol).
<i>İnsan ve İnsana Ait Özellikler</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>абахай</i> (abahay), <i>хыныстыг</i> (hınıstıg), <i>өкерек</i> (ökerek), <i>сайзан</i> (sayzan), <i>сiлiг</i> (sèlèg), <i>чабас</i> (çabas), <i>чахсы</i> (çahsı), <i>искет</i> (isket), <i>искеттиг</i> (iskettèg), <i>чахсылыг</i> (çahsılıg), <i>пос</i> (pos), <i>өс</i> (ös), <i>көрiм</i> (kөрèm), <i>көртем</i> (kөрtem), <i>көртем</i> (kөрtem), <i>мах</i> (mah), <i>саб</i> (sab), <i>махтыг</i> (mahtıg), <i>саблыг</i> (sablıg), <i>хыныстыг</i> (hınıstıg), <i>өөрчi</i> (öörçè), <i>өрініс</i> (örenès), <i>өрчi</i> (örçè), Moğ. <i>пуңар</i> (pucar), <i>өріністіг</i> (örenèstèg), <i>өөрчiлiг</i> (öörçèlèg), <i>өрчiлiг</i> (örçèlèg), <i>сөс</i> (sös), <i>чоох</i> (çoooh), <i>истiг</i> (istèg), <i>көөленiстіг</i> (köölenèstèg), <i>хынған</i> (hınğan), Moğ. <i>түзүмер</i> (tüzümer), <i>ырыс</i> (ırs), <i>ырыстыг</i> (ırısıtıg). Eylemler: <i>тап-</i> /табарға/ (tap- /tabarğa/), <i>апар-</i> /апарарға/ (apar- /apararğa/), <i>көзім-</i> /көзідерге/ (közèt- /közèderge/), <i>тарын-</i> /тарынарға/ (tarın- /tarınarğa/), <i>ит-</i> /идерге/ (it- /iderge/), <i>көр-</i> /көрерге/ (kör- /köreрге/), <i>сагыста тут-</i> /тударға/ (sağısta tut- /tudarğa/), <i>күчүрле-</i> /күчүрлiрге/ (küçürle- /küçürliрге/), <i>сал-</i> /саларға/ (sal- /salarğa/), <i>часкалыг поларға</i> (çaskalıg polarğa), <i>ырыстыг поларға</i> (ırısıtıg polarğa), <i>талаан поларға</i> (talaan polarğa), <i>изенме-</i> /изентирге/ (izepte- /izeptirge/), <i>сагын-</i> /сагынарға/ (sağın- /sağınarğa/), <i>өрініс-</i> /өрінерге/ (ören- /örenerge/), Sag. <i>үрiн-</i> /үрінерге/ (ürèn-

/ürènerge/), *охсан-* /охсанарға/ (ohsan- /ohsanarğa/), *сыда-* /сыдирға/ (sıda- /sıdırğa/), *тызын-* /тызынарға/ (tızın- /tızınarğa/), *алыстыр-* /алыстырарға/ (alistır- /alistırarğa/), *хубул-* /хубуларға/ (hubul- /hubularğa/), *талла-* /таллирға/ (talla- /tallırğa/), *хыйа идерге* (hıya iderge), *төри-* /төрирге/ (töre- /töriрге/), *пол-* /поларға/ (pol- /polarğa/), *ніл-* /нілерге/ (pél- /pèlerge/).

Sosyal Hayat

Ad ve Ad Soylu Sözcükler: *чон* (çon), *улус* (ulus), *халых* (halıh), *господин* (gospodin), *тас* (tas), *тас кизи* (tas kèzè).

İnanç

Ad ve Ad Soylu Sözcükler: *хомай* (homay), *чабал* (çabal), *чахсы* (çahsı), *арған сөс* (argan sös) Моғ. *мике* (mike), *чой* (çoy), *арғыс* (arğıs) + *чарых* (çarıh), *илчи* (ilcè), *сын* (sın), Rus. *настоятель* (nastoyatel'), *ээ* (ee), *кип* (kip), *сугдур* (suğdur) ~ *судур* (sudur), *чарлых* (çarlıh), *чозах* (çozah), *худайзырах* (hudayzırah), *мах* (mah), *махтағ* (mahtağ), *сыйых* (sıyıh), *чахсылас* (çahsılas), *сурыныс* (surınıs), *күрее* (küree), Rus. *монастырь* (monastır'), Rus. *пост* (post), Rus. *статуя* (statuya), Rus. *фигура* (figura), *сүр* (sür), *чазых* (çazıh < ET *yazık*) *обал* (obal < Ar. *وبال* *vebāl*), *пазыртығ* (pazırtığ), *ызыхтығ* (ızıhtığ), Rus. *три вместилища* (tri vmestilişça), *пазырыс* (pazırıs), *худай* (huday), *хайрахан* (hayrahan), *ызыхтығ* (ızıhtığ), *айас* (ayas) *көк* (kök), *пурхан* (purhan), *ызых* (ızıh), *ызыхтығ* (ızıhtığ), *тигір* (tigèr), *хайрахан* (hayrahan), Rus. *монах* (monah), *худай* (huday), *хайрахан* (hayrahan), *сылтағ* (sıltağ). **Eylemler:** *кілексі-* /кілексирге/ (kèleksè- /kèleksirge/), *хын-* /хынарға/ (hın- /hınarğa/), *ына-* /ынирға/ (ına- /ınırğa/), *махта-* /махтирға/ (mahta- /mahtırğa/), *чахсыла-* /чахсылырға/ (çahsıla- /çahsılırğa/), *сурын-* /сурынарға/ (surın- /surınarğa/), *чим-* /чидерге/ (çit- /çiderge/), *улуғла-* /улуғлирға/ (uluğla- /uluğlırğa/), *азахха түзерге* (azahha tüzerge).

Sağlık

Ad ve Ad Soylu Sözcükler: *хазых* (hazıh).

Hayvanlar

Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Rus. *леопард* (leopard), *інек* (ènek), *оттығ хазаа* (ottığ hazaa).

<i>Yeryüzü ve Doğa</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Rus. <i>виноградник</i> (vinogradnik), Rus. <i>зизифус</i> (zizifus), Rus. <i>ююба</i> (yuyuba), Rus. <i>слива</i> (sliva), Şor <i>аура</i> (ауга), <i>чарых</i> (çarıh), <i>сабах</i> (sabah), <i>күүлгек</i> (küülgek), <i>чилпек</i> (çilpek), <i>аймах</i> (aymah), <i>тигенек</i> (tëgenek), Kız. <i>толай</i> (tolay), <i>хайыр</i> (hayır), Rus. <i>мускус</i> (muskus). Eylemler: <i>сагынна-</i> /<i>сагыннирға</i>/ (sağınna- /sağinnirğa/), <i>пар-</i> /<i>парарға</i>/ (par- /pararğa/), <i>сыгыс парарға</i> (sıgıs pararğa), <i>өс-</i> /<i>өзерге</i>/ (ös- /özerge/), <i>пағын-</i> /<i>пагынарға</i>/ (pağın- /pağınarğa/), <i>чит-</i> /<i>чидерге</i>/ (çit- /çiderge/).
<i>Uzay</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>Иир Солбаны</i> (İir Solbanı).
<i>Yönetim</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Rus. <i>инструкция</i> (instruktsiya), Rus. <i>директива</i> (direktiva), <i>корона</i> (korona), Rus. <i>советник</i> (sovetnik), <i>хан</i> (han), <i>хан-пиг</i> (han-pig), Rus. <i>принцесса</i> (printsessa), <i>орынчы</i> (orıncı), <i>сиріг</i> (sirëg), Rus. <i>солдат</i> (soldat), <i>войско</i> (voysko), <i>армия</i> (armiya), <i>принц</i> (prints). Eylemler: <i>суур-</i> /<i>суураарға</i>/ (suur- /suurarğa/), <i>сыгар-</i> /<i>сыгараарға</i>/ (sıgar- /sıgararğa/), <i>амырат-</i> /<i>амырадарға</i>/ (amırat- /amıradarğa/).
<i>Eğitim-Öğretim</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Rus. <i>инструкция</i> (instruktsiya), <i>үгренис</i> (ügrenès), <i>үзретчи</i> (ügretçè), <i>мастер</i> (master), <i>нымах</i> (nımah), <i>сибер</i> (siber), <i>уғаа ус</i> /<i>сибер</i> (uğaa us / siber).
<i>Ticaret</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>араға</i> (arağa), <i>хыллыг товар</i> (hıllıg tovar), <i>пакет</i> (paket), <i>сынчых</i> (sıncıh), <i>тимніг</i> (timnëg), Rus. <i>чеестіг</i> (çeestëg), <i>турыстыг</i> (turıstıg), <i>палың</i> (palıñ), <i>хадарчы</i> (hadarçı), Rus. <i>пастух</i> (pastuh), <i>мал хадарчызы/пастугы</i> (mal hadarçızy/pastuğı), Rus. <i>гарантия</i> (garantiya), <i>тузаланыс</i> (tuzalanıs), <i>тузаланыстыг</i> (tuzalanıstıg). Eylemler: <i>төле-</i> /<i>төлирге</i>/ (töle- /tölirge/).
<i>Tarım</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Rus. <i>миндаль</i> (mindal'), <i>сад көрчең кизе</i> (sad körcëñ kèzee), <i>үрениг</i> (ürennëg), <i>сызыр</i> (sızır), Sag. <i>чычыр</i> (çıcır), <i>кооп</i> (кооп), <i>ас</i> (as), <i>тамах</i> (tamah), <i>тоңас</i> (toņas), Moğ. <i>үрен</i> (üren), Moğ. <i>үреннес</i> (ürennes), <i>тарлағчы</i> (tarlağcı), <i>хырачы</i> (hıracı), Rus. <i>виноград</i> (vinograd), <i>чистектіг</i> (çistektëg).

<i>Müzik</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>түңүр</i> (tünür).
<i>Sanat</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>чазаныс</i> (çazanıs), <i>хоос</i> (hoos).
<i>Madenler</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Rus. <i>алмаз</i> (almaz).
<i>Zaman</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>иртенгізі</i> (irtengèzè), <i>пазағы</i> (pazağı), <i>соң</i> (soñ), <i>соңы</i> (soñı), <i>соңығы</i> (soñıǵı), <i>сооңдағы</i> (sooñdağı), <i>самал</i> (samal), <i>тус</i> (tus), <i>анаңох</i> (anañoh), <i>сала маңзыри</i> (sala mañzırı), <i>сүре</i> (süre), <i>сыбыра</i> (sıbıra), <i>төреміл</i> (töremël), <i>төөле</i> (tööle), <i>сах</i> (sah), <i>тузында</i> (tuzında), <i>тузындағы</i> (tuzındaǵı).
<i>Yer-Yön Bilgisi</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>город</i> (gorod), <i>саар</i> (saar), <i>тура</i> (tura), <i>иб</i> (ib), <i>кидер</i> (kider), <i>алнында</i> (alnında), <i>алнынзартын</i> (alnınzartın), <i>іскер</i> (èsker), <i>іскертін</i> (èskertèn), <i>алнындағы</i> (alnındaǵı), Rus. <i>направление</i> (napravleniye), <i>сарı</i> (sarı), <i>үстү</i> (üstü), <i>үстүне</i> (üstüne), <i>үстүндегі</i> (üstündegè), <i>чағын</i> (çağın), Kız. <i>шағын</i> (şağın).
<i>Ad-Unvan</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>генерал</i> (general), <i>алып</i> (alıp), Moğ. <i>матыр</i> (matır).
<i>Meslek</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>хазанчы</i> (hazancı), <i>хоосчы</i> (hoosçı), Rus. <i>плотник</i> (plotnik), Rus. <i>повар</i> (povar), <i>слесарь</i> (slesar’).
<i>Yer Adları</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>Куча</i> (Куҗа), <i>Дуньхуán</i> (Dun’huan).
<i>Ölçme Birimleri</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>прай</i> (pray), <i>прайзы</i> (prayzı), <i>парчан</i> (parçan), <i>тиксi</i> (tikse), <i>тооза</i> (tooza), <i>улай</i> (ulay), <i>улуғ</i> (uluğ), <i>ай-түбен</i> (ay-tüben), <i>көн</i> (köp), <i>сүрееліг</i> (süreelèg), <i>тірге</i> (tèrge), <i>түбен</i> (tüben), <i>хамых</i> (hamıh), <i>хамых-түбен</i> (hamıh-tüben), <i>артых</i> (artıh), <i>толдыра</i> (toldıra).
<i>Nesne Adları</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>тиріг</i> (tirèg).
<i>Varlık-Yokluk</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>кирек чох</i> (kirek çoh), <i>нime</i> (nime), <i>илерген</i> (ilergen), <i>ис</i> (is) (I), <i>үн</i> (üp). Eylemler: <i>пол-</i> / <i>поларға</i> / (pol- /polarğa/).
<i>Hukuk</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>хасхы</i> (hashı), <i>чірік</i> (çèrèk), <i>ин</i> (in), <i>таныг</i> (tanıg), Rus. <i>печать</i> (peçat’), Rus. <i>штамп</i> (ştamp), Rus. <i>пичет</i> (piçet), <i>пілгі</i> (pèlgè), <i>пөлгі</i> (pölgè), <i>арыг</i> (arıg), <i>оңар</i>

<i>Haberleşme</i>	(oŋar), <i>орта</i> (orta) <i>сын</i> (sın), <i>төн</i> (töp), <i>түс</i> (tüs), <i>төлег</i> (töleg). Ad ve Ad Soylu Sözcükler: Ar. <i>хабар</i> (habar), <i>сағба</i> (sağba), <i>мил-аас</i> (tél-aas) ~ <i>тылаас</i> (tılaas). Eylemler: <i>чүмip-чүмipергел</i> (çitèr- /çitèrerge/), <i>налғат-</i> /налғадарға/ (palğat- /palğadargā/), <i>алғы-</i> /алғырға/ (alğı- /alğırğa/), <i>тарал-</i> /тараларға/ (taral- /taralargā/), <i>тиксiлен-</i> /тиксiленергел/ (tikselèlen- /tikselènerge/).
<i>Biçim</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>хатығ</i> (hatıg), <i>осхас</i> (oshas), <i>чили</i> (çeli), <i>оңдай</i> (oŋday), <i>кип</i> (kip), Rus. <i>форма</i> (forma), Rus. <i>модель</i> (model’).
<i>Adıllar ve İlgili Yapılar</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>мындағ</i> (mındağ), <i>мындағох</i> (mındağoh), <i>минзеп</i> (minzer), <i>миндег</i> (mindeg).
<i>Soru</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>ноо</i> (noo), <i>хайди</i> (haydi), <i>хайча</i> (hayca), <i>ни</i> (ni).
<i>Diğer</i>	Ad ve Ad Soylu Sözcükler: <i>чарабас</i> (çarabas), <i>кимнiг</i> (kimnèg), <i>тузазы чох</i> (tuzazı çoh), <i>нимезе</i> (nimeze), <i>паша</i> (pasha) II, <i>өске</i> (öske) II, <i>мынаң</i> (mınañ), <i>че</i> (çe), <i>паза</i> (paza), <i>хатап</i> (hatap), <i>хати</i> (hati), <i>наачыли</i> (naacılı), Şor. <i>харча</i> (harça), <i>маа</i> / <i>mee</i> / <i>даа</i> / <i>dee</i> (taa / tee / daa / dee).

5.6. Ortak (Takip Edilebilir) Sözcüklerin *Swadesh Listesi*’yle Karşılaştırılması

Swadesh Listesi, dil aileleri üzerine yapılan tarihsel-karşılaştırmalı dil bilim çalışmalarında standart bir yöntem belirlemek amacıyla dil bilimci Morris Swadesh tarafından oluşturulmuş, genel kavramların bir derlemesi olarak betimleyebileceğimiz ve söz konusu araştırmacının adıyla anılan birkaç listenin genel adıdır. Bu listeler, farklı dillere çevrilmiştir. Böylece araştırmacılar, bu diller arasındaki ilişkileri ölçebilme olanağı bulmuştur. Bu listeler, sözlük istatistiklerinde yani dillerin soybilimsel ilişkisinin nicel değerlendirmesinde ve glottokronolojide (dil farklılığının tarihlenmesinde) kullanılır.⁶⁹⁶

1971’de yayımlanan *The Origin and Diversification of Language (Dilin Kökeni ve Çeşitliliği)* adlı çalışmada Morris Swadesh tarafından verilen ‘son 100 kelimelik liste’ye göre (Swadesh, 1971, s. 283), Eski Uygur mektuplarının söz varlığının çağdaş

⁶⁹⁶ Kaynakça ve bilgi için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Swadesh_list (Erişim tarihi: 15.04.2021).

Hakasça ile karşılaştırılması sonucu belirlediğimiz ortak (veya takip edilebilir) sözcüklerin durumunu şu şekilde görebiliriz:

Tablo 3

Swadesh Listesi'ne Göre Ortak (Takip Edilebilir) Sözcüklerin Durumu

Swadesh Listesi	Eski Uygurca	Hakasça	Türkiye Türkçesi
I	men ~ mèn	мин (min)	ben (1. tekil kişi adılı)
you (singular)	sen ~ sèn	син (sin)	sen
we	biz	нис (pès)	biz (1. çoğul kişi adılı)
this	bo ~ bu	ну (pu)	bu
that	ol	ол (ol)	o
who?	kim	кем (kem)	kim (adıl)
what?	ne	нине (nime)	ne
not	yamu ~ yemü	ни (ni)	“değil mi?” vb. anlamdaki soru edatı
all	barça	парчан (parçan)	bütün, hep, hepsi, tüm
many	çok köp	хуу (huu) көн (köp)	çok; bütünü, tamamen
one	bir	нір (pèr)	bir
two	èki ~ èkki	iki (èkè)	iki
big	uluğ	улуғ (uluğ)	ulu, büyük
long	eñür	иң үр (iñ ür)	uzun (süre)
small	kiçig	кичиғ (kèçèg)	küçük
woman	tişi	мизи (tèzè)	dişi, kadın
man (adult male)	er	ир (ir)	er, erkek (kişi), koca
person	kişi	кизи (kèzè)	kişi, insan; erkek, kadın
fish	balık ⁶⁹⁷	палых (palıh)	balık
bird	kuş	хус (hus)	kuş
dog	it	им (èt)	it, köpek
louse	bit ⁶⁹⁸	ним (pèt)	bit

⁶⁹⁷ Eski Uygur mektuplarında “balık” anlamına gelen *balık* sözü geçmemektedir. Yalnızca “kent, şehir” anlamlarında *balık* bulunmaktadır. Ancak sekteş sözcükler olduklarından ve Swadesh Listesi ile ortak sözcükleri karşılaştırmada yararlanılacağından buraya eklenmiştir.

tree	ıǵaç ⁶⁹⁹	ағас (aǵas)	aǵač
seed	tarıǵ	таарығ (tarıǵ)	ekim, ekme; darı, tohum
leaf	yapırǵač ⁷⁰⁰	нәр (pür)	yaprak
root	kök ⁷⁰¹	көк (kök)	kök
bark (of a tree)	ķabıķ ⁷⁰²	хабых (habıh)	kabuk
skin	teri ⁷⁰³	тирі (tirè)	deri
flesh	et	ит (it)	et
blood	ķan ⁷⁰⁴	хан (han)	kan
bone	sünük ⁷⁰⁵	сөөк (sөөk)	kemik
grease (noun)	yaǵ ⁷⁰⁶	чағ (çaǵ)	yaǵ
egg	yumurtǵa ⁷⁰⁷	нымырха (nımırha)	yumurta
horn	münüz~müyüz ⁷⁰⁸	мүйс (müüs)	boynuz
tail	ķudruk ⁷⁰⁹	хузурух (huzuruh)	kuyruk
feather	tü ⁷¹⁰	түк (tük)	tüy
hair	sač ⁷¹¹	сас (sas)	sač

⁶⁹⁸ Eski Uygur mektuplarında *bit* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 103; KHRS, s. 369; HTS, s. 376). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁶⁹⁹ Eski Uygur mektuplarında “aǵač” anlamına gelen *ıǵač* sözü geçmemektedir, ancak *Or. 8212/147 verso* katalog numaralı fragmanın 3. satırında “marangoz, doğramacı, dülgör” anlamına gelen *ıǵačçı* sözü geçmektedir bkz. (COUL, s. 110, 214). Sözcükler için bkz. (DTS, s. 218; EUTG, s. 571; KHRS, s. 27; HTS, s. 30).

⁷⁰⁰ Eski Uygur mektuplarında *yapırǵač* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 236; EUTG, s. 621; KHRS, s. 406; HTS, s. 404). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰¹ Eski Uygur mektuplarında “kök” anlamına gelen *kök* sözü geçmemektedir. Yalnızca “gök, gökyüzü; mavi” anlamlarında *kök* bulunmaktadır. Ancak sesteş sözcükler olduklarından ve Swadesh Listesi ile ortak sözcükleri karşılaştırmada yararlanılacağından buraya eklenmiştir.

⁷⁰² Eski Uygur mektuplarında *ķabıķ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (KHRS, s. 771; HTS, s. 135). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰³ Eski Uygur mektuplarında *teri* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 554; EUTG, s. 608; HTS, s. 513). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰⁴ Eski Uygur mektuplarında *ķan* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 416; EUTG, s. 576; KHRS, s. 797; HTS, s. 144). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰⁵ Eski Uygur mektuplarında *sünük* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 511, 517; EUTG, s. 603; KHRS, s. 505; HTS, s. 462). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰⁶ Eski Uygur mektuplarında *yaǵ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 223; KHRS, s. 915; HTS, s. 73). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰⁷ Eski Uygur mektuplarında *yumurtǵa* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 280; KHRS, s. 288; HTS, s. 320). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰⁸ Eski Uygur mektuplarında *münüz ~ müyüz* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 354; KHRS, s. 260; HTS, s. 310). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁰⁹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 463; KHRS, s. 858; HTS, s. 199).

⁷¹⁰ Eski Uygur mektuplarında *tü* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 594; KHRS, s. 689; HTS, s. 537). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷¹¹ Eski Uygur mektuplarında *sač* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 479; KHRS, s.

head	baş	<i>nac</i> (pas)	baş
ear	ķulġaķ ⁷¹²	<i>хулах</i> (hulah)	kulak
eye	köz ⁷¹³	<i>кӧс</i> (kös)	göz
nose	burun ⁷¹⁴	<i>нурун</i> (purun)	burun
mouth	ağız	<i>aac</i> (aas)	ağız
tooth	tiş ⁷¹⁵	<i>mic</i> (tès) I	diş
tongue (organ)	til	<i>mil</i> (tèl)	dil
claw	tırnaķ ⁷¹⁶	<i>тырҕах</i> (tırnak)	tırnak; pençe
foot	adaķ ⁷¹⁷	<i>азах</i> (azah)	ayak
knee	tiz ⁷¹⁸	<i>mic</i> (tès) II	diz
hand	elig (~ ilig) I ⁷¹⁹	<i>хол</i> (hol)	el
belly	bel ~ bël ⁷²⁰	<i>хурчаҕа</i> (hurçaḡa)	bel
neck	boyun ⁷²¹	<i>мойын</i> (moyn)	boyun
breast	emig ⁷²²	<i>имчек</i> (imcek)	göğüs, meme
heart	könül	<i>кӧңил</i> (köñel)	gönül, kalp
liver	baġır ⁷²³	<i>паар</i> (paar)	karaciğer
to drink	iç-	<i>ic-</i> (ès-) ~ <i>iç-</i> (êç-)	iç-
to eat	yè- ~ yi-	<i>чи-</i> (çè-)	ye-
to bite	ısrır- ⁷²⁴	<i>ызыр</i> (ızır-)	ısrır-

451; HTS, s. 426). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷¹² Eski Uygur mektuplarında *ķulġaķ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 465; KHRS, s. 861; HTS, s. 193). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷¹³ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 320; KHRS, s. 207; HTS, s. 273).

⁷¹⁴ Eski Uygur mektuplarında *burun* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 126; KHRS, s. 401; HTS, s. 401). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷¹⁵ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 563; KHRS, s. 633; HTS, s. 508).

⁷¹⁶ Eski Uygur mektuplarında *tırnaķ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (EDPT, s. 551; KHRS, s. 705; HTS, s. 504). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷¹⁷ Eski Uygur mektuplarında *adaķ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 8; EDPT, s. 45; KHRS, s. 33; HTS, s. 60). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷¹⁸ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 564; KHRS, s. 633; HTS, s. 508).

⁷¹⁹ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 170; KHRS, s. 837; HTS, s. 181).

⁷²⁰ Eski Uygur mektuplarında *bel ~ bël* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 93; KHRS, s. 868; HTS, s. 195). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²¹ Eski Uygur mektuplarında *boyun* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 110; KHRS, s. 249; HTS, s. 307). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²² Eski Uygur mektuplarında *emig* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 173; KHRS, s. 125; HTS, s. 222). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²³ Eski Uygur mektuplarında *baġır* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 78; KHRS, s. 332; HTS, s. 355). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²⁴ Eski Uygur mektuplarında *ısrır-* eylemi geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 220; KHRS, s. 1036; HTS, s. 206). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

to see	kör-	<i>көр-</i> (kör-)	gör-
to hear	êşid- ~ işit-	<i>uc(m)-</i> [is(t)-]	işit-, duy-
to know	bil-	<i>нил-</i> (pél-)	bil-
to sleep	udı- ⁷²⁵	<i>узү-</i> (uzu-)	uyu-
to die	öl-	<i>өл-</i> (öl-)	öl-
to kill	ölür-	<i>öldür-</i> (öldir-)	öldür-
to swim	yüz- ⁷²⁶	<i>чүс-</i> (çüs-)	yüz-
to fly	uç- ⁷²⁷	<i>учух-</i> (uçuh-)	uç-
to walk	yorı-	<i>чөр-</i> (çör-)	yürü-
to come	kel-	<i>кил-</i> (kil-)	gel-
to lie (as in a bed)	yat- ⁷²⁸	<i>чат-</i> (çat-)	yat-
to sit	olur-	<i>одыр-</i> (odır-)	otur-
to stand	tur-	<i>тур-</i> (tur-)	dur-
to give	bêr- ~ bir-	<i>пир-</i> (pir-)	ver-
to say	tê- ~ ti-	<i>ти-</i> (tè-)	de-
sun	kün	<i>күн</i> (kün)	güneş; gün
moon	ay	<i>ай</i> (ay)	ay
star	yultuz	<i>чылтыс</i> (çiltıs)	yıldız
water	suv	<i>суғ</i> (suğ)	su
rain	yağmur ⁷²⁹	<i>наңмыр</i> (nañmır)	yağmur
stone	taş II ⁷³⁰	<i>таc</i> (tas)	taş
sand	ķum ⁷³¹	<i>хум</i> (hum)	kum
earth (soil)	yêr ~ yir	<i>чир</i> (çir)	yer
cloud (not fog)	bulut ⁷³²	<i>пульт</i> (pulut)	bulut
smoke (of fire)	tuman ⁷³³	<i>тубан</i> (tuban)	duman

⁷²⁵ Eski Uygur mektuplarında *udı-* eylemi geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 605; KHRS, s. 716; HTS, s. 553). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²⁶ Eski Uygur mektuplarında *yüz-* eylemi geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 288; KHRS, s. 1010; HTS, s. 111). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²⁷ Eski Uygur mektuplarında *uç-* eylemi geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 603; KHRS, s. 741; HTS, s. 543). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷²⁸ Bu eylemlerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 247; KHRS, s. 919; HTS, s. 84).

⁷²⁹ Eski Uygur mektuplarında *yağmur* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 225; KHRS, s. 271; HTS, s. 316). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷³⁰ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 539; KHRS, s. 600; HTS, s. 495).

⁷³¹ Eski Uygur mektuplarında *ķum* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 465; KHRS, s. 863; HTS, s. 194). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷³² Eski Uygur mektuplarında *bulut* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 123; KHRS, s. 399; HTS, s. 399). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

fire	ot	<i>om</i> (ot)	ateş
ash(es)	kül ⁷³⁴	<i>күл</i> (kül)	kül
to burn (verb intr.)	kön- ~ kün- ⁷³⁵	<i>көй-</i> (köy-)	yanmak
path	yol	<i>чол</i> (çol)	yol
mountain	tağ	<i>тағ</i> (tağ)	dağ
red	al ⁷³⁶	<i>ал</i> (al)	al, kırmızı, kızıl
green	yaşıl ⁷³⁷	<i>чазыл</i> (çazıl)	yeşil
yellow	sarığ ⁷³⁸	<i>сарығ</i> (sarığ)	sarı
white	aķ ⁷³⁹	<i>ах</i> (ah)	ak, beyaz
black	ķara	<i>хара</i> (hara)	kara, siyah
night	tün	<i>түн</i> (tün)	tün, gece
hot	isig ⁷⁴⁰	<i>изіг</i> (èzèg)	sıcak
cold	soğık ⁷⁴¹	<i>соох</i> (sooh)	soğuk
full	tolu	<i>толдыра</i> (toldıra)	dolu
new	yañı	<i>наа</i> (naa), <i>Кыз. нағы</i> (nağı)	yeni
good	edgü	<i>чахсы</i> (çahsı)	iyi
round	tegirmi (~ tilgen) ⁷⁴²	<i>тегілек</i> (teğèlek)	yuvarlak, değirmi
dry	ķuruğ	<i>хуруғ</i> (hurug)	kuru
name	at	<i>ат</i> (at)	ad

Hem ortak (takip edilebilir) sözcüklerin hem de mektupların söz varlığında yer almayan sözcüklerin tabloya eklenmesiyle ‘son 100 kelimelik Swadesh Listesi’ne göre

⁷³³ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 585; KHRS, s. 669; HTS, s. 530).

⁷³⁴ Eski Uygur mektuplarında *kül* sözü “ash(es) [kül]” anlamıyla geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 325; KHRS, s. 213; HTS, s. 279). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷³⁵ Bu eylemlerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 314; KHRS, s. 195; HTS, s. 274).

⁷³⁶ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 31; KHRS, s. 48; HTS, s. 34).

⁷³⁷ Eski Uygur mektuplarında *yaşıl* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 246; KHRS, s. 923; HTS, s. 87). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷³⁸ Eski Uygur mektuplarında *sarığ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 488; KHRS, s. 450; HTS, s. 425). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷³⁹ Eski Uygur mektuplarında *aķ* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 48; KHRS, s. 87; HTS, s. 31). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁴⁰ Sözcüklerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (DTS, s. 213; KHRS, s. 141; HTS, s. 214).

⁷⁴¹ Eski Uygur mektuplarında *soğık* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 507; EDPT, s. 808; KHRS, s. 494; HTS, s. 456). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

⁷⁴² Eski Uygur mektuplarında *tilgen* sözü geçmemektedir, sözcüklerle ilgili bkz. (DTS, s. 548, 561; EUTG, s. 607; KHRS, s. 606; HTS, s. 499). Karşılaştırma yapmak amacıyla buraya eklenmiştir.

Eski Uygurca-Hakasça karşılaştırması eksiksiz bir şekilde yapılmıştır. Bu listeye göre, mektuplarda geçen 68 tane Eski Uygurca sözcüğün 65'i bugün Hakasçada tespit edilebilirken, yalnızca 3 tanesi anlamsal veya kullanımsal değişimlerden dolayı [yamu ~ yemü / ни (ni) 'değil mi?'; elig (~ ilig) I / хол (hol) 'el' ve edgü // чахсы (çahsı) 'iyi'] farklılaşmıştır. Mektuplarda geçmeyen diğer 32 Eski Uygurca sözcüğe baktığımızda ise bunlardan yalnızca 2 tanesi farklılaşırken [yapırğak // пӱр (pür) 'yaprak'; bel ~ bël // хурчаңа (hurçaңа) 'bel'], kalan 30'u Hakasçada bulunmaktadır. Genel olarak baktığımızda ise Eski Uygurca Dönemi'nden 100 sözcüğün 95'ini bugün Hakasçada 'aynı anlamda' tespit edebilmekteyiz.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Araştırmamızda buraya kadar, Moriyasu'nun tabiriyle Orta Avrasya'dan veya Doğu İpek Yolu'ndan kalma Eski Uygur mektupları incelenmiştir ve bunların söz varlığı ortaya koyulmuştur. Ayrıca bu bağlamda Eski Uygurca-Hakasça ilişkisine bakılarak *ortak (takip edilebilir)* sözcüklerin 'son 100 kelimelik' *Swadesh Listesi*'ne göre karşılaştırılması yoluyla söz konusu meseleye daha evrensel ölçekli ve standart bir değerlendirme yapabilme çabası içerisinde bakılmaya çalışılmıştır.

Elimizdeki belgeler ve burada yararlanılan çalışmalar yoluyla ortaya çıkan veriler ışığında bu araştırmanın sonuçlarını, 'Eski Uygurca mektup metinleriyle ilgili sonuçlar' ve 'Eski Uygurca-Hakasça karşılaştırmalı söz varlığıyla ilgili sonuçlar' olmak üzere iki grupta açıklayabiliriz.

6.1. Eski Uygurca Mektup Metinleriyle İlgili Sonuçlar

Moriyasu'nun Eski Uygur mektuplarını tasnifini göz önünde bulundurursak, çalışmamızda 'harf çeviri - çeviri yazı - Türkiye Türkçesine aktarma' biçiminde ayrıntılı olarak incelenmiş olan 64 mektubun açılış kalıplarına göre şu mektup tiplerini temsil ettiğini söyleyebiliriz:

A Tipi Mektuplar; COUL no. 01 = U 5281 = BTT 5, no. 30, COUL no. 04 = U 3890 recto, COUL no. 06 = U 6069 = BTT 5, no. 34, COUL no. 22 = U 5835 + U 5836, COUL no. 25 = P. 3049, 4. metin = MOTH 5, 4. metin, COUL no. 26 = Ch/U 6854 verso = BTT 5, no. 32, COUL no. 27 = U 5503 = BTT 5, no. 31. *A ya da B Tipi Mektuplar*; COUL no. 30 = U 181 A yüzü (Uygur harfli) = UBr, Metin B recto (?), COUL no. 31 = U 181 B yüzü (Türk-Runik harfli) = UBr, Metin B verso (?). *B Tipi Mektuplar*; COUL no. 33 = U 5531 + U 6066, Mektup no. I, COUL no. 34 = U 5531 + U 6066, Mektup no. II, COUL no. 38 = U 5941, Mektup no. I. *C Tipi Mektuplar*; COUL no. 39 = U 6198 + U 6199; COUL no. 40 = U 5320 = USp 92, COUL no. 47 = U 6194, COUL no. 51 = U 7252 verso. *D1 Tipi Mektuplar*; COUL no. 54 = Or. 8212 / 180 = MOTH 25; COUL no. 55 = Or. 8212 / 179 = MOTH 24; COUL no. 56 = P. ou. 3 = MOTH 29, COUL no. 58 = P. ou. 12 = MOTH 26, COUL no. 64 = P. ou. 7 = MOTH 31; COUL no. 65 = U 6155, COUL no. 68 = U 5759 A yüzü; COUL no. 69 = U 5759 B yüzü; COUL no. 70 = U 5874, COUL no. 71 = U 5977, COUL no. 73 = U 5318; COUL no. 74 = U 5831; COUL no. 75 = U 5290; COUL no. 76 = U 5765. *D2 Tipi Mektuplar*;

COUL no. 80 = P. ou. 4 = MOTH 28, COUL no. 81 = Or 8212 / 123 = MOTH 23, COUL no. 82 = Or. 8212 / 181 = MOTH 27, COUL no. 87 = U 5720. *E Tipi Mektuplar*; COUL no. 88 = P. ou. 15 = MOTH 20, COUL no. 89 = Ch/U 7426 verso, COUL no. 92 = P. ou. 9 = MOTH 22, COUL no. 93 = P. ou. 6 = MOTH 30, COUL no. 94 = Or. 8212 / 120 = MOTH 21, COUL no. 96 = U 5890 = UBr, Metin D, COUL no. 97 = U 5754 recto, COUL no. 101 = U 5941, Mektup no. II, COUL no. 105 = Ch/U 6245 verso. *Tanımlanmamış Tip Mektuplar*; COUL no. 112 = P. ou. 14 = MOTH 32, COUL no. 117 = P. ou. 5 = MOTH 19, COUL no. 121 = U 5832 a, COUL no. 131 = U 5795, COUL no. 132 = U 5833, COUL no. 133 = U 5834, COUL no. 134 = U 5545 recto, COUL no. 142 = U 5542, COUL no. 172 = U 5933, COUL no. 182 = U 5847, COUL no. 199 = U 5796; COUL no. 200 = U 5850 a, b, c.

Görüldüğü üzere, tasnifte bulunan mektup tiplerinin her birine çalışmamızda yer verilmektedir ve çalışma örnekleminin, ölçme ve değerlendirme bağlamında ‘kapsam geçerliği’ne uygun olması sağlanmaktadır. Bu sayede, Eski Uygur mektuplarının yapısal olarak sınıflandırılmasında ölçütleri oluşturan farklı açılış ve bitiş kalıplarının hepsinden örnekler görülebilmekte ve incelenebilmektedir. Burada ölçütten söz açılmışken önemli bir tespitimize de değinmek gerekmektedir. O. F. Sertkaya’nın ‘Eski Uygur Mektupları Üzerine’ (2011) adlı makalesiyle T. Moriyasu’nun *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Doğu İpek Yolu’ndan Eski Uygur Mektuplarının Derlemi)* adlı çalışması karşılaştırıldığında mektup metni olarak belirlenen el yazmaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Sertkaya’nın tasnifinde mektup olarak değerlendirilen ve listelenmiş 110 adet Eski Uygurca belge arasından katalog numaraları 189/40, 2164, U 5663 a-b, T III M 152, 214/66, T III 253 a M, U 5295, U 5331, U 5334, T I a (70), T III B 1 (107/022), U 5293, U *9187, T III M 253 (64), T II T 100 (34), T I a (23a), 8a, Xuanzang VIII. Bölüm 1763-1771, 1813-1818 ve 2034-2038, U 6073, 4a-b, 263, T I D 406a (63), U 6064, U 5327, U 5610, U 5649, U 5963, U 5965, U 6078 ve Ch/U 6890b olan 32 adet metnin, Moriyasu’nun *Corpus*’nda yer almadığı belirlenmiştir. Durumun böyle olmasında, Moriyasu’nun derlemine seçtiği mektup metinleri için belirlediği ölçütlerin etkili olduğu görülmektedir. Sertkaya’nın mektuplar arasında saydığı U 5331 numaralı fragman Moriyasu’nun verdiklerinden farklı olarak bu çalışmada yer almaktadır.

Mevcut çalışmamızın Eski Uygurca metinlerle ilgili alanyazına ve Eski Uygurca ile ilgilenen araştırmacıların kullanımına sunduğu bir başka fayda ise Türkiye’de yayımlanan çalışmalar arasında ilk kez bir yerde altmış dört (64) adet Eski Uygurca

mektup metninin harf çevirilerinin, çeviri yazılarının ve Türkiye Türkçesine aktarmalarının bir arada verilmiş olmasıdır. Ayrıca Eski Uygurca el yazması belgelerin orijinallerinin bir kopyalarının ekler kısmında verilmesi sayesinde, Uygur harfli asıl metinle her bir okumayı karşılaştırma olanağı da bulunmaktadır.

İncelediğimiz Eski Uygur mektuplarının söz varlığına baktığımızda çeşitli üst anlam alanlarına girebilen sözcüklerden oluştuklarını görmekteyiz. Burada her bir kavram en fazla bağlı bulunduğu üst anlam alanına göre tek bir kavram alanında gösterilmiştir. Ancak şüphesiz birçok sözcük aynı anda farklı kavram alanlarına girebilmektedir. Hakasça sözcükler, Eski Uygurca karşılıklarının anlamlarına ve metin bağlamlarına göre bulunup verildiğinden ayrı olarak Eski Uygurca sözcükler için tablolar hâlinde kavram alanlarını belirtme gereği duyulmamıştır. Böyle olmakla birlikte, Eski Uygurca sözcükler bağlamında kavram alanı kapsamında ulaşılan sonuçları kısaca belirtmekte yarar vardır. Mektupların söz varlığı incelendiğinde genel olarak kavram alanlarının; *insan ve insana ait özellikler* (erdemlig, kıız, küsüşlög, taz; ar-, aya-, esengüle- gibi); *inanç* (bügü ~ bögü, kut, sañram ~ senrem, padvahteg, sambodu; kértgün- ~ kirtgün-, ötün- gibi); *veryüzü ve doğa* (tintura, salķım, kıaya, yel ~ yil; ön- ~ ün- ~ yün- gibi); *zaman* (ay, kün, küz, iletü ~ elitü, tavraķ gibi); *ticaret* (alım, kıalan; satıg kııl- gibi); *sosyal hayat* (belek, kıarabaş; körüş- gibi); *tarım* (tarıg, tarıgçı, kêtmen ~ kitmen; tarı- gibi); *hukuk* (törü ~ törö, tanuķ, küreg, tamğa gibi), *haberleşme* (tuñak, ulağ, ulağçı; tegür-, yadıl- gibi); *yer-yön bilgisi* (arka, berü, orun, yer ~ yir; teg- gibi); *ölçme birimleri* (*mıktar, ölçü, ağırlık, boyut bildiren*: artuķ ~ artok, barça, çıgar, kiçig, onay, telim, tükel, uluğ, üküş gibi); *özel adlar* (*kişi, ulus, boy ve yer adları*: vaçırapan < Skr. *Vajrapāṇi*, vapşım ~ vapşım; türük, uyğur; basmıl ~ basmıl, soğdu ~ soktu, suvar; şaçu ~ şačiu ~ şačyu < Çin. *Shazhou* gibi); *ad ve unvanlar* (alp, at, eren, totoķ < Çin. *dudu* gibi); *adıllar ve ilgili yapılar* (men ~ mên, maņa, sen ~ sên, biz gibi); *hayvanlar* (arslan ~ aslan, bars, ud, teve gibi); *akrabalık adları* (baltıs ~ baltır ~ baldız, ini, kañ, tünjür, yeñe ~ yenge gibi); *sayılar* (bir, eki ~ êkki, üç, tört, yüz, tümen gibi), *sıralama* (ikinti ~ êkinti, tümeninç gibi); *anatomi* (ağız, azıg, elig ~ ilig, köz, til, tiş gibi); *renkler* (al, çeç, kıara, kök, kısıl ~ kızıl gibi); *yönetim* (han ~ kan, küç, el ~ il, ordu, sü ~ süü gibi); *eğitim-öğretim* (bilge, bilig, kegde; bil-, biti- gibi); *avcılık* (av ~ ab, avçı ~ abçı gibi); *meslek* (oğur ~ oğurı, salcı, yakşıçı gibi); *ölüm* (sıgıt; öl-, ölü- gibi); *nesne adları* (ayaķ, boduğ, eder ~ êder, munçuķ ~ monçuķ, ton gibi) vb. olarak tespit edebileceğimiz üst anlam alanlarına giren sözcüklerden oluştuğu görülmektedir.

Eski Uygur mektuplarının söz varlığı içerisinde birçok yabancı kökenli sözcük

karşımıza çıkmaktadır. Bunların **92'si** *Çinceden*: antsang < Çin. Anzang; baḥşı < Çin. boshi O. Çin. *pāk-dz'i; çan < Çin. zhan O. Çin. *tşän; çaṇ < Çin. zheng O. Çin. *tşiang; çanglao < Çin. changlao; çaṇtsan < Çin. chang tsan ?; çaḫsi < Çin. cezi O. Çin. *tş'ek-tsi; çin < Çin. zhen O. Çin. *tşien; çigşi < Çin. cishi O. Çin. *ts'ik-şi; çinşaṇ < Çin. chengxiang; çunḡla < Çin. zhong O. Çin. *tşiwong + luo O. Çin. *la; kimpao < Çin. ? kişi adı; kimḡadu < Çin. jinhua-nu O. Çin. *kiam-xwa-nuo kişi adı; kingtu < Çin. ? kişi adı; kinsudu < Çin. ? kişi adı; küin < Çin. juan O. Çin. *kīwān; künsi < Çin. junzhi; ḡa < Çin. jia O. Çin. *ka; ḡalımdu < Çin. ? kişi adı; ḡamçiu < Çin. Ganzho yer adı; ḡapan < Çin. huapan O. Çin. *xwa-b'uān; ḡars < Çin. hezi O. Çin. *ḡāt-tsi; ḡav (1) < Çin. ge O. Çin. *ḡāp 1 küri = 10 şing = 100 ḡav; ḡayımtu < Çin. huayan-nu O. Çin. *hwajem-nuo kişi adı; ḡaytso < Çin. kaizang Budist keşiş adı⁷⁴³; ḡoço < Çin. Gaochang yer adı; ḡuanpu ~ ḡunpu < Çin. guangbu O. Çin. *kuān-puo; ḡuliṇ < Çin. huling O. Çin. *yuo-liṇḡ; ḡunçuy < Çin. gongzhu O. Çin. *kung-tşiu; la < Çin. luo O. Çin. *lā; levki < Çin. louji O. Çin. *lḡu-kḡei; liu < Çin. Liu Çince aile adı; livki < Çin. lijī O. Çin. *liḡp-kḡei; lükçün < Çin. Liuzhong eski bir yer adı; mişidu < muhtemelen Çin. mingshi-nu O. Çin. *mīwōng-dz'i-nuo kişi adı; min < Çin. mian O. Çin. *mien; nişün < Çin. Ningrong yer adı; paḡ < Sino-Uygur paq < Çin. bai O. Çin. *pḡk 'yüz' kişi adı; pusardu < Çin. pusa-nu O. Çin. *pu-sat-nuo kişi adı; saḡ < Çin. suo O. Çin. *sāk; sambodu < Çin. sanbao-nu O. Çin. *sām-pāu-nuo kişi adı; samsun < Çin. sanzun O. Çin. *sām-tsun kişi adı; samtso < Çin. sanzang O. Çin. *sām-dz'āṇ Budist bir unvan; saṇun ~ seṇün < Çin. jiangjun O. Çin. *tsiang-kīuān 'general, unvan, kişi adı veya birleşeni'; sayyang < Çin. ? Budist keşiş adı; sır ~ tsır < Çin. qi O. Çin. *ts'iet; sien < Çin. xian O. Çin. *sien; siçu < Çin. sizhu O. Çin. zi-tşiu; siṇiṇ < Çin. Xinxing yer adı; siṇdu < Çin. seng-nu O. Çin. *səng-nuo Budist keşiş adı; siṇsun < Çin. seng-zun O. Çin. *səng-tsun Budist keşiş adı; so (1) < Sino-Uygur so / soo < Çin. xiang O. Çin. *ziṅḡ; so (2) < Çin. zao O. Çin. *tsāu; soṅgun < Çin. zongguan; soṅgun-vu < Çin. zongguan-fu; su < Çin. su O. Çin. *suo; suin < Çin. xuan; suy < Çin. zui O. Çin. *dz'uḡi; süḡçü ~ süçü < Çin. Suzhou eski yer adı; şabi < Çin. shami O. Çin. *şa-mjiḡ = Skr. śrāmaṇera kişi adı birleşeni; şaçu ~ şaḡiu < Çin. Shazhou Dunhuang'ın eski adı; şeli < Çin. sheli O. Çin. *dz'ia-lji unvan; şıḡ < Çin. shi O. Çin. *ziḡ yaklaşıḡ 60 litrelik ölçü; şilay < muhtemelen Çin. rulai kişi adı; şinḡ < Çin. sheng O. Çin. *siṅḡ yaklaşıḡ 0.84 litre; şinḡtsuin < Çin. shengquan Budist keşiş adı; şintso < Çin. san-tsang Budist keşiş adı; şulaydu < Çin. rulai-nu kişi adı; şuu < Çin. shui O. Çin. *şwi; şük <

⁷⁴³ Sözcükle ilgili Moriyasu'nun açıklaması için bkz. (COUL, s. 126).

muhtemelen Çin. *shu* O. Çin. *śiwok*; taŋ (3) < Çin. *tang*; tarḫan ~ tarḫan < Çin. *daguan* O. Çin. **d'ât-kuân*; taydu < Çin. *dadu* yer adı; taypodu < Çin. *dabao-nu* kişi adı; taypoşaki < Çin. *Da bore jing* bir Budist sūtra adı; taysaŋ < Çin. *taicang* yer adı; tayşi < Çin. *dashi*; tayşinḍu < Çin. *dasheng-du* kişi adı; tıyok ~ tıyuk < Çin. *Ding-yu* (Toyoq / Tuyuq) eski yer adı; titso < Çin. *dizang* Budist keşiş adı; totok < Çin. *dudu* unvan; toyın ~ toyun < Çin. *daoren* Budist keşiş veya kişi adı; tsaŋ < Çin. *cang* O. Çin. **ts'âng*; tutuŋ < Çin. *dutong* O. Çin. **tuo-t'uong*; vapḫuaki < Çin. *Faxua jing* bir Budist sūtra adı; vapşim < Çin. *fashen* Budist keşiş adı; vaptso < Çin. *fazang* Budist keşiş adı; vaptuŋ < Çin. *fatong* Budist keşiş adı; vinliu < Çin. *yuanlu* O. Çin. **jīwōn-līwo*; vuu < Çin. *bu* O. Çin. **b'əu*; yaŋ < Çin. *yang* O. Çin. **iāng*; yakşı < Çin. *yaoshi* O. Çin. **iak-ziē*; žünkim ~ şünkim < Çin. *rongjin*; **1'i** Çince veya Moğolcadan amğa ~ imğa⁷⁴⁴ < Çin. *yaya* O. Çin. **ap-nga* // < Moğ. *imagan*; **1'i** Çince ve Eski Türkçe ögelerden burḫan ~ burḫan < Çin. *fo* O. Çin. **but* + ET ḫan ~ ḫan; **3'ü** Moğolcadan aḫa < Moğ. *aqa*, asıra- < Moğ. *asara-*; tergen < Moğ. *tergen*; **8'i** Orta Farsçadan aryaman < O. Far. *'ry'm'n*; avtadan < Soğd. *'βt'δ'n / 'ft'δ'n* < O. Far. *hft'd'n* (*haftādān*); esen < O. Far. *āsān*; murva < O. Far. *mwrw*⁷⁴⁵; mḫistak ~ maḫistak < Soğd. *mxyst'k / mhystk* < O. Far. *mhystg* (*mahistag*); raymst < O. Far. *r'ymst* (*rāymast*) kişi adı veya birleşeni; şehryar < O. Far. *šxry'r* kişi adı veya birleşeni; ḫoan < Soğd. *xw'n* < O. Far. *xw'n*; **1'i** Orta Farsça veya Yeni Farsçadan baḡ < O. Far. *bāy*, YFar. *Bāḡ*; **3'ü** Yeni Farsçadan bulat < YFar. *pūlād*; nişan < YFar. *nišān*; ḫyar < YFar. *xiyār*; **11'i** Partça veya Orta Farsçadan ada < Par. / O. Far. *'d* (*addā*); ançmn < Soğd. *'ncmn / 'njmn* < Par. *'njmn* (*anḫaman*); azant < Soğd. *'z'nt / 'znd* < Par. / O. Far. *'zynd / 'zynd / 'znd*; manistan < Soğd. *m'nyst'n* < Par. / O. Far. *m'nyst'n*; mar < Soğd. *mr / mry* < Par. / O. Far. *mry / m'ry / mr*; mojak < Soğd. *mwj'k / mwz'k / mwz''k* < Par. *'mwc'g* (*ammōzāg*) O. Far. *hmwc'g* (*hammōzāg*); ram < Par. / O. Far. *r'm* (*rām*) kişi adının birleşeni; roş(a)n-yz < Par. / O. Far. *rwšn* (*rōšan*) Manihaist manastır adı; ta'aşin < Par. / O. Far. *d'šn / d'şyn* kişi adının birleşeni; yztan < Par. / O. Far. *yzd'n* (*yazdān*) kişi adı veya birleşeni; zada < Par. / O. Far. *z'dg* (*zādag*); **2'si** Partça / Orta Farsça veya Soğdcadan mani < Par. / O. Far. / Soğd. *m'ny* Manihaizmi kuran kişinin adı; yişo < Soğd. *yyšw / 'yšw* Par. / O. Far. *yyšw* (*yišō*) 'Jesus / Hz. İsa'; **7'si** Partçadan mnastar ḫirza < Soğd. < Par. *Man āstār ḫirzā* 'Günahlarımı bağışla!'; mnḫumy-drošn < Soğd. < Par. *mnwhmyd rwšn* tanrı adı;

⁷⁴⁴ Sözcüğün kökeni ile ilgili görüşler için bkz. (Clark, 1977, s. 136; Şirin, 2009, s. 62, 250; Aydın, 2009, s. 273-279; COUL, s. 20-21, 98-99).

⁷⁴⁵ Sözcükle ilgili Moriyasu'nun açıklaması için bkz. (COUL, s. 22).

nigoşak < Soğd. *nywš 'k / n 'γwš 'k* < Par. *nywš 'q / ngwš 'g* (*niyōšāg*); nigoşakbed < Soğd. *nywškpt* < Par. *ngwškpt* (*niyōšāgbad*); puhr < Par. *pwhr* (*puhr*) ‘oğul’ kişi adının birleşeni; raşit < Par. *r 'št* (*rāšt*) kişi adının birleşeni; ħrvhşidzade < Par. *xwrxšyd z 'dg* (*xwarxšēdzādag*); **34'ü** Sanskritçeden açarı < Soğd. *'c 'ry* < Skr. *acārya*; adiştit < Toh. AB *adhiştit* / (yalnızca B'de) *atiştit* < Skr. *adhiştita*; aryadas ~ aryadaz < Skr. *āryadāsa*; aryatan < *aranyadan* < Toh. B *aranyāyataṃ* < Skr. *āranyāyatana*; basira < Skr. *vajra*; basira-bidarani < Skr. *vajravidāraṇa*; basira-satv < Skr. *vajrasattva*; buruñ buruñ < Skr. *bhrum̐ bhrum̐*; buyan < Soğd. *pw(r)ny 'n(h)* < Skr. *puṇya*; çinasin < Toh. B *cinasene* < Skr. *jinasena*; darmaşiri < Skr. *dharmaśrī*; diyan < Toh. AB *dhyām* veya Soğd. *δy 'n* < Skr. *dhyāna*; dutagun < Toh. B *dhutaḡuṇā* < Skr. *dhūtaḡuṇa*; erdini < Soğd. *rtn-y* < Skr. *ratna*; lab < Skr. *lābha*; lakşan < Toh. A *lakṣaṃ* veya Toh. B *lakṣām* < Skr. *lakṣaṇa*; marçi ~ mariçi < Skr. *marīci* tanrıça adı; margativi < Skr. *mārgadeva* Budist keşiş adı; maḡa < Skr. *mahā*, maḡakala < Skr. *mahākāla* tanrı adı; namasaḡgit < Skr. *Mañjuśrī nāmasaḡgīti* bir Uygur Budist sūtrasının kısaltılmış adı; puşkarasin < Skr. *puşkarasena* Budist keşiş adı; saḡadas < Toh. B *saḡkatāse* < Skr. *saḡghadāsa* Budist keşiş adı; saḡgi (kişi adı veya birleşeni) ≈ saḡik < Soğd. *snk 'yk* < Skr. *sāḡghika*; saḡram ~ seḡrem < Toh. AB *saḡkrām* veya Soğd. *snkr 'm* < Skr. *saḡghārāma*; şarir < Toh. A *śarir* veya Toh. B *śarīr* < Skr. *śarīra*; şarmiri < Toh. B *şarmire* < Skr. *śrāmaṇera* = Çin. *shami*; şazın < Toh. AB *śāsaṃ* < Skr. *śāsana*; şıla (kısaltılmış biçim) ve şilavanti < Toh. B *śilavānde* < Skr. *śīlavat*; şiri çakira şanvara < Skr. *Śrī Cakraśaṃvara* tanrı adı; şiribali < Skr. *śripala / śribala* Budist keşiş adı; vaçir ~ vażir < Soğd. *βž 'yr* < Skr. *vajra*; vaçirapan < Skr. *vajrapāṇi* tanrı adı; vrḡar ~ vrḡr ~ varḡar < Soğd. *βrx 'r* < Skr. *vihāra* Budist manastır; ḡarday < Skr. *hṛdaya*; **21'i** Soğdcadan ağadı < Soğd. *'γδy*⁷⁴⁶; durta < Soğd. *δwrt*; iu-şambat < Manihaist Soğd. *'yw-šmbyd* (*ew šambat*)⁷⁴⁷; ked < Soğd. *k 'δy*; keḡde < Soğd. *k 'γδ' / k 'γδy*; kent < Soğd. *knδ*; krmşuḡhun < Soğd. *krmšwxwn / krmšwhn / qrmšwhn*; koştar ~ koştr ~ koştir < Soğd. *xwštr / xwyštr*; koştiranç < Soğd. *xwštr 'nč*⁷⁴⁸; naḡid < Soğd. *n 'xyδ* Venüs; sergis ~ sirgiz < Soğd. *srgys / srkys* kişi adı veya birleşeni; sugvar < Soğd. *swgb 'r / swkβ 'r / swqb 'r* Hristiyan keşiş; şaḡan < Soğd. *š 'x 'n* unvan; şaḡanç < Soğd. *š 'x 'nč*; tamu < Soğd. *tm-w*; taḡ (2) < Soğd. *δnk*; vaḡdani < Soğd. *βγδ 'ny*; wişpirkr < Soğd. *wyšprkr* Manihaizmde ‘Yaşayan Ruh’; ħormuzta (tenri) < Soğd. *xrmzt* (*βγ*); ħşnaki < Soğd. *xšnk-y / xšnq-y* kişi adı veya

⁷⁴⁶ Sözcük Eski Uygurca mektup metninde kişi adının birleşeni olarak kullanılmıştır. Moriyasu, sözcüğün anlamını ‘dilek, istek, arzu’ = “wish, desire [...]” olarak vermektedir (COUL, s. 207).

⁷⁴⁷ Sözcükle ilgili Moriyasu’nun açıklaması için bkz. (COUL, s. 71).

⁷⁴⁸ Sözcükle ilgili Moriyasu’nun açıklaması için bkz. (COUL, s. 27).

birleşeni; zyn'y < Soğd. *zyn'y / zyny*; **6'sı** Soğdca veya Süryaniceden anton < Sür. / Soğd. *'ntwn*; apiskopa ~ episkopa < Sür. / Soğd. *'pysqwp*'; givargis ~ yvargis < Sür. / Soğd. *gywrgys* 'George'; ıshak < Sür. *'yshq (īshāq)* / Soğd. *'yshq*; kasa < Sür. / Soğd. *ks*'; yohnan < Sür. *ywhnn* Soğd. *ywhnn / ywxnwn* 'John / Johannes'; **6'sı** Süryaniceden avya < Sür. *'by*'; ısuğ < Soğd. *'yšwy / yšwy* < Sür. *yšw*'; kine < Sür. *kyānā*; kolvatun < Sür. *klbtwn*; şiktan < Sür. *škynt*'; tanyil < Sür. *dny'yl* Daniel kişi adı; **3'ü** Tibetçeden laçi < Tib. *lača*; sonampo < muhtemelen Tib. *bsod nams po* kişi adı veya birleşeni; torçı < Tib. *rdo-rje* kişi adı veya birleşeni; **2'si** Toharcadan kşi < Toh. AB *kāṣṣi*; şaman < Toh. A *şāmaṃ* veya Toh. B *şamāne*; **4'ü** Yunancadan (Greek) anapor < Sür. *'npwr* < Yun. *ἀναπορά*; kiryakuz < Sür. / Soğd. *qwryqws* < Yun. *κυριακός* kişi adı; nom < Soğd. *nwm* < Yun. *νομός*; stır < Soğd. *st'yr* < Yun. *στατήρ* Eski Uygurcaya geçtiği tespit edilen ödünçlemelerdir (COUL, s. 207-239); ayrıca *kökeni bilinmeyen altı* (kivin ~ küvin < ? Budist keşiş adı; kavtanyil < ? Qaw Daniel kişi adı⁷⁴⁹; ming ing < ? kişi adı; ötüş < ? kişi adı⁷⁵⁰; vanküin < ? (Çin. olabilir) Budist keşiş adı, vaşuyas < ? kişi adı veya birleşeni) farklı kavramı karşılayan söz ve söz grubu vardır (COUL, s. 207-239). Alıntı sözlerin sayısal durumlarını değerlendirdiğimizde, Çincenin Eski Uygurca mektupların söz varlığı içerisindeki ağırlığı hemen göze çarpmaktadır. Çincenin ardından Sankritçe ve Soğdca ödünçlemelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Mektupların dikkat çeken bir başka özelliği ise hem Türkçe hem yabancı kökenli 449 farklı kişi adını içermesidir.⁷⁵¹ Yukarıdaki paragrafta verdiğimiz yabancı kökenli kişi adları, Eski Uygurların farklı uluslardan (Çinli, Tibetli, Moğol, Süryani, Soğd veya İrani vb.) insanlarla olan sosyal, ticari, dinî veya insani ilişkilerinin çok boyutlu ve yoğun olduğunun kanıtı sayılmaktadır. Bu noktada bir sonuca varmadan önce, tüm yabancı kişi adları için varsayılmasa da Eski Uygurların bir kısmının inançlarından dolayı “yabancı kökenli kişi adlarını” kullanmış olabileceği ihtimali bir köşede tutulmalıdır. Mektupların birçoğunun eksik veya hasar görmüş olması, metinlerin yeterince bilgi içermemesi ve açıkça tarihlendirilmemesi gibi sebeplerle bu varsayım üzerine kesin bir sonuca ulaşmak çok zordur.

Eski Uygur mektuplarının söz varlığı bağlamında, bir Çince alıntı sözcüğün okunuşu ve köken bilgisi konusunda önceki çalışmalardan ayrılmaktayız. Çincede 圖

⁷⁴⁹ Sözcükle ilgili Moriyasu'nun açıklaması için bkz. (COUL, s. 149).

⁷⁵⁰ Moriyasu, bu sözcüğün kökeninin bilinmediğini söylemektedir (COUL, s. 222), ancak Eski Türkçe bir sözcük olması daha muhtemel görünmektedir.

⁷⁵¹ Kişi adlarının indeksi Moriyasu tarafından *Corpus*'ta verilmiştir, 'Index of personal names' başlığına bkz. (COUL, s. 241-248).

tú'nun anlamı “harita; resim; diyagram; portre”dir (No. 6531: Mathews, 1972, s. 950; Pulleyblank, 1991, s. 311.). Eski Uygur mektuplarında karşımıza çıkan bu sözcük kuşkusuz Çince'den ödünçlemedir. Zieme'ye göre, “eğer 子 *zǐ* yerine *ér* kullanıldığı varsayılırsa *twydsy* = *tuidsi* Çin[ce] 圖兒 *tú ér* (ya da *ní*) sözlerinin eşdeğeri olarak açıklanabilir.” (Zieme, 1995, s. 6). Moriyasu, Zieme'nin okuyuşuna değinir; ondan farklı olarak bu sözcüğü *tüpsi* olarak okur ve “Her durumda, anlamı belirsiz.” yorumunu yapar (COUL, s. 117). Daha sonra “Glossary (Sözlük)” bölümünde *tüpsi* (?) maddesinde “okunuşu ve anlamı belirsiz” açıklamasını verir (COUL, s. 234). Anlamlandırma bakımından Zieme'den ayrılmasak da bize göre sözcük *tüdsi* olarak okunabilir ve köken bilgisi bakımından Çince 圖像 *tú xiàng* “imaj, imge, resim; obje, nesne; grafik; figür, ikona” ya da 坐像 *zuò xiàng* “(Bir Buddha veya azizin) oturmuş heykeli” ile açıklanabilir.⁷⁵²

Mektuplarda dikkatimizi çeken bir husus daha vardır. Kırgızlar ve Kazaklar arasında *it-balla* (köpek yavrusu) sözünün kişi adı olarak kullanıldığıyla ilgili Almássy'nin kaydından (2016, s. 89) yola çıkarak, St. Petersburg'daki *SI 2 Kr 17* ve *SI Kr IV 256* katalog numaralı Eski Uygurca mektuplarda tespit edilen *ıt-kıya* sözünün de ‘köpekcik’ anlamında bir kişi adı olabileceğidir.

6.2. Eski Uygurca-Hakasça Karşılaştırmalı Söz Varlığıyla İlgili Sonuçlar

Uygur mektupları bağlamında söz varlığı bakımından Eski Uygurca ile çağdaş Hakasça arasındaki ilişkiyle ilgili olarak araştırmada ortaya çıkan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

‘5.1. Mektuplara Göre Eski Uygurca ile Hakasçanın Karşılaştırmalı Söz Varlığı’ kısmında, 92 adet fragmandan = 64 mektuptan = 832 satırdan meydana gelen metinlerin söz varlığını oluşturan ve birbirinden farklı somut veya soyut kavramı karşılayan 652 adet Eski Uygurca söz ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayrıntılı açıklanan bu sözlerin 108’ini eylemler oluşturmaktadır. Açıklanan Eski Uygurca sözlerin, çağdaş Hakasça karşılıkları ve bunların metin derleminde belirlediğimiz tanıkları atıflarla gösterilmiştir. Bu başlık altında karşılaştırmalı incelenen söz varlığı, ‘5.2. Eski Uygurca-Hakasça Ortak Sözcükler Dizini’ ve ‘5.4. Eski Uygurca-Hakasça Farklılaşan Sözcükler Dizini’

⁷⁵² Sözlerin anlamları için bkz. NTI, <http://ntireader.org/> (Erişim tarihi: 11.03.2021).

şeklinde iki grupta, her bir söz Eski Uygurca – Hakasça – Türkiye Türkçesi sütunlarında gösterilerek verilmiştir (Dizinlere, COUL’dan alınan söz varlığı da eklenmiştir). *Corpus*’taki *kişi adları indeksi*nde yer alan 449 özel ad, Hakasçada tüm özel adların karşılığını bulmak çok düşük olasılıklı ve hatalı bir tutum olacağından, yalnızca burada incelenen mektup metinlerinde geçenler bu orana dâhil edilerek ilk grupta (5.2.), tüm söz varlığı göz önünde bulundurulduğunda, 434 söz (yaklaşık % 60) ‘ortak’ olarak belirlenirken, ikinci grupta (5.4.) 285 söz (yaklaşık % 40) ‘farklılaşan’lar şeklinde tespit edilmiştir. Madde başı olarak açıklanan söz varlığı ile iki grupta tespit edilenler arasındaki fark, madde başı olmayan ancak ‘5.1.’ başlığındaki açıklamalar içerisinde yer alan ve COUL’da yer alan mektup metinlerindeki sözlerden kaynaklanmaktadır. Ancak burada herhangi bir ayırım yapılmadan verilen oran, açıkladığımız madde başlarında bulunan özel adlar ve özel dinî terminoloji dışarıda tutulursa ‘ortak sözcükler’in oranı daha yüksek olacak şekilde değişmektedir: ‘Ortak sözcükler’ arasında kişi, ulus, boy adı olan 7, dinî terminolojiye giren 3, yer adı 7 olmak üzere toplam 17 söz varken; ‘farklılaşan sözcükler’ arasında kişi adı, kişi adının birleşeni / unvan olan 42, dinî terminolojiye giren 27, yer adı 4 olmak üzere toplam 73 söz vardır. Özel adlar ile dinî terminolojiye giren sözcükler dışında kalan ve Eski Uygurca mektupların söz varlığını oluşturan 629 sözün (*Corpus*’taki *kişi adları indeksi* hariç) 417’sinin (yaklaşık % 66) ‘ortak’, 212’sinin (yaklaşık % 34) ise ‘farklılaşan’ sözcükler olduğu görünmektedir.

Eski Uygur mektuplarının söz varlığının Hakasça ile karşılaştırılması sonucunda, çeşitli üst anlam alanlarına dâhil olan ve yukarıda oransal dağılımını verdiğimiz ‘ortak (takip edilebilir) ve farklılaşan sözcükler’ olmak üzere iki grup ortaya çıkmıştı. Bu iki grubun, *kavram alanlarının* oransal dağılımı ise şöyledir: *İnsan ve insana ait özellikler* [ortaklaşanların (takip edilebilir) %15’i (63): *амыр* (*amır*), *амыраг* (*amırağ*), *аһағлығ* (*ayağlığ*), *up* (*ir*), *миҙи* (*tézé*), *амыр-* /*амырураг*/ (*amır-* /*amırırға*/), *аһт-* /*аһтарға*/ (*ayt-* /*aytarға*/), *аһа-* /*аһураг*/ (*aya-* /*ayırға*/) gibi // farklılaşanların %29’u (54): *өрінисмиг* (*örênêstêg*), *өөрчиліг* (*öörçêlêg*), *көөленісмиг* (*köölenêstêg*), *хынған* (*hınğan*) *охсан-* /*охсанарға*/ (*ohsan-* /*ohsanarға*/), *хубул-* /*хубуларға*/ (*hubul-* /*hubularға*/) gibi], *inanç* [ortaklaşanların %10’u (37): *хут* (*hut*), *чазыхтыг* (*çazıhtıg*), *куптин-* /*куптинерге*/ (*kirtên-* /*kirtênerge*/) gibi // farklılaşanların %31’i (58): *Rus. настоящий* (*nastoyatel’*), *худаһырах* (*hudayzirah*), *обал* (*obal* < *Ar. وېال* *vebāl*), *Rus. монах* (*monah*), *келекси-* /*келексирге*/ (*kêleksê-* /*kêleksirge*/) gibi], *yeryüzü ve doğa* [ortaklaşanların %8’i (31): *чичек* (*çiçek*), *изіг* (*êzêg*), *көк* (*kök*), *көл* (*köl*), *күл* (*kül*), *хар* (*har*), *хайа* (*haya*), *суғ* (*sug*), *тағ* (*tag*), *көй-* / *көйерге*/ (*köy-* /*köyerge*/) gibi //

farklılaşanların %10'u (20): *Rus. виноградник (vinogradnik), Rus. зизифус (zizifus), Rus. ююба (yuyuba), Rus. слива (sliva) сыгыс парарға (sıgıs pararğa) gibi*, zaman [ortaklaşanların %7'si (28): *ам (am), амды (amdı), күн (kün), күндес (kündes) gibi* // farklılaşanların %10'u (18): *анаоох (anaooh), сүре (süre), сыбыра (sıbıra) gibi*, ticaret [ortaklaşanların %6'sı (25): *алым (alım), алтын (altın), торғылыз (torğılıg), сат- /садарға/ (sat- /sadarğa/) gibi* // farklılaşанların %7'si (14): *Rus. чеесмиг (çeestêg), Rus. пастух (pastuh), мал хадарчызы/пастуғы (mal hadarçızı/pastuğı) gibi*, madenler [ortaklaşанların %0,8'i (3): *алтын (altın), пағыр (pağır), тумір (timêr) //* farklılaşанların %0,5'i (1): *Rus. алмаз (almaz)]*, sosyal hayat [ortaklaşанların %5'i (20): *пилеге (pilege), көпіс- /көрізерге/ (körês- /körêzerge/), сөлес- /сөлезерге/ (söles- /sölezerge/) gibi* // farklılaşанların %3'ü (6): *чон (çon), Rus. господин (gospodin) gibi*, tarım [ortaklaşанların %3'ü (13): *кетмень (ketmen'), таарыз (tarıg), таарызчы (taarızçı) gibi* // farklılaşанların %7'si (13): *сызыр (sızır), Rus. виноград (vinograd) gibi*, hukuk [ortaklaşанların %1'i (3): *таныз (tanıg), төре (töre) gibi* // farklılaşанların %9'u (16): *Rus. печать (peçat'), Rus. штамп (ştamp), Rus. ничет (piçet) gibi*, haberleşme [ortaklaşанların %1'i (4): *улаз (ulağ), улазчы (ulağçı) gibi* // farklılaşанların %4,5'i (8): *Ar. хабар (habar), тарал- /тараларға/ (taral- /taralarğa/) gibi*, yer-yön bilgisi [ortaklaşанların %5'i (20): *арға (arğa), орын (orın), чир (çir), мез- /теерге/ (teg- /teerge/) gibi* // farklılaşанların %9'u (16): *Rus. город (gorod), Rus. направление (napravleniye) gibi*, ölçme birimleri [(miktar, ölçü, ağırlık, boyut bildiren) ortaklaşанların %5'i (20): *артык (artıh), парчан (parçan), улуз (uluğ) gibi* // farklılaşанların %9'u (17): *прай (pray), тикси (tikse), тооза (tooza) gibi*, adılar ve ilgili yapılar [ortaklaşанların %11,5'i (44): *аны (anı), анда (anda), нис (pês), мин (min), ол (ol), синиң (sinêñ) gibi* // farklılaşанların %2'si (4): *минзер (minzer) gibi*, hayvanlar [ortaklaşанların %3'ü (13): *арзылаң (arzılañ) ~ арсылаң (arsılañ), палых (palıh), хус (hus), тибе (tibe) gibi* // farklılaşанların %1'i (2): *Rus. леопард (leopard) gibi*, akrabalık adları [ortaklaşанların %5'i (20): *килін (kilên), оол (ool), тайы (tayı) gibi* // farklılaşанların %5'i (9): *паба (paba), хасты-хазине (hastı-hazine) gibi*, sayılar [ortaklaşанların %4'ü (16): *nip (pêr), iki (êkê), үс (üs), он (on), чүс (çüs), муң (muñ) gibi*, sıralama [ortaklaşанların %2,5'u (10): *пизинчи (pizêncê), ікинчи (êkêncê), үзінчи (üzêncê) ~ үчинчи (üçêncê), онынчы (onıncı) gibi* // farklılaşанların %0,5'i (1): *он муңынчы (on muñıncı) gibi*, anatomi [ortaklaşанların %2'si (9): *aac (aas), азыз (azıg), нас (pas) gibi* // farklılaşанların %1'i (1): *хол (hol) 'el' yerine*, renkler [ortaklaşанların %1'i (4): *ал (al), көк (kök), хара (hara), хызыл (hızıl) gibi* // farklılaşанların %2'si (3):

Far. ƒuryza (fıruza), Rus. бирюза (biryuza) gibi], yönetim [ortaklaşanların %3'ü (13): ул (il), хан (han), кӱс (küis), кӱсмиг (küistég), орда (orda) gibi // farklılaşanların %6'sı (11): Rus. директива (direktiva), Rus. принцесса (printsessa) gibi], eğitim-öğretim [ortaklaşanların %2'si (11): нилігчи (pélégçé), ниліс (pélès), нилісмиг (péléstég), ничик (pěçěk), киздеӱ (kigdey), ус (us) gibi // farklılaşanların %2'si (5): мастер (master), сибер (siber) gibi], avcılık [ortaklaşanların %0,8'i (3): аб (ab), абчы (abçı) gibi], meslek [ortaklaşanların %0,2'si (1): озыр (oğır) // farklılaşanların %2'si (5): Rus. плотник (plotnik), Rus. повар (povar) gibi], ölüm [ortaklaşanların %0,8'i (3): сыым (sut) ол- /өлерге/ (öl- /ölerge/), öldир- /öldирерге/ (öldir- /öldirerge/)], nesne adları [ortaklaşanların %3,5'u (16): аӱах (ayah), позыг (pozıg), хан (hap) gibi // farklılaşanların %0,5'i (1): муріг (tirég)].

Ortak (takip edilebilir) Eski Uygurca ve Hakasça sözcüklerin 'son 100 kelimelik Swadesh Listesi'ne göre değerlendirildiği 5.6. başlığındaki verilere göre, mektuplarda geçen Eski Uygurca sözcüklerin (68 sözcük) günümüzde % 95,5'i (65 sözcük) Hakasçada tespit edilebilmekteyken, yalnızca % 4,5'i (3 sözcük) farklılaşmıştır. Mektuplarda geçmeyen ancak tabloda yer alan Eski Uygurca sözcüklerin (32 sözcük) bugün % 93,75'i (30 sözcük) Hakasçada yaşamaktayken, %6,25'i (2 sözcük) değişmiştir. Bir bütün olarak baktığımızda, Eski Uygurca metinlerde karşımıza çıkan 100 sözcüğün 95'ini (%95) şu an Hakasçada 'aynı anlamda' bulabilmekteyiz. Swadesh Listesi temelinde Türkçenin iki farklı döneminin soybilimsel ilişkilerini tarihsel-karşılaştırmalı bir yaklaşımla nicel olarak değerlendirdiğimizde ortaya çıkan oranlara göre çağdaş Hakasçanın söz varlığı Eski Uygurca Dönemi'ni %95, bu çalışma temelinde Eski Uygur mektuplarının söz varlığını ise %66 oranında yansıtmaktadır. Her iki oranın da yüksek olmasından hareketle, bugün Hakasçanın söz varlığının Eski Uygurca'yı ve doğal olarak Eski Türkçeyi yansıttığını söylemek yanlış olmaz.

Sonuç olarak bu araştırma özelinde ortaya çıkan nicel sonuçların, 'dil mi lehçe mi?' tartışmalarına ve Eski Türkçe ile Türkçenin çağdaş kollarını karşılaştıran yeni ve kapsamlı çalışmalara veri sağlayıcı kaynaklardan biri olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2009). Ali Şir Nevâyî'nin *Münşeât*'ında 'arza-daşt' terimi ve birkaç örnek. *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2008, Erzurum: 33-46.
- Aktaş, E. (2016). Hakas Türkçesi. *Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları*. (Ed.) Nergis Biray. İstanbul: Kesit Yayınları, 610-686.
- (2018). Hakasça Yeni Ahit'in Dinî Söz Varlığı. *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yıllığı-2018*. (Ed.) Bülent Bayram. İstanbul: Paradigma Akademi, 39-50.
- Almássy, Gy. (2016). Kara-Kırgız dil bilimi notları. (Çev.) Hüsnü Çağdaş Arslan. *TDAY Belleten*, 2016, 64-1: 87-101.
- Anan'ina, R. S. (1958). *Хайджи Toda [Haydji Toda]*. Абакан: Хакаское книжное издательство [Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo].
- Arıkoğlu, E. (1996). *Tuva ve Hakas Türkçelerinde fiil*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe sözlük*. (1. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- (2011). *Hakas Türkçesi Grameri*. Ankara: Bengü.
- Arslan, H. Ç. (2016). *Uygur ve Karahanlı Türkçesinde İtaat Kavramı*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- (2020). On the Word “boşyutçı” in Old Uighur. *Актуальные вопросы тюркологических исследований: Международные научные конференции XXXIII и XXXIV Кононовские чтения*, 28-36. Sankt-Peterburg.
- Asmussen, J. P. (1965). *X^uāstvānīft, studies in Manichaeism*. (Acta Theologica Danica, 12). Copenhagen: Munksgaard.
- Atalay, B. (1939). *Dîvânu Lûgat-it Türk Tercümesi*. (C. 1). Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. kitap karşılaştırmalı metin yayını*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2017). *Sarı Uygurcanın grameri ve Eski Türkçe ile karşılaştırmalı söz varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aydın, E. (2009). Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki *Amga (Amgı) Korgan*

- üzerine. *Turkish Studies*, Vol. 4/3: 273-282.
- Bang, W. – Gabain, A. Von (1929). *Türkische Turfan-Texte II*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.
- Barutçu, S. Ö. (2002). *Eski Türklerde dil ve edebiyat*. Türkler. (C. 3). Ankara: 481-501.
- Baskakov, N. A. – İnkijekova-Grekul, A. İ. (1953). Hakasskiy Yazık. *Hakassko-russkiy slovar'* içinde 361-487. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannih i nacional'nih slovarey.
- Baskakov, N. A. (1975). *Grammatika Hakasskogo yazıka*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR.
- Berbercan, M. T. (2013). Türk yazı dilindeki ilk manzum mektup örnekleri. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, Cilt: 2, Sayı: 1, 73-92.
- Borgoyakova, T. G. (2000). *Kratkiy Hakassko-Russkiy frazeologičeskiy slovar'*. Abakan: İzdatel'stvo Hakasskogo Gosudarstvennogo Universiteta im. N.F. Katanova.
- Clark, L. V. (1975). *Introduction to the Uighur Civil Documents of East Turkestan (13th-14th CC.)*, Phil. Diss. Bloomington, Edinburg 1975, X+488 s.
- (1977). Mongol elements in Old Turkic?. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 75: 110-168.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- (1973). Two Uygur Administrative Orders, *Ural-Altaische Jahrbücher*, 45 (1973): 213-222.
- Çahsı Habar [Чахсы Хабар]* (2007). Borgoyakova, T. vd. (Çev.). Moskva: Bibliyanı Têlbesteceng İnstitut.
- Çebodayeva, L. İ. (2011). *Öбекелерниң Чолларыңа [Öbekelerning Çollarınca]*. Aғбан: Хакас книга издательствозы [Ağban: Hakas Kniga İzdatel'stvozi].
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk yedinci kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki metin parçaları karşılaştırmalı metin, çeviri, açıklamalar, dizin*. Adana: Karahan Kitabevi.
- (2017). *Altun Yaruk sekizinci kitap*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Dankoff, R. – Kelly, J. (1982). *Maḥmūd el-Kāšyarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk), Part I, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7*. Harvard University.
- (1984). *Maḥmūd el-Kāšyarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt*

- at-Turk*), Part II, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7. Harvard University.
- (1985). *Maḥmūd el-Kāšyarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk)*, Part III, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7. Harvard University.
- Demir, N. – Yılmaz, E. (2006). Uygur Edebiyatı (VIII-XIV. yüzyıl): Nesir. *Türk Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 154-176.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. (23. baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doerfer, G. (1963, 1965, 1967). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I, II, III*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Durkin-Meisterernst, D. (2004). *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian*. Brespols: Turnhout.
- Durov, V. L. (1941). *Мининъ Анънарым [Miniñ Añnarım]*. Abakan: Oblastnoye Natsional'noye İzdatel'stvo, Sovetskaya Hakasiya.
- Edgerton, F. (1993). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary Volume II: Dictionary*. (Reprinted). Delhi: Motilal Bnarsidass.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon. Vol. I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gabain, A. von (1938). Briefe der uigurischen Hüen-tsang- Biographie. *SPAW*, 371-415.
- (1961). Der Buddhismus in zentralasien. *Religionsgeschichte des Orients in der Zeit der Weltreligionen*, 496-574. Leiden: The Netherland.
- Getty, Alice (1914). *The Gods of Northern Buddhism*. Oxford: Clarendon Press.
- Gharib B. (2004). *Sogdian Dictionary (Sogdian-Persian-English)*. Tehran.
- Gürsoy Naskali, E. – Butanayev, V. vd. (Haz.) (2007). *Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (1986). *Manuscripts ouigours du IXe-Xe siècle de Touen-houang, I*, Paris 1986, 1-206; *Manuscripts ouigours du IXe- Xe siècle de Touen-houang, II*, 207-352.
- İonina, M. (2020). *Астриктің Хакас Чиринче чөргени [Astrikteñ Hakas Çirence*

- Çörgenê]. Abakan: OAO Tipografiya Hakasiya.
- Kafesoğlu, İ. (2001). Uygurlar. *Türk dünyası el kitabı* (3. baskı). C.1. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 182-188.
- Kara, M. (1995). *Hakas Türkçesinde fiiller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- (2005). *Hakas Türkçesinde isim*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kargı Ölmez, Z. (Haz.). (1996). *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 3*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Kaskarakova, Z. E. (2009). *Хакас тілінің омонимнер сөзмізі. [Hakas télênêñ omonimner söstêgê]*. Ағбан: Хакас книга издательствозы [Ağban: Hakas Kniga İzdatel'stozı].
- Kaya, C. (2020). Köktürkçe isi/işi ~ kisi/kişi üzerine. *Belgü* (2020): 19-26.
- Kazaçinova, G. G. (2010). *Төлібіс чулазы [Tölêbês çulazı]*. Abakan: Dialog-Sibir'-Abakan.
- Kenel', A. A. (1955). *Хакас Чонның Көзлери [Hakas Çonning Köglerê]*. Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- (2007). *Хакаский Песенный Фольклор [Hakasskiy Pesenny Fol'klor]*. Abakan: İzdatel'stvo GOU DPO XRÏPK i PRO.
- Kil'çïçakov, M. Ye. vd. (1991). *Пьесалар [P'yesarlar]*. Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Killi, G. (2002). *Hakas Türkçesinin ağızları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kirbijekova, U. N. (1968). *Хыйғаларның Сөзі [Hıyğalarning Sözê]*. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stozınıñ Hakassiyadağı Pölêgê.
- (1969). *Тас Чүпек [Tas Çürek]*. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stozınıñ Hakassiyadağı Pölêgê.
- Klaproth, J. (1820). *Abhandlung über die sprache und schrift der Uiguren*. Paris: Königlichen Druckerey.
- Kobyakov, V. – Topanov, A. (1982). *Хызыл Чазы [Hızıl Çazı]*. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stozınıñ Hakassiyadağı Pölêgê.
- Kostyakov, İ. (1971). *Миниң нанчыларым [Minêñ nancılarım]*. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stozınıñ Hakasiyadağı Pölêgê.
- (1981). *Иртенги Салымча [İrtengi Salımca]*. Abakan: Hızılçar Kniga

İzdatel'stvozinıñ Hakasiyadağı Pölègè.

- Lessing, F. D. (Ed.) (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Mathews, R. H. (1972). *Chinese-English Dictionary*. Revised American Edition. (Twelfth Printing). Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press.
- Matsui, D. (2008). Du-a ji-tay no Uiguru-go men-zei tokkyo-go-jo to so-no shû-hen (An Uigur Decree of Tax Exemption Issued under Du'a- Khan and Related Problems), *Jin-bun sha-kai ron-sô = Studies in the Humanities, Jin-bun ka-gakuhen = Volume of Cultural Sciences*, 19, (February 2008), 13-24.
- (2011). Ning-rong 寧戎 and Bezeklik in Old Uigur Texts. *Studies on the Inner Asian Languages* 26, 2011, 141–175 [JPN].
- Maynogaşeva, V. E. (1997). *Хакасский Героический Эпос: Ай-хуучин (Алыптыг Нымах Ай-хуучын) [Hakasskiy Geroičeskiy Epos “Ay-huuçin” (Alıptıg Nımah Ay-huuçin)]*. Новосибирск: Наука [Novosibirsk: Nauka].
- (2010). *Ах Сабдар Аттыг Алтын Сейзең (алыптыг нымах) [Ah Sabdar Attıg Altın Seyzeng (alıptıg nımah)]*. Ағбан [Ağban].
- (2020). *Хакас Чонның Хайчы-Нымахчылары Паза Сарынчылары [Hakas Çonning Haycı-Nımahçıları Paza Sarıncıları]*. (2. Baskı). Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Moriyasu, T. (1982). An Uighur Buddhist's Letter of the Yuan Dynasty from the Tun-huang-Supplement to Uigurica from Tun- Huang, *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*, 40, 1-18 (Japonca).
- (1983). Gendai Uiguru Bukkyôto no ichi shokan-Tunkô shutsudo Uiguru-go bunken hoi [An Uighur Buddhist's Letter of the Yuan Dynasty from the Tun-huang-Supplement to my previous work “Uigurica from Tun-Huang”], *Nairiku Ajia / Nishi Ajia no shokai to bunko [Society and Culture of Inner Asia and the Muslim World]*, Tokyo, 1983, 209-231.
- (2008). Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from Central Asia. Japanese Studies in the History of Pre-Islamic Central Asia, *Acta Asiatica. Bulletin of the Institute of Eastern Culture*, 94, Tokyo, 2008, 127-153.
- (2011). Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road (Part 1), *Memoirs of the Graduate Scholl of Letters Osaka University*, 51/3, Osaka, 2011, 1-31 (Japonca), 32-86 (İngilizce).
- (2012). Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk

- Road (Part 2), *Memoirs of the Graduate Scholl of Letters Osaka University*, 52, Osaka, 2012, 1-98.
- (2019). *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road. Berliner Turfantexte XLVI*. Turnhout: Brepols Publishers.
- Nadelyayev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Nalbant, M. V. (2013). Eski Türk mektuplaşma geleneği üzerine Kutadgu Bilig açısından bir değerlendirme. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10/3, 6-30.
- Ölmez, M. (1995). "Uygurca Xuanzang-Biyografisindeki Çince Alıntılar (Chinesische Lehnwörter in uigurischer Xuanzang-Biographie)". *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4: 109-143.
- (1997). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Öğeler (2). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7: 175-186.
- Önen, Y. – Şanbey, C. Z. (1993). *Almanca-Türkçe sözlük* (1, 2). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 546.
- Özbay, B. (2014). *Huastuanift Manihaist Uygurların tövbe duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özertural, Z. (2008). *Der uigurische Manichäismus Neubearbeitung von Texten aus Manichaica I und III von Albert v. Le Coq*. Wiesbaden: Harrossowitz Verlag.
- Pulleyblank, E. G. (1991). *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press.
- Radloff, W. (1928). *Uigurische Sprachdenkmäler*, Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. Malov herausgegeben, / (*Pamyatniki uygurskogo yazıka*), materialı izdannıe posle smerti avtora s dopolneniyami S. E. Malova, Akademiya Nauk SSSR, Leningrad 1928, VIII+305 s. (Reprint: 1972, Biblio Verlag, Osnabrück).
- Raschmann, S. Ch. (2007). *Altürkische Handschriften Teil 13, Dokumente Teil I*. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 21, Stuttgart, 2007.
- (2009). *Altürkische Handschriften Teil 14, Dokumente Teil 2*. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 22, Stuttgart, 2009.
- (2009). Traces of Christian Communities in the Old Turkish Document, *Studies in Turkic Philology. Festschrift in Honour of the 80th Birthday of Professor Geng Shimin*, Beijing, 2009, 408-425.

- Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 1 a - agrig*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1979). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 2 agrıglan - anta*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1981). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 3 anta (Schluß) - asanke*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1987). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 4 asankelig - ayat-*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1994). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 5 ayatıl- - ämgäklig*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 6 ämgäksin- - ärñäk*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung I: Verben. Band 1: ab - äzüglä-*. CIV + 213. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Sertkaya, A. (1999). *Uigurische Sprachdenkmäler'den beş mektup, TDAY-Belleten*, 1996, Ankara, 237-264.
- Sertkaya, O. F. (1993). Eski Uygur Türklerinden hukuk belgeleri örnekleri, *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları, Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar*, İstanbul 1993, 131-148.
- (2010). Zu den Namen türkischer Christen in verlorengegangenen uigurischen Urkunden (II. Dünya Savaşı esnasında asılları Berlin'den kaybolan Uygur belgelerinde geçen Hristiyan Türklerin isimleri üzerine). 25-30 Temmuz 2010, Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, 53. *Permanent Internationalen Altaistic Conference*, St. Petersburg.
- (2011). Eski Uygur Mektupları Üzerine. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 44: 209-228.
- Subrakova, O. V. (1996). *Поговорим По-Хакасски. Русско-Хакасский разговорник*

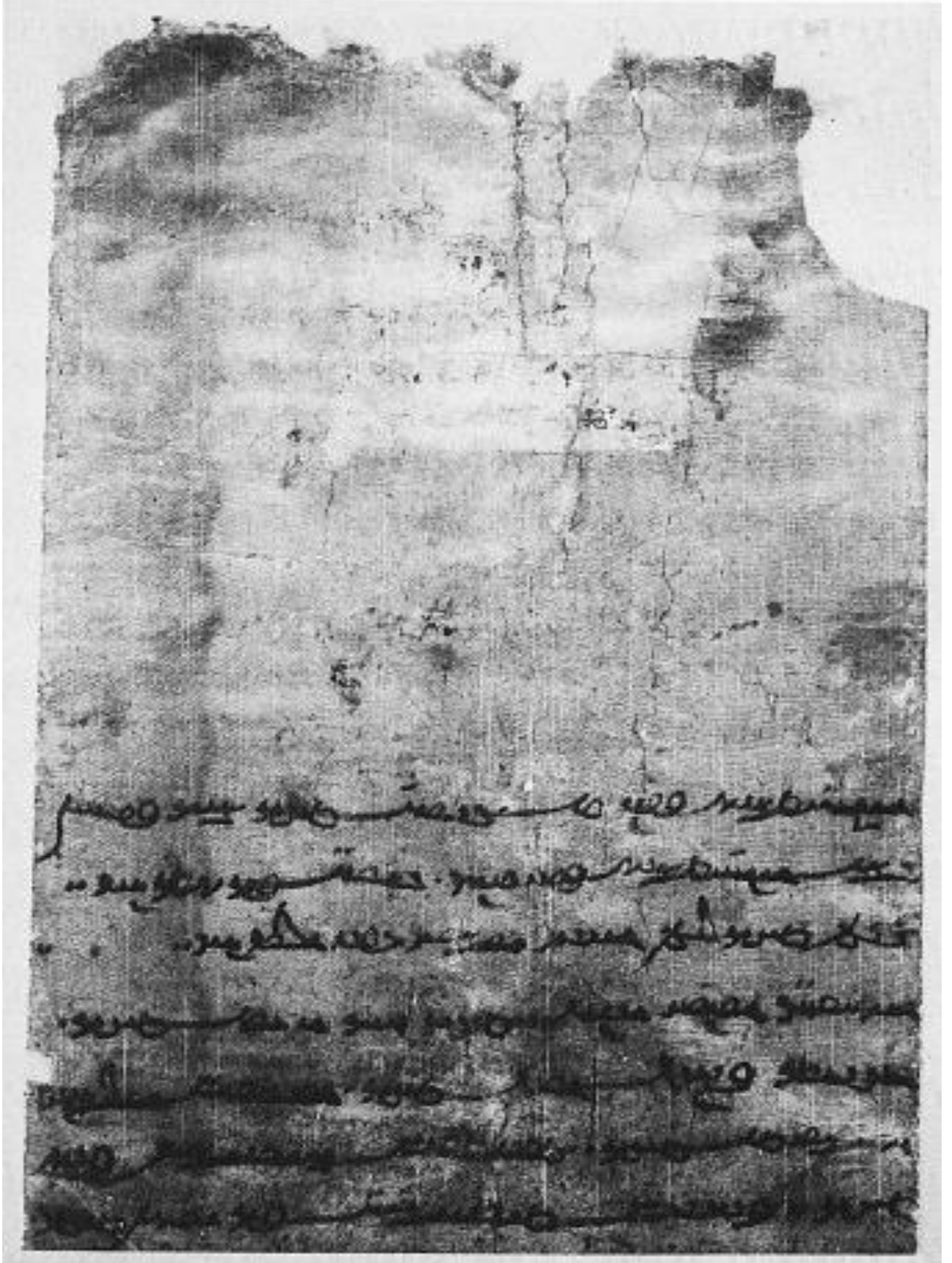
- [*Pogovorim po-Hakasski, russko-Hakasskiy razgovornik*]. Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- (2006). *Hakassko-Russkiy slovar'*=*Hakas-Orıs söstik*. Novosibirsk: Nauka.
- Swadesh, M. (1971). *The origin and diversification of language*. (Ed.) Joel Sherzer. Chicago: Aldine.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, söz varlığı incelemesi*. Konya: Kömen.
- Şulbayeva, V. (1997). *Чурмас Салгагында [Çurtas Salgağında]*. Ağban: Hakas Kniga İzdatel'stvozi.
- (2009). *Творить для народа. Кізі кизінең кунніг. Рассказы, очерки. На хакасском и русском языках [Tvorit' dlya naroda. Kèzè kèzèneneg kunnèg. Rasskazı, oçerki. Na Hakasskom i Russkom yazıkah]*. Ağban: Hakas Kniga İzdatel'stvozi.
- (2013). *Ах хазыңнаңар сарын чоохтар, ойыннар [Ah haziññañar sarın çoohtar, oyınnar]*. Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Taçeyeva, T. G. (1958). *Алтын Арыз Алыптыг ныхмахтар – Altın Arıg Alıptıg nımahtar*. Abakan: Hakasiyadağı Kniga İzdatel'stvozi.
- Tatarova, V. K. – Топыев, İ. P. – Çapray, A. İ. (1986). *Иртенги Тан [İrtengi Tan]*. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stvozınıñ Hakasiyadağı Pölègè.
- Tekin, Ş. (1962). Mani dininin Uygurlar tarafından devlet dini olarak kabul edilişinin 1200. yıldönümü dolayısı ile birkaç not (762-1962). *TDAY Belleten* 1962, 1-11. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. – Ölmez, M. (1999). *Türk dilleri -giriş-*.İstanbul: Simurg.
- Tekin, T. (2004a). İpek Yolu'ndan bin yıllık mektuplar. *Makaleler II Tarihî Türk Yazı Dilleri içinde* 289-299. (Haz.) E. Yılmaz – N. Demir. Ankara: Öncü Kitap.
- (2004b). [Tanıtma] *Manuscripts ouïgours du IXe-X^e siecle de Touen-houang. Makaleler II Tarihî Türk Yazı Dilleri, 300-307*. (Haz.) E. Yılmaz – N. Demir. Ankara: Öncü Kitap.
- (2006). *Orhon Yazıtları*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- (2013). Türk dil ve diyalektlerinin yeni bir tasnifi. *Makaleler 3 Çağdaş Türk Dilleri içinde*. (Haz.) E. Yılmaz – N. Demir. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temel, E. (2015). Eski Uygur Türkçesi dönemine ait iki mektup örneği. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 127-141.

- Tenişev, E. R. vd. (2001). *Sravitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Leksika*. (2. Baskı). Moskva: NAUKA.
- Tezcan, S. - Zieme, P. (1971). Uigurische Brieffragmente, *Studia Turcica*, Budapest 1971, 451-460.
- (1978). En Eski Türk Dili ve Yazını. *Bilim Kültür ve Öğretim Dili olarak Türkçe'den Ayırbasım*, Ankara: TTK Basımevi.
- The Nan Tien Institute (NTI) (2013-2021). *The Nan Tien Institute Buddhist Text Reader - NTI Reader*. <http://ntireader.org/>. (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Tliběstëen, K. S. (1935). *Kрыловтың Баснжалары [Krilovting Basnyalari]*. Ogiz Novosibirsk.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tolmaçeva, N. Ya. vd. (2011). *Хакас Тили 2 [Hakas Tèle 2]*. Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Troyakov, P. A. – Taçeyeva, T. G. (1960). *Хакас Чонның Кип-Чоохтары, Нымахтары [Hakas Çonning Kip-Çoohtarı, Nımahtarı]*. Abakan: Hakassıyaning Kniga İzdatel'stvozi.
- Troyakov, P. A. (Haz.) (1962). *Тасха Матыр [Tasha Matır]*. Abakan: Hakassıyaning Kniga İzdatel'stvozi.
- (1969). *Атыгчы Оол Хакас Чонның Нымахтары [Atıgçı Ool Hakas Çonning Nımahtarı]*. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stvozinıng Hakassıyadağı Pölëgë.
- Tugujekova, V. N. (2010). *Актуальные Проблемы Истории Хакасии (1917 – начало 2000-х гг.) [Aktual'niye problemı istorii Hakasii (1917- naçalo 2000-h gg.)]*. Abakan: Hakasskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Tuğuşeva, L. Yu. (1971). Three Letters of Uighur Princes from the MS Collection of the Leningrad Section of the Institute of Oriental Studies, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXIV/2, 1971, 173-187.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 12.11.2018.
- Uçar, E. (2020). MORIYASU, T. Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road, Berliner Turfantexte XLVI, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2019, 304 pp.+Plate XVII, ISBN: 978-2-503-58708-0. *Journal of Old Turkic Studies*, 4 (2) , 778-782 . DOI: 10.35236/jots.680772.
- Ungvitskaya, M. A. (1980). *Хакасские Народные Ташнахи [Hakasskiye Narodniye*

- Tahpahi]. Abakan: Hızılçar Kniga İzdatel'stovozining Hakassiyadağı Pölègè.*
- Vér, M. (2019). *Old Uyghur Documents Concerning the Postal System of the Mongol Empire. Berliner Turfantexte XLIII.* Turnhout: Brepols Publishers.
- Wilkins, J. (2000). *Alttürkische Handschriften Teil 8, Manichaisch- türkische Texte der Berliner Turfansammlung.* Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 16. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Yakub, A. (2004). On a newly Unearthed Uyghur Letter from Dunhuang, *Turfan Revised – the first Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*, 2004, 398-400.
- Yesin, Yu. N. (2015). Kolesnyye povozki korennoy naseleniya Minusinskoy kotloviny po materialam leksiki khakasskogo yazyka. *Uralo-Altayskiye Issledovaniya*, 2015, 2 (17): 20-35.
- Yıldırım, F. (2017). *İrk Bitig ve Orhon yazılı metinlerin dili.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yoshida, Y. - Moriyasu, T. (2000). Bezekuriku shutsudo Sogudo-go Uiguru-go Manikyôto tegami-bun = Manichaean Sogdian and Uighur letters recently unearthed in Bezeklik, Turfan, *Studies on the Inner Asian Language*, XV, 2000, 135-178.
- Zieme, P. (1975). *Berliner Turfantexte V, Manichäisch-türkische Texte -Texte, Übersetzung, Anmerkungen.* Berlin: Akademie-Verlag.
- (1995). An Uigur Monasterial Letter from Toyoq. *Studies on the Inner Asian Languages*, X, 1995: 1-7.

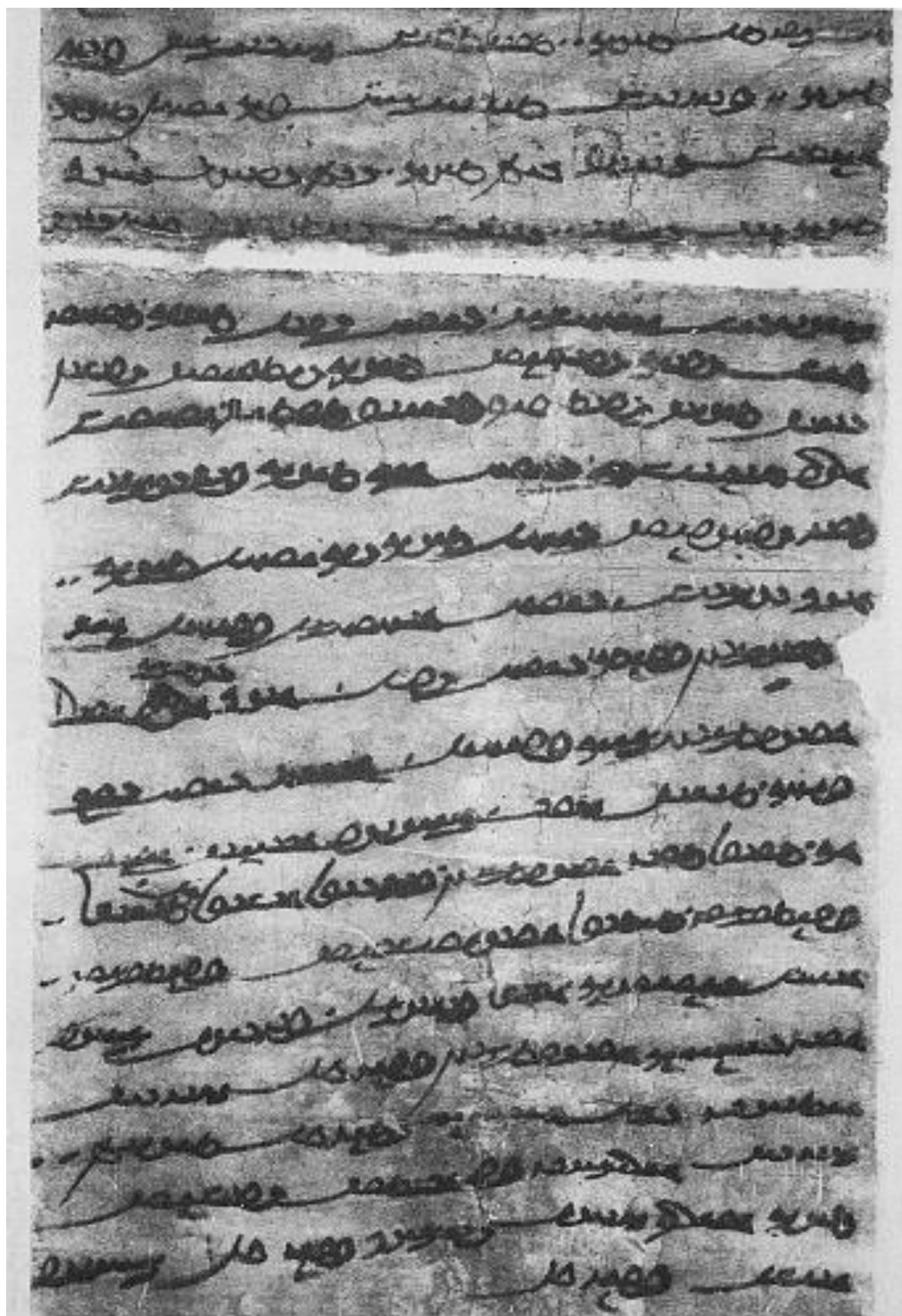
EKLER

EK 1. Araştırmada İncelenen Eski Uygurca Fragmanlar

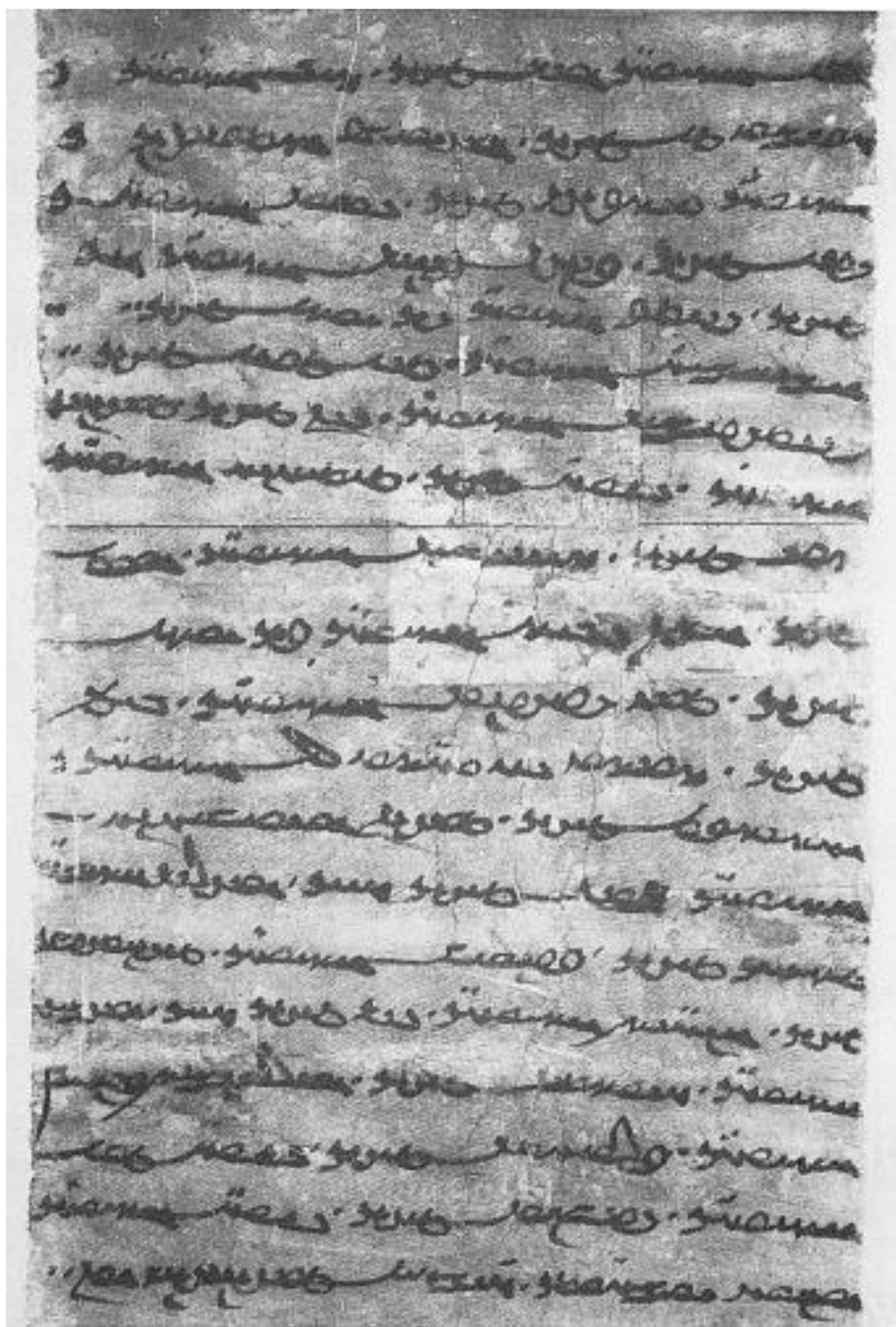
Fragman 1. Pelliot Chinois 3049 verso 1-7

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 276

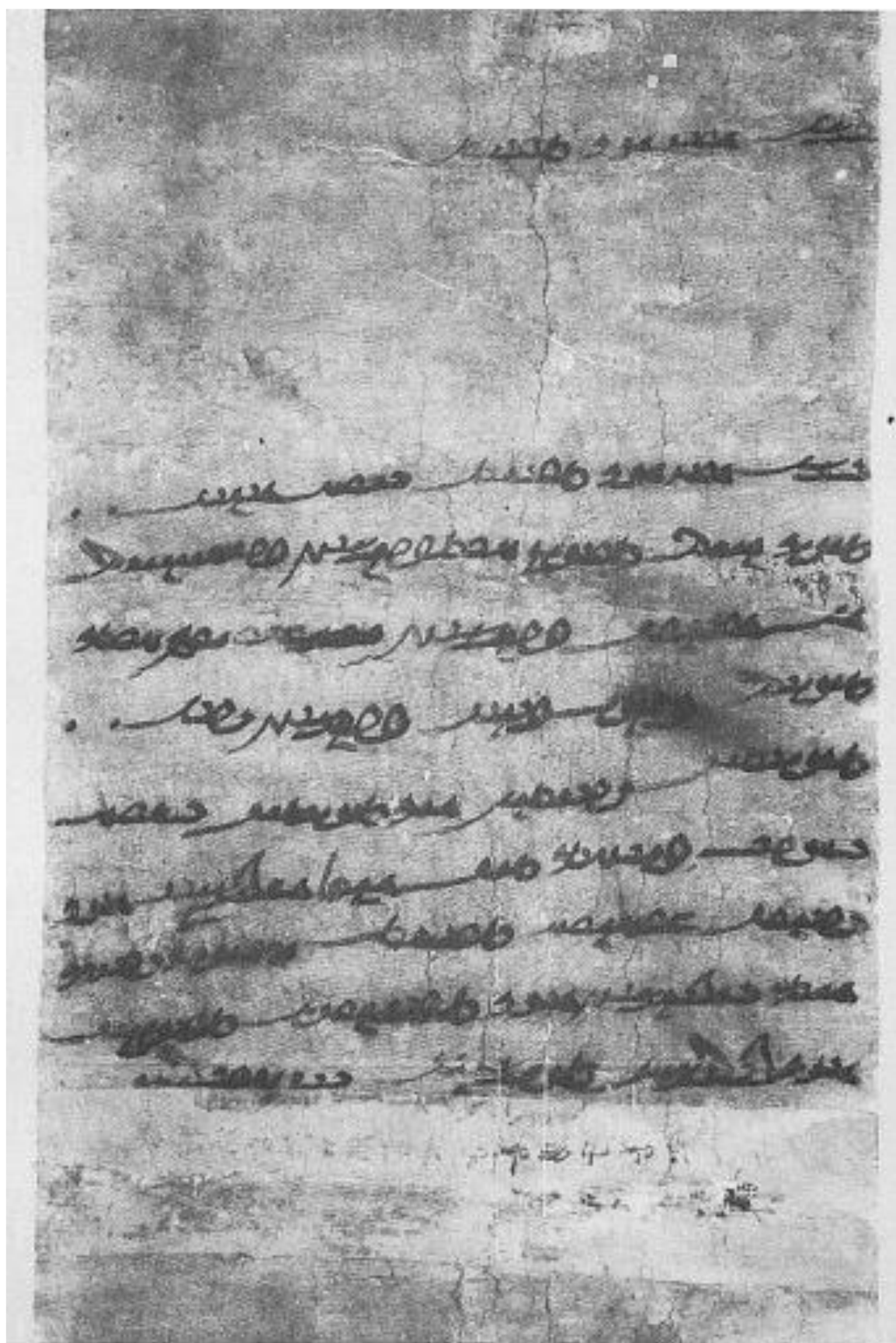
Fragman 2. Pelliot Chinois 3049 verso 6-26

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 277

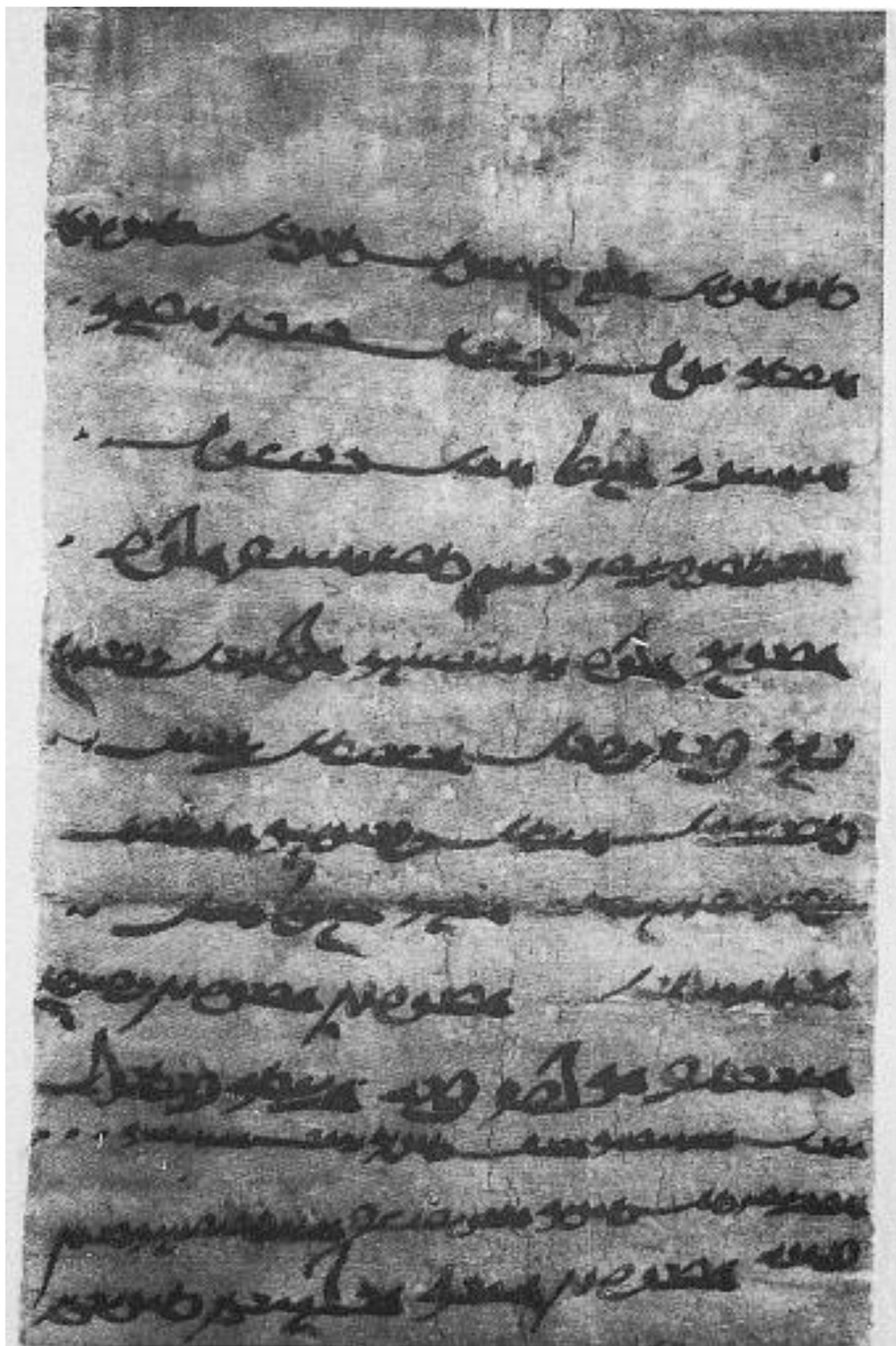
Fragman 3. Pelliot Chinois 3049 verso 27-46

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 278

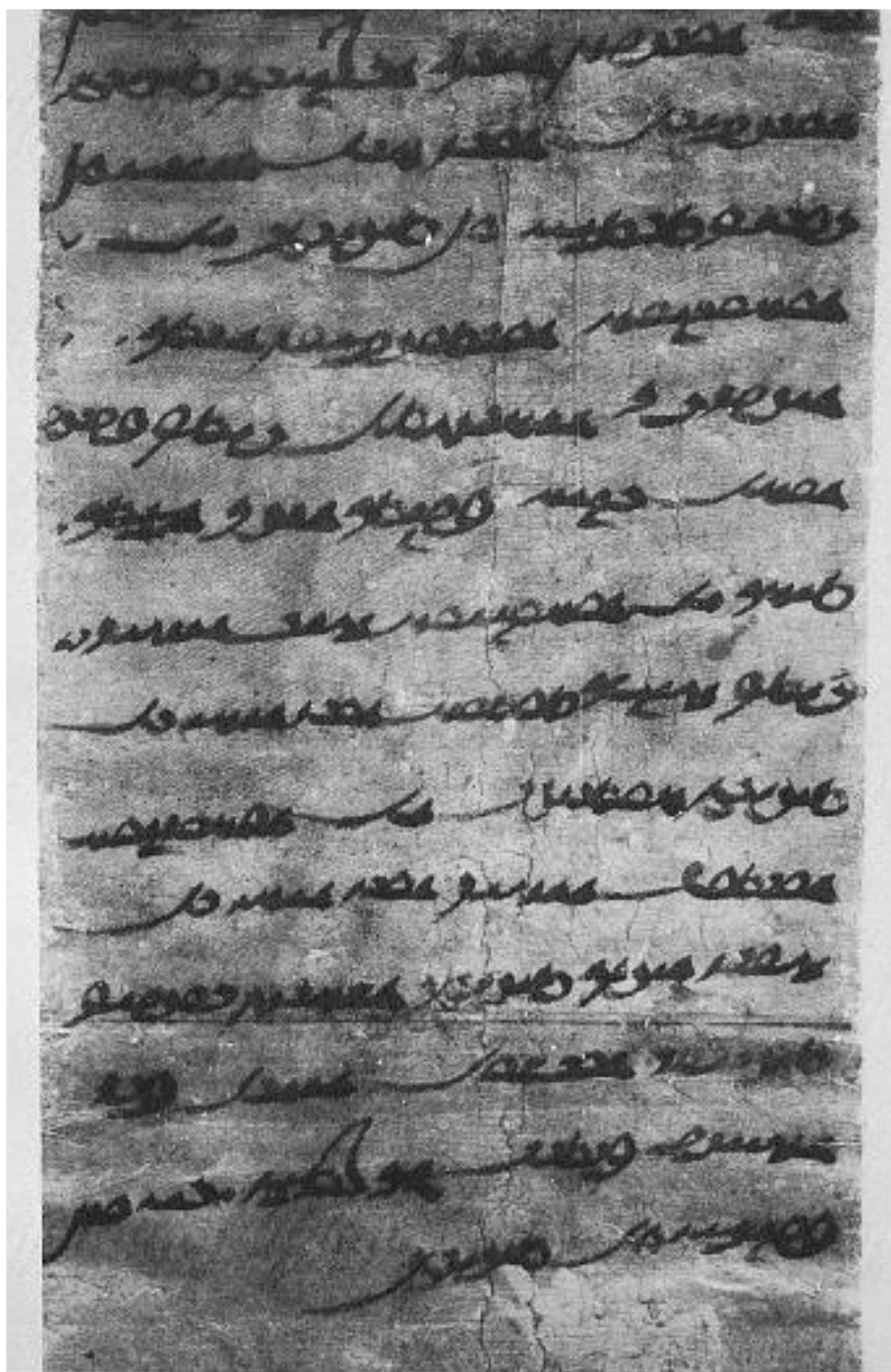
Fragman 4. Pelliot Chinois 3049 verso 47-56

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 279

Fragman 5. Pelliot Chinois 3049 verso 57-69

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 280

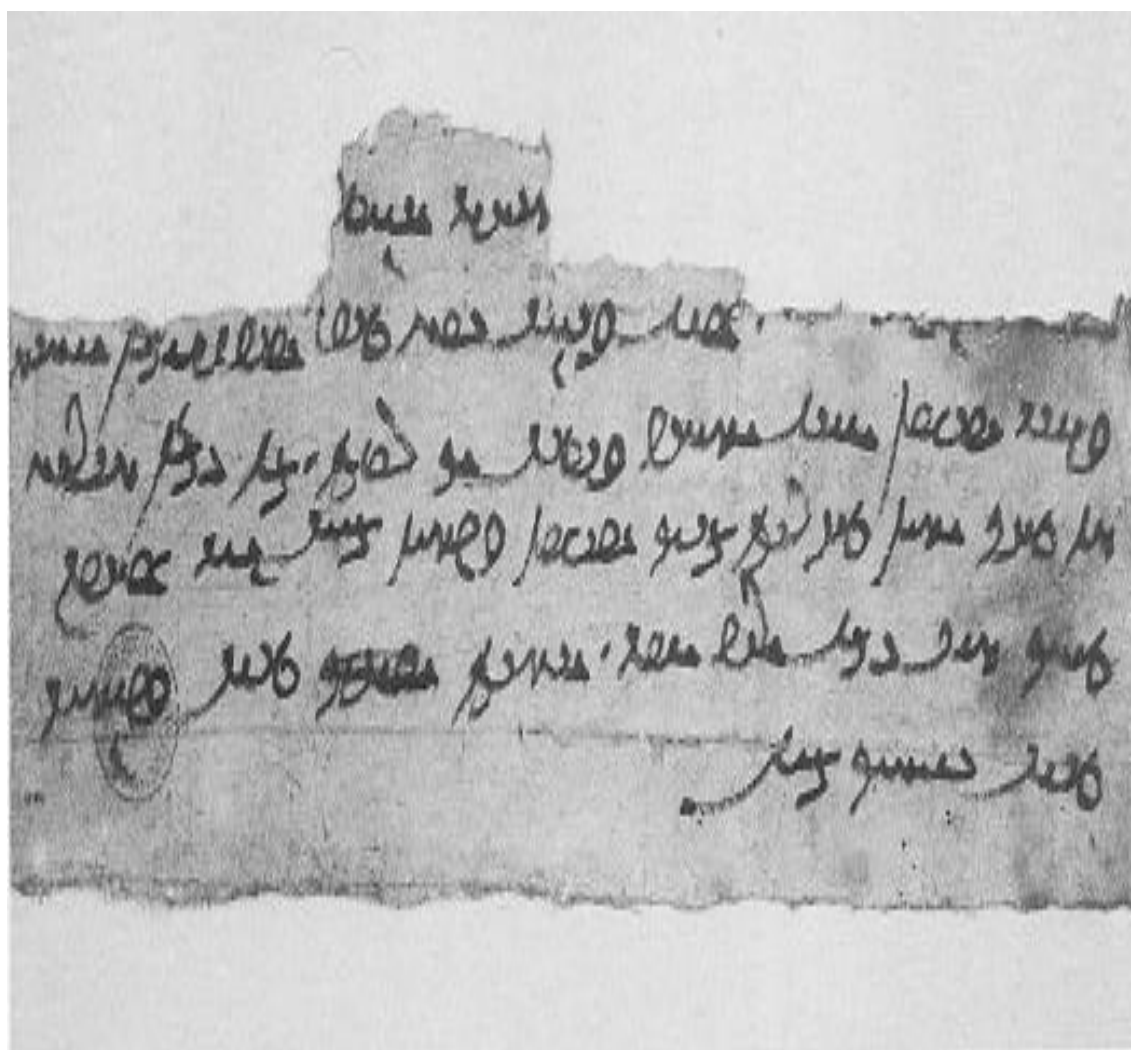
Fragman 6. Pelliot Chinois 3049 verso 69-82

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 281

Fragman 7. Pelliot Chinois 3049, verso 1'-11'

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 282

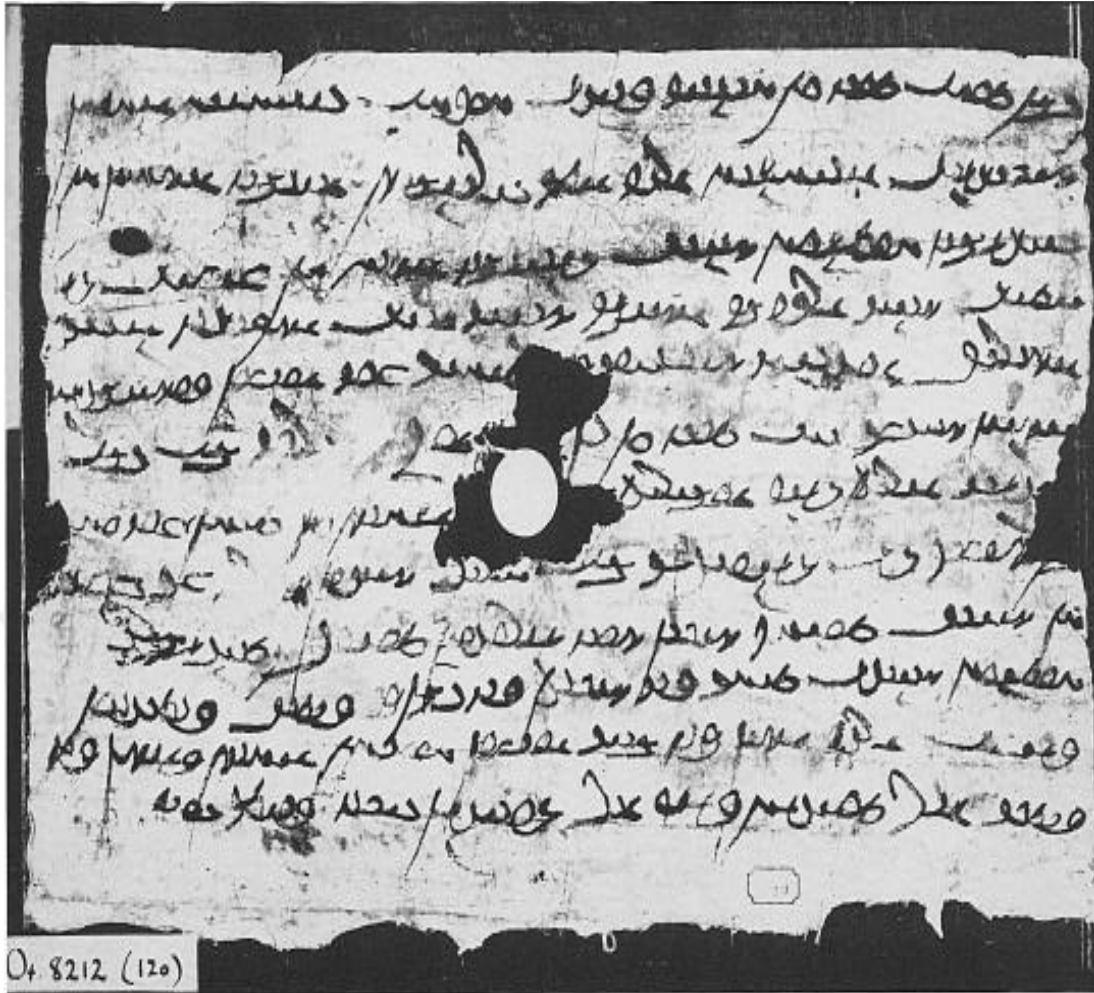
Fragman 8. Pelliot Ouïgour 5 recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 301

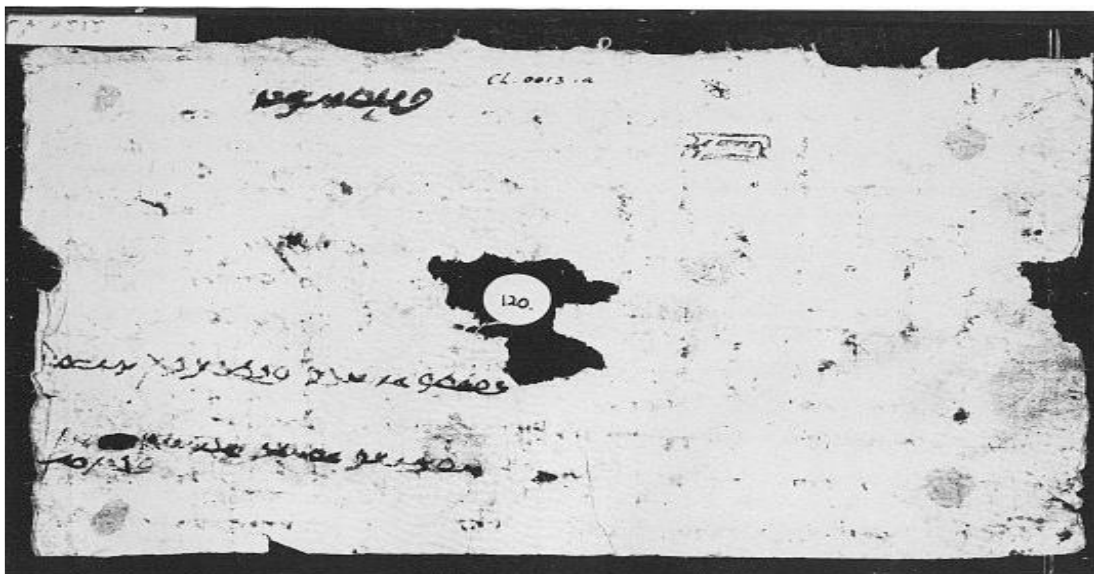
Fragman 9. Pelliot Ouïgour 15

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 302

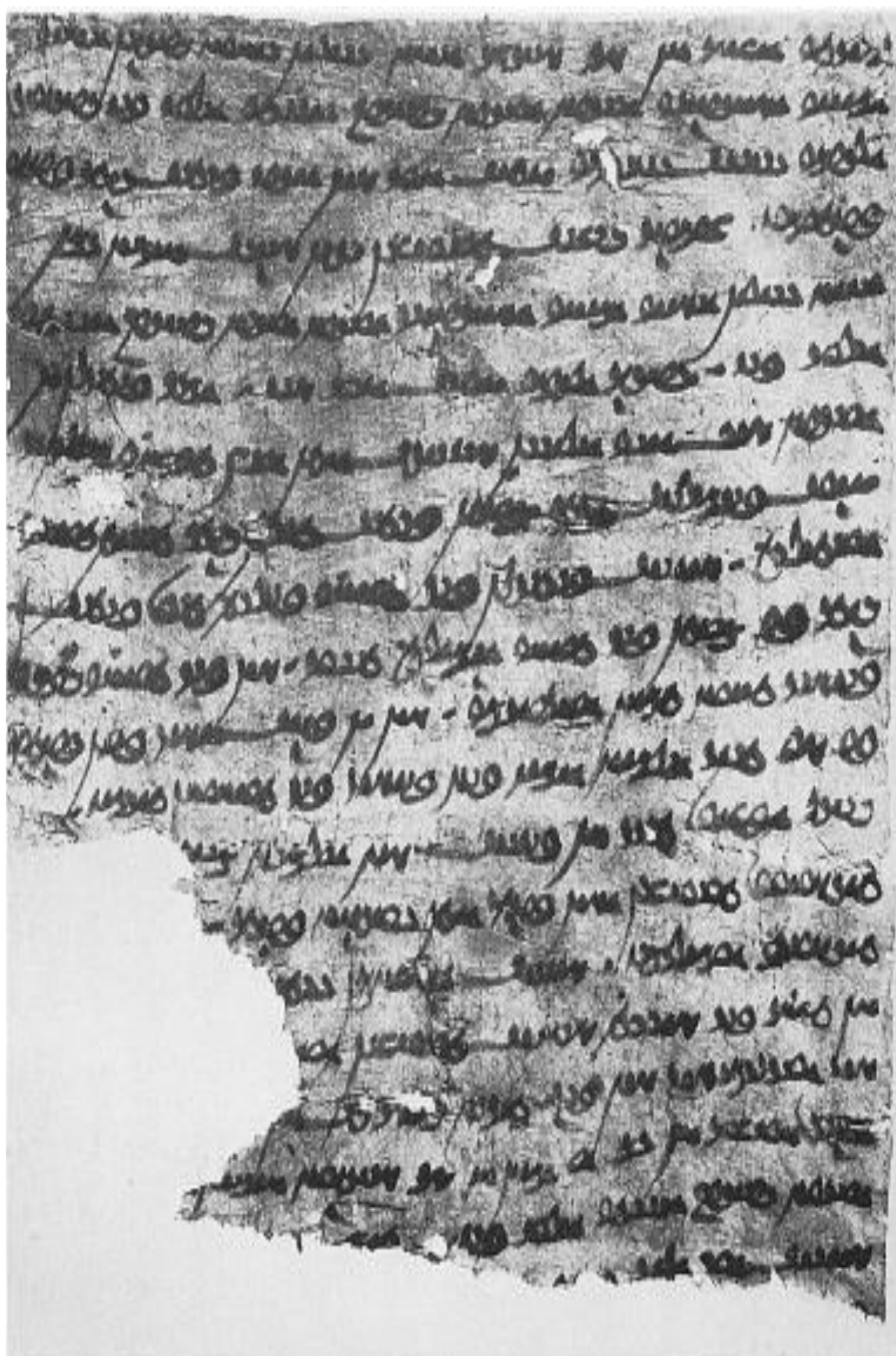
Fragman 10. Or. 8212 (120) recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 303

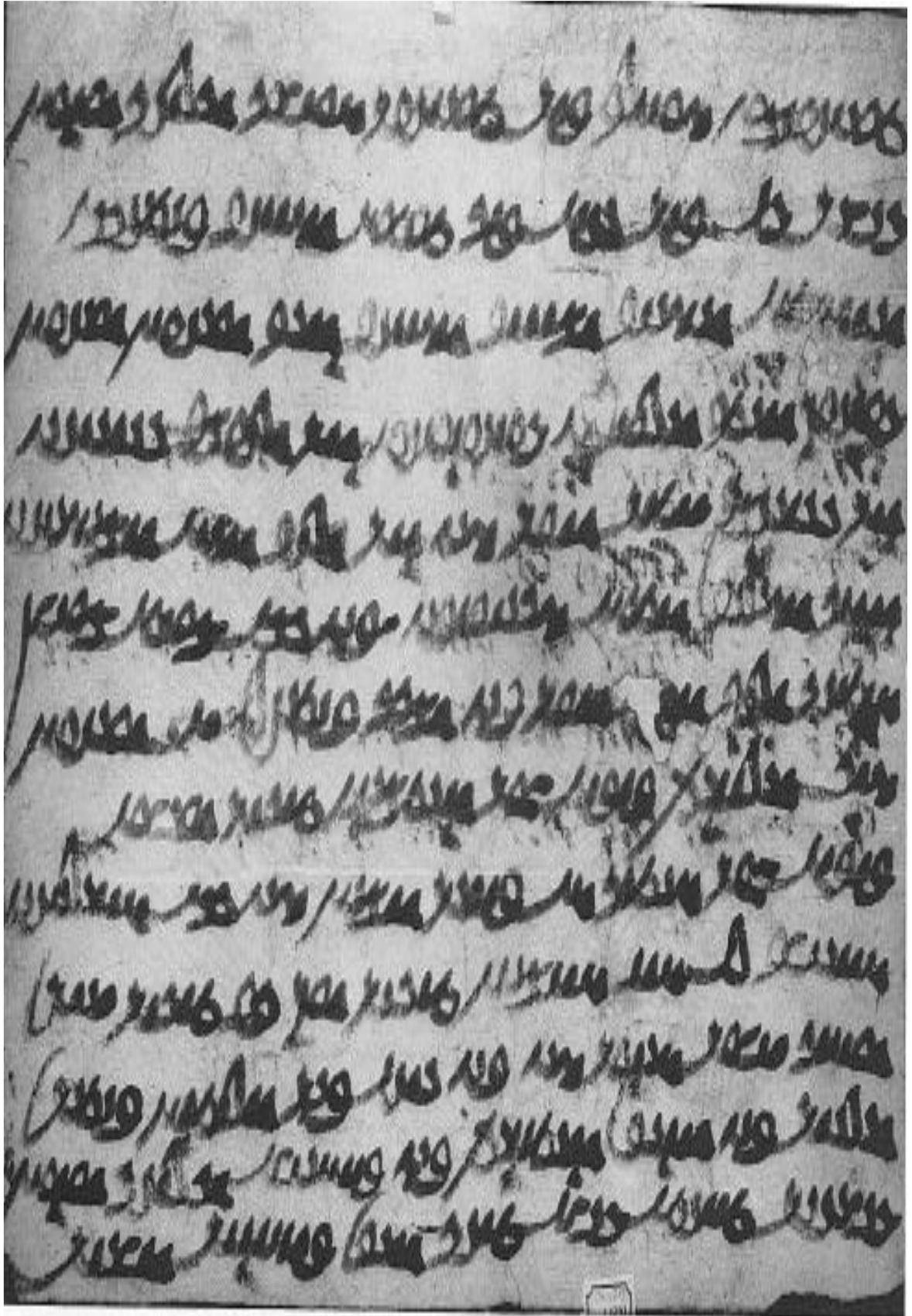
Fragman 11. Or. 8212 (120) verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 304

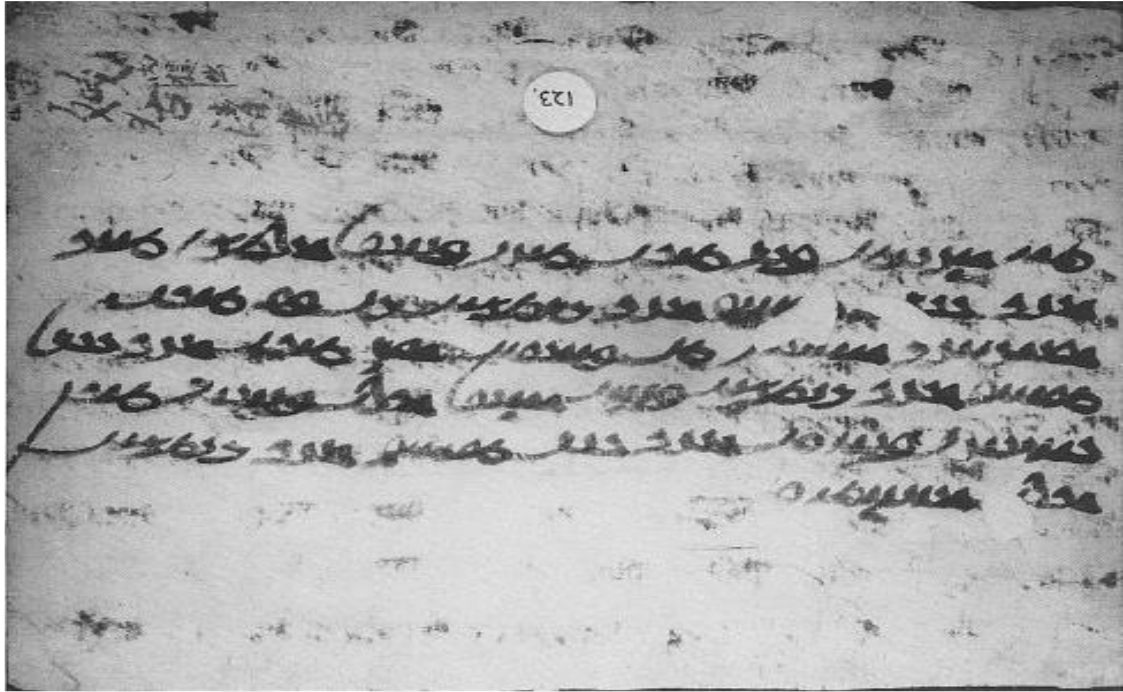
Fragman 12. Pelliot Ouïgour 9

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 305

Fragman 13. Or. 8212 (123) recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 306

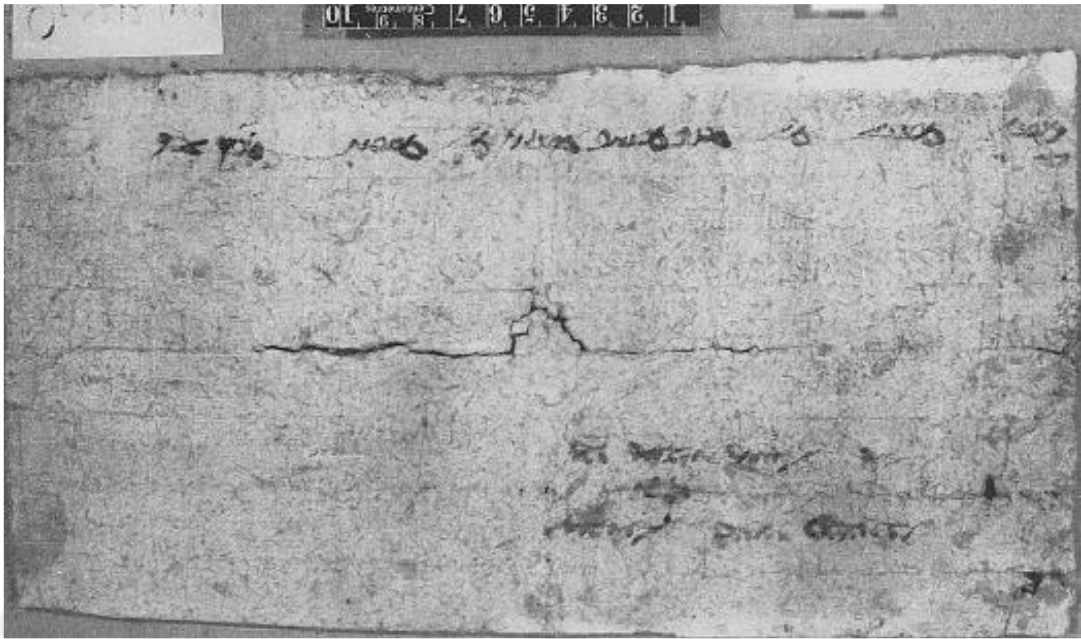
Fragman 14. Or. 8212 (123) verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 307

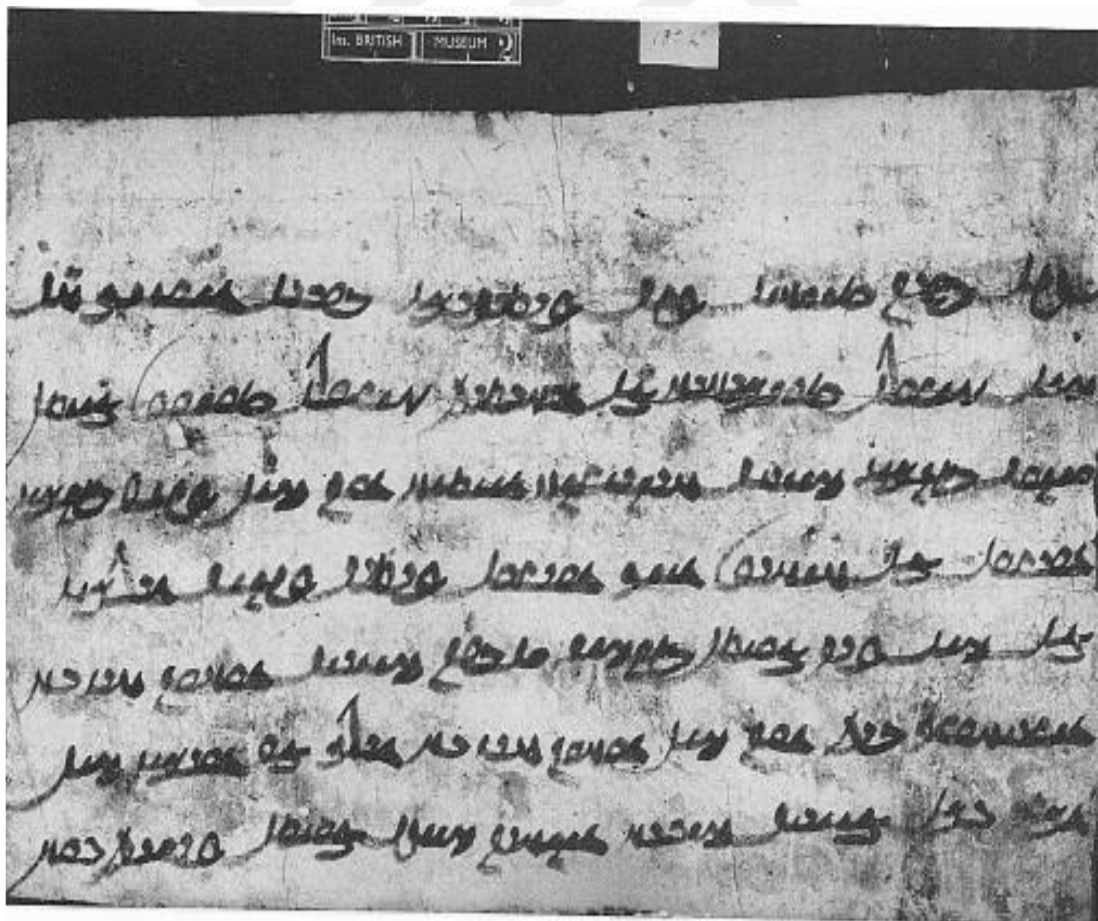
Fragman 15. Or. 8212 (179) recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 308

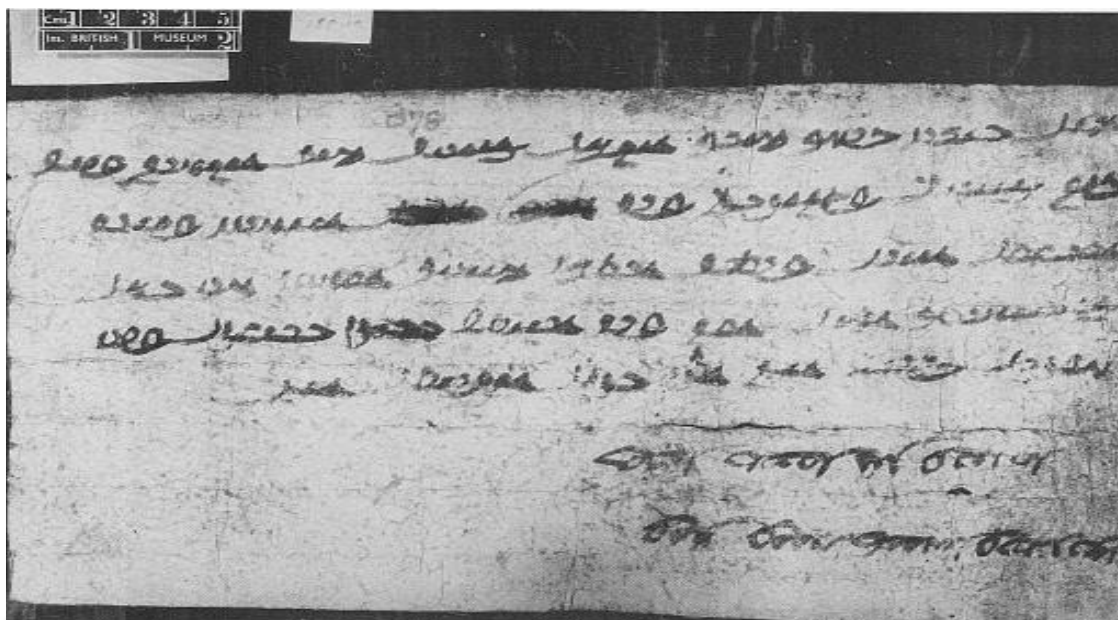
Fragman 16. Or. 8212 (179) verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 309

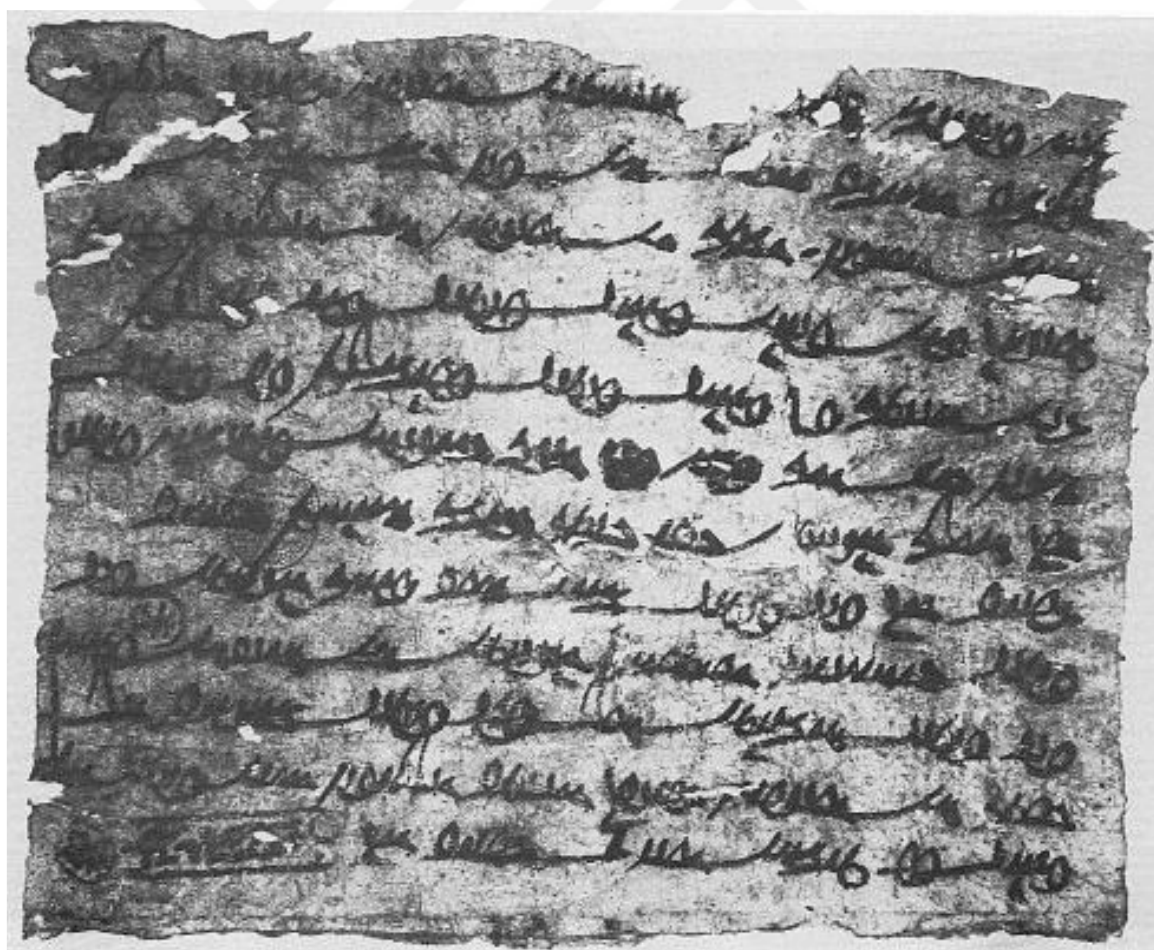
Fragman 17. Or. 8212 (180) recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 310

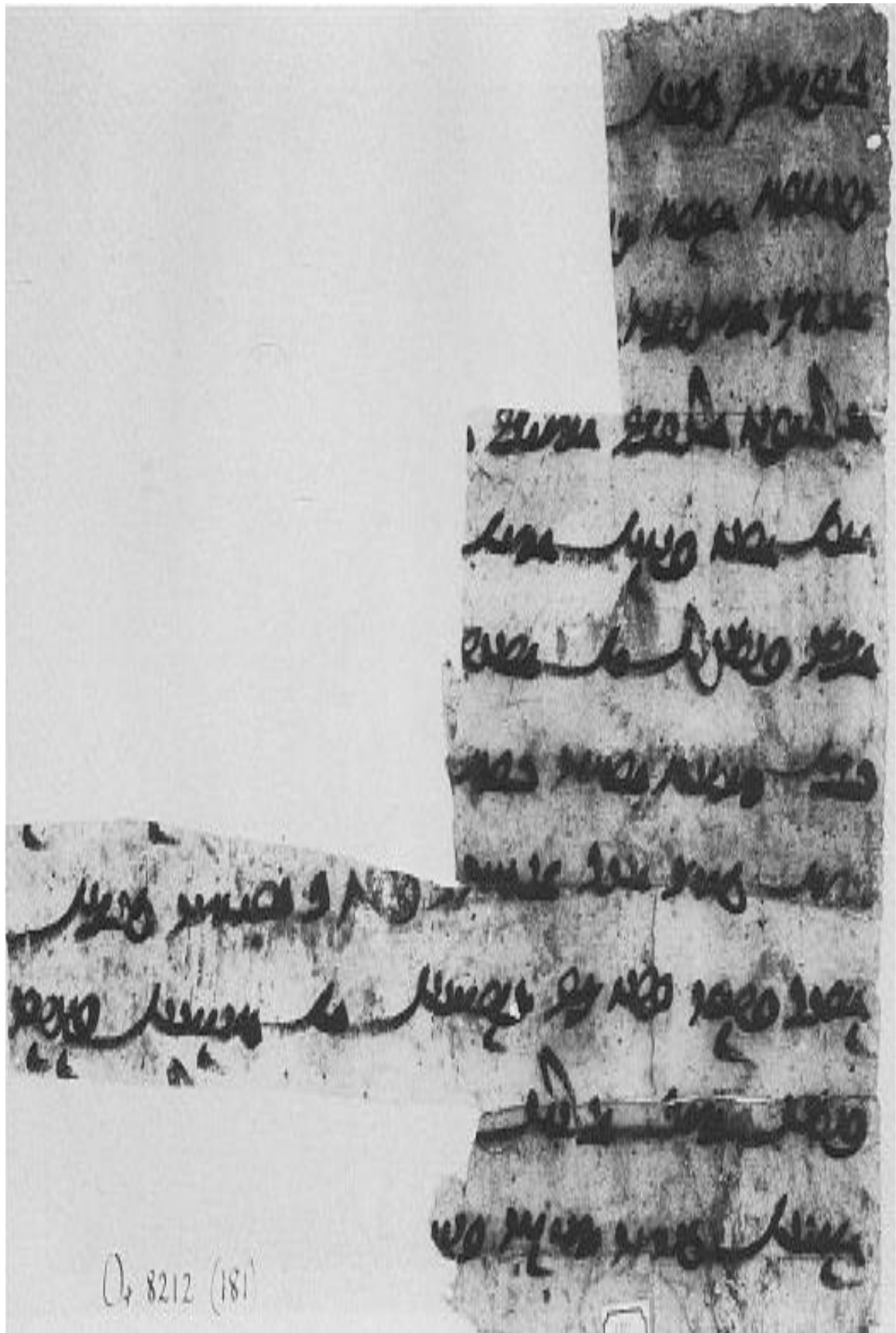
Fragman 18. Or. 8212 (180) verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 311

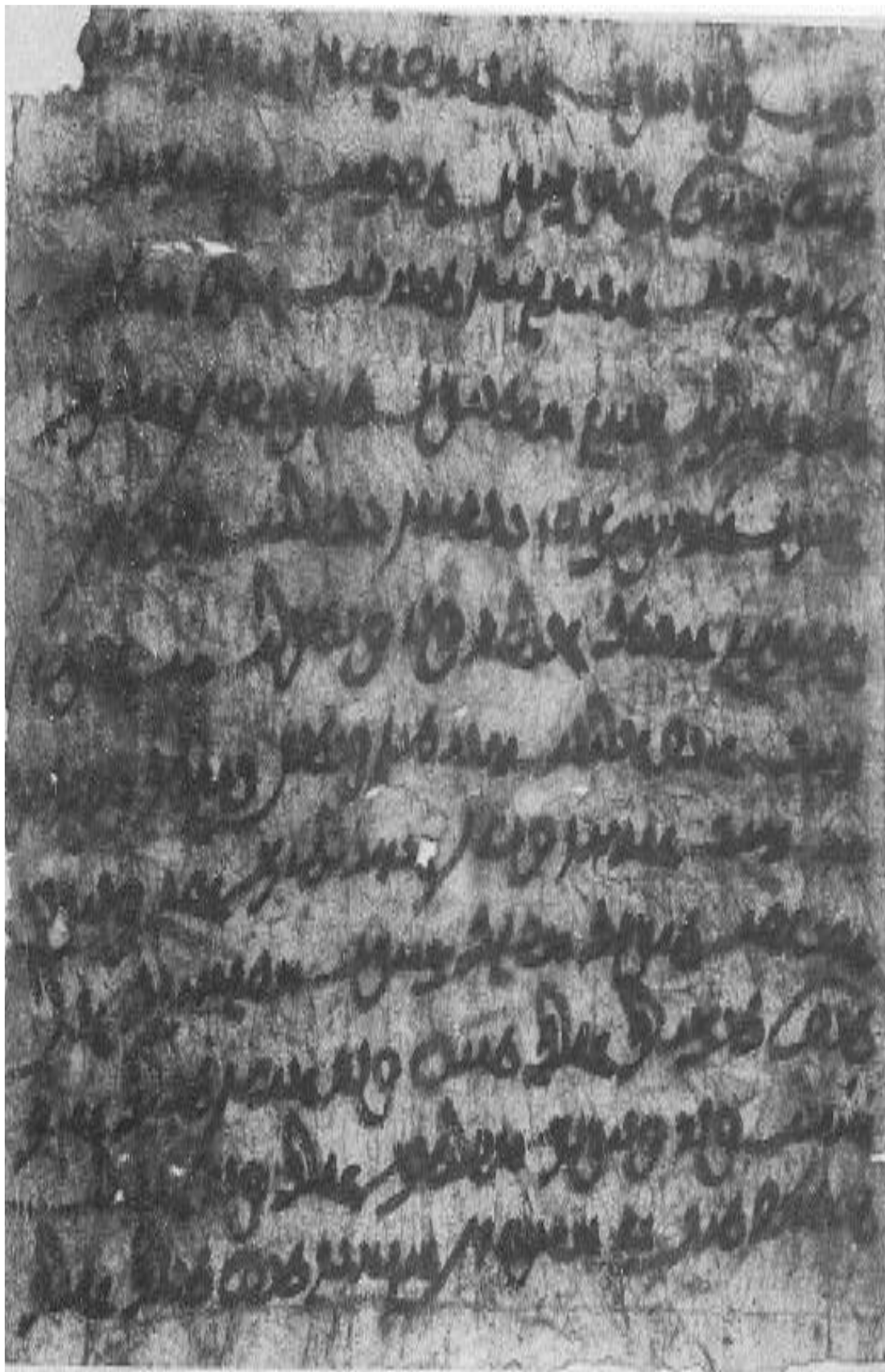
Fragman 19. Pelliot Ouïgour 12

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 312

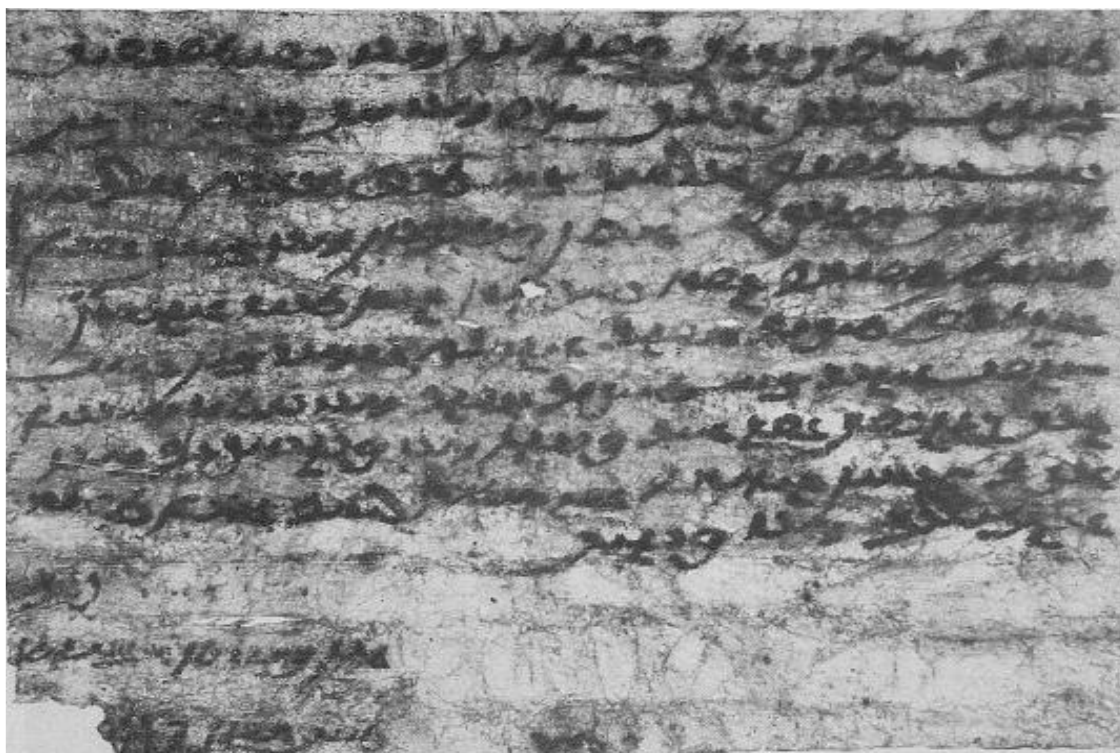
Fragman 20. Or. 8212 (181)

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 313

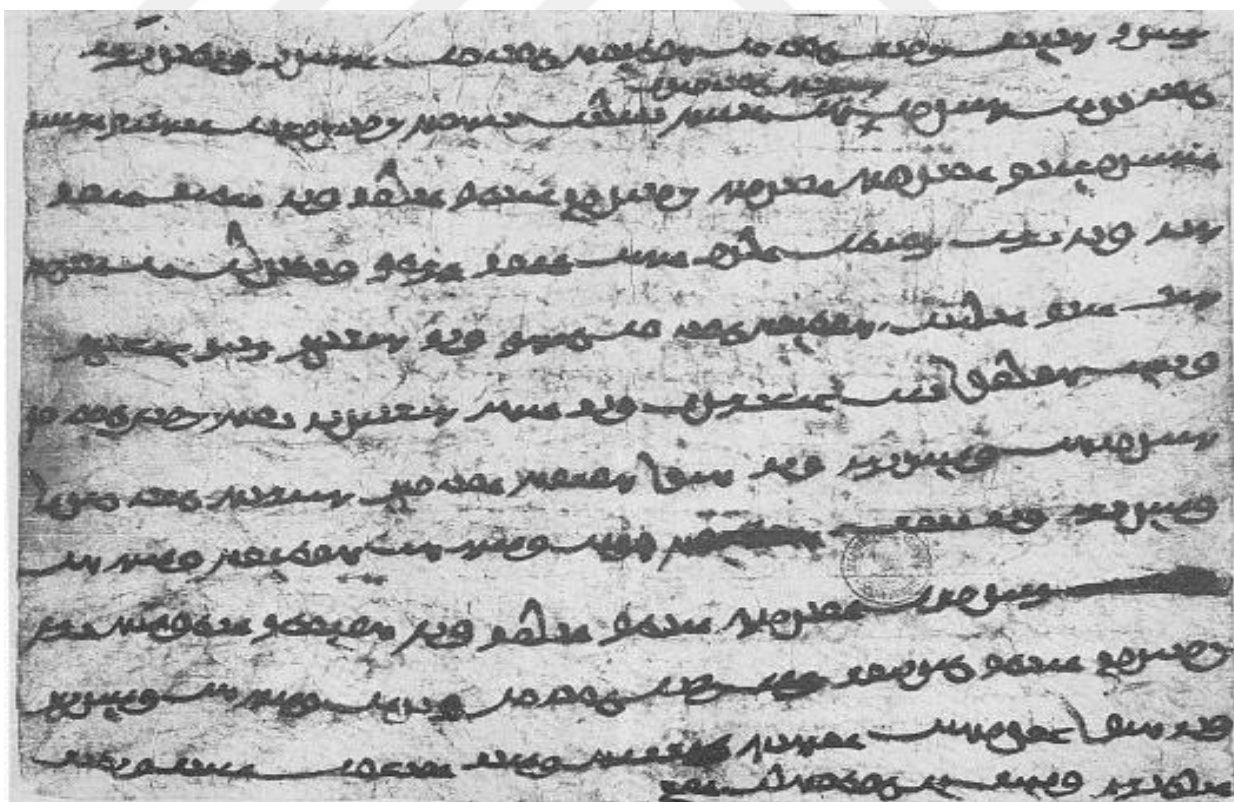
Fragman 21. Pelliot Ouïgour 4 recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 314

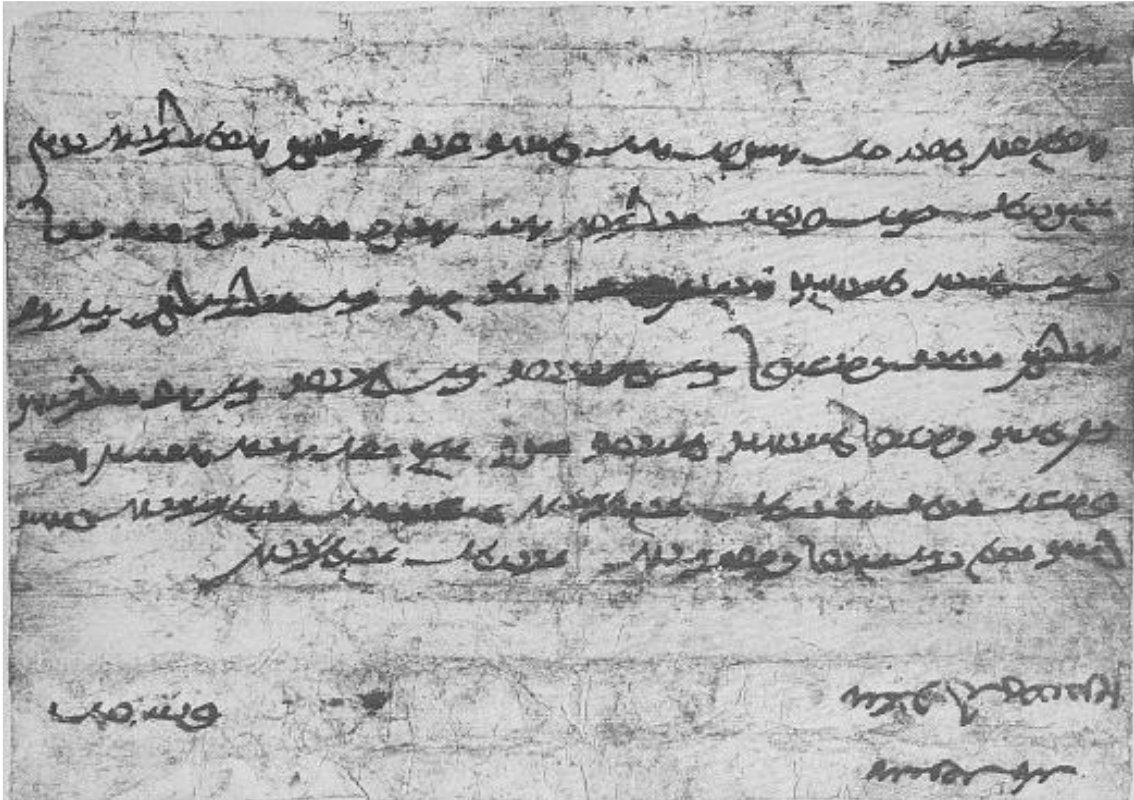
Fragman 22. Pelliot Ouïgour 4 verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 315

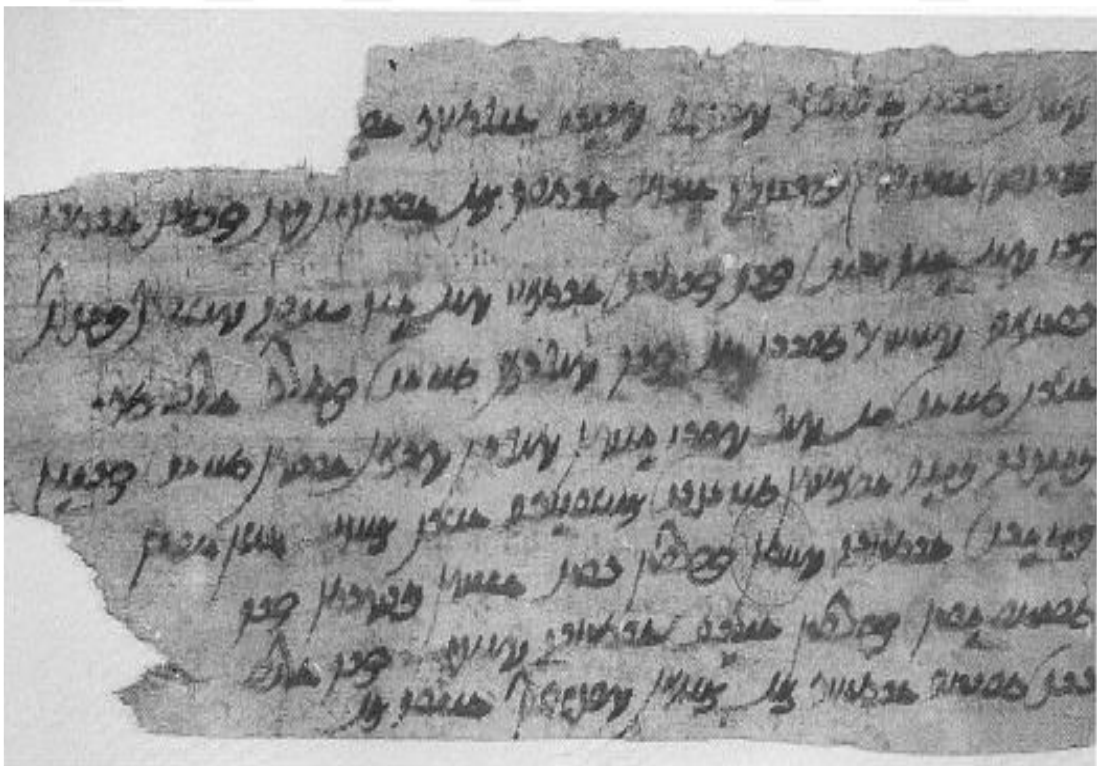
Fragman 23. Pelliot Ouïgour 3 recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 316

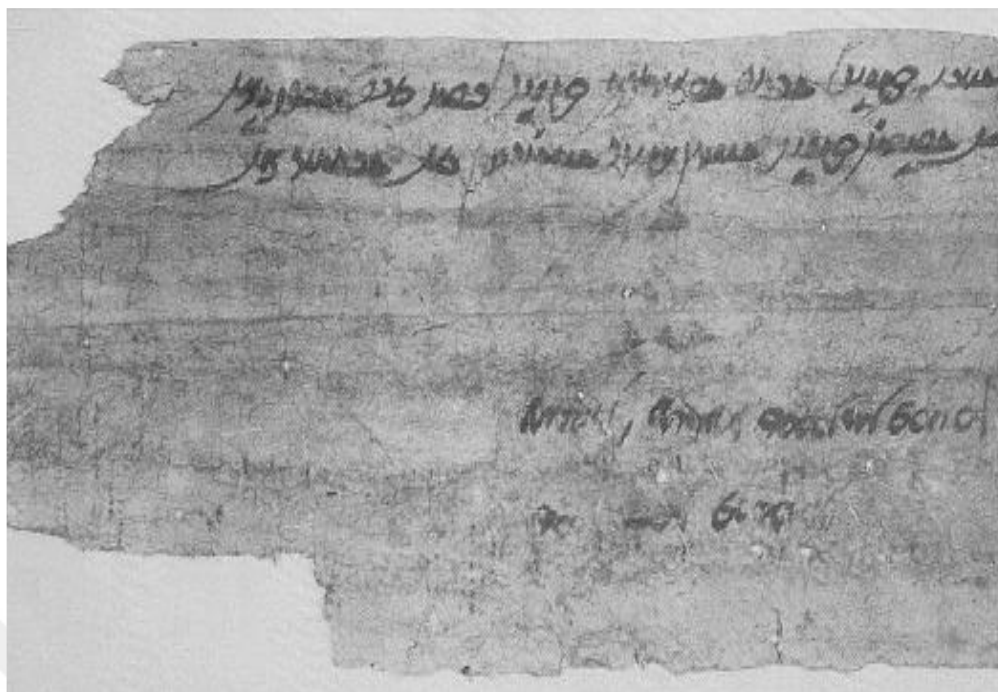
Fragman 24. Pelliot Ouïgour 3 verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 317

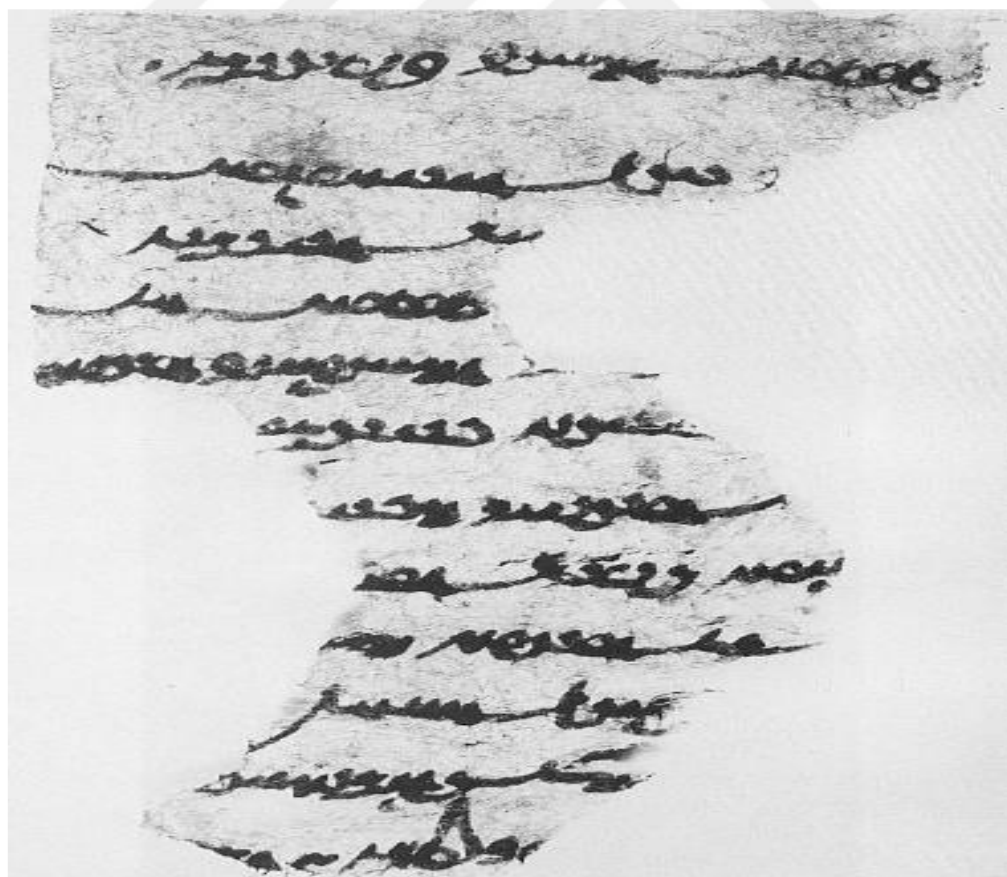
Fragman 25. Pelliot Ouïgour 6 recto

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 318

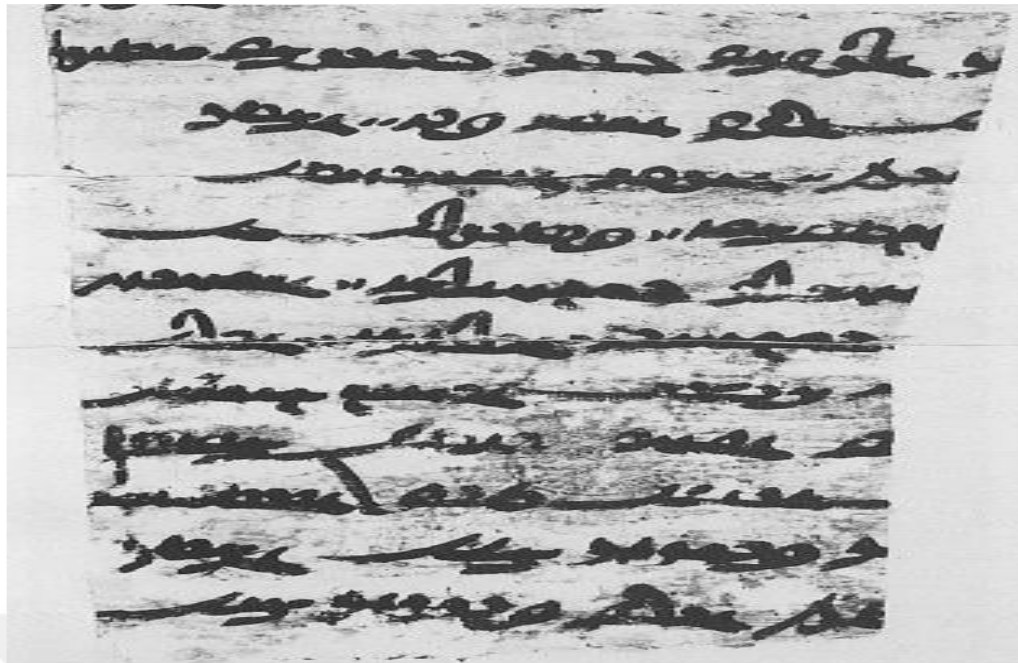
Fragman 26. Pelliou Ouïgour 6 verso

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 319

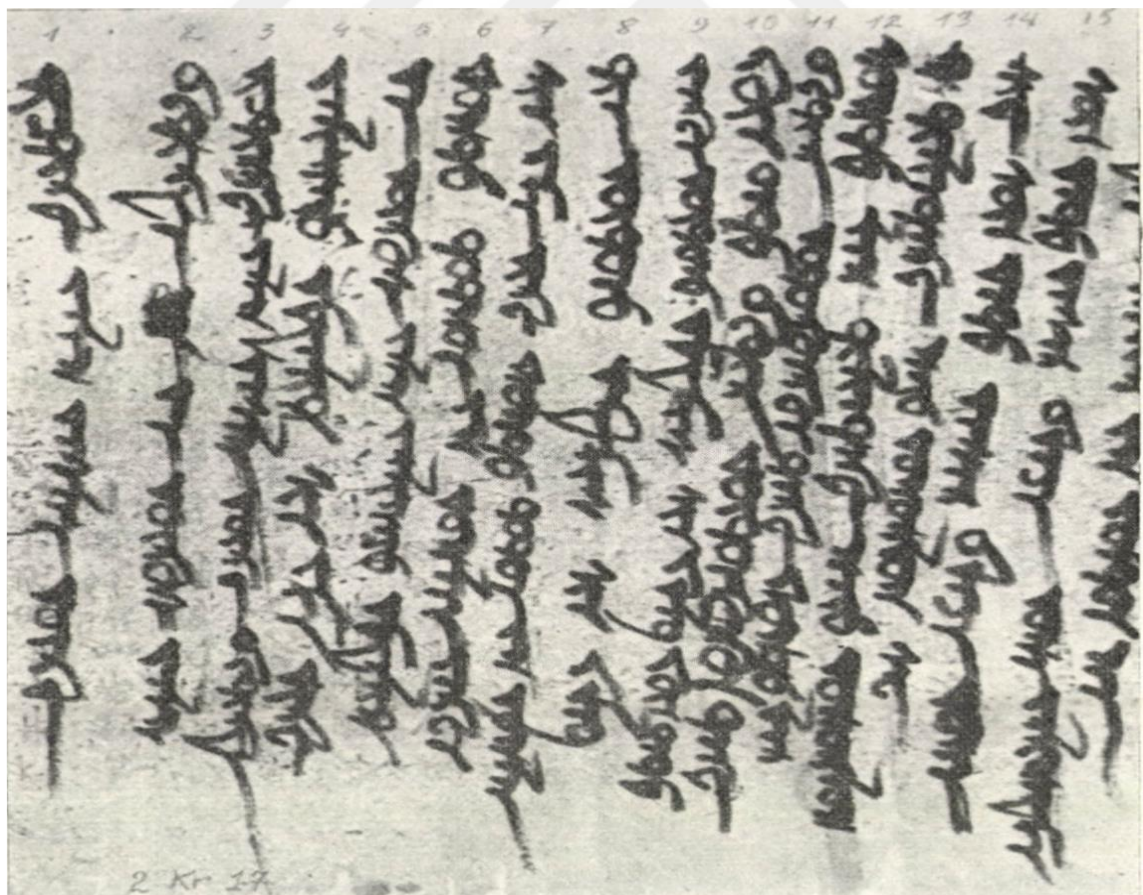
Fragman 27. Pelliou Ouïgour 7

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 320

Fragman 28. Pelliot Ouïgour 14

Kaynak: Hamilton, 1986, s. 321

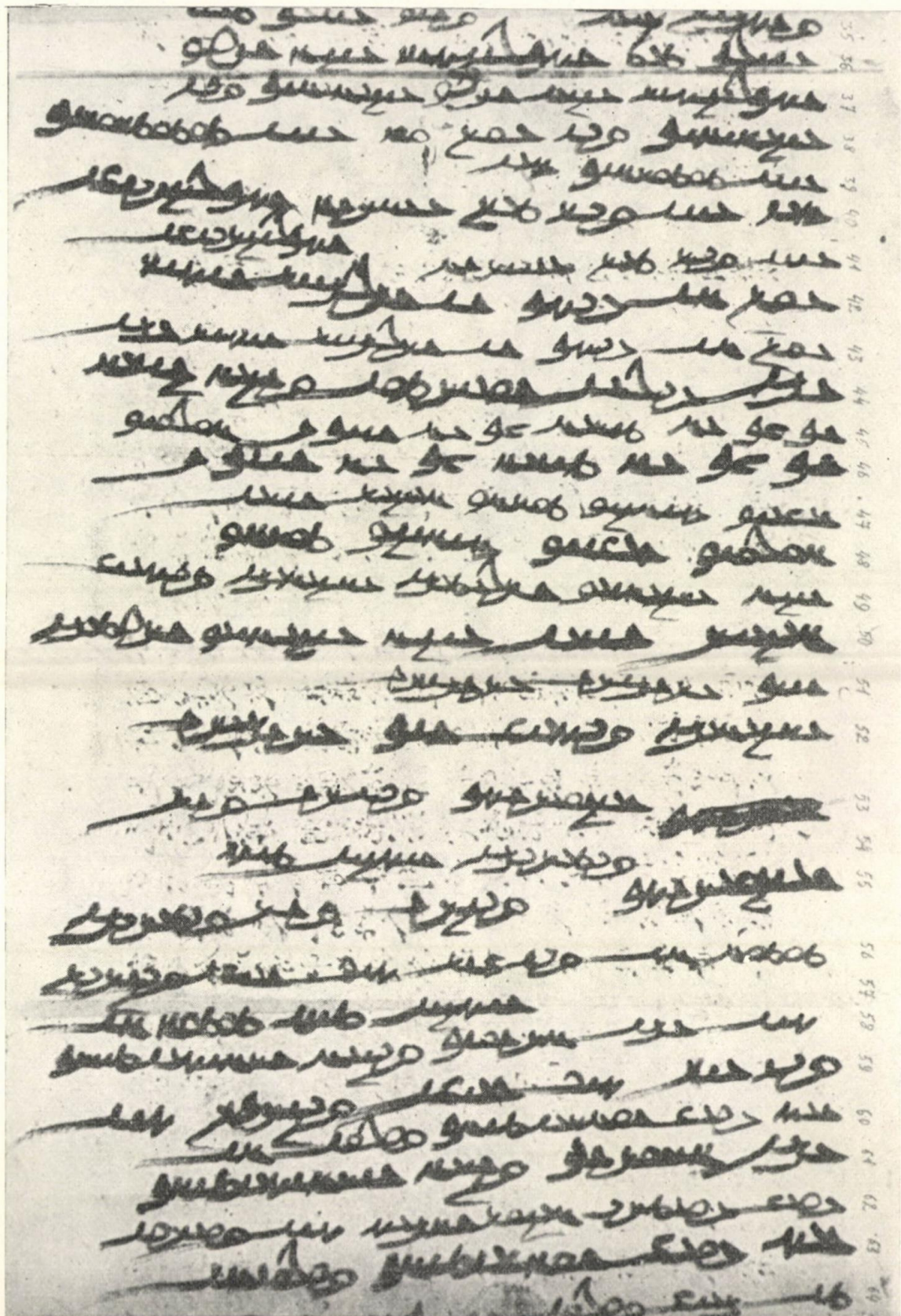
Fragman 29. SI 2 Kr 17, II. 1-15

Kaynak: Tuguşeva, 1971, s. 183

7. ~~... ..~~
 8. ~~... ..~~
 9. ~~... ..~~
 10. ~~... ..~~
 11. ~~... ..~~
 12. ~~... ..~~
 13. ~~... ..~~
 14. ~~... ..~~
 15. ~~... ..~~
 16. ~~... ..~~
 17. ~~... ..~~
 18. ~~... ..~~
 19. ~~... ..~~
 20. ~~... ..~~
 21. ~~... ..~~
 22. ~~... ..~~
 23. ~~... ..~~
 24. ~~... ..~~
 25. ~~... ..~~
 26. ~~... ..~~
 27. ~~... ..~~
 28. ~~... ..~~
 29. ~~... ..~~
 30. ~~... ..~~
 31. ~~... ..~~
 32. ~~... ..~~
 33. ~~... ..~~
 34. ~~... ..~~
 35. ~~... ..~~
 36. ~~... ..~~
 37. ~~... ..~~
 38. ~~... ..~~
 39. ~~... ..~~
 40. ~~... ..~~

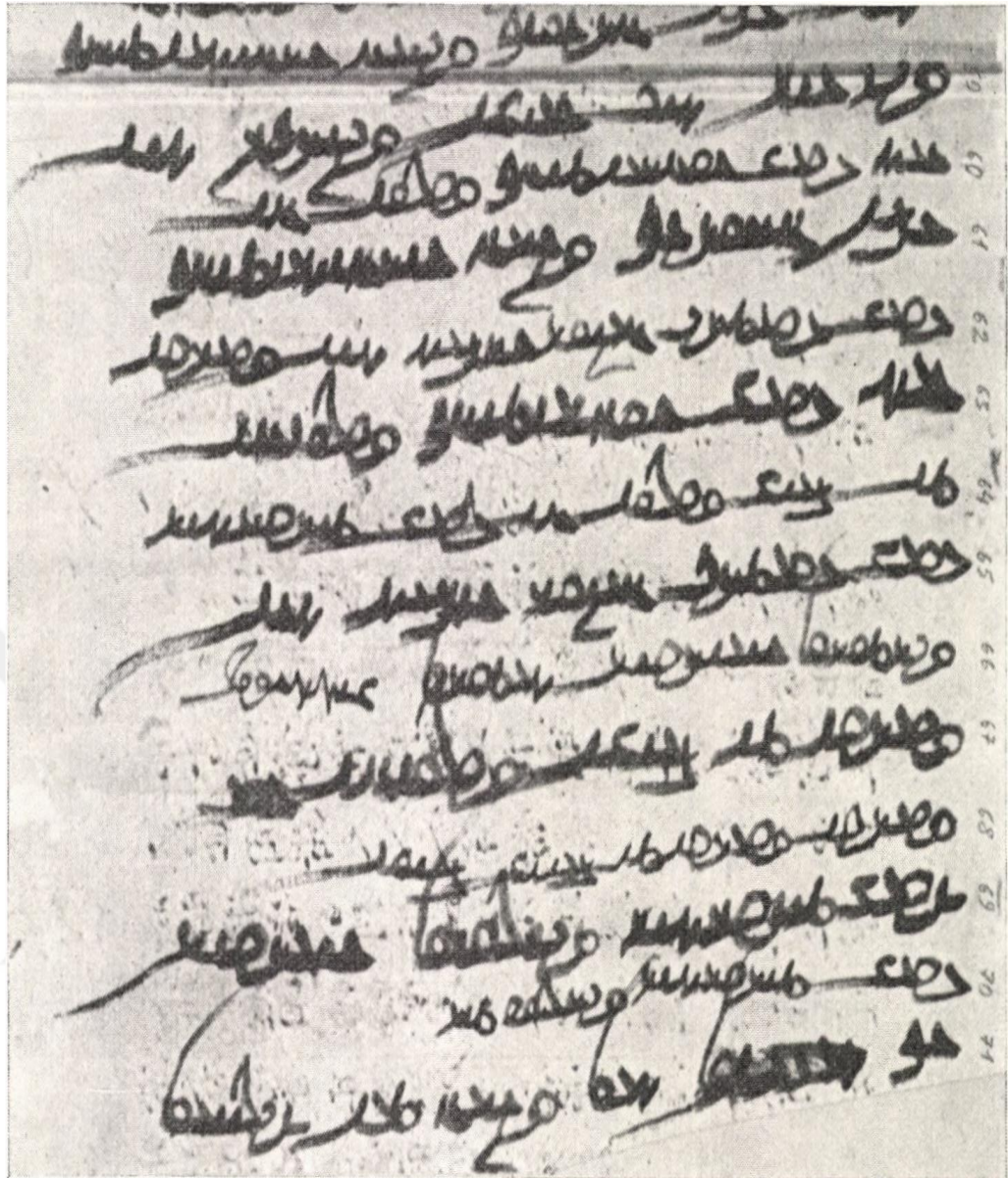
Fragman 30. SI 2 Kr 17, II. 7-40

Kaynak: Tuguşeva, 1971, s. 184

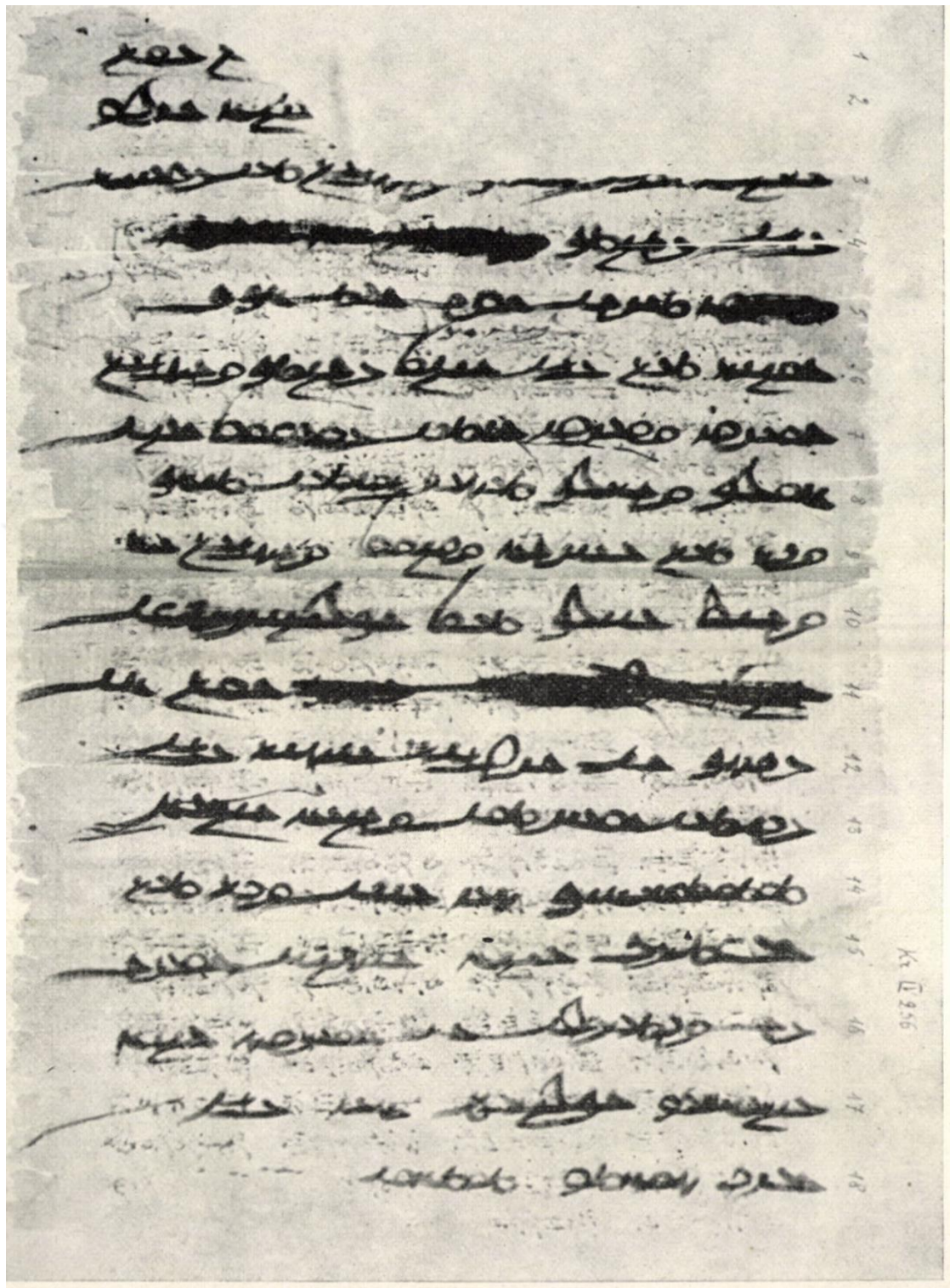
Fragman 31. SI 2 Kr 17, II. 35-64

Kaynak: Tuguşeva, 1971, s. 185

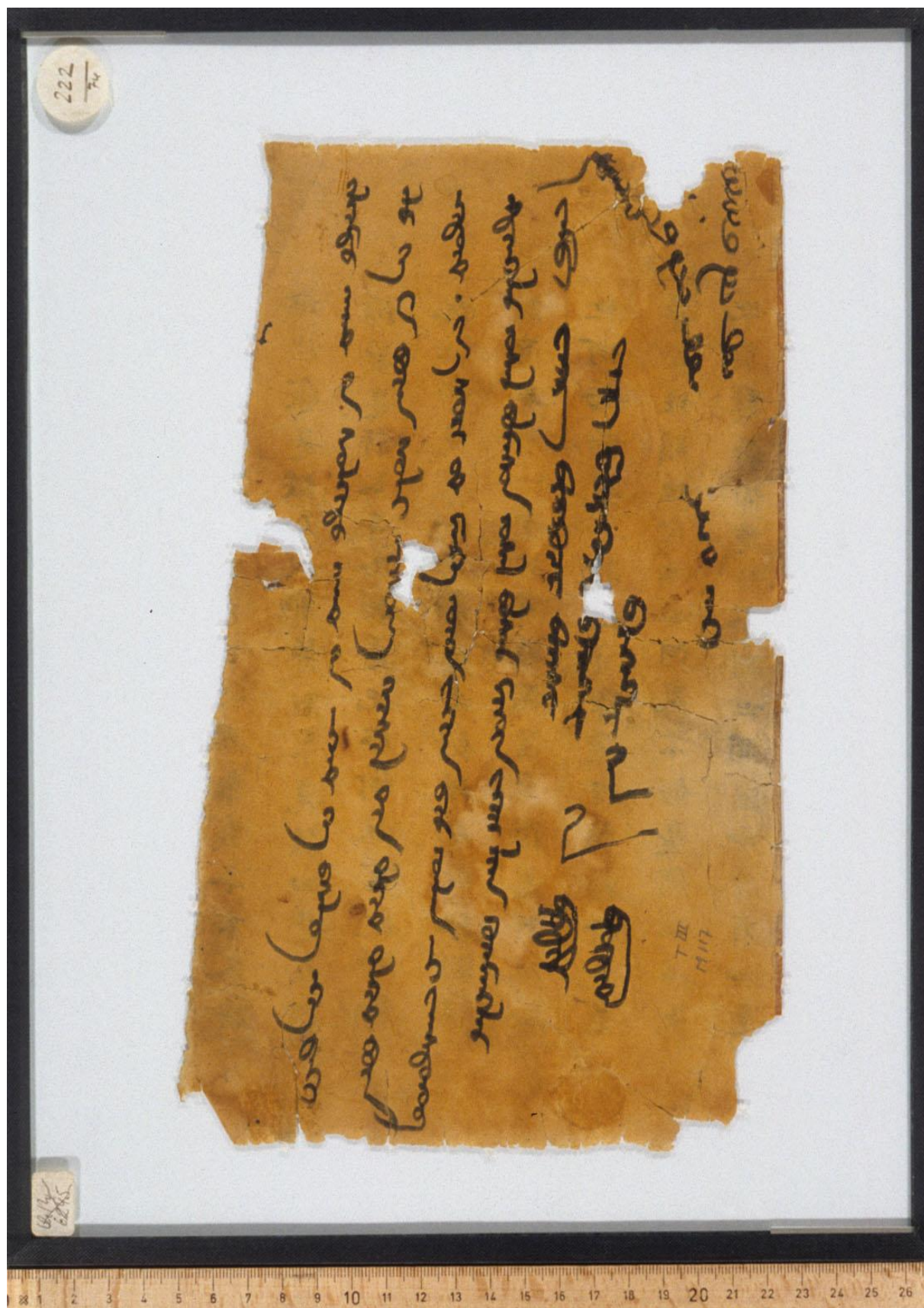
Fragman 32. SI 2 Kr 17, II. 58-71

Kaynak: Tugışeva, 1971, s. 186

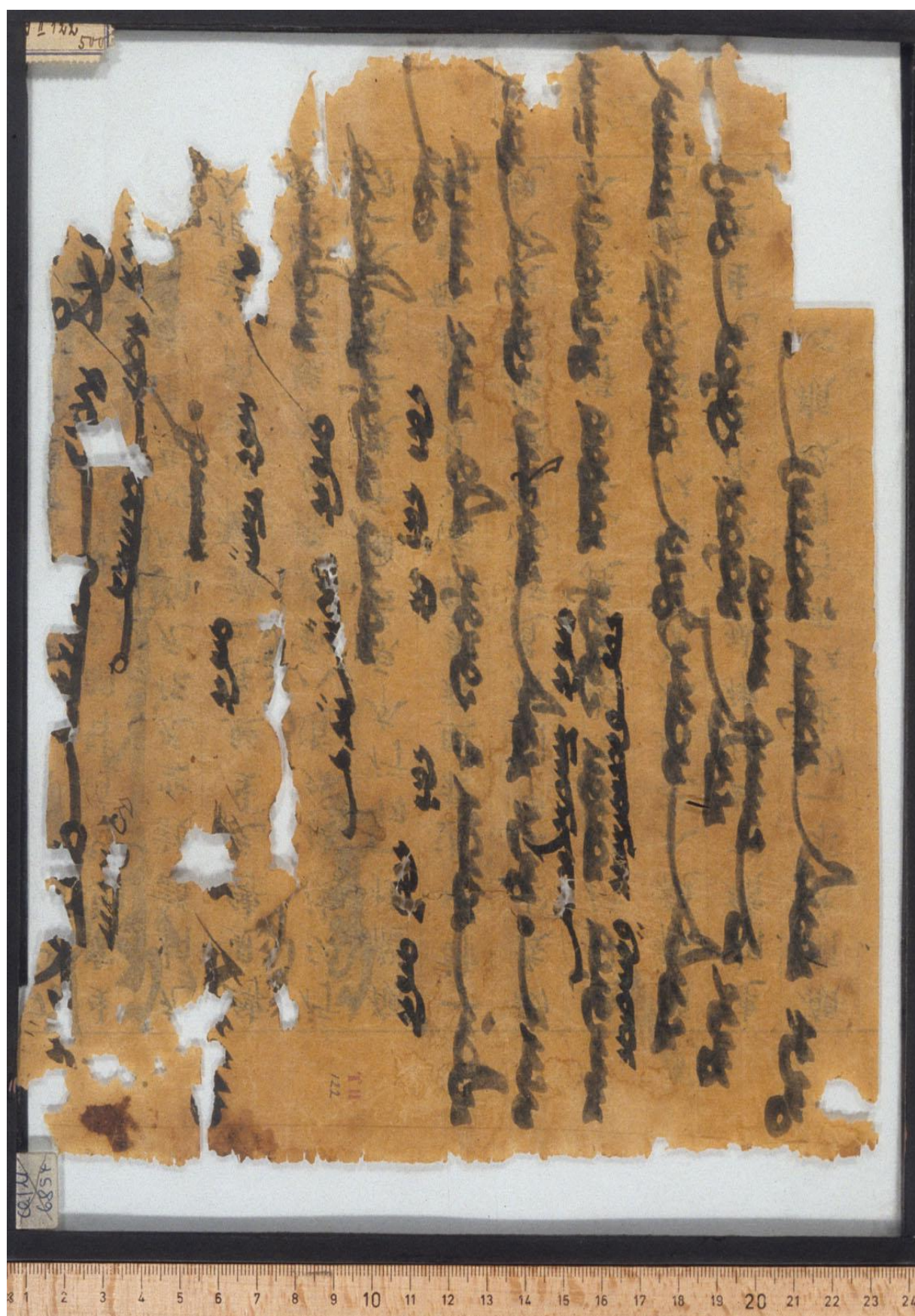
Fragman 33. SI Kr IV 256

Kaynak: Tuguşeva, 1971, s. 187

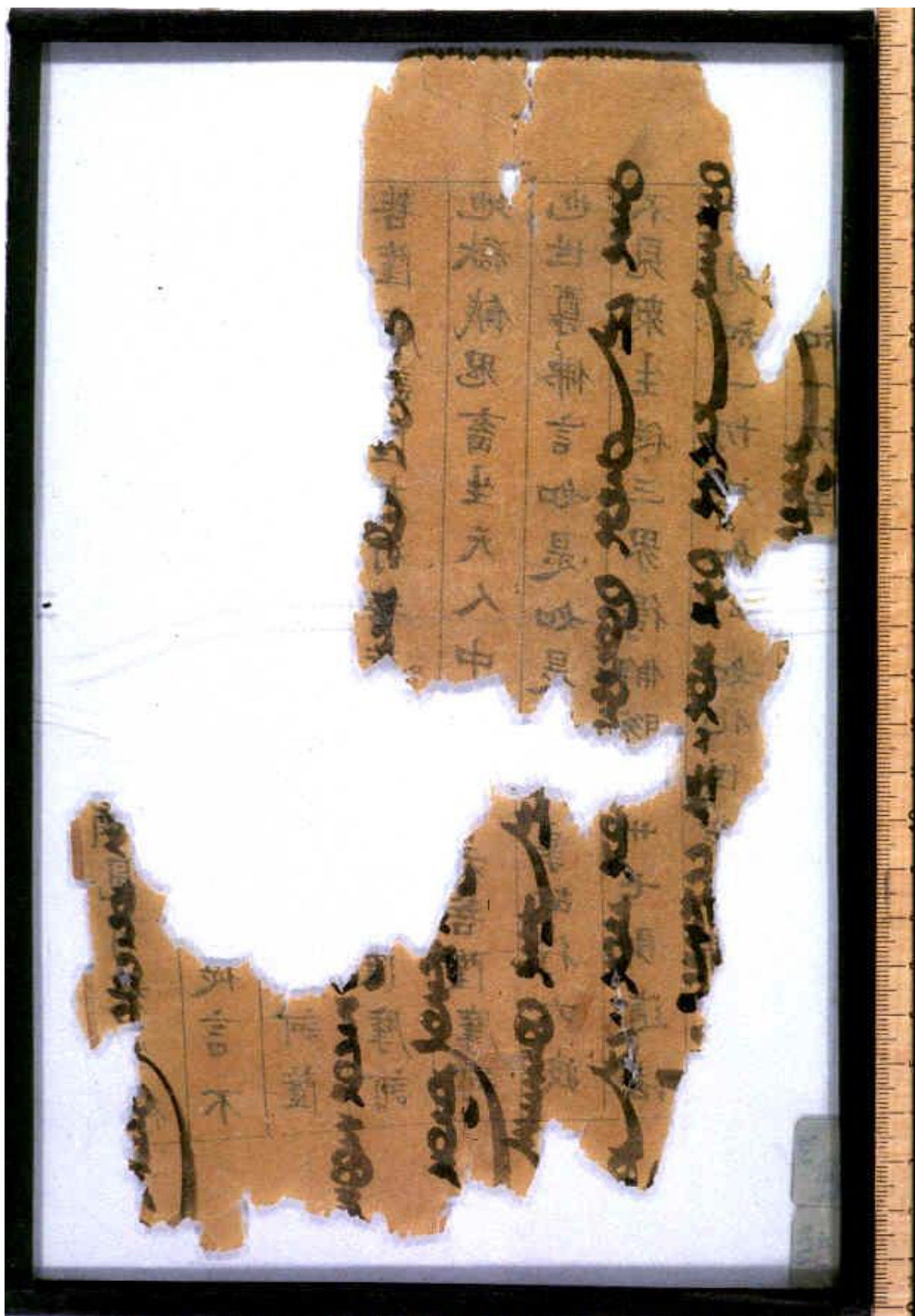
Fragman 34. Ch/U 6245 verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

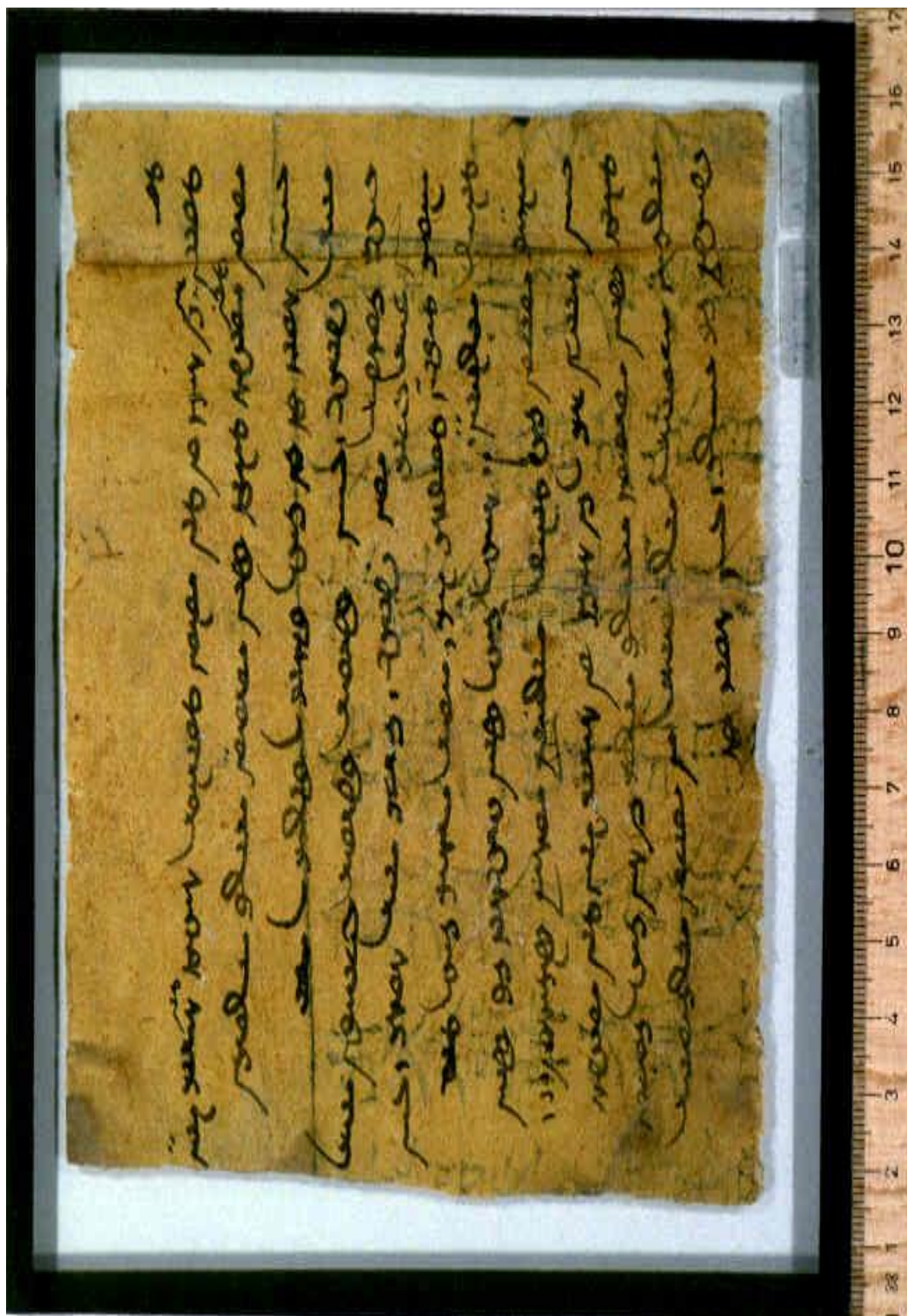
Fragman 35. Ch/U 6854 verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

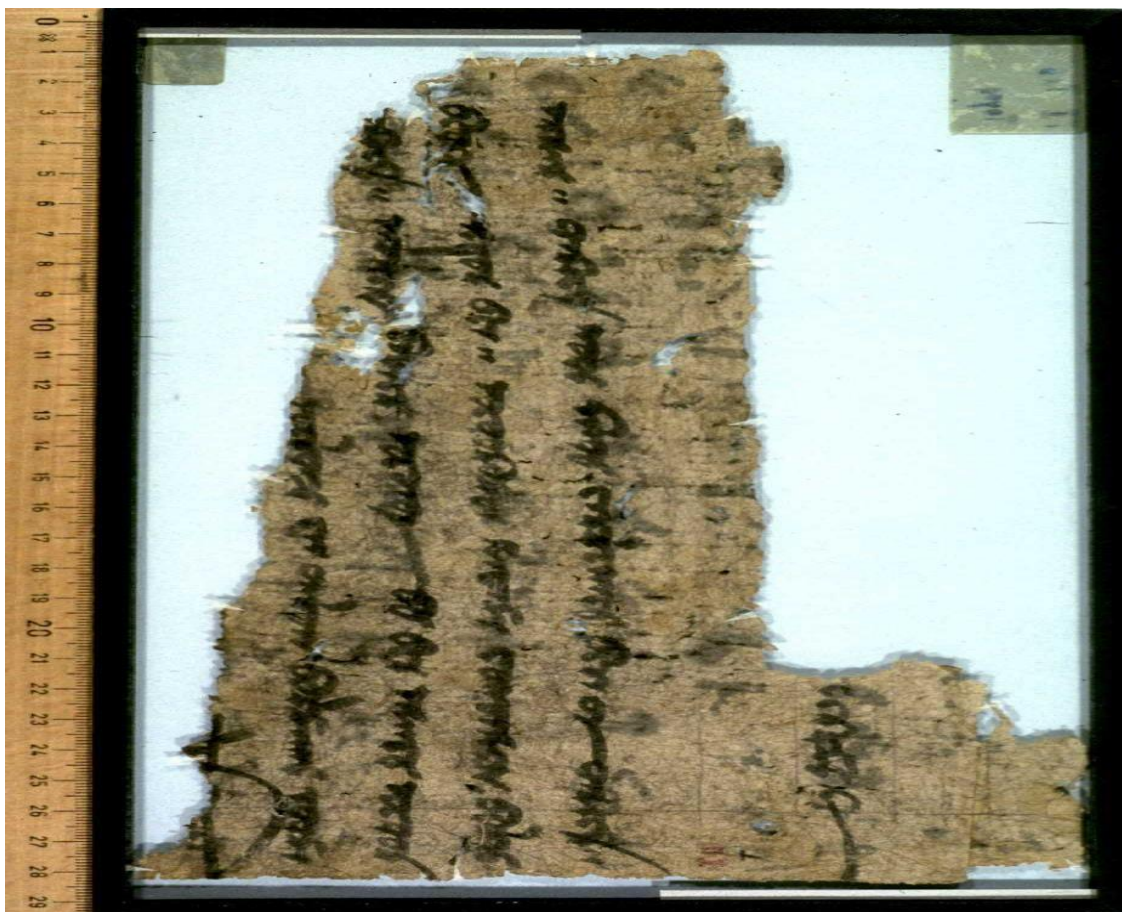
Fragman 36. Chu6890 verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 37. Ch/U 7426 verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

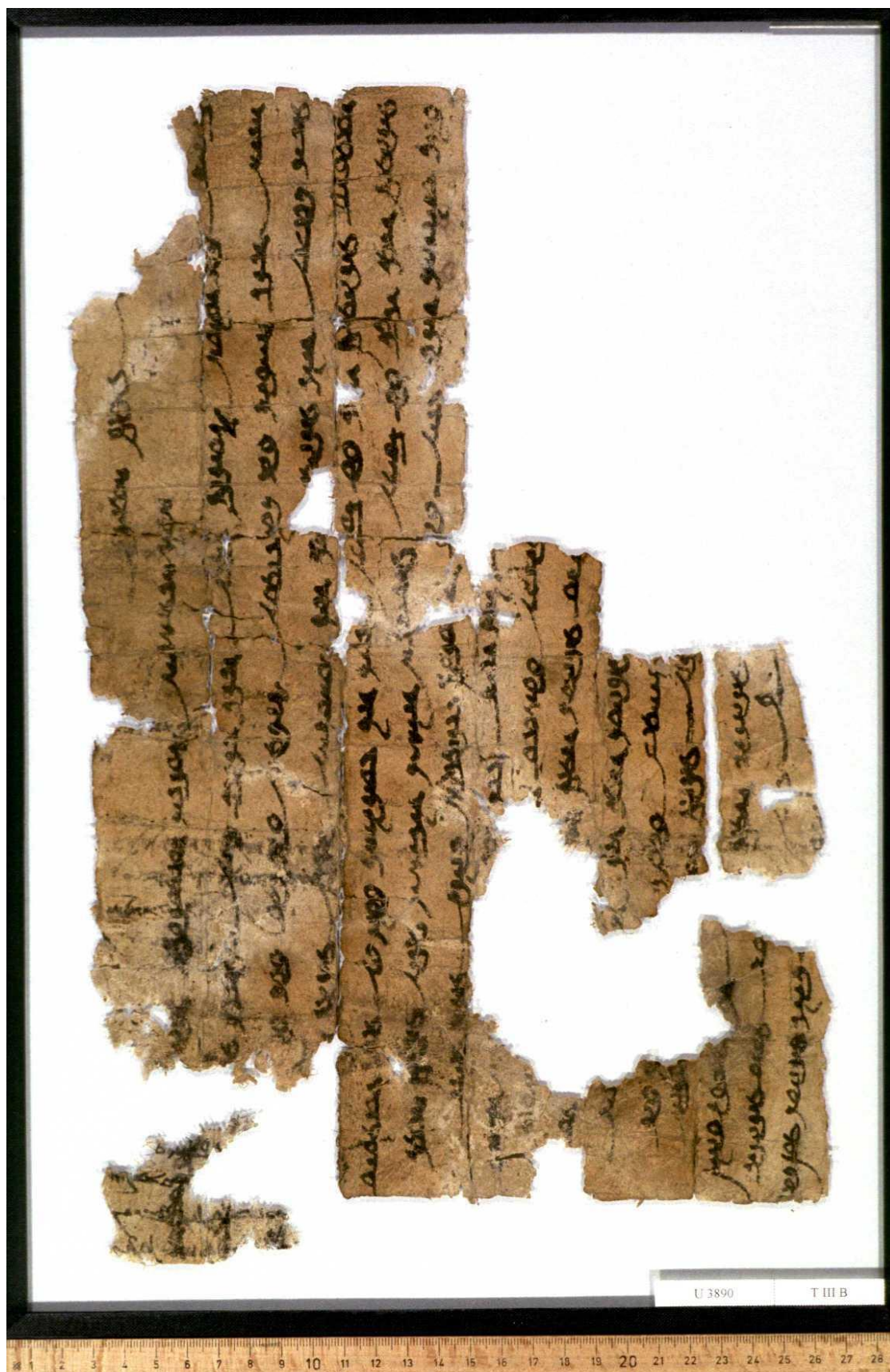
Fragman 38. U 181 recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

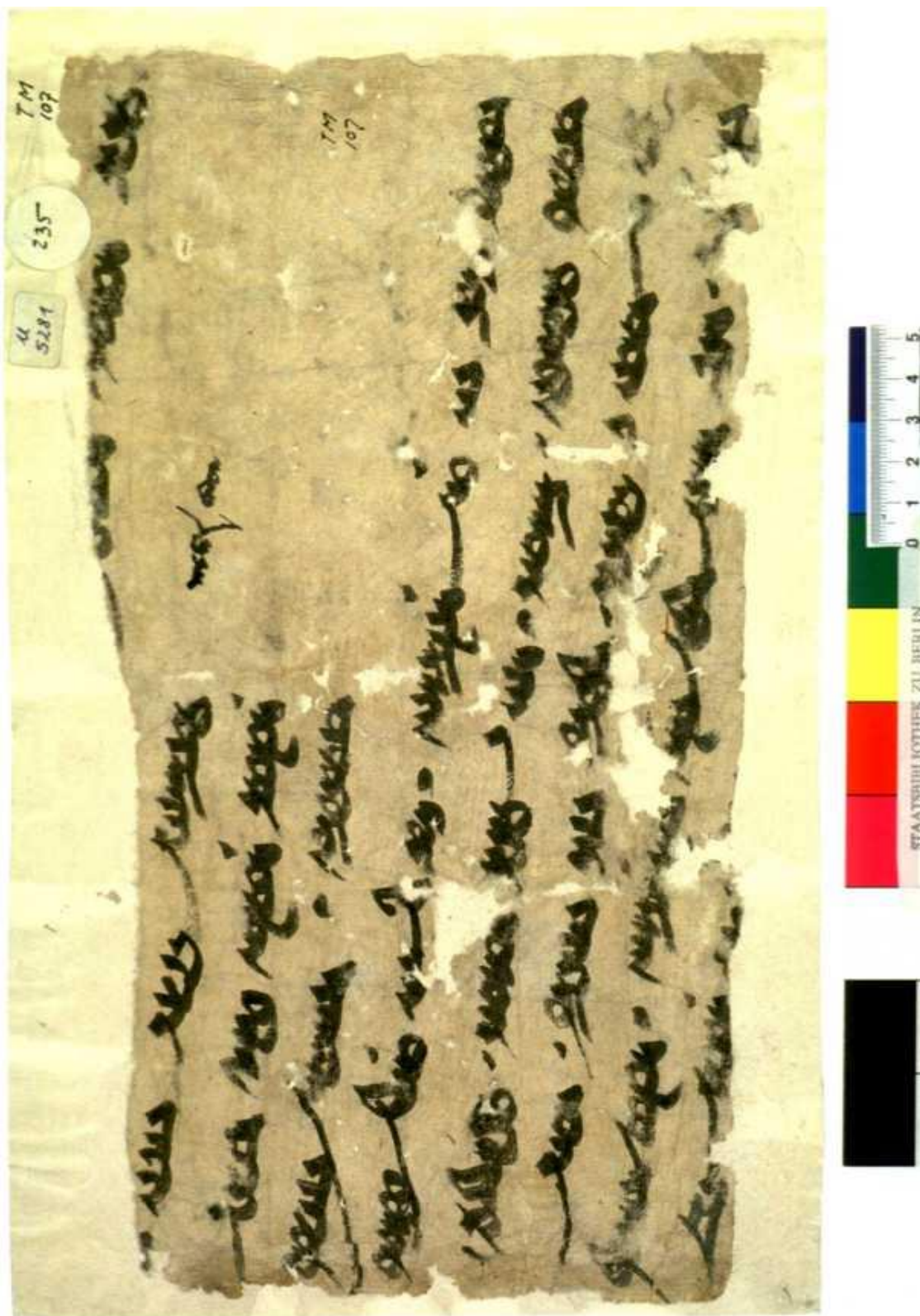
Fragman 39. U 181 verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

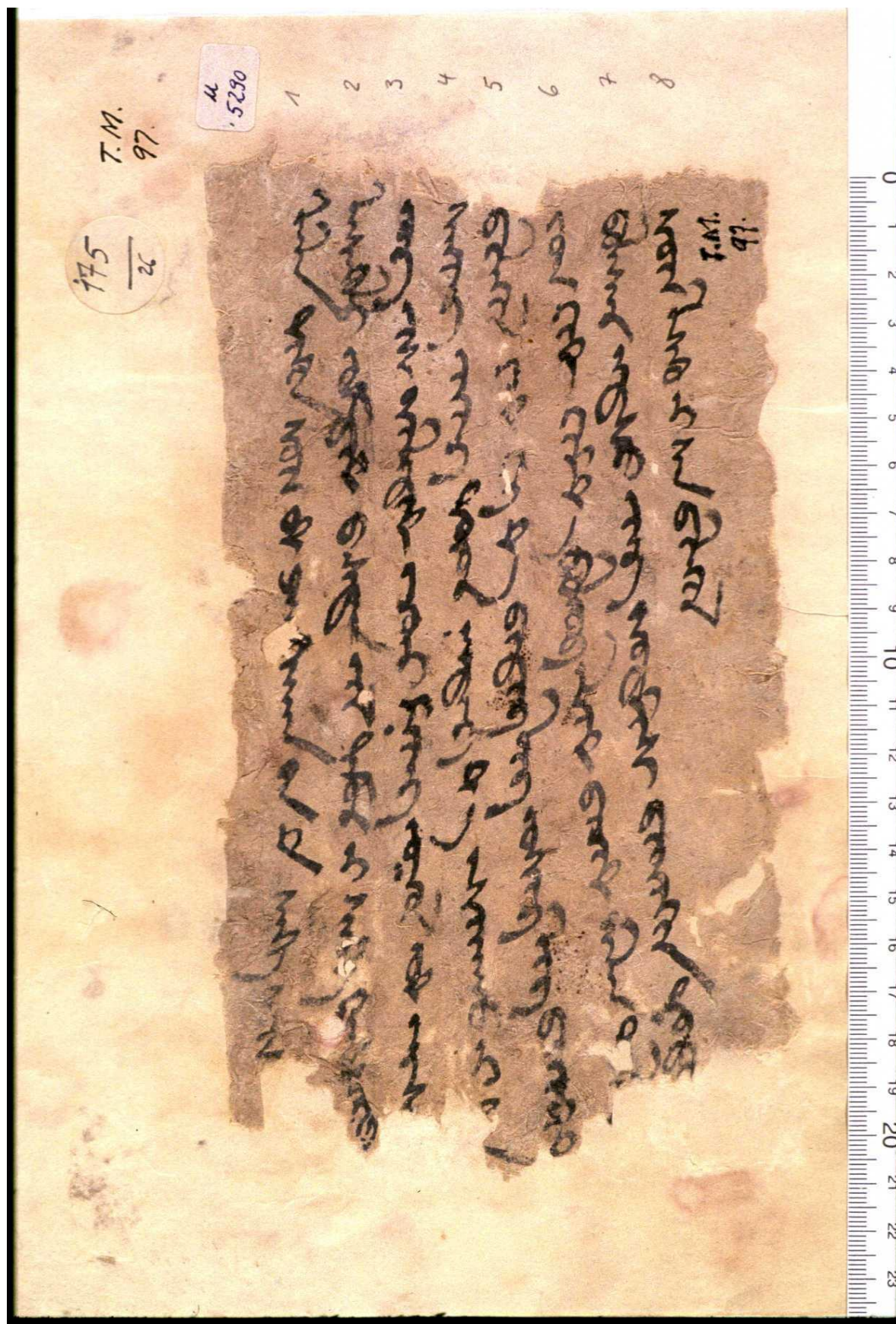
Fragment 40. U 3890 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

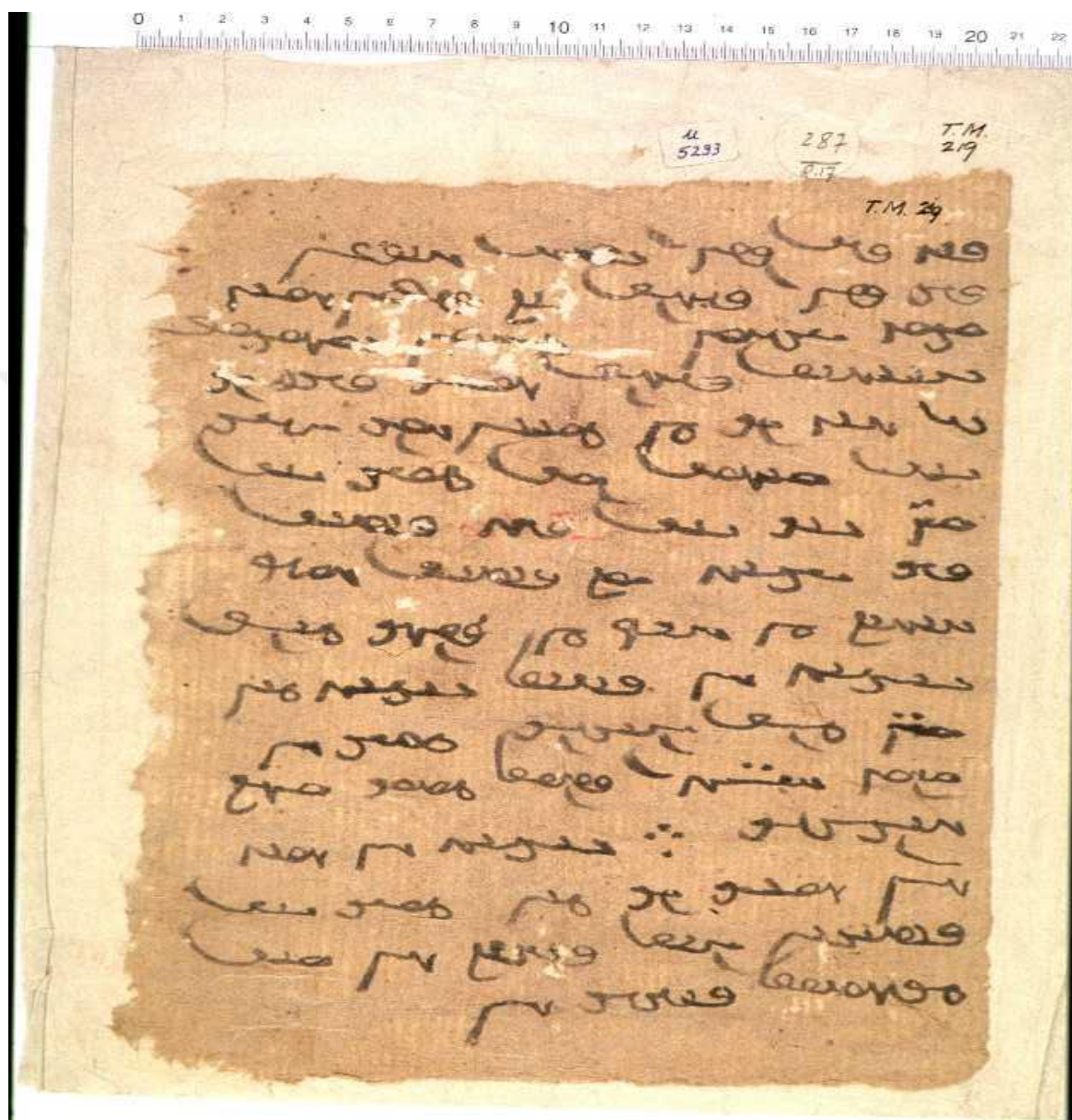
Fragman 41. U 5281

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

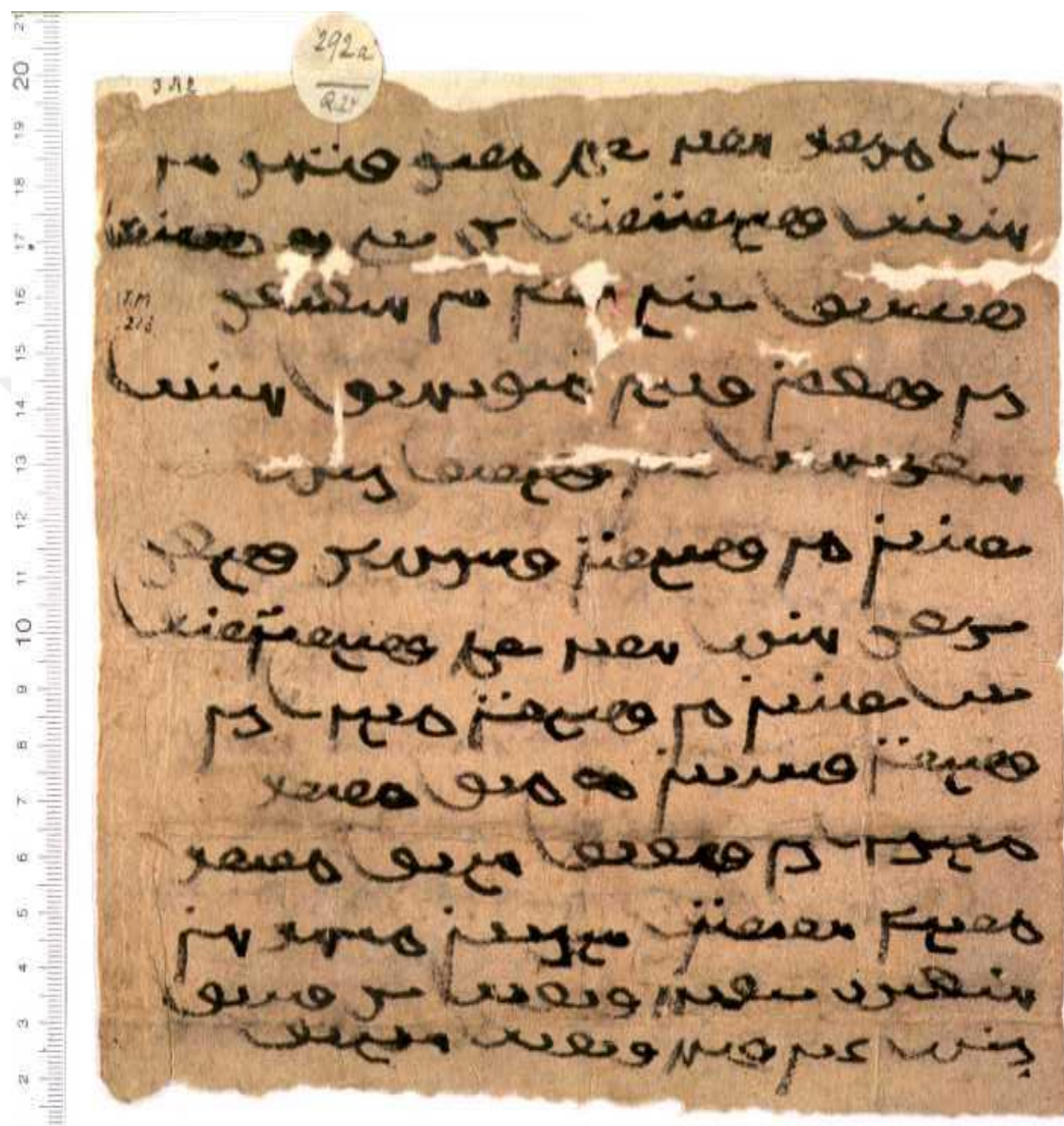
Fragman 42. U 5290

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

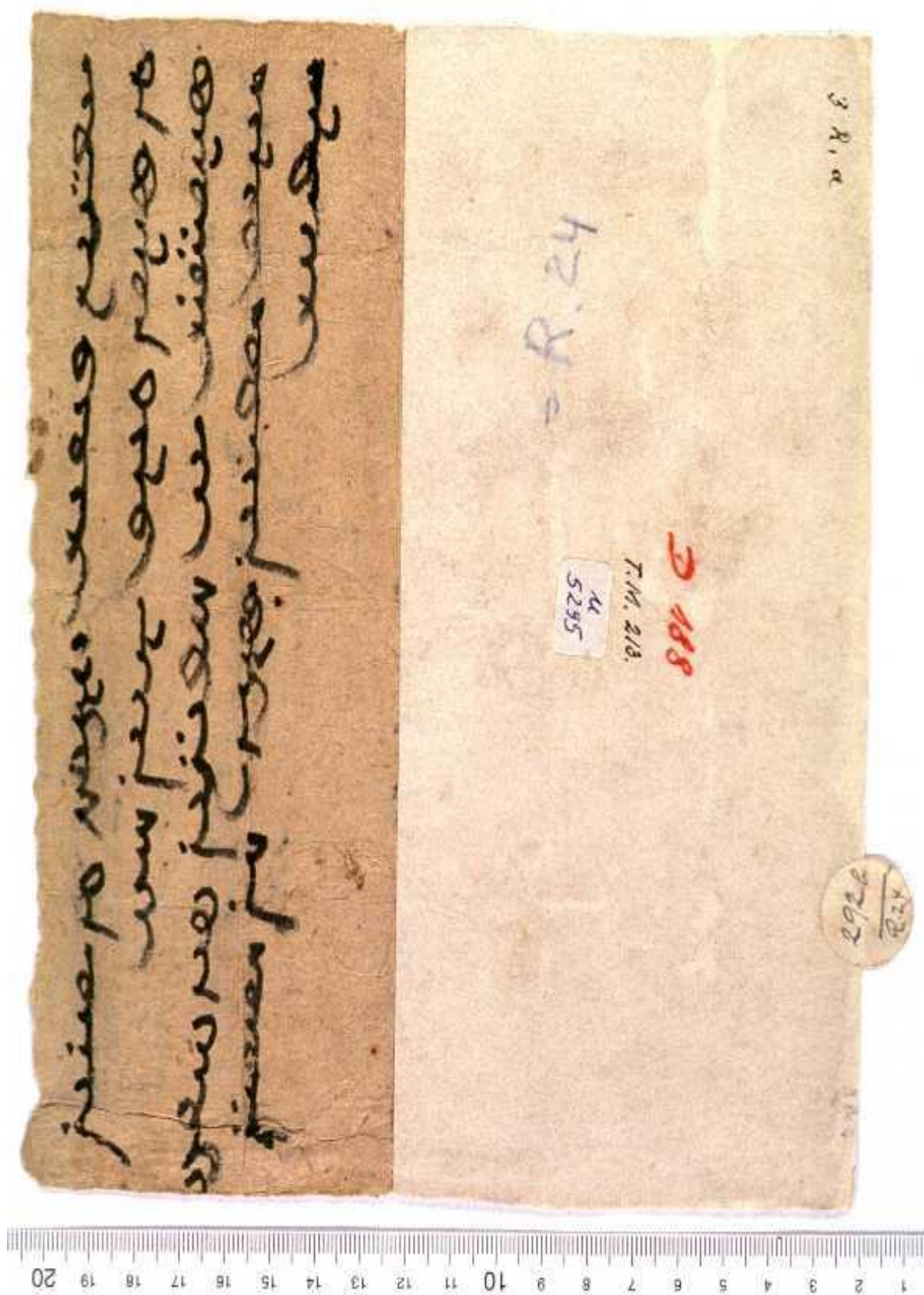
Fragment 43. U5293

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

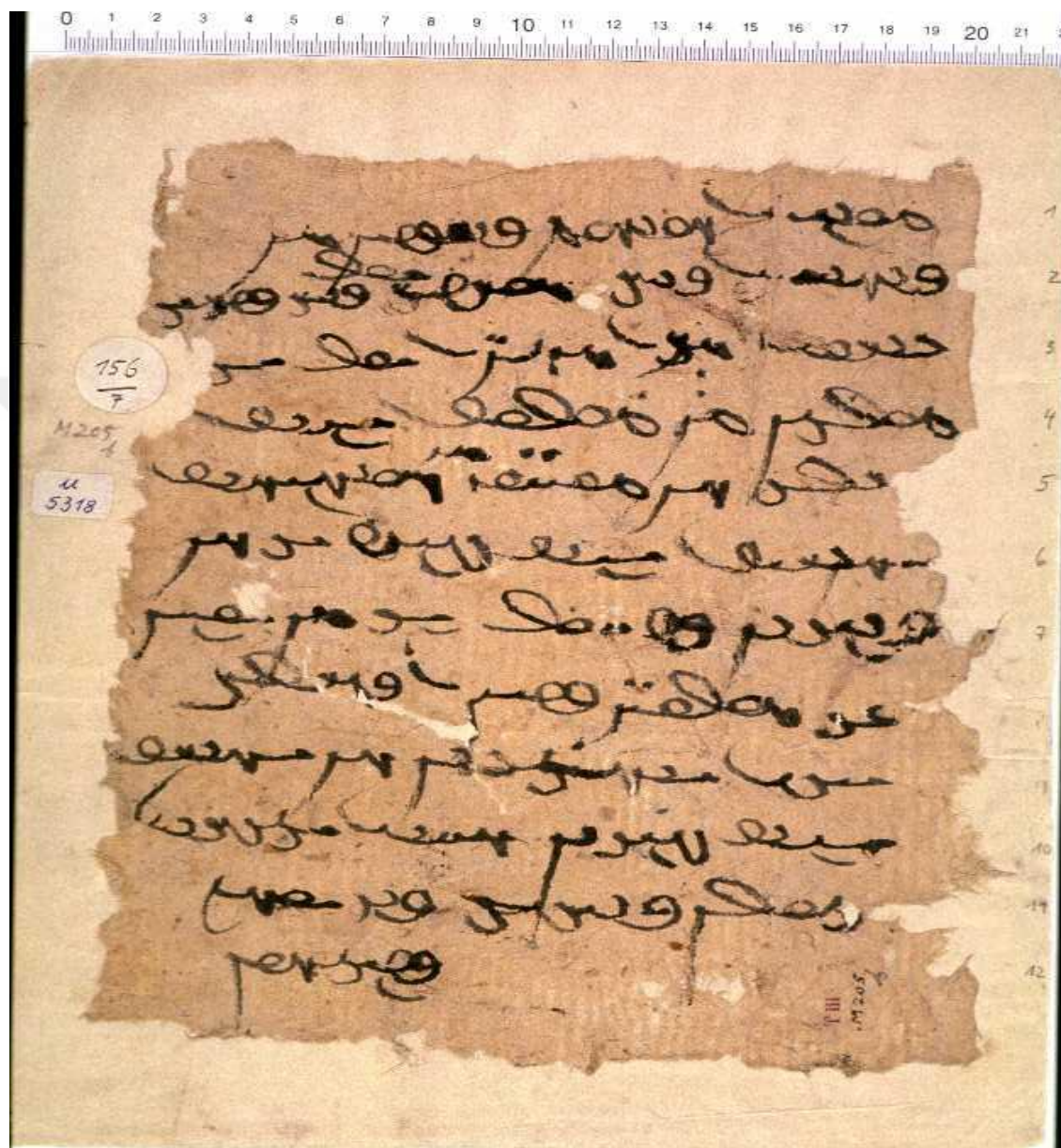
Fragman 44. U5295 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 45. U5295 Seite 2

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 46. U 5318

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

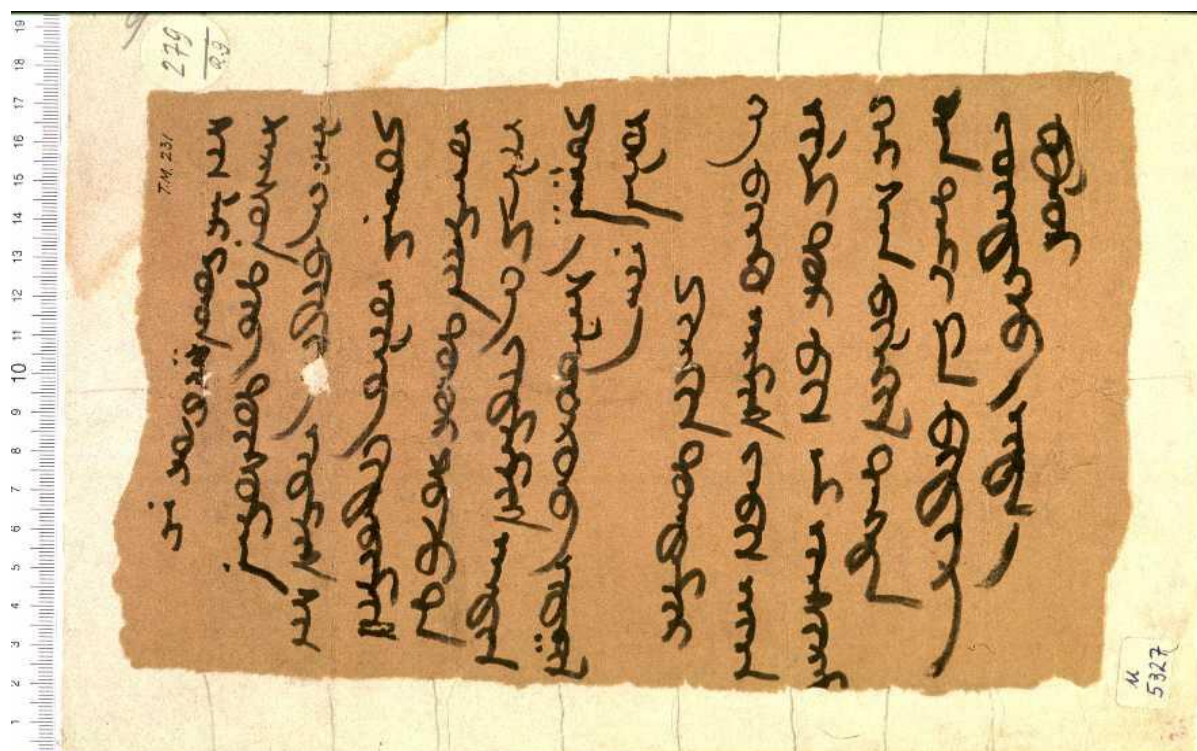
Fragman 47. U 5320 Recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

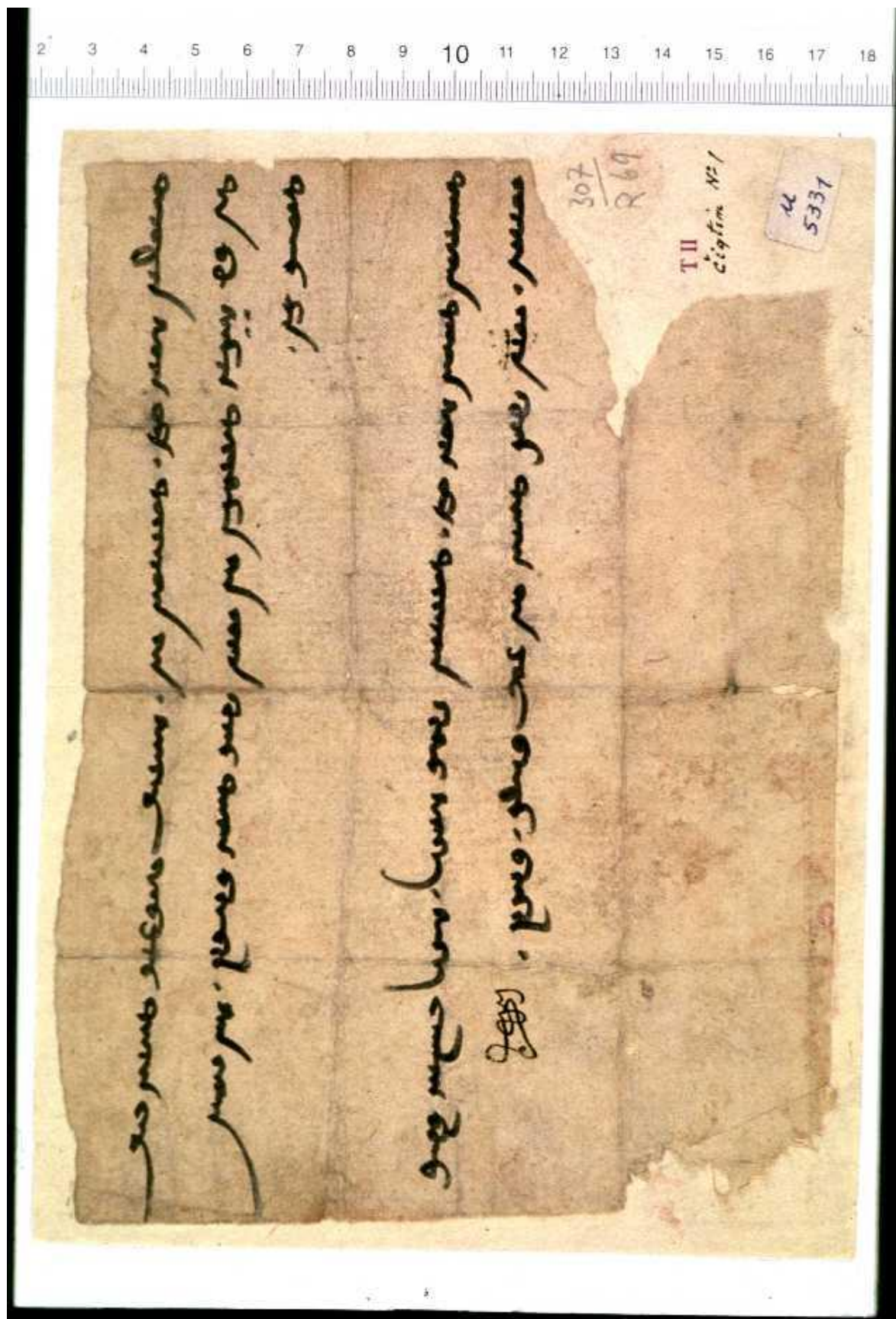
Fragman 48. U 5320 Verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

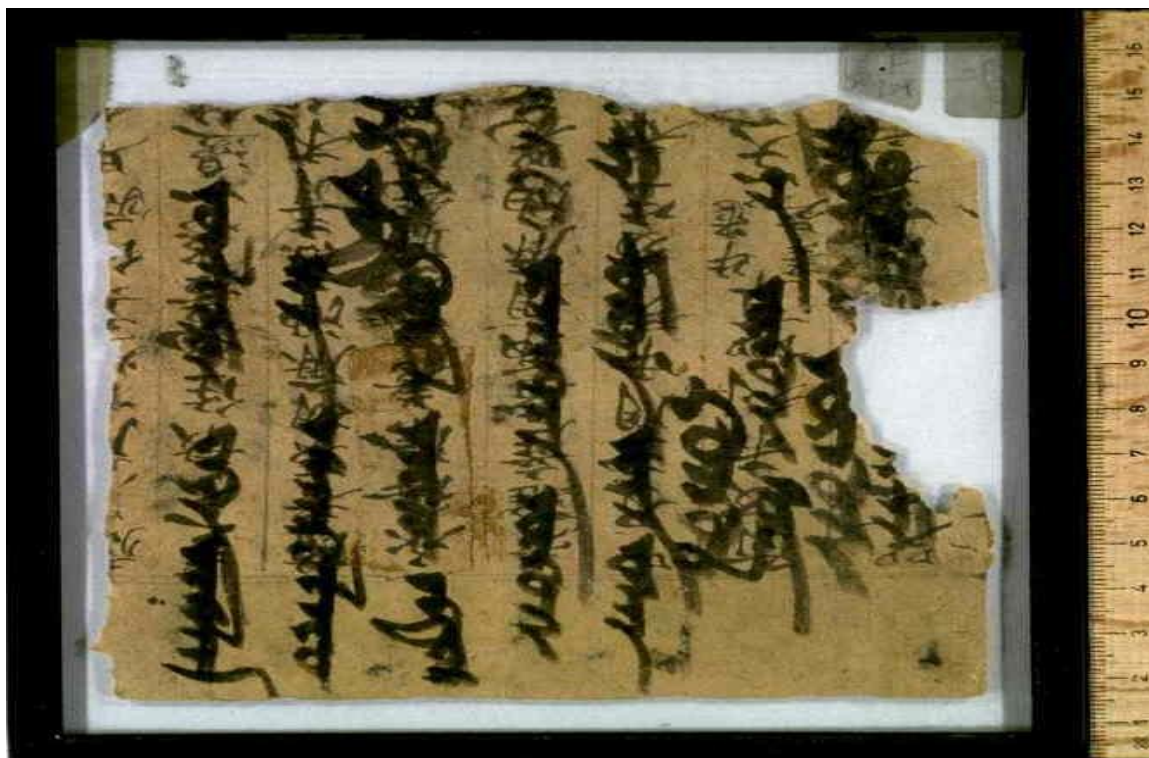
Fragman 49. U5327

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 50. U 5331 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

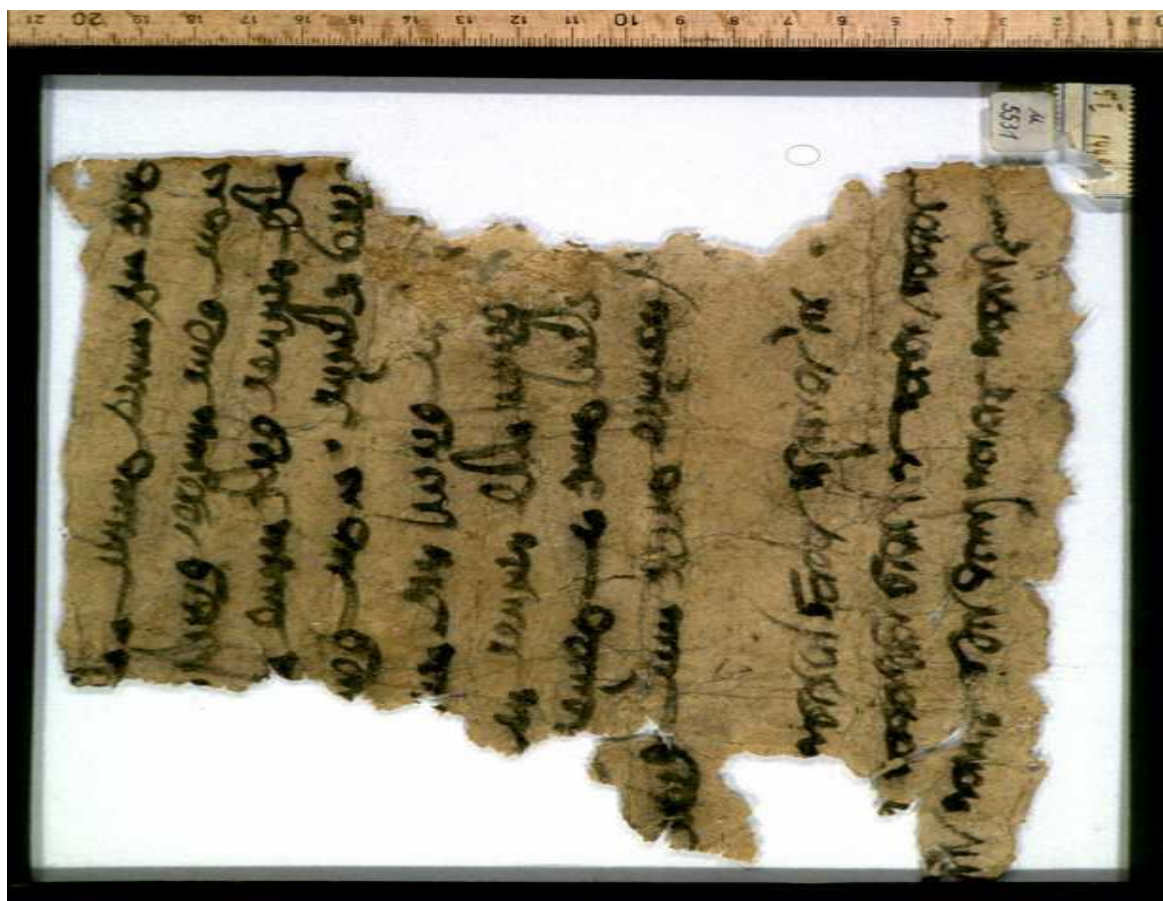
Fragman 51. U 5503 Recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 52. U 5503 Verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 53. U 5531 Recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

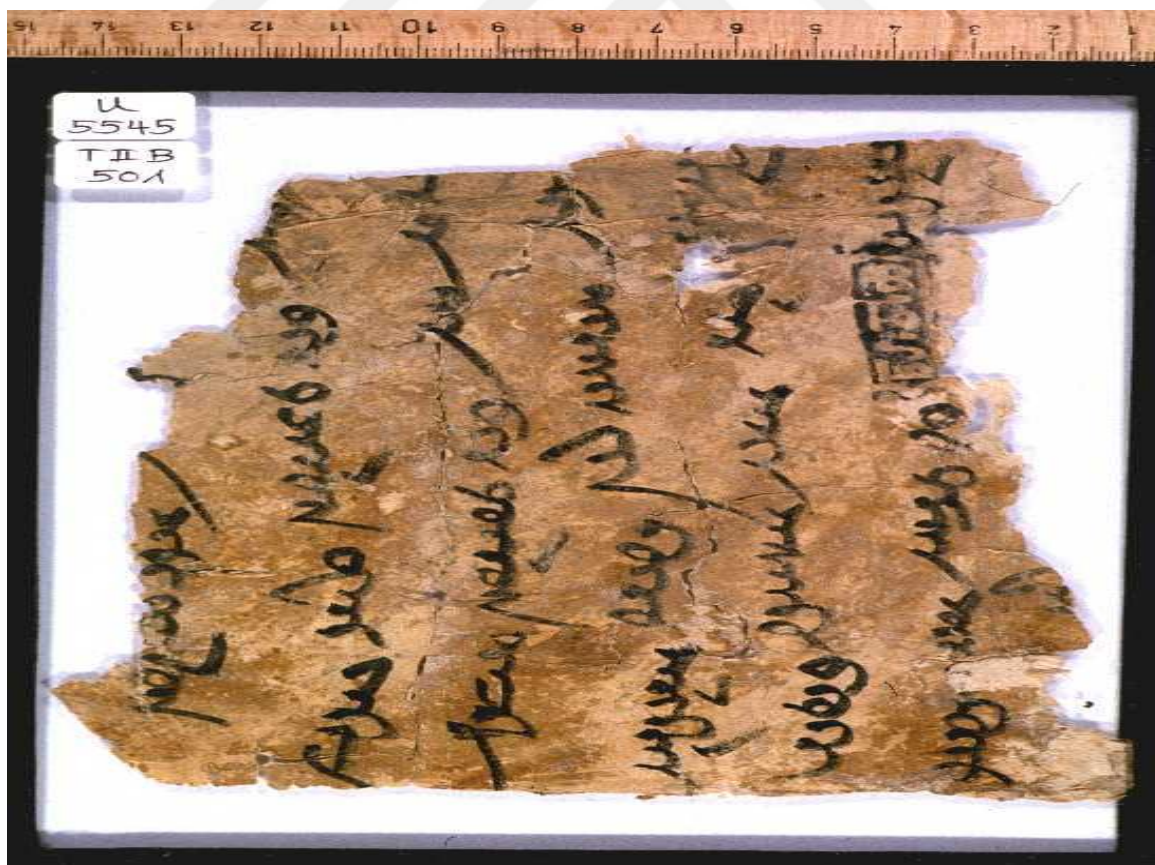
Fragman 54. U 5531 Verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

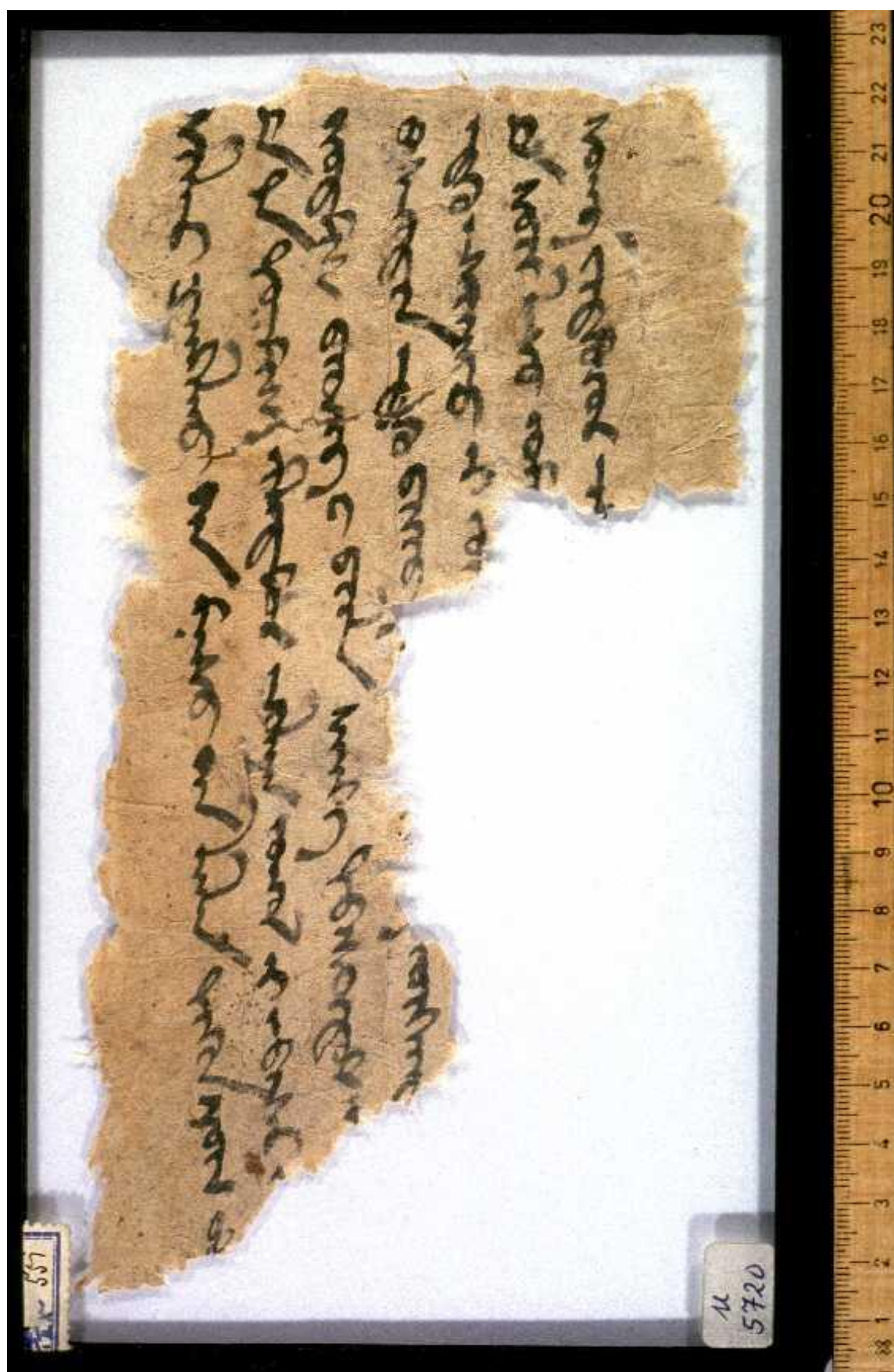
Fragman 55. U 5542 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

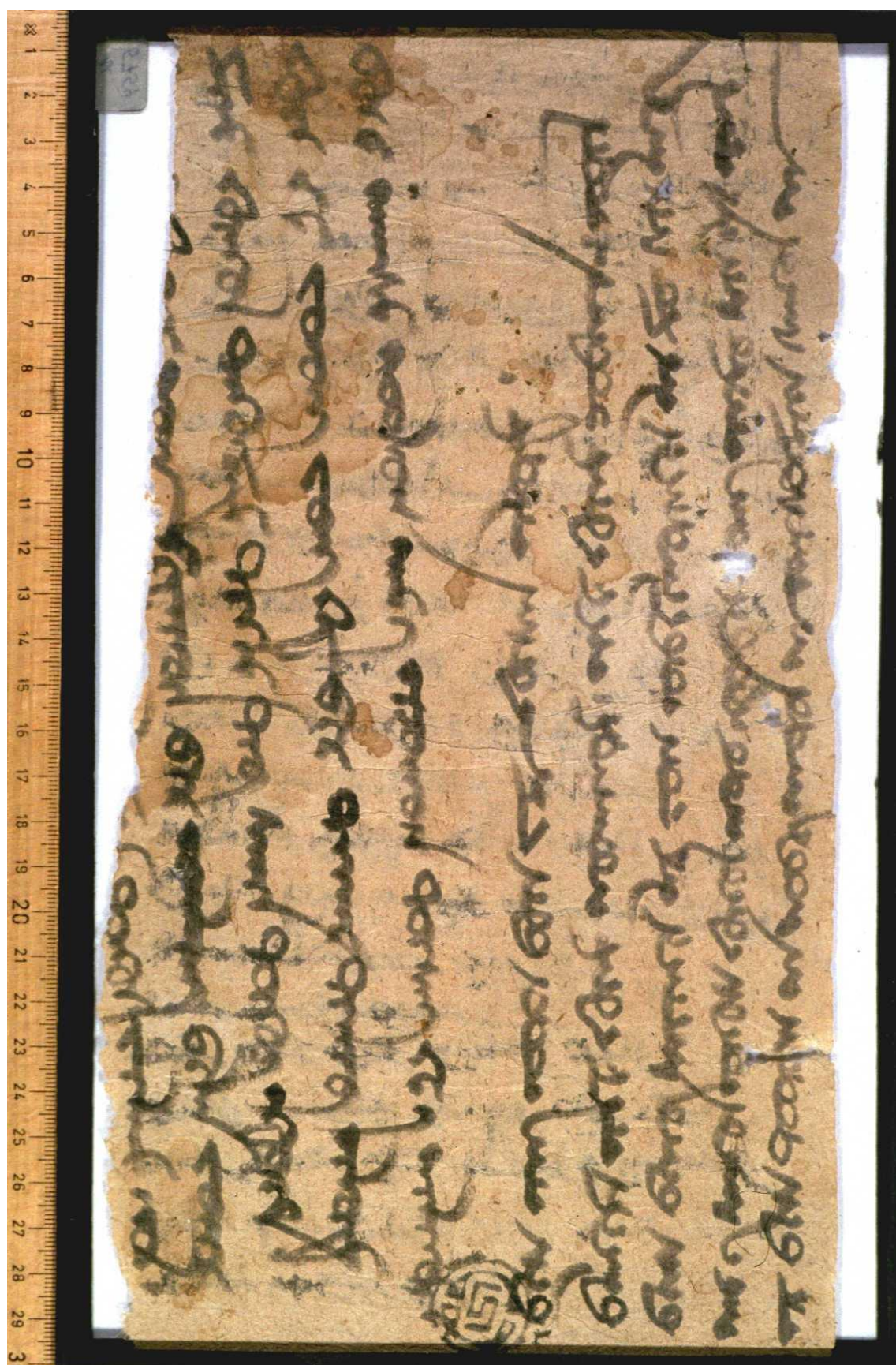
Fragman 56. U 5545 Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

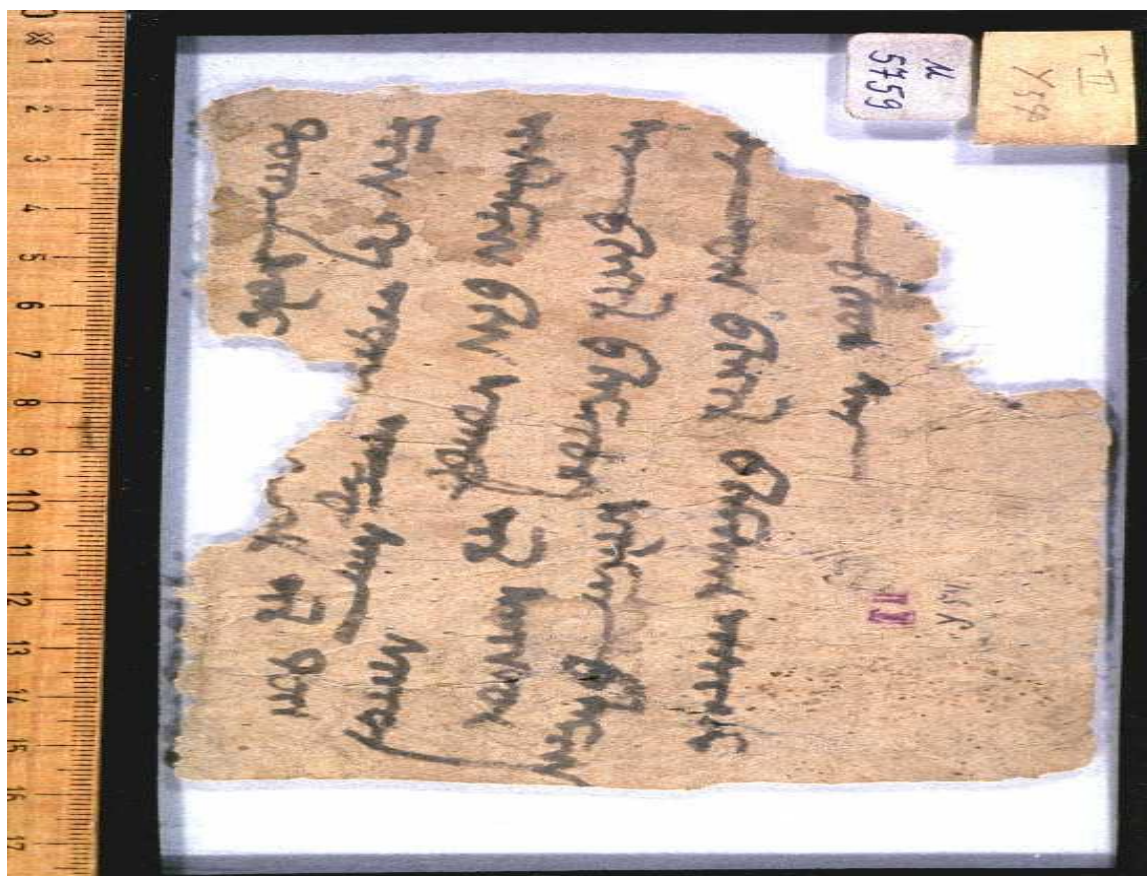
Fragman 57. U 5720 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

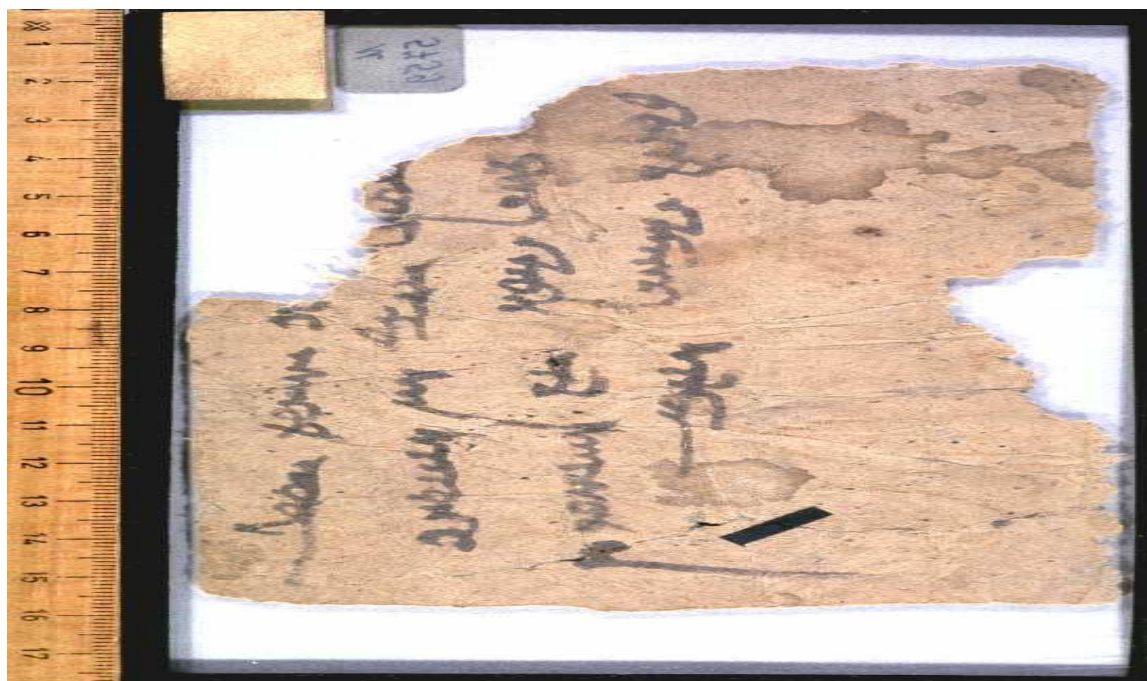
Fragman 58. U 5754 Seite 2 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

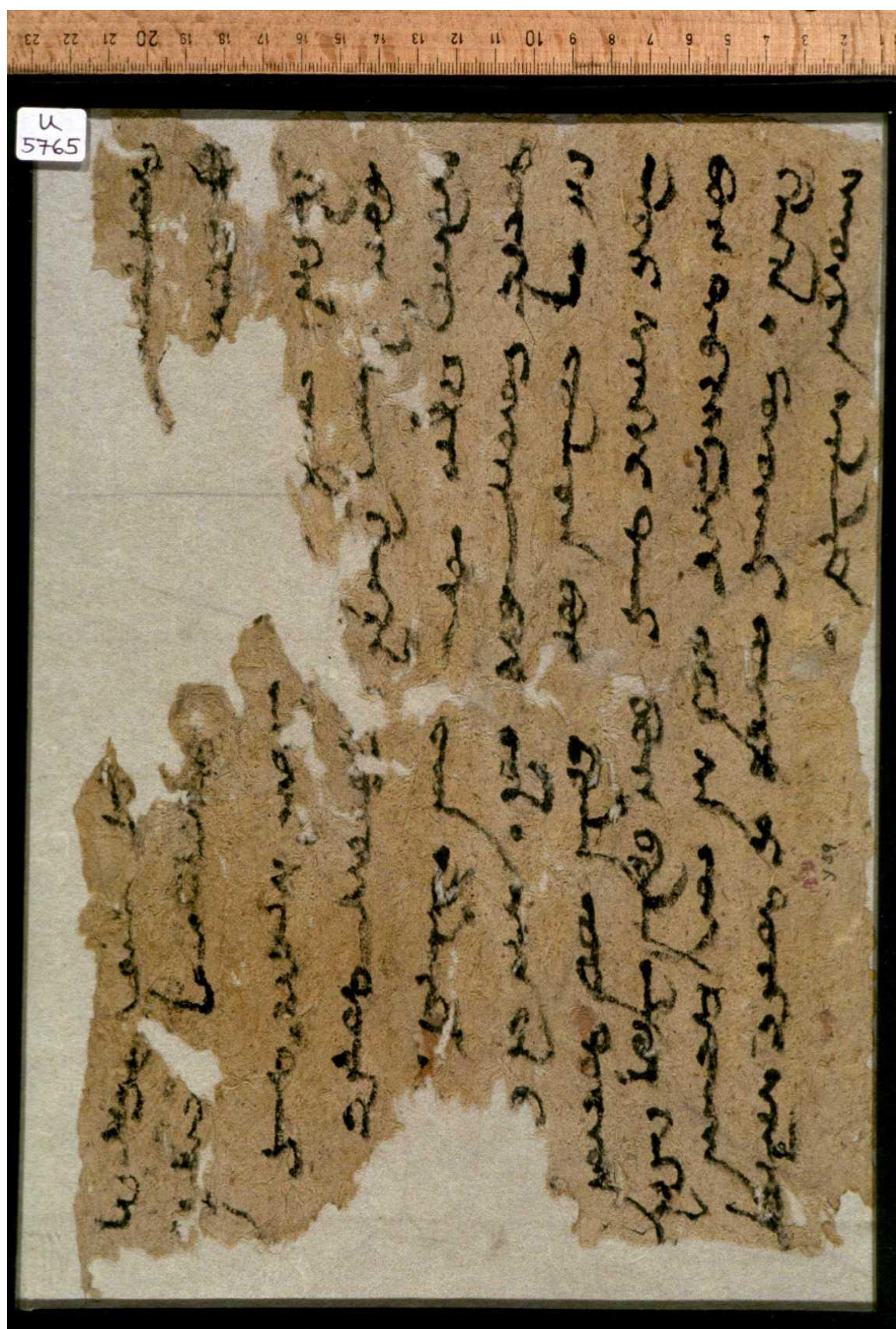
Fragman 59. U 5759 Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

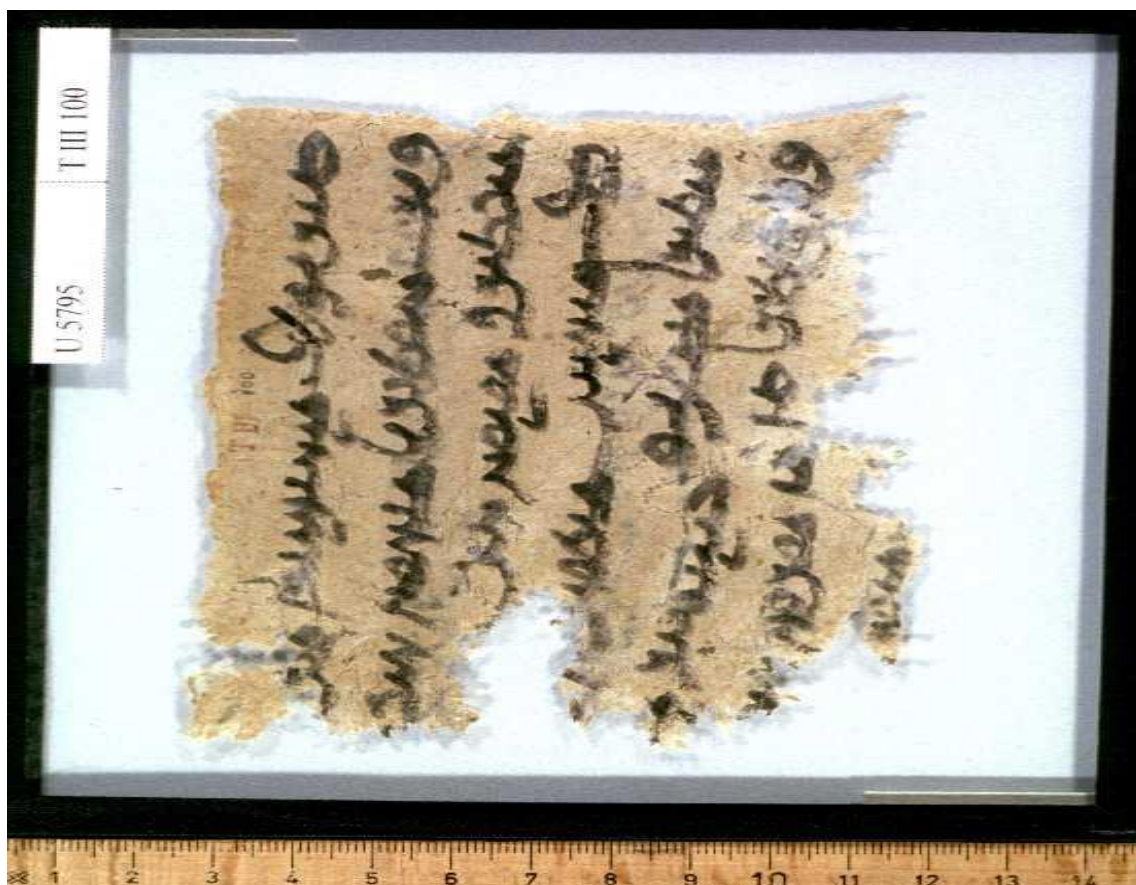
Fragman 60. U 5759 Seite 2 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

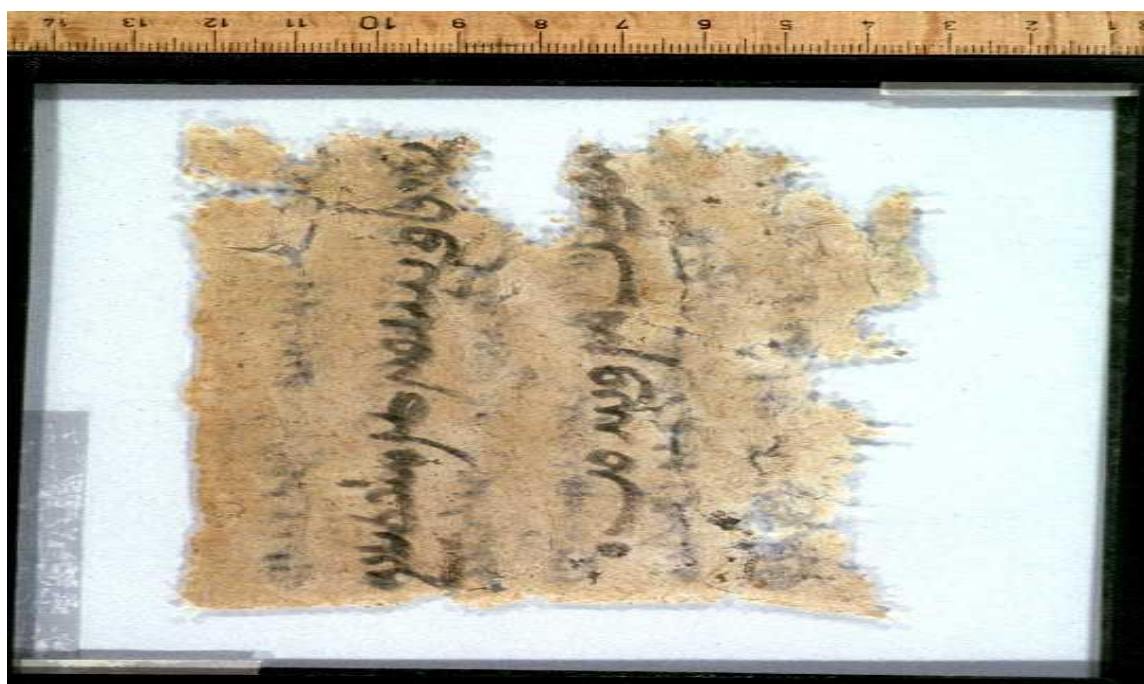
Fragman 61. U 5765

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

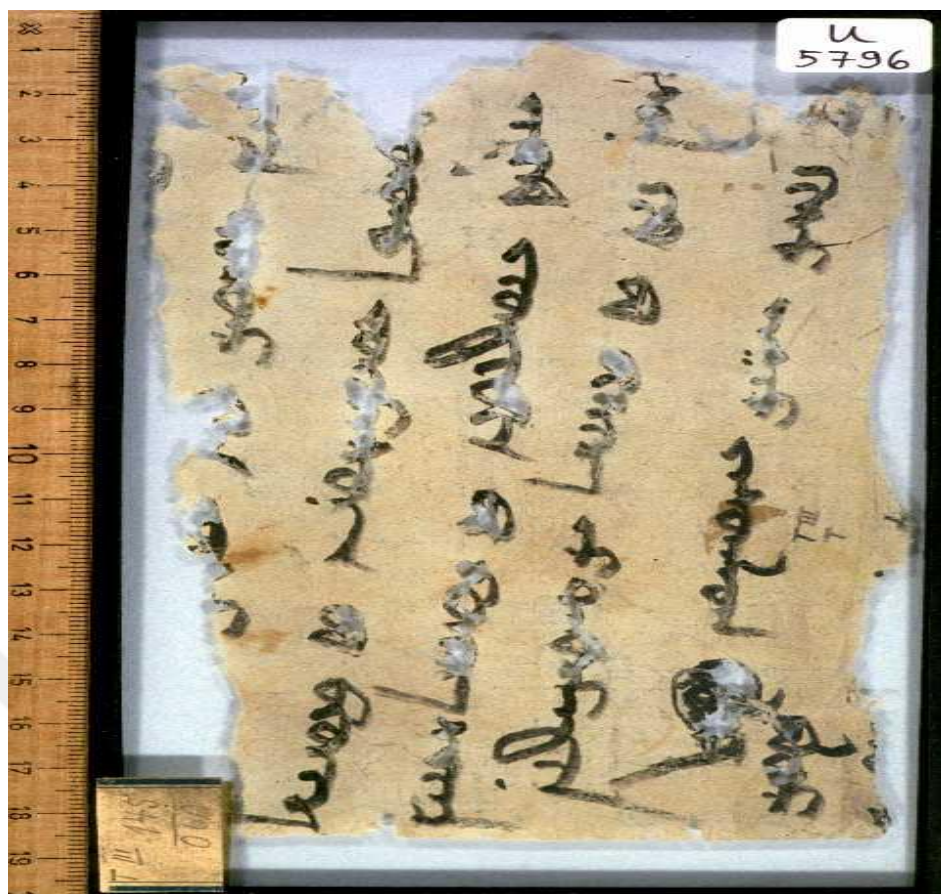
Fragman 62. U 5795 Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

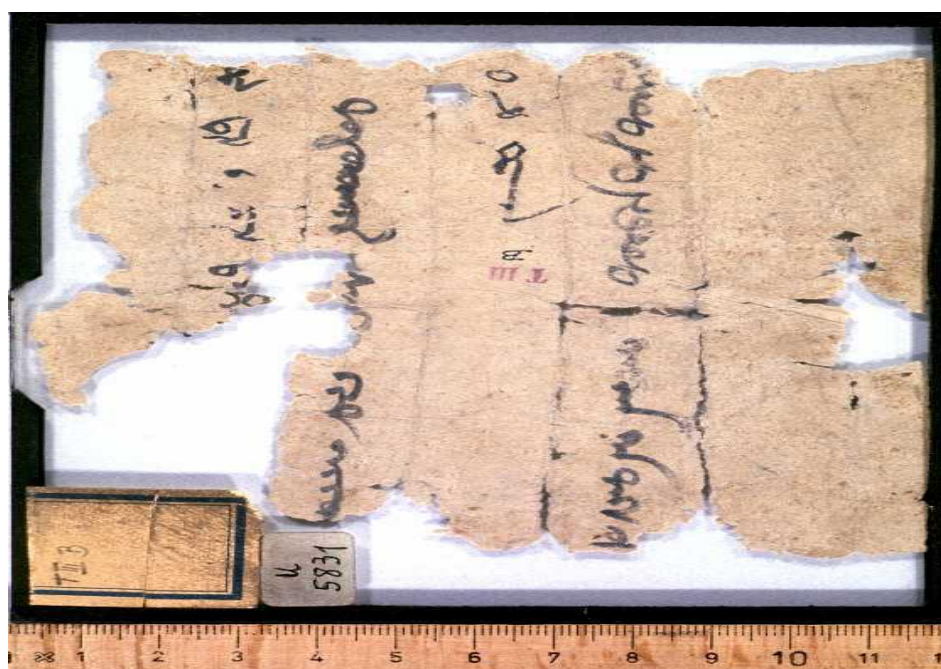
Fragman 63. U 5795 Seite 2 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

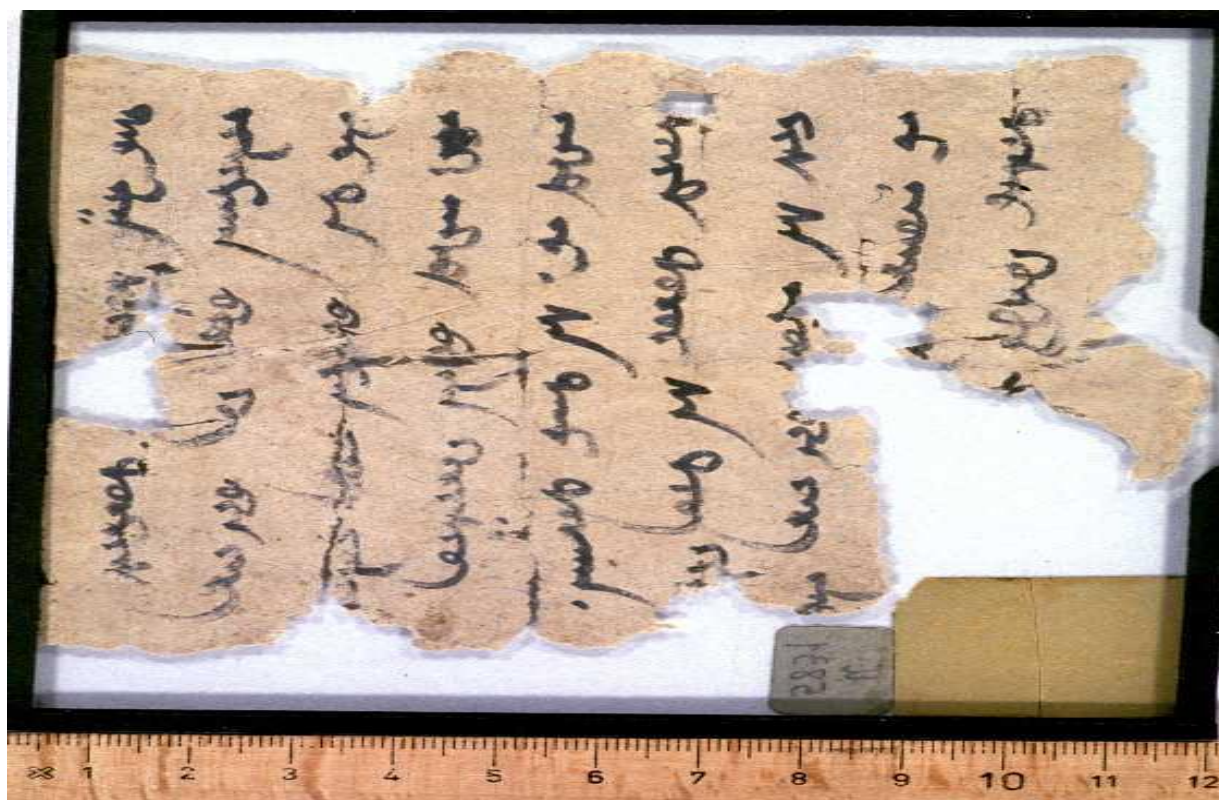
Fragman 64. U 5796 Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 65. U 5831 Seite 1 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 66. U 5831 Seite 2 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

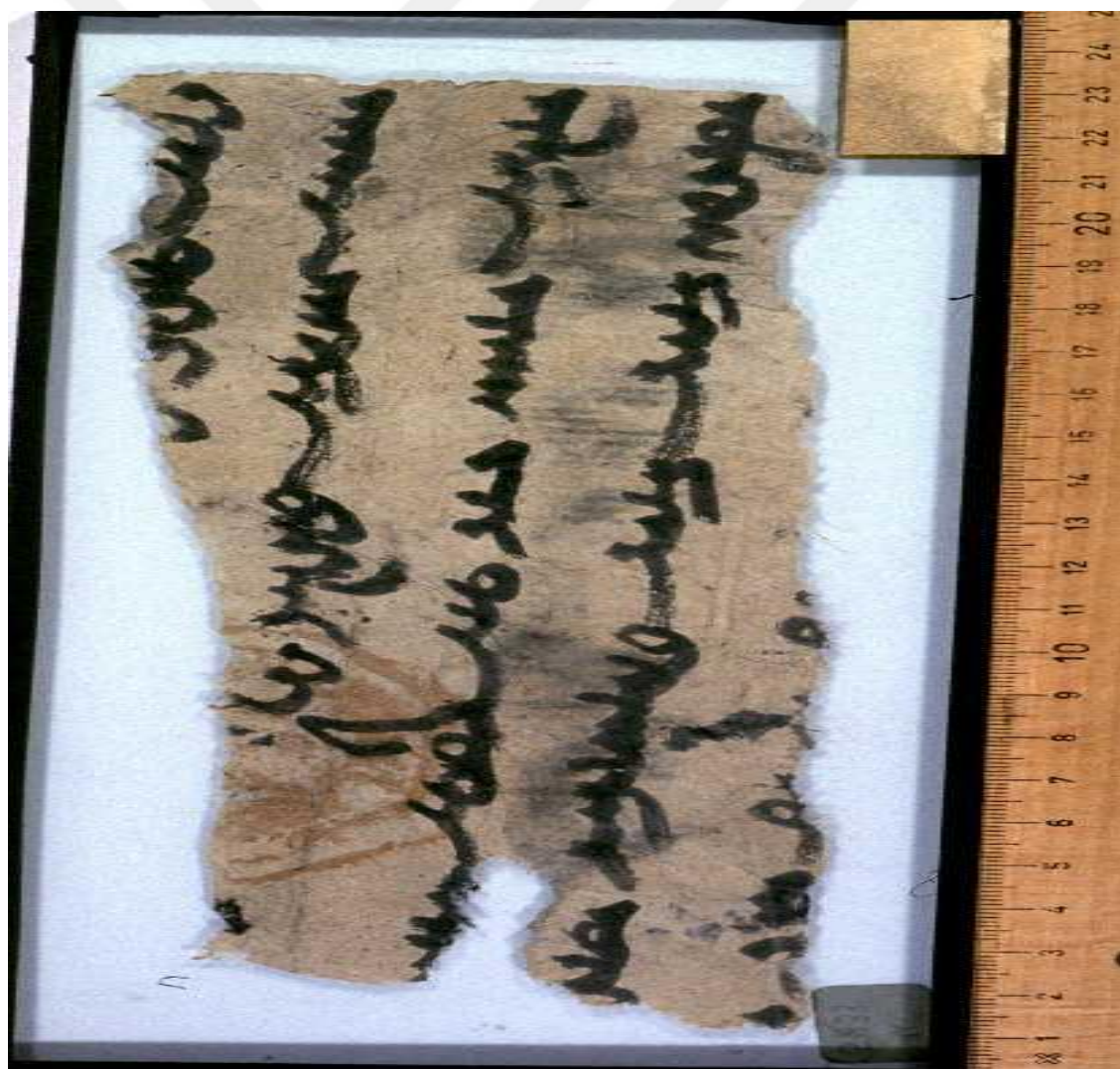
Fragman 67. U 5832 a-b

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 68. U 5833 Seite 1 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

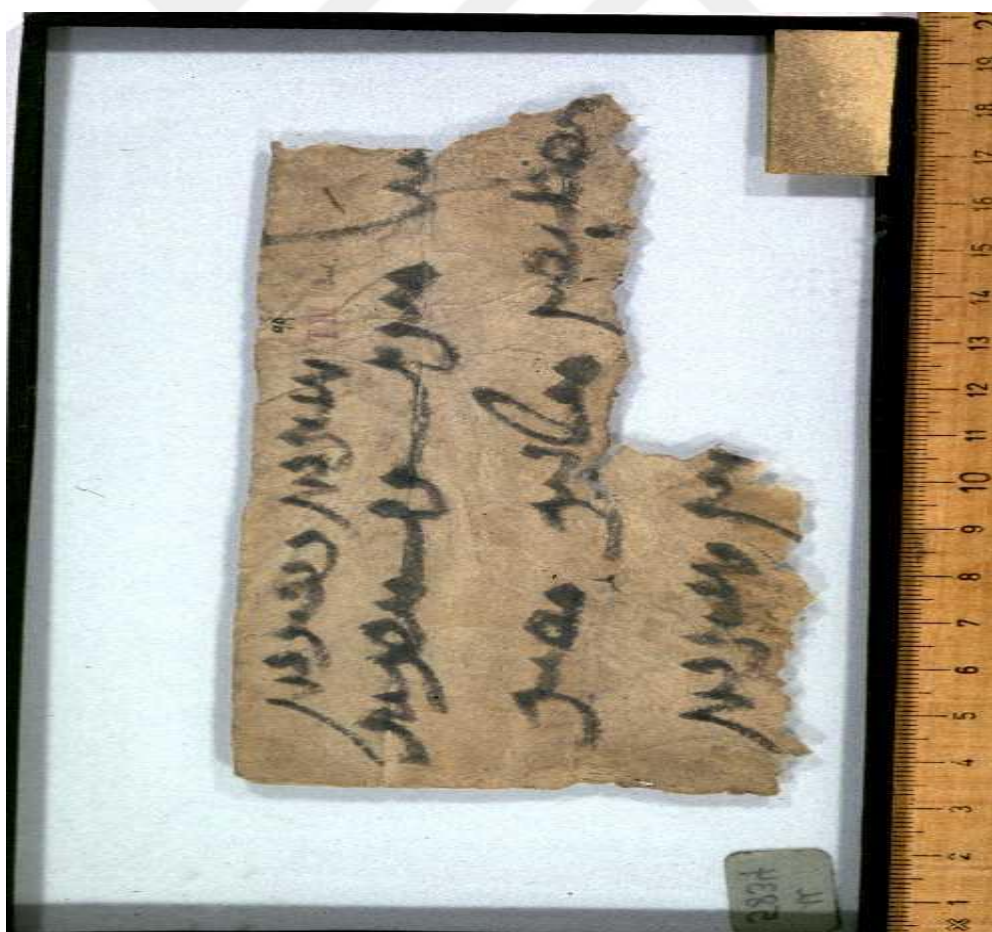
Fragman 69. U 5833 Seite 2 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

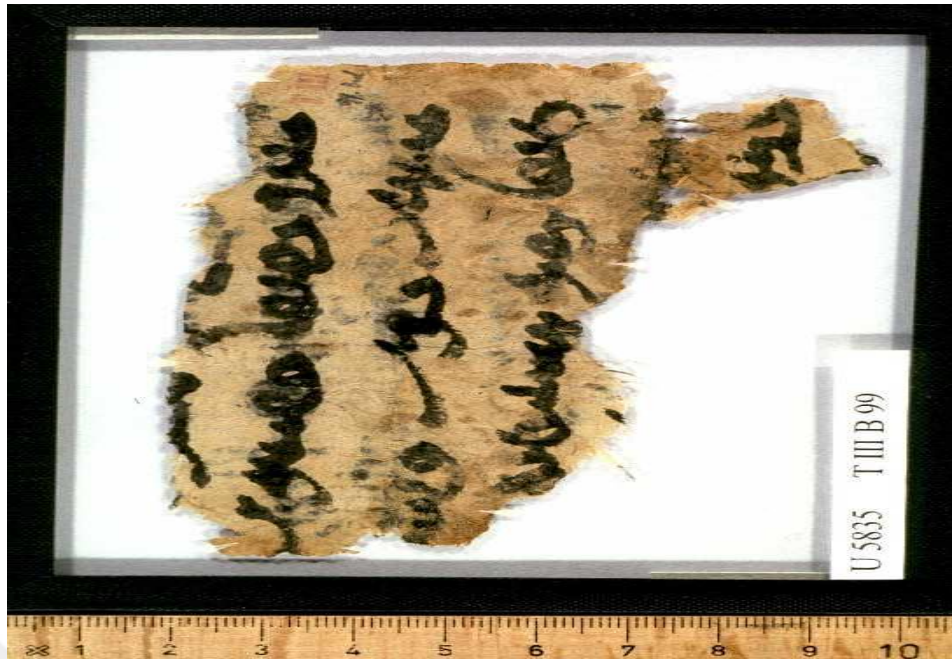
Fragman 70. U 5834 Seite 1 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 71. U 5834 Seite 2 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 72. U 5835 Seite 1 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

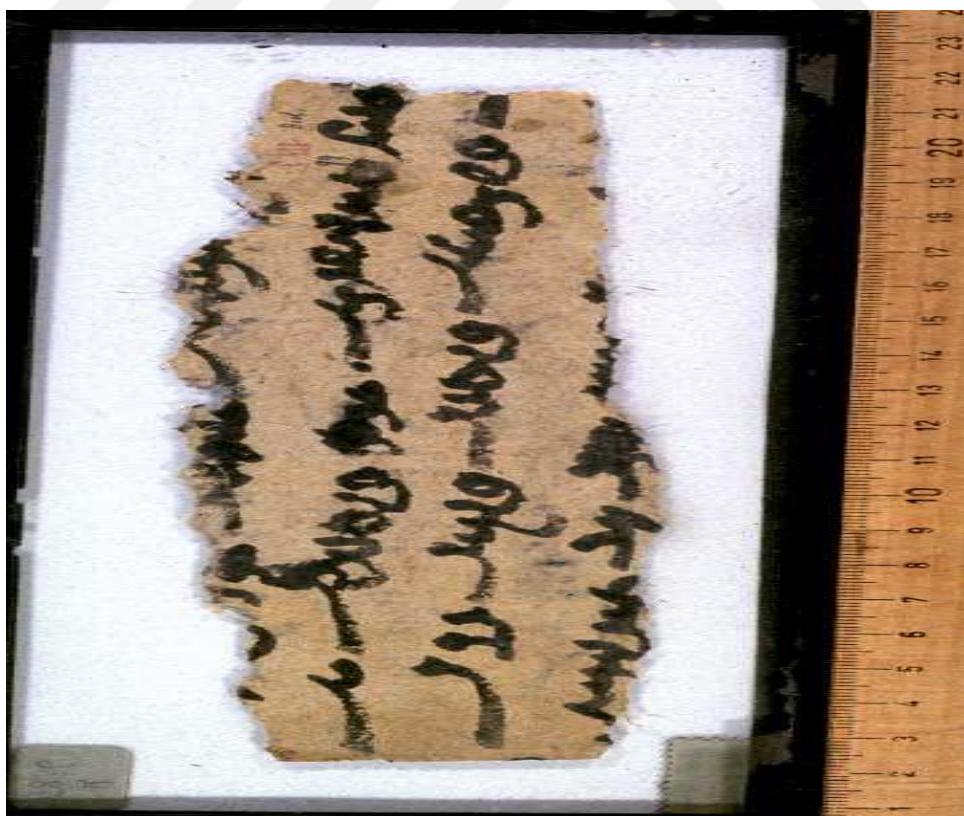
Fragman 73. U 5835 Seite 2 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 74. U 5836 Seite 1 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 75. U 5836 Seite 2 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 76. U 5847 Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 77. U 5850 a-b-c, Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 78. U 5850 a-b-c, Seite 2 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 79. U 5874 Recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

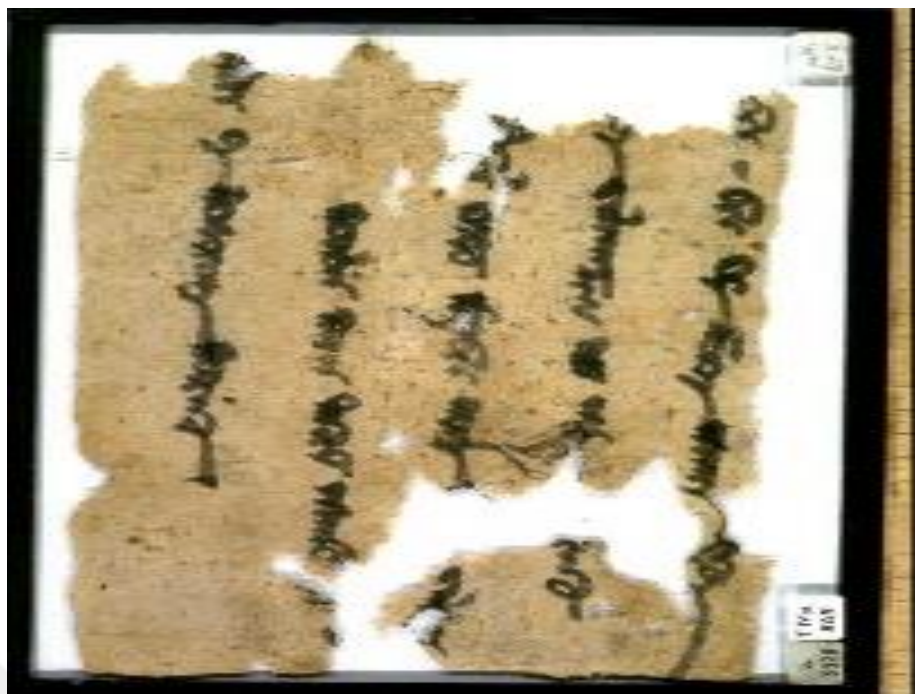
Fragman 80. U 5874 Verso

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 81. U 5890

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 82. U 5928 Recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 83. U 5933

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

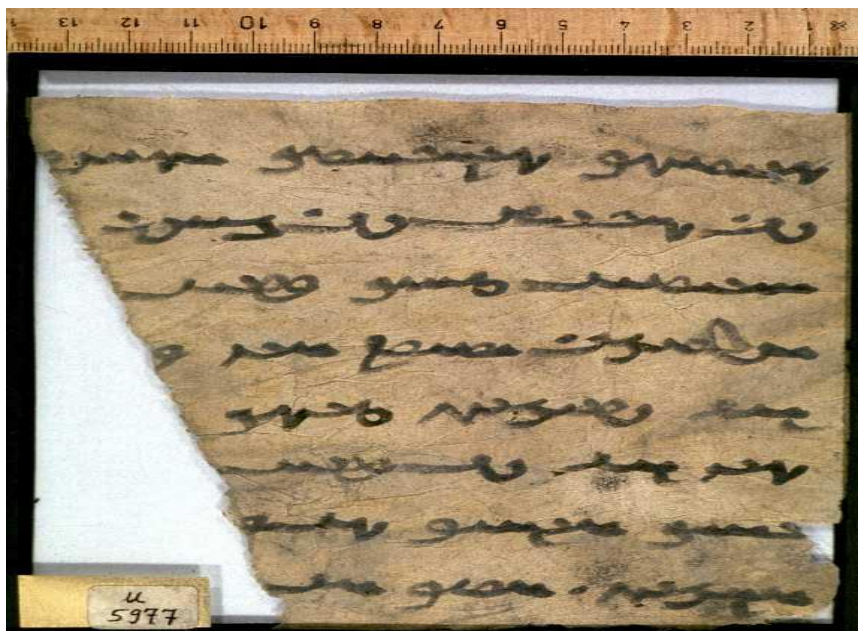
Fragman 84. U 5941 Seite 1 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 85. U 5941 Seite 2 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

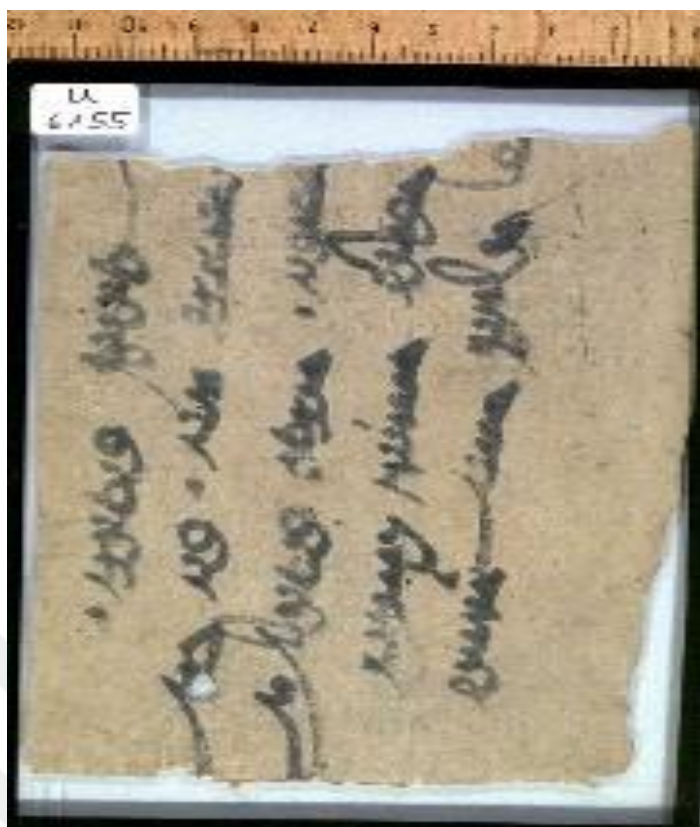
Fragman 86. U 5977 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 87. U 6069 Recto

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 88. U 6155 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 89. U 6194 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

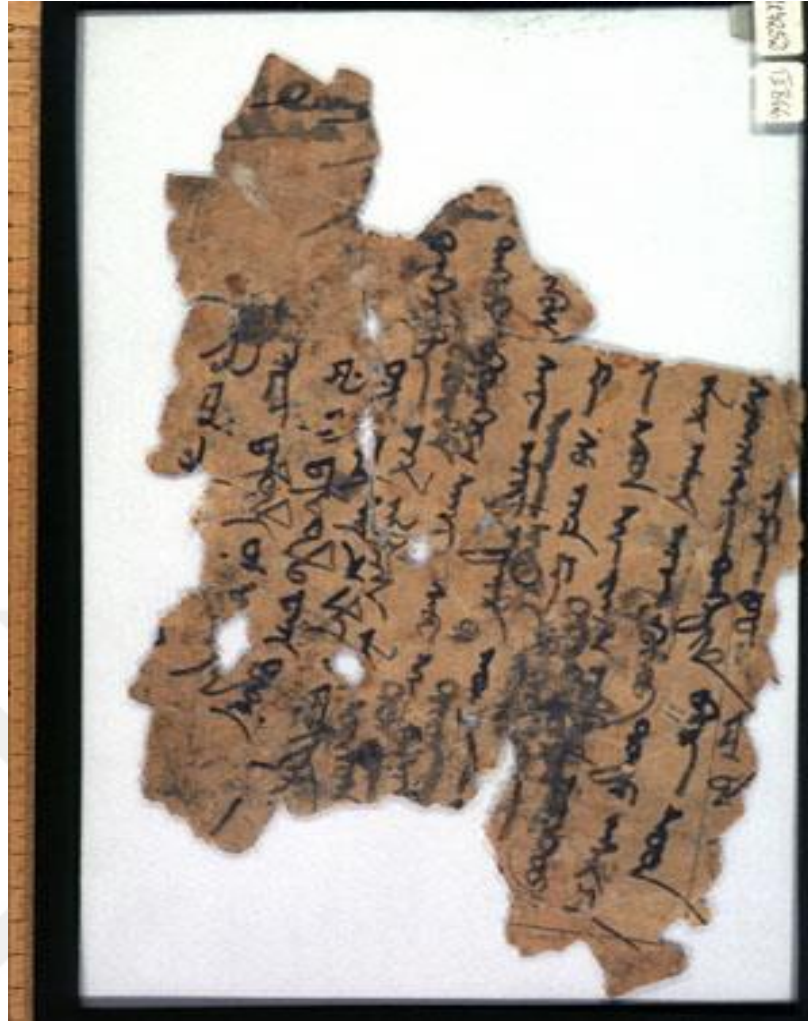
Fragman 90. U 6198 (Recto)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 91. U 6199 Seite 1

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019

Fragman 92. U 7252 Seite 1 (Verso)

Kaynak: Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv, 2019